

الوجيز في أصول الفقه به كوردی

دانانی
دکتۆر عەبدولکەریم زەیدان

منتدی اقرا الثقافی

www.fiqra.afhamontada.com

عەبدوللەمەلا ئەحمەد، ئەحمەدناوایی
کردووێهتی به کوردی

بەرگی یەكەم

٢٠١٤

منتدى اقرأ الثقافي

-----

www.igra.ahlamontada.com

الوجيز في أصول الفقه به كوردی

دانانی

دکتۆر عەبدولکەریم زەیدان

عەبدوللە مەلا ئەحمەد، ئەحمەدئاوایی

کردووێهتی به کوردی

به‌رگی یه‌که‌م

پیناسی کتیب

- * ناوی کتیب: الوجیز فی اصول القلہ، به کوردی.
- * دانانی: دکتور عهبدولکه‌ریم زهیدان
- * وه‌رگیرانی: عهبدوللا مه‌لا نه‌حمه‌د، نه‌حمه‌دناوایی
- * په‌یوه‌ندیکردن: shexnami@yahoo.com
- * به‌رگی به‌که‌م
- * نۆره‌ی چاپ: چاپی به‌که‌م
- * چاپ: چاپخانه‌ی گه‌نج - سلیمانی
- * بلا‌وکردنه‌وه‌ی: کتیبخانه‌ی بی‌خود - سه‌ییدسادق، ﴿٠٧٥٠١٢٤٦٨١٨﴾.
- * سالی چاپ: ١٤٣٤ - ٢٠١٤

ژماره‌ی سپاردنی (١٢٣٧) ی، سالی (٢٠١٣) ی، پیدراوه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿پیشہ کی وہرگیں﴾

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ. وَ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا. مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ. وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ) (آل

عمران: ۱۰۲)

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا)

(النساء: ۱)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا) (الأحزاب: ۷۰-۷۱).

امّا بعد: فإن اصدق الحديث كتاب الله وخير الهدي هدي محمد ﷺ وشر الأمور محدثاتها، وكل محدثة بدعة وكل بدعة ضلالة وكل ضلالة في النار.

پاشان: جہنابی دکتور مستہفا زہلمی، لہ پیشہ کی چابی پینجہ می کتیبہ کہیدا، ﴿أصول الفقہ الاسلامی، فی نسیجہ الجدید﴾، زور جوانہ، کہ فہرموویہ تی: "شتیک کی حاشا ہلنہ گرہ، بۆ ہرکہ سی کہ دہس و پہنجہ ی لہ گہل دہقہ شہرعیہ کاندہ نہرم کردوہ، و دہیہ ویٹ گہوہری زانست لہ قولایی نو دہقاندہا ہلہیٹنجیت، پتویستہ لہ جوار زانستدا زور شارہ زا بیت، کہ یہ کیکیان (زانستی نوصولی فیقہ)ہ، و پاشانیس بہردہوامی دہدات، بہ گوفتارہ کہی و دہلٹیت، پتیشہوا غہ زالی فہرموویہ تی، (من لا مَعْرِفَةَ لَهْ بِالْمَنْطِقِ، لَا ثِقَةَ بِعِلْمِهِ!)، بہ لام دکتور دہلٹیت، من گوتومہ: (من لا مَعْرِفَةَ لَهْ بِأَصُولِ

الفقه، لا ثقة بعلمه!)، خودای مەزن سەرفرازی بکات، بۆ جوانی ئەم فەرمايشته به پێژهی، به راستی هەركەس سەرنجێکی وردی ئەم زانستەى نەداییت، نازانیت، ئەم فەرمايشتهی چەندە به جێیه!

جا ئەمۆ که سەدان لیکۆلینهوه، و ماستەرنامه، و دکتۆرا، تایبەت لەم بوارەدا دەنوسریت، ئاستی نرخ و بایەخ و مەزنی ئەم زانسته پێرۆزه دەردهخات.

ئەگەر چی زانایانی کوردیش، به زمانی عەرەبی لەم بوارەدا زۆر داھێنەر، و بە توانا بوون، هەر لە (أبن الحاجب)، تا (ئامیدی)، و (مەلا موحەممەدی جەلی زادهی کۆیی)، و دەیانێ تر، که به بەرگی کوردی، بەلام به زمانی عەرەبی، رێگا تاریک و تەسکەکانی ئەم زانستەیان بۆ تامەزۆیانی زانست لە جیهانی ئیسلامیدا پووناک کردۆتەوه، و سوپاس بۆ خوا ئیستاش وورده وورده به زمانی کوردی، خەریکه وەرگێران، و شەرح، و لیکدانەوه، و نووسین، دەکەوێتە کتێبخانەى کوردییەوه، و تامەزۆیانی زانستی لە کوردستاندا پێی بەهرەمەند دەبێت.

بۆیه منیش لە بەر پۆشنایی ئەو گرنگییەى ئەم زانستەدا، و وەك خزمەتێك به قوتابیانی زانستی شەری لە کوردستاندا، به بیرمدا هات، که لەم بوارەدا، پەرچەفی ﴿الوجیز فی أصول الفقه﴾، پیشکەش بکەم، که پەرەوێکی ناسراوه، لە مەلەبەندە زانکۆیی، و ئەکادیمیەکاندا، به هیوای ئەوهی که جێی خۆی بگریت، و خواى گەوره فەقی، و قوتابیانی زانستی شەریعی پێ بەهرەمەند بکات.

لە وەرگێرپانەکەدا، زیاتر پشتم به پەرچەفی گشتی و مانادان به دەستەوه بەستووه، و خۆم لە تەرجمەى حەرفی پاراستووه، و لە بە کوردی کردنی ئایەتەکاندا، (تەفسیری پامان-ی)، (مامۆستا مەلا ئەحمەد کاکە مەحمود)م، به کارهێناوه، "پەرجمەتى خواى لى بێت".

و ئینجا لە بەرگەورەیی قەبارەکەى بپیارمدا، به دوو بەرگ چاپی بکەم، ئەمە بەرگی یەکەم، و پشت به خوا پاش ماوه یەکی کەم بەرگی دووهمیشتان پیشکەش دەکەم.

ئومىدەوارم خودای پەرورەدگار، بە ھۆی ئەم پەرەووە ھەقی، و خوێندکاران، و
 تەمەرزۆيانى زانستى شەرىعى کورد، لە ھەر جێگاى ك ھەن، پێى سوودمەند بکات، منیش
 لە دووعای خێر بێبەش نەکەن، و ئەو ھى من نووسیومە، ئەگەر پێکابێتم، لە خودای
 مەزنەو ھى، و ئەگەر ھەلەشم کردبێت، لە خۆمەو ھى، و ئومىدەوارم ھەلەکان لە خزمەت
 مامۆستاياندا ئیصلاح بکەن، و ئیتەر ھەر بە تەمای دووعای خێر .....

خزمەتگوزارى زانستەکانى شەرىعت

باوکی نامى

(عەبدوللا مەلا ئەحمەد، ئەحمەد ئاوايى)

(٢٠ / ١ / ٢٠١٤)

خورمال - ھەورامان - کوردستانی عێراق

﴿پیشہ کی دانہ﴾

﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾

الحمد لله رب العالمين. والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

پاشان: شہر عزانانی شہریعہ تی ٹیسلام، (پرہمہ تی خوایان لی بیت)، زانستیکی زور
مہزنو بہ سودیان بۆ دانوین، کہ لہ ناو گہلانی تری جیہاندا ہاویئہی نی یو نہ بوہ، چ
لہ رابردووو چ لہ ٹیستادا، کہ ٹو زانستہیش زانستی ٹوصولی فیکہہ، و مہ بہست لہ
دانان و دہرپرینی و پوونکردنہوہی زانیاریہہکانی و پرہہندو ماناکانی بریتی یہ لہ
خزمہ تکردنی ٹیسلام، لہ ریگای دروست حالی بوونہوہ لہ قورٹان و فرمودہکانی
پیغہمبہر (ﷺ) و دہرہیتانی حوکمہکان لہو سہرچاوانہ، و ہرہوہا لہ سہرچاوہ
بہرہوپیکراوہکانی تر، ٹہمہش لہ بہر پۆشنایی کۆمہلٹیک یاساو بنہمای بنچینہیی زانستی
ٹوصولی فیکہہ.

پیش چہند سالتیک چہند زانیاریہہکم لہ سہر ٹہم زانستہ مہزنہ یاداشت کردو، گوئمہوہ
بہ قوتابیانی قوناغی چوارہمی کۆلیژی ماف لہ زانکۆی بہ غدادو، دواتر لہ کتیبیکدا کۆم
کردنہوہ، و ناوم نایہ: ﴿الوجیز فی أصول الفقہ﴾، و لہ چاپہکانی پیشوویدا، ٹوہی بہ
جیگای سوودم زانیوہ لہ پوختہکردن، زیادہو کہم لہ سہر کردن و ہموارکردنہوہو،
نموونہ بۆ ہیتانہوہدا بۆم ٹہنجام داوہ، ہموو مروفیکیش وایہ، کاتیک ٹہم پۆشتیکی
نووسی، سبہینی کہم و کۆپی تیادا بہدی دہکات، ٹہمہش لہ گہورہترین نیشانہکانی
کہم و کورتی مروفہو، تہنہا پرہورہدگار کاملی پرہاہیو، بہلام زورکس نازان.

لہو زیادانہی کہ بہ پتویستم زانیوہ بۆی زیادبکہم کہ لہ چاپہکانی رابردودا نہ بوہ،
ہندیک نموونہ بوونی لہ یاسا وہضعیہکان بۆ ٹو یاسایانہی ٹوصولی فیکہہ، کہ
بہیوہستن بہ رافہکردنی دہقہکانہوہ، چونکہ ٹو یاسا ٹوصولیانہ پیوہرن، بۆ

تیگه‌یشتن له ده‌سته‌واژه عه‌ره‌بیه‌کان و دروست حالی بوون لییان و، زانینی مه‌به‌سته‌کانیان و، له‌به‌رته‌وه‌ی که (یاسا) به زمانی عه‌ره‌بی نووسراوه‌ته‌وه، نه‌وا بیگومان له‌کاتی توێژینه‌وه و رافه‌کردنیدا، پێویسته که ملکه‌چی بۆ نه‌و یاسا و بنه‌مایانه ببیت، وه‌ک دواتریش باسی ده‌که‌ین.

له‌ کۆتاییدا، ئومێده‌وارم به‌م کاره‌ گچکه‌یه، پێگای حالی بوونم له‌و شتانه‌ی پێویستن له‌م زانسته‌دا، بۆ قوتابیانمان ئاسان کردبیت و، داواکارم له‌ په‌روه‌ردگار من و نه‌وانیش سه‌رفراز بکات، بۆ خزمه‌تی شه‌ریعه‌ته‌که‌ی، و به‌رز پاگرتنی فه‌رمانه‌کانی، و هه‌ر خودا بیسه‌ر، و وه‌لامده‌ره‌وه‌ی نزاکانه‌.

د. عه‌بدولکه‌ریم زه‌یدان

﴿پیشہ کی﴾

ثوصولی فیقہ دہرہینانی حوکمہ شرعیہ کانہ، لہو سہرچاوانہی کہ لہ پووی شہرعوہ بپوا پیکراون، نہوہک ٹہو حوکمانہ بہ پیتی حزو پیکہوتنی لاوہکی ہاتبنہ ناراوہ، بہ لکو دہ بیت، لہ ناراستہ و پھوگہی دیاریکراوو دروستہوہ کہ سو زانای موجتہید ہلہینجانبو، بہ بہرچاوپوونی یاساو ریساکانی شہریعت وہری گرتبنو، لہ سہر چہند یاساو بنہمایہک ہینابنی، کہ دواچار لہ گہل دہراویشٹہکانیاندا کۆک و تہبابن، لہم ریگاہوہ نیجتیہادہکہ دروستہو وہرگیراوہ، و ہر لیڑہیشدایہ کہ دہگہین بہو حوکمانہی کہ دروست و گونجاوو بہردہستن۔

۲- ٹہو زانستہی کہ بایہخ دہدات بہ راٹھو لیکۆلینہوہی سہرچاواہکانی ٹہحکامو، ئاستی بہدۆکیۆمینت بوونیانو، پلہوپایہیان لہکاتی کردنیاندا بہ بہلگہی شہریعو، مہرجہکانی ٹہو بہ بہلگہکردنہ، ٹہمہ زانستی ثوصولی فیقہ ٹہم کارہ دہکاتو، نہخشہ ریگاہی ٹہو ہلہینجانی حوکمانہ دیاری دہکاتو، سہرجہم ٹہو یاساو ریسایانہش دہردہہینیت، کہ پہیوہندیارن بہم بابہتہوہو، کۆنتاکتیان لہگہلیدا ہہیہو، ہہروہا باس لہو ریۆ شوینانہ دہکات، کہ کہسی موجتہید دہبیت، پتیانہوہ پابہند بیت، لہکاتی ناساندن و دہرہینانی ٹہو حوکمہ شہریانہیدا، کہ لہ(الأدلة التفصيلية) وہردہگیرین، ٹہم باس وخواسہ بہ زانستی ثوصولی فیقہ ناوژہد کراوہ، بۆیہ ٹہم زانستہیش، وہک عہللانہٹیبین خہلدون فہرموویہتی: لہ مہزنترین زانستہکانی شہریعتہو، بہ بایہخترین و بہسودترینیانہ^۱۔

۳- ناوہپۆکی زانستی ثوصولی فیقہ ٹہوہیہ کہ باسماں کرد، بہلام زانایانی ٹہصولی فیقہ پیناسہی زاراوہی(إصطلاح)ی بۆ دہکەن، بہو پتییہی کہ ناوو نازناوہ بۆ زانستیکی

1مقدمۃ ابن خلدون. ل ۴۵۲.

تایبەت لە زانستە شەرعییەکان و، لەو پوانگەیەوه قەسە لەسەر دەکەن، کە ئەم ووشەیە، (مۆرەکەبی ئیضافی) یە، لە ووشەی (أصول) - و (الفقه) پێکھاتوو، کە (أصول) بۆلای (الفقه) ئیضافە کراوە.

لە پاستیدا، ئەم پەرەگەییە قوتابی سوختە، واتە، ئەوەی کە لەسەرەتای ئەم زانستەدا بێت، سودمەند دەکات بەوەی کە زاراوەکانی و زانایانی ئەم زانستە ی پێ دەناسێنێت و، کاتێک کە گەڕایەوه بۆ سەرچاوەکانی ئەم زانستە تووشی شۆک نابێت، بۆیە ئێمە لەم کتێبەدا لەسەر ئەو پەرەوتە کارمان کردو پێیان دەهێنین، بۆیە باسی پێناسەی زانستی (ئەصولی فیه) دەکەین لەو پەرەیانەوه، کە (مۆرەکەبیکی ئیضافی) یە، دواتر پێناسەی دەکەین بەو جۆرە کە نازناوە بۆ زانستێکی تایبەت، کە ئێمە لەپێودانگی رافە و توێژینەوه یداین.

٤- پێناسەی (ئەصولی فیه)، بەگۆڕە ی ئەو پێودانگەی کە لە دوو بەشی بۆلای یە کتر زیادکراو (المركب الإضافي) پێک ھاتبێت و، پێناسەیش لەسەر ئەم شێوازە بەجودا ھەردوو ووشەی (أصول) و (فقه) پێناسە بکەین، (أصول) کۆی (أصل: بنەما) یە، لە زمانی عەرەبیدا ئەو شتە یە کە شتی تری لەسەر بنیات نراوە، ئیتر ئەو بنیاتنانە لەپووی بەرجەستەیی (حسّی) بێت، یان عەقڵی چونیە کە، لە پێناسەی زانایان و بەکارھێنانیان بۆی، مەبەستیان لە ووشەی (أصل) چەند مانایە کە، لەوانە:

أ- بە مانای بەلگە (الدلیل) ھاتوو، وەک دەگوترێت (أصل هذه المسألة الأجماع) واتە: بەلگە کە ی ئیجماع، کۆرای زانایانە، کە (أصل) مانای بەلگە ی وەرگرتوو، بەگۆڕە ی ئەم مانایەش کە گوترا، (أصول الفقه)، واتە: بەلگەکانی ئەصولی فیه، چونکە (فیه) لەسەر بەلگە ی عەقڵی بنیات نراوە.

1 نهاية السؤل، شرح منهاج الأصول، الأسنوي، ل ٧، لطائف الأشارات. للشيخ عبدالحميد بن

محمد علي قدس، كە شەرھێكە لەسەر (الطرقات لنظم الوراقات). ل ٨.

ب- به مانای (الراجع: پاستر) هاتووه، وه كه نه وهی كه ده گوتريت، (الأصل في الكلام الحقيقة)، واته په هه ندى پاستر (الراجع) ى قسه، نه وهیه كه زیاتر به لای پاستیدا ده كه ویت، كه به لای په هه ندى ناراست (المجاز) داو، هه روه ها ده گوتريت (الكتاب أصل بالنسبة إلى القياس). واته، قورئان نه رجه متره له حاو قیاسدا.

ج- بهمانای یاساو پړيسا (القاعدة) دیت، وهك دهگوتړیت، گزشتی مرداره وهبوو، بړ كهسی ناچار حه لال، كه نه مش پېچه وانه ی یاساو پړيسای بنه پړه تی و گشتی یه و، هه روه ها كه دهگوتړیت، (الأصل أن الفاعل مرفوع)، واته یاسای گشتی و هه میشه یی له سره نه ویه، كه فاعیل مه پړوعه، یاخود مه پړوع بوونی فاعیل، له یاسا بنه پړه تییه كانی زانستی ریزمانی عه ره یی (نحو) ه.

د- هاوراپوون، جا که دهگوتريت، (الأصل براءة الذمة) وات نهستوپاکی هاوراپه لهگل نهو حالتهدا، که نهو کهسه دووره له تۆمهتهکه، تا پیچهوانهی نهو شته پووده داتو، نهستوپاکی نامینیت، که نهو نهستوپاکییه هاورای حالتهکه نهبوو، نیت کابرا تۆمهتی ناراسته دهکريت.

به‌لام (فیقه) له زمانی عه‌ره‌بیدا بوونی زانسته به شتیکو، تیگ‌یشتنه لی، به‌لام به‌کاره‌ینانی له قورئانی پی‌روژدا نه‌وه‌مان فێرده‌کات، که مه‌به‌ست لی زانست بوونی په‌ها نی‌یه، به‌لکو بوونی تیگ‌یشتنیکی وردو مه‌ست پیکردنیکی ناسکه، نه‌وه‌ک زانستی ته‌واو، ناسینی مه‌به‌سته‌که به‌گوێره‌ی تیگ‌یشتنی قسه‌که‌رو، لی‌ره‌یشه‌وه خوی په‌روه‌ردگار له قورئانی پی‌روژدا ده‌فه‌رمویت: ﴿قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ﴾^۱، واته: ئه‌ی شوعه‌یب زۆرو به‌ته‌واوی له‌و قسانه‌ تیناگه‌ین، که تو ده‌یانکه‌یتو، مه‌روه‌ها قورئان ده‌فه‌رمویت: ﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾^۲، نه‌ری نه‌و خه‌لکه

1 مورد (۹۱).

2 النساء (٧٨).

دهلتي له قسه تيناگن، كهواته فيقه به ماناي حالي بووني ته واو نه هاتووه، بهلكو ماناي بووني زانستی نيوه و ناچلي وه رگرتووه.

به لام فيقه له زاراوهي زاناياندا بریتی یه له بووني زانست به حوكمه شرعييه كردارييه كان، كه له بهلگه ته فصلييه كان وه رگيراون،¹ ياخود خودی نه و حوكمانه بریتین له فيقه.

(أحكام: حوكمه كان)، كۆي حوكمه و، بریتی یه له جیگیر كردنی حاله تيك به سهر شتيك يان كه سيكي تردا، به دوكيؤميننت، نيتر نه و حاله ته پوزه تيف بيت، يان نيگه تيف چونيه كه، وهك نه و قسه يه ی كه ده ليت، (خۆر يان ده رها تووه، يان هه لته هاتووه) و، (ئاو يان گهرمه، يان گهرم نی یه).

مه به ست له (الأحكام)، له م بواره دا، نه وه يه كه كاروكرده وه ی كه سانی به ريار (المكلف) جیگیر بكریت و، حاله تی (واجب و) (مندوب و) (حرام و) (كه راهت و) (مباح) بوون و، دروستی و نادروستی (الصحة والفساد و)، به تالبيان دیاری و پۆلین بكریت و، هه روه ها مه رج نیه، كه زانستمان به سه راپای نه حكامه شرعييه كان به ره هايی هه بیت، جا دروست بیت، وشه ی فيقه ی بۆ به كار به تین، بهلكو بووني زانست به نۆرینه و، له سهر ناستی تيكرا به نه حكامه شرعييه كان به فيقه هاتۆته نه ژمارو، فيقه ی نه و بره زانست بوونه يه و براهيه وه، زانا به و شته به كه س شه ريزان (فقيه) ناوزده كراوه، چونكه هونه رو توانای ده ره تيان و هه له تينجانی حوكمی شرعی هه يه.

له م سه روبه نده دا به مه رج گيراوه، كه نه و نه حكامانه شرعی بن و، درابنه پال شه رع و له وئوه وه رگيرابن، نيتر به راسته وخۆ وه رگيرابن، يان به ناراسته وخۆ به هۆی ئامرازی تره وه چونيه كه، بۆيه نه حكامی عه قلی ناچنه چوارچيۆه ی نه م پیناسه يه ی ئيمه، وهك بووني زانست و زانینی نه وه ی كه (الكل أكبر من الجزء): شتی گشتی گه وده تره، له شتی فره ی و چل و پۆيه)، ياخود نيوه ی دۆو به كه، يان نه م جيهانه نه فريندراوه، نه مانه نه حكامی عه قلین و شه رع ی نین و ناچنه چوارچيۆه ی پیناسه كه مان، چونكه ئيمه گوتمان

1 منهاج الأصول، الإمام البيضاوي. ل ٢٢، الأحكام في أصول الأحكام، للامدي، ب، ل ٧، إرشاد

الفحول، للشوكاني، ل ٣، لطائف الأشارات، ل ٨.

دهبیت حوکمی شهرعی بنو، هروه‌ها نه حکامی به رجسته‌یی (حسبی) له دهره‌وه‌ی نه‌م پیتاسه‌یه‌ی نیمه‌وه‌ن، واته نه و حوکمانه‌ی که به هست و به رجسته‌بوون زانراون، وهک زانینی نه‌وه‌ی که ناگر سوتینه‌ره‌و، هروه‌ها نه و حوکمانه ناگریته‌وه، که به نه‌زموون زانراون، وهک زانینی نه‌وه‌ی که ژهر کوشنده‌یه‌و، هروه‌ها حوکمی دانراو (وضعی) ناگریته‌وه، وهک زانینی نه‌وه‌ی که (کان و أخواتها) موبته‌دا مه‌پفوع ده‌که‌نو، خه‌به‌ر مه‌نصوب ده‌که‌ن، که نه‌م یاسایه دانراوه و ده‌سکرده.

ئینجا له و حوکمه شهرعیانه‌دا، نه‌وه به مهرج گیراوه، که کرداری (عملي) بن، واته نه‌وانه‌ی که په‌یوه‌ستن، به کارو کرده‌وه‌ی نه و که‌سانه‌ی که نه‌رکیان له‌سهر شانه (مکلف)ن، وهک نویژی نویژخوینان و، کپین و فروشتن و، خواردن و خواردنه‌وه‌یان و، سزادانیان له‌کاتی سه‌ریچی کردنن، له په‌رستش و مام‌له‌کانیاند، بویه نه و شتانه‌ی که په‌یوه‌ستن به بیروباوه‌ره‌وه ناچنه ناو نه‌م باسه‌مان، وهک باوه‌ریوون به خواو پوژی په‌سلان، نه‌مانه نه‌حکامی ئیعتیقادی و، هروه‌ها نه و حوکمانه ناگریته‌وه که په‌یوه‌ستن به نه‌خلاق و هه‌لسو که‌وته‌وه وهک. واجب بوونی پاستگویی و حهرامی دروژنی، نه‌مانه له زانستی فیه‌دا باس ناگریژن و، به‌لکو له زانستی یه‌کتابه‌رستی (التوحید) و زانستی که‌لام دا باس ده‌گریژن، نه‌گر نه‌حکامی ئیعتیقادی بوون و، نه‌گر نه‌حکامی نه‌خلاق بوون نه‌وا له زانستی نه‌خلاق و ته‌صه‌وفدا باسیان لیوه ده‌گریژن.

هروه‌ها له و حوکمه شهرعییه عه‌مه‌لیانه‌دا به مهرج گیراوه که وه‌رگیرا و (مکتسب) بن، واته له به‌لکه ته‌فصیلیه‌کان وه‌رگیرابن، له‌پیتی تیپوانین و به‌لکه هیتانه‌وه (النظر والاستدلال) هوه.

و به‌پیتی نه‌م مهرجه بیت، زانینی په‌روه‌ردگار به نه‌حکامه‌کان و زانستی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پییان، هروه‌ها زانینی ته‌قلیدکاره‌کان به نه‌حکامه‌کان، نه‌مانه هه‌موو له زاراوه‌ی زانایاندا به فیه‌ ناوزه‌د کراون و، هروه‌ها زانه‌ره‌که‌شیان به (فه‌قیه) ناوزه‌د نه‌کراوه، چونکه بوونی زانستی په‌روه‌ردگار به و نه‌حکامانه، له صیفات له‌لامه‌کانی زاتی په‌روه‌ردگار خو‌یه‌تی، و نه و زانایه به حوکم و به‌لکه‌کانیش و، هروه‌ها زانستی

پیغمبر (ﷺ) پٿيان له سروش (وهڅی) وهږگړاوه، نهك له بهلگهكانو، ههروهه زانستی كهسې موقه لید، له پټگای ته قلیده وه فټری بووه، نه وهك له پووی تټرامان و نیجته ادرکړنه وه.¹

(الأدلة التفصیلیة)، نهو بهلگه جوزنیانه، كه هه ریه كه یان و هه ر به شیکیان په یوه ستن، به پرسټکی تاییه ت، وهك دهق به کاره ټنراون بڼو حوكمیکی دیاریکړا، وهك:

۱- هه رمایشتی په روه ردگار كه دهغه رمویت: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أَمْوَالُهُمْ﴾، نه مه بهلگه یه کی ته فصیلی یه، واته بهلگه یه کی جوزنییه و، تاییه ته به پرسټکی تاییه ته وه كه ماره کړدنی دایك و دایکی باوك و دایکی دایك و هه روه ها بهلگه یه له سر حوكمیکی دیاریکړا، كه حوكمی حه رامی ماره کړدنی نهو پټړه یه كه ناومان هیټان

---

1 لټره دا تټبینی نه وه کړاوه، كه كهسې ته قلیدکار كه بړټك له حوكمه شه ریه کانی به بهلگه وه زانی، به (فه قیه) ناونا بړټ، چونكه كهسې (فه قیه) لای زانیانی نوصول نه وه یه كه هونه ری ده رمټنای حوكم و هه له ټنجانی له بهلگه کانه وه هه بټټ، ټیتر چونیه كه به کردار نیجته ادری کړد بټټ و حوكمی هه له ټنجابټټ، یاخود نیجته ادری نه کړد بټټ، و حوكمی هه لنه هیټنجابټټ، كه واته (فه قیه نهو كه سه به) كه فیهق بوبټټه خولیا، و نه مه هه لگری مانای نیجته ادری، به لام لټره دا گورانیك له مانا كه دا پوید اوه، و ووشه ی (فیهق) بڼو پرسه فیهقیه کانه به کاره ټنراوه، ټیتر چونیه كه نهو كه به تټرامان و بهلگه هیټانه وه ده سستی كه وتبټن، یاخود به پټگای ټیگه یشتن له قسه ی موخته هیده کانه، یاخود به پټگای ته قلید کړدن، و له بهر کړدن، هه روهك چوڼ كه سټك به و پټگایانه ی باسمان کړد زانیاری ده ست كه وتبټټ، هه ر به (فه قیه: شه رعزان) ناوزه کړاوه، و نه م مانا نویه ش، له لای زانیانی فیهق، بلاویژته وه، نه وهك له لای زانیانی نوصولی فیهق، بروانه (مذکرات فی تاریخ الفقه)، للشیخ فرج السنه وری، ل ۴.

2 النساء (۲۳).

ب- فرمایشتی قورئان: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْفَ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾^(۳۲) که به لگه یه کی جوزئییه و تابه ته به پرسیکی دیاریکراو، که داوین پیسی یه و، به لگه یه له سر حوکمیکی تاییه ت، که حوکمی حرامی داوین پیسی کردنه.

ج- هه روه ها فرمایشتی قورئان که دهه رمویت: ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ﴾^۲ که به لگه یه کی جوزئی یه، له سر پرسیکی دیاریکراو، که ناماده کاری سه ربازی و هیزه له لایه ن کومه لیک دیاریکراوه وه، هه روه ها به لگه یه له سر حوکمیکی دیاریکراوی تاییه ت، که حوکمی و زاجب بوونی ناماده سازی جهنگی یه، له لایه ن کومه لی موسولمانانه وه، بۆ ترساندن دوزمنانی ئیسلام.

د- هه روه ها وه ک نه م فرمایشته ی پیغه مبه ر(ﷺ) که دهه رمویت: (الْعَمْدُ قَوْلٌ: بۆ کوشتنی نه نه ست، تۆله کردنه وه به کوشتنه وه ی هه یه)، نه مه به لگه یه کی جوزئییه، که په یوه سته به پرسیکی دیاریکراو، که کوشتنی به ده ست نه نه سته و، هه روه ها به لگه یه له سر نه و حوکمه یش، که حوکمی بوونی کوشتنه وه و تۆله کردنه وه یه.

ه- بوونی (الأجماع: کۆرای زانایان) له سر نه وه ی که میراتی داپیره شهش یه که، نه مه یش به لگه یه کی جوزئییه که تاییه ته به پرسیکی دیاریکراو که میراتی داپیره یه و، هه روه ها به لگه یه له سر نه و حوکمه ی که واجبه شهش یه ک ببدریت به داپیره.

که واته (الأدلة التفصيلية) نه و به لگانه ن که حوکمی هه موو پرسیکمان بۆ یه کلایی ده که نه وه و، بۆیه له م پوانگه یه وه بوونه ته باسو خواسی فه قیهه کان، تا نه و حوکمانه یان لی هه لبه یئنجن که لییانه وه سه رچاوه یان گرتووه، نه مه ش به پشت به ستن به و یاساو ریسایانه ی که زانایانی ئوصولی فیه بۆ ده ره یئانی نه حکام و شیوازی په یه وه ی به لگه هیتانه وه دایانان، به لام زانای ئوصولی له سر نه م به لگانه تووژینه وه ناکات، به لکو له سر به لگه گشتی یه کان (الأدلة الاجماعية) یاخود (الأدلة الكلية) تووژینه وه

1 الأسراء (۳۲).

2 الانفال (۵۹).

دهكات، تا له م پښتياوه كږمه لیک یاساو پړسا دابنیت بۆ زانایانی فیه، تا نه وانیښ به سر به لکه جوزنییه کاندې پراکتیزه یان بکن و جی به جی یان بکن و دواچار بکن به زانینی حوکه شهرعییه کان.

۵- پیناسه ی (نوصولی فیه) له زار او ده (اصطلاح) دا :

پیناسه ی نه م زانسته به پتودانگه ی که نازناوه بۆ زانستیکی دیاریکراو بریتییه له زانینی یاساو به لکه گشتییه کان، نه و یاساو به لگانه ی که فاکتورن بۆ که یشتن به پښتیا هه لپښجانی فیه،^۱ هه روه که نه م ناوه یش بریدراوه به سر خودی نه و یاساو به لکه گشتیانه دا.

یاساو پړسا کانیش (القواعد) نه و پرسو دۆزه گشتی یانه که حوکه کانیاں جی به جی ده کریت به سر نه و شته کاوه کی و جوزنیانه یدا که له ژیر پکیتیدان، نیت له م پوانگه یه وه حوکه ی نه و شته جوزنیانه^۲ ده زانین و، له و نمونانه یش:-

یاسای بنه پته ی (نه م بۆ واجب بوونه ته نها له کاتیکدا نه بیت که نیشانه یه ک بیته ناراو، له و په وگه یه ی لابدات)، نه م یاسایه حوکه که ی جی به جی ده بیت به سر سه رجه می ده قه جوزنیه کانی ژیر پکیتیداو به سر یاندا پراکتیزه ده کرین، وه که نه م فه رمایشته، په روه ردگار که ده فه رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَوفُوا بِالْعُقُودِ﴾^۳ و

1 فتح الغفار، بشرح المنار، لابن نجيم، ل ۷، تسهيل الوصول إلى علم الأصول، للمحلاوي، ل ۷،

إرشاد الفحول، ل ۳

2 نه و یاساو پښتیا یانه یش به به لکه گشتییه کان ناوده برین و نه حکامه کانیش به نه حکامی گشتی ناوده برین. بۆیه فه رمانکردن (الأمر) به لکه یه کی گشتی یه و نه و حوکه ی که ده ریکردوه که واجب بوونه که یه حوکه یکی گشتی یه و نه و ده قانه ی فه رمانه که یان کردوه به لکه ی جوزنین و، حوکه کانیش حوکه ی جوزنین.

3 المائدة (۱).

ههروه‌ها ده‌فهرمویت: ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾^۱ که سه‌رجه‌م ده‌سته‌واژه پاسته‌وخ‌زکائی نه‌مرو فهرمان‌کردن ده‌چنه ژیر نه‌م یاساو قاعیده‌یه‌وه و له یتگیاه‌وه واجب بوونی نه‌و شتانه ده‌زاین که په‌یوه‌ستن به ده‌سته‌واژه نه‌مریه‌کانه‌وه، وه‌ک واجب بوونی پابه‌ند بوونی به گریه‌سته‌کائی مامه‌له‌وه، هه‌روه‌ها واجبی نویژو زه‌کاتدان و گوپرایه‌لی کردنی فهرمانه‌کائی پی‌شه‌وامان (ﷺ).

هه‌روه‌ها وه‌ک یاسای بنه‌په‌تی، (نه‌هی بۆ حه‌رام بوونی شته‌که‌یه ته‌نها له‌کاتی‌کدا نه‌بی‌ت که نیشانه‌یه‌ک خوی قوت بکاته‌وه له‌ ئاراسته‌یه‌ی لادات) نه‌م یاسایه به‌سه‌ر نه‌و دا‌قانه‌دا جی به‌ جی ده‌بی‌ت که مانای پاسته‌وخ‌زی (نه‌هی: پتگرتن) ده‌گه‌یه‌نن و له‌م یتگیای پراکتیزه‌کردنی یاسایانه‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌وی‌ت که نه‌و شتانه‌ی ده‌سته‌واژه‌ی (نه‌هی) یان بۆ به‌کاره‌یتراوه حه‌رامن، وه‌ک ئایه‌تی ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْفَ﴾^۲ و هه‌روه‌ها ئایه‌تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾^۳ که‌واته به‌گویره‌ی ده‌قی به‌که‌م حوکمی داوین پی‌سی حه‌رام بوونی‌تی و حوکمی خواردنی مالی خه‌ک به‌ ناهه‌ق نه‌میش دیسان حه‌رام بوونی نه‌و کرده‌وه نه‌شیاه‌یه.

له‌ پوانگه‌ی نه‌م یاسا بنه‌په‌تیانه‌وه که‌سی موخته‌هید ده‌گاته‌ ناستی هه‌له‌ینجانی فیهه، واته‌ ده‌ره‌یتانی حوکمی شه‌ری کرداری له‌ به‌لگه‌ ته‌فصیلیه‌کان که باس‌مان کردن، جا که موخته‌هید ویستی حوکمی نویژ بزانی‌ت نه‌م ئایه‌ته ده‌خوینی‌ت ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾، ده‌ل‌یت (أقیموا) ده‌سته‌واژه‌یه‌کی بی‌ پی‌چو په‌نای فهرمان کردنه و یاسای (الأمر للوجوب، الا لقرنية صارفة)، نه‌مر بۆ واجب بوونی به‌سه‌ردا جی بوجی ده‌بی‌ت و ده‌ره‌نجام به‌وه ده‌گات که نویژ کردن واجبیه.

1 النور(۵۶).

2 الاسراء (۳۲).

3 النساء (۲۹).

پاشان سه بارهت به به لگه گشتیه کانیش (الأدلة الإجمالية) نه مانه يش بریتین له سه رچاوه کانی حوکمی شهرعی وهك قورئان و فهرموده و ئیجماع و قیاس، و زانینی نه مانه يش له روانگهی زانینی ناستی به به لگه بوونیان و پایه یان له به به لگه کردنیاندا ده بیت و دیته دی و هه روه ها به زانینی په هه نده کانی به به لگه کردنی نه و دهقه له پووی ئاراسته جیاوازه کانی به به لگه کردنییه وه و هه روه ها به زانینی مانای (الأجماع: کوپای زانایان) و مهرجه کانی و جوړه کانی قیاس و عیله ت و ړیگا کانی زانینی نه و عیله تانه و زانینی شته کانی تری په یوه ست به قیاس و به لگه گشتیه کانی تر، که واته به زانینی سه رجه م نه مانه، زانینی به لگهی ئیجمالی دیته دی.

زانای ئوصولی فیه تووژینه وه و به دوا د اچوون له سر به لگه ئیجمالییه کان ده کات تا حوکمه جوزنییه کانیاں لیوه وهریگریت، نه مهش به پشت به ستن به یاسا ئوصولیه کان و به پشتیوانی پرس و باسی به لگه ئیجمالییه کان ده بیت.

٦- **نامانچ له تووژینه وهی زانستی ئوصولی فیه و ناستی پیوستان به م زانسته :-**
له و باسانه وهی پیشتر له سهریان دواين بومان دهرده که ویت که مه به ست و نامانچ له دانانی زانستی ئوصولی فیه بریتیه له گه یشتن به حوکمه شهرعییه کردارییه کان نه ویش له ړیگای دانانی یاسا و ړیساو په پیره وگه لیک بؤ گه یشتن به و کاره، نه مهش به شیوازیک ده بیت که که سی موجه ید له هه له و گرفت بپاریزیت که واته فیه و ئوصول له وه دا کوکن که مه به ست لیان گه یشتنه به حوکمه شهرعییه کان، چونکه ئوصول په پیره و ړیگای نه و گه یشتنه و ړیگا کانی هه لهنجان پوون ده کاته وه و فیه هیش به کرده وه حوکمه کان دهرده هینیت له بهر پوښنایی نه و په پیره ودا که زانستی ئوصول دایناوه و به جی به جی کردنی نه و یاسایانه ی زانستی ئوصول دهری کردوون.

ئینجا نابیت بگوتریت ئیستا پیوستان به و زانسته بی یه، چونکه ده گوتریت دهرگای ئیجتیهاد داخراوه، چونکه ئیمه ده لئین ئیجتیهاد تا پوژی دواپی به رده وامه، به لام کو مه لیک مهرجی هه یه و نه وهی فه توا ده دات که دهرگای ئیجتیهاد داخراوه نه وه به ئیجتیهادی خو ی نه و قسسه یه ی کردووه و له کاتیکدا بووه دیویه تی هه ندیک خه لکی نه زان

بئ دەربایسی قسه‌یان له‌سه‌ر شه‌ری په‌روه‌ردگار کردووه‌و هه‌ر به‌ ئاره‌زووی خویان
 نه‌حکامیان داناوه‌و شه‌ریان بۆ خه‌لک کردووه‌و، هه‌روه‌ها دیوانه‌ که‌سانێک دروست
 بوون بانگه‌شه‌ی ئیجتیهادیان کردووه‌، له‌کاتی‌کدا که‌ ته‌نها ناوه‌که‌یان زانیوه‌و له‌
 ناوه‌پۆکی ناحالین و نه‌م فه‌توایه‌ لی‌ره‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی گرتووه‌.

بۆیه‌ هه‌رکس نه‌گه‌یشته‌یه‌ پله‌ی ئیجتیهاد هه‌ر پتویستی به‌وه‌ هه‌یه‌ که‌ نه‌م زانسته‌
 بزانی‌تو، له‌ یاسا‌کانی پابمینی‌ت تا سه‌رچاوه‌ی قسه‌ی پێشه‌وا مه‌زنه‌کانمان بزانی‌تو
 بنه‌په‌تی مه‌زه‌به‌کانیان بۆ پوون ببیته‌وه‌و ئینجا لی‌ره‌وه‌ تا پاده‌یه‌ک ده‌توانی‌ت به‌رابه‌ری
 (المقارنه‌) و به‌لاداخستن (الترجیح) بکات له‌نیوان قسه‌ جیاوازه‌کانیاندا و هه‌روه‌ها
 ده‌ره‌ینانی حوکمه‌کان له‌به‌ر پۆشنایی په‌یره‌وی پێشه‌واکانی ئیسلامدا نه‌و په‌یره‌وو
 یاسایانه‌ی که‌ له‌ هه‌لاوی‌کردن و ده‌ره‌ینانی حوکمه‌کاندا نه‌و پێشه‌وايان به‌کاریان هێتاون.
 هه‌روه‌ها که‌سی بایه‌خده‌ر به‌ حوکمه‌ شه‌رییه‌کان، دیسان نه‌میش ناتوانی‌ت
 ده‌سه‌برداری نه‌م زانسته‌ ببی‌تو، که‌سی پاسپێ‌ردارو به‌کلابووه‌وه‌ بۆ یاسا مرۆف‌کرده‌کان
 هه‌ر له‌ پارێزه‌رو قازی و وانه‌بیژ، هه‌ریه‌که‌یان پتویستی به‌م زانسته‌ هه‌یه‌، چونکه‌ نه‌و
 یاساو پێسیایانه‌ی که‌ زانستی ئوصول داایان، وه‌ک قیاس و بنه‌ماکانی و هه‌روه‌ها یاسا
 ئوصولیه‌کان بۆ پاقه‌ی ده‌قه‌کان و پێگای به‌ به‌لگه‌کردن و واتا و ده‌سته‌واژه‌کان به‌گوێه‌ی
 خودی نه‌و مانایانه‌ی که‌ هه‌لی گرتووه‌و هه‌روه‌ها په‌هه‌ندی نه‌و به‌ به‌لگه‌کردن و یاسا‌کانی
 ته‌رجیح له‌نیوان نه‌و به‌لگانه‌داو گشت نه‌مانه‌و زانیاری تریش پتویستن بۆ نه‌و که‌سه‌ی که‌
 ده‌رباره‌ به‌ نه‌حکامی وه‌ضعی توێژینه‌وه‌ ده‌کات و ده‌یه‌وی‌ت پاقه‌ی نه‌و نه‌حکامانه‌ بکات و
 نه‌و حوکمانه‌ش بزانی‌ت که‌ له‌سه‌ریان بنیات نراون بۆیه‌ کۆلی‌ژه‌کانی شه‌ریعه‌و یاسا له‌
 عێراق و لا‌تانی شام و میسرو هی تریش له‌ کۆن و ئیستادا بایه‌خیان داوه‌ به‌ گوته‌وه‌ی
 نه‌م زانسته‌ به‌ قوتابییه‌کانیان.

۷- نه شونماکردنی زانستی نوصولنی فیه:

له سهردهمی ده رکه وتنی فیه وه نوصولنی فیه پش هه بووه چونکه که فیه هه بوو بیگومان بوونی بنه ماو یاساو پساگه لیکش پتویسته بزی نهو یاساو پساگه له پش پایه و کۆله که ی زانستی نوصول و ناوه پۆکه که ی، به لام فیه پش زانستی نوصول که وت له پووی نووسینه وه و پک خستنه وه، هه رچه نده له هاتنه نارادا هاوشان بوون، واته فیه کۆکرایه وه و پیکخواو یاساکانی هه لاویر کران و به شه کانی پیکخستنیاں بۆ کرا پش نه وه ی نه م کارو پیرۆزه یه بۆ زانستی نوصولنی فیه نه نجام بدریت و، له زانسته کانی تر جودا بکریته وه و نه مهش مانای نه وه ناگه یه نیت که ته نها له و کاته وه سه ریه له دبیت که نووسراوه ته وه و پیکخواه، به لکو پیشتر هه بووه و زانایان به بی یاساو په پیره ی دیاریکراو حوکمیان ده رنه هیناوه، به لکو به ساسای نوصولنی نه و کارانه یان کردووه و نه و یاساو پساگه یانه له هزی موجهه هیده کاند هه بووه و له به ر رپۆشنایی نه واند هه حوکمیان هه له پینجاوه به لام تا نه و کاته هیشتا به سه ره خۆیی ده ریان نه بریبوو بۆیه هاوه لی مه زن عه بدوللای کورپی مه سعود (خوا لینی پازی بیت) که شه رعزانیکی مه زن بووه کاتیک ده یه رموو نه و ژنه سکپره ی میرده که ی مردووه عیده که ی به دانانی منداله که ی ده بیت و نه وه عیده یه بزی له به ر نه م نایه ته پیرۆزه بووه که ده فه رمویت: ﴿وَأُولَٰئُ الْأَخْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾، و نه وه یشی کردۆته به لگه که سووپه ته ته لاق که نه و نایه ته ی تیادایه له دوا ی سووپه ته ی به قه ره دابه زیوه، که نه م نایه ته ی تیادا هاتووه که ده ف— رمویت: ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ به م به گه هینانه وه یش ناماژه به یه کیک له یاساکانی زانستی نوصول ده کات که ده لیت: (إن النص اللاحق، ينسخ النص السابق: ده قی دواتر ده قی پشوو ده سپرته وه)،

1 الطلاق (٤).

2 البقرة (٢٣٤).

هه‌رچه‌نده پاسته‌وخۆ ئاماژە‌ی بە‌مه‌ نه‌کردوه،^۱ بێگومان هه‌موو شتی‌کیش هه‌روایه، له‌ سه‌ره‌تادا دیته‌دی، جا دواتر هه‌موار ده‌کریت، و پێکده‌خړیت، و کۆده‌کریته‌وه‌و ده‌نووسریته‌وه، و ئه‌و کۆکردنه‌وه‌یه‌ش سه‌لمینه‌ری ئه‌وه‌یه‌ که پێشتر هه‌بووه، هه‌روه‌ک زانستی نه‌حو، و لۆژیک (منطق) که پێشتر عه‌ره‌به‌کان فاعیلیان مه‌رفوع کردوه، و مه‌فعولیان له‌ قسه‌کردندا مه‌نصوب کردوه، که چی هیشتا زانسته‌که نه‌نوسرابوو‌یه‌وه، و چه‌نده‌ها یاسای تری نه‌حو هه‌ن، که جی به‌ جی کراون، پێش پێکخستن و نوسینه‌وه‌و پێکخستنی زانستی نه‌حو، و خه‌ڵکانی ژێرو وریا باسی شتی به‌لگه‌نه‌ویست (بدیهی) یان کردوه، پێش ئه‌وه‌ی که زانستی لۆژیک و یاسا‌کانی زانستی لۆژیک (مه‌نطیق) بنووسریته‌وه.

که‌واته‌ زانستی ئوصولی فیه‌قه‌ هاوشانی فیه‌قه‌ و له‌گه‌ڵ ئه‌ودا سه‌ریه‌له‌داوه‌ و ته‌نانه‌ت پێش زانستی فیه‌قه‌یش هه‌بووه، چونکه‌ ئوصول کۆمه‌ڵه‌ یاسایه‌که‌ بۆ ده‌ره‌مێنانی فیه‌قه‌و ته‌رازووی بیروپا‌کانه، به‌لام تا ئه‌و کاته‌ ئاتاجمان نه‌بوو به‌ نوسینه‌وه‌ی و پێکخستنی.

بۆیه‌ له‌ سه‌ره‌تادا و له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا (ﷺ) هه‌ر پێویستمان به‌ قسه‌کردن له‌سه‌ری نه‌بوو، چ‌ جای نووسینه‌وه‌ی، چونکه‌ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) خۆی سه‌رچاوه‌ی فه‌تواو پوون‌که‌ره‌وه‌ی ئه‌حکامبوو و هه‌چ پێویسته‌ک له‌و سه‌رده‌مه‌دا نه‌بووه، به‌ ئیجتیهادکردن و فیه‌قه‌، جا که ئیجتیهاد نه‌بوو که‌واته‌ په‌یره‌وی هه‌له‌پنجای حوکمیش نی‌یه‌و، ئیتر پێویست به‌ یاساو پێشاش ناکات.

۸- دوا‌ی کۆچی دوا‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) پوودا‌ی زۆر جۆرا‌وجۆر پوویاندا که ده‌بوو به‌ ئیجتیهادکردن و ده‌ره‌مێنانی یاساو ئه‌حکام له‌ قورئان و سوننه‌ت پووبه‌پوویان ببنه‌وه، به‌لام له‌م نێوه‌نده‌دا ئه‌وه‌ هه‌بوو که شه‌رع‌زانا‌نی هاوه‌لان (خوا لی یان پازی بی‌ت)، پێویستیان به‌وه‌ نه‌بوو که قسه‌ له‌سه‌ر یاسا‌کانی ئیجتیهاد و په‌وگه‌ی به‌ به‌لگه‌مێتانه‌وه‌و هه‌له‌پنجان بکه‌ن، چونکه‌ زمانی عه‌ره‌بی و په‌وتی زمانه‌که‌ یان ده‌زانی و هه‌روه‌ها په‌هه‌ندی

1 شرح التوضیع، للتنقیح، ب ۱، ل ۳۹.

به به لگه بوونی زار او و دهسته واژه کانیان وهك خۆی ده زانی، چونكه نهیئیی و هونه ری راسته قینهی شهرع دانانیان پی شاره زابوو و ههروه ها زانابوون به هۆکاره کانی هاتنه خواره وهی نایه ته کانی قورئان و ده ربړینی فهرمووده کان.

په پړه وی ئه م کۆمه له ده رهینانی ئه حکامدا، ئه وه بوو که هه ر کات پووداویکیان بهاتایه به رده ست هه ولیان ددها حوکه که ی له قورئانی پیرۆزدا بدۆزنه وه، ئه گه ر له قورئاندا ده ستیان نه که وتایه ت، په نایان ده برده بهر سوننه تی پیغه مبه ر (ﷺ) تا له ویی ده ستی بهن و ئه گه ر له سوننه تیشدا ده ستیان نه که وتایه ئه و ئیجتیهادیان ده کردو ئیجتیهاده که شیان له بهر پۆشنایی ئه و زانینه ی خۆیاندا بوو، که هه یانبوو سه باره ت به ئامانجه کانی شه ریه ت، ههروه ها له پوانگی ئه و ئامازانه وه ئیجتیهادیان ده کرد که له ده قه کان ده فامرانه وه، بۆیه تووشی هه یج سه ختی نه ده بوون له ئیجتیهاد کردندا و ئیتر پتوستان به نووسینه وهی یاساکانی ئوصول نه بوو، ئه مهش هۆکاره که ی ئه وه بوو که ئه و حه زه فیه قیه ی هه یانبوو ئاسانکاری له م باره یه وه بۆ دروست کردبوون که ئه م زه وق و حه زه فیه قیه یشیان له مه وه بۆ دروست بوو بوو که زۆر هاوه لایه تی پیغه مبه ریان (ﷺ) کردبوو زۆر له خزمه تیدا بوو بوون، ئه مهش سه ره پای ئه وهی که خۆیشیان بهر تیژو ده روون خاوین و خاوه ن هه ستی بالاو مه زن بوون. به م جۆره سه رده می هاوه لان به پړی کراو یاساکانی ئه م زانستی ئوصولی فیه قه پێک نه خران و ههروه ها شوینکه وتوانی ئه وانیش (التابعین) ئه م کاره یان هه ر نه کردو له هه لپنجانی حوکه دا هه ر له سه ر په پړه وی هاوه لان پۆیشن، چونکه هیشتا سه رده مه که یان نزیک بوو له سه رده می پیغه مبه ر وه (ﷺ) و ههروه ها شهرع له سه ر ده ستی هاوه لان فیریبوون و زانستیان له وان وه رگرتبوو، بۆیه هیشتا پتوستان به وه نه بوو زانستی ئوصولی فیه قه بنووسنه وه و پێکی بهن.

۹- به لام له دوا ی به کۆتاهاتنی سه رده می تابعین، جیهانی ئیسلامی فراوان بوو پووداوی زۆرو جۆراوجۆرتر پوویاندا و عه جه مه کان (بیگانه) تیکه لی عه ره به کان بوون و ئیتر زمانی عه ره بی به پاراوییه که ی خۆی نه مایه وه و، لیره ئیجتیهاد و خه لکی موخته هید زۆربوون، و پێگاکانی هه لپنجانی حوکه زۆربوون، پکا به ری و چه له حانی و گفتوگۆی

ناتەبا ھاتنە ئاراو، لایەنى تىكەلۆ پىكەلۆ مانای زۆرھەلگەر دروست بوون و بەھۆى ھەموو ئەمانەو ھەرعزانەکان ھەستیان بەوھکرد کە کۆمەلێک یاساو پێساو بنەما بۆ ئیجتیھادکردن دابنێن، تا مۆجتەھیدەکان لەکاتى پاجیاییدا بگەرێنەو ە بۆ ئەو یاسایانەو ھەروەھا تا ئەو بنەمایانە ببەن سەنگى مەحەك بۆ زانستى فېقھو پرای دروست لێیانەو سەرچاوە بگرێت.

ئەم یاساو بنەماگە لەیش لە زمانى عەرەبى و ناوھەلکەى و ئامانج و نەتیجەکانى شەریعتو، پەرچاوى بەرژەوھەندى و پەرەوى ھاوھەلەن، لە بەلگە ھێنانەو ھەرگىرابوون و ئیتر لەم یاساو باس گەلە ((زانستى ئۆصولى فېقھ)) ھاتە پىکھاتن.

۱۰- ئەم زانستە بەشیوھى نوسراو کۆکرایەو، بەدەرکەوت لەسەر شیوھى کۆمەلێک یاساو پێسا، کە لە قسەى شەرعزانەکان و پافەکانیان لەسەر حوکمەکان و ھەرگىرابوون، جا کە شەرعزانێک باسى حوکمى دەکردو بەلگەکەى بۆ دەھێناو پووى ئەو بەلگەى شیدەکردەو ھەدیاری دەکرد لەم سەرۆبەندەدا تیشكى ئەم زانستە دەردەکەوت ھەروەك پێوسەى پاجیایى نێوان شەرعزانەکان (الخلاف بين الفقهاء) بە کۆمەلێک یاسای ئۆصولى دەپۆشت بەرپۆھ کە ھەر شەرعزانەو ئەو یاسا ئۆصولیانەى پشت پێ دەبەست، تا پراکەى خۆى بەھێز بکات و بسەلمێنێتو، مەزھەبەکەى خۆى سەربخات و چاوگى ئیجتیھادەکەى پوون بکاتەو ھەمەش شتیکە زانستى ئۆصولى زیاتر پۆشن دەکردەو.

۱۱- گوتراو کە یەكەم کەسێک لە زانستى ئۆصولى فېقھدا نووسیویەتى زانا ئەبویوسفى ھاوھەلەى ئىمام ئەبو حەنیفە بوو، بەلام ھیچ لە وکتیبو نووسراوانەیان دەست نەگەشتووە.

قسهی باو لای زانایان نه‌وه‌یه که یه‌که‌م که‌سیک ئه‌م زانسته‌ی نووسییه‌وه و کۆکرده‌وه و له کتیبی سه‌ربه‌خۆدا داینا پێشه‌وا موحه‌مه‌دی کوپی ئیدریسی شافعی بووه که له‌سالی (٢٠٤) ی کۆچیدا وه‌فاتی کردووه.¹

ئیمامی شافعی کتیبی (الرساله) ی له‌م زانسته‌دا داناوه، که زۆر به‌ناوبانگه‌ و تیایدا قسه‌ی له‌سه‌ر قورئان کردووه و پوونکردنه‌وه‌کانی قورئانی بۆ ئه‌حکامه‌کان باس کردووه هه‌روه‌ها پوونکردنه‌وه‌ی سوننه‌ت بۆ قورئان و باسی ئیجماع و قیاس و (الناسخ و المنسوخ) و ئه‌مرو نه‌هی و ئاستی به‌ به‌لگه‌بوونی فهرمووده‌ی یه‌ک که‌س له‌ پیاویه‌تدا و چه‌نده‌ها بابته‌ی تری ئوصولی له‌م کتیبه‌یدا باسکردووه.

په‌یره‌وی ئیمامی شافعی له‌ کتیبی (الرساله) دا په‌یره‌ویکی ووردو قۆله‌ و نه‌وه‌ی ده‌یلت به‌ به‌لگه‌ و دۆکیۆمێنت سه‌لماندویه‌تی و توێژینه‌وه‌ی بیروپای به‌رامبه‌ره‌کانی خۆیی به‌ شیوه‌یه‌کی زانستیه‌ی بته‌و کردووه.

له‌دوای ئیمامی شافعی، پێشه‌وا (ئه‌حمه‌دی کوپی حه‌نبه‌ل) کتیبیکی سه‌باره‌ت به‌ گوێپایه‌لی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) نووسیوه‌ و هه‌روه‌ها په‌راویکی سه‌باره‌ت به‌ (الناسخ و المنسوخ) و کتیبیکی ده‌رباره‌ی (العلل: فاكته‌ره‌كان) داناوه‌ و دواتر زانایان به‌ شوێنیاندا ده‌ستیان دایه‌ نووسین و، باسه‌کانی ئوصولیان به‌ ته‌واوی پێکخست و فراوانیان کرد و زۆر زیاده‌یشیان خسته‌سه‌ر.

---

1 لای زانای پایه‌رز مه‌حمود شه‌هابی خورامانی له‌ پێشه‌کی کتیبی (فوائد الأصول) دا له‌ (الحجة النائية) ی شیخ موحه‌مه‌د عه‌لی کاظمی خوراسانی یوه‌ هێناویه‌تی که‌ گوتویه‌تی: ژماره‌یه‌ک له‌ زانا پایه‌رز هه‌ر هه‌ر هه‌ر (ابن خلکان) و (ابن خلدون) و حاجی خه‌لیفه‌ی خاوه‌نی (کشف والظنون) نه‌وه‌یان درکانه‌وه‌ که‌ یه‌که‌م که‌سیک له‌ زانسته‌ی ئوصولی فیه‌دا کتیبی داناوه‌ ئیمامی شافعی بووه، به‌لام ئه‌مه‌ یه‌کلاکه‌ره‌وه‌ نی‌یه‌، به‌لکو‌ بۆی هه‌یه‌ که‌ (أبو يوسف يعقوب بن إبراهيم) که‌ یه‌که‌م که‌سه‌ نازناوی (قاضي القضاة) هه‌بووه، پێش ئیمامی شافعی له‌ ئوصولدا کتیبی داناویت.

۱۲- رهوگه‌ی زانایان له توپژینه‌وه‌ی زانستی ئوصولی فیه‌دا:-

زانایان دهرباره‌ی توپژینه‌وه‌ی زانستی ئوصولی فیه، تهنه‌یه‌ک ره‌وت و پښه‌یان نه‌گرتوته‌به‌ر، به‌لکو خاوه‌نی چوند ره‌وت و میتودیکي جیان، هه‌یانه‌که په‌یره‌وی داپشتنی یاساو بنه‌ما ئوصولیه‌کانی گرتوته‌به‌ر به‌ پشت به‌ستن به‌ به‌لگه‌و دۆکیۆمینت، به‌بێ گویدانه‌ئوه‌ی که‌ ئایا‌ئو یاساو بنه‌مایانه‌کۆکن یان پینچه‌وانه‌ن، له‌گه‌ل‌ئو له‌قه‌ فیه‌یه‌یه‌ی که‌ له‌ پینشه‌وا موحته‌هیده‌کانه‌وه‌ وه‌رگیراون، ئه‌مه‌ ئاراسته‌یه‌کی تیۆری‌یه‌، مه‌به‌ست لێ‌ئو هه‌یه‌ که‌ بنه‌په‌تی ئه‌م زانسته‌ دابپژینه‌وه‌، به‌و شتیاوزه‌ی که‌ به‌لگه‌کان ده‌ری ده‌خن و ده‌لاله‌تی له‌سه‌ر ده‌کن، و‌ئو یاساو بناغه‌یه‌ ده‌که‌نه‌ پتوهر بۆ کۆنترۆل کردنی ئه‌و پرۆسه‌ی به‌لگه‌هیتانه‌وه‌یه‌ (الاستدلال) وه‌ هه‌روه‌ها ئه‌و یاساو پێ‌و شوینانه‌ کراونه‌ته‌ پتوهر بۆ ئیجتیهادی زانا موحته‌هیده‌کان و نه‌کراونه‌ته‌ خزمه‌تگوزاری چل و پۆپه‌و لقی مه‌زه‌به‌کان، ئه‌م میتوده‌یش به‌ میتود و ره‌وگی موته‌که‌للمین ناسراوه‌و له‌م باره‌یه‌وه‌ موعته‌زیله‌و شافعی و مالکی و زانایانی جه‌غه‌ری له‌ سه‌ره‌تادا که‌ فیه‌یه‌یان نووسیه‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌م میتوده‌ ده‌پۆیشتن، هه‌رچه‌نده‌ دواتر جه‌غه‌رییه‌کان ئه‌م میتوده‌یان تیکه‌ل کرد له‌گه‌ل میتودیکي تردا که‌ بریتی بوو له‌ داپشتنه‌وه‌ی یاساکانی ئوصول له‌به‌ر پۆشنایی پرسه‌ لاوه‌کیه‌کانی مه‌زه‌به‌کاندا.^۱

ئه‌م میتوده‌ پشت به‌ ئیستیدلالی عه‌قلی ده‌به‌ستیت، له‌ داپشتنی یاساکانی ئیجتیهاددا و ده‌مارگیری بۆ مه‌زه‌به‌کان نی‌یه‌و که‌تر باس له‌ بابته‌ فه‌رعییه‌کان ده‌کات و ئه‌و باسکردنه‌ که‌مه‌یش تهنه‌ی بۆ نمونه‌ هیتانه‌وه‌یه‌و هیچی تر.

۱۲- ژماره‌یه‌ک له‌ زانایانی تر له‌سه‌ر میتودیکي تر ده‌پۆن، که‌ بریتی‌یه‌ له‌ داپشتنه‌وه‌ی یاسا ئوصولیه‌کان له‌سه‌ر ئه‌و شتیاوزه‌ی که‌ له‌ پینشه‌واکان وه‌رگیراوه‌، له‌ بابته‌ فه‌رعییه‌ فیه‌یه‌یه‌کاندا، واته‌ ئه‌م زانایانه‌ ئه‌و یاسا بنچینه‌ییانه‌یان داناوه‌، که‌وای بۆ ده‌چن که‌ پینشه‌وای مه‌زه‌به‌کانیان له‌کاتی ئیجتیهادکردن و ده‌ره‌یتانی ئه‌حکامدا

په چاویان کردوون، ئەم کاره‌شییان له‌به‌ر پۆشنایی ئەوه‌دایه که له‌بابه‌ته‌فه‌رعییه فیهیه‌کاندا گه‌یشتۆته‌ده‌ستیان و زانایانی حه‌نه‌فی و ناویانگیان ده‌رکردووه که شوینکه‌وته‌ی ئەم جۆره‌میتۆده‌ن و ته‌نانه‌ت ئەم په‌وته به‌میتۆدی حه‌نه‌فیه‌کان ناسراوه.

ئەم په‌وه‌گه‌یه و میتۆده به‌وه ناسراوه که زیاتر شیوه‌وکی کرداری (الکایع‌العملی) وه‌رگرتووه و خۆی له‌خۆیدا توێژینه‌وه‌یه‌کی کرداری و جی‌به‌جی‌کاری و پراکتیزه‌یه به‌سه‌ر بابه‌ته‌فه‌رعییه فیهیه‌کاندا، ئەوانه‌ی که له‌پیشه‌وای مه‌زه‌به‌کانه‌وه گه‌یشتۆته‌ده‌ستیان، هه‌روه‌ها په‌وه‌گه‌یه‌که بۆ ده‌ره‌یتانی یاسا و پێسا و بیردۆزه‌کانی زانستی ئو‌صول، که‌پیشه‌وایانه له‌کاتی هه‌له‌ینجان و ئیجتیهادکردنه‌کانیاندا په‌چاویان کردوون، بۆیه ئەم میتۆده ئەو یاسا و پێسایانه داده‌پێژێته‌وه که له‌خزمه‌ت بابه‌ته‌فه‌رعییه‌کانی مه‌زه‌بدان، ته‌نانه‌ت ئەگه‌ر یاسایه‌کی ئو‌صولی له‌گه‌ڵ په‌یوایه‌تیک‌ی فیهیه‌دا نه‌گونجایا ئەوا یاساکیان ده‌سکاری ده‌کرد و هه‌مواریان ده‌کرده‌وه وازیان له‌و په‌یوایه‌ته نه‌ده‌هێنا و په‌یره‌وانی ئەم میتۆده به‌رگری سه‌رسه‌ختانه ده‌که‌ن له‌په‌وه‌گه‌ی په‌یشه‌وایانی ئەم مه‌زه‌به، له‌کاتی ئیجتیهادکردنیاندا هه‌روه‌ک زانای پایه‌به‌رز (ئیه‌بن‌خه‌لدون) یش ده‌لێت: ئەم په‌وته و میتۆده‌که‌ی زۆر گونجاوترین بۆ بابه‌ته‌فه‌رعییه‌کان، و نزیک‌گه‌ڕێشن له‌خودی فیهیه‌وه.^۱

۱۴- له‌کاتی توێژینه‌وه‌ی ئەم زانسته‌دا میتۆدی سییه‌میشم بۆ ده‌رکه‌وتووه، که‌بریتی یه‌له‌کو‌کردنه‌وه‌ی هه‌ردوو په‌وته‌که‌و، ئاشکراکردنی نه‌هینییه‌کانی ناخی په‌یره‌وانی، ئەم میتۆده نوێیه‌ش هه‌له‌ده‌ستێت به‌دا‌ر‌ش‌کنه‌وه‌ی ئەو یاسا و بنه‌ما ئو‌صولیانه‌ی که له‌سه‌ر به‌لگه‌ بنیات نه‌راون، ئەم کاره‌یش به‌شیوه‌یه‌کی بێ‌لایه‌نانه نه‌جام ده‌ده‌ن، تا ببێته‌پێوه‌ر بۆ هه‌له‌ینجاندن، ببێته‌چاودێر به‌سه‌ر سه‌رحه‌م به‌یروپا و ئیجتیهاده‌کانه‌وه، له‌گه‌ڵ په‌چا‌و‌کردنی ئەو شتانه‌ی که له‌پیشه‌واکانه‌وه

1 مقدمة ابن خلدون، ل ۴۵۵.

گواستراوه ته وه، سه بارهت به بابه ته فهرعييه فيقهيه كانو، هه روه ها كارده كات بز پوونكر دنه وه و پاشه كردني ته و بنه مايانه ي كه ته و بابه ته فهرعييانه ي له سهر بنفيات نراونو، هه روه ها سهرجه م ياساو بنه ماكان پراكتيزه ده كاتو، ده يانبه ستيته وه پييه وه، ده يانكا ته خزمه تگوزاري فهرعه كانو زاناياني سهرجه م مه زه به جياوازه كاني شافعي و مالكي و حنبل و جه عفري و حنه في له ناو په پيره واني ته م په وته دا بوونيان هه يه.

۱۵- له و كتيبانه ي كه له سهر ميتودي موته كه للمين دانراوه، وه ك كتيبى (البرهان) ي نيمامى حه رهمه ين، كه ناوى عه بدولمه ليكي كورپى عه بدوللاى جومين شافعي يه و له سالى (۴۱۳) ي كوجى وه فاتى كردووه، هه روه ها كتيبى (المستشفى) ي نيمامى غه زالى، كه شافعي مه زه ب بووه و له سالى (۵۰۵) ي كوجى دنياى به جى هيشتووه و هه روه ها كتيبى (المعتمد) ي ته بى حوسه ين محمه دى كورپى عه لى به صبره يه، كه موغه زيله بووه و له سالى (۴۱۳) ي كوجى كوجى دوايى كردووه و ته م سى كتيبى له لايه ن پيشه وا (فه خره دينى پازى) يه وه كورث و پوخت كراونه ته وه، كه نيمامى پازى شافعي مه زه ب بووه و له سالى (۶۰۶) ي كوجى وه فاتى كردووه، هه روه ك ديسان وه پيشه وا سه يفه دينى ناميدى شافعي كوردى پوختى كردوونه ته وه و زانيارى له سهر زياد كريدونو، ته م كاره ي له په رتوكيكا ته نه جام داوه كه ناوى ناو ته (الإحكام، في أصول الأحكام) و نيمامى ناميدى له سالى (۶۲۱) ي كوجى له دنيا ده رچووه.^۱

سه بارهت به و كتيبانه ي كه له سهر په وتى زاناياني حنه في دانراون، گرنگ ترينيان بريتين له كتيبى (الأصول) ي ته بوبه كر ته حمه دى كورپى عه لى ناسراو به (جه صاص)، كه له سالى (۲۷۰) ي كوجى وه فاتى كردووه، هه روه ها كتيبى (الأصول) ي ته بوزه يد

---

1 هه روه ها جه نابى زاناي پايه به رزى كورد، ماموستا مه لا عه بدولكه ريمى موده ريس (په حمه تى خواى لى بيت)، (المستشفى) ي نيمام غه زالى كه ناومان برد، كورث و پوختى كردووه و ناوى ناو ته (صفوة اللآلي من مستشفى الإمام الغزالي) و چاپكراوه. (وه رگنپ)

عبداللّٰی کوپری عومری دہ بیوسی، کہ لہ سالی (۴۳۰) ی کڑچی دنیای بہ جی ہیشٹوہو، ہروہا کتیبی (الأصول) ی فہرولئیسلا م علی کوپری محمہدی بہ زدہوی کہ لہ سالی (۴۸۳) ی کڑچی وفاتی کردوہو ہروہا شہرحہ کی سر نہم کتیبہ کہ ناوی (کشف الأمار) ہو عبدولعزیزی کوپری نہحمہدی بوخاری لہساری نووسیوہ، لہ پرتوکہکانی نہم میتودہنو نہم عبدولعزیز بوخاریہ لہ سالی (۷۳۰) ی کڑچی دنیای بہ جی ہیشٹوہو.

لہو کتیبانہی کہ لہسر نہو میتودہ دائراون کہ کڑکہرہوہی ہردو پرتہکہیہ. وہک کتیبی (بدیع النظام) کہ کڑکہرہوہی ہردو کتیبہکی بہ زدہوی و نامیدی یہو، پیشہوا مظفر الدین نہحمہد کوپری علی ساعاتی حنہفی دیناوا، کہ لہ سالی (۶۴۹) ی کڑچی وفاتی کردوہو ہرواہا کتیبی (التنقیح) و (التوضیح) کہ شہرحہ لہساری و صدر الشریعہ عبداللّٰی کوپری مسعودی حنہفی دیناون، کہ لہ سالی (۷۴۷) ی کڑچی دنیای بہ جی ہیشٹوہو ہروہا کتیبی (شرح التوضیح) کہ دائراوی شیخ سعہدہدینی مسعودی کوپری عومری تہختازانی یہو، نہمیش لہ سالی (۷۹۲) ی کڑچی وفاتی کردوہو ہروہا کتیبی (جمع الجوامع)، نوسراوی تاج الدین عبدلولہہابی کوپری علی سوبکیہ، کہ شافعی مزہب بوہو لہ سالی (۷۷۱) ی کڑچی وفاتی کردوہو، ہروہا کتیبی (التحریر) ی ثین ہومامی حنہفی، کہ لہ سالی (۸۶۱) ی کڑچی وفاتی کردوہو ہروہا کتیبی (التقریر و التجیر)، کہ شہرحی تہحریرہو موحمہدی کوپری موحمہدی نہمیر حاجی حہلہبی، کہ قوتابی ثین ہومام بوہو، نہو شہرحی نووسیوہ، لہساری و نہمیش لہ سالی (۸۷۹) ی کڑچیدا وفاتی کردوہو ہروہا کتیبی (مُسَلَّم الثبوت) ی، موحمیہددین کوپری عبدولشہکور، کہ لہ سالی (۱۱۱۹) ی کڑچی دنیای بہجیہیشٹوہو ہروہا نہو شہرحی کہ زانای پایہبہرز (عبدالعلی محمہدی کوپری نظام الدینی نہنصاری) لہسر (مُسَلَّم الثبوت) ی نووسیوہ، نہم و چہندہہای تر لہو کتیبانہن کہ لہسر نہم پیرہوہی کڑکہرہوہی نیوان دوو میتودہکہ نوسراون.

ئىنجا سەبارەت بە و كىتابىنى كە لە لای زانايانى جەغەرى گىرنگى، وەك كىتابى (الذريعة إلى أصول الشريعة) سەبىد شەرىفى مۇرتەچا، كە لە سالى (۲۳۶) ى كۆچى وەفاتى فەرمووە و مەروەها كىتابى (عدّة الأصول) ى شەيخ ئەبۇجەغەر مەمەدى كۆپى حەسەنى كۆپى عەلى طوسى، كە لە سالى (۴۶۰) ى كۆچى وەفاتى كىتابى. ^۱ لە كىتابى دىناو و دىناوئى ئەم پەيغەمبەر، پەرتوكى (القوانين) دىتە پەيغەمبەر، كە ئەبۇجەغەر مەمەدى گەيلانى دىناو و لە سالى (۱۲۰۵) ى كۆچى لە نووسىنى بوو تەو و لە كىتابى هاوچەرخە كانىشيان وەك پەرتوكى (العناوين)، كە شەيخ مەمەد مەمەدى خالصى كاظمى دىناو و لە سالى (۱۲۴۱) ى كۆچى لە نووسىنى بوو تەو.

۱۶- مەتۇدى تۆيۇنە وەى زانستى ئۇسۇل:

- باسەكانى زانستى ئۇسۇلى فەيغە، بىرىتىن لە باسى حوكمى شەرىفى و بەلگە ى حوكمى شەرىفى و پەيغەمبەر پەيغەمبەر ئەم پەيغەمبەر، باسى خۇدى هەلەنچە، واتە: مۇجەتەھىدە، لە و پەيغەمبەر كە ئايا تا چەند گۇناو و لە و ئاستە دايە كە ئىجتىھاد بىكات.
- لەم پەيغەمبەر، باسەكانى ئەم كىتابى، بەم شەيخە ى لای خوارە وە دابەش دەكەين:
  - بەندى يەكەم: دەربارە ى حوكمە.
  - بەندى دووهم: دەربارە ى بەلگە ى ئەم حوكمانە.
  - بەندى سەيئەم: پەيغەمبەر دەرھەتەنى حوكم و بەمەكامى حوكم و پەيغەمبەر ئەمەنى، وەك: ياساكانى يەكلا كىتابى (الترجيح) و باسى ناسىخ و مەنسوخ.
  - بەندى چوارەم: باسى ئىجتىھاد و مەرجەكانى، كەسى مۇجەتەھىد و ئەقلىد و ماناى تەقلىد كىتابى.

﴿به ندی یه که م﴾

باسه کانی حوکم

به شی یه که م

حوکم و به شه کانی

به شه باسی یه که م

پیناسه ی حوکم و به شه بنه ره تییه کانی

۱۷- زانینی حوکمی شهرعی، نامانجی سهره کییه له فیهمو، نوصولی فیهقدا، به لام زانستی نوصول له روانگی دانانی نه و یاساو پِسیایانه وه، پِگی گیشتن پِیان له پرسه که ده پوانیت و، زانستی فیهق، له روانگی مه لَهینجانی کرداری حوکمه که وه سهیری دهکات، نه ویش به جیه جی کردن و پراکتیزه کردنی نه و نامپازانه ی که زانستی نوصولی فیهق، داینانون، بۆ گیشتن به و زانیارییه.

حوکم له لای زانایانی نوصول، بریتی یه له فرهمایشتی پهروهردگار، نه و فرهمایشتی که په یوهسته به کار و کرده وه ی که سانی گه وه (مکلف)، له پووی داواکردن، (اقتضاء)، یان سه رپشک کردن (التخیر)، یان له پووی دانان (وضع) وه، بیت.

مه به ست له فرهمایشتی پهروهردگار (خطاب الله)، بریتی یه له فرهمایشتی راسته و خوی خودای مه زن، که قورئانی پیروزه، یا خود به موی نیوه ندگیریکه وه فرهمووبیتی، که له فرهمایشتی نه و زاته سه رچاوه ی گرتبیت. وه ک سوننهت و ئیجماع، نه و به لگه شه رعییانه ی تر، که شه رعدانه، که پهروهردگاره له بنه په تدا داینانون، تا حوکمه کان بزانریت.

---

1 فواتح الرحموت، بشرح مسلم الثبوت، ب، ۱، ل (۵۴)، و إرشاد الفحول، دانانی، ئیمامی شه وکانی،

سوننه: نه‌وه‌یه که له پیغه‌مبه‌روهه (ﷺ) به‌مه‌به‌ستی شه‌رعدانان ده‌رپر‌دراوه‌و، سوننه‌تیش له چاوگی فره‌مایشتی په‌روه‌ردگار وه‌رگیراوه‌و، پوونکه‌روه‌یه بۆی‌و، سروشی په‌روه‌ردگاره، بۆ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، وه‌ک قورئان ده‌فه‌رمویت: ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾^۱. پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هر له خۆیه‌وه قسه‌ناکات‌و، به‌لکو سروشی خودایه ده‌ری ده‌پریت.

ئجماعیش به‌تۆبزی پتویستی به‌ه‌لگه‌ی قورئان و فره‌رموده‌ه‌یه‌و، به‌م پتودانگیشه‌ش بیت، نه‌ویش ده‌گه‌ریته‌وه بۆ فره‌مایشتی په‌روه‌ردگار و هر سه‌ر به‌وه. هه‌روه‌ها دیکه‌ی به‌لگه‌ شه‌رعییه‌کان، سه‌رجه‌میان پافیارو پوونکه‌روه‌و ناشکرکاری فره‌مایشته‌کانی په‌روه‌ردگارن‌و، پۆشن که‌روه‌ی جوکمی شه‌رعین‌و، ناتوانن جینگیر (ثابت‌ی بکه‌ن).

مه‌به‌ست له (الأقتضاء)، واته‌ داواکردن (الطلب)، ئیتر داواکردنه‌که له پووی کردن یان نه‌کردنه‌وه بیت، چونیه‌که‌و، هه‌روه‌ها چونیه‌که‌ که‌ ئایا نه‌و داواکردنه‌وه به‌جۆرێک به‌جۆرێک له‌ جۆره‌کان، داواکراوه‌ که‌ به‌ تۆبزی بکریت، یان به‌و جۆره‌هاتووه، که‌ (واباشتره، وابکریت‌ی، لی بفامریته‌وه، واته‌ (ته‌رجیع) بکریت.

مه‌به‌ست له (التخیر: سه‌رپشک کردن)، نه‌وه‌یه که‌ سه‌رپشکه‌ له‌نتوان کردن یان نه‌کردنی نه‌و کاره‌دا، به‌بێ نه‌وه‌ی که‌ لایه‌کیان بخات، به‌سه‌ر لایه‌کی تر‌دا، و کابرای موکه‌لله‌ف هه‌رکامیان نه‌نجام بدات، هه‌ر بۆی دروسته‌.

مه‌به‌ست له (الوضع: دانان)، نه‌وه‌یه که‌ شتێک بکریته‌ فاکته‌رو هۆکار بۆ شتیکی ترو، ببیته‌ مه‌رج بۆ کردن، یاخود بۆ نه‌کردنی.^۲

1 النجم (۲-۴).

2 لیره‌وه‌ ناوزه‌دکردنی شتێک به‌وه‌ی که‌ (صحیح) دروسته، یان به‌تاله، یان خراپ (فاسده)، ناوده‌نریت، هه‌روه‌ک له‌ جیگای خۆیدا باسیان ده‌که‌ین.

خودای په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَوفُوا بِالْعُقُودِ﴾^۱ نه‌ی باوه‌پداران، به‌گرتبه‌سته‌کانتانه‌وه‌پابه‌ند بن، نه‌مه‌حوکمیکي شهرعی به، چونکه فرمایشتی په‌روه‌ردگاره‌و، په‌یوه‌سته به‌کارتک له‌کاره‌کاني مسولمانه‌بالغ‌بووه ژیره‌کان (مکلف)، که‌نه‌ویش پابه‌ندبوونه به‌گرتبه‌سته‌کانه‌وه‌و، له‌په‌وانگه‌ی داواکاریشه‌وه‌فرمویه‌تی که‌نه‌نجام بدریت.

هه‌روه‌ها په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزَّيْفَ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾^۲ که‌نه‌میش حوکمیکي شهرعی به، چونکه فرمایشتی خودی شهرعدانه‌ره، که‌خودای مه‌زنه‌و، تیایدا داوای کردوه، که‌کارتک هه‌به‌نه‌نجام نه‌دریت، که‌داوین پیسی به.

وه‌هه‌روه‌ها قورئان ده‌فرمویت: ﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾^۳ که‌نه‌میش حوکمیکي شهرعی به، چونکه بیژهی خودایه، که‌پاوکردنی‌ه‌ل‌ال‌کردوه، له‌دوای نیحرام شکاندن و به‌جیه‌یشتنی هه‌ره‌م.

هه‌روه‌ها په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ﴾^۴ که‌نه‌میش حوکمیکي شهرعی به، چونکه نه‌میش هه‌ره‌فرمایشتی په‌روه‌ردگاره، که‌بلاوبوونه‌وه‌ی به‌سه‌ر زه‌ویدا، له‌دوای لیټبوونه‌وه له‌نوټزی هه‌ینی ه‌ل‌ال‌کردوه.

هه‌روه‌ها په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾^۵ که‌نه‌میش حوکمیکي شهرعی به، چونکه بیژهی په‌روه‌ردگاره، که‌هه‌جکردنی له‌سه‌ر که‌سانی موکه‌لله‌ف واجب کردوه.

1 المائدة (۱).

2 الأسراء (۳۲).

3 المائدة (۲).

4 الجمعة (۱۰).

5 آل عمران (۹۷).

ههروهه قورئان دهفهرمویت: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا﴾^۱ که ئەمەیش حوکمیکی شرعی یه، چونکه فهرمایشتی زاتی خودایه، که دزی کردۆته هۆکار بۆ واجب بوونی بپینی دهستی دزی پیاو و ئن.

ههروهه خودای مهزن دهفهرمویت: ﴿اقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ﴾^۲ که ئەمەیش حوکمیکی شرعی یه، چونکه فهرمایشت (خطابی پهروهردگار، که لادانی خۆری له نیوهی ئاسمان پوو به پۆژئاوی^۳ کردۆته فاکتهر، بۆ واجب بوونی نوێژی نیوه پۆ.

ههروهه فهرمایشتی پێغه مبه (ﷺ) که فهرموویه تی: ((رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ، عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَقِظَ، وَ عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيْقَ)) واته: سێ جۆر کهس تاوانین له سه ر نی یه، له و حاله ته یاندا له سه ر کرده وه کانیان سزا نادرین، که سی خه وتوو، تا به خه به ر ده بیته وه، مندال تا بالغ ده بیته، شیت تا چاک ده بیته وه، ئەمانه تا ئە و حاله ته یان له سه ر لاده چیت، هه ر کاریکی نه شیایان کرد، چاوپۆشیان لی ده کریته، ئەمەیش فهرمایشتی شه رعدانه ره، که خودای مه زنه و له سه ر زاری پێغه مبه (ﷺ) ده ری بپروه، وای داناوه، که خه و مندالی و شیتی کۆمه له هۆکاریکن که ته کلیف له سه ر شانی ئە و نه نجام ده ره یان لاده بن، تا حاله ته که سی له سه ر لاده چیت، له شه رعدا چاوپۆشی لی کراوه.

۱۸- له پێناسه ی حوکمه وه، له لای زانیانی ئوصول، دوو بابته دینه زانین:

یه که م: ئە و فهرمایشته ی پهروهردگار، که په یوه سته به کهسانی بێ ئه رک (غیر مکلف)، ئە مه له لای زانیانی ئوصول فیه، به حوکم ناونه براوه، وه ک ئە و خیتابه ی که تایبه ته به زات و سیفاته کانی خودای مه زن، وه ک ده فهرمویت: ﴿وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

1 المائدة (۳۸).

2 الأسراء (۷۸).

3 الدلوك: لادانی خۆره له نیوهی ئاسمان، به لای پۆژئاوی ئاسماندا.

۱، خودا به هه موو شتی ناگادارو زانایه، یان نه و فه رمایشتانه ی په روه ردگار که په یوه ستن به و مادده بی گیانانه ی که دروستی کردون وهك ده فه رمویت: ﴿وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ رَبِّهِ﴾^۲ خۆرو مانگو نه ستیره کان، ملکه چن بقو فه رمانی خودای مه زن، هه روه ها ده فه رمویت: ﴿الَّذِي جَعَلَ الْأَرْضَ مِهْدًا ۖ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا﴾^۳ ۲. نایا زه ویمان نه کردوته لانه بۆتان و، شاخه کانمان نه کردوته، میخی داکوتراو بقو پاگرتنی نه و زه ویه؟!

هه روه ها نه و خیطاب و فه رمایشتانه ی په روه ردگار که په یوه ستن به کارو کرده وه ی مرقفه به رباره کان (المکلف)، به لام له سه ر شتیه ی داوا (طلب) و سه رپشککردن (التخیر) و (الوضع: دانان) نه هاتون، نه مه له چیروکه قورنایه کاندای بوونی هه یه، وهك ده فه رمویت:

﴿الْم ۝۱ غُلِبَتِ الرُّومُ ۝۲﴾ فِي أَذْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلِبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿۳﴾
يَضَعُ سِنِينَ^۴

که نه مه چیروکه و گیرانه وه ی میژووه، وه یان ده رباره ی دروست کردنی دروستکراوه کانی ده فه رمویت: ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾^۵ ۳. خودا دروستکهری خۆتان و نه و بتانه یشه که دروستان کردون، که نه مانه لای زانایانی ئوصول به حوکم نه هینراونه ته نه ژمار.

دووه م: خودی خیطاب و فه رمایشته که ی په روه ردگار له لای زانایانی ئوصول به حوکم هینراوته نه ژمار، واته خودی دهق و تبکسته شه رکیبه کان حوکمن، به لام له لای

1 النور (۳۵).

2 الأعراف (۵۴).

3 النبأ (۶-۷).

4 الروم (۱-۴).

5 الصافات (۹۶).

شهر عزانه کان (الفقهاء)، حوکم بریتی یه له شوینه وارو جی دهسته کانی نهو خیطابه و نهو مانایانه ی که دهیگریته خوی، جا که خودای مه زن دهه رمویت: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْفَ﴾^۱، نه مه له لای زانایانی نوصول حوکمه، به لام له لای شهر عزانه کان، نه وهی نه مه دهقه گرتویه تیه خوی، که حرامی داوین پیسی یه، نه وه حوکمه که یه.

۱۹- به شه کانی حوکمی شهرعی:

حوکم له لای زانایانی نوصول، دهکریته دوو به شه وه^۲:

یه که م: حوکمی ته کلیفی (نه رکدار)، نه وه یه که داواکردنی نه جامدانی کاریک، یان دهسته یشتنی و نه کردنی تیادا ده فامریتته وه، یا خود سه رپشکت دهکات له نیوان کردن یان نه کردنی کاریکدا.

نه م جوړه حوکمه یش، بویه به حوکمی ته کلیفی ناوژده کراوه، چونکه نه رک و توبزی تیادایه بۆ سه ر شانی مړوډو، بنگومان هر کاریک داواکرایت بکریته، یان نه کریته، خوی له خویدا نه مه نه رکه، به لام نه وهی که مانای سه رپشکت کردن ده دات، نه مېش هر خراوه ته سه ر حوکمی ته کلیفی، به لام له و پوه وه که نه م یان په هندی چاو لی پوشین (التسامح و، زالکردن (التغليب و، لایه نی زاراو هیی (الأصطلاح) ی تیادا په چاو کراوه و، سه باره ت به پوهه ئیصطیلاحیه که ی هیچ گرفتتکی تیادا نی یه و، بی خه مه.

1 الاسراء (۳۲).

2 مه ندی له زانایانی نوصول حوکم ده که نه سی به ش:-

ا- حوکمی داواکاردار، واته داوی کردنی کاریک یان نه کردنی گرتوته خوی.

ب- حوکمی سه رپشکت دار: واته سه رپشکت دهکات، له نیوان کردن یان نه کردنی کاریکدا.

ت- حوکمی مه رج له سه ر دانراو (وضعی)، که بریتی یه له وهی که شتیک بکریته مه رج بۆ کردن کاریک یان شتیک تر، و یان بکریته هوکار، یان بکریته هوکاری به رپی گرتن و نه کردن، بپروانه (الامدی ب ۱/ ۱۳۷)، نه م دابه شکارییه وردتره، و نزیکتره له پیناسه که یه وه، به لام ئیمه بویه نه و دابه شکرانه دوانه ییه ی سه ره وه مان هینا، چونکه ژورینه ی زانایانی نوصول له سه ر نه ون.

یاخود گوتراوه، که دانانی (مُباح: پیځه پیدراو) له چوارچپوهی به شه کانی حوکمی ته کلیفیدا به و پتودانگه که نه کاره تاییه ته به که سی موکه لله ف، واته، موباح کران، یان سه رپشک کران (التخیر) له نیتوان کردن یان نه کردنی کاریکدا، هر بق که سیتک ده بیت، که شیاوه بق پابه ند بوون به کردن یان نه کردنی کاریکده، بویه له م په هنده وهیه، که (مُباح) خراوه ته چوارچپوهی حوکمی ته کلیفی، نه وه که شه وهی که (مُباح) نه رک بیت و، له سه ر شانی مرقف قورسی دروست بکات.

دووه م: حوکم له پووی دانانه وه (الحکم الوضعی): نه میش نه وهیه که شتیک بکاته فاکترو هوکار، یان مه رج، بق کردن یان نه کردنی شتیکی تر.

نه م حوکمیش، بویه به (وضعی) ناوزه دکراوه، چونکه فاکترو (سبب) و مه رج (شرط) و پیگر (مانع) ی کردوون، به نیتوهندگیر له نیتوان دوو شتداو، نه مهش شه رعدانه ر، که په روه ردگاره، یان پیغه مبه ره (ﷺ) که نه ویش هر به فرمانی په روه ردگار کردوونی، دایناون، واته، دانه ری شه ریعته نه و هوکاره، یان نه و مه رجه، یان نه و پیگری دیاری کردووه، چونکه ته نها مافی نه وه و، پیشتیش نمونه مان بق نه م دوو جوړه هینایه وه.

۲۰- جیاوازی نیتوان حوکمی (ته کلیفی)، و حوکمی (وضعی):

۱- حوکمی ته کلیفی، نه و حوکمیه که داوای کردنی کاریک، یاخود نه کردنی لی ده فامریتو وه، یان دروست بوونی (الأباحة) کردن یان نه کردنی کاریک، بق که سی موکه لله ف ده خاته پوو، به لام حوکم له پووی دانانه وه (وضعی)، نه و ماناو سوو ده ی تیادا نی یه، چونکه مه به ست تیایدا پوون کردنه وهی نه و فاکترو رانه یه، یان نه و مه رج و پیگرانیه، که شه رعدانه ر (الشارع) دایناون، تا کابرای موکه لله ف نه وه بزانتیت، که نه و حوکمه شه رعیه، که ی داده م زری و، که ی دانامه زریت و، به رچاپوون بیت، له م باره یه وه.

ب- نه و شته ی که کراوه ته نه رکی سه ر شان، ده بیت له توانای که سی موکه لله فدا بیت و، شتیک بیت، که که سی موکه لله ف توانای کردن یان نه کردنی نه و کاره ی هه بیت، چونکه مه به ست له (نه رک: تکلیف)، نه مه یه که کابرای نه رکدار نه و نه رکه جیبه جی

بكات، جا كه توانای جیبه جیّ کردنی نه بوو، نه و کاته تووشی سرگردانیی ده بیټو، کاری له م جوړهش دووره، له ذاتی پوره دگار هوه، که شهرعدانه وه، شهرع له ناستیکدا داده نیټ، که له توانای مړوفا ده بیټ، پراکتیزه ی بکات، هه ربویه ش یاسای (لا تکلیف، إلا بمقدور، نه و شته ی له توانای مړوفا هیه، ده کریته نه رک)، له شهریه تی نیسلامدا هاتووه.

به لام له حوکمی (وضعی) دا، له ناوه پوکی بابه ته که دا نه وه په چاو نه کراوه، که ده بیټ، له توانای که سی موکه لله فدا بیټ، بویه هیه تی که له توانای موکه لله فدا یه، هیه تی که له توانای نی یه، به لام له گه ل نه مېشدا هه رکات نه م حاله تیان پوویدا، هه حوکمی شهرعی تیادا جیبه جیّ ده کریت، نمونه بو نه و حوکمه وه ضعی یانه ی که له توانای موکه لله فدا هه ن، وه ک، دزی و داوین پیسی و تاوانه کانی تر، که شهرع نه نجامدانیانی کردوه، به هۆکار بو سزادانه کانیان، وه ک چوّن دزی کراوه ته هۆکار، بو برینی دهستی دزه که و، داوین پیسی کراوه ته هۆکار، بو جه لّد لیدان، یان به رد باران کردنی که سی داوین پیسو، هه روه ها تاوانه کانی تریش و، گریبه ست و کاروباره کانی تریش، هه موویان به مەرج گیراون، تا حوکمی شهرعیان له سر بنیات بنریت، وه ک چوّن فروشتن، هۆکاره بو نه وه ی که که سی دووه م بیټه خاوهن مولک و، نیکاح و ماره کردن هۆکاره بو نه وه ی که ژن و پیاو له یه کتر حه لّال بېن و، مافیان به سر یه کتربیه وه بو دروست بیټ و، ناماده بوونی دوو شایه ت، مەرجه بو دروستی گریبه ستی ماره کردن و، ده ستنو یژ مەرجه بو دروستی نو یژ و، نیکاح به بی شایه ت نادروسته و، هه روه ها نو یژ به بی ده ستنو یژ به تاله و، که سی میراتبه ر که خاوهن میراتی کوشت، پښگره له میرات بردن و له میرات بېبه ش ده بیټ و، هه روه ها کابرای وه سیه ت بوکراو، که وه سیه تکاری کوشت، ده بیټه پښگر، له جیبه جیّ کردنی وه سیه ته که. له و حوکمه وه ضعی یانه ی که له توانای که سی موکه لله فدا نین، وه ک هاتنی مانگی په مەزان، که هۆکاره بو واجب بوونی پښوو گرتن و، لاریوونه وه ی خوړ له نیوه ی ناسمان، له کاتی نیوه پښدا، هۆکاره بو واجب بوونی نو یژ و، خزمایه تی هۆکاره بو میرات بردن و، سەرجه م نه م هۆکارانه یش له توانای که سی

موکه‌لله‌فدا نینو، هه‌روه‌ها با‌ل‌غ بوون مه‌رجه‌ بۆ‌ئوه‌ی که‌سه‌که‌ بتوانیت خودموختاری وه‌ریگریتو، هه‌روه‌ها گه‌یشتن به‌ سه‌رده‌می ژیری و عه‌قل‌شکان مه‌رجه‌ بۆ‌ ئه‌و که‌سه‌ که‌ هه‌ندی هه‌لسوکه‌وت هه‌ن، خۆی ئه‌نجامیان بداتو، بیگومان با‌ل‌غی و کرانه‌وه‌ی عه‌قل‌له‌ چوارچیوه‌ی توانای موکه‌لله‌فدا نینو، لیتی به‌ده‌رنو، هه‌روه‌ها باوکایه‌تی پیگره‌، له‌وه‌ی که‌ بکوژریته‌وه‌، هه‌رکات ته‌نانه‌ت به‌تاییه‌تی کوپه‌که‌ی خۆیشی کوشتو، شیتی پیگره‌ له‌وه‌ی که‌ شیت ته‌کلیفی بکه‌ویته‌ سه‌ر‌شانو، بۆیه‌ گریبه‌سته‌کانی دانا‌مه‌زینو، هه‌روه‌ها که‌سی وه‌سیه‌ت بۆ‌کراو، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌ میراتگره‌، ئه‌مه‌ پیگره‌ له‌وه‌ی که‌ وه‌سیه‌ته‌که‌ی بۆ‌ جیبه‌جی بکریت. له‌سه‌ر‌ پای زۆرینه‌ی شه‌رعزانه‌کانو، سه‌رجه‌م ئه‌م پیگرانه‌یش له‌ ده‌ره‌وه‌ی چوارچیوه‌ی تواناو ده‌سه‌لاتی که‌سی موکه‌لله‌فدان.

﴿به‌شه باسی دووهم﴾

به‌شه‌کانی حوکمی ته‌کلیفی

۲۱- زۆرینه‌ی زانایانی نوصولی فیه^۱، حوکمی ته‌کلیفی دابه‌ش ده‌کهن، بۆ پینج

به‌ش، که نه‌مانه‌ی لای خوارموهن:-

یه‌که‌م: واجبی‌تی (الایجاب)، نه‌وه‌یه که شرع فرمان ده‌کات، به‌کردنی نه‌و کاره، به‌تۆبزی و پابه‌ندبوونه‌وه، نه‌و شوینه‌وارو کاریگه‌رییه‌ی که له‌سه‌ر هه‌لسوکه‌وتی که‌سه موکه‌لله‌فه‌که دروستی ده‌کات، له‌کاتی نه‌نجامدانیدا واجب بوونه‌که‌یه، (واته: کرده‌وه‌که له‌سه‌ر کابرای موکه‌لله‌ف واجب ده‌کات) و، نه‌و کرده‌وه‌یه‌ی که داواکراوه نه‌نجام بدریت، به‌و شیوه‌یه، نه‌وه خودی واجبه‌که‌یه.

دووهم: (الندب): نه‌و کاره‌یه که شرع داوای کردووه، به‌شیوه‌ی فرمان نا... به‌لکو وای به‌باشتر داناوه بکریت و، کاریگه‌ری نه‌وه‌ی هه‌یه، که کرده‌وه‌که له‌سه‌ر کابرا (مندوب) ده‌کات و، وای داده‌ندی، که باشتره بکریت و، کردنی نه‌و کاره‌یش به‌و شیوازه، (مندوب)ه.

سییه‌م: (التحریم: حرام): نه‌و شته‌یه که شرع داوای کردووه، نه‌نجام نه‌دریت، به‌داواکردنی تۆبزی و پابه‌ندبوونی په‌هاو، کاره‌که له‌سه‌ر کابرای موکه‌لله‌ف حرام ده‌کات و، کاریگه‌رییه‌که‌ی نه‌و حرام کردنه‌یه و، نه‌و کاره‌ی که داوا کراوه، نه‌نجام نه‌دریت، بریتی یه له‌هه‌رامه‌که، یاخود هه‌رامکراوه‌که.

چواره‌م: (الکراهة)، نه‌وه‌یه که شرع داوای کردووه، نه‌نجام نه‌دریت، به‌لام به‌تۆبزی و یه‌کلایی داواکه‌ی نه‌کردووه، به‌لکو به‌باشتری داناوه نه‌کریت و، نه‌م داواکردنه کرده‌وه‌که

---

1 حه‌نه‌فیه‌کان دابه‌شی ده‌کهن، بۆ حه‌وت به‌ش، (الأفراض، الإیجاب، الندب، التحريم، و

الکراهة تحريماً، و الکراهة تنزيهاً، الأباحة).

له سەر کابرای موکه لاله مه کروه ده کاتو، کاریگه ری مه کروه بوونی له سەر دروست ده کاتو، نه و کاره ی که له سەر نه م شتوازه داواکراوه نه کریت کاره مه کروه که یه .

پێنجهم: (الأباحت: حه لالی و زه لالی)، نه و کاره یه که شرع کابرای موکه لاله فی سه رپشک کردوه، له نیتوان کردن و نه کردنیداو، هیچ کامیانی پیش نه خستوه، به سەر نه وی تریاندا، له نه نجامدانیداو، کاریگه ریبه که ی نه وه یه، که نه و کاره له سەر کابرای موکه لاله موباح و حه لال ده کاتو، نه و کرده وه یه ی که کابرای تیا دا سه رپشک کراوه، بریتی یه له کاره موباحه که .

له م پووئنگه یه وه بۆمان ده رده که ویت، که نه و شتانه ی که داواکراوه بکریت، دوانن، (الواجب) و (المندوب) و، نه وانه ی که داواکراوه نه نجام نه درین، دیسان دوانن، (المحرّم) و (المکروه) و، نه وه ی که مرقّ سه رپشک کراوه، له نیتوان کردن و نه کردنیدا به دلی خۆی، یه ک جۆره، که نه ویش (موباح) ه، له مه ودا له سەر مه موو جۆری له م جۆرانه و به گویره ی پتویست و سنوری خۆی ده دوین.

مه به ستی یه که م

باسی ((واجب))

۲۲- واجب، له پووی شرعه وه، نه و کاره یه که خودای مه زن داوای کردوه، که نه نجام بدریتو، داواکردنه که یشی له پووی پابه ندبوونی ته واوه یه، به جۆرێک که هه رکه س نه نجامی نه دات، سه رزه نشت ده کریتو، سزا ده دریتو، نه نجامده ره که ی ئافه رم ده کریتو، پادتشت ده دریتوه له سەر نه نجامدانی.^۱

کاری واجب ده بیت، له پووی دلنیایی و پابه ندبوونی په هاوه نه نجام بدریتو، نه م مانایه ش له ده سه ته واژه که یه وه ده فامریتوه، که مانای فه رمانکردنی تیا دایه، وه ک

---

1 الأحكام، لابن حزم، ب ۳، ل ۳۲۱.

دهسته واژه‌ی پووتی فرمانکردن (الأمر) مانای واجبی تبادیه، یان که نه نجامه درا، له‌سه‌ری سزا وهرده‌گیریت، بۆ نمونه، کردنی نویژو، چاکه له‌گه‌ل دایک و باوکداو، پابه‌ندبوون به‌گرتیه‌ست و مامه‌له‌وه‌و، هتد... که سه‌رجه‌م نه‌مانه کارو کرده‌وه‌ی واجبنو، شرع فرمانی ده‌رکردوه، که ده‌بیئت مرۆفی موکه‌لله‌ف پیتیانه‌وه پابه‌ند بیئت و نه‌نجامیان بداتو، هه‌روه‌ها سزای داناوه بۆ نه‌و که‌سانه‌ی که جیبه‌جییان ناکات.

(واجب) و (فرض) له‌لای جه‌ماوه‌ری زانایان یه‌کێکنو، له‌حوکم و مانادا جیاوازییان نی یه‌و، هه‌ردووکیان مانای نه‌میان هه‌یه، که ده‌بیئت نه‌نجام بدرینو، که‌سی نه‌نجام نه‌دهریان ده‌بیئت سزا وهر‌گیریت، له‌سه‌ر خه‌مساردی به‌رامبه‌ریان.¹ به‌لام حه‌نه‌فه‌یه‌کان، جیاوازی ده‌که‌ن، له‌نیوانیاندا، له‌پووی نه‌و به‌لگه‌یه‌وه، که نه‌و فه‌رزو واجبه‌ی جیگیر کردوه. جا ده‌لێن نه‌گه‌ر به‌لگه‌که (ظنی) گومانای، بوو، یه‌کلاکه‌ره‌وه (قطعی) نه‌بوو، نه‌وه واجبه، وه‌ک نه‌و فه‌رمووده ئاماده‌ی، که قورنایی کردن جیگیر ده‌کاتو، ده‌یسه‌لمینیتو، نه‌گه‌ر به‌لگه‌که (قطعی) بوو، (ظنی) نه‌بوو، وه‌ک ده‌قه‌کانی قورنایی پیروژ، سه‌باره‌ت به‌پتویستی نویژ، له‌سه‌ر که‌سی بالغ بوو، نه‌میان کردنی (فرض) ه. بۆیه حه‌نه‌فه‌یه‌کان، له‌پوانگه‌ی نه‌و به‌لگه‌یه‌وه که کاره‌که‌ی واجب کردوه، سه‌یریان کردوه‌و، (واجب) و (فرض) یان، ناوزه‌د کردوه‌و.

به‌لام جه‌ماوه‌ری زانایان، و سه‌یری کرده‌وه‌که ده‌که‌ن، که نه‌رکه له‌سه‌ر شانی که‌سی موکه‌لله‌فو، سه‌یری نه‌وه‌یان نه‌کردوه، که ئایا به‌لگه‌که‌ی (قطعی) یه، یان (ظنی) یه، بۆیه جیاوازییان نه‌خستۆته نیوان (واجب) و (فرض) و، هه‌ردووکیان وه‌ک ناو به‌کاره‌یتناوه، بۆ یه‌ک شتی تاک مانا.

---

1 المسودة في أصول الفقه، ج ٥٠، شين عه‌قيلي حه‌نبه‌لی له‌ ئيمام نه‌حه‌مه‌ده‌وه گيتراويه‌تیه‌وه، که (فرض) نه‌وه‌یه که قورنای فه‌رزی کردبیئت، و (واجب) نه‌وه‌یه که فه‌رمووده واجبی کردبیئت، و به‌م گيتراوه‌یه بیئت، حه‌نبه‌لی و حه‌نه‌فه‌یه‌کان زۆر له‌یه‌کتری نزیکن، له‌کاتیکیدا که جیاوازی له‌م جۆره بۆ (فرض) و (واجب) لای غه‌یری نه‌وان بوونی نی یه.

هەر له بهر نه مهيشه، كه (پاداشت و سزا)، فهرزو واجب لای حه نه فیه كان گۆرپانكاری به سهردا هاتوووه، وایان داناوه، كه پابه ندیبون به واجبه وه كه متره، له پابه ندیبون له فهرزه وه، هەر بۆیه ش سزای پشتگوێخستنی واجب، كه متره له سزای نه نجامه دانی فهرز، ههروهك چۆن كه سێك نكۆلی لی بكات، له فهرزێك، پیتی كافر ده بیئت، به لام كه سێك نكۆلی و ئینكاری واجیك بكات، پیتی كافر نابیئت.

به لام نه وهی بۆ ئیتمه دهركه وتوووه، نه وهیه كه نه م پاجیاییه، له پووی ده ربپنه وهیه، نهك له حهقیقه تدا وایئت، حه نه فیه كان هاوړان له گه ل جه ماوه ری زانا یاندا، له سه ر نه وهی كه فهرز وهك واجب وایه، هه ردووكیان داواكراوه كه نه نجام بدریڼ، به پیداكیری و دلتیایی ته واوه وه، هه روه ها نه نجامه ده ری تووشی سه رزه نشتی و سزای په روه ردگار ده بیئت.

هه روه ها جه ماوه ری زانا یان، له گه ل حه نه فیه كاندا هاوړان، له سه ر نه وهی كه نه و شته ی كه داواكراوه كه نه نجام بدریئت، به پیداكیری ته واوه وه، بۆی هیه به لگه كه ی قه طعی بیئت، ئاساییشه كه به لگه كه ی ظننی بیئت،¹ به لام نه وه یان كه به لگه كه ی قه طعی یه، هه ركه س ئینكاری و نكۆلی لی بكات، پیتی كافر ده بیئت.

سه ره پای نه مه ش جه ماوه ری زانا یان، فهرزو واجب به هاوشانی یه كتر ده زانن، چونكه هه ردووكیان پتویستن له سه ر شانی كه سی موكه لله فو، هه روه ها سه رزه نشت كردن و سزا پتویست ده بیئت، له سه ر نه و كه سه ی كه نه نجامیان ناداتو، نه مه ش به سه بۆ نه وهی كه سه لمیئت، واجب و فهرز یهك شتن. به لام په چاوكردنی به لگه كانیان و، قه رساندن ئاستی پابه ند كردن یان بۆ نه و كاره و، توندی سزاكه ی و، كافر كردنی نه وانه ی كه نكۆلی یه كێكیان ده كه ن، نه مانه گشتیان باس گه لیكی دووین له نیه وه پۆكو چیه تی (ماهیه) و، حه قیه تی نه و كاره ی كه كه سی موكه لله ف پاسپێردراوه، به نه نجامدانی و پراكتیزه كردنی و، ناویش نراوه، به (واجب) و، هه موو لایه كیش كۆكن له سه ر نه وهی كه ناواخی نه و فه رمانه ی كه شه رع داویه تی، له پووی دلتیایی و پابه ندیبونی ته واوه وهیه، كه واته

1 المستصفي، للأمام الغزالي، ب، ١، ل ٦٦.

((نهم راجیاییه کی لیره دا هاتوته ئارا له ده‌ربیرین (لفظ) دایه، بۆ به‌لگه ته‌فصیلییه‌که ده‌گه‌پێته‌وه‌و، نه‌مه‌ش باب‌ه‌تیکی فیه‌قی یه‌و، راجیایی نی‌وان زانایانی ئوصول نی یه‌و، مه‌روه‌ها ته‌نانه‌ت له‌نی‌وان شه‌رعزانه‌کانیشدا راجیاییه‌که لابه‌لایی یه‌و، حه‌قیقی نی یه‌و)).^۱

۲۳- به‌شه‌کانی واجب:

واجب ده‌بیته چه‌ند به‌شیکه‌وه‌و، هه‌ربه‌شه‌و خاوه‌نی په‌هه‌ندو تان و پۆی خۆیه‌تی‌و، لیره‌دا چه‌ند به‌شیکی هه‌یه، له‌وانه:

- دابه‌شکردنی واجب له‌ پووی کاتی پراکتیزه‌ کردنییه‌وه.
- دابه‌شکردنی واجب، له‌ پووی نه‌وه‌وه که نه‌ندازه‌گیری بۆکراییت، یان بۆی نه‌کراییت.
- دابه‌شکردنی واجب له‌ پووی نه‌وه‌ی که دیاریکراوه، یان دیاری نه‌کراییت.
- دابه‌شکردنی واجب، له‌ پووی نه‌وه‌وه که مه‌به‌ست له‌ پراکتیزه‌ کردنی چی یه‌و، چۆنه.

لیره‌شدا باس له‌ سه‌رجه‌م نه‌م به‌شانه‌ ده‌که‌ین.

۲۴- دابه‌شکردنی واجب، له‌ پووی کاتی جیبه‌جی کردنییه‌وه:

به‌م پێ‌ودانگیه‌ش بیته، ده‌بیته دوو به‌شه‌وه، واجبی په‌ها (المطلق) و، واجبی کۆت و په‌یوه‌نددار (المقید).

واجبی په‌ها، نه‌وه‌یه که شه‌رع داوای کردووه، نه‌نجام بدریت، به‌بی نه‌وه‌ی که کاتی جیبه‌جی کردنه‌که‌ی به‌سته‌یتته‌وه، به‌ کاتیکی دیاریکراوه‌وه، به‌ په‌هایی دایناوه، که‌سی موکه‌لله‌ له‌سه‌ریه‌تی که نه‌نجامی بدات، هه‌رکات ویستی‌و، که نه‌نجامی داو جیبه‌جی کرد، ئیتر له‌سه‌ر نه‌ستۆی لاده‌چیت‌و، له‌ دواخستنی‌دا تاوانبار نابیت، به‌لام پێ‌ویسته که ده‌سه‌پیشخه‌ری بکات، له‌ جیبه‌جی کردن و نه‌نجامدانی‌دا، چونکه چاره‌نوس نادیاره‌و مرۆف نازانیت که‌ی مه‌رگ یه‌خه‌ی پێ ده‌گریت. نمونه‌ی نه‌م جوهره‌یش، وه‌ک، گرتنه‌وه‌ی

1 سَلَم الوصول، للعلامة محمد بخيت المطيعي، ب، ۱، ل ۷۶.

پۆژووی پەمەزان، بۆ کەسیک کە پۆژووی شکاندىت، بە ھۆی بیانویەکی شەریعیە، جا ئەم کەسە لە سەریەتی کە بیگریته، ھەركات ویستی، بێ ئەوێ کە بەستبیتیه، بە سالتیک و کاتیکى تاییه تیه، ئەمەش پای گروپیک لە شەرعزانەکان، وەك حەنەفیەکان، ھەرچەند گروپی تر ھەن، کە رایان بەم جۆرە نی یە.

ھەرۆھە وەك ئەو کە فارەتەى کە واجب بوو، لەسەر کەسیک کە سویندی کەوتوو، ئەمیش لە سەریەتی کە راستەوخۆ دواى کەوتنی سویندە کە کە فارەتە کەى بدات، یاخود ماوہیەك دواى ئەو بیدات.

ھەرۆھە وەك حەجکردن، کە واجبە لەسەر کەسى ساماندار بە شیتەیی، نەك بەپەلەو، ئەتوانیت حەجکردنە کە ئەنجام بدات، لە ھەر سالتیکدا ویستی، لە ھەر تەمەنیکدا بوو.

واجبیتى كۆت و بەنددار (المقید)، ئەو واجبە کە شەرع داواى کردبوو، ئەنجام بدریت، جیبەجی بکریت، بەلام بۆ کاتی ئەنجام دانەکەى کاتی دیاریکراوی بۆ داناو، وەك پینچ نوێژە فەرەزە کەو، پۆژووی پەمەزان، کە بیگومان پیش کاتی دیاریکراوی خۆیان دروست نی یە، ئەنجام بدرین، لەگەڵ ئەمەیشدا گەر دواخزین، بەبێ بیانوی شەرعی، مرقۇسزای لەسەر وەرەدەگریت.

ئەمە بزائە کە لە (واجبی موقەیەد) دا، پابەندبوون لەسەر کردنی کارە کەو، جیبەجی کردنی لە کاتی دیاریکراوی خۆیدا پەچاوکرەو، بەلام لە (واجبی موتلق) دا، پابەندبوون تەنھا لەسەر کردنی کارە کە پەچاوکرەو، باسی کاتەکەى نەکرەو.

بۆیە کەسى موکەللەف ھەركات کاریکى واجبى لە کاتی خۆیدا، بە شیوہیەکی دروست ئەنجامدا، کارەکەى بە (أداء) ناوزەدکرەو، واتە جیبەجی کردنی کامل و لە کاتی خۆیدا، بەلام ئەگەر لە کاتی خۆیدا ئەنجامیدا، بەلام بە ھەل و پەلەو، بە ناکامل و پاشان سەرلەنوێ بە دروستی و کاملی دوبارەى کردو، ئەوا ئەم دووھم جارە، کارەکەى بە (إعادة) ناوزەد کرەو، واتە دوبارە کردنەو، ئەگەر کارەکەى نەکرد، لە غەیری کاتی

خویدا جیبه جی کرد، ئەوا بە (قضاء) ناوزەدکراوە، واتە، دووبارەکردنەوهی کاریک که هەر له بنه‌په‌تدا نه‌کراوێت و ئیستا نه‌نجامی بدات.¹

٢٥- دابه‌شکردنی واجب له‌ پووی نه‌وه‌وه، که نه‌ندازه‌گیری بو کراوێت، یان بوی نه‌کراوێت:

واجب له‌ پووی نه‌وه‌وه که نه‌ندازه‌ی نه‌وه‌ی تیايدا داواکراوه چه‌نده، ده‌بیته‌ دوو به‌شه‌وه، (واجبی سنوردار) و، (واجبی بی سنور- بی نه‌ندازه).

- (واجبی سنوردار) نه‌ندازه‌ بو‌دانراو، بریتی یه‌ له‌وه‌ی که شرع نه‌ندازه‌یه‌کی دیاریکراوی تیا‌دا داناوه، وه‌ک زه‌کات‌دان و، هه‌روه‌ها نرخ‌ی کپین و فروشتنه‌کان و، نه‌ندازه‌ی مافی کوشتن و تاوانه‌کانی تر (دیة) و، هتد... ئەم جو‌ره‌ی واجب، له‌ نه‌ستۆدایه‌ و، دروسته‌ به‌بی وه‌ستان له‌سه‌ر بپیری دادگا، پازی بوونی دوولایه‌نی پڕۆسه‌که، نه‌نجام بدریته‌. چونکه‌ خۆی له‌خویدا دیاریکراوه‌ و، سنوری بو‌ ده‌ستنیشان کراوه‌ و، نه‌و کاته‌ی که جیبه‌جی کرا. جا له‌ نه‌ستۆی نه‌و که‌سه‌ ده‌که‌وێت، که وه‌ک نه‌رک له‌سه‌ر شانه‌یه‌تی که نه‌نجامی بدات و، ده‌بیته‌ به‌و جو‌ره‌یش جیبه‌جی بکات، که شرع دیاری کردووه‌ و، نه‌خشه‌ی بو‌ داناوه، که له‌سه‌ر نه‌ستۆی لایه‌تیته‌.

- (واجبی بی سنور) نه‌ندازه‌ نادیار، نه‌و واجبیه‌ که شرع نه‌ندازه‌که‌ی دیاری نه‌کردووه‌ و، سنوری بو‌ دانه‌ناوه، وه‌ک به‌خشین له‌ پتی خوا‌دا، (جیا له‌ زه‌کات‌دان)، ئەم جو‌ره‌ به‌خشینه‌ بی سنووره‌ و، نه‌ندازه‌که‌ی دیاری نه‌کراوه، به‌لکو به‌گوێره‌ی پێداویستی نه‌داران و، توانای که‌سی به‌خشه‌ره، بۆیه‌ هه‌رک‌س جیبه‌جی کردنی پێداویستیه‌کانی که‌سیکی هه‌ژاری به‌سه‌ردا سه‌پێنرا، نه‌وه‌ نه‌و واجبیه‌ی له‌سه‌ر شانه، به‌لام به‌ دیاریکراو و

---

1 تنقيح الأصول، إلى علم الأصول، للعلامة الحلي، و تسهيل الوصول إلى علم الأصول، للشيخ محمد

عبدالرحمن المحلاوي، ل٢٧٦.

2 واتە، نه‌و پاره‌یه‌ی که له‌جیاتی تاوانی کوشتن و تاوانه‌کانی تر وه‌رده‌گیریت.

سنورداری نا... به لکو پټوښته له سهری که پټوښتیه کانی نه و نه داره جټیه جټ بکات،
نه مهنده ی که ئیتر پټوښتی نامټنټیت.

هروه ها نمونه یه کی تر، وهك، هاوکاریکردن له سهر نه نجامدانی چا که کاری، نه مهنه
واجبټکی بی سنوره و، به لکو ته نها جوړی نه و چا که یه ی که که سی موکه لاله له سهر
شانیه تی هاوکاری بکات، بټو جټیه جټ کردنی، سنوره که ی دیاری ده کات. دهنه پره هایه و،
چوارچټو هیه کی سنورداری بټو نییه ! نه م جوړه واجب، سزا له سهر نه ستوی مړوځ
پټوښت ناکات، چونکه نه و شته ی که سزا ده خاته نه ستوی که سی نه نجامده ر، مهرجی
نه ویه که نه و شته سنوردارو دیاریکراو بیټ، بټو به بټوی ژن، له سهر پیاو نی یه، پیش
برپاری دادگا، یان پیش پازی بوونی هردوکیان له سهری، له سهر پای هندی له
شهرعزانه کان، وهك شهرعزانانی حه نه فی، چونکه پیش برپاری دادگا، یان پازی بوونی
هردوکیان بری نه و بټوییه دیاری کراو نی یه، بټو به ناکه وټته نه ستوی پیاو ه که و، به م
هټو به ناتوانټیت، پیش برپاری دادگا، یان پټکه وټنی هردوولا داوا بکریټو، پاشان له لای
هندي له شهرعزانه کان، وهك شهرعزانه کانی مه زه بی ئیمامی شافعی و، هی تریش، لایان
وايه که بټوی ژن له نه ستوی مټرده که دایه، به لام له و کاته وهی که پیاو ه که خوی لادا،
له کټشانی نه رکی نه و بټوییه، چونکه نه م بټوی (نفقه) هیه له لای نه م بره شهرعزانه
واجبټکی دیاریکراو و، به پټی حال و توانای مټرده که دیاریکراو، بټو به ژنه که ده توانټیت
پیش برپاری دادگا و، پټکه وټنی دوولایه نه داوای نه و مافه ی خوی بکات، واته، له و
کاته وهی که کابرای مټرد، یاخی بوو و، بټوی جټیه جټ نه ده کردو، یاسای باری که سیټی
له عټراق، ژماره (۸۸) ی، سالی (۱۹۵۹) کاری به م برپاره کردووه.^۱

---

1 برپه ی چواره می، ماده ده ی (۲) ده لټیت، بټوی ژنیک که نه تټرابټیت له مټرده که ی، له
نه ستوی پیاو ه که دایه، له و کاته وهی که پیاو ه که له بټوی کټشانی ده ستی ه لگرتووه.

۲۶- واجب نه ږووی نه وه، که واجبکراوه که دیاری کرایت،

یان دیاری نه کرایت؛

له م ږووهیښه وه، واجب ده بڼته دوو به شه وه، واجبی دیاریکراوو، واجبی دیارینه کراو. واجبی دیاریکراو، نه و واجبه یه که شرع به دیاریکراوی داوای جیبه جی کردنی کردوه، به بی نه وهی که که سی موکه لله فی سهرېشک کردبیت، که له نیوان چه ند جوړیکیدا، جوړیکیان هه لېږتیت، وهک، نویژکړدنو، ږوړوگرتنو، گټپانه وهی مولگی ده ست به سهرداگیراو نه گهر خودی شته که مابوو، نه م جوړه واجبه، به نه نجامدانی خودی واجبه که، جا له نه ستوی مړوځ لاده جیت.

- واجبی دیارینه کراو: نه و واجبه یه که شرع داوای کردوه، نه نجام بدریت، به لام به دیاری کردنی خودی نه و شته نی یه، به لکو له ناو چه ند بابه تیکی زانراودا، ناماژه ی پیداوو، که سی موکه لله ف له سهریه تی که یه کیک له و شته زانراوانه هه لېږتیتو، نه نجامی بدات، وهک ږاپه پاندنیکي نه و واجبه و، جاری وا هه یه، که نه و واجبه، له نیوان دوو شتدایه و، به کردنی یه کیکیان، نیتر واجبه که جیبه جی کراوه، وهک خوی به روه ردگار دهر باره ی دیلی جه نگ ده فهرمویت: ﴿حَقَّ إِذَا اتَّخَذْتُمُوهُمْ فَتُدُوا الْوَتَاكَ فَإِنَّمَا مَتَا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءُ حَقَّ نَصَحَ الْحَرْبُ أَوْ زَارَهَا﴾^۱ واته: بجه نګن تا کاتی لاوازیان ده کهن، به کوشتر لیکردنیکي زږرو شکاندنیان، نیجا نه وهی ماوه دیلی بکه ن و مه حکم بیانې ستنه وه و، چاودیریان بکه ن، ږاه کهن، نه وسا یان به خوږایی و منه ت خستنه سهریان نازادیان بکه ن، نه گهر پښه وای مسولمانان پپی چاک بوو، یان به فیدیه و بریتی دانان، واته دیل به دیلیان پی بکه ن، یان شتیکیان لی وهرگرن، به لام نه مه دوی نه وه یه شه وکته و به ږوبالیان ده شکیتو، ده سه لاتی جه نګیان نامینیتو، نه مه ش تا کاتی جه نگ ته و او ده بڼته.

که واته پېشه‌وای مسولمانان ده‌توانیت، که دیله‌کان به منته به‌ریدات، یان دیل به دیلیان پی بکات.

ښنجا جاری واهیه که واجب دیارینه‌کراو، له‌نټوان سی شتدا ده‌بیت، وه‌ک، که‌فاره‌تو له‌جیاتی بو سویندی که‌وتوو، که له‌م باب‌ته‌دا له‌سەر که‌سی سویند که‌وتوو پټویسته که یه‌کټک له‌م سی شتانه نه‌نجام بدات، یان خواردن دانی (ده) که‌سی که‌مده‌ست، یان جلو به‌گ پو‌شینیان و، یان نازادکردنی به‌نده‌یه‌کو، نه‌میش بټ کاتیکه که توانای دارایی ه‌بیت، به‌لام که دارایی نه‌بوو، واجبه‌که ده‌بیته واجب دیاریکراو، که نه‌ویش گرتنی سی پو‌ژ پو‌ژویه‌و، ه‌ندی له‌زانایان، نه‌م جو‌ره واجبه‌یان، به‌ واجب سهرپشک (مخیر) ناوزده‌کردوو، چونکه کابرای موکه‌لله‌ف سهرپشکه، کامیان نه‌نجام بدات.^۱

۲۷- واجب به‌گویره‌ی روانگه‌ی شته داواکراوه‌که :

له‌م پوانگه‌یه‌شه‌وه، واجب، ده‌بیته دوو به‌شه‌وه، واجب دیاریکراو له‌سەر گشت که‌سیکی موکه‌لله‌ف (عینی) و، واجبتک، که به‌کردنی له‌لای ه‌ندی که‌س، له‌سەر ټټکرا لاده‌چیت، واته (الکفایه).

– (الواجب العینی): نه‌و داواکارییه‌یه، که له‌سەر ه‌موو تاکټیکی موکه‌لله‌ف دانراوه‌و، ناراسته‌ی کراوه، واته: شهرعی له‌سەر ه‌موو که‌سیکی موکه‌لله‌فی دانراوه‌و پټویستی کردوو، نه‌نجامی بدات و، ه‌ستانی کومه‌لټک که‌س به‌و ټرکه، به‌س نی‌یه‌و، له‌سەر شانی کومه‌له‌که‌ی تری لانا‌بات و، کاتیک له‌سەر نه‌ستوی که‌سی موکه‌لله‌ف لاده‌چیت، که خودی خو‌ی جټبه‌جټی بکات، چونکه مه‌به‌ستی شهرع له‌م کاره‌دا کاتیک دټه‌دی که خودی که‌سه‌که نه‌نجامی دابیت و بویه ه‌رکه‌س نه‌نجامی نه‌دات تاوانبار ده‌بیت و له‌سهری سزا وهرده‌گریت و که خه‌لکی تر جټبه‌جټی کرد، له‌سەر نه‌م که‌سه لانا‌چیت.

1 فواتح الرّحموت، شرح مسلم الثبوت، ب، ۱، ل ۶۶.

پوانگه‌ی ئه‌م واجبه‌و مه‌به‌ست تيايدا، خودی کردنی کاره‌که‌و هه‌روه‌ها خودی بکه‌ره‌که‌یه، وه‌ك: نوێژکردن و پۆژووگرتن و پابه‌ندبوون به‌ گرتیبه‌سته‌کانی مامه‌له‌و دانی هه‌موو مافێك وه‌ك خۆی...

- (الواجب الكفائي):¹ ئه‌و کاره‌یه‌ که‌ شرع داوای کردوه، که‌ کۆمه‌لێك که‌سی موکه‌لله‌ف نه‌نجامی بده‌ن، نه‌و ك سه‌رجه‌می تاکه‌کانی ئه‌و کۆمه‌له‌یه، چونکه‌ ئامانج و مه‌به‌ستی شرع ئه‌وه‌یه‌ که‌ کۆمه‌لێك نه‌نجامی بده‌ن، واته‌: مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئه‌و کاره‌ هه‌بیئت و جیبه‌جی بکریت و مه‌به‌ستی ئه‌وه‌ نی‌یه‌ که‌ تاکه‌کان واته‌ ئه‌وانه‌ی که‌ موکه‌لله‌فن تاقی بکاته‌وه،² جا که‌ هه‌ندی که‌س کاره‌که‌یان نه‌نجامدا، ئه‌وا له‌سه‌ر هه‌نده‌که‌ی تر لاده‌چیت،³ چونکه‌ ئه‌و جیبه‌جی کردنه‌ی له‌لایه‌ن کۆمه‌لێك که‌سه‌وه، له‌ جی‌ی کردنی له‌لایه‌ن که‌سه‌کانی تره‌وه‌ ده‌بیئت و نه‌ژمار ده‌کریت و ته‌نانه‌ت له‌م پوانگه‌یه‌وه‌ ئه‌و که‌سه‌یش که‌ نه‌یکردوه، هه‌ر به‌ بکه‌رو جیبه‌جی کار ده‌هینریت نه‌ژمار، چونکه‌ به‌ کردنی له‌لایه‌ن کۆمه‌لێك که‌سه‌وه‌ ئیتر له‌سه‌ر شانی ئه‌مانی تر که‌وتوه‌و لاچوووه‌، نه‌گه‌ر که‌س به‌ کاره‌که‌ هه‌لنه‌ستا، ئه‌وا سه‌رجه‌م و هه‌موو لایه‌ك تاوانبار ده‌بن، بۆیه‌ داواکردن له‌م واجبه‌دا به‌ستراوه‌ به‌ کردنی کاره‌که‌وه‌و، نه‌وه‌ك به‌ که‌سیکی دیاریکراوه‌وه‌. به‌لام له‌ واجبی (عه‌ینی: خودی) دا، مه‌به‌ست تيايدا کردنی کاره‌که‌یه، له‌ خودی که‌سه‌که‌ موکه‌لله‌فه‌که‌وه‌، نمونه‌ی واجبی که‌فائی، وه‌ك: جیهاد له‌ پێی خواداو دادوه‌ری و فه‌توادان و له‌ ئایین و شرع شاره‌زا بوون و شایه‌تی دان و فه‌رمانکردن به‌ چاکه‌و به‌رگری کردن له‌ خراپه‌و کردنی کاره‌ پیشه‌سازیه‌کان و سه‌رجه‌م پیشه‌کان و ئه‌و زانسته‌نه‌ی که‌ گه‌ل پێویستی پێیه‌تی و هه‌روه‌ها وه‌ك ئاماده‌کردنی سه‌رجه‌م که‌ره‌سته‌کانی جه‌نگو،

1 هه‌ندی له‌ زانایان به‌شی سێیه‌میان بۆ زیادکردوه، که‌ ئه‌ویش ئه‌و واجبه‌یه‌ که‌ مه‌به‌ست تيايدا نه‌نجامدانیه‌تی له‌لایه‌ن خودی که‌سیکی دیاریکراوه‌وه، وه‌ك واجبی دیاریکراو له‌سه‌ر ته‌نها خودی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) وه‌ك: واجب کرانی شه‌ونوێژ له‌سه‌ری، المحلاوي، ل ٢٦٩.

2 تیسیر التحریر، ب ٢، ل ٣٦٣-٣٦٤.

3 المسوّد، ل ٣١.

ئەوئى تر لە و شتانەى تر كە لە بەرزەوهندى گەلدا، چونكە بە شێوەيەكى گشتى مەبەست لە (فەرزى كىفایە)، پەچاوكردنى بەرزەوهندى گشتى گەلەو، ھەروەھا ئەگەر واجبى كەفائى جێبەجێ نەكرا، ئەوا ھەموو لایەك تاوانبار دەبن، چونكە لەسەر جەمى گەل داواكراوە كە ئەنجامى بدەن، بۆیە ھەركەس لە توانايدا ھەبوو دەبێت بىكات و كەسێك كە نەیدەتوانى بىكات دەبێت كەسى تواندار ھان بدات بۆ كردنى، بەلام ئەگەر ھەر ئەنجام نەدراو جێبەجێ نەكرا، ئەو كەم و كورپیەكە لە ھەموو لایەكەو بوو و لەسەر ھەموویانە، واتە: لەسەر كەسى تواندارە، چونكە ئەنجامى نەداوە و ھەروەھا لەسەر كەسى بێ تواناكەیشە، چونكە كەسى تواندارى ھان نەداوە و پەرى نەكربوو، تا بچیت جێبەجێ بكات، پێشەوا شافىعى دەربارەى فەرزى كىفائى دەفەرمووت: ئەگەر سەرچەمى خەلكى خەمسارد بوون و جێبەجێیان نەكرد، ئەوا من لەو دەترسم، كە سەرچەم خەلكى تواندارو بێ توانا گوناھبار ببن.¹

لەم پوانگەيەى واجبەو دەردەكەووت، كە پێویستە لەسەر گەل چاودێرى حكومت بكات و ھانى بدات و بىخاتە سەر پێگای ئەنجامدانى (واجباتە كەفائىەكان) و، یان ئامرازە پێویستەكان بۆ جێبەجێ كردنى واجب ئامادە و ساز بكات، چونكە حكومت برىكارى گەلە لە جێبەجێ كردنى بەرزەوھەندیە گشتییەكانداو، توانای ئەنجامدانى فەرزە كىفائییەكانى ھەيە، جا كە دەولەت خەمساردى لە كردنیاندا نواند، ئەوا تێكپرای گەل تاوانبار دەبن، بە دەسلەلتى جێبەجێ كردنیەو، چونكە گەل نەیتوانیوە حكومت ھانبدات، تا ئامرازەكانى جێبەجێ كردنەكە دابین بكات، كە پێویستن بۆ جێبەجێ كردنى فەرزە كىفائییەكان و ھەروەھا حكومەتیش تاوانبارە، چونكە لەگەڵ بوونى توانايدا، كەچى ھەلنەساو بە جێبەجێ كردنى ئەو فەرزە كىفائییانە.

جارى وا ھەيە، كە فەرزى (كىفایە) دەبێتە فەرزى (عەین)، ھەروەك لە (جیھادكردندا) پوودەدات، ئەمە ھەركات بە كردنى لەلایەن ھەندى كەسەو، ئامانجەكە نەھاتە دى، ئیتر

---

1 الرّسالة، للأمام الشافعى، ل ۳۶۶.

ده بیته (فهزنی عهین) له سەر هه موو که سیکی موکه لله ف، که توانای به رهنکار بوونه وهی دوژمنی هه بیته، به هه جۆره چه کێک بیته و به هه جۆره پووبه پووبوونه وهیه ک بیته. هه روه ها وه ک نه وهی نه گه ر موکه لله فیکی توانادار، خراپه یه کی بینی، به لام ته نها خۆی توانای به رهنکار بوونه وهی هه بوو، نه وا به گوێره ی توانای خۆی له سهریه تی که پووبه پووی نه و خراپه یه بیته وه و هه روه ها نه گه ر له گوندیکدا ته نها یه ک دکتور هه بوو، نه وا له سهریه تی که فریای نه خۆشه کان بکه ویت و له سهری واجبه، به (واجبی عهینی) و هتد... که چاره سهریان بۆ نه جام بدات.

مه بیهستی دووهم

((باسی مه ندوب))

٢٨- (الندب)، به مانای بانگه وازکردن بۆ کاریکی گرنگ هاتوووه (المنلوب) واته: شته بانگه واز بۆکراوه که، یاخود بانگ کردن بۆ کاریکی شیاوو بایه خدار. هه روه ک شاعیر گوته یه تی:

لا یسألون أخاهم، حين یندوبهم للثنات علی ما قال بُرھانا

کاتیک که براکه یان، بانگیان ده کات له کاتی دژواری و سه ختیدا ده چن بۆ لای و هیچ به لگه یه کیان ناویت، یان داوا نا که ن بۆ نه و بانگ کردنه و پاسته وخۆ به ره و پووی ده کشین!

له زاراوه دا، نه و کاره یه که شەرع داوای کردوو ه جیبه جی بکریته، به لام به تۆبزی و پێداگیری نا... و بکه ره که ی مه رج ده کریته و له سەر کردنی پاداشت و هه رده گریته، به لام نه نجام نه ده ری سه رزه نشته ناکریته و سزا و هه رناگریته، به لام له سەر هه ندی له جۆره کانی مه ندوب، سه رزه نشکاری و سزادان له ئارادا هه یه.

شیوازی ده سته واژه ی داواکردنه که، کاریگه ری و په نگدانه وهی هه یه، له سەر دیاریکردنی نه و کاره وه ک کاریکی مه ندوب، نه گه ر مانای مه ندوب بوونی تیا دا فامرایه وه،

نهك مانای تۆبزی کردن و پیداکیری ته‌واو (الالزام) و ئیتیر چونیه‌که نه‌و نیشانه‌یه‌ی که له مه‌ندوب بوونه‌که‌دا ده‌رکه‌وتوو ده‌ق بیټ، یان هر شتیکی تر، یه‌کسانه، جا که خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَدَايَنُتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ﴾^۱، نه‌ی نه‌وانه‌ی بیاوه‌پتان هیناوه، هرکات قهرزو قۆله‌ی ماوه‌دارتان له‌گه‌ل یه‌کترا کردو یان کرپن و فروشتنتان به‌قهرز کرد، بۆ ماوه‌یه‌کی دیاریکراو بینوسن، که نه‌م داواکارییه‌ مانای تۆبزی و پیداکیری سه‌رسه‌ختی تیا‌دا نافامرینه‌وه، به‌پیی نه‌و نیشانه‌یه‌ی که له ده‌سته‌واژه‌ی نه‌م ئایه‌ته‌ی تردا ده‌رکه‌وتوو، که ده‌فه‌رمویت: ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي ءَاثَمَنَ ءَمَنَتَهُ﴾^۲ واته: نه‌گه‌ر بپواتان به‌یه‌کتیری هه‌بوو نه‌مین بوون و بارمه‌ی نه‌ویست، جا با نه‌و که‌سه‌ی که به‌نه‌مین دانراوه، واته: قهرزداره‌که له کاتی خۆیدا سپارده‌که (قهرزه‌که) بداته‌وه به‌خاوه‌نه‌کی، که نه‌م ده‌قه دۆکیۆمینه‌ له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که داواکردنی نووسینی قهرز، داوایه‌کی مه‌ندوبه، نه‌وه‌ك به‌تۆبزی و پیداکیری، که نه‌مه‌ش له پوانگه‌ی پینۆینی کردنی به‌نده‌کانه‌وه‌یه، تا مافه‌کانیان له فه‌وتان بپاریزن، جا که نه‌م پینۆینییه‌یان په‌چاو نه‌کرد، نه‌وا خۆیان به‌رپرسن له ده‌ره‌نجامی خه‌مساردییه‌که‌یان.

هه‌روه‌ها که خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا﴾^۳، واته: پسوله‌یان بۆ بنووسن و بیکه‌نه مانگانه به‌سه‌ریانه‌وه، "بۆ نه‌و به‌ندانه‌ی نه‌یان‌ه‌ویت، خۆ پزگار بکه‌ن و له کۆیلایه‌تی ئازاد ببن"، نه‌م نووسینه بۆ کاتیکه، نه‌گه‌ر خیر و چاکه و توانای کارکردن و خۆ ئازادکردنتان لێ ببینن، واته: نه‌تانزانن نه‌مانه‌ت و فامیان تیا‌یه و ناوه‌پۆکی پسوله‌تان بۆ جحیه‌جی ده‌که‌ن، ده‌قی نه‌م ئایه‌ته‌ و ده‌رده‌خات، که

1 البقرة (۲۸۲).

2 البقرة (۲۸۳).

3 النور (۳۳).

نوسینی نه و پسوله یه واجب نی یه، به پیتی نیشانه ی نه و یاسا شهرعییه ی که ده فەرمویت: (خاوه ن مولک نازاده، که چۆن مامه له له گه ل مولکی خۆیدا ده کات). ههروه ها وهک پیغه مبه ر (ﷺ) ده فەرمویت: ((یا معشر الشباب، من استطاع منکم الباءة، فلیتزوّج)): نه ی کۆمه لێ گه نجان، هه رکامتان توانای هه یه، با ژیا نی هاوسه ریتی پێک به ئینیت، که نه م فەرمانه، ده لاله ت ناکات له سه ر واجب بوونی پیکه ئینانی پڕۆسه ی هاوسه ریتی، له سه ر گشت موکه لله فیک، به پیتی نیشانه ی نه و فەرما یشتانه ی که به موته واتیری له پیغه مبه ر وه (ﷺ) گێرداونه ته وه، که هه موو موکه لله فیکی به تۆبزی پابه ند نه کردوه، ژیا نی هاوسه ری پێک به ئینیت، سه ره رای نه مه یش که توانای نه نجامدانی پڕۆسه که ی هه بیت.

۲۹- مه ندوب، (سوننه ت) و (نافله) و (موسسه حه ب) و (تطوع) و (احسان) و (الفضيلة) یشی پی ده گوتریته و نه م مانایانه هه مو یان له یه که وه نزیکن و مانای مه ندو یان تیا دا ده فامریته وه، که نه ویش نه وه یه کاره که نه نجام بدریت، به بی پابه ند بوونی ره ها و تۆبزی.

- مه ندوب ته نها یه ک چۆر نی یه و چه ند پله یه کی هه یه:

بالاترین پله ی مه ندوبه، نه وه یان که پیغه مبه ر (ﷺ) به رده وام خولیا ی سه ری بووه و له سه ری پابه ند بووه و زۆر به ده گمه ن، ده نا هه رگیز پشت گوئی نه خستوه، وهک: کردنی دوو رکات نوێزی سوننه ت پیش نوێزی به یانی، که نه مه ش به (سوننه تی مۆککه ده)

1 الباءة: واته: توانا بوون بۆ جێبه جێ کردنی پڕۆسه ی هاوسه رگیری.

2 بۆیه ناو نراوه ته (مندوب: بانگه واز بۆکراو)، چونکه شرع بانگه وازی بۆ کردوه و بۆیه به (مستحب: خۆشه و یست) ناو براوه، چونکه شرع هه ز به کردنی ده کات و خۆشیی لێ دیت و بۆیه ناو نراوه ته (نفل)، چونکه له ده ره وه ی فەرزه وه یه و خیری کاره که زیاتر ده کات و بۆیه (تطوع) یشی پی ده گوتریته، چونکه بکه ره که ی خۆبه خشانه نه نجامی ده دات و که به (فضيلة) یش، ناوزه دکراوه، له بهر نه وه یه که کردنی باشته ره له نه کردنی، (ردّ المختار) لابن عابدین، ب، ۱، ل ۹۱ و دواتریش.

ناوزه دكراوه، كه كه سيك خه مسارد بيت، تيايدا سه رزه نشت ده كريت، به لام له سهری سزا نادریت و هه روه ها وهك نه نجامدانی پړوسه ی هاوسه رگری له کاتی خویداو له بارودوخی ئاساییدا، بۆ كه سيك كه توانادار بيت و هه روه ها بانگدان كه له و دروشمه ئیسلامیانه یه كه په یوه سته به به رزه وهندییه کی ئایینی گشتییه وه و دروست نی به خه مساردی و سستی تیا دا بكریت و، بۆیه نه گهر خه لکی جیگایه ك پڼكه و تن، له سهر نه وهی كه نه یكه نو وازی لی بهینن، نه وا ده سه لاتنی سهردهم ده بیت به زۆر پتیا ن نه نجام بدات.

دوا ی ئه م پله یه، (سوننه تی غهیره موئه ككه ده) دیت، وهك نه و سوننه تی كه پیغه مبه ر (ﷺ) هه میشه له سهری به رده وام نه بووه، وهك: چوار پكاته سوننه ته گهی پیش نویژی نیوه پۆو هه روه ها وهك: خیر كردنی زیاده، بۆ كه سيك كه له توانایدا هه یه نه نجامی بدات، نه گهر هه ژارو نه دارنکی ده ست نه كه وت، كه زۆر حاله تی خراپ بوو، كه م ده ست بوو و پتویستی هه بوو، نه وا بۆ خیركه ره كه سوننه ته كه لیره دا، غهیر موئه ككه ده.

دوا ی ئه م پله یه ی (مهندوب) یش، ی (الفخیله) و (الأدب) و (سنة الزوائد) دین، كه هاومانان، وهك پهیره و كردنی پیغه مبه ر (ﷺ). له و كرده وه ئاسایانه دا، كه وهك مروفیک نه نجامی داو، وهك خواردن و خواردنه وه و خه و تن، جا پهیره وی كردنی پیغه مبه ر (ﷺ) له م كارانهیدا سوننه ته و موسته حه به و نیشانه ی پابه ندی نه و كه سه یه به پیغه مبه ر وه (ﷺ) و نه نجام نه ده ری سه رزه نشت ناكريت و سزا نادریت، چونكه ئه م كاره كاریکی تاییه ت به ئایین نی به و ته نها له جوانیه كانی ئاكارى مروفی مسولمانه و سهر به په وگه ی په رسته شه كان نی به و به لكو زیاتر په یوه ندی به نه رسته كانه وه هه یه.

۳۰- له م پابه ته دا، دوو شت تیپینی ده گرین:

یه كه م: به گشتی مهندوب، وهك پیشه کی بۆ (واجب) دیته به رچاوو باسی لپوه ده كريت و وا له كه سی موكه له ف ده كريت، كه به لایه وه ئاسان بیت نه نجامی بدات، چونكه كه مروف نه و مهندوبانه ی نه نجامداو له سهریان به رده وام بوو، نه وا جیبه جی كردنی واجبه كانی له سهر ئاسان ده بیت و خو و ده گریت پتیا نه وه و له م باره یه وه ئیمامی شاطبی ده فهرموت: (نه گهر به پوانگه یه کی گشتی تر، ته ماشای مهندوب بكهیت ده بینیت وهك

خزمه تگوزاری واجب وایه، چونکه یان پیشه کییه بق واجب، یان بیرخه ره وهی واجب، نیت
چونیه که واجب که له جینس و شیوازی یه کترین، یان نا...^۱.

دووه م: مەندوب، نه گەر به لاوه کی و جوزئیش پیویست نه بیت، نه و له پوی پرهایی و
به گشتی پیویسته، واته دروست نی یه که مرقفی موکه للاف سه رجهم مەندوبه کان به
گشتی واز لی بهینیت، چونکه نه مه نه گی یه بوی و شوخت ده خاته عه داله ت و دادی مرقفی
مسولمانه وه و له م باره یه وه نه ده ب دادان و سه رزه نشترکردنی پیویسته، هه ربویه ش
پیغمبر (ﷺ) بیری له وه کردوته وه، که مالی نه و که سانه بسوتینیت، که به
به رده وامی نویژی جه ماعتیان واز لیتهئاوه.

جا بانگدان و نویژی به کومه ل و خیری خویه خشانه (التطوع) و سوننه تی به یانیان،
نه مانه هه موو به لاوه کی و تاک و ته رای یه مەندوبن، به لام به گشتی و پرهایی نه جامدانیان
پیویسته و دروست نی یه به ته وای وازیان لی بهینریت.

هه روه ها وه ک: ژنهینان دروست نی یه که سه رجهمی گه لی ئیسلام واز له و پرۆسه یه
بهینن، چونکه که واز له و کاره هینرا، ته وای گه لی ئیسلام تیاده چیت و نه م پرۆسه یه بق
تاکه کان کاریکی مەندوبه، به لام بق سه رجهم گه له که واجب و وه ک فرهزی کیفایه وایه و
بویه (واژهینان له سه رجهم مەندوبه کان، کاریگری هه یه له سه ر بارودۆخی ناین، نه گەر
نه واز لیتهینانه هه میشه یی بوو، به لام نه گەر واز لیتهینانه که له هه ندی کاتدا بوو، نه وه
کاریگری نابیت).^۲

---

1 الموافقات، للأمام الشاطبي، ب، ۱، ل ۱۵۱.

2 الموافقات، للأمام الشاطبي، ب، ۱، ل ۱۲۲-۱۲۳.

مه به سستی سینه م

باسی جه رام: (یاساغ و نه شیوا)

۳۱- جه رام:

نه و کاره یه که شهرع داوای کردووه که ده سستی لی هه لبرگیت، و نه کریت، و داواکردنه که یش له پووی توبزی و پیداکیری ته واوه یه، و بویه نه و که سه ی که ده سستی لی هه لده کریت پاداشتی له سهر و هرده کریت، و به که سیکی گوتراپه لی دیته نه ژمار، و نه جامده ریش تاوانباره و به سه ریچی کار ناو نووس ده کریت، نیر له وه شیدا چونیه که، به لگه ی جه رام کردنه که یه کلاکه ره وه (قطعی) بیت، و هیچ گومانیکی تیدا نه بیت، وه ک جه رامی داوین پیسی کردن، یان به لگه که ی گومانای (ظنی) بیت، وه ک نه و شته جه رامانه ی که به فرموده ی (تاحاد) جه رام کراون، هه ردووشیوازه که چونیه کن و جه رام کراوه که یان، به به های جه رامه.

به لام لای حه نه فیه کان، جه رام به وه ناوزه رد ده کریت، که به لگه ی قطعی بیت، جا نه گه به لگه که ی (ظنی)

بوو، نه وا به (مه کره ی جه رام) ناو زه دیان کردووه.

جه رام بوونی شتیک له وه وه ده زانریت، که خودی ده برپینی (لفظی)، جه رام بو ی به کار هاتبیت، وه ک له فزی (حرام) یان، یان له فزی (حلال نییه)، وه ک خوی په روه ردگار ده فرمویت ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ﴾^۱ یان پیغه مبه ر (ﷺ) که ده فرمویت: (لا یحل مال امریء مسلم، إلا بطیب من نفسه) مالی مسولمان بق که سیکی تر حه لان نییه، مه گه به پازی بوونی خوی نه بیت)^۲ هه روه ها جه رام بوون له ویشه وه ده زندریت،

---

1 سورة (النساء/۲۳).

2 با که س وا گومان نه بات، که مالی په یماندار (أهل الذمة) که ناموسلمان، حه لاله، چونکه ناوه ینانی (موسلمان: المسلم) له فرموده پیروزه که دا، نه و مانا و خه یاله ناگریته وه، وله راتیدا، له

که دهسته واژه‌ی نه‌هیکردن هاتیبی، که مانای توبزی و پابه‌ندی پهای لی بفامریتته‌وه، یاخود به کردنی کاره‌که سزادانی له‌سه‌ربیت، نمونه بۆ یه‌که‌میان، وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار ده‌فهرموویت ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾^۱ واته بت په‌رستن شتیکی زۆر بیترخ و پیسه. جا که‌وایه ئیوه‌ش له بت په‌رستن خۆتان دوور بگرن، چونکه پیسن، وه‌هه‌روه‌ها له هموو گوتاریکی درۆو ناب‌ه‌جی و هه‌لبه‌ستراویش خۆتان به دوور بگرن، و هه‌روه‌ها قورئان ده‌فهرموویت: ﴿إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ﴾^۲ واته: ئاره‌ق خواردن و قومار بازی یانسیب و ئه‌و به‌رده‌ی حه‌یوانی بته‌کانی له سه‌ر سه‌ر ده‌ب‌پردیت، بۆ بته‌کان، و فال‌گرتنه‌وه. ئه‌مانه هه‌موویان پیسن و له کرده‌وه‌ی شه‌یتانن، له ئه‌نجام‌دانیان دوور بکه‌ونه‌وه.

نمونه‌یش بۆ دووه‌م، واته: ئه‌وه‌یان که سزا بۆکردنی دانراوه، وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار ده‌فهرموویت: ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمَّا نَزَلْنَ بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ فَاجْلَدُوهُنَّ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾^۳، واته: ئه‌و که‌سانه‌ی که ژنان یان پیاوانی داوین پاک تۆمه‌ت بار ده‌که‌ن، به‌داوین پیس کردن، و دواتریش چوار شایه‌ت ناهیتن، بۆ چه‌سپاندنی داواکه‌یان، ده‌بیت ئه‌وانه هه‌شت شه‌لاقیان لی بده‌ن، تا جاریکی تر به‌ناپه‌وا، ناموسی خه‌لکی له که‌دار نه‌که‌ن.

ریزگرتنی ماناو مولک و هیتانی دارایی و یه‌کتری، به‌ریزی بوونی خۆی، و زۆر شتی تردا، مسولمان و نامسولمان چونیه‌کن، چونکه یاسای شه‌رع ده‌فهرموویت: ئه‌وه‌ی ئیمه هه‌مانه، هی ئه‌وانیشه، و چ مافیتکیش له‌سه‌ر ئیمه‌یه، له سه‌ر ئه‌وانیشه، و پیتشه‌وه‌وا عه‌لی (خوالی پازی بیت) ده‌فهرموویت: بۆیه گرتیه‌ستی ذیممه و په‌یمانه‌که‌یان وه‌رگرتوه، تا خۆینیان وه‌ک خۆینی ئیمه پارێزراو بیت، وه هه‌روه‌ها مال و مولکیشیان، وه‌ک مال و مولکی خۆمان بپارێزیت، بپوانه (بدائع الصنائع) للکاسانی، ب، ۶، ل ۱۱۱، سنن الدارقطني، ب، ۲، ل ۳۵۰. و شرح السیر الکبیر ب، ۲، ل ۳۵۰.

1 سورة (الحج / ۳۰).

2 سورة (المائدة / ۹۰).

3 سورة (النور / ۴).

ههروه‌ها په‌روه‌ردگار ده‌فرمودیت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ آلِهَتِهِمْ ظُلْمًا إِنَّهُمْ
يَكُونُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾^(۱۰)، واته: نه‌و‌که‌سانه‌ی که‌به‌سنته‌و
ناهق، مال‌و‌سامانی هه‌تیوان ده‌خۆن، نه‌وانه‌ته‌نها ناگرده‌که‌نه‌سک‌و‌ورگیانه‌وه، و
به‌زووبیش ده‌خرینه‌ناو‌ناگری گهرمی دۆزه‌خه‌وه.

۳۲- به‌شه‌کانی حه‌رام:

نه‌وه‌ی له‌کاتی جیگیرکردنی نه‌حکام‌و‌یاساکانی شه‌ریعه‌تی ئیسلامدا، بۆ ئیمه
چه‌سپاوه‌یه‌کلایی بۆته‌وه، نه‌وه‌یه‌که‌شه‌رع‌ه‌ر شتیکی حه‌رام کردبیت، به‌هۆی
نه‌وه‌وه‌بووه، که‌نه‌و‌کاره‌به‌ته‌واوی خراپه، یان‌لایه‌نی خراپه‌ی زیاتره، و‌به‌سه‌ریدا
زاتره، و‌ئه‌م خراپیه‌یش، یان‌نه‌وه‌یه‌که‌ده‌گه‌پێته‌وه‌بۆخودی شته‌هه‌پامه‌که، و
ئه‌مه‌یش به‌(المحترم لذاته)، یان‌(المحترم لعینه) ناوزه‌رد‌کراوه، واته: له‌به‌ر‌خودی
کرده‌وه‌که‌هه‌پام‌کراوه، و‌یان‌بۆخودی کاره‌که‌ناگه‌پێته‌وه، به‌ئکو‌بۆشتیک
ده‌گه‌پێته‌وه، که‌په‌یوه‌ندی پێته‌وه‌هه‌یه، و‌ئه‌مه‌یش به‌(المحترم اغیره) ناوزه‌رد‌کراوه،
واته: به‌هۆی شتی تروه‌وه، که‌کۆنتاکی هه‌یه، پێیه‌وه، بۆیه‌هه‌پام‌کراوه.

۳۲- باسی (المحرم لذاته):-

ئەوھىيە كەشەرە لە سەرەتاوھ حەپامى كردوھ، بەھۆى ئەو خراپە و زيانانەى كە تيايدا ھەيە، و قەت لىي جيا نابنەوھ، وەك، داوین پيسىن و ماره كردنى ژنانى مەحەرم، و خواردنى گوشتى مردارەوھ بوو، و فروشتنى، و ھەروھە دزىكردن و كوشتنى بەناھەق، و ھت.... كە ئەم جوړە كارانە لە خودى خوياندا، و بە ھۆى خويانەوھ حەپامن و حەپام كراون.

حوكمى ئەم جوړە حەپامە، ئەوھىيە كە ھەر لە بنەردەدا ناشەرعىيە، و دروست نىيە، كە كەسى موكللەف ئەنجامى بدات، و ئەگەر بىكات، ئەوا تووشى سەرزەنش و سزا دەبێت، و ھەروھە ناگونجیت، ببیتە مەرج و ئامراز (سبب) يكي شرعى، و ئەحكامى لەسەر بنيات بنریت و ھەركات بوو ھۆى حەلال كارو دروستكارى گريپەستىك، ئەوا ئەو گريپەستەش ھەلدەوھ شىتەوھ، و ھىچ شوینەوارو پى و شوینىكى شرعى لە سەر ناگریتە بەر.

جا كە خواردنى مردارەوھ بوو، حەپامە لە سەر كەس موكللەف، بۆيە دروست نىيە، بىكات، و بىخوات، و ھەروھە دزى كردن نابیتە مەرج و ئامرازى شرعى، بۆ ئەوھى كە ئىتر ئەو مولكە بۆ دزە كە بچەسپىنیت، و ھەروھە داوین پيس كردن، نابیتە ھۆكارىكى شرعى بۆ چەسپاندنى رەچەلەك و ميرات بردن، و ھەروھە مردارەوھ بوو، ئەگەر بوويە مەرج، بۆ دروست گريپەستىك، يان شتىكى مردارەوھ بوو، تەوھرى مامەلە كە و گريپەستەكە بوو، ئەو گريپەستەكەيش ھەلدەوھ شىتەوھ، چونكە مەرجەكە ناشەرعىيە، و ئەوھى كە لە گريپەست و مامەلەيەكى شرعى دروستدا پىوستىيە، لەم مامەلە بەتالدا پىوستى نابیت، و ھىچى لە سەر بنيات نانریت، و ھەروھە گريپەستى ھاوسەرىكى ئەگەر لە گەل ژنىكى مەحەرم داكراو، و بەمەشيان دەزانى، كە ئەو ژنە مەحەرمە، ئىتر گريپەستەكە بەتالە، و ئەوھى لە گريپەستىكى ھاوسەرىكى شرعىدا پىوستى دەبێت، لە مەھىچى نايەتە دى، و ھىچ لە سەر ئەو گريپەستە بنيات نانریت، وەك چەسپاندنى

په چه لهك، و میرات بردن و پابه ندى به مافه كانى هه ردوولاوه، و له به كتر حه لال بوونيان، و ته نانه ت جووتبونيشيان به داوین پیس (زینا) دهه ریت هه ژمار، چونكه بنه مای كار هكه حه پامه .

۳۴- به لام هه ندى لهم جوړه حه پامه ، (المحترم لذاته)

له كاتى پیوستیدا حه لال ده بیټ، چونكه حه پام بوته كه ی به هو ی نه و خراپه و زیانانه وه بووه، كه له خودی شته كه دا هه ن، و پیچه وانن له كه ل پاراستنى پیچ شته پیوستیه كه دا، كه بریتین له، پاراستن باوه رو ئایین و پاراستنى گیان، پاراستنى ژیری، و پاراستنى شه ر هف، و پاراستنى مال و سامان، بو یه مرداره و بوو، له كاتى برسیټی و ترسی مردن له برساندا، حه لال ده بیټ، و هه روه ها ئاره ق خواردن، له كاتى تینویتی ژوردا، كه ترسی مه رگی هه بوو، خواردنه وه ی حه لال ده بیټ، چونكه پاراستنى گیان پیوستیه، و ده بیټ نه گه ر به حه لال كردنى شتى حه پامیش بیټ، بپاریزیت (به لام به گویره ی پیویست).

۳۵- باسی (المحرم لغيره):-

نه و حه پامیه، كه له بنه په تدا دروسته و شه رعییه، چونكه هیچ زیان و خراپه یه كى نییه، و یا خود لایه نی سوده كه ی زیاتره، له لایه نی زیانه كه ی، به لام به ستراره ته وه به شتیكه وه، كه حه پامه، و په یوه ندى پییه وه هه یه، وهك نو یژكردن له زه وی داگیركراودا، و مامه له كردن له كاتى نو یژی هه نییدا، و ماره كردنى ژن، به مبه ستى نه وه ی كه حه لال بكریته وه، بو میژده پیشووه كه ی، كه به ته لاقى سی به سی ته لاقى داوه، و واته، ماره به جاش، و هه روه ها ماره كردنى ئافره تی، كه كه سیكى تر داواى كرد بیټ، واته، مامه له به سه ر مامه له دا، و هه روه ها ته لاقى بیدعى، كرد ته لاقدانى ژن، له كاتى نه شیاو دا، و یان مامه له ی چاره نووس نادیار، و هه روه ها نه و مامه له یه ی سووداره، و هتد... كه نه مانه هه موو له خودی خو یاندا حه پام نین به لكو به هو ی كرده وه كه لیكى دهره وه ی خو یانه وه حه پام بوون، و نه و حه پام بوونه شیان له به ر خودی كرده وه كه نیه، چونكه خودی كار هكه

زیانو خرابه‌ی تیا‌دا نیه، به‌لکو په‌یوه‌ندی به‌شتیکه‌وه هه‌یه که نه‌و شته دووه‌مینه زیانی هه‌یه، و خرابه.

که لیږه‌دا نویژ، خوی له‌خویدا شهرعییه و دروسته، و واجبیشه، به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی که په‌یوه‌ندی به‌شتیکې نادرسته‌وه هه‌یه، که کردنیه‌تی له‌زه‌وییه‌کی داگیرکراودا، بۆیه پیگری کراوه، له‌لایه‌ن شهرعه‌وه، به‌کردنی نویژ، له‌زه‌وی داگیرکراودا.

هه‌روه‌ها مامه‌له‌کردن، له‌خودی خویدا حه‌لاله، به‌لام نه‌نجامدانی له‌کاتی نویژی هه‌ینیدا، نه‌و خرابییه ده‌هینیتته ئاراوه، که کابرا ئیتر ناتوانیتت بچیت، بۆ نویژی جومعه، که فهرزه له‌سه‌ر شانی، بۆیه ئیتر شهرع له‌م کاته‌دا نه‌هی کردوه، له‌مامه‌له‌کردن.

هه‌روه‌ها ژن ماره‌برین، له‌خودی خویدا شهرعییه، و موباح و مه‌ندوبیشه، به‌لام نه‌نجامدانی له‌کاتیکدا که بچیت ژنیک ماره‌بکه‌یت، که‌سیکی تر داوای کردوه، و مامه‌له به‌که‌یه به‌سه‌ر مامه‌له‌ی که‌سیکی تر‌دا، زیانه‌که‌ی لیږه‌دایه که ئازاردانی خه‌لکی تیا‌دایه، و بقو دوژمنایه‌تی لی ده‌که‌ویتته‌وه، بۆیه شهرع نه‌هی لیږدوه.

یاخود ماره‌برینی ژن، به‌نیازی (ماره‌به‌جاش)، نه‌مه یاری کردنه به‌ئامرازه شهرعییه‌کان، و به‌کاره‌یتنایانه له‌جیگای نه‌شیاوای خو‌یاند، بۆیه له‌به‌ر نه‌م فاکته‌ره شهرع نه‌هی لیږدوه.

۳۶- حوکمی نه‌م جوړه‌ه‌پامه، له‌سه‌ر تیپروانینی ئیمه وه‌ستاوه، بۆیه (المحترم لغیره) له‌بنه‌رته‌داو له‌خودی خو‌دا شهرعییه، به‌لام له‌و پوه‌وه که په‌یوه‌ندی هه‌بیت، به‌شتیکې حه‌پامه‌وه لیږه‌دا حه‌پام و یاساغ ده‌بیت.

بۆیه هه‌ندیك له‌شهرعزانان (الفقه‌اء)، په‌هه‌ندی شهرعی بوونی نه‌و شته‌یان له‌بنه‌رته‌دا ژالکړدوه به‌سه‌ر حه‌پام به‌هه‌که‌یدا، به‌هوی شتی تره‌وه، و گوتویانه: ده‌کریت به‌فاکته‌ریکی شهرعی به‌پنښیته هه‌ژمار، و پا‌داشت و سزای له‌سه‌ر دابنریت، هه‌ر چه‌نده به‌هوی نه‌و شته‌وه حه‌پام بووه، که پیوه‌ندی پتوه هه‌یه، بۆیه له‌م پوه‌وه بکه‌ره‌که‌ی تاوانبار ده‌بیت، واته، به‌هوی په‌یوه‌ندی بوون به‌ح‌پامه‌که‌وه، نه‌ک به‌هوی نه‌وه‌ی که خودی کرده‌وه‌که‌ی نه‌نجامداوه.

که واته له م پوانگه یه وه، نویژکردن له زه وی داگیرکراودا دروسته، و له سهر شان لاده چیت، به لام له و پوه وه تاوانباره، که له زه وی داگیرکراودا کردوویه تی، و هروها مامه له کردن له کاتی نویژی هه نیدا دروست، به لام تاوانیشه، چونکه له و کاته نه شیاوه دا کردوویه تی و هتد..... له لایه کی تریشه وه، هه ندیک له شهرعزانه کان، لایه نی خراپه که یان زال کردوه، که له شتی په یوه نندیداردا هه یه، به سهر لایه نه بنه په تیه که یدا، که حه لال بوونیه تی، و کرده وه که یان به خراپ ناوزه د کردوه، و پتیا ن وایه که هیچ پئو شوینیکی شهرعی نیه، و بکه ره که شی تاوانی ناگات، چونکه له بنه په تدا کاره که به هوی نه و په یوه ندی بوونه ی به حه پامه وه، نیت حه پام بووه، و بویه هیچ پئو شوینیکی شهرعی له سهر ناگریته به ر.

بویه له سهر نه م بنه مایه بیت، نه م گروپه ی شهرعزانان پتیا ن وایه، که نویژ له زه وی داگیرکراودا به تاله، و هروها گریبه سستی ماره برین، به مبه سستی ماره به جاش و گریبه سستی ته لاق، له کاتی نه شیاودا (الطلاق البدعی) سهرجه میان به تالن، و هتد.....^۱

مه به سی چواره م

((باسی مه کروه))

۲۷- مه کروه، ناپه سند، نه وکاره که، که نه کردنی باشتره، له نه نجامدان و کردنی^۲، یاخود نه وه یه که شهرع داوای له که سی موکه لله ف کردوه، که وازی لی بهینیت، به لام به توبزی و سهرسه ختی و پینداگیری داواکه ی ناراسته نه کردوه، وه ک نه وه ی دهسته واژه که له خودی خویدا ناپه سندی لی بفامریته وه، یاخود به دهسته واژه ی (نه هی) کردن دهربردرا بیت، و دواتر نیشانه یه که په وته که ی گزپیت، له حرامیتی بو مه کروه بوون.

1 إن شاء الله پروکردنه وه ی زیاتر له م باره یه وه له به شه باسه کانی (الصحة والفساد)، و

(النهي) دا دیت.

2 المحلاوي. ج. ۲۰۰.

نمونه بق یه که میان، وهك فه رموده ی: (إن الله یكره لكم قیل، وقال، وكثرة السؤال، و إضاعة المال: خودا واته وات، و نذر پرسیار كردن، و مالّ به هه دردانی به کاریکی ناپه سند هیناوه ته و نه ژمار).

نمونه یش بق دووه میان، وهك نایه تی: ﴿يَكْتُمُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِن بُدِّلَ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ﴾^۱ واته ی نه ی نه و که سانه ی که باوه پتان هیناوه، له و شتانه مه پرسن و پرسیار مه که ن، که نه گهر بقتان پونبکریته وه، غه مبار و ناپه حهت ده بن، و لیتردها نه و نیشانه یه که نه م کاره له حه پامیتی ده گزیت، بق مه کروهیتی، نه و ده قه یه که له هه مان نایه تدا فه رمویه تی: ﴿وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْءَانُ بُدِّلَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾^۲ واته: نه گهریش پرسیاره که هه لگرن، بق نه و کاوته ی قورنان بیته خودره وه، نه وسا وه لامه که تان بق شی بکریته وه، له وانه یه تووشی ناپه حهتی بین، که واته له و خوره شتانه پرسیار مه که ن، نه وهك له سهرتان توند بکریته وه.

حوکمی مه کروه: - نه وه یه که بکه ره که تاوانبار نابیت، و هه ر چه نده سهرزه نشت ده کزیت، و به لام نه و که سه ی نایکات و وازی لی ده هینیت، ستایش ده کزیت و پاداشتیش له سهر وهرده گزیت، نه گهر له بهر خاتری خوی په روه ردگار دهستی لی هه لگرتبوو.

۲۸- نه وه ی ده رباره ی مه کروه، باسما ن کرد. نه وه یه که پای جه ماوه ری زانایانی له سهره، و له زاراوه ی نه واند ا به کاره یتراوه، و مه کروه، لای نه وان یه ک جزره، و یه ک شته، و نه ویش نه وه یه که باسما ن کرد، به لام له لای زانایانی حه نه فی مه کروه، دوو جزره:

یه که م: - نه و مه کروه ی که حرامه (مه کروه ی ته حریمی)، نه ویش نه وه یه که شهرع داوای کردووه، له که س موکه لله ف، که ده بیت وازی لی به ینیت، و داواکه یشی مانای توبزی و پیداکیری تیادایه، و نه م جزره یش به به لگه ی (ظنی به گومانای) جیگیر کراوه، نه ک به به لگه ی (قطعی، یه کلاک ره وه)، وهك، خوازیینی کردن، له کاتیکدا که که شسیکی تر خوازیینی نه و نافرته ی کردبیت، و هه روه ها مامه له کردن به سهر مامه له ی تردا، که

1 سورة (المائدة / ۱۰۱).

2 سورة (المائدة / ۱۰۱).

ئەم دووانە ھەردووکیان بە ھەرموودە (ئاحاد) چەسپاون، و بێگومان ھەرموودە ی ئاحادیش بە لگە یەکی ھەننی، و ئەم جۆر مەکووھەش لە لای ھەنەفیەکان لە گەڵ واجبدا بەرامبەرە، و لە لای جەماوھری زانایان ھۆکمی ھەپامی ھەبە، و واتە: بکەرە کە ی سزا وەردەگرت و ھەرچەندە ئەو کەسە ی کە نکوئی، بە کافر دانانریت، چونکە بە لگە کە ی ھەننی و گومانای ی ھە.

دووم: - ئەو مەکووھە ی کە جوانترە و باشتەر وایە نەگرت، و پارێزی تێدایە، (المکرە التزیہی)، ئەمەیش ئەو یە کە ھەر داوای کردووە، دەستی ئی ھەنگرت، بە لام داواکە، موکەللە ف پابەند ناکات پێیەو، وە ک خودردنی گوشتی ئەسپ، لە کاتی پێوستیدا، و لە ھەپدا، و ھەر وەھا دەستتوێژ گرتن بە ئاوی بەرماوھ ی بآئندە. ھۆکمی ئەم جۆرە مەکووھە، بکەرە کە ی سەرزەنش ناکریت، و سزایش لە سەری وەرنەگرت، ھەر چەندە کردنی کارە کە ی باشتەر.

ئەم پاجیاییە ی نێوان ھەنەفیەکان و جەماوھری زانایان، وە ک را جیاییە کە یان وایە، کە لە نێوان (ھەرز) و (واجب) دا ھەیانبوو، ھەنەفیەکان لە پوانگە ی بە لگە کە وە سەیریان کردووە، کە داوای واز ھێنانی لەو کارە کردووە، بە تۆبزی و پێداگیری تەواو، ئەکەر بە لگە ی یەکلاکەر وە (قطعی) بوو، ئەو لە لایان ھەپامە، و ئەکەر بە لگە کە ی گومانای (ظنی) بوو، ئەو مەکووھە ھەپامە، و ئەکەر واز ھێنانە کە لەو کارە، ناپێداگیری ئی دەفامرایەو، ئەو ئەو مەکووھە یە، کە واباشترە نەگرت، و بۆ تەنزیہ.

بە لام جەکاوھری زانایان، لە پوانگە ی (قطعی) بوون و (ظنی) بوونەو، سەیری بە لگە کە یان نەکردووە، بە لکو سەیری سروشتی داواکە یان کردووە، بۆ دەستھێشتنی ئەو کارە، جا ئەکەر داواکە ی پێداگیری ئی دەفامرایەو، ئەو لە لایەن ھەپامە و ئیتر چونبە کە بە لگە کە ی قەطعی بێت یان ظنی، و ئەکەر داوای ئەو دەست ھەلگرتنە لەو کارە ناپێداگیری ئی دەفامرایەو، ئەو لە لایەن مەکووھەو، ئەم خۆرەیش لە جیتی (المکرە تنزیمت) دایە، لە لای ھەنەفیەکان.

مه به ستي پينجه م

((باسي موباح))

۳۹- موباح: نه وه به که شهرع که سى موکه لله فى سهرېشک کردوه، له نتيوان کردن و نه کردنيداو، و کردن و نه کردنى هيچ ستايش و سهرزه نشتيكى له سهر نيه، و هه روه ها حه لاليش پى ده گوتريت.^۱

موباح بوون، به هوى چهند شيكه وه ده زانريت، له وانه:

ا- ده قىكى شهرع، که حه لال بوونى نه و شته بسه لميتيت، وهك نه م ده قى قورئانى پيرؤن، که ده فرموويت: ﴿الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ﴾^۲ واته: له مرق به دواوه، هه موو شتيكى چاك و پاكتان بؤ په وابه و، سهر برپاوى ده ست نه وانه ي نامه يان پيدراوه، په وابه بؤتان و ده توانن بيخون و، خواردن و سهر برپاوى ده ست نيوهش بؤ نه وان حه لاله و، پى پيدراوه، که له م ده قه دا (حه لال) بوون، ده ر برپراوه.

ب- ده قىكى شهرعى، که گونا هو، تاوان، له نه ستق بوون له سهر شتيك لايبات، نمونه بؤ به که ميان وهك نايه تى: ﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾^۳ هه ر که سى له بهر ناچارى و بى ئاره زو، هه ر به نه ندازه ي پتويست بخوات و، زياده خورى نه کات، نه واهيچ تاوان و گونا هيكى ناگات له خواردن نه و شته حه پامانه دا، نمونه بؤ دووه ميان، وهك نايه تى: ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ﴾^۴ واته: هيچ گونا هيكتان له سهر نيه، له خواستنى ژنه ميترد مردوه كاندا، (به کينايه و

1 الشوكانى. ل، الشاطبي ب، ۱، ل، ۴۰.

2 سورة (المائدة / ۵).

3 سورة (البقرة) / ۱۷۳.

4 سورة (البقرة) / ۲۳۵.

ئامازەدان) و ناراستە وخۆ لە ماوەی عید دە دا، وەك ئەوەی بلیت، ئەگەر خوا بۆم پێك بخات، دەمەوێت: ئافەرەتێکی چاك بخوازم، یان بە دلّ حەزیان ئی بکەن و، بپاریا بدەن، کە ماریان بکەن و، نە یخە نە پوو.

نموونه بۆ سییە میان، وەك قورئان دەفەر مۆیت: ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ﴾^۱ واتە: لە سەر کوێرو شەل و نەخۆشو خۆشیتان، هیچ تاوانێك نیە، کە لە ماله کانی خۆتان و، کۆپە کانتان نان بخۆن، بەبێ مۆلەت.

ج- دەستەواژە کە فەرمانی ئی بفامرێتەو، بەلام نیشانیەك بێتە ئاراو، کە لە واجب بوونەو، بیگۆریت بۆ (موباح) بوون، وەك فەرماشتی پەرەدگار کە دەفەر مۆیت: ﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾^۲ واتە: هەر کە خۆتان حەلال کردوو، واتە: ئیحرامتان شکاندو، حەرمانتان جێهێشت، پاوو نیچیر گرتنتان بۆ پەرەوایەو، دەتوانن پاو بکەن.

د- هێشتنەوێ موباح بوونە بنەرەتیە کە، بۆ ئەو شتانه، لە سەر پوگی ئەوەی کە لە بنەرەتدا حەلال بوون، هەر وەك درێژە ی ئەم باسە لە باسی (استمحاب) دا دێت، إنشاء الله، کە یەکیکە لە بەلگەکانی ئەحکام.

لەم پوانگە یەو سەرجهەم کارو کردەوێ کانی، لە گرتیەست و هەلس و کەوتەکانی ترو، شتە بێ گیانەکان و، ئازەل و پەرە کەکان، سەرجهەمیان لە بنەرەتدا حەلالن، لە بەر ئەوەی کە لە شەرعدا بەلگە یەکی راستە و خۆ نەهاتوو، بیانخات بە لایە کدا، بۆیە هەر بە حەلالی دەمێننەو، حەلال بوون هاوێ و هاوشان و هاو دەمیانه، چونکە لە بنەرەتدا حەلالن.

بۆیە حوکمی موباح ئەوەیە، کە نەپاداشت و، نەسزای لە سەر نیە، بەلام بەگۆڕە ی نیازو مەرانی مۆفپاداشتی لە سەر وەر دەگیریت، وەك ئەوەی کە کە سێك وەرزشە

1 سورة (النور) / (٦١).

2 المائدة (٢).

جۇراوجۆره كان پراكتيزه بكات، بۆ ئىۋەى لاشە بەھىز بكات، بتوانىت بەرەنگارى
دوژمان بېيتەۋە، ئەمە لە سەر ئەم نيازەى پاداشت ۋەردەگرىت.

۴۰- ئىۋەى پىۋىستە لىرەدا تېبىنى بىرىت، ئەۋەىە كە ۋەو موباحەى كە ئىمە
پاشە مان كىرد، ئىۋەى لە پىۋى جورئىاتەۋەىە، بەلام لە پىۋى گىشتى بوون،
كولىاتەۋە، ئەۋەىە كە يان داۋاكىردى كارەكە دەكات، يان نەكىردى، موباح بوون پىۋى بە
جورئىاتە، نەك كولىيات، لە پىۋى كاتىشەۋە بۆ ھەندى كاتە، نەك بۆ ھەموو كگاتىك.

ۋەك چۆن خواردن موباحە، واتە: كەسى موكللەف سەر پىشكە لەۋەيدا كە چ خۆرىك
خواردنى موباح ھەلدەبژىرى، چ بویت، دەخوات، كامى بویت ناخوات، ھەروەك چۆن
دەتوانىت، ھەندى كات، ھەر خواردن ۋاز لى بھىنىت، بەلام بەگىشتى خواردن، كارىكە
ئەمنجامدانى پىۋىست چۈنكە پەيۋەستە بەژيانى مۇۋەۋە، بىگومان پاراستنى ژيانىش
كارىكى داۋاكراۋە، لە كەسى مۇۋە، كە بىپارىزىت.

ھەروەھا سود ۋەرگرتن لە شتە پاكەكان، ھەر لە خواردن تا خواردنەۋە، پۆشىن و
بەرگى پاك و چاك، لە پىۋى لاۋەكى و جورئىاتەۋە داۋاكراۋە، ۋ لە ھەندى ھالەتدايە، بۆيە
كەسى موكللەف دەتوانىت، كە ئەۋ شتە جورئىانە، لە شتە پاكەكان جى بەجى بكات، ۋ
دەتوانىت نەيانكات، ئىتر خواردن بىت، يان خواردنەۋە، يان پۆشاك چۈنەكە، تەنانەت
ئەگەر ھەندى كات، ئەنجاميان نەدات، بە كارىان نەھىنىت، ئەگەر توانى، ھىچ گىفتىكى
نىيە، بەلام ئەگەر بە پەھايى و بەگىشتى ۋازى لى ھىنان، ئەۋە لە پىۋى شەرەۋە كارىكى
پىچەۋانەى سوننەتى ئەنجامداۋە، ۋەك لە فەرمۇدەدا، ھاتوۋە، كە پىغەمبەر (ﷺ)
فەرمۇيەتى: (إن الله يحب أن يرى أثر نعمته على عبده) واتە: خۋاى پەروەردگار پىتى
خۆشە، كە بەخشىشكى دا بە بەدەكەى خۋى، شۆيئەۋەارى ئەۋ بەخشىشەى تىادا بەدى
بكات، ھەروەھا لە فەرمۇدەدا ھاتوۋە، كە دەفەرمۇيت: (إذا أوسع الله عليكم، فأوسعوا
على أنفسكم) واتە: كە خۇداى مەزن بەخشىش پىشت، بەسەرتانا، ئەۋا ئەۋ بەخشىشە بۆ
خۆشىتان بە كار بھىتن، بۆيە ۋاز ھىنان لە شتە باشەكان (الطيبات)، بە پەھاي و بە
گىشتى مەكروھە، پابەند بوونە پىئانەۋە بەگىشتى مەندوبە، سەرپىشك بوونىش لە

جوزئیاتہ کانیاندا، له پوی کردن، یان نه کردنیان، یان کردنیان له کاتیګداو، نه کردنیاندا نه کردنیان له کاتیګی تردا، نه مه کاریګی موباح و حه لاله.

هه روه ها که مه و یاری (دوور له تاوان کاری)، له باخچه کاندو یاری کردن موباح و گوینګرتن بوشتی موباح و، هند..... نه مانه یش له پوی جوزئیاتہ و حه لالان، واتہ: نه گهر که سی موکله ف له هندی کاندو له هندی له حاله تدا بیانکات، هیچ گرفتگی تیادا نییه، به لام نه گهر نه و که مه و راپواردنه ی کرده نه ریت بو خوی و، خوی پتوه گرت و، ته وای کاته کانی خوی تیادا به کار هینا و، پتوه کوشت، نه مه پتچه وانه ی خوره وشت و نه ریتی جوانه و، بویه دواچار ده بیته مه کروه، جا که راهت بوونه که ی لیړه دا به ستره و به برده وامی بوون له سر نه و گالته و که پ و راپواردن و کات کوشتن تیادا، نه به ستره و به خودی کاره که وه، وه ک جوزئیات، واتہ: نه و کاته ی که جارو بار نه نجامی بدات و، به برده وامی نه بیت، موباحه.

هه روه ها که پیاو سواری ژنه که ی ده بیت، کاریګی موباحه، به لام وازهینان لیتی به هه میشه یی و برده وامی حه پامه، چونکه زیان ده گات به ژنه که و، نامانجه کانی هاوه سر گیری له ناو ده بات، بویه موباحی کاری سیکسی کردن به ستره ویه جوزئیات و کاته که وه، حه پام بوونی به ستره و ته وه به وه وه که به ته وای وازی لی بهینریت^۱.

مه به سستی شه شه م

باسی ((العزیمه والرخصة))

٤١- ((العزیمه والرخصة))، سهر به به شه کانی حوکمی ته کلیفین، چونکه (العزیمه، نیازی قایم و پتهو)، ناوه بۆ ئه و کاره ی که شه رع داوای کردووه، یاخود به شیوه یه کی گشتی حه لآلی کردووه، (الرخصة، ده رفه تدان)، ناوه بۆ ئه و شته ی که شه رع له کانی پیوستیدا حه لآلی کردووه، وه ک ئاسانکارییه ک له سهر شانی که سانی موکله فو، لابردنی سه ختی له سهر شانیانو، داواکردن و موباح و حه لآل کردنیش سهر به به شه کانی حوکمی ته کلیفین.

هه ندی له زانا وای بۆ چوون، که (العزیمه والرخصة) سهر به به شه کانی حوکمی وه ضیفین، به و پیودانگه ی که عه زیمه ت، بۆ ئه وه ده گه پێته وه، که شه رع دانهر، کارو بارو حالته ئاساییه کانی سهر شانی که سانی موکله ف کردووه ته هۆکار (سبب)، بۆ ئه وه ی که ئه و حوکمه بمینیتته وه، بهر ده وام بیته و، پوخسه تیش بۆ ئه وه ده گه پێته وه که شه رع دانهر، حالته کتوپره نا ئاساییه کانی کردۆته هۆکار (سبب)، بۆ سوکردنی ئه رکه سهر شانی که سانی موکله فو، بێگومان (سبب) یش، سهر به به شه کانی حوکمی وه ضعی یه.

به لام پای کۆمه لێ یه که م، پسه پۆرانه تره و، ئاشکرا تره و، ئیمه ش له کتێبه دا له سهر پای ئه وان پۆیشته وینو، عه زیمه ت و پوخسه ت، سهر به به شه کانی حوکمی ته کلیفین.

٤٢- (العزیمه) له زمانی عه ره بیدا، به مانای نیازو مه به سته، به شیوه یه کی پێدگیرو جه خت له سهر که ره وه (التأکید)، هه ر بۆیه ش په ره ر دگار ده فه رمویت: ﴿فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾ واته: ئاده م (سه لامی خوای له سهر بیته) نیازێکی مه به سته دارو جه خت

کردنه وانه ی نه بوو، له سر نه نجامدانی سر پیچی بۆ فرمانه که ی پوره ردگاری. به لام مانه که ی له پووی زاراووه، نه ویه که که میټک پیش ئیستا باسماں کرد.

هندی له زانایان وا پیتاسه یان کردووه، که ناوه، بۆ نه و شتی که بنه پوت و بنه مای نه حکامه کانه و، په یوه ست نییه، به پیشهاته کانه وه، نه مهش به و مانایه یه که عزمهت بۆ نه و حوکمه شه رعیه یانه به کارده هینریت، که شه رع دایناون بۆ که سانی موکلله ف به گشتی، به بلی په چاو کردن نه و پاساوانه ی که له سهریان په یدا ده بیت و، نه مانه حوکمی بنه مایی و بنه پرتین له سهره تاوه بۆیه دانراون، تا بینه یاسا بۆ سرجه م که سانی موکلله ف، له کارو باری ئاسایاندا، وله کاتی دانانیاندا وه که شه رع، بۆ خه لک، سهیری زۆرینه و په هایي کراوه و، په چاوی پیویست و ئاتاجی زۆرو، کردن به بیان و هتد.... نه کراوه وه که نویتو په رسته شه کانی تر، و نه مهش ده بیت په پیکهینه ری به شه کانی حوکمی ته کلیفی وه که (وجوب) و (ندب) و (کراهه) و (إجابة).

پاشان تویره ره وانی نه م بواره کاتیک (عزمهت) بۆ نه حکامه کانی به کار ده هینن، که پوخسه تیک له به رامبه ریدا هه بیت.

٤٢- (الرخصة)، له زمانی عه ره پیدا، به مانای ئاسانی و ئاسانکاری کردن هاتووه و، له زاراووه ی زانایانی زانستی ئووصلیشدا پیشتی باسماں کرد.

هندی له زانایانی ئووصل، وای پیتاسه ده که ن که بریتیه له و کاره ی که پتگی پی دراوه، به هوی بوونی بیانوو، دهسته و ستانی تیایدا، هه رچه نده هۆکاری هه رامیه که شی تیادا هاتو وه نه دی^١، یان بریتین له و حوکمانه ی که به شه رعی دانراون، به هوی بوونی پاساو له کردنیاندا، هه رچه نده هه رامیشن و، نه گه ر نه و پاساوه نه بوايه، هه رام ده بوون و، به هه رامیشن ده میننه وه^٢ مانای نه مهش، نه ویه که گوتمان و، بۆیه پوخسه ت نه و حوکمه شه رعیه یانه که شه رع دایناون، وه که په چاو کردنی بیانوی

1 المستصفی، ١، ل ٩٨، الأمدي ١، ل ١٨٨.

2 التلویح ٢، ل ١٢٧، الأمدي ١، ل ١٨٨.

كه سانى موكه لاله ف، و نه گهر نه و پاساوو بيانوانه نه بووايه، نه وا هر له سر حوكمه نه سليه كه ى خويان ده مانه وه، نه مه حوكميكي ريزپه ر (استثناء) ييه، له حوكميكي گشت (كلي) و هوكرارى ريزپه رى و جيا كردنه وه يش ره چاو كردنى پيداويستى و پاساوه كانه، تا نه ركى قورس كه و سهخت له سر شانى كه سى ته كليف دار لابه نه و، نه م بابه ته يش له زوربه ى كاته كاندا حوكمى بنه مايى و نه سلى له پله ى پابه ندى ره هاوه، ده گوتريت بۆ پله ى موباح بوون، و ته نانهت ده گوتريت بۆ پله ى مەندوب بوون، (واجب) بوونيش، هه روهك له مه ودوايش باسى ليوه ده كه ين.

٤٤- جوړه كانى روخسته ت:

يه كه م: حه لالكردى شتى حه رام، له كاتى پيويستدا، وهك ده رپرېنى وشه ى كوفر، نه گهر كاتيک مروؤ زورى ليكرا به لام له بهر ناچارى بووه و دلى پر بوو له باوه ر، وهك به روه ردگار ده فهرمويت: ﴿إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ﴾ كه هه ر كه سه به توبزى كوفرى پيكر او دلى پر بوو، له باوه ردارى، نه وه له بازنه ى نيمان ناچيته ده روه وه، هه روه ها وهك، خواردنى گوشتى مرداره وه بوو، خواردنه وه ى نارهق، چونكه پاراستنى ژيان پيوسته، بويه شهريعت خواردنى بووى حه لال كر دوه، له كاتى برسيتى زوردا كه مروؤ ترسا له برسائدا بمریت و، له ناوېچیت و، هه روه ها خواردنه وه ى نارهق دروسته، له كاتيكا كه مروؤ تينووى بووو ده ترسا له تينواندا بخنكيت، هه روه ها له ناوبردنى مولك و سامانى كه سانى تر، كه زورت ليكراو زورليكرده كه له و ناسته دا بوو كه بترسى بكورژيى، يان نه نداميكي له شت له ده ست بده ى نه وا له بهر ناچارى نه و له ناوبردنى مولكى خه لكه دروسته.

دوه م: دروستى پشتگوځيستنى واجبيك، وهك شكاندنى پوژوو له مانگى ره مه زاندا بۆ كه سى گه شتيارو نه خوځ، تا سهخت له سر شانيان لابيچت، هه روه ها وهك فهرمان

نه كړدن به چاكو و پښه نه گرتن له خرابه، له كاتيكدا كه ده تزانى ده سه لاتدارى نه و كات و سرده مه ديكتاتور و نه گره فرمان به چاكو بكهيت و پښ له خرابه بگريت ده تكوريت، نه و ده سته لگرتن له و واجبه له و كاته دا دروسته.

سپيهم: پاستكردنه و ده مووار كړنه و ده نه و گريپه ستانه ي كه خه لك پيويستي پتيان هيه، هه رچنده نه و ده مووار كړنه و ده له سه ر ياسا گشتيه كان نه بيت و نه پوات، وه ك كرين و فروشتنى ده خلو دان (كه هيشتا نه گه يشتووه و چاره نووسى نادياره)، كه شرع حه لالى كړدوه، هه رچنده نه و كرين و فروشتنه چاره نووسى نادياره، بيگومان مامه لى شتى چاره نووس نادياريش به تاله، به لام سه ره پاي نه مش شرع حه لالى كړدوه و له ياسا گشتيه كانى كرين و فروشتندا هه لاويزى كړدوه و جياى كړدو ته و، تا كار له سه ر شانى خه لكى خه لكى ناسان و سووك بكات، هه روه ها وه نه و گريپه سته ي كه له گه ل كه سيكي ده كهيت تا شتيكت بډ دروست بكات (عقد الاستصناع) كه نه مېش شرع حه لالى كړدوه، هه رچنده مامه لى شتيكي نادياره، به لام له به نه و ده ي كه خه لك پيويستي پتيه تى شرع به دروستى داناوه، بيگومان له پيگرتن لى ناپه حه تى و سه ختى دروست ده كات له سه ر شانى خه لك، بډيه ناسانكارى تيا دا كړدوه و شرع پښكاي پيداوه.

۴۵- حوكمى پوخسه ت؛

له بنه پته دا پوخسه ت كاريكي حه لاله و، بارودوخى هه ر كاريك ده گورپيت، له بنه پته و ده كه پابه ندى ته واوو بووه، بډ حاله تى سه رپشك كړدن، كه ده توانيت بيكات و ده توانيت نه يكات، چونكه پوخسه ت له سه ر نه ماي په چاوكړدنې بيانوو و پاساوى كه سى موكه لله ف وه ستاوه، تا سه ختى له سه ر مروفه كه لا بريت و، نه م نامانجه يش نايه ته دى تا نه و كاره ياسا غكراوه حه لال نه كريت، و فرمان كړدنيشى وازى لى بهيتريت، وه ك شكاندنى پوژوو له په مه زاندا بډ پيوارو نه خوش، كه هه ردووكيان ده توانن كار به م ده رفته پوخسه ته بكه نو، پوژوو بشكينن، وه ده يشتوانن به پوژوو بن و كار به نياز ه قايمه كه ي خويان

(عزیمه) بکه، نه گهر ئه و پۆژوو شکاندنه زیانی پی نه ده گه یاندن، ئه م جوړه پوخسه ته یش لای حه نه فیه کان به پوخسه تی ئاسووده به خش (رخصة الترفیه) ناوزه دکراوه، چونکه حوکمه بنه پره تیه که ی هر ماوه ته وه و لانه چووه، به لام ده رفعت دراوه به که سی موکه للاف که دهستی لی هه لېگریټ، ئه مهش وه ک ئاسووده به خشین پی و سووککردنی ئه رکی سه رشانی.

جاری وا هه یه که که وتنه شوین (عهزیمه ت) باشتره، هه رچه نده کارکرن به پوخسه ته که یش به دروست زانراوه و، پښتای پندراوه، نمونه یش بۆ ئه م جوړه وه: دروستی ده برپینی بیژهی کوفرنامیز له سه ر زمان، له کاتی کدا که دل پر باوه پ بیت، ئه مهش له حالیکدا که مرقفه که ترسی کوشتن یان له ده ستدانی نه ندایکی هه بوو، به لام سه ره پای ئه مهش لیره دا، هه ر کارکردن به عهزیمه ته که له پېشتره، چونکه کوفر نه کردنه که نیشانه ی سه ره برزی ئابین و نه له خشاوی هه ق و تووپه کردنی بیباوه پان و ده روونشکانیان و به رزکردنه وه ی وره ی باوه پدارانی تیایه، به لکه بۆ ئه مهش ئه وه یه که ده گێر نه وه، هه ندیک له په پره وانی (موسه یله مه ی درۆزن) دوو موسلمانیان گرتن و بردیان بۆ لای موسه یله مه و، پرسپاری له یه کتیکیان کرد ده رباره ی موحه ممه د ده لئی چی؟ ئه ویش وتی: موحه ممه د پښغه مبه ری خودایه، وتی: ئه ی ده رباره ی من ده لئی چی؟ وتی: هه روه ها تویش پښغه مبه ری خودایت! ئه ویش ویلی کردو، دهستی لی نه دا، دواتر پرسپاری کرد له دووه میان، ده رباره ی موحه ممه د (ﷺ) و ئه ویش له وه لامدا وتی: موحه ممه د پښغه مبه ری خواجه، وتی: ئه ی من؟ ئه ویش وتی: من که پرم و نابیستم، تا سن جار لئی دووباره کرده وه، هه ر وای وه لام دایه وه و، دواچار کوشتی، که ئه مه گه یشته وه به پښغه مبه ر (ﷺ)، فه رمووی: یه که م که س کاری به و ده رفعت و پوخسه ته کردوه که خوای په روه ردگار پښتای پندراوه، دووه میشیان هه قی وت و خوشبه ختی بۆ ئه و!

هه روه ها (عه ماری کورپی یاسر) که کوفریان پیکردو درئی پښغه مبه ریش (ﷺ) شتی نه شیاوی پښگوتراو، شتایشی بتی هاوبه شدانه رانی کرد، له ژیر نه شکه نجه ی به هیزو دپندانه یاندا، به لام که پښغه مبه ر (ﷺ) گه یشته وه و بۆی گێرپایه وه، پښغه مبه ر (ﷺ)

فهرمووی: نهی له و کاته دا حالې دلت چوڼ بوو؟ عه ماریش وتی: دلتم ناسووده و پر له باوه پر بوو، پیغه مبه ریش (ﷺ) فهرمووی: نه گهر دیسان نه مهت به سهر دا هاته وه و داوایان لې کردیته وه بیلیتته وه، بیلیره وه!

نه م گپړانه وه یېن به لگه یه له سهر نه وهی که کوفرکردن له کاتی نورداری و ناچاریدا دروسته و، گپړانه وهی یه که میش به لگه یه له سهر نه وهی که خوراکرتن و کارنه کردن به عه زیمهت باشتر و شکومه ندانه ترو له پیشتره.

هه روه ها کارکردن به عه زیمه تن له فرمان کردن به چاکه و پښگرتن له خرابه، هه رچه نده تووشی مه رگیش ببیت، هه ر نه م باشتره، تا کارکردن به پوخست، هه روه ک له پیغه مبه روه (ﷺ) گپړدراوه ته وه، که فهرمووی ته: کرداری شه هیدانی حه مزه ی کورې عبدلموته لیب، له گال نه و کابرایه دا که له به رده م ده سه لات داریکی دیکتاتوردا قسه ی هه قی کردو نه ویش کوشتی:

که لیره دا فرمان کردن به چاکه و پښگرتن له خرابه له بیده نگ بوون لیبی سهره پای دیکتاتوری ته کاربرای ده سه لاتدار، چونکه پیغه مبه ر (ﷺ) له به رزی و مه رزی پله ی شه هیدیدا کردوویه تییه هاوړی و هاو پله ی حه مزه ی کورې عبدلموته لیب.

لیره دا تبیینی نه وه ده کریت، که فرمانکردن به چاکه و پښگرتن له خرابه له کاتی پیوستیدا پوخسته وده رفته ی پښیدراو، که نه نجام نه دریتو، نه گهر نه و فرمانی و پښگرتنه پرو به پوی ده سه لاتداریکی سته م کار ده کرایه وه، که نه نجام ده ری چاکه و به ر گریکاری خرابه ی ده کوشت، لیره دا هه ر وه ک گوتمان کارکردن به عه زیمه ته که باشتره، و به لام نه م حوکه به گشتی وانیه، و له پروی (جوزه) وایه، واته تاییه ت به تاکیک، نه ک به سه رجه می نوممه ت، بویه دروست نییه، که سه رجه می نوممه ت له ترسی ده سه لاتداری سته م کار ده ست هه لېگرن، له فرمانکردن به چاکه و پښگرتن له خرابه فهرزی کیفایه یه و، ده بیت له ناوگه لدا هه ر هه بیت، هه ر چه نده باجی ده ریت و گیان به خت کردنی ده ویتو، نابیت نه م باجدانه بکریته پاساو بونه کردنی.

دهبیت فرمانکردن به چاکه و بهرگری کردن له خراپه، له لایه ن گه له وه نه نجام بدریت، هرچه نده کوشتنو، گیان له دهسدانی به دواوهیه، که واته فرمان کردن به چاکه له م کاته دا به شیکه له به شهکانی جیهادو، نابیت که سه رجه می نوممه ت دهستی لی هه لبرگیت، هرچه نده نه نجامدانیس گیان به ختکردنی کۆمه لیک که سی به دواوا بیت. هه ندی جاریش کاکردن به پوخسه ت واجبه، وه ک خواردنی گۆشتی مرداره وه بوو، له کاتی پتوستیدا، به جۆریک که نه گهر نه وه که سه ناچاره نه وه گۆشته نه خوات له برساندا ده مریت، جا نه گهر نه یخوارد، نه وه تاوانباره، چونکه هۆکاره، بۆ کوشتنی خۆی، چونکه پهروه ردار ده فهرمویت: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ وهروه ها ده فهرمویت ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾^۱ به دهست خۆتان، خۆتان تووشی ده رده سه ری و تیا چوون مه کن!

فاکته رو هۆکاره کان له م نمونه گه له دا به م جۆره ن، که مرداره وه بووو، جۆرهکانی له شته حه پامهکانی وه ک، ئاره ق وان، و بۆیه حه پاو کراون، چونکه دهرون و عه قلی مرقۆ ده شیویزنو، تیکده ده ن، به لام که بوون هۆکارو ریگا چاره بۆ پاراستنی گیان و لابردنی مهینه ت له سه ری، نه وا به کارهینانیان ده بیه ت واجبه، چونکه مرقۆ مافی نه وه ی نییه، که گیانی خۆی له ناوبه ریت، یاخود له غهیری حاله تی شه رعیدا تووشی تیاچوونی بکات، چونکه گیانی مرقۆ، مولکی حه قیقی نییه، به لکو مولکی پهروه رداره، که گیانه که ی داوه و، نه فراندوویه تی و، به سپاردن لای خاوه نه که یه تی، که مرقۆ، و مرقۆیش ناتوانیت: به بی مۆله تی خاوه ن سپارده، ده ستکاری سپاردن بکات، نه م جۆره پوخسه تیش، که واجبه پتوه ی پابه ند بیت، حه نه فییه کان ناویان ناوه ته پوخسه تی فریدان و له سه ر لاجوون، (رخصة الأسقاط)، چونکه حوکمه بنه رته بییه که له م حاله تا فریدراوه و، له کار خراوه و، ته نه ایه ک حوکمی تیا دا ماوه ته وه، که نه ویش کارکردنه به پوخسه ته که.

1 النساء (۲۹).

2 البقرة (۱۵۹).

بەشە باسى سېيەم
بەشەكانى حوكمى ۋەزى
(مەبەستى يەكەم)
باسى سەبەب - ھۆكار

۴۶- سەبەب، لە زمانى غەرەبىدا، ئەو شتەيە، كەبە ھۆيە ۋە دەگەيت بە ھەرشتەك كە
 بىتەۋىت.

لە زاراۋەدا، ئەو شتەيە كە شەرىعت كىرەپىتە ھۆكاروناسىنەر بۆ حوكمىكى
 شەرى، بەجۆرىك كە ھەركاتى ۋە سەبەبە ھەبوو، ھاتەدى، حوكمەكەيش دېتە دى،
 ھەكەت سەبەبەكە نەما، حوكمەكەيش دەپچىرتە ۋە^۱، لەم پوانگەيە ۋە، دەكرىت پىئاسەي
 سەبەب، لە زاراۋەي زانستى ئۇصولدا بەم شىۋازە بىكەين، كە برىتپىيە لە ھەركارىك، كە
 شەرى كىرەپىتە نىشان، لە سەربوونى ئەو حوكمە شەرىيە ۋە، ھەروە ھەبوونى ئەو
 سەبەبەي كىرەپىتە^۹، نىشانە بۆ نەبوونى حوكمەكە، ۋەك، داۋىن پىس كىرە، كە ھۆكارە
 بۆ واجب بوونى شەلاق لىدانى بىكە ۋەكەي، ھەروە ھەشەت ھۆكارە، بۆ ئەۋەي كە واجبە،
 چاۋدېرى لەسەر مولكەكەي (حەزى) بىخىرتە سەر، ھەروە ھاگىر كىرەنى مالى خەلك،
 ھۆكارە بۆ واجبىتى گىرەنە ۋەي شتە ھاگىر كىرەكە، ئەگەر مابو، يان قىرساندى،
 نىرخەكەي چەندە بۆ خەۋەكەي بىگىرەپىتە ۋە، ئەگەر شتەكە خەي لەلەي نەمابو، خە
 ئەگەر داۋىن پىسى ۋە شىتى، ھاگىر كىرەي لەم بارىدۇخانەدا نەبوون، كەۋاتە سىزەي شەلاق
 لىدان ۋە چاۋدېرى خىستە سەر، گىرەنە ۋە، لە ئەستۇ گىرەنە مولكى ھاگىر كىرەپىش نامىنى.

1 المستصفى، للأمام الغزالي، ب، ۱، ۹۳-۹۴، الأمدى، ب، ۱، ۱۱، و دواى ئەو.

٤٧- به شه کانی سه به ب:

سه به ب، له پوانگه ی نه وه وه که خودی سه به به که ده سکرداری کابرای موکلله فو نه جامدهر بیت، یان ده سکرداری خوی نه بیت و خو پرسک بیت، دبیته دوو به شه وه، به شی یه که م: - سه به به که کارو ده سکرداری موکلله ف نه بیت و، ته نانه ت له تواناشی دا نه بیت و، سه ره پای نه مهش هر کات نه م سه به به هه بوو، حوکه که یش ده بیت، چونکه شهرع حوکه که ی به ستوته وه، به و سه به به وه، به بوون یان نه بوون و، هر نه و سه به به ش هاندهری بوونی حوکه که یه و، نیشانه ی به رپابوونی تی، وه ک، لادانی خوړ له نیوه ی ناسمان له نیوه پوډا سه به به بۆ واجبی توژی نیوه پوړو، هاتنی مانگی په مه زان، هوکاره بۆ واجبی پوژوو گرتن و، ناچاری سه به ب، بۆ حه لالی خواردنی گوشتی مرداره وه بووو، شیتی و مندالی هوکاری بۆ نه وه ی که واجبه چاودیری بخزیته سر مال و مولکیدا، تا نه زانان به هه دهری نه دات.

به شی دووه م: سه به به که ده سکرداری خودی موکه للفه که بیت و، له توانایدا هه بیت. بیكات. وه ک، گه شت کردن که هوکاره بۆ دروستی پوژوو نه گرتن و، گوشتی ده ست نه نقه ست، هوکاره بۆ واجب توله کردنه وه، و کوشتنه وه، گرینه ست و مامه له جوړاو جوړه کانی تر هوکارن، بۆ نه وه ی که سه رجه م پو شوینه شهرعی و یاساییه کانیا ن له سر بنیات بنریت، وه ک نه و کرپن و فروشتنه ی که مالی فروشراو ده بیته مولکی کابرای کرپارو، دروسته بۆی سووه رگرتن لیتی.

نه م به شه ی سه به ب، که ده سکرداری خودی موکه للفه که یه، له دوو پوانگه وه ته ماشای ده که ین:

یه که م: به و پیوه دانگه ی که کرداری خودی که سه که یه، که موکه للفه و، ته کلیفی شهرعی له سه ره بویه سه به به که ده چیته چوار چیتوه ی ته کلیفه که وه و سه رجه م

حوکمه‌کانی به سهردا جی به جی ده بنو، کردن و نه کردنی کاره‌که و، سهر پشک بوون له
نیوان کردن و نه کردنیدا، ده بیته کاریکی داواکراوو، ده بیت بکریت.

دووه‌م: به و پیوه‌دنگه‌ی که شهریه‌ت، نه حکامی تری له سهر نه و سه به به بنیات
نابیت و، له م روانگه‌یه وه ده بیته به شیک له به شه‌کانی حوکمی وه ضعی^۱.

بویه ژن هینان له کاتی ترسان له که وتنه ناو تاوانداو، له کاتی بوونی توانای دارایی
نه نجامداندیا، واجبه و، واجب بوونیش حوکمیکی ته‌کلغیه و، سه به به بویه سهرجه م پی و
شوینه شهرعیه‌کانی له سهر بنیات ده نریت، له مارهی و، نه‌رکی ژیان کیشان و میرات
بردن و هتد.... و ده بیت نه‌مانه‌ی بۆ جی به جی بکریت و، بیگومان (سه به به) یه‌شین.
حوکمیکی وه ضعی یه.

هه‌روه‌ها مامه‌له‌ی کرین و فروشتن، کاریکی حه‌لاله و، نه‌میش حوکمیکی ته‌کلغیه و،
سه به به بۆ چه‌سپاندنی نرخه‌که‌ی بۆ فروشیارو، چه‌سپاندنی مولکیه‌تی شته‌که، بۆ کرپار،
که نه‌میش حوکمیکی وه ضعی یه.

۴۸- سه به به، له روانگه‌ی نه و پیودانگه‌وه که حوکمه شهرعیه‌کانی له سهر بنیات
بنریت، دیسان دبیته دوو به‌شه‌وه:

یه‌که‌م: سه به به بیت بۆ حوکمیکی، ته‌کلغی، وه‌ک گه‌شت کردن، که سه به به، بۆ
دروستی پۆژوو شکاندن و، گه‌یشتنه ئاستی زه‌کاتدان، سه به به بۆ واجبی زه‌کات له و
ئاسته‌دا.

دووه‌م: سه به به بیت، بۆ حوکمیک که نه و حوکمه کاردانه‌وه‌ی کاری که سیکی
موکه‌لله بیت و، پیو شوینی شهرعی له سهر بگریته به‌ر، وه‌ک ماله فروشراوه‌که، و
له‌دوای گریبه‌سته‌که‌وه، بونه مولکی مالی فروشراو، بۆ کابرای کرپار، له‌دوای بوونه
مولکی و (وه‌قف) سه به به بۆ لابردنی خاوه‌نیتی، به‌سهر که‌سی وه‌قف کاره‌وه و، ماره

---

1 الشاطبي ب، ۱، ل ۸۸۸.

کردن سەبەبە بۆ لابردنی ئەو حەلال بونی ژنو مێرد لە یەکتەری، تەلاق سەبەبە بۆ لابردنی ئەو حەلالیەتە لە نێوانیاندا.

٤٩- بەستنهوهی هۆکاره کان (سەبەبە و سەبەبکار) بە یەکتەریه: سەبەب کاره کان له سەر پێ و شوینی سەبەبە کان دادەمەزێت، ئەگەر سەبەبە کان (هۆکاره کان) هاتنه دی و شرعیانه جێ به جێ بوون، ئەمەیش تا ئەحکامه کانیا نه سەر بنیات بنریت، بۆ نمونه، خزمایه تی هۆکاره بۆ میرات بردن و، مەرجه که ی، مردنی خاوهن میراته که یه و، ده بێت له پوری حقیقه ت، یان حوکمه وه میرات بهر له ژياندا بێت و، پێگر له میرات بردن بریتیه له کوشتن به دهست ئەنقه ست، یان بێ باوه پبوون، جا که سەبەبە که هاته دی و، مەرجه کان جێ به جێ بوون و چه سپان و، پێگره کان له ئارادا نه بوون، ئەوکاته پێ و شوینی شرعی له سەردا دەمەزێت و، بنیات دەنریت، که بریتیه له میرات بردن و، هەركات مەرجه کان (شرط) نه مان، یان پێگر پهیدا بوو، ئەوکاته ئەو سەبەبە، به سەبەبێک نایه تە ئەژمار، که پێ و شوینی له سەر دابمه زێت و، له سەر بنیات بنریت و، ئیتر هیچ پێگه یه کی نابێت.

دامه زانندن و بنیاتنانی سەبەبکاره کان، له سەر په وتی سەبەبە شرعییه کان، به پێی حوکمی شرع ده بێت و، لیڕه دا په یوه ندی نابێت، به رهزا بوون پازی نه بوونی که سه که وه و، شرع خۆی ته نها بریار ده ره که سەبەبە که ی کردووه تە وابه سته ی سەبەبکاره که ئیتر موکه لله ف ئەمە ی ویستبێت، یان نا ... چونیه که و، له سەر پازی بووبێت، یان هەر چۆنیه که، بۆ نمونه، کوپ میرات له باوکی ده بات، چونکه کوپایه تی به بریار دانانی شرع میرات به ره، هەر چه نده میرات بهر ئەمە ی لانه گه یشتبێ یان پێویستبێ، یاخود میرات دهر نه یدابیتێ، یاخود که سینک ژن ماره بکات و، ماره یی و دابین کردنی ژیان و، میرات بردن له یه کتری لێ زه وت بکات، ئەمانه مەرجه به تالان و، بێ نرخن، چونکه شرع ئەم حوکمانه ی داناهه، که له سەر ماره یی بنیات ده نریت و، داده مه زێن و مەرجه ئەملاو ئەوی له م بواره دا جگه له مەرجه شرع بێ نرخن و، بۆیه ماره یی ژنو دابین کردنی ژیان و میرات بردن له یکتەری شرع چه سپاندوونی، هه روه ها سەبەبە کانی

تریش، که سه رجه م نه و پئی و شویتانهی شهرع له سه ری دیاری کردوون، بۆیان جی به جی ده کړیتو، هه رچه نده که سه موکه لله فکه یش نه چیته ژیر باریانه وه و نه یه ویت.

۵۰- باسی سه به ب و عیله ت؛

سه به ب (فاکتهر، هۆکار) و، عیله ت (بۆنه)، نه وانن که شهرع کردوونی به نیشانه بۆ بوون یان هه ر حوکمێک و، جاری واهیه، که نه م نیشانه یه ده ر ده که ویتو، بوونی په یوه ندی له نیتوان سه به ب و حوکمه که دا هه ست پی ده کړیو، جاری واهیه، که په یوه ندی و کۆنتاکتی له گه ل حوکمه که دا شاراوه یه و، عه قل و ژیری په ی نابات، جائه گه ر دیار و ئاشکرا بوو، نه واه به (سه به ب) و (عیله ت) تیش، ناو زه رد ده کړیتو، نه گه ر په یوه ندیه که دیار نه بوو، نه واه ته نها به (سه به ب) ناو زه رد ده کړیتو، به عیله ت ناو نابریتو، نه مه ش پای گروپێکه له زانایی زانستی ئوصولی فیه.

نمونه بۆ یه که میان وه، که شتکردن که هۆکار و سه به به بۆ پۆژوو نه گرتن و، سه رخۆشی هۆکاره بۆ چه پم بوونی ئاره ق و، مندالی هۆکاره بۆ نه وه ی که مندال سانسۆرو چاودیری بخړیته سه ر، له پایی کردنی کاره کانیدا. که له نمونه گه له دا عه قل په ی دهبات، په یوه ندی و گونجانی نیتوان سه به ب و حوکمه که له گه ل یه کتریدا، که سه فه رو گه شت کردن چاوه پتی سه ختی تیادا ده کړیت، بۆیه پی شل کراوه، بۆ هاوکاری کردن و پۆژوو نه گرتن تیاید و هه روه ها سه رخۆش بوون عه قلچ تیک دهبات و نه مه ش هۆکاریکی گونجاوه و، فاکته ره بۆ چه پام کردنی ئاره ق، تا عه قل بیاریزیت له تیکچوون و شپه زه یی و هه روه ها مندالی هۆکاره بۆ نه وه ی که مندال نه زانیت چۆن هه لسه وکه وت بکات و، سود وه ربگړیت و له مامه ل کردنه کانیدا، بۆیه نه و حوکمه زۆر گونجاوه، بۆ نه وه ی که سانسۆرو چاودیری بخړیته سه ر په چاوی به رزه وه ندیه کانی نه و منداله بکړیتو، زیانی لی دوور بخړیته وه.

لەم دۆزو پرسىيارانەدا، ھەريەكە لە سەفەر و سەرخۆشى و مندالى، ھۆكارو عىللەت، بۆ ئەو ھوكمانەى كە پەيوەندىيان پىيانەو ھەيە.

ئىنجا سەبارەت بەو ھوكمانەى، كە پەيوەندى نىوان سەبەب و ھوكمەكە نازانرەت، وەك بىننى مانگى پەمەزان، كە ھۆكارە بۆ واجب بوونى پۆڭو گرتن، كە لىرەدا عەقل پەيەو نابات، كە پەھندى گونجان و پەيوەندى لە نىوان، سەبەبەكەدا كە بىننى مانگەو، ھوكمەكەدا، كە واجبى پۆڭو گرتنە چىيە؟! و ھەرەھا ئاوا بوونى خۆر، ھۆكارە بۆ واجبى نوڭى مەغرىب، بەلام پووى ئەو پەيوەندىيەى نىوان ھۆكارەكە، (ئاوا بوونى خۆر)، ھوكمەكە (واجبى نوڭى مەغرىب) نازانرەت!

بۆيە لەم سۆنگەيەو، ھەريەكە لە بىننى مانگەو ئاوابوونى خۆر، تەنھا بە (سەبەب) ناوژەرد دەكرىن، بە (عىللەت) ناو نابرىن، ھەموو عىللەتەك سەبەبەو، بەلام ھەموو سەبەبەك، عىللەت نىيە.

گروپىكى تر لە زانايانى ئوصل پىيان وايە، كە عىللەت تەنھا بۆئەوانە بەكار دىت، كە ھۆكارى نىوان عىللەت و ھوكمەكە زانراو، سەبەبىش بۆ ئەوانە بەكار دىت، كە پەيوەندى نىوان سەبەب و ھوكمەكە نادىارەو شاراو، بۆيە بەپاى ئەم گروپە (سەبەب) و (عىللەت) جىاوازن، ھەرگىز سەبەب بۆ عىللەت و بە پىچەوانە وە بە كارنايەت. لە راستىدا، ئەم را جىايە ئاسانە، گروپى يەكەم، كە دەلەت عىللەت جارو بار ماناى سەبەب وەردەگرەت، ئەو كۆيان دەكەنەو، بەو مانايەى كە ھەردووكيان نىشانەن بۆ بەرپابوونى ھوكمەكە، بەلام لە پووى گونجاو پەيوەندى دىارەو، گونجاو بە عىللەت ناوى مەبەن، ئەويشى كە نادىارو نەگونجاو، بە عىللەت ناو زەردى ناكەن، ئەگەر چى ھەردوو ناو كە ماناى سەبەب تىياندا ھەشار دراو، ھەيە.

((مەبلەستى دوۋەم))

باسى شەرھ (مەرج)

۵۱- (شەرھ) لە زمانى غەرەبىدا، ئەو نىشانىيە كە پابەندى ھەيە بە شىتېكى ترەۋەو،

ھەردەم پىۋەيەتى.

لە زاراۋەى زانايانى ئوصولى فيقھدا، ئەو شتەيە كە بوونى شىتېكى تىرى پىۋە بە تراۋەو، لە سەر ئەم ۋەستاۋەو، لە دەرەۋەى پىكھان ۋە حەقىقەتەى ئەم شتەيشداۋ، كە چى ھەر پىۋەى بە سترەۋەو، كاتىك ئەم مەرجە ھەبوو، ھۆكارى تەۋاۋ نىيە، بۆ بوونى ھۆكەمەكە، كە دەبىت بىت، بەلام ھەر كات ئەم مەرجە نەبوو، ئىتر بى دوو دلى ھۆكەمەكىش نابىت. ' مەبەست لە بوونى شتە كە (وجود الشىي) بوونىكە لە چوار چىۋەى شەرعدا، كە پىۋ شۆينى شەرعى لە سەر بگىرتە بەر، ۋەك دەستىۋىژ، كە مەرجە بۆ دروست بوونى نوۋىژ، مەرج بوونى دوو شايت، مەرجە بۆ دروستى گىرىبەستى ھاوسەرىتى. جا دەستىۋىژ مەرجە، بۆ دروستى نوۋىژىك، كە لە پوۋى شەرەۋە ۋەركىپابىت، پىۋ شۆينى شەرعى لە سەر ديار بىت، دروست بىت، لە سەر ئەستۋ سەر شانى مەۋ ۋەك ئەرك لا بچىت، بەلام دەست نوۋىژ لە دەرەۋەى پىكھات ۋە حەقىقەتەى نوۋىژىشداۋ، بەشېك نىيە لە حەقىقەتەكەى ۋە ناۋەختەكەى، جارى ۋە ھەيە، كە دەست نوۋىژ ھەيە، نوۋىژىش لە ئارادا نىيە.

ھەرۋەھا ئامادە بوون ۋە دوو شايت لە گىرىبەستى ھاوسەرىدا مەرجە، بۆ دروست بوونى ئەم گىرىبەستە، لە پوانگەى شەرەۋەو، سەرچەم پىۋ شۆينە شەرعىيەكان، كە سەر ئەم گىرىبەستە شەرعىيە دەگىرتە بەر، بەلام لە گەل ئەمەشىدا ئامادە بوونى دوو شايت، بەشېك نىن لە حەقىقەت ۋە چىيەتى (ماھىيەت)ى، گىرىبەستى ھاوسەرىتى، جارى وايش ھەيە كە دوو شايت ئامادەن ۋە كەچى گىرىبەستى ھاوسەرىتىش لە كۆرپىدا نىيە.

۵۲- باسی (الشرط: مهرج) و (الركن: پایه):

له و پوانگه یه وه که (شهرت) و (پوکن) هه ردوکیان، بوونی شتیکیان، له پووی شهرعه وه له سر ده وه شیت، له یه کتر ده چن و له وه شیدا جیوازن، که (شرط) له ده ره وه ی پیکهات و حقیقهت و ماهیه تی نه و شته وه یه، به لام (پوکن) به شیکه له حقیقهت و چیه تی (ماهیه تی)، نه و شته، وه، چه مانه وه (پکوچ) له نویژدا، که پوکنیکه، به شیکه هتی نویژه که و، به بی پکوچ، نویژ بوونی شهرعیانه ی خوی وەر ناگریت و، هه روه ها ده ست نویژ گرتن مهرجه (شرط) بۆ دروستی ده ست نویژ، چونکه به بی ده ست نویژ، نویژ هیچ بوون و پیکه یه کی نییه، به لام له گه له نه وه شیدا له ده ره وه ی حقیقهت و ماهیه تی نویژدایه و، جیا به لی، هه روه ها رازی بوونی هه ردوولا (الایجاب والقبول) له گریه سستی پروسه ی هاوسه ر گیردا، که هه ردوکیان، وه لام و رازی بوون، پوکن له پروسه که داو، هه روه ها به شیکیش له حقیقهت کاره که و، هه روه ها ناماده بوونی دوو شایهت (شهرت)ن، بۆ دروستی گریه ته که، به لام له نه میا له ده ره وه ی حقیقهت و ماهیه تی پروسه و کاره که دایه.

۵۳- باسی (الشرط) و (سهبه ب):

شهرت (مهرج) و سهبه ب (هۆکار)، له وه دا له یه کتری ده چن، که هه دوکیان به ستراون به شتیکی تره وه، به جۆریک نه و شته ی تر به بی هاتنه دی یه کیک له م دووانه نایه ته دی و، بهر پا نابیت و، هیچ کامیشیان به شیک نین له حقیقهت نه و شته. له وه شیدا، له یه کتری جیوازن که بوون و هاتنه دی (سهبه ب: هۆکار: فاکته ن)، نیشانه ی پتویتیکاری شته که ی تر (سهبه ب کاره که یه)، مه گه ر پیکریک پهیدا ببیت و، له بهر پابوونی بخات و، (سهبه ب) شهریهت ده یکاته بیانوو، بۆ هاتنه دی، شته که ی تر که (مه رجدار: شروط فیه) یه که یه، بیته دی، واته، ده کریت، (شرط) هه بیت و، که چی شته که ی تر که پیه وهسته پتیه وه نه بیت.

٥٤- به شه کانی شهرط

شهرت، له و پوهه وه که په پوهندی به (سه به ب) هوه، هیه، یاخود په پوهندی به (سه به بکار: المسبب) هیه، ده بیته دوو به شه وه، جاریکیان (شهرته بۆ سه به بکه) و جاریکی تریان، (شهرته بۆ سه به بکاره که: مسبب) ه که:

یه که م: شهرتی سه به ب، نه وه یه که ته و او کاری سه به به که یه و مانای سه به بیته تیايدا به هیز ده کاتو، نیتړ پړو شوینی شهرعیته تیايدا په چاو ده کاتو، له ساری به رپا ده کات، وه ک چوڼ کوشتنی به تاییه تی و نه نقه ست شهرته بۆ کوشتنه وه ی بکوژه که، که نه مه ش سه به ب بووه، بۆ واجبی تۆله سندنه وه و کوشتنه وه ی، هه روه ها به مه رج گیراوه، بۆ نه وه ی کاریک به دزی ناوړه رد بکړیت، ده بیته نه و مولک و سامانه له جیگایه کی قایم و پاریزراودا هه لگیرایتو، هه ر نه م قایم پاراستنه ی سه به ب بۆ واجب بوونی سزادانی شهرعیانه ی دزه که، یاخود تیپه پ بوونی سالتیک به سه ر مولک و ساماندا، بۆ نه وه ی بگاته ناستی زه کاتدان، نه مه شهرته بۆ گیشتن به و ناسته و، گیشتن به و ناسته ی ش سه به بی زه کاتدانه که یه و، هه روه ها شایه تیدان له پرۆسه ی گریستی هاوسه ریتیدا، شهرته بۆ نه و گریسته، تا بیته گریسته ستیک که هه موو پړو شوینیکی شهرعی له سه ر بگریته به رو به مامه له و گریسته ستیکی شهرعی ته ماشا بکړیت.

نیجا ده رباره به باسی نه و شهرته ی که په پوهندی به سه به بکار (مسبب) هیه، وه ک مردنی خاوه ن میرات، نیتړ مردنیکي حه قیقی بیته، یان حوکمی و، زیان و زیندویش میرات گر له کاتی مردنی خاوه ن میراتدا، نه مانه دوو شهرتن بۆ میرات گرتن، که هوکاری نه م میرات بردنه ی ش خزمایه تی یان ژنو میردایه تی و، یان خزمایه تییه به پشت (العصبه).

٥٥- شهرط، له پانگه ی سه رچاوه ی به شه رتگرتنیه وه ده بیته دوو خوړ، شهرته شهرعی و شهرتی دروستکراو (جعلی):-

- شهرطی شهرعی:- نه و شهرته یه، که شهرع سه رچاوه ی به شهرت گرتنیه تی، واته: شهرع دایناوه، به مه رج بۆ هاتنه دی نه و حوکمه، یان نه و شته، وه ک گیشتنی مندا ل به

پله‌ی ژیری و لیژانی، شهرته بۆ نه‌وه‌ی که ئیتر ماله‌که‌ی بدریته‌وه ده‌ست خۆی و سانتوری له‌سه‌ر لایبریت، هه‌روه‌ها سه‌رجه‌م نه‌و شهرتانه‌ی که شه‌ریعت به‌ مه‌رج و شهرتی گرتوون، له‌ گرتیبه‌ست و مامه‌له‌ و هه‌لسوکه‌وت و په‌رستش و سزادان و بواره‌کانی تردا.

- شهرتی دروستکراو (جَعْلِي): نه‌و شهرته‌یه که ویستی که‌سه‌که خۆی (إرادة المکلف) دروستی کردووه و له‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتووه، وه‌ک نه‌و شهرتانه‌ی که هه‌ندی خه‌لک به‌ مه‌رجی ده‌گرن به‌سه‌ر یه‌کتریه‌وه له‌ هه‌ندی گرتیبه‌ست و مامه‌له‌ی نێوانیاندا، یاخود نه‌و شهرته‌یه که که‌سی موکه‌لله‌ف به‌ شهرتی ده‌گرت، له‌ هه‌لسوکه‌وتیدا، به‌ تایبته‌ نه‌و هه‌لسوکه‌وته‌ی که به‌ تاق و ته‌نیا خۆی پێی هه‌لده‌ستیت، وه‌ک (وه‌قف کردن) و نه‌م جو‌ره شهرته‌ش ده‌بیته‌ دوو جو‌ر:

جو‌ری یه‌که‌م: نه‌و شهرته‌یه که بوونی گرتیبه‌سته‌که‌ی له‌سه‌ر وه‌ستاوه، واته‌ که‌سی موکه‌لله‌ف هاتنه‌دی گرتیبه‌سته‌که‌ ده‌به‌ستیت به‌ هاتنه‌دی نه‌و شهرته‌وه که به‌ شهرتی گرتووه له‌ کاره‌که‌دا، لی‌زه‌وه وه‌ک شهرتی سه‌به‌به‌که‌ ته‌ماشای ده‌کریته‌ و سه‌ به‌و شهرته‌یه، وه‌ک به‌ستنه‌وه‌ و هه‌لپه‌ساردنی گه‌ره‌نتی که‌سێک (کفالة) کردنی، بۆیه‌ نه‌مه‌ ده‌کریته، تا قه‌رزدار به‌ هۆی نه‌و که‌فیه‌وه پابه‌ند بێت، به‌ کاتی قه‌رزدارنه‌وه‌که‌ی، یاخود وه‌ک هه‌لپه‌ساردنی ته‌لاق به‌ شتی‌که‌وه، وه‌ک نه‌وه‌ی که پیاو به‌ ژنه‌که‌ی خۆی بلیت: نه‌گه‌ر دزیت کرد ته‌لاقته‌که‌ و تبتیت، نه‌م جو‌ره شهرته‌یش به‌ مه‌رجی هه‌لپه‌سی‌ردراو (الشرط المعلق) ناوزه‌د کراوه، هه‌روه‌ها گرتیبه‌سته‌که‌یش ناونه‌راوه به‌ گرتیبه‌ستی هه‌لپه‌سی‌ردراو (العقد المعلق).

ئینجا نه‌وه‌ش بزانه‌ که مه‌رج نییه‌ سه‌رجه‌م گرتیبه‌ست و مامه‌له‌کان هه‌لپه‌ساردنیان بۆ بکریته:

بۆیه‌ هه‌یان که دروست نیه، بیه‌ستریته‌ به‌ شهرتی‌که‌وه که نه‌ویش نه‌و گرتیبه‌ستانه ده‌گرتیبه‌وه که تایبته‌ن به‌ موکه‌لیه‌تی، که کابرای خاوه‌نی سود له‌ خودی شته‌که

وهرده گريټ، ياخود سووده که ی له بهرامبه ر شتيکدا وهرده گريټ، يان جاري وا هه يه بيټ بهرامبه رهن هه روه ها گريټه ستي هاوسه رگيري وپرسی (خولع) یش ده گريټه وه.^۱

هه روه ها هه ندي گريټه ستو مامه له هه ن که هه لپه ساردن تياياندا دروسته، به لام ده بيت ټو هه لپه ساردنه له سهر شهرتيکي گونجاو کرابيټ، وه ک گهره نتي کردني نرخ، که شهرته بۆ جيبه جي بووني مامه له که.

هه روه ها گريټه ستي تره هه ن، که دروسته به هه ر شهرتيک بيت، ته نانه ت نه گونجاوو نه شياویش بيت، هه ر دروسته هه لپه ساردني بۆ بکريټ، وه ک بريکاريټي (الوکالة) و (وه سیه تکردن).

جوري دووهم: ټو شهرته ی که به ستراره به گريټه سته که وه وه ک: ماره کردني نافره تيک به مهرجي ټو وه ی که له شاره که ی خويدا نيشته جي بکريټ و نه بريټه ده روه وه، ياخود به و مهرجي که مافي ټو وه ی بدریټي داوای ته لاق بکات، ياخود کپين و فروشتن به مهرجي ټو وه ی که کپيار که فيليک له جياتي نرخه که دابنيټن ياخود به مهرجي ټو وه ی که فروشيوار له خانووه فروشراوه که دا بۆ ماوه ی ساليک بمينيټه وه.

شهرعزانه کان جياوازن له وهيدا، که تا چه ند دروسته، که شهرت بيه سريټ به گريټه سته کانه وه، گروپيک له و شهرع زانانه، له م حاله ته دا ته نگه تاوون، پريگرن ليټو و گريټيکيان فراوان بير ده که نه وه تيايداو، گروپي سيټيه ميش ميا نه په ون، له نيوان هه ردوو گر په که دا ناوه نديان گرتووه.

ټو گروپانه ی که بيرته سکانه له پرسه که ده پوانن و، ويست و ټيراده ی که سي مومکه للهه ف رته ده که نه وه و، له بهر چاوی ناگرن و، ته نها ته ماشای ټو سلی حه رامي

---

1 ټو وه ی من ده بيبينم (د. عبدالکريم زيدان)، ټو وه يه که شهرتي ته عليقي هه لپه سيټردراو له گريټه سته کاني مولکايه تيشدا هه ر دروسته، ټه گهر پټويست بوو، ياخود به رژه وه ندي تيا دا بوو، بپروانه: (إعلام الموقعين) ی ټيبن قه ييمي جه وزي، ب، ۲، ل ۲۸۸، هه روه ها به لگه ی تريش له سهر ټم قسه يه ی ټيمه هه يه، بپروانه: (نيل الأوطار)، ب، ۶، ل ۱۰۰.

شته که ده‌کن، له سەرجه‌م گریه‌ست و شەرتەکاندا، هەر لەسەر حەرامی سوورن، تا کاتێک دەقیکی شەری دێتە ئاراوه‌و، له حەرامی لادەداتو، حەلالی دەکاتو، ئەمەش پای ڤاھیریەکان و پەپرەوانیانە.

ئەو گروپی که بیریان فراوانە لەم بابەتەدا، ویست و ئیرادە‌ی که‌سی موکەللەف بە پەهایە دە‌کەنە پێ‌دوانگی پرسە‌که‌وه‌و هەر ویست و ئیرادە‌که‌ به‌یکلا‌که‌ره‌وه‌ی مەزن، دادە‌نێنلە سەرجه‌می گریه‌ست و شەرتەکاندا، چونکە ئە‌سڵ‌ لای ئە‌م گروپە، حەلالی سەرجه‌م شەرت و گریه‌ستە‌کانە، مە‌گەر دە‌قیکی شەری پەیدا ببێت، که حەرامی بکاتو، ئە‌مەش پای پەنبە‌لییە‌کانو، پەپرەوانیانە‌و، لە‌ناو حەنبە‌اییە‌کانیش شیخ الاسلام ئێ‌بن تە‌میمە، له‌ هە‌موویان زیاتر لە‌م پرسە‌دا فراوانتر بیردە‌کە‌نە‌وه‌.

نێ‌ره جێ‌گای باسکردنی درێژو ڤاڤە‌ی فراوانی بە‌لگە‌ی ئە‌و گروپانە نییە‌و، ئە‌وه‌ندە بە‌سه‌ که‌ سەرپێ‌یانە‌ بلێن، که پای دروست‌ پای ئە‌و گروپە‌یه‌ هزریان فراوانترە‌و پان و پۆ‌ترت‌ر بیردە‌کە‌نە‌وه‌ لە‌م پرسە‌دا، له‌وانە‌ی که‌ تە‌سک‌ بێ‌ن^۱.

---

1 پ‌روانە (فتاوی‌) شیخ الاسلام، ئێ‌بن تە‌میمە، ب، ۲، ل، ۳۳۲. و دواتر و هە‌روه‌ها تە‌ماشای (نظریة العقد)، بکە‌ ل، ۱۴ و دواتر، که‌ هەر دانراوی ئێ‌بن تە‌میمە‌و، حە‌نفیە‌کان (شرط) دە‌مە‌نە‌ سی‌ به‌شە‌وه‌، شە‌رتی دروست (الصحيح) ئە‌ویش ئە‌وه‌یه‌ هاو‌پێ‌کی ناو‌خنی گریه‌ستە‌که‌یه‌و، جە‌خت که‌ره‌وه‌یه‌ له‌ سەر ئە‌و ناو‌خنە، یاخود شە‌رتی دروست ئە‌وه‌یه‌ که‌که‌ شە‌رع پێ‌گای پێ‌داوه‌و، یاخود عورف له‌ سە‌ری دە‌پواتو، کارێ‌کی عورف و عاده‌تیە‌و، دوو‌میان شە‌رتی خراپ (فاسد)، ئە‌وه‌یش ئە‌وه‌یه‌ که‌ سودی تێ‌دا‌یه‌ بۆ یە‌کێ‌ک له‌ دوو‌لایە‌نی گریه‌ستە‌که‌، یان بۆ لایە‌نی دەرە‌وه‌ی ئە‌و دوانە‌و، سەر بە‌جۆ‌ری دروست (صحيح) نییە‌، و شە‌ری بە‌تال (باطل) ئە‌و شە‌رتە‌یه‌ که‌ مانای دروست (صحيح) و خراپ (فاسد) ی تێ‌دا بە‌رجە‌ستە‌ نە‌بو‌بێت، وە‌ک ئە‌وه‌ی که‌ که‌سێ‌ک خانووه‌‌که‌ی بفرو‌شێت، به‌و مە‌رجە‌ی که‌ که‌سی تێ‌دا نی‌شته‌ جێ‌ نە‌بێت، جا شە‌رتی (فاسد) کرێ‌ به‌ستێ‌ک دە‌داتو خراپە‌ی دە‌کاتو، شە‌رتی بە‌تال گریه‌ستە‌که‌ سوک دە‌کاتو پۆ‌تینی پێ‌ دە‌بە‌خشێت، به‌لام هەر گریه‌ستە‌که‌ دروستە‌.

مه به سستی سییه م

باسی ((المانع: ریگر))

۵۶- المانع: نه وهیه که له کاتی بوون و ده که وتنیدا، شرع بوونی حوکمه که ناهیلیت و، حوکمه که بهرپا ناکات و، سه به به کیش هر به هوی ده رک و تن نه و ریگره وه، به تال ده کاته وه و کاریگری ناهیلیت و، مانعیش دوو جوړ، یان ریگره له حوکمه که و بهر پابوونی و یان ریگر له سه به به که و کاریگریه کانی^۱.

یه که م: ریگر له بهرپا بوونی حوکمه که (مانع الحكم) نه وهیه که ده رک و تن، نیت حوکمه که نامینیت و، بهرپا نابیت، هرچه نده سه به به کیش هاتووه و، مه جره کانش تیایدا هاتوونه ته دی به لام هر حوکمه که بهرپا نابیت. نه و ریگره، هوکاره بونه بوونی حوکمه که و بهر به سته له به رده میدا چونکه مانایه کی تیایدا، که له گال هونه ری و حکیمه تی حوکمه که دا نایه ته وه و ناگونجیت، واته: نامانچ و مه به سته که ی حوکمه که تیایدا نایه ته دی، وه ک چوڼ باوکایه تی ریگره له وهی که هر کات باوک بکوژ بوو، نیت ناکورزیته وه چونکه باوک، بویه هرکات باوک کوږه که ی خوئی به تاییه ته و ده ست نه نقه ست کوشت ناکورزیته وه، هرچه نده دیه و بریت هر له سره، چونکه هونه رو حکیمه تی توله سه ندنه وه و کوشتنه وه، سزاو سر زه نشتی کردنه و، له باوکایه تیشدا نه وه نده سوو میهر هیه، بق کوږه که ی، نه و داخه ی به سه که چوو به دلیداو، نیت کوشتنه وه ی پتویست نیه، بویه پتویست کردنی کوشتنه وه ی باوک له سر کوږه که ی نامانچ و مه به سستی کوشتنه وه (قصاص) ناهینیته دی، که سزادان و زه جره چه شتنه، چونکه باوک به تاییه تی و ده ست نه نقه ست ده سستی ناچیته کوشتنی کوږه که ی، مه گر له حالت گه لیکی ریژپه ر (شاذ) دا، که نه ویش نابیته فاکته رو داکوکیکار بق توله لیکر دنه وه و له جیاتی کوشتنه وه ی به لکو ده بیت نه م یاسای لی هه لایر (استثناء)

بكریت^۱ هر وهك له گهل ئه وه شیدا كه باوك هۆكاری ژيانه بۆ كۆرپه كه ی و نه و ئامرازی به دیهتانی بووه، بۆیه نابیت به پێچه وانه وه كۆر بێته هۆكاری ژیان لێسه ندنه وه ی باوك.^۲

دووه م: پێگر له هۆكاره كه (مانع السبب)، نه و پێگره یه كه كاریگه ری له سه ر سه به به كه هه یه و، له كار كردن ده خاتو، كاریگه ری ناهیلێت، له سه ر سه به بكار (مسبب) به كه، چونكه له و پێگره دا مانایه ك هه یه، كه پێچه وانه ی هونرو حیکمه تی سه به به كه یه، وهك نه وه ی كه كه سێك به هۆی قه رزاریه وه ماله كه ی ناگاته پله و ئاستی زه كاتدان، كه هۆی گه یشتنه ئاستی زه كاتدان، سه به به بۆ واجب بوونی زه كات، چونكه گه یشتنی مولك به و پێزه یه ی كه زه كاتی تیادا ده كه ویت، مانای ده وله مهندی ده دات، به خاوه نه كه ی و ده وله مهندیش توانای جی به جی كردنی نه داری هه ژارانی هه یه، به لام قه رزاری هه یج مانایه ك بۆ ده وله مهندی ناهیلێته وه، له ئاستی زه كاتدا به ر جه سه ته ده بێتو، مانای ده وله مهندی ده پوختنیت و ده سپێته وه، چونكه ئه وه ندیه قه رزارییه كه له و مولكه یدا كه نه و كابرایه هه یه تی، نه وه به مولکی حه قیقی نه و نایه ته نه ژمارو چیتر نه و ئاسته ی كه نه م كه سه قه رزاره بریویه تی و نه و پره پاره یه ی كه هه یه تی، و زه كاتی تیادا واجب بووه، مانا په سه نه كه ی خۆی وه ر ناگرێته وه و، نابیت سه به ب بۆ زه كاتدانو، پێ بۆ سه به بكاره كه خۆش ناكات، تا جی به جی بكریت، كه واجب دانی زه كاته .

هه روه ها وهك، كوشتنی خاوه ن میرات، له لایه ن میرات گره وه، كه پێگره له سه به به كه كه نزیک و خزمایه تی و نه وانه یه نه م كوشتنه وای كردوه كابرا میرات نه باتو، سه به بكاره كه كه میرات بردنه پراكتیزه ناكریت: چونكه له م پێگره دا مانایه ك هه یه، كه نه و بنه مایه ده پوختنیت، كه میرات بردنی له سه ر بنیات نراوه، كه نه ویش میرات بردنه

---

1 نه مه رای جه ماوه ری زانایانه و، به لگه شیان نه م فره مووده یه كه ده فره مویت (لا یقتل والد بولده)، باوك له جیاتی كوشتنی كۆرپه كه ی ناكوژرێته وه .

2 نه م به لگه یه په خنه ی نه وه ی لێ گیراوه كه هۆكاری كوشتنه وه ی باوك، كرده وه كه یه تی بۆیه نه و هۆكاری كه باسما ن كرد، به دروست ده مینیتته وه و دروسته .

به هۆی ئه‌وه‌وه که میراتگر وه‌چه‌ی خاوه‌ن میراته‌و، خاوه‌ن میرات پشتیه‌تی‌و له‌ نیتوانه‌ هه‌ردوو لادا هاوکاری یه‌کترو، یه‌کترویش له‌ ئارادا هه‌یه‌، بۆیه‌ ئه‌م مانایه‌ له‌ گه‌ل ئه‌و کرده‌وه‌ دزیوه‌دا یه‌ک ناگریته‌وه‌، که‌ کوشتنه‌وه‌و، دواچار سه‌رحه‌م ئه‌م مانا جوانه‌ له‌و نیتوانده‌دا تیا ده‌چن، هه‌روه‌ها جیاوازی ئایین و مالتی خاوه‌ن میرات و میراتگر، له‌م نیتوانده‌دا میرات بردن یاساغ ده‌کات‌و، ئه‌مانه‌ هه‌موو پێگرن له‌ هاتنه‌دی سه‌به‌به‌که‌¹.

پێگر (المانع)، وه‌ک پێکهاتی پێگر بوون، ناچیته‌ چوارچێته‌ی بێژه‌ (خطاب‌ی)، ته‌کلیفه‌وه‌، که‌ شاره‌ فهرموویه‌تی‌: و شاره‌ له‌ بوونی ئه‌و پێگره‌و، نه‌بوونیدا ده‌ستی بووه‌و، مه‌به‌ستی نه‌بووه‌، که‌ هه‌بیت، به‌لکو شاره‌ مه‌به‌ستی ئه‌مه‌ بووه‌، که‌ پله‌ی حوکمی ئه‌و سه‌به‌به‌ پوون بکاته‌وه‌، یاخود به‌تالی سه‌به‌بکار (مسبب) پافه‌ بکات، هه‌ر کات پێگر په‌یدا بوو، بۆیه‌ داوا نه‌کراوه‌ له‌کسی موکه‌له‌ف که‌ ئه‌و قه‌رز له‌ سه‌ر خۆی به‌یلتیه‌وه‌، کاتیک که‌ سامانه‌که‌ی گه‌یشتبوویه‌ ئاستی زه‌کاتدان، تا زه‌کاتی له‌ سه‌ر واجب بیه‌ت، هه‌ر وه‌ک چۆن ئه‌و که‌سه‌ی که‌ سامانه‌که‌ی گه‌یشتووه‌ ته‌ ئاستی زه‌کاتدان، له‌ سه‌ری قه‌ده‌غه‌ نه‌کراوه‌، که‌ قه‌رز وه‌ربگریت، تا زه‌کات نه‌دات، به‌لام دروست نییه‌، که‌ که‌سه‌ی موکه‌له‌ف، که‌ بجیت به‌ تاییه‌تی پێگر (مانع) دروست بکات، تا له‌ ژێر باری حوکمه‌ شاره‌عیه‌کان پا بکات، ئه‌مه‌ فیل‌ ته‌له‌که‌یه‌و، له‌ شاره‌عیه‌تی ئیسلامدا قه‌ده‌غه‌یه‌و، بکه‌ره‌که‌ی تاوانباره‌، وه‌ک ئه‌مه‌ی که‌ که‌سێک بجیت هه‌ندیک له‌ سامانه‌که‌ی ده‌دات، به‌ژنه‌که‌ی خۆی، تا نه‌گاته‌ پله‌ی زه‌کاتدان‌و، پیش هاتنه‌وه‌ی سال‌ به‌سه‌ریداو، دواتر له‌ ژنه‌که‌ی وه‌ر ده‌گریته‌وه‌، تا زه‌کات نه‌دات‌و، له‌ ژێر باری ئه‌م فەرمانه‌ شاره‌عیه‌ ده‌ر بجیت.²

---

1 کوشتنی خاوه‌ن میرات، له‌لایه‌ن نیراتگره‌وه‌و، جیاوازی ئایین و مالیان که‌ له‌ پێگره‌کانی میرات بردن له‌ نیتوانیاند، ئه‌مه‌ پای هه‌ندێ له‌ زانایانه‌و، هه‌ندیکێ تر پێیان وایه‌ که‌ ئه‌م پێگرانه‌، پێگرن له‌ به‌رده‌م حوکمه‌که‌دا، نه‌ک له‌ به‌رده‌م سه‌به‌به‌که‌دا، به‌لام ئه‌و پایه‌ جوانتره‌، که‌ به‌وه‌یان دامه‌نیت که‌ پێگرن له‌ به‌رده‌م سه‌به‌به‌داو، ئیمه‌یش له‌ کتێبه‌دا ئه‌م پایه‌مان هه‌لبژاردوه‌.

2 الشاطبي ب ١، ل ٢٨٨-٢٨٩.

مه به سستی چوارهم

باسی دروستی و پرو پوچی (الصحة والبطلان)

۵۷- مانای (الصحة) و (البطلان) که کارو کرده و هی که سانی موکه لاف نه گهر سرجه م پایه و مهرجه کانیان تیادا هاته ی، نه و شاعر به دروست (صحیح) ناوره ردیان ده کات و، نه گهر نا... نه و به پوچ و نادرست (البطلان) ده یانه یته نه ژمار.

مانای صحیح بوونیشیان نه و هی که پئو شوینی شاعرعیان له سر ده گریته به و، نه گهر له په رسته شه کان بوون، نه و له سر نه ستوی نه نجامه ره که یان لا ده چن، وه که نه و نویژه ی که سر جه م نه رکان و شاعرته کانی نویژی تیادا نه نجام دراوه، یا خود نموونه ی تر صه حیه کان، وه که نه و نه ریت و عاده تانه ی که هه ن، وه که مامه له و گریته سته کانی کرپن و فروشتن و، به کریدان و، پرۆسه ی هاوسه رگری، که سرجه میان نه و پئو شوینانه یان له سر ده گریته به و، که شاعر بۆی په چا و کردون.

مانای به تال و پوچ بوونیش (البطلان) نه و هی که پئو شوینی شاعرعی له سر ناگریته به و، چونکه پئو شوینی شاعرعی له سر شتی ده گریته به و، که سر جه م نه و بنه ما شاعرعیانه ی تیادا هاتبیتته دی، که شاعر دیاری کردون، که نه گهر نه نجامه ریان نه م کاره سر به په رسته شه کان بوو، نه و له سر نه ستوی که سی موکه لاف لاناچن، چونکه به تاله و، هه روه ها نه گهر سر به مامه له و هه لسوکه و ته کان بوو، نه و پئو شوینه شاعرعیانه ی که له سر صحیه که ده گرایه به و، له سر نه م نایگریته به و.¹

---

1 لیره دا تبیینی نه و ده کریته، که له فزی (صحة) بۆ نه و کاروکرده وانه یش به کار دیت، که پاداشتی قیامه تیان له سهره و، له فزی (بطلان) بۆ نه و کرده وانه به کار دیت، که له قیامه تدا سزایان له سهره، نیتر چونیه که نه و کرده و هی په رستش بیت، یان مامه له و، به ته ما بوونی پاداشت، یان به ته ما نه بوونی پاداشت له سهری، به ستراره به نیازو مه به سستی که سی موکه لاف فوه، جا نه گهر مه به سستی له و کردنی په رستشه یان نه کردنی، جی به جی کردنی فرمانی شاعر بوو، نه و پاداشت و ده رگریته، هه روه ها له پرسى سر پشک کردنا، نه گهر که سی سر پشک کار، وای زانی که به کردن یان نه کردنی پاداشت و ده رده گریته، نه و وایه و، وهری ده گریته، الشاطبي ب، ل ۲۹۹-۲۹۹.

۵۸- (الصحة) و(البطلان) له به شه کانی حوکمی وهضعین:

مه ندی له زانا یانی زانستی ئوصلی فیه، پتیا وایه که نابردنی هه کاریک به دروست (الصحة) یان پوچ و به تال (البطلان) سه به بابته حوکمی ته کلیفی یه، به به لگه ی نه وهی که دروستی (الصحة)، ده گه پتیه وه بۆ نه وهی شهره حالتی کردوه، که سوود له و شته وه ربگریت، بۆیه به صهیح ناوی بردوه، پوچ و به تالی (البطلان)، بۆ نه وه ده گه پتیه وه، که شهره حه پامی کردوه، که سوود له و شته وه ربگریت، وه که له مامه لهی دروستدا، هه لاجله کاربای کرپار، سوود له و شته وه ربگریت، که کریه یه تی و مامه لهی کردوو، له مامه لهی به تالدا، هه پامه سوود له و شته وه ربگریت، ته م پایه ش به وه بهر په چ دراوه ته وه که، فروشتن به مه رجی په شیمانی، له لای فروشیار، له سه ر پای جه ماوه ری زانا یان دروسته و، دروست نییه، که کرپار له ماوه ی دیاری کراوی نه و په شیمان بوونه وه یه یدا سوود له و شمه که وه ربگریت^۱.

ژمایه کی تر له زانا یان پایان وایه که (الصحة) و(البطلان) سه به نه حکامی وهضعین، چونکه شهره حوکمی داوه به صهیحی نه و کرده وانه ی که پایه و مه رجه کانی صهیح بوونیان پتیه یه و، هه روه ها حوکمی داوه به به تالی نه و کرده وانه ی پایه و مه رجه کان (الأركان والشروط) یان تیادا ها تۆته دی^۲.

نیمه پای دووه م پتیش ده خه ین و هه لده بژیرین، چونکه له بابته تی (الصحة) و(البطلان) دا، کردن و نه کردن و سه ر پشک بوون (الفعل والترك التخییر) باسکردنیان له گۆپیدا نییه و، به لکو شهره نه و کرده وانه ی که پایه کان و مه رجه کانی دروستیان تیادایه و پتۆ شوینی دروستیان له شهره دا له سه ر بنیات نراوه و، نه و کرده وانه ی که نه رکان و شهره تکانیان تیادا نییه و، پتۆ شوینیان له شهره دا له سه ر نه گیراوه ته بهر، به به تال ناوی بردوون و،

1 الأمدي ب، ۱، ج ۱۸۶-۱۸۷.

2 التلویح، ب، ۲، ل ۱۲۳.

ئەم ماناينەش سەرجه ميان دەچنە چوار چۆەى بابەتى (وضع)، چونكە ماناى سەبەبيان تيادا بەر جەستەيەو، سەبەبىش بەشكە لە بەشەكانى حوكمى وەضعى.

٥٩- باسى (البطلان) و (الفساد) :-

ئەم دوو زاراوەيە، لە لای جەماوەرى زانايان يەك مانايان هەي، بەو پيائەنى كە هەر پەرستش، يان هەندى مەرج (شرط)ى تيادا نەهاتبوو دى، ئەو بەتالە، يان گەننەو، هېچ رشتى و شوپىنكى شەرىعى لە سەر بنيات نانريتو، ناگريته بەر.

بۆ نموونە، مامەلەى شيت، بەتالە، چومنگە لە يەككە لە پاىەكاندا، كە كابراى خواوەن مامەلە _ گريپەستكار (هە گرفتى تيداىەو، شيتە، ياخود مامەلەى شتى ناديار، يان مردارەو بوو بەتالە، چونكە لە يەككە لە پوكنەكانيدا، كە ئەو شتەيە مامەلەكەى لە سەر كراوە گرفتى تيداىە.

هەر بۆيەش مامەلەى شيتو، مردارەو بوو، بە مامەلەى بەتال ناوژەرد كراوو، هەرەها بە مامەلەى خراپ (فاسد) ناوبراوەو، هەرەها مامەلە بە نرخىكى ناديار، يان بە نرخىك كە ديارى نەكراييتو، لە ئايندەدا بدريت، ئەمەيش ديسان بە مامەلەى بەتال و خراپ ناو نراوە، هەر چەندە گرفته كە كە هەندى لە مەرجەكانى مامەلەكەدا هەيەو، لە پوخسارو شپوازدايە، نەك لە پوكنەكاندا.

حەنەفییەكان دريژەى ئەم باسەيان بەم جۆرە خستۆتە پوو:-

أ- لە پەرستشەكاندا، عەركات پوكنىك لە ئەركەكانى تيادا نەهاتە دى، وەك نويزكردن، بەبى پكوع بردن، ياخود هەندى لە شەرتەكانى تيادا نەبوو، وەك نويزكردن بە بى دەست نويز، ئەوا ئەمە لە هەردوو حالەتەكەدا، بە بەتالو، خراپ (فاسد) ناو دەبريتو، هېچ بنەكايەكيان لە شەرعدا بۆ نانريتو، پى و شوپىنى شەرىعيانە لە ناگريته بەرو، (باطل) و (فاسد) لە لايەنو، لە پەرستشەكاندا يەك ماناى هەيە.

ب- لە مامەلەدا، كە مەبەست گريپەست و هەلسووكەوتەكانە كە پەيوەندى دارن بە مامەلە كردنەو، كە هەركات پوكنىك لە ئەركانەكانيان تيادا نەهاتە دى، ئەو بەتالو،

هیچ پێو شویتنیکى شه‌رعییان له‌ سه‌ر ناگریتته‌ به‌ر، هه‌روه‌ك له‌ مامه‌له‌ى شیت، یان
 فروشتنى مرداره‌وه‌بوو، یان ماره‌کردنى ئافره‌تانى مه‌حره‌م (كه‌ بزائیت مه‌حره‌میتى)،
 هه‌موویان به‌تالڻ، جا نه‌گه‌ر سه‌رجه‌م ئه‌ركانه‌كانیان تیادا هاته‌دى، به‌لام هه‌ندى مه‌رج
 (شرط) یان، تیادا نه‌هاته‌دى، واته‌: پوخسارى ده‌ره‌وه‌یان گه‌رتى تیادابوو، ئه‌میش هه‌ر
 به‌خراب (فاسد) ناوزه‌رد ده‌كړیتو، ئه‌گه‌ر كه‌سى گرتیه‌ستكار، هه‌ستا به‌ جى به‌جى
 كردنى گرتیه‌سته‌كه‌، ئه‌وا هه‌ندىك له‌ پێو شوینه‌ شه‌رعییه‌كانى بۆ ده‌گرتته‌ به‌ر، هه‌روه‌ك
 له‌ مامه‌له‌ كردندا به‌نرخىكى نادیار، یان به‌ نرخىكى دواخراو بۆ كاتىكى نادیار، یاخود
 مه‌رجى خراب (فاسد)ى خرابیتته‌ سه‌ر، یاخود ئافره‌تێ ماره‌ كرايیت، به‌بێ شایه‌ت، له‌م
 حاڵه‌ت گه‌له‌داو، له‌ كړین و فروشتنه‌كه‌دا، ئه‌وا موله‌كه‌كه‌ ده‌چه‌شپیت بۆ كړیارو ده‌بیته‌
 خاوه‌نى، ئه‌گه‌ر فروشیار له‌ سه‌رى پاڤى به‌ه‌و، له‌ ماره‌کردنى بێ شایه‌تدا، ئه‌گه‌ر كا‌برا
 ژنه‌كه‌ى گواستبوویه‌، ئه‌وا ماره‌بى هاو شیوه‌ى خوشكو كه‌سه‌كانى ئه‌و ژنه‌ كه‌ شوویان
 كردووه‌، چه‌نده‌، ده‌بیته‌ ئه‌وه‌نده‌ بۆ ئه‌میش بكات، (مه‌ر المثل)و، له‌ كاتى
 جیا‌بونه‌وه‌شیدا ژنه‌كه‌ عیده‌ى له‌ سه‌ره‌و، ده‌بیته‌ به‌ ته‌وا‌کردنى عیده‌ وه‌ پا‌به‌ندبیته‌و،
 په‌چه‌لكیش تیادا دیارى ده‌كړیت، و ئه‌گه‌ر منداڵى بوو، ئه‌و پیا‌وه‌ به‌ با‌وكى دیارى
 ده‌كړیت، تا مافى منداڵه‌كه‌ په‌چاو بكریت. له‌م نموونه‌وه‌ پوون ده‌بیته‌وه‌، كه‌
 گرتیه‌ستى قه‌لب (فاسد) له‌ خودى خۆیدا هیچ پێو شویتنیکى شه‌رعى له‌ سه‌ر ما‌گرتته‌
 به‌رو، ئه‌و پێو شه‌ینانه‌ى كه‌ با‌سكران، بۆى به‌ر پا ده‌كړیت. له‌ پووى جى به‌جى كردنى
 گرتیه‌ته‌كه‌ویه‌، چونكه‌ جى به‌جى كردنه‌كه‌، لاى شه‌رع په‌چاو ده‌كړیت، ئه‌و دۆخه‌
 ته‌موم‌ژا‌وییه‌ى كه‌ به‌هۆى ئه‌و گرتیه‌سته‌ نا‌دروسته‌وه‌ نه‌نجام دراوه‌، بپه‌وینریتته‌وه‌و،
 پاشان پێو شویتنى شه‌رعى له‌ سه‌ر ده‌گرتته‌ به‌ر، واته‌: دواى لاچوونى شوبه‌ه‌كان له‌
 سه‌رى. (الباطل) لاى حه‌نه‌فیه‌كان، ئه‌وه‌یه‌ كه‌ گه‌رتته‌كه‌ى بگه‌ریتته‌وه‌ بۆ پوكنه‌كانى
 گرتیه‌سته‌كه‌، واته‌، بۆ شی‌وا‌زى گرتیه‌سته‌كه‌ و دو‌لا‌یه‌نى گرتیه‌سته‌كه‌ و جیگای ئه‌و
 گرتیه‌ست كردنه‌.

- (الفاسد)، ئه‌وه‌یه که گرفته‌که بگه‌پێته‌وه بۆ پوکنه و چۆنیه‌تی (أوصاف) ی گرتیه‌سته‌که، نه‌ك بۆ پوکنه‌کانی لیته‌دا پوکنه‌کانی ته‌واون، به‌لام گرفت له‌ هه‌ندێ شتیا‌زو چۆنیه‌تیبه‌که‌یدیدا یه‌ وه‌ك، (نادیاربونی نرخى شتى فروشراو).
بۆیه‌ حه‌نه‌فییه‌کان ده‌لێن، (فاسد) ئه‌وه‌یه که له‌ بنه‌په‌تدا و لی پوکنه‌کاندا شه‌رعییه‌و، گرفت له‌ چۆنیه‌تیبه‌که‌یدایه‌و، (باطل) ئه‌وه‌یه که نه‌له‌ بنه‌په‌تدا و نه‌له‌ چۆنیه‌تیدا شه‌رعی نه‌بووه‌و، نییه‌.¹

٦٠- كانگای پاجیایی نیوان جه‌ماوه‌ری زانایان و حه‌نه‌فییه‌کان له‌م گێره‌و کێشه‌یاندای، له‌ سه‌ر دوو پرس وه‌ساوه‌:-

پرسی یه‌که‌م:- ئایا پێگرتنی شه‌رع له‌و گرتیه‌سته‌، مانای ئه‌وه‌یه که له‌ ئه‌حکامی دنیا‌یه‌ی کاندای کاری پێ نه‌کریته‌و، هه‌ر که‌شیش هه‌ر کاری پێ بکات، له‌ پۆژی په‌سلاندا له‌ سه‌ری تاوانباره‌، یان ئه‌وه‌یه که له‌ هه‌ندێ له‌ ئه‌حکام دنیا‌یه‌ی کاندای کاری پێکراوه‌و، کاری له‌ سه‌ر پایی ده‌کریته‌و، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی که بکه‌ره‌که‌ی تاوانباره‌، له‌ پۆژی دوا‌یدا؟
پرسی دووه‌م: ئایا نه‌و پێگرتنه‌ له‌و گرتیه‌سته‌ له‌ به‌ر ئه‌وه‌یه که له‌ ئه‌سلدا گرتنی تیا‌دایه‌، وه‌ك پێگرتن له‌ هه‌ر گرتیه‌ستێك له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی که گرفت له‌ چۆنیه‌تی (أوضاع) ه‌ کانی‌دا ه‌یه‌، نه‌ك له‌ پایه‌ (أركان) ه‌ کانی‌دا، به‌و مانایه‌ی که نه‌و پێگرتنه‌ له‌ هه‌دوو حا‌له‌ته‌که‌دا چۆنیه‌که‌و، هه‌یج کامیان هه‌یچپێ و شوێنێکی شه‌رعییان له‌ سه‌ر نا‌گرتنه‌ به‌ر؟
یاخود له‌ نیوانیاندا جیوا‌زی هه‌یه‌؟

به‌لام جه‌ماوه‌ری زانایان، ده‌رباره‌ی پرسى یه‌که‌م ده‌لێن: که پێگرتی کردن شه‌رع له‌ هه‌ر کات هاته‌ پوودان، به‌شه‌رعی نا‌ژمێردرێن، هه‌یج پێ و شوێنێکی شه‌رعی له‌ سه‌ر

---

1 تیسیر التحریر، ب ٢، ل ٣٩١ و دواتر، الأمدي ب ١، ل ١٨٧، و هه‌روه‌ها بپوانه‌ (کشافالقانع)، ب ٢، ل ٥ و دواتر، (السرک الکبیر)، للدریر ب ٣، ل ٦٠، بدائع الصنائع، للکسانی، ب ٥، ل ٢٩٩ و دواتر، حاشیه‌ الجریمی، ب ٢، ل ٢٢٢ و دواتر، (الکنز للزیلعی، ب ٤، ل ٦٠-٦١، مقدمات ابن رشد ب ٢، ل ٢١٢ و دواتر.

ناگریته بهرو، بکه ره کهشی له پۆژی دوا بیدا توشی سزای پهروه ردگار ده بێته وه. و ده باره ی پرسی دووهم ده لێن، ئه و پێگرتنه (نه ی) کردنه له ههردوو حاله ته که دا چۆنیه که، ئه و نه هی کردن و پێگرتنه ی که په یوه ندی به گریبه سته که وه هه یه، له بهر ئه وه ی که گرفت له ئه سل و ئه رکانی گریبه سته که دا هه یه، یان له بهر ئه وه ی که نه هی به که ی گرفت له وه صف و چۆنیه تیبه که دا هه یه، جیا وازیان نیه و، له ههردوو حاله ته که دا گریبه سته که به پێ لێگیرا و نه ژمار ده کریت و، هه ی پێ و شوینیکی شه رعی له سه ر ناگریته بهر.

به لام حه نه فیه کان، ده باره ی پرسی به که م ده لێن، ئه و نه هی کردنه پێ و شوینی شه رعی له سه ره و، کردنی تاوانه به لام به هه میشه یی گریبه ته که ی به به تال نا هینریته نه ژمار.

و ده باره ی پرسی دووهم ده لێن: ئه گه ر ئه و نه هی کردن و پێگرتنه بۆ گرفتیک ی وا بگه ریته وه، که په یوه ندی به پوکنه کان ی گریبه سته که وه هه بێت، ئه وه مانای ئه وه به که گریبه سته که به تاله و، هه ر کات پراکتیزه کرا، هه ی گرینگیه کی پێ نادریت و، ئیحتیباری نییه، وه ک، فروشتنی مرداره وه بوو، مامه له ی که سی شیت و، ئه گه ر ئه و نه هی کردنه په یوه ندی به گرفتیکه وه بوو، که له چۆنیه تی (أوصاف) ی گریبه سته که دا هه بوو، ئه وه ئه و گریبه سته گه ن و په نه (فاسد) وه، هه لئا وه شیته وه و، هه ندی پێ و شوینی شه رعی له سه ر ده گریته بهر، به لام گه نه له ی تیادا به کار هینرا وه.¹

---

1 بره وانه (المستصفی) ی، نیمامی غه زالی ب، ل 60-61، و ب 2، ل 9 و دوا ی ئه ویش.

﴿به‌شی دووهم﴾

باسی (الحاکم: یاسادانه‌ر)

٦١- له پیناسه‌ی (حوکم) دا، نه‌وه‌مان درکاند، که بریتی یه له و کاروکرده‌وانه‌ی که خیتابی خوای په‌روه‌رگار داوای ده‌کاتو، په‌یوه‌ندی هه‌یه، به‌کارو کرده‌وه‌ی نه‌وانه‌ی که گه‌یشتوونه‌ته سنوری ته‌کلیفی شرعی (مکلف) ئیتر له پووی داواکردن (طلب) بیت، یان له پووی سه‌رپشکردن (تفجیر)، یان له پووی دانان (وضع) ه‌وه، بیت.

ئه‌م پیناسه‌یه‌ش ئاماژه به‌وه ده‌کات، که سه‌رچاوه‌ی نه‌حامه‌کان له شه‌ریعه‌تی ئیسلامدا، ته‌نها خودی زاتی په‌روه‌رگار خۆیه‌تی. که‌واته له سه‌ر ئه‌م بنه‌مایه، ته‌نها خوای په‌روه‌رگار، سه‌رچاوه‌و چاوی حوکم و یاساکانه، حوکم و شرع ته‌نها نه‌و حوکم و شه‌ریعه‌یه‌که خودا داینانیته‌و، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌ی قورئانی له سه‌ره و کړپایی نه‌هلی ئیسلامی له سه‌ره، وه‌ک قورئان ده‌فه‌رمویت: ﴿إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ﴾. یاساو پیناسه‌ دانان، ته‌نها په‌روه‌رگاره‌و به‌س. و هه‌روه‌ها ده‌فه‌رمویت: ﴿أَلَا لَهُ الْحُكْمُ﴾. حوکم به‌س بق خودایه‌و، نه‌و سه‌رچاوه‌ی تاو و ته‌نهای ده‌رکردنیه‌تی، له سه‌ر ئه‌م بنه‌مایه، حوکم کردن به‌غیری ئه‌مه‌ی په‌روه‌رگار ناردوویه‌تی، که قورئانه، کوفره، چونکه به‌س په‌روه‌رگار مافی یاسا ده‌رکردنی هه‌یه، غیری نه‌و یاسا بق دانراوه‌و، یاسادانانه‌ر نییه، وه‌ک خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾. هه‌ر که‌س حوکم به‌وه نه‌کات، که خودا ناردوویه‌تی که قورئانی پی‌روژه، نه‌وا کافره‌و له ئیسلام چووه‌ته ده‌ری‌و، ته‌نانه‌ت ئه‌رکی سه‌ر شانی پی‌غه‌مبه‌رانیش، ته‌نها گه‌یاندن و بلاوکردنه‌وه‌ی په‌یامه‌کانی په‌روه‌رگاره‌و، کارو ئه‌رکی سه‌ر شانی موجته هیده‌کانیش ناساندنی نه‌و

1 الأنعام (٥٧، یوسف ٤٠، ٦٧).

2 الأنعام (٦٢).

3 سورة المائدة (٤٤).

نه حکامانه یه و، پرونکردنه وه و درختنیانه، لو پتی نه و په پیره و پتسا گه له وه که زانستی
نوصولی فیه دایناون.

۶۲- که کڅ رایی (إجماع) یکی پیکهینراوو به ستر او هیه، له سر نه وهی که ته نها
(یاسا دانه: حاکم) حاکم خوی گه وره یه: به لام لیتره دا زانایان له پرسیکدا راجیایان
هیه، که ده توانین به دوو په هه ند دهری بیرین:

یه که م: نایا حوکم و یاسا کانی په روه ردگار، ته نها له پتی په یامبه رانه وه دهناسرین و
ده زانرین؟ یا خود عه قل ته نها خوی و به سر به خوی ده توانیت په ی ببات پتیا ن؟ و نه م
پرسه له سر چ بنه مایه که؟

دووم: نه گه ر عه قل بوی دهریت، که به بی په یامبه ران په ی به حوکم و یاسا کانی
خوی گه وره ببات، نایا نه و هه سترکدن و په ی په ی بردنه چوار چتوه ی شتوازی ته کلیف
تیایدا به ر جه سته ده بیت؟ و به کردنی له لایه ن بکه ره که وه، نه و که سه تووشی ستایش
یان سر زه نشت کردن ده بیت له دنیا دا؟ و پاداشت یان سزا و ه رده گریت، له پوژی
قیامه تدا به هوی کردن یان نه نجام نه دانیه وه؟ زانایان له م دوو پرسه دا راجیایان
هیه و، نیمه به م شتوازه ی لای خواره وه، قسه و پا کانیان کورت و پوخت ده که ینه وه و،
دوای نه وه یش پای راستر له م باره یه وه ده هینین و ده خینه پوو^۱:

۶۳- گفتی یه که م، که هی مه زه بی مو عته زیله و گروپیکه له زانایانی مه زه بی
جه عفری:-

---

1 دهر باره ی نه م باسه بپوانه نه م کتیبکه له، (مرقاة الوصول)، حاشیة الازمیری ب ۱، ل ۲۶۷ و
دواتر (مسلم الثبوتو، شرحه فواتح الرحمت) ب ۱، ل ۲۵ و دواتر (المستصفی) ی نیمامی غه زالی
ب ۱، ل ۵۵ و (إرشاد الفحول) ی نیمامی شه وکانی ل ۶ و دواتر (التوضیح و شرحه التلویح)، ب ۱،
ل ۱۷۲ و دواتر، و له کتیبه کانی مه زه بی جه عفری بپوانن کتیبی (القوانین) ی نه بو قاسمی
گه یلانی، و (الفصول فی الأصول) ی الشیخ محمد حسین رجیم و التقریرات التائینی. ب ۲، ل ۲۴ و
دواتر، و (اللائیک) ی، شیخ مه هدی ل ۱۲ و دواتر.

په خټه کې نه وه په کارو کرده وه، له خودو ذاتي خويدا چاکی و خرابی تيا دايه و،
 عقل ده توانيت به سر به خوي، هست به چاکه و خرابی زږ له کارو کرده وه کان
 بکات، له پوانگي صيفاته کاني نه و کارو کرده وه، له پوانگي دهرهاوشتيه سود
 مهندو زيانم ده کهينه وه په په دهبات، که تا چند به رژه وندی تيا دايه و، تا چند
 خرابی لي ده که وپته وه، نه هست کردن و په په بردنه له سر نه مه گياندن و
 بلاو کردن و په يامبه ران نه وه ستاوه و عقل خوي ده يزانيت، چاکه و خرابی زانين دوو
 شتن که په يوه نديان به عقل وه هيه نه که به شرعه وه، وات: زانين و هسکردن و په
 په بردنه له سر شرع نه وه ستاون، به لکو له سر عقل و ژيري وه ستاون و، حوکمی
 خوي په روه ردگارش هاورپک و موافقي نه و شتانه په که عقل په ي بردوه يان په دهبات
 پتيان، له پوي چاکی و خرابه وه، نه وه عقل به چاکی زاني، نه وه له لای خوي
 گوره يش چاکه و، له ستر مروف پويسته نه جامی بدات و، به کردنيشي ستايش و پاداشت
 وهر ده گريت و، که نه جاميش نه دا، شايس ته ي سر زه نشت کردن و سزايه و، نه وه که
 عقل به زانست و خرابی دانا، نه وه لای خوي په روه ردگارش خرابه و ناشرينه و، له سر
 مروف پويسته که و وازی لي به نيت و، ليی دوو بکه وپته وه، که نه جاميش نه دا،
 شايس ته ي ستايش و پاداشت و که نه جاميشی دا، شايس ته ي سر زه نشت کردن و سزای
 خويه.

بويه نه حکامه کاني شرع له پوانگي خاوه نی نه م بيو پاگه له وه نه وه په که نه و
 نه حکامه شرع يانه کاتيک به رپا دهن و دين، که هاورپک و گونجاو بن، له گه نه وه پدا
 که عقل هستی پيکر دوو په په بردوه، له پوي چاکی و خرابيه وه، نه وه که
 نه عقل به چاکی داناوه، نه و شرعیش داوی کردوه که نه جام بدريت و، داوی نه کردوه
 که نه جام نه بدريت و، داوی نه جام دانیشی نه کردوه، نه وه که عقل په نه بردوه،
 به چاک بوون، يان خراب بوون و، بوي يه کلايی نه بوت وه، وه که له هندی له
 په رسته کاند او چونه تی نه جامدانياندا هيه، نه و فرمان کردن يان فرمان ته کردنی
 شرع تياياندا، پوي چاکی يا خرابی نه م کرده وه ناديارانه دهر ده خات. له سر نه م

بنه‌مايه، نه‌وه‌يان بهر پاكردووه، كه مړوځي خاوهن ته كليډو نه‌رك له سهر شان، پټش ناردنې په‌يامبه‌رانو، يان پټش نه‌وه‌ي بانگه‌وازي بگاته لا، نه‌وه له سهره‌تي‌و له سهرې بووه، كه نه‌و شتانه‌ي عه‌قل به‌باشي زانيوه، نه‌نجامي بدات، ده‌بيټ نه‌نجامي دابيټ‌و، نه‌وه‌ي له‌لای عه‌قل خراب بووه، ده‌بيټ، وازي لي هيتا‌بيټ، چه‌نكه نه‌وه خړي حوكمي خواي په‌روه‌ردگارو، ته‌كليډي بهر پرسياريتي‌و موخاسه‌به‌و، پاداشت‌و سزاي له سهر نه‌و‌كارانه بز دټه نه‌ژمار.

٦٤- گرفتې دووه‌م: راي نه‌شعري‌به‌كاني له سهره، واته: په‌يره‌واني ټيمام نه‌بواحه‌سني عه‌لي كورې نيسماعيلي نه‌شعري‌و، نه‌و ش‌رعزانه‌ي كه له راي نه‌مان بوون‌و، هه‌روه‌ها نه‌م گفته بيرو راي جه‌ماوه‌ري زاناياني نوصولي فيقه‌يش له سهره.

پوخته‌ي نه‌م يه نه‌وه‌يه كه، عه‌قل به‌ته‌نها خړي تواناي هه‌ستكردن به حوكمي خواي نيبه‌و، ناتوانيت به‌سهر خړي په‌ي په‌ي ببات، به‌لگو هه‌ر ده‌بيټ به هړي په‌يامي په‌يامبه‌رانو پاگه‌ياندني نه‌وان بيزاتيت‌و هه‌ستي پي بكات، چونكه كارو كرده‌وه‌كان له خودو زاتي خوياندا چايه‌كي سروشتيان تيادا نيبه‌و، تا په‌روه‌ردگار فه‌رمان بكات به كړدني دان بنيټ به چاكي نه‌و كاره‌دا، هه‌روه‌ك چؤن كارو كرده‌وه‌كان له خودي خويانداو، له زاتياندا خراب نين، تا په‌روه‌ردگاردا وا بكات، ده‌ستيان لي هه‌لبگريټ‌و، نيراده‌و ويستي خواي گه‌وره په‌هايه (مطلق‌ه‌و)، هيچ شتيك نيبه‌و، مه‌رجدارو سنوردارو كؤته‌و په‌يوه‌نداري بكات، بؤيه كارو كرده‌وه‌ي چاكي، نه‌وه‌يه كه ش‌رع داواي كرده‌وه، نه‌نجام بدرټ‌و، كارو كرده‌وه‌ي خراپيش نه‌وه‌يه كه ش‌رع داواي كرده‌وه، نه‌كريټ‌و، لټي دووه‌ په‌ريز بين‌و، كارو كرده‌وه پټش فه‌رمان كړدن به‌رگرتن (امرو نه‌ي) ش‌رع، نه‌چاك بووه‌و، نه‌خراب‌و، كارو كرده‌وه‌كه به‌چاك دانرا، له به‌ر نه‌وه‌يه كه ش‌رع به‌چاكي داناوه‌و، نه‌ك له خودي خويدا چاك بيټ‌و، كه ش‌رع‌عش نه‌هي ليكرد، نيت‌ر نه‌و كاره ده‌بيټه خراب، نه‌ك له به‌ر نه‌وه‌ي كه له خودي خويدا خراب بيټ‌و، كارو كرده‌وه‌كان بالانسې چاكي و خراپي خويان له ش‌رع وه‌رده‌گرن، نه‌ك له خودي خويان.

له پوانگه ی ئه م بڼه ماگه له ی سهره وه، ده زانریت، که پټش ناردنی په یامبه ران خوای
 گه وره حوکمی چاکی و خرابی به سهر کارو کرده وه کانداه نه داوه، بویه که په یامبه رتک نه
 هاتبیت، که حوکم و یاسا کانی خودا به خه لک بگه یه نیت، بویه هیچ حوکمیک نه به چاک،
 نه به خراب، به سهر کرده وه کانیاندا نادریت و، هیچیان له سهر پټویست (واجب) نابیت و،
 هه روه ها هیچ کاریکیان له سهر حه رام نابیت و، حوکمیش له سهر شته کان نه دراو، یه کلایی
 نه بوویه وه، ته کلیفیش له سهر یان دانانریت و، که ته کلیفیش نه بوو، لټپرسینه وه یان له
 گه ل ناکریت، له سهری و هیچ ستایش یان پاداشت و سهر نه نشته و سزایه ک وه رناگرن.

٦٥- گفتی سټیم: که ئه مه شیان پای ئه بو مه تصور موحه ممدی کورپی موحه ممدی
 ماتوریدیه و، لیکول رهانی مه زه بی حه نه فی و، هه ندی له زانیانی ئو صولیش به لای ئه م
 پایه دا چوون و، هه روه ها گروپیک له جه عفریه کان و خه لکی تریش هه ر ئه م پایه یان
 هه لټزاردوه .

پوخته ی ئه م پایه ش ئه وه یه که کارو کرده وه کان چاکیشیان هیه و خرابیشیان
 هیه و، له زوری کاره کانداه، له پوانگه ی سیفته و چونیه تی ئه و کاره وه و، هه روه ها له
 پواگه ی لایه ن چاکه و خرابه کانی ئه و کارانه وه ده توتنریت عه قل هه ست به زوریان
 بکات و، په ی ببات پټیان، که چاکن یان خرابن، به لام ئه مه ناکاته ئه وه ی که عه قل
 شتیک ی به چاک زانی، ئیتر شه رعیش فرمان بکات، به چاک بوونی ئه و شته و برپاری له
 سهر بدات و، هه وه ها ناکاته ئه وه ی که فلاچن کار به عه قل خرابه، ئیتر شه رعیش به خراب
 بزانتیت، چونکه عه قل کان هه ر چه نده تیرو پیگه یشتوین، هه ر له کورتی ده دن و،
 هه ر چه نده فراوان بن، هه ر ناته واوون و، ئه و کاره ی سهره وه یان پی هه لئاسوپ ی له م
 پواگه یه وه ئه وه له م باره یه وه ده توانریت بگوتریت که ئه وه یه که ئه وه ی که له کاریکدا
 عه قل په ی پی بکات که چاکه، ئه و په ی په ی بردنه وا له و کاره ده کات، که گونجاو بیت،
 بۆ ئه وه ی که شه رع به چاکی بزانتیت و، هه روه ها ئه وه ی که عه قل ئاشکرای ده کات، له
 کاریکدا که فلان لایه ن خرابه، ئه م زانین و ئاشکرا کرنه ییش وا له و کاره ده کات، که ئیتر
 شه رع برپار له سهر خرابه ی ئه و کاره بدات و، ناگوتریت و نابیت بگوتریت، که چاکه و

خراپه (الحسن والقبح)، خویان پتویستیاکاری نه وه، که ده بیټ بڼه هر کاریک له پوانگه ی نه وانه وه. حوکمی (نهمرو) (نه هی) په روه ردگار له سهریان ده ربکریټ، (نهمه وانییه و)، حوکمی خودا مهرچ و په یوه نندی قبول ناکات و، خودا خوی حاکمی موله قه).

له م پوانگه یه وه بیټ، حوکمی خوی گوره ته نها له پری په یان به ران و په یامه کانیا وه ده زانریټ و، بی نه وه ان ه سستی پی ناکریټ و، بویه پیش ناردنی پیغه مبه ران و پیش گه یاندنی بانگه وازه که یان خودا فره مانى دانا وه. به سهر کارو کرده وه ی مړو فکانه وه، که حوکمیش نه بوو، دیاری نه کرابوو، نیتر ته کلیفیش له نارادا نابیت و، که ته کلیفیش بوونی نه بوو، بویه پاداشت و سزایش له سهر نه و کارو کرده وانه دانانریټ.

گفت و رای ه لیریدراو:—

گفتی سیه م، گفتی ه لیریدراو باشته (ارجح)، به پیتی به لگه ی قورنات و، به لگه ی عه قل، جا سه باره ت به به لگه ی قورنات، نایه تی زور هن، که به لگه ی له سهر نه وه ی که خوی گوره فرمان به و شتانه ده کات، که باشن و چاکن و، پی ده گریټ، له و شتانه ی که خراپن و، پیش نه مړ نه هی کردن له کارو کرده وه کان، خودی کارو کرده وه کان چاک و خراپه یان تیادا جیگیر بووه، وه ک خوی په روه ردگار له قورناتی پیروزدا ده فره مویت:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ﴾^۱. واته: خودای په روه ردگار فرمان ده کات، به دادگری و چاکه کردن و سیله ی په حم و چاکه له گه ل خزم و که س و کارو، پی ده گریټ له ه موو کاریکی خراپه و دزیو ستم و له سنوور ده رجوون، ه روه ها ده فره مویت: ﴿يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾^۲. واته: فرمانیان به چاکه

1 النحل (۹۰).

2 الاعراف (۱۵۷).

پئی دهکاتو، له شتی خهراپو ناپهسند پټیان لې دهگیریتو، ههموو شتیکی پاکو خاوپنیاڼ بڼو له لالې دهکاتو، ههموو شتیکی پیسو زیان به خشیان لې یاساغ دهکات.

بڼیه نهوهی که شرع فرمانی کردوه، به نهجامدانی له بهر دادگریو، چاکو پاکو جون بوونیه تیو، نهوهی که شرع پټی گرته له کردنی، له بهر خراپو ناپهسندی و له سنوور ده رچوونیه تیو، نهوهی له شتی پاک بڼو له لالې کردوون و له شتی خراپ که خه پامی کردوه، سهرجه م نه م سیفته و خه سلته جوانو خراپانه، له خودی کرده وه کاندای جیگیر بوون، پیش هاتنی دهقی شرعی له سهریانو، نه میش به لگو و دڅکیو میته له سهر نهوهی که کارو کرده وه کان له خودی خویندا (ذاتیاً) چاکن، یاخود خراپن.

له م نیوه نده داو به پټی پټویست عه قلیش هه ست دهکات به چاکه ی هندی کرده وه و خراپه ی هندی کرده وهی تر وهک زانین و هه سترکردن به وهی که دادگری و راستگویی دووکاری جوانن، و سته م و دروستکرن دوو کرده وهی خراپن، به لام حوکمی خودای مه زن له سهر نه مانه ته نها له پټی پیغه مبه رانه وه ده زانریت، بڼیه ههر کاریک که پیغه مبه ریک په یامی خوی له سهر دهر نه برییت، که حوکمه که ی چیه؟ به کارو کرده وه و هه سته خه لک خه لچلی و خه رامی نه و کاره ناچه سپیت، وهک په روه ردگار له قورنانی پیروزدا ده فهرمویت: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ واته: ئیمه توله و سزای هیچ خه لکیکمان نه داوه، هه تا په یامبه ریکمان بڼو نه ناردين، تا پټیان بڼو پوښن بکاته وه، که واته پیش ناردنې پیغه مبه ران و، پیش گه یشتنی بانگه وازه که، سزادان له سهر کرده وه نییه و، که سزایش نه بوو، ته کلیفیش نییه و، که ته کلیفیش نه بوو، نه و حوکمدانی خودای مه زن به سهر چاکی و خراپې کرده وه کاندای نابیت و، داوای کردن یان نه کردن یان سهر پشک بوون له نیوان کردن و نه کردندا ناکات، نه م و ته یه ی ئیمامی شه وکانی چهنه جان؟ که له م باره یه وه ده فهرمویت: نکولی کردنی نه و پرسه ی که پای وای تیادایه، که ته نها عه قل

ده توانیت چاکه و خراپه ی کرده وه کان ههست پی بکاتو، یه کلایی بکاته وه، نه وه ک
 دهره نجامی کاره کان، نه مه قسه یه کی بی بلگه یه و ده ماروی و نکۆله کارو بی بنچینه و
 ههروه ها ناتوانریت نه وهیش په سه ند بکریت، که گوايه عه قلّ ده توانیت، ههست به وه
 بکاتو، پی به وه ببات، که فلان کرده وه ی چاک پاداشت دهره و، فلان کرده وه ی خراپه
 سزاده وه، دواجار نه وه ی که عه قلّ پی ده بات پی نه وه یه که فلان کاری چاک
 بکه ره که ی ستایش ده کریت و، فلان کاری خراپ نه نجامه ده ره که ی سر زه نشت ده کریت و،
 له نیوان نه م پرسه و نه م پاداشت و سزاداریه ی کرده وه کاندا هیچ په یوه ندی و پیکه وه
 به سترانیک بوونی نیه.

٦٧- به ره م و دهره نجامی نه م راجیاییه:

له دهره نجامی نه م راجیاییه له سه ره به چاک دانان، یان به خراپ دانانی کرده وه، نه م
 دوو به ره م و دهره نجامه ی خواره وه مان دهست ده که ویت:

یه که م: هه ره که سی بانگه وازی ئیسلام، یاخود بانگه وازی پیغه مبه رانی نه که شتبیته لا،
 به شیوه یه کی گشتی، نه وه له لای گروپی موخته زیله له سه ره کارو کرده وه کانی
 لیپرسینه وه و هه لویسته ی له سه ره ده کریت، چونکه لیتی داوا کراوه، که هه رشتی عه قلّ
 به چاکی زانی، ده بیت بیکات، و هه رشتی عه قلّ به خراپی زانی ده بیت دهستی لی
 هه لبرگیت و نه مه ش حوکم و یاسای خوی په روه ردگاره.

له لای نه شعهریه کان و ماتوریدییه کان و هاوړاکانیان نه وه یه که هه ره که سی بانگه وازی
 نه که یشتبیه لا، نه لیپرسینه وه و نه سزای له سه ره نییه.

دووه م: له دواي هاتنی شهریه تی ئیسلام، هیچ راجیایی نییه له نیوان زانایاندا، له
 وهیدا که حوكمی خودای مه زن، به هوی نه و یاساو پيساو شت گه له وه ده زانریت و،
 ده فامریت، که خودا له کتیه کهیدا باسی کردووه و، هیئاویه تی، یاخود له ناو سوننه و
 فهرموده ی پیغه مبه ردا (ﷺ) هاتووه و، هه ردوکیشیان، واته قورشان و سوننه ت، له
 لایه ن پیغه مبه روه (ﷺ) بلاو کراونه ته وه و، که یه ندراون.

به لام نه گهر له پرسیدکا حوکمی شرع نه هاتبوو، نه وا به پای گروپی یه کم (نه وانه ی که ده بیژن عقل چاک و خرابه کان لیک جوئ ده کاته وه)، نه مانه ده لاین، عقل سرچاوه ی نه حکامه کانه، واته نه و پرسه ی که له شرعدا حوکمی له سر دیاری نه کراوه نه هتووه، نه گهر عقل به چاکی زانی نه وه واجب جی به جی بکریت و، نه گهر عقل به خراب زانی، نه وه کردنی حه پامه، چونکه حوکمی خوای په روه ردگار له کارو کرده وه کاندای له سر بنه مای (چاک: حسن) و (خراب: قبح) ی نه و کرده وانه وه ستاوه و، هرکات و له هر پرسیدکا حوکمی شرعی له سر نه هاتبوو، نه وه مانای نه وه یه که شرع موله تی داوه پیمان، که بگرتنییه وه بۆ لای عقل، تا نه و له سر بنه مای چاکی و خرابی کاره که بریارمان بۆ بدات و، له سر پای گروپی دووه م و سنییم، عقل سرچاوه ی حوکمه کان نییه و، به لک و حوکم له سرچاوه جیگیره کانی فیه وه وهرده گیریت، که بیگومان، عقل له نیت و نه و سرچاوانه دا وه ک سرچاوه ی هلمیتجانی حوکم دیاری نه کراوه و، نه هاتوو.

به شی سییه م

((باسی المحکوم فیه : حوکم له سر دراو))

٦٨- المحکوم فیه : نه و شته یه که بریار و خیتابه که ی شرع له سهری هاتووه و، پتووه ی په یوه سته و، نه گهر نه و خیتابه ی شرع له حوکمیکی ته کلیفیدا بوو، نه وه نه و شته حوکمی له سر دراوه، کرده وه یه کی پرکتیکی (فیعل) ه، به لام نه گهر حوکمه که (وه ضعی) بوو، ته کلیفی نه بوو، نه وه بۆ یه یه، شته حوکم له سر دراوه که (فیعل: کرده وه) بیت، له سر شانی که سی موکه للاف، وه ک له گرتیه ست و، تاوانه کاندای هیه و، جاری وایش هیه، که کار و فیعل نییه، له سر شانی موکله فو، به لک و بۆ فیعله که ده گه پتیه وه به س فیعل نییه وه ک بینینی مانگ له په مه زاندا، که شرع کردوویه تیه هوکارو سه به ب بۆ گرتنی پوژووی په مه زان و، پوژو ویش کاری سر شانی که سی

موکه‌لله‌فه‌و، کرده‌وه‌یه‌که که نه‌نجامی ده‌دات، جا (محکوم‌فیه) هه‌روه‌ها (مه‌حکوم به) یش پیتی ده‌گوتریت، به‌لام ناو نانی یه‌که‌م بالآترو له پیتشته^۱.

له‌م فه‌رمایشته‌ی په‌روه‌ردگاردا که ده‌فه‌رمویت: ﴿وَأَتُوا الزَّكَاةَ﴾^۲ نه‌و واجب‌ی بوونی زه‌کاته‌ی که له‌م حوکه‌وه ده‌ستمان که‌وتوو، به‌هۆی نه‌م حوکه‌وه فه‌رمانه‌وه زانیومانه که زه‌کاتدان واجبه په‌یوه‌سته به‌کاری سه‌ر شانی که‌سی موکه‌لله‌فه‌و، که دانی زه‌کاتو، نه‌م په‌یوه‌سته بوونه دانه‌که‌یشی واجب کردوو.

که خوا ده‌فه‌رمویت: ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزَّيْفَ﴾^۳. نه‌و چه‌پام بوونی که له‌م حوکه‌وه ده‌ستمان که‌وتوو په‌یوه‌سته به‌کارو فیعلی موکه‌لله‌فه‌که‌وه، که کاری داوین پیسی یه‌و، نه‌م په‌یوستیه کاره‌که‌ی چه‌پام کردوو.

هه‌روه‌ها که په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت ﴿إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُتِبْهُ﴾^۴. نه‌و مه‌ندوب باشیه‌ی که له‌م حوکه‌وه ده‌ستمان ده‌که‌ویت، په‌یوه‌سته به‌کارو فیعلی موکه‌لله‌فه‌وه، که نووسین و یاداشتکردنی قه‌رزو، نه‌و په‌یوه‌سته نه‌م کاره‌ی کردوته مه‌ندوب، هه‌روه‌ها که قورئان ده‌فه‌رمویت: ﴿وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ﴾^۵. نه‌و که‌راهه‌ت و خرابیه‌ی که له‌م حوکه‌وه وه‌رمان گرتوو، ده‌ستمان که‌وتوو، په‌یوه‌سته به‌کاری موکه‌لله‌فه‌وه، که به‌خشین شتی پیسو خراپه‌و، نه‌م په‌یوه‌سته کاره‌که‌ی مه‌کروه کردوون. هه‌روه‌ها خوای مه‌زن ده‌فه‌رمویت: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ﴾^۶. نه‌و چه‌لال بوونی که له‌م حوکه‌وه ده‌فه‌وه ده‌ستمان

1 تیسیر التحریر، ب ۲، ل ۳۲۸.

2 الأسراء (۳۲).

3 البقرة (۲۸۲).

4 البقرة (۲۶۷).

5 الجمعة (۱۰).

که تووه، په یوه سته به که کارو کرده ووه، فیعلی که سی موکه له فوه، که بلا بوونه ووه به سهر زه ویداو، پوشتن هه موو که سیکه به دهم کاری خویه ووه، نه م په یوه ست بوونه یه، که کاره که ی حال ل کرده ووه.

زانایانی نوصولی فیه، سه باره ت به و کرده ووه و فیعلانه ی که ته کلیفه که په یوه سته پییا نه، له دوو په هه نده ووه قسه یان له سهر کرده ووه.

- په هه ندی یه که م: له پوی مه جه کانی ناستی دروستی نه و ته کلیف کردنه ووه.
  - په هه ندی دووه م: له پوی نه و لایه نه ووه که نه و فیعل و کرده وانه ی خراوه ته لا.
- و نیمه له م کتیبه دا، له سهر جه م نه و په هه ندانه ی و، هر یه که له باشی باسی خویدا ده دوین.

﴿به شه باسی یه که م﴾

مهرجه کانی ناستی دروستی نه و ته کلیفه ی، که کراوه بو نه نجامدانی کاریک، یا خود مهرجه کانی حوکم له سهر دراو.

٦٩- له کرده ووه که دا چند شتیک به مهرج گیران، تا نه و ته کلیفه له جنگای خویدا بیټ و، دروست بیټ، که نه و مهرجانه یش بریتین له: -

یه که م: ده بیټ نه و کارو کرده ووه یه، له لایه ن که سی موکه له فوه زانراو بیټ و، زانیاری ته وای له سهر ی هه بیټ و، نه و ناستی زانین و زانیاری به ده بیټ، نه و نه ده زور بیټ، که هانی بدات، له سهر نه نجامدان و جی به جی کردنی، به و شتوازه ی که دا وای لیکراوه بیکات، بویه ته کلیف خستنه سهر شانی مړوځ به کردنی کاریک که نایزانیټ، دروست نییه، بویه نه و ته کلیفانه ی که قورن ان به گشتی (مجمل) ی باسی کرده ووه، وه ک نوپژ کردن و زه کاتدان، پیغه مبر (ﷺ) به جوریک پوونی کرده وونه ته ووه، که نه و ناریاری و کورت پری و، گشتی بوون (مجمل) ییه ی له سهر لابر دوون، چونکه نه م کاری پیغه مبره (ﷺ) که رافه و پونکردنه ووه یه له سهر نه حکامه شرعییه کان، هه روه ک قورن انی پیروز ده فهرمویت:

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾^۱. واته: قورئامنام ناردوتته سهرت نهی
 موحممه د، تا بویانی رافه و شی بکته وه. مه به ستیش له زانیاری (علم)، که له سهره وه
 باسمان کرد، که دبیت، موکه للاف هه بیت، به شته کان، نه وه یه که ده بیت له خودی
 خویدا نه و زانیارییه ی هه بیت، یاخود بتوانیت به دهستی بهینیت و، توانای هه بیت، بۆ
 خوی یان به هوی شت و ئامرازیکی تره وه، زانیاری پهیدا بکات، له سهر نه و شته که
 ته کلیف کراوه، بیکات، وه که نه وه ی که پرسیار له زانیان بکات، له سهر نه و شته و له
 سهر نه و ته کلیفه، تا شاره زابیت له سهری، یاخود نیشانه و ئامراز هه بن، له سهر نه وه ی
 که نه و که سه توانای نه وه ی هه یه شاره زایی له سهر نه و شته ته کلیف له سهر کراوه
 پهیدا بکات، وه که نه وه ی که کابرا نیشته جیتی (دار الاسلام) بیت، چونکه نه و جیگا و
 ژینگه ی (دار الاسلام) هه جیگای زانین نه حکامه کانی شهریه ت، چونکه نه حکامه کانی
 شهریه ت له (دار الاسلام) دا بلاون و، زورن و، مروف ده توانیت په ی به زانیان بیات و،
 بلاوی و زوریش نیشانه ی زانین و زانیاری پهیدا کردنه به هر شتیک که زوریت، بویه
 شهره زانه کان فهرموویانه: زانیاری و زانست بوون، به شته کان، له سهر که سیک که
 دنیشقوی (دار الاسلام) بیت، پتویسته و، به پتویست و فهرز له سهری داده نیت (واته:
 بیانوی نه زیننی نییه).

ئینجا نه و قاعیده و بنه مایه ی که ده لیت: (لا یصح الدفع بالجهل بالأحكام فی دار
 الاسلام)، واته بیانوی نه زانینی حوکی شهرعی له سهر شته کان، بۆ که سیک له (دار
 الاسلام) دا بۆی به بیانوی بۆی حساب ناکریت، نه م یاسایه له بهر پۆشنایی نه و ده قانه ی
 سهره وه دا گوتراوه و، نه که ش سه باره ت به غهیری (دار الاسلام) و خه لکی نیشته جیتی
 (دار الاسلام) راجیایی نیوان زانیانی دروست کردوه، چونکه به و پتیه بیت، زانیینی
 حوکه شهرعییه کان بۆ نه وان به پتویست له سهریان (به هه میشه یی و هه موو که سیک)
 نه زانراوه و، بیانوی نه زانیان لی^۲ وهرده گیریت و، به پاسا و بویان دیته نه ژمار بویه

ههركهسه له غهیری (دار الاسلام) مسوولمان بووو، نه یزانی که نوێژ کردن واجب، ههركات
 نه و نه زانییهی دواتر زانی و دهستی کهوت، نه واته زاکر نه وهی نه و نوێژانهی له سه ر نییه،
 که له کاتی مسوولمانیشدا، به لام به زانیی واجب نوێژ نه یکردوون، یاخود ئاره قی خوارد،
 به لام نهیده زانی چه پامه، که گه پایه وه و سه ردانی (دار الاسلام) ی کرد سزانداریت، چونکه
 زانیاری له سه ر نه و حوکمه نه بووه.

یاساو قاعیده ی ئهم پرسه، له یاسا موقد کرده کانو، شه ریه تی ئیسلامیدا چونیه که،
 هه ر یاسایه ک به ڕیگای یاسایی بلاو کرایه وه، ئیتر نه وه یه زانراوه و، زانیاری دار دیته
 نه ژمار، له سه ری موکه لله ف، بق نموونه وه ک نه وه ی که له پوژنامه یه کی فه رمیدا بلاو
 بکریته وه و، مه رج نییه راسته و خۆ که سی موکه لله ف ببینیتو، بزانییت، به لام
 بلاوکرنده وه ی ئیتر له سه ر شانی موکه لله ف حسابو به زانی له سه ر شانی حساب
 ده کریت.

۷۰- دووه م: ده بیته و کاره ی که ته کلیف کراوه نه نجام بدریت، له توانای که سه
 موکه لله فه که دا هه بیته، که نه نجامی بدات و جی به جی بکات، یان نه یکات، چونکه
 مه به ست له ته کلیف، گوێپیه لی کردنی فه رمانی په روه ردگاره، که که کاره که له ده ره وه ی
 سنوری توانا و ره ی موکه له فدا بوو، نه و کاته به گوێپایه لی نایه ته نه ژمارو به لکو به بی
 هوده (عبث) حساب ده کریتو، خودای مه زن و شه ریه تیش دوورن. له کاری بیهوده و، له
 پوانگه ی ئهم مه رجه ی سه ره وه، ئهم دوو شته مان بق پوون ده بنه وه:

یه که م: ته کلیف خسته سه ر شان، له شه ردا بق کاریکی نه گونجاوو دوورو نابجی
 (مستحیل) بوونی نییه، ئیتر چونیه که نه و کاره له خودی خۆیدا موسته حیل بیته، وه ک
 کۆکردنه وه ی دووشتی دژ به یه ک، یاخود به هۆی شتی تره وه بووبیته موسته حیل، وه ک
 نه وه ی که له عاده تی دنیا دا پوودانی نه بیته و، نامسوگه ر بیته، هه ر چه نده عه قلیش
 ڕیگای پی بدات، وه ک فرین به بی ئامرازیک وه ک فڕۆکه، یان بال، که سوننه تی که و نی
 (نه ریتی بوون)، بوونی شتیکی له و جۆره کاره به وه زانیوه، که بزای هه یه، پوو بدات،
 به لام دواچار ته کلیف کردن به شتی نامسوگه ر (مستحیل)، به هه ردوو جۆره که یه وه که

باسمان کرد، ته کلیفه که له دهره وهی سنوری توانای مرقفه وهیه و، بویه شهر داوای نه کردوه، شتی موسته حیل نه انجام بدریت و، خوی له ته کلیفی نابجی به دور گرتوه. دوه: ته کلیف له و شتانه دا ناکریت، که له دهره وهی ویست و ئیرادهی مرقفه وه، وه که نه وهی که ته کلیف بخریته سرشان، که کاریکی دیارینه کراو بکات، چونکه کاره که دیاری نه کرا، له دهره وهی ویست و توانای مرقفه وهیه و، نه وهی که مرقفه ده توانیت بیگات، نه وهیه که فرمان بکات، به کاریکی دیاری کراو و ناسراو، یا خود فرمان بکات به کهسانی تر، که کاریکی دیاریکراو نه انجام بدن.

هروه ها شتی تری له م بابته یش هن، وه که ته کلیف کردنه سر کۆمه لیک شتی په یوه ست به ویزدان و دلّوه که ته واوی دهرونی مرقفه کۆنترۆل ده که نو، کردویان و، مرقفه ناتوانیت زال بیت، به سهریاندان، ناخی له سهریان پراها تووه، شته که په یوه ندی به ناخو دهرونیانه وه هیه، هر بویه دهربارهی مانه وهی شهوانه له لای که سیك که زیاد له ژنیکی هیه، له فرموده ی پیروژدا، له پیغه مبهروه (ﷺ) هاتوه، که فرمویه تی: (اللهم هذا قسمي فيما أملك، فلا تأخذني فيما تملك، ولا أملك) واته: په روه دگارا نه وهی له توانای مندايه، له به شی شهوانه ی هریه که له ژنه کاندان، نه وه تا به داد په روه رانه جی به جیم کردوه و، مافی که سیکم نه داوه، به که سیکی تر، به لا سه بارهت به و شتانه ی که په یوه ندییان به دهرن و مهیلی دلّوه هیه، خودایه لیم نه گری، چونکه نه وهی له توانای مندا نییه و، ته نها ده سه لاتی تویه! واته: له و مهیله دلی و حه زه ی که له دلّوه هیه یوه، بۆ هه ندی له ژنه کانی و بۆ هه ندیکی تریان که متر بووه، به لام هه رگیز نه م مهیله ی له مهیدانی واقعیدا پراکتیزه نه کردوه و، له نیتوانیاندان داد په روه ر بوو.

هروه ها که له فرموده ی پیروژدا هاتوه، که ده فرمی (لا تغضب: تووړه مه به)، که مه به ست لیتی نه هی کردن نییه، له خودی تووړه یی، نه گه ر هاتوو هاته دی و به هوی شتیکی توړه که ره وه که مایه ی توړه یی بوو، پوویداو، کابرا تووړه بوو، به لکو مه به ست نه وهیه که نه و که سه با دريژدا دپری نه کات، له توپیداو، نه وه نده زیاد تووړه بیت، که گوفتارو کردار که لیکي له ده ست ده ریجیت، که نا دروست بن، به لکو پیویسته له سر

بیدەنگ ببیت، تا ئارام دەبیتەو، ئەو پشکۆی توپەییە لە دەرونیدا دەکوژیتەو، هەرەك لە سەر مەزقیش پتویست لەو شتەنە دور بەگەیتەو، كە توپەیی ئەو كەسە دەورۆژین، ئیتر ناتوانیت خۆی كۆنترۆل بكات، بۆیە سەر جەمەم كارە پەيوەندیاری كە دەتوانیت بیکات، لە سەری پتویستە كە بیانكات، تا نەكەیتە ناو ئەو كارە نادروستانەى كە لە ئەنجامی توپە بوونەو پوودە دەن.

لێرەدا تیبینی ئەو دەكەین، كە مەیلی دل، هەرچەندە ناچیتە ناو چوارچێوەى تەكلیفەو، وەك ئەوێ كە سێك لە ناو ژنەكانیدا یەكێیانى زیاتر خۆش بویت، یاخود وەك ئەوێ كە كەسێك لە نا منداڵەكانى خۆیدا یەكێیانى زۆرتر خۆش بویت، بەلام سەرەپای ئەویش هەر پتویستە دادپەرەوى بكات لە نێوانیاندا، چ لە نێوان كۆرەكانو چ لە نێوان ژنەكانیداو مافی هەموویان و هەریەكەیان وەك خۆی بدات، بۆیە دروست نییە كە باوك بەهۆى ئەوێ یەكێك یان بەشێك لە منداڵەكانى خۆی زیاتر خۆش دەوێت، مافی زیاتریان بدات، بەوانى تری نەدات، چونكە ئەم كارە پەراویز خستنى كەسانى تری تبادایەو، چاندنى دۆزمنایەتیە لە نێوان براكاندا، بۆیە نەهێ لێكراوە¹. ئینجا سەبارەت بەو مەیلەى دل كە پەيوەستە بە بیرو باوەرەو.

وەك خۆش ویستنى خواو پتەمبەرە خوا(ﷺ)، ئەمانە واجبە لە سەر كەسى موكلەلەفو، لە سەرى داواكراوە، كە ئەو خۆشویستەى هەبیت، لە دلداو، ئەو فاكترانەى كە دەبنە هۆى ئەو خۆشەویستە ئەنجامیان بدات، تا خۆشى بوین، ئەگەر خۆشى نەوین، پاساوى نییە، یاخود لە میلی دلیدا دژایەتى خواو پتەمبەرى خوا (ﷺ) هەبیت، ئەمەیش هەر بە پاساوە چونكە بە نەبوونی خۆشەویسى لە دلیدا، یان بە بوونی دۆزمنایەتى لە دلیدا، بۆ خودا پتەمبەر(ﷺ)، ئەمانە بەلگەن لە سەر بى باوەرى ئەو

---

1 لە فەرمودەى صەحیحى پتەمبەردا (ﷺ) هاتوو كە نوعمانى كۆپى بەشیر ماف و مولكى دایە، یەكێك لە منداڵەكانى خۆى، لەم بارەىو پرسیارى لە پتەمبەر (ﷺ) كرد، پتەمبەرىش (ﷺ) فەرمووی: ئایا ئەو مافەت بە سەر جەم منداڵەكانت داوە؟ ووتى: نەخێر، پتەمبەرىش (ﷺ) فەرمووی: لە خوا بترسەو لە نێوانیاندا دادپەرەو بە ریاض الصالحین، ل ۲۶۶-۲۶۷.

که سه، چونکه ئیمان په یوه سته به خۆشه ویستی خواو پټغه مبه‌ری (ﷺ) خواوه و، له یکتري جیانابنه وه، که جیا بوونه وه ئه‌م به‌لگه‌یه، له سه‌ر نه‌بوونی ئیمان.

۷۱- سه‌ختی و ناپه‌حتی له‌ ئه‌نجامدانی کرده‌وه (عمل) دا:

گوتمان: له‌ کرده‌وه (فیعلو و عمل) دا، به‌ مه‌رج گیراوه، که ده‌بیټ له‌ ناستی توانای که‌سی موکه‌لله‌ فدا بیټ، به‌لام‌ ئایا به‌مه‌رج گیراوه، که ده‌بیټ سه‌خت و ناپه‌حتی ده‌بیټ نه‌بیټ؟ له‌ راستیدا هیچ کرده‌وه‌یه‌ک نییه، که به‌شیک له‌ ناپه‌حتی تیا‌دا نه‌بیټ و، ناپه‌حتی له‌ و شتانه‌یه‌ که له‌ و کرده‌وانه‌دا هه‌یه، که داوا کړاوه و ته‌کلیف کړاوه نه‌نجام بدریټ، به‌لام‌ نه‌گه‌ر ناپه‌حتی‌یه‌که تیا‌یدایه، ناپه‌حتی‌یه‌کی ئاسایی بوو، مړوډ ده‌یتوانی بیکات، نه‌مه‌ کټشه‌ نییه و ئاساییه و، نابیټه سه‌ر به‌ست له‌ به‌ر ده‌م نه‌نجام دانیدا، ده‌بیټ نه‌نجام بدریټ و، ناپه‌حتی‌یه‌که نه‌کړیته پاساو یو نه‌نجام نه‌دانی، به‌لام‌ سه‌باره‌ت به‌و ناپه‌حتی‌یه‌ نا ئاساییه‌ی که له‌ توانای مړوډا نییه و، به‌لکو ده‌بیټ زور له‌ خۆ بکات و خوی بخاته‌ ناو‌گرفت و چه‌رمه سه‌ریه‌کی زوره‌وه تا‌ ئه‌نجامی ده‌دات، حوکمی نه‌مه‌یان جیا‌یه و به‌م شیوازه‌ی لای خواره‌وه‌یه:

یه‌که‌م: ناپه‌حتی نا‌ئاسایی، جاری وا هه‌یه که توشی کرده‌وه‌یه‌ک ده‌بیټ، به‌ هوی باروډوخیکی تایبه‌تی که‌سه موکه‌لله‌ فکه‌وه، وه‌ک پوژوو‌گرتن له‌ سه‌فه‌رو کاتی نه‌خو‌شیدا، یاخود وه‌ک زور کردن له‌ که‌سیک به‌ کردنی کوفر، یاخود وه‌ک فه‌رمانکردن به‌ چاکه و پټ‌گرتن له‌ خراپه، که نه‌گه‌ر مړوډ بیانکات، توشی مه‌رگ له‌ ناچوون ده‌بیټه‌وه، له‌م جوړه‌ دو‌خانه‌دا شه‌رع نه‌م ناپه‌حتی‌انه‌ی لا‌بردوه‌وه، کومه‌لټیک ده‌رفه‌ت (رخصه‌)ی داناوه، که به‌هویانه‌وه که‌سی موکه‌لله‌ف ده‌توانیټ نه‌وکړده‌وه واجبانه نه‌نجام نه‌دات و، کاره‌ چه‌پام‌کړاوه‌که بکات تا‌ توشی ناپه‌حتی نه‌بیټ و، دژواری له‌ سه‌ر لا‌ببات.

به‌لام‌ سه‌ره‌پای نه‌مه‌ش شی‌رع داوای پشودریژی و دان به‌ خو‌گرتنی کړدوه، له‌ سه‌ر هه‌ندی له‌ و ناپه‌حتی‌انه‌ی نا‌ئاسایی‌انه‌ی که له‌ هه‌ندی کرده‌وه‌دا هه‌ن و، کردنیانی به‌ مه‌ندوب داناوه، وه‌ک نه‌و که‌سه‌ی که به‌زور داوای لی‌ده‌کړیټ کوفر بکات، که ده‌رفه‌تی هه‌یه، له‌ شه‌رعدا، که نه‌و کوفره بکات و، گونا‌ه‌باریش نییه، به‌لام‌ مه‌ندوب و هه‌لب‌ژیردراو

ئەو ھەيەكەل خۆراگری بکات، لە سەر ئەو ئارەحەتییەو، کوفرەكە نەكات، ھەر چەندە تیايش بچیت، یاخود وەك ئەو كەسەي كە ھەلەدەستیت بە فرمانکردن بە چاكو و پێگري كردن لە خراپە كە دەتوانیت نەيكات و لیتی بێدەنگ ببیتو، خۆی پو بە پووی دەسەلاتدارانی ستمكار نەكاتهو، فرمان نەكات بە چاكو و پێ نەگرتیت لە خراپە، ئەمە دەرفەتە و پوخسەتە و شرع پێیداو، بەلام لە گەل ئەو ھشیدا مەندوب و رای ھەلبژێردراو بۆ ئەو كەسە ئەو ھەيەكە ھەر چەندە تیايش بچیت، بەلام ھەلسیت بە فرمانکردن بە چاكو و پێ گرتن لە خراپە، چونكە خۆراگری لەم ھەلوێستەو ھەلوێستەكەي تریشدا شكۆمەندی بە ئیسلام دەبەخشیتو، گەلی ئیسلامی پێ بە ھێز دەبیتو، ستمكاران و باتل لاواز دەكات.

دووەم: ئارەحەتییەكە ئاناساییە، بەلام دەبیت ھەر خۆراگر بیت لە سەری، چونكە ھەستان بە فەرزى كیفایە كاریكى پتویستەو، ھەر چەندە سەخى تێدايە، بەلام ھەر دەبیت بكریت، وەك جیھاد كردن، كە فەرزى كیفایەيە، ھەرچەندە كوشتن و گیان دەرجوون و دژواری جەستەي، خۆراگری لەسەر بەلام ئارەحەتى تیا دایەو، ھەر ھە چەندە ئارەحەتى ئاناسایتر، چونكە جیھاد كردن دەبیت بكریت، تا ولات لە دوژمنان بپارێزیتو، لە راستیدا ئەم بەشەي تەكلیف لە فەرۆ كیفایەكاندا ھەيە، وەك نمونەمان بۆ ھێنایەو، ئەك فەرزى عەیندا.

ھەر ھە چەندە فرمانکردن بە چاكو و پێگرتن لە خراپە، بەشێكە لە بەشەكانی جیھادو، دەبیت لە ناھ گەلی ئیسلامدا ھەبیتو، سەر پابكریت، چونكە فەرزى كیفایەيەو، ھەر چەندە لە دەرەنجامدا بکەرەكەي تووشى ئارەحەتى ئۆرگەرە بێتەو، ئەو فرمانکردن بە چاكو ھەي كە بکەرەكەي تووشى سەختی و دژواری دەبیتەو، بە نەسبەت كە سێكى دیاریكراو، لەسەر ئاستى جوژنیات، كاریكى مەندوبە، بەلام لەسەر ئاستى كشتى واجبەو، سەرچەم گەلی ئیسلام دەبیت، بەم كارە ھەلسیت، ھەرچەندە تووشى دژواری ببیتەو، چونكە فەرزى كیفایەيەو، دەبیت ھەر گروپێك ھەبن لە ناو ئەم گەلەدا كە بەم كارە ھەلسن.

سیئەم: ئەو ناپەرحەتییە ناناساییەیی کە بەهۆی خودی کارەکە و سڕوشتی کارەکە وە دروست نەبووە، بەهۆی خودی کەسی موکەللەفە وە هاتووەتەدی کە ئەو کەسە کۆمەڵێک کاری لەسەر خۆی پێویست کردووە، کە شەرع داوای نەکردوون، ئەم جۆرە کردەوانەیش دروست نین، وەک دەگێرنەو، کە پێغەمبەر (ﷺ) کابرایەکی بینی، لە بەرخۆر وەستاوو، جا پرسیری کرد، ئەو کابرایە بۆ لەبەر ئەو هەتاوێ گەرە وەستاو، وەلامیان دایە وە گوتیان: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) ئەو کابرایە نەزری کردووە، پەیمانی ئەوەی لەسەر خۆی پێویست کردووە، کە لەبەر خۆر پاووەستێت و دانەنیشێت و نەچێتە سیبەر، قسە نەکات، بە پۆژوو بیّت، جا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: بڕۆن پێی بلێن، با قسە بکات، دانیشێت، پۆژوو کەیشی لەسەری بەردەوام بیّت. هەر وەها کاتیکیش کە هەندی لە هاوێلان شەو نوێژیان بەدریژایی شەو لەسەر خۆیان پێویست کرد، هەندیکیشیان بپاریاندا بەردەوام بە پۆژوو بن، پۆژوو نەشکێنن، هەندیکیان بپاریاندا دوور لە ژن بن و هەرگیز پڕۆسەیی هاوسەرگیری ئەنجام نەدەن، پێغەمبەر (ﷺ) لەم بارەییە وە، سەبارەت بەم گروپانە فەرمووی: (أَمَّا وَاللَّهِ إِنِّي أَخْشَاكُمْ لَهُ، وَاتَّقَاكُمْ لَهُ، لَكُنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأُرْقِدُ، وَأَتَزَوِّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي، فَلَيْسَ مِنِّي) واتە: دەی سویت بەخوا، من لەوانە لە خواترسترو، پارێکارترم، بە پۆژیش دەبم، دەیشی شکێنم، شەو نوێژیش دەکەم و دەشخەوم، ژنیش دەهێنم، بۆیە هەرکەسە لە سوننەت و پەرەگەیی من لابەت. لەمن نییە. ^۱حیکمەت و هونەر لە گشت ئەم پرسیارەدا ئەوەیە کە، سزادانی لاشە و تووشی ناپەرحەتی کردنی بەبێ ئامانجێکی شەری و بەبێ بەرژە وەندییەکی دروست، کاریکی بێ هودە و سەرشیئەتانیە و شەرع هیچ بەرژە وەندییەکی لەوە دانێ، کە جەستەیی مۆفۆتووشی سەختی و ناپەرحەتی بکات، بەلکو بەرژە وەندی لەوە دایە کە جەستە بپاریژێت و چا و دیریت بکات، تا کەسی موکەللەف

1 رواه البخاري برواه (رياض الصالحين) ع، شيمامى نه واوى ل ۹۲.

2 رياض الصالحين، ل ۸۶.

بتوانیت، به کارو کرده وهی چاکه ههلبسیت و نهنجامیان بداتو، هه رکاتیش له و کرده وانهیدا کردوه، بکریت، ناپهحهتی و دژواری هه بووو، داوای کردبوو، خۆپاگری بکریت له سهر ئه و ناپهحهتیانه، تا به رژه وهندییهك به دی بیت، یان مه بهست و ئامانجیکی دروست پراکتیزه بکریت، ئه مه حه لاله و، یاخود مه ندوبه بۆ که سی موکه لاله ف که بیکات، یاخود هه ر واجبه له سهری که جی بجی بکاتو، خۆپاگری و دان به خۆ داگرتنی هه بیت، له سهر ئه و سهختی و دژواریانهی له کاتی کردنی کاره که دا تووشی ده بن.

له سهر ئه م بنه مایه پیویسته ئه وه بزانی و له وه تیگیهین که ئه وهی گێدراده ته وه له پیاوچاکانی پیشوومان، به وهی که دهروونی خۆیان له سهختی و تالای ژياندا هیشته وه ته وه و جلوه به رگو خواردنی ساده یان کردوه و خواردوه، وهك پیشه و عومهری کورپی خه طاب و پیشه و عه لی کورپی ئه بو تالیب و عومهری کورپی عه بدولعه زیزو هاوینه کانیان، بۆیه دهروونی خۆیان له گه ل دژواری و زبری پاهیتاوه، چونکه ئه وانه کاربه دهستی ولات بوون و له پیگی ره هبانیه تی و پیشه وایه تی نیسلا ما بوو، بۆیه ئه م جوړه هه لسه وکوتانه یان پیوه جوان بووه و، سوپاسیان کراوه له سهری، چونکه ئامانجیان له و کاره، ئامانجیکی دروست و چاک بووه.

وه ههروه هاو هه ر به م شیوازهیش خۆنه ویست له دهروندا، هه رچهنده بکه ره که ی تووشی سهختی و دژواری ژیان بکاته وه، ستایش کراوه، چونکه له خۆنه ویستیشیدا، هاوکاری نه داران و دهروون پاراستنیان ده که ویته وه، ههروه ها که سیک ئه گه ر دوور بکه ویته وه له ده رگای سته مکاران و هاوکاریان نه کات له سهر ئه م کاره ی ستایش ده کریت، هه رچهنده تووشی که م پرزی و زبری ژیان ببیته وه.

ناپهحه تی و سهختی ژیان له م جوړه بارودخانه دا ستایش کراوه و، ئه م ستایش کردنه له بهر خودی سهختی و ناپهحه تییه که نیه، به لکو له بهر ئه وه یه که به هۆی ئامانجیکی شه رعییه وه و مه به ستیکی گه و ره تووشی که سی موکه لاله ف بوون به لام له غهیری ئه م دۆخانه دا هیچ ستایش و سوپاسیک نیه، بۆ ئه و که سانه ی که دهروون و گیانی خۆیان تووشی گرفت و سهختی و دژواری ده که نه وه.

﴿به شه باسی دووهم﴾

باسی (محکوم فیه : حوکم له سهر دراو) له روانگه ی نه و ناسته وه ی که

دراوته پائی:

۷۲- نه و کارو کرده وانه ی که سانی موکه للاف، که په یوه ستن به نه حکامه شه رعیه کانه وه، یان مه به ست لیتیان به رژه وه ندیه کی گشتیه، یان به رژه وه ندیه کی تاییه ته، نه گهر ئامان و مه به ست لیتیان به رژه وه ندی کومه لکه بوو به گشتی نه وه نه و کرده وه یه مافی خودای په روه ردگار وه، نه گهر مه به ست لیتی به رژه وه ندیه کی تاییه ت بوو، نه وه مافی که سه که یه و، مافی خه لکه، جاری واش هیه که له کرده وه یه کدا مافی خوداو مافی بنده ی خودا پتکه وه کژده بنه وه و، جاری وایش هیه، که له کاتی نه و کژبوونه وه یی مافی خوداو بنده دا پتکه وه، مافی خودا تاییدا زاتره له مافی بنده و ه روه ها به پیچه وانه یشه وه، له سهر هه موو جوړیک له م جوړانه به پتی پتویست و سنووری خوی ده دوتین و به م شیوازه ی لای خواره وه:

۷۳- مافی خودای مه زن:

مافی خودا (حق الله)، بریتیه له مافی کومه لکه، بویه وا پیناسه یان کردوه، که بریتیه له و مافه ی که به رژه وه ندی و سوودی گشتی پیوه ی په یوه سته، به بی نه وه ی تاییه ت بیت به که سیک دیاریکراوه وه، بویه دراوته پال خوی جیهانیان و خه لک به گشتی، له بهر گرنگی و گشتگیری سووده که ی،^۱ نه دانی نه م مافه نادرسته و، که س بوی نیه، لیتی خوش بیت و، خوی لی لا بدات و له لای یاساناسان وه ک سیستمی گشتی وایه.

به پتی نه زمون نه وه جیگیر بووه که مافی ته وای خودای مه زن به م جوړه ی لای خواره وه یه:^۲

1 التلویح علی التوضیح، ب ۲، ل ۱۵۱.

2 تیسیر التحریر، ب ۲، ل ۲۶ و دواتر.

یه که م: ئو کرده وانه ی که تهنه وانه ی په رستشی خودان، وهك بپرواهیتان و نویتزکردن و زه کاتدان و پۆژووگرتن و چه ج و جیهادکردن و، هند.... بۆیه باوه پرو نه وه ی له سه ری بنیات ده نریت، مه به ست لیره هینانه دی نه وه یه که پتویسته، که ئاین دارییه و، ئابینیش شتیکی پتویسته، بۆیه به رپاکردنی کۆمه لگه و سیسته مه که ی و، په رستشه کانیش هه موویان بۆ شهر دایناون، وهك په چا وکردنی کۆمه لیک به رژه وه ندی، که سوودی گشتیان هه یه، بۆ کۆمه لگه .

دووهم: ئو په رستشانه ی که مانای قووت و دابینکردنی تفاقیان ل ده فامریتیه وه، وهك سه رفیتره، که په رستشه، چونکه مروف به هۆی ئو خیره وه که ده یكات به هه ژاریک له خودا نزیک ده بیتیه وه، بۆیه مانای قووت و نفاقی تیا به، چونکه واجب بووه له سه ر که سی موکه لله ف، به هۆی غهیری خۆیه وه، هه روهك دابینکردنی قووت بۆ خۆیشی ته نانه ت له سه ر خۆی واجب به یكات، به پتچیه وانه ی ئو په رستشانه ی که به س بۆ خودا وه ند ده کړیت، چونکه ئه م په رستشه ته نها بۆ خودایه، به هۆی خه لکی تره وه واجب نه کراون. سییه م: ئه م باجه ی که وهك ده یهك له سه ر زه وی و زاو دانراوه و زانایانی ئو صول ناویان ناوه ته: (ئو تفاقیه ی که مانای په رستشیشی تیا دایه)، بۆیه به قهت و تفاق ناوبراوه چونکه باجه و له سه ر زه وی و زار دانراوه و، ئه م باجه یش ده بیتیه هۆی نه وه ی که ئو زه وی و زاره هه ر به رده ست خاوه نه که یه وه بمینیتیه وه و، که س بۆی نییه زیاده په وی بکات به سه ریداو، بۆیه مانای په رستشیشی تیا دای چونکه ئو ده یه که ی که وه ر ده گیریت، ئه وه زه کاتی ئو به ره مه مه یه که زه وییه که هه یبووه و له بانکو سه نته ره کانی زه کاتدا سه رف ده کړیت و، ئه مه یش به رژه وه ندنی گشتی تیا دایه .

چوارهم: ئو باج و خه راجه ی که له سه ر ئو زه ویانه وه ر ده گیریت که (خراج) یان له سه ر دانراوه، که ئو زه وییانه ده گیریتیه وه که ده ریتیه وه به خاوه نه ناموسلما نه کانیان، دوا ی فه تح کردن و ده ست به سه ر داگرتنیان له لایه ن موسلمان ه وه و، ئیدی باجیکی دیاریکراویان له سه ر داده نریت تابیده ن، هه روهك ئه م خه راجه له سه ر زه وی و زاره کانی عیراق و شام دانراوه، که پیشه و عومهری کوپی خه طاب دانیه وه به ده ست خه لکه که وه و،

دواى پاويژ كردن به هاوه لآنو پاڙى بوونيان خه راجو باجى له سهر دانانو، نه و باجو بهرهمه يش له بهرژه وهنديه گشتييه كانى ده ولته تى ئيسلاميدا به كار ده ميتره.

پيښهم: نه و سزا ته واوانه ي، كه ته نهاو ته نها ماناي سزادانيان تيا دايه، كه نه و يش به (حدود) ناو نراون، واته: نه و سزا دياريكراوو نه ندازه داره ي كه شرع له بهر په چاو كردنى بهرژه وهندي گشتى دايانوو، هر له بهر نه و بهرژه وهنديه گشتييه يش به مافى خودا (حق الله) دانراون، وهك، شه لاقدان له سهر داوښن پيسىو، شه لاقدان له بهر ئاره ق خواردن و، برپنى ده ست له بهر دزيكرن و، هه لئواسينى پيكران، سهرجه م نه م سزايانه له بهر بهرژه وهندي كومه لگه شرع دايانوو، كه س بوى نبيه، لايان بيات و له كاريان بخاتو، بوى كاتيك كه ئافره تيك سهر به خيآي بهنى مه خزهم دزي كردو، ئوسامه ي كورى زه يد (خوا لى پاڙى بيت) ويستى، داواى ليخوش بوونى بۆ بكات، له لاي پيغه مبه ر (ﷺ) پيغه مبه ر (ﷺ) توپه بووو، له و باره يوه وتارى بۆ خه لكى داوه و، تيايدا فهرمووى: (إنما أهلك الذين من قبلكم، إنهم كانوا إذا سرق قبهم الشريف تركوه، وإذا سرق فيهم الضعيف أقاموا عليه الحد، وإيم الله لو أن فاطمة بنت محمد سرقت، لقطعت يدها) واته: خودا بوى گه لاني پيش ئيوه ي له ناو برد، له بهر نه وه ي كه نه گه ر كه سى ده ست پويشتو، له ناوياندا دزي بكردايه، چاويان لى ده پوشي و نه گه ر خه لكاني لاوازو بى ده سولات دزيان بكردايه، نه و سزايان ده دان، ده ي سويند به خوا نه گه ر فاتيمه ي كچم دزي بكات، ده ستى ده بريم.

شه شه م: نه و سزايانه ي كه مروؤ له هه ندي ماف بى به شه ده كه ن، وهك نه وه ي كه بكور له ميرات بردن بى به ش ده بيت و، بوى به سزاي بى به شكردن (عقوبة قاصرة) ناوزه رد كراون، له بهر نه وه يه كه ئازادى جه سته يي نين، يا خود سنوردار كارى ئازاديه كانى تاوانباره كه نين، به لكو هوكارن بۆ نه وه ي كه نه وه بچه سپيښت، كه ئيتر نه و كه سه نابيته خاوه ن مولكى نوئ له و پيگايه وه و، نه مه ش سزايه كي نيگه تيفه.

حه و ته م: ئه و سزايانه ي كه ماناي په رستشيان تيا دايه، كه ئه و يش كه فاره ته كانن وهك كه فاره تي كه و تني سويندو، كه فاره تي پوژوو نه بوون، به ده ستي ئه نقه ست له په مه زانداو، كه فاره تي كوشتني هه له، ئه م كارانه به سزا داده نرين، له بهر نه وه يه كه له جياتي سر پيچي كردن ده درين و دانراون و، بويه ماناي په رستشيان تيا دايه، چونكه خودي كه فاره ته كانيش په رستشه وهك گرته وه ي پوژوو، يان خير كردن، يان نازاد كردني به نده، كه ئه مانه هه موو له خوياندا په رستشن.

هه شته م: ئه و مافه ي كه خوريكه و، په يوه ندي نيه، به په يمانيكه وه كه له ئه سقوي كه سي موكه لله فدا بيت، تا ئه نجامي بداتو، به هويه وه گويزايه لي خودا بكاتو، به لكو ئه م مافه خوي له خويدا واجب بووه و، له سهرتاوه په روه رديگار خوي دايخواه، وهك پينجي كه له سر ده سكه و تي جهنگ (غنيمه) داو، هه روه ها داني ئه و بره له كاتي ده رهيناني كانزاكاني ژير زه وي.

۷۴- مافي به نده (حق العبد):

مافي ته واو تاييه تي به نده ئه و به رژه وه ندييه تاييه ته يه كه دانراوه بو كه سيك به تاييه تي، وهك مافه داراييه كاني هه موو تاكيك، وهك برژاندي شتيك كه خربي ده كه يت و، دانه وه ي قهرزو داني خويني كوشتن و، هتد... ئه م جوړه مافانه له چه سپانديدا خودي كه سه كه سر پشكه، له وهيدا كه ده توانيت جي به ختي بكاتو، ده يشتوانيت، نه يكات، چونكه مروف له مافي پوتو ته واو به كلايه نه ي خويدا، نازاده چون مامه له ده كات تيايدا.

۷۵- ئه و كارهي كه هه ردو مافي خوداو به نده ي تيا دايه، به لام مافي خودا تيايدا زالتره، وهك ئه و سزايه ي كه بو بختانكار دانراوه.^۱ جا بوختان كردن تاوانيكه، كه شهره ف له كه دار ده كاتو، خراپه كاري له ناو كومه لگه دا بلاو ده كاته وه و، له داناني ئه م سزايه دا، به رژه وه ندييه كي گشتي په چاو كراوه، چونكه سه ركه تكردني تاوانباران و

1 القذف: بوختان، تومه تبار كردني پياو يان ژنيكه، به وه ي كه داوین پيسي كړد بېت، وهك

نه وه ي كه به ژنيك بليت، داوین پيس.

پاراستنی ناموسی خه‌لک و پاک‌کردنه‌وهی کۆمه‌لگه‌یه له خراپه کاری و، به‌م مانایه یان ئه‌م سزایه مافی خودای په‌روه‌ردگار ه.

له په‌هه‌ندیکی تره‌وه، ئه‌م سزایه به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی تاییه‌تی تیادایه، بۆ که‌سی بوختان بۆ کراو، چونکه شه‌ره‌ف و ناموسی له تۆمه‌ت پاک ده‌کاته‌وه و، عه‌یبیه‌ی له‌سه‌ر لاده‌بات و، بۆیه له‌م سزایه‌دا و، له‌م پوانگه‌یه‌وه مافی به‌نده‌ی تیادایه، به‌لام مافی خوای گه‌وره‌تیایدا زه‌لته‌ره، بۆیه بۆ که‌سی بوختان کرا و نییه، که ئه‌م سزایه لایبات، به‌سه‌ر بوختان کاره‌وه چونکه مافی خودا، به‌ده‌ست به‌نده لاناچیت، هه‌رچه‌نده هه‌رته‌نهما مافی خودای گه‌وره نیه و هی مرقیش تیکه‌له، هه‌ر وه‌ک له عیده‌دا، به‌ته‌ها بپیری پیا و لاناچیت، هه‌ر چه‌نده تیایدا مافی پیاوه‌که هه‌یه، چونکه مافی خودایش تیکه‌له¹.

ئه‌و کاره‌ی که هه‌ردوو مافی خودا و به‌نده‌ی تیادایه، به‌لام مافی به‌نده تیایدا زه‌لته‌ره، وه‌ک کوشتنه‌وه‌ی که‌سێک که به‌تاییه‌ت که‌سێکی تری کوشییت، چونکه له کوشتنه‌وه‌دا پاراستنی ئاسایشدا گیانی خه‌لکی تیادایه و، هه‌روه‌ها ده‌بیته هۆی پاراستنی ئاسایش و بلاق‌کردنه‌وه‌ی ئاسوده‌یی و هیمنایه‌تی و، ئه‌مانه‌یش هه‌موو به‌رژه‌وه‌ندی گشتین و، بۆیه به هۆی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی بوونیانه‌وه، مافی خوای په‌روه‌ردگارین.

له لایه‌کی تره‌وه کوشتنه‌وه، به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی تاییه‌تی بۆ تاکه که‌سی تیادایه، که دلدانه‌وه‌ی که‌سو کاری کوژراوه‌که‌یه و، لایه‌رینی توپه‌یی و قینانه له بکوژه‌که و، له‌م پوانگه‌یشه‌وه مافی به‌نده‌یه، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که ئه‌م تاوانه زیاتر ده‌سپردنه به‌تاییه‌تی بۆ کوژراو که سوکاره‌کی تا بۆ کۆمه‌لگه به‌گشتی، بۆیه مافی به‌نده تیایدا زه‌لته‌ره له تۆله‌ سه‌ندنه‌وه‌که‌دا، بۆیه خاوه‌ن کوژراو مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه، که له بکوژ خۆش بییت، یاخود نه‌یکوژیته‌وه و، خوینی ئی بسینیت و، ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر حوکمیش بدریت، به‌سه‌ر

---

1 هه‌ندیکی تر پرایان وایه، که له‌پرسی بوختان کردندا مافی به‌نده زیاتر زه‌له‌و، زۆر تره‌و

ئه‌وه‌ی له کپۆکی ئه‌م باسه‌دا باسمان کرد، ئه‌وه‌یه که ئیتمه‌یش له سه‌ری ده‌پۆین و هه‌لمان

بزاردوه.

بکوژدا، که بکوژیتته وه، نه وا خاوهن (وه لی) کوژراوه که ده توانیت، بیبه خشیت و، جی به جی کردنی سزا که رابگریت.

جا له بهر نه وهی که له کوشتنه وه دا مافی خودای مه زنیش تیایدا هیه، کاتیک که بکوژ به هوی لیخوش بوونی خاوهن کوژراو پرکاری بوو، له تۆله سندنه وه، نه وا ده ولت بۆی هیه، که سزای ته می کردنی له سه ر جی به جی بکات¹.

پوگهی شهریهت، له پرسى تاوانی کوشتندا له پره وگهی یاسا مرؤفکرده کان جودایه، چونکه یاسا مرؤفکرده کان کوشتنه وهی بکوچیان، به مافیکی ته وای کۆمه لگه زانیوه و، بۆیه پتیا وایه. که به رزکردنه وهی داوا، له م پرسه دا کاری داواکاری گشتی یه و، باوک یان که سى یه که می کوژراو (ولی) بۆی نییه، مه له تاوانباره که خوش ببیت، به لکو لیخوشبون دراوه ته ده ست ده سه لاتداری وهخت.

هه روه ک پوگهی شهریهت، له پرسى تاوانی داوین پیسی دا جیا یه له پوگهی یاسا مرؤفکرده کان له م پره دا، چونکه داوین پیس له لای یاسا مرؤفکرده کان (القوانین الوضعیه)، تاوان نییه، مه گه ر به زۆر نه نجام بدریت، یا خود داوین پیسی له گه ل کراو ته واو بیت، یان بکه ره که له که سانی نزیک و پیش تاوان له گه ل کراو بیت، بۆیه داوین پیسی له یاسای وه ضعیفا و، له خودی خۆیدا به تاوان دانه تراوه، ته نها له کاتیکدا نه بیت، که به سترابیت به شتی تره وه، به لām داوین پیسی کردنی ژنی می رددار له م یاسا ده رکردانه دا به تاوان دانراوه، چونکه مافی پیاوی تیادا زهوت کاوه و، بۆیه سزادان تیایدا، سه ر به مافی تاییهت و تاکه که سه که می رده که یه، بۆیه ته نها له لای می رده که یه وه

---

1 سزای ته می کردن، وه ک مالیکی یه کان وتویانه، نه وه یه که نه گه ر خاوه نی و که سى یه که می کوژراو له بکوژ خوش بوون، نه وا ده سه لاتداری سه رده م سه د شه لاقی لی ده دات و، سالتیکش زیندانی ده کات، (تبصرة الحکام)، لأبن فرحون المالکی، ۲، ل ۲۵۹.

ده کریت، که داوای له سهر تۆمار بکریت و، هر کاتیش حوکه که له سهر ژنه که ده رچوو، هر میرده که ده توانیت جی به جی کرنی را بکریت.¹

به لام له م پرسه دا شه ریعه تی ئیسلام په وگه به کی تری گرتۆته به رو سزای داوین پیسی به مافیکی ته واو پون و به کلایی خوی په روه دگار زانیوه، واته مافی کۆمه لگه یه و، مافی تایبه تی تیا دا نییه بۆیه مافی زیناو، سزاکه ی به که س لاناچیت، هه روه که به لای به رزکردنه وهی سکا لۆ داوا له م پرسه دا، له لایه ن داواکاری گشتی یه وه ده بیت، به لام هه مووتا که که سێک ده توانیت، له سهر ئه م تاوانه داوا له دادگادا تۆمار بکات، چونکه ئه م تاوانه، سهر به و پرسه یه په یوه ندی دارانه یه که کۆنناکتی به سودی گشتی کۆمه لگه و خه لکه وه هه یه.

﴿به شی چواره م﴾

(حوکم به سهر دا دراو: المحکوم علیه)

٧٧- المحکوم علیه: ئه و که سه یه، که فهرمايشتی شهرع پوو بو پوو ی کرده وهی ئه و که سه کراوه ته وه و، زانایانی زانستی ئوصولی فیه به (المکلف) ناو زه دیان کردوه.²

٧٨- مه رجه کانی دروستی ئه و ته کلیفه ی که ده خریته سهرشان:

چهند شتیک به مه رج گیراون که ده بیت له و مروفه دا هه بن، که ته کلیفه که ی خراوه ته سهرشان، له لایه ن شه رعه وه، به کێک له و مه رجه نه وه یه که ده بیت، (به خۆی یان به هۆی ئامرازو هۆیه که وه) له توانیدا هه بیت، که له و ته کلیفه تی بگات، که ئاړاسته ی کراوه و، مانا که ی لاوه نابیت، به گویره ی ئه و نه ندازه یه ی که داوای لیکراوه، پتیه ی

1 سه یری ماده ده کانی (٢٣٢-٢٤٠) له یاسا کانی سزادانی کۆنی به غداد بکه و، هه روه ها یاسای سزادانی نوێی عێراقی، ژماره (١١١)، ی سالی (١٩٦٩) هه مان شتی دوباره کردۆته وه.

2 تیسر التحریر، ب، ل، ٢٩٥، لیره دا مانای (مکلف) پوون ده بیت وه، که ژور جار نه مکردۆته کوردی، چونکه زیاتر به مانای عه ره بییه که ی ده فامریت وه، که مه به ست پتی که سێکه ئه رکی شه رعی که وتبیته سهر.

پابه‌ند بیتو، گوپراه‌لی په‌روه‌ردگار مه‌زنی تیادا بکات، چونکه مه‌به‌ست له ته‌کلیف کردن، کردنی هر کاریک، گومراه‌لی کردنو، پابه‌ند بوونه به فرمانه‌کانی په‌روه‌ردگاری مه‌زنه‌وه‌و، بویه هرکس توانای تیگه‌یشتنی نه‌بیت، بینگومان توانای گوپراه‌لیشی نابیت.

توانای تیگه‌یشتن به هوی عه‌قله‌وه ده‌بیتو، ده‌بیت فرمانیشته‌کی شه‌رعیش به جوریک بیت، که لی تیگه‌یشتن ناسان بیت و بزانت مه‌به‌ستی چیه؟ و له‌به‌ر شه‌وه‌ی که عه‌قل شتیکی ناوه‌کی و نادیاره‌و، به‌ه‌ست په‌ی نابریت پی‌یو، سنورو چوارچیوه‌ی نییه‌و، له ژیر کونترۆلدانیو، له مؤفیکه‌وه بۆ مؤفیکی تر جیاوازه، بویه شه‌رع ته‌مه‌نو ناستی بالغ بوونی کردۆته مه‌رج بۆ ته‌کلیف کردن، چونکه بالغ بوون ناشکرایه‌و، سنورو چوار چیوه‌ی هه‌یه‌و، تا ناستیک عه‌قل کونترۆل ده‌کاتو، عه‌قل دوی بالغ بوون زیاتر میوانه‌و، هه‌یه بویه شه‌رع بالغ بوونی مروفی کردۆته مه‌رجی ته‌کلیف، چونکه عه‌قل ده‌رکه‌وتوه‌و، پیش شه‌و ته‌مه‌نه، له به‌ر شه‌وه‌ی که کم عه‌قله، ته‌کلیفی له‌سه‌ر دانه‌ناوه، به‌لگه‌یش له‌سه‌ر شه‌مه شه‌م فرمانیشته‌ی پیغه‌مبه‌ره (ﷺ)، که ده‌فه‌رمویت: (رفع القلم عن ثلاثة، عن النائم حتى يستيقظ وعن الصبي حتى يحتلم، وعن المجنون حتى يفیق) واته: خودا ته‌کلیفی له‌سه‌ر سی‌حاله‌ت و گروپ لابردوه‌و، له‌سه‌ر خه‌وتوو، تا به‌خه‌به‌ر دیتو، له‌سه‌ر منداڵ تا بالغ ده‌بیتو، له‌سه‌ر شیت تا چاک ده‌بیته‌وه‌و، گتپنه‌وه‌یه‌کی تر دا هاتوه‌و، (حتى یعقل) واته: ته‌کلیفی له‌سه‌ر منداڵ دانه‌ناوه، تا عه‌قل په‌یدا ده‌کات، جا که مروف گه‌یشته قوناغی بالغ بوونو، گوفتارو کرداری ناسایی بوونه‌وه‌و، ژیرانه له ناو خه‌لکدا مامه‌له‌ی کرد، شه‌مه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ته‌ندروستی عه‌قلی شه‌و که‌سه، بویه حوکم ده‌دریت به‌سه‌ریدا که ته‌کلیفی له‌سه‌ره، چونکه یه‌کیک له

مهرجه کانی ته کلیف، که بوونی عه قلّ تیايدا هاتوته دی که واته که سى موکه له ف، نه و که سه یه که عه قلّی پيدا کردوه.^۱ و مندالی عاقل، یان بالّی غه یره عاقل ناگريته وه. له م پوانگه یه وه شیت و مندال ته کلیفی یان له سه ر نییه، چونیکه شت بزائن و له یه کتری جیا بکه نه وه، یان نا... به لام نه وه ی که پای جه ماوه ری زانایانی له سه ره نه وه یه که له سامان و مولکی شیت و مندال زه کات ده که ویت و، نه ویش که سه رجه می شه ر عزانه کانی له سه ره، نه وه یه که واجبه له و مولک ی مندال و شیت که هه یه تی، پیدویسته کانی ژییانی که سه نزیکه کانیا ن و ژنیا ن و، هه روه ها نه و شتانه ی به ده ستي نه وان خراب ده کریت و له ناو ده بریت، نه مایش ته کلیف نییه له سه ر شانی نه و مندال یان نه و شیت، به لکو ته کلیفه له سه ر شانی وه لی و چاودیره کانیا ن که له سامانه که یان نه و مافانه بده نه وه و سه ر ف بکه ن^۲، و نه م مافانه یش بۆیه له سه زیان واجب کراوه، چونکه شیاوی (أهلیة) له و که سه چاودیرانه دا هه یه تا نه و مافه یان له سه ر واجب کراوه، هه روه ک دواتر له م باره یه وه پوونکرده وه دیت.

۷۹- ره خنه یه ک له مهرجی ته کلیف دانان:

گوتمان، مهرجی ته کلیف دانان له سه ر مرؤف نه وه یه که نه و که سه توانای تیگه یشتنی هه بیت، له و مه رمایشته شه رعییه و، نه و مه رمایشته شایانی تیگه یشتن و حالی بوون بیت و، له سه ر نه م مهرجه، نه م ره خنه گه له هه ن: ره خنه ی یه که م: ته کلیف کردن له و که سه ی که له خیطابی شه رعی تیناگات، له شه رعیه تی ئیسلامیدا هاتووه، وه ک خوا ی په روه ردگار ده فرمویت: ﴿يَتَأْتِيَ الَّذِينَ آمَنُوا

1 بالغ بوون به هزی نیشانه و خسه له ته کانیه وه ده رده که ویت، بۆیه نه گه ر نیشانه کانی تیا دا نه بوون، نه و ا به ته مه ن دیاری ده کریت، که زۆرینه ی شه ر عزانا ن به (۱۵) سالی بۆ کوپو کچ دایان ناوه.

2 الأمدي ب، ل ۲۱۷ والمستصفي ی نیمامی غه زالی ب، ل ۵۴.

لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ ﴿٤٣﴾. واته: نهی باوه‌پردازان به سهر خوشی نویژ مه‌کن، با بزائن له نویژه‌که‌دا چی ده‌بیژن! مانای نه‌م نایه‌ته پیروژه نه‌وه‌سه که کاتیک سهر خوش بوون نزیک‌ی نویژ مه‌که‌ونه‌وه، واته مه‌یکه‌ن، بویه بویه سهرخوش له کاتی سهرخوشیدا موکه‌له‌فن به‌وه‌ی که ده‌ست له نویژ مه‌لبگرن، چونکه له وکات و حاله‌دا له خیطابه‌که‌ی شهرع تیناگن، ده‌ی نیت‌ر چون ده‌گوتریت که مه‌رجی ته‌کلیف کردن نه‌وه‌یه که توانای تیگه‌یشتن و حالی بوون له خیطابی شهرع مه‌بیته؟! وه‌لاممان له‌سهر نه‌مه نه‌وه‌یه که نه‌م خیطابه له‌م نایه‌ته‌دا پووبه‌پووی سهرخوشه‌کان نه‌کراوه، له‌کاتی سهرخوشیدا به‌لکو پووبه‌پووی موسلمانان کراوه‌ته‌وه، له‌کاتی ناسایی خویاندا، که له‌کاتی نزیک‌ی کاتی نویژه‌کاندا ناره‌ق نه‌خونه‌وه، تا نویژه‌که‌یان به سهرخوشی نه‌که‌ن و، تا بتوانن نویژ وه‌ک خوی و وه‌ک پیویست نه‌نجام بده‌ن.^۱

شایه‌نی باسه که نه‌م نایه‌ته پیش‌ه‌رامبوونی ناره‌ق هاتوته خواره‌وه، واته پیش نه‌م نایه‌ته که به ته‌واوی ه‌رامی کرد، که ده‌فه‌رموویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْحَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رَجَسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾.^۲

په‌خنه‌ی دووه‌م: شهریه‌تی ئیسلام، بۆ سه‌رجه‌می موقوفایه‌تیه به به‌لگه‌ی نایه‌تی: ﴿قُلْ يٰٓأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾، واته: تو نه‌ی موحه‌ممه‌د بلی: به‌خه‌لکی، که من نیردرای خودام، بۆ مه‌موتان و مه‌روه‌ها ده‌فه‌رموویت: ﴿وَمَا

1 النساء (۴۳).

2 تیسیر الحریر، ب ۲، ل ۴۰۱-۴۰۳، فوادع الرحموت بشرح مسلم الثبوت، ب ۱، ل ۱۴۵-۱۴۶، إرشاد الفحول، ل ۱۰.

3 المائدة (۹۰).

4 الاعراف (۱۵۸).

أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴿١﴾ واته: موحه ممدمان (ﷺ) به
 موژده دهر و ترسیته ناردوه، بۆ سرجه می خه لکی، هره ها پیغه مبه (ﷺ)
 ده فرموویت: ((كان النبي يبعث الى قومه خاصة، وبعثت الى الناس عامة)) واته:
 په یامبه ری واهه یوه که تابهت بۆ هوزه که ی خوی نیدراوه، به لام من بۆ سرجه می
 خه لکی په وانه کراوم، بیگومان له ناو خه لکدا که سانی غه یره عره ب هه ن، که له زمانی
 عره بی تیناگه ن، که له زمانی عره بی تی ناگه ن، که زمانی قورئان و، به مه یش بیت، له
 خطابی شهره، ده ی ویت که واته چۆن خطابی شهره به زمانی عره بی ناپسته ی که
 سانیک ده کریت، که لی تیناگه ن و، موکه لله فیشن لی و، بهر پرسیارن له سهری؟ وایا
 نه مه دژو پیکدادانه له گه ل مه رجی ته کلیف؟ که توانا بوونه له سر تیگه یشتنی خطابی
 شهره؟!

وه لای نه مه یش نه وه یه که بیگومان توانا بوون به تیگه یشتنی فرمایشتی شهره
 مه رجیکی حاشا هه لته گره، بۆ دروستی نه و ته کلیفه ی دانراوه، کامل کردنی، بویه
 نه وانه ی که عره بی نازانن، به پتی شهره نابیت ته کلیفیان بخریته سهر، تا کاتیک که
 توانای تیگه یشتنیان ده بیت له و خطاب و راستیه ی شهره و، نه مه یش یان به فیربوونی
 قورئان ده بیت، یان به وه رگیران و مانا کردنی ده قه شهره ییه کان ده بیت، بۆ زمانه که یان،
 یاخود به فیرکردنی مسولمانانه به زمانه کانی تری غه یره عره بی و، دواتر هه لسانیان به
 بلاو کردنه وه ی زانیاری و یاسا کانی نیسلام له ناو نه و خه لکه غه یره عره بانه داو، به زمانه
 بیانیه که ی خویان.

رینگای کوتایی و، شیاو ترو باشت له م باره یه وه نه وه یه که واجبی کیفایه یه له سهر
 مسولمانان، واته: هندیکیان ده بیت پتی هه لسن، نه وه یه که گروپیک له مسولمانان
 خویان فیری زمانی گه لانی غه یری عره ب بکه ن و، هه ستن به بلاو کردنه وه ی شهره یه تی
 نیسلام تیا یانداو، هه ر به و زمانه ی نه وان قسه ی پی ده که ن، نه حکامه کانی شهره یه تیان

پئی ڀاڳيهنن، نه گهر مسولمانان له م واجبہ دا خه مساردي بکن، نه واهه موويان تاوان بار ده بن، هه روهک له سهر جه م فهرزه کيفايه کاند اويهو، خه مساردي هه موويان، تاوانبارکړدن هه مووياني له دوايهو، به لگه يش له سهر واجب نه م نه رکه له سهر مسولمانان نه مانه ي لای خواره وهن:

۱- **ثَابِتِي ﴿وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾** ^(۱۰۴) واته: با گروپيک له مسولمانان، هه لسن به نه رکی فرمانکړدن به چاکه و پيگري کړدن له خراسه و، هه نه وانه يش سهر فرازن، نه م نايه ته هه لگري نه و مانايه که فرمانکړدن به ډاگه ياندني نه حکامه کاني شريعت له لايه ن گروپو ده سته يه کی مسولمانان هه فرماني پيکراوه و، نه و ډاگه ياندنانه ي يش به هه ند وه ناگيريت، تا کاتيک که به جوړيک بيت، که نه و خه لکه ليتي تيگن، واته: به و زمانه بيت، که پيی ده دوين و ناخافتن ده کن.

ب- له فرموده دا جيگير بووه، که پيغه مبه ر ^(ﷺ) چه نده ها نامه ي بؤ کيسراو قه يسه رو، نه جاشي و موقه وقيس و هي تريش ناردوه و، داواي مسولمانبووني ليکړدوون و، نه م نامه يه ي به که سانيکدا بؤ ناردوون، که زماني نه وانه يان زانيوه.

ج- پيغه مبه ر ^(ﷺ) له وتاري حه جی مال ناواييدا فرمووي: (أَلَا هَلْ بَلَغْتَ؟ اللَّهُمَّ فَاشْهَدْ، فَلْيَبْلُغِ الشَّاهِدُ مِنْكَ الْغَائِبُ، فَرُبَّ مَبْلُغٍ أَوْ عَلَى مَنْ سَامِعٌ) واته: نايه نه م په يامه م نه که ياند؟ خودايه تو ناگادرا به که گه ياندم! و با نه و که سه ي ليره شايه تي بيگه يه نيت به و که سه ي که ليره نييه، جا هه ندی پيی ډاگه يانراو هه يه، له گوڼگرو ورياتره و تيگه يشت و ترو، له م فرموده يه دا مه به ست له (شاهد: شايه) نه و که سه يه که نيسلامي ناسيوه و، له ياساو کړوکی و نه حکامه کاني تيگه يشتووه و، (غائب: نه هتووه) يش نه و که سه يه که زماني عه ربه ي نازانيت و ليتي حالي نابيت و، هه روه ها نه و که سه يشه که عه ربه ي ده زانيت، به لام هيشتا په يامي نيسلامي پي نه گه يشتووه.

له م پوانگه یه وه، ئه گهر كه سێك هه رمایه وه، كه زمانى عه ره بى نه ده زانىو، له قورئان نه ده گه یشتو، ده قه كانى شه ریه ت به زمانى خۆى بۆ وه رنه ده گێڤدراو، مسو لمانان هه ل نه ده سان به وه ی كه پێ و شوێنى ته كلیفى شه رعى به زمانه كه ی خۆى بۆ پوون بكه نه وه، فێرى بكه ن، ئه وه ئه و كه سه به پێى شه رع ته كلیفى له سه ر شان نییه، چونكه خواى په روه ر دگار ده فه رمویت: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ واته: خودا به پێى توانا ته كلیف ده خاته سه ر شانى مرۆڤ.

په خه نى سێیه م: له قورئانى پێرۆزدا شت گه لێك هه ن، كه تێگه یشتنیا ن بۆ نییه، كه ئه وه ی ش ئه و پێته پچر پچرانه ن كه له سه رتای هه ندێ له سو ره ته كانه وه هه ن، ده ی ئیتر چۆن ده گو تریت؟ له قورئان و سونه تدا شتى وا نییه، كه لێى تێنه گه ی ن؟ له وه لامى نه مه دا ده لێین: ئه م پیتانه به شێك نین له و خیطا بانه ی كه ته كلیف ده خه نه سه ر شانى مرۆڤو، بۆیه پرسى ته كلیف له سه ر ئه م پیتانه نه وه ستاوه، ئه مه له لایه كه وو له لایه كى تری شه وه، ئه م پیتانه مانایه كى پوون و دیا رو ئاشك رایان هه یه، وه ك پیتێك كه خۆى له خۆیدا ده لاله تى لێ ده كاتو، بۆیه له سه ره تای سو ره ته كانه وه هێناویه تى، تا بى كاته به لگه له سه ر ئه وانه ی كه نكۆلى كارن، له ئیعجازى ئه و قورئانه ی كه له و پیتانه پێكه اتوه!

﴿بهشی پینجه م﴾ (الأهلية وعوارضها)

شیاوی مرۆف، بۆ ئه وهی که تاجه ند ده گونجیت، ته کلیفی بخزیته سه ر شان و، به ربه سب و له م په ره کانی به رده م ئه و شیا بوونه
۸۰- پئی خۆشکردن:

پیشتر باس مان کرد، مه ر جی دروستی ته کلیف دانان له سه ر که سێک ئه وه یه که ئه و که سه شیاو بیت. بۆ ئه وه ی ئه و ته کلیفه ی بخزیته سه ر شان و، شیاو بوونیش به چه ند شتێک ده چه سپیت، له وانه گه یشتن به پله ی عاقلی، به لام زانایانی ئوصلوی باس له شیاوی (أهلیة) و به بسته کانی به ده می (عوارضها) به شیوه یه کی گشتی ده که ن و، نیمه ییش لێرده دا له سه ر ئه و په وته ی ئه وان ده پۆین و، یه که م جار باس له (أهلیة: شیاوی) ده که ی ن و، دووهم جار ده چه ی نه سه ر باسی (عوارض: به ربه سته کانی به رده می) و ئه م باسه ی شمان له دوو به شه باسی یه ک له دوا ی یه کدا هیناوه، یه که م: باسی ئه هلیه ت و شیاوی و، دووهم: به به سته کانی به رده م ئه هلیه ت.

﴿به شه باسی یه که م﴾ (الأساسیة : شیاوی)

۸۱- پیناسه ی (الأهلیة: شیاوی):

له زمانی عه ره بیدا، به مانای (الصلاحیة : گونجان) ها تووه، که دگوتریت: فلان که س شیاو و گونجاوه، فلان ئیش، ئه م کاتێک که ئه که سه شیاو بیت، بۆ کردنی ئه و ئیش و کاره و، بگونجیت له که لیدا.

و له زاراوه ی زانایانی ئوصلوی فیه قه دا، (الأهلیة) ده بیته دوو به شه وه: -

۱- أهلیة الوجوب.

۲- أهلیة الأداء.

۸۲- أهلية الوجوب: بریتین له گونجان و شیاوی مړوؤ بؤ نه وهی که مافه شرعیه کانی بؤ واجب بیتو، هه وه ها مافه شرعیه کانی به سهر دا واجب بکړیتو، جی به جی بکړیت،^۱ واته: گونجان و شیاوی مړوؤ بؤ نه وهی که بتوانریت مافه کانی بؤ بچه سپنریتو، هه وه ها نه و شتانهی که واجب بیانکات، جی به جی کردنیانی به سهر دا واجب بکړیتو، نه م نه هلیه تیش به (الذمة: په یمانداری) ده بیت، واته: نه و نه هلیه ته بؤ مړوؤ ده چه سپیت، له سهر بنه مای چه سپاندنی (الذمة) بؤی.

(الذمة) له زمانى عره پیدا، به مانای (العهد: په یمان) هاتووه، وه ک په روه ردگار ده فهرمویت: ﴿لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً﴾^۲ واته: له گال هیچ مسولمانیکدا په چاوی خزمایه تی و هاو په یمانی ناکه نو، نه و نامسولمانانهی که (دار الاسلام) دا، به به رده وامی نیشته جین، به (اهلی ذیمه) ناو زهره د کراون، به هوی نه و په یمانهی که له نیوان نیمه و نه واندو، نه هلی (الذمة) یش واته: هاو پیانو، (الذمة) له زار او ده دا، وه صلیکه که شرع دایناوه، بؤ تاکه که سه، تا به هوی نه و وه صفه وه ببیته شیاو و بگونجیت و نه هل بیت، بؤ نه و کافانهی که هنی و بؤ نه و مافانهی که له سهر سر ییه تی،^۳ و به مانا زار او هیش بیت، نه م په یامه بؤ هه موو مړوؤ ټیک چه سپاوه چونکه هه رکه سټک له دایک ده بیت، په یمانداره و، نه هلیه تی نه وهی هیه، تامافه کانی بؤ واجب بکړیو، هه روه ها هندی مافیش له سهر واجب بکړیت.^۴

له سهر نه م بنه مایه ده کړیت بگوتریت، که بنه رتهی چه سپاندنی نه هلیه و شیاوی واجب بوونی مافه کان بؤ مړوؤ بریتیه له (ژیان)، چونکه به هاتنه زیانه وهی مړوؤ (الذمة) و په یمانی بؤ ده چه سپیتو، هه ر له سهر بناغهی زیان نه هلیه و شیاوی تاکه که س بؤ مافه

1 شرح المنار، لأبن ملک و حاشیه الراهی، ل ۹۳۶.

2 التوبة (۱۰).

3 التوضیح، ۲، ل ۱۶۱.

4 أصول البزدوي. ب ۲، ل ۳۵۷، و شرح النار، ل ۹۳۸.

واجبه كان ده چه سپیتو، هر بۆیه ش ئه هلیت بۆ کۆرپه لیش چه سپاوه، هر چه نده که م ئه ندامیش بیت، چونکه ژيانی ههیهو، له ژيانداو، جا له بهر ئه وهی که ژيانی مرۆف بناغه ی جیگیر بوون و چه سپاندنی ئه هلیت، تا مافه کانی بۆ واجب ببیتو، ههروه ها له سه ری واجب ببیت، بۆیه ئه و په یمانه ی له گه لیدایه به دریزایی ژیانو، مردن لئی جیا نابیته وه.¹

جا ئه هلیت و واجب بوونی مافه کان، به و مانایه ی که باسما ن کرد، له زاراوه ی زانایانی ئو صولدا، له لای یاسا ناسان به (الشخصية القانونية: که سایه تی یاسایی) پیناسه کراوه، واته: ئه و که سه یاسا مافه که سایه تی ته وای تیدا دانا بیتو، ئه م که سایه تی و مافه ش لای یاسا ناسان بۆ هه موو مرۆفیک چه سپاوهو، وا پیناسه یان کردوه، که بریتییه له گونجانی مرۆف بۆ ئه وهی که ماف گه لیکی هه بنو، واجب گه لیکیش له سه ر پتویست ببیت،² و ئه م پیناسه یه ی یاسا ناسانیش هاو شتیه ی پیناسه ی زانایانی ئو صوله بۆ ئه هلیت تاکه که س، له چه سپاندنی مافه کانیدا.

٨٢- أهلية الأداء: بریتین له گونجانی مرۆف بۆ ئه وهی داوای جی به جی کردن (أداء) سی، واجباته کانی لی بکریتو، ههروه ها شیاو بیت، بۆ ئه وهی که گوشتارو کرداره کانی حسابیان بۆ بکریتو، هه موو ری و شوینیکی شه رعییان له سه ر بگریته بهر، به جۆریک که هه رکات هه لسو که وتیکی ئه نجامدا، له پووی شه رعوه به ئه نجامده ر بۆی بیته ئه ژمارو، ری و شوینی شه رعی بگریته بهر له سه ری و هه رکات په رستشیکی جی به جی کرد، ده بیت ئه و جی به جی کردنه ده رده خواردو بیتو، واجبه که ی له سه ر لا بیاتو، هه رکات تاوانی ئه نجامدا دژی خه لکی تر، تۆله ی ته وای له به رامبه ر لی بکریته وه و لئی وه ریگریته وه، له پووی جه سته یی و داراییه وه سزابدریت،³ و بنه ماو بنه په رته ی ئه م

1 هه ندی له شه رعزانان پتیا ن وایه که (ذمة) و په یمانی مرۆف، به جۆریک له جۆره کانی دوا ی مردنیش هه ر به رده وامه، ههروه ک دواتر باسی لیه ده که ی ن.

2 المدخل للقانون الخاص، للدكتور البدراوي، ل٥٨.

3 شرح مرقاة الوصول، ب٢، ل٤٣٤، وأصول الفقه، للشيخ عبد الوهاب خلاف، ل١٥٠.

ئەھلىيەت و گونجاوى و شياوييە، بربىيى يە لە قۇناغى ژىرى و جياکردنەوھى چاك و خراپ لە يەكتر (التمين)، نەك ژيان و، پوح لەلاشەدا بوون.

۸۴- شياوى تەواو و ناتەواو، (الأهلية الكاملة والناقصة):

ھەر يەكە لە ئەھلىيەتى (واجب و)، ئەھلىيەتى (أداء) كە باسماڭن كردن ناتەواون و، جارى وايش ھەيە كە تەواون، بە پەچا و كردنى ئو قۇناغەي كە مەزۇ لە ژيانيدا پېياندا تېپە پ دەبېت، ھەر لە دروست بوونىيەو، تا كامل بوونى عەقلى و، تامردنیش و، ئەم قۇناغەيش بریتين لە:

يەكەم: قۇناغى كۆپەلە.

دووەم: قۇناغى ھانتە دنيا، تا کرانەوھى عەقلى و، جياکردنەوھى چاك و خراپ لە يەكتر.

سێيەم: قۇناغى جياکردنەوھى چاك و خراپ، تا بالغ بوون.

چوارەم: قۇناغى دواى بالغ بوون.

لە مەودا دەربارەى ئو جۆرە ئەھلىيەتە قسە دەكەين، كە بىز مەزۇ دەچەسپېت، لە ھەر لە و قۇناغانەيدا كە ئەژمارمان كردن.

۸۵- قۇناغى يەكەم، قۇناغى كۆپەلەيى:

كۆپەلە لە سكى دىكىدا، وەك بەشېك لە دايكى سەيرى دەكەين، كە دايك دانېشت، ئەوېش دانېشتو، كە دايكى جولە لە جېگايەكەو بىز جېگايەكى تر، ئەوېش ھەوھە دەجولېت، بۆيە حوكم دەدەين، بەوھى كە ھېشتا (نمە: پەيمان) ى بىز نەچەسپاوەو، ھەر بۆيەش ئەھلىيەتى واجب بوونى مافەكانېشى لەسەر نېيەو، جارى واھەيە كە لەو پووەو سەيرى كۆپەلە دەكەين، كە گياندارېكى سەر بەخۆيەو، ژيانى جيايە، لە ژيانى دايكى و، ھاكا لېتى جودا بووبەو، بەدنیا ھات و، بوويە مەزۇفېكى سەر بەخۆو، لەسەر پېتى خۆى وەستاو، ئېتر لېرەدا حوكم دەدەين، بە چەسپاندى (نمە: پەيمان) بۆى و لېرە بەدواو ئەھلىيەتى واجب بوونى مافەكانېشى بۆ دەچەسپېتېن.

نه‌گه‌ر سه‌رنجی ته‌م دوو ئاراسته‌یه بدریټ، تیټینی ته‌وه ده‌کریټ که هیشتا
 هاوپه‌یمانی ته‌واو (الذمة کامله) ی بۆ نه‌چه‌سپاوه، هه‌وه‌ک به‌ موته‌قی و په‌هائیش ذیممه‌و
 په‌یمانی له‌سه‌ر لانه‌چووه‌و، به‌لکو په‌یمانی نات‌ه‌واو (ذمة ناقصه) ی بۆ چه‌سپاوه، که
 ده‌توانیټ به‌ هۆی ته‌و په‌یمانه نات‌ه‌واوه هه‌ندی له‌ مافه‌کانی ده‌سته به‌ر بکات و ته‌واو!
 بۆیه کۆرپه‌له له‌ ته‌هلیه‌تی واجب بوونی مافه‌کانی هه‌یه، به‌لام به‌ نات‌ه‌واوی، که هه‌ندی
 مافی هه‌ن، ده‌بیټ بۆی جی به‌جی بکریټ، به‌لام مافی به‌ سه‌روه‌ه نین، بۆیه ته‌و مافانه‌ی
 بۆ جیگیر ده‌کریټ، که له‌ چه‌سپاندنیاندا پیویستی به‌ پاوه‌رگرتنی ته‌و، (قبول کردنیان)
 نییه، وه‌ک میرات بردن و، وه‌سیه‌ت جی به‌جی کردن بۆی و، دانی مافه‌کانی له‌ پرسى
 وه‌قف دا جیگیرکردنی ته‌و مافانه پیویستی به‌ قه‌بوولکردن نییه، به‌لام ته‌و مافانه‌ی که
 پیویستی به‌ (قبول) کردنی ته‌و هه‌یه، وه‌ک دیاری و خه‌لات کردن، ته‌مه‌یان جارێ
 ناچه‌سه‌پټ بۆی، هه‌رچه‌نده سودیکی تیرو ته‌واویش هه‌بیټ بۆی، چونکه ته‌و خاوه‌نی پاو
 لیژانین نییه له‌ و قۆناغه‌داو، هه‌روه‌ها سه‌ر په‌رشتیارو بریکاریشی نییه، که له‌جیاتى
 ته‌و (قبول) کردنه که ته‌نجام بدات و، هیچ مافیکی له‌سه‌ر نییه، چونکه ته‌هلیه‌تی
 نات‌ه‌واوی، وه‌ک گوتمان و، هیشتا ته‌واو نه‌بووه‌و، ده‌بیټ لی‌ره‌دا تیټینی ته‌و بکریټ، که
 ته‌هلیه‌ت و شیاوی واجب بوونی مافه‌کان بۆ کۆرپه‌له، به‌و مه‌رجه‌ دټه‌ دی، که ته‌و
 کۆرپه‌له‌یه به‌زندوویی بیته دنیاوه.

---

1 ته‌وه‌ی که جه‌ماوه‌ری شه‌رع‌زانانی له‌سه‌ره، ته‌وه‌یه که کۆرپه‌له نه‌ سه‌ر په‌رشتیاری هه‌یه و، نه
 بریکار (وصی) و، ته‌نها ته‌وه‌ دروسته که ته‌م‌ینداریکی بۆ دابنټ، که سامانه‌ک‌ی به‌پاریزټ و، ته‌و
 یاسایه‌ی که ئیستا له‌ ولاتی میسر کاری پټ‌ده‌کریټ، ته‌وه‌یه که کۆرپه‌له له‌ بریکاری (وصی)
 هه‌یه و، هه‌ر سه‌ر په‌رشتاریک به‌سه‌ر مندا لانه‌وه چ مافیکی هه‌بیټ، ته‌م وه‌صیه‌ی ته‌میش ته‌و
 مافه‌ی هه‌یه و، له‌ یاسای سه‌ر په‌رشتیاری مالدی ژماره ۱۱۹ ی سالی ۱۹۵۲ هه‌توه، که ده‌لیټ:
 ماده‌ی ۲۸: دروسته بۆ باوک، که بریکاریک دابنټ بۆ مندا له‌ کهم ته‌ندامه‌ک‌ی یان بۆ ئافره‌تیکی
 سکپی لانه‌واز، ماده‌ی ۲۹: ته‌گه‌ر ته‌و مندا له‌ کهم ته‌ندامه، یان ته‌و ژنه سکپه‌ر لانه‌وازه
 وه‌صفی و بریکاری بۆ دانه‌نرا، ته‌وا دادگا بریکاری بۆ دیاری ده‌کات.

به لام سه بارهت به ئه هلیهت و شیاوی له جی به جی کردنی (أداء) ی واجبہ کاند، ئه مه بۆ کۆرپه له نییه، چونکه به هۆی نه توانین و دهسته و شانی و بچوکیه وه چاوه پێ ی ئه وه ی لی ناکریت، که هیچ جۆره مه لّس و کهوتیک ئه نجام بدات، که بێگومان بناغه و بنه پره تی ئه هلیهت له م قوناغه دا، عه قلّه و، بێگومان هیچ جۆره جیا کردنه وه یه کی نیتوان چاک و خراپ، که ئامرازیکێ عه قلّه له لای کۆرپه له بوونی نییه !

٨٦- قوناغی دووهم: قوناغی جیا بوونه وه ی کۆرپه له له دایکی و، هاتنه دنیا ی، تا عه قلّ کردنه وه ی:

کۆرپه هه رکات به زیندوویی له دایکی جیا بوو یه وه و به دنیا هات، ئه وا په یمان (ذمه) ی، ته واوی بۆ ده چه سپیت، بۆیه ئه هلیهت و شیاوی ته واویش له سه ر واجب ده بیت و سه ر جه م مافه کانی ده سه ته به ر ده بین و، مافیشی له سه رن و، پێویستی به سه رجه می مافه کانی به سه ردا به چه سپیترین، هه ره ک چۆن ئه و مافانه ی به سه ر که سیکێ با لّغه ده چه سپین، چونکه ئه و که سه با لّغه خاوه نی په یمانی ته وا و (الذمه الکامله) و چه سپاندنی ئه هلیه تی ته وا وه بۆیه بۆ منداله که ییش هه روایه، به لام واجب بوونی مافه کان بۆ هه رکه سیک و، موفیک، له به ر خودی واجب که نییه، به لکو مه به ست له و واجب بوونه، حوکمه که یه تی، که بریتیه له جی به جی کردنه کی (الأداء)، جا هه ر مافیک که بۆ مندال بگوئجیت، بیکات، ئه وا له سه ری هه تی که بیکات و ئه نجامی بدات، به لام ئه وه ی که له توانیدا نییه، بیکات، ئه وا له سه ری واجب نیه، وه ک له م درێژه با سه ی خواره وه دا شی ده که ینه وه:

یه که م: مافی به نده کان، ئه وانه ی که مافی داراییین، وه ک بزانندی شتیک که خراپی ده که یه ت، یا خود دانی مافی کرێکار، یان پرکردنه وه ی پێداویستی کانی ئۆ و که سه نزیکه کان و هتد.... ئه م مافانه واجبێ له سه ر مندالیش، چونکه مه به ست و ئامانج تیا یاندا مولک و سامانه که یه و، ده کریت که سیک وه ک بریکاری ئه و منداله کاره که و به خشینه که جی به چه بکات و، به لام ئه و مافانه ی به نده کان که په یوه ستن به سزا کانه وه، وه ک کوشتنه وه، ئه مه له سه ر مندال واجب نییه، چونکه ناگو نیت و شیا و نییه، بۆ ئه و حوکمه، که

سزادانییه تی چونکه کارو کرده وهی مندال، به که م کورتی وه صف ناکریت و نایه ته نه ژمارو، بۆیه نابیته فاکته ر بۆ سزادانی، چونکه مانای تاوان له کرده وهی مندالدا به ر جهسته نابیت، ههروهک ئه م مافه له لایه ن بریکاره وه ناکریت جی به جی بکریت، بۆیه دروست نییه، که سه ره پهریشتاری (ولی) سزا بدریت له جیاتی بریارده ری بریکاره که (وه صی) و ئه مه به پیچه وانیه ی خوین دانه که یه، چونکه ئه م پاره دانه واجبه، چونکه پاراستنی پرۆسه که ی تیدایه و، مندالی بوون له گه ل پاراستنی گیانی خه لک پیچه وانیه وو دژین و، مه به ست له واجب دانی ئه وو خوینه، بره پاره که یه، یان مولکیکه و ده کریت مولک و پاره یش بریکار هه لسیته دان و جی به جی کردنی.

دووه م: مافی خوی پهره ر دگار، هه یانه که بناغه ی په رسته شه کانه، که ئه ویش باوه ر (ایمان) ه، هه یانه په رستشی په خت و ته واوه و، ئه مه یش یان په رستش لاشه یی یی و، به سه، وهک، نوێژ کردن، یان په رستش دارایی و به س، وهک زه کاتدان یاخود هاوبه شه له نیوان په رستشی جهسته یی و مالی، وهک هه ج کردن، ئه مانه هه ج کام له سه ر مندال واجب نین، هه ر چه نده که هۆکاری ئه م مافانه یش هاتبیته دی و، ههروه ها کات و جیگای په خساندن هه بیت و، په یمانیکی گونجا و له سه ر ئه و مندال هه بیت، چونکه حوکمی واجب بوون له م مافانه دا، بریتی یه له جی به جی کردنیان راسته و خۆ و به پراکتیکی له لایه ن ئه و که سه وه که کاره که ی له سه ر واجبه و، ده بیت خۆی بیکات، به ئازادی و سه ره پشکی ته وا و نه ک بریکاره که ی به تۆبزی بۆی بکات، تامانای تاقیکردنه وهی ئه و مرۆفه له م پرۆسه یه دا بفامریته وه و جی به جی بیت و، به خۆی تاقی بکریته وه و، له سه ر کاره که یشی پاداشت وه ر بگریت و، بیگومان مندال شیا و نییه، بۆ ئه م حاله ی که باسکرا¹، وه مافی

---

1 التلویح علی التوضیح، ب، ۲، ل ۱۶۲ و، ده رباره ی واجبی زه کات له سه ر مندال، له نیوان شه ر زاناندا پجیایی هه یه و، ئه وانه یان که به واجبیان زانیوه، به و پتودانگه دایانناوه، که مافیکی پتیوستیه له سه ر ده وله مه نده کان که ده بیت بیده ن به ه ژراره کان و، ئه م مانایه ش په یوه ندی به مندال بوون، یان بالغ بوونه وه نییه و، ئه و گروهی که دنی زه کاته که یان به واجب نه زانیوه، به و پتودانگه بوون، که وهک په رستشی وهک نوێژ بۆی ئه ژماریان کردوه و، بیگومان له په رستشدا

خوای مەزن هەن، کە پەيوەندیدارن، بەسزاکانەوه، وەك ئەو سزایانە (حدود) دانراوه بۆ تاوانەکانو، بێگومان جیّ بە جیّ ناکریت، هەر وەك سزایانەیش ناگریتەوه، کە وەك سزا لەسەر پێشێل کردنی مافەکانی بەندهکان کردوویەتی، وەك کوشتنەوه، چونکە حوکمە کە ناگریتەوه، کە سزادانیەتیو، لەم کارەیشدا دیسان بڕیکار ناتوانیت لە جیاتی ئەو سزاکە وەرگیریت^۱. بەلام سەبارەت بە شیایو ئەهلیەتی کە سێك بۆ جیّ بەجیّ کردن (أداء) ی مافەکان، ئەمەیا سەبارەت بە منداڵ هێچ جۆرێك لە ئارادا نییە، چونکە قۆناغەکی شیایو نەگەنجاوه، بۆ ئەم کارەو، چاک و خراپ لێك جیا ناکاتەوهو، بۆیە ناتوانیت خۆی مافەکان جیّ بەجیّ (أداء) بکاتو، بێگومان عەقل کرانەوهو جودا کردنەوهی چاک و خراپ لە یەکتەری، وەك گوتمان بناغە ی ئەهلیەت و گونجای تاکە کە سە بۆ توانابوونی بە جیّ بەجیّ کردن (أداء) ی، مافەکان، بۆیە داوا لە منداڵ نەکراوه، کە خۆی بەخۆی هەرشتێك جیّ بەجیّ بکاتو، ئەوهی کە لەسەری واجب بووه، لە مافەکان بەهۆی ئەوهوه کە ئەهلیەت و شیایو واجب بوونی لە سەرە، ئەمەیان سەر پەشتیارەکی بۆ دەکات، کە لە هەر شتێکدا کە بگونجیت، سەر پەشتیار لە جیاتی خۆی بۆ بکات، نەك خۆی!

لە بەر ئەوهی کە منداڵ ئەهلیەتی (أداء) ی، نییە، بۆیە هێچ پێو شوی نێکی لەسەر قسەو هەلسو کەتەکانی ناگریتە بەر، بۆیە گرێبەست و هەلسو کەوتە زارەکییەکانی بەتالان و، کاریان پێ ناکریتو، هەر ئەمەیش یاسای مەدەنی عێراقی و میسری چەسپاندوویەتیو، دانی پیا ناوه^۲.

بەمەرج گیراوه کە دەبێت بالغ بوبێت، چونکە پەرستش تاقیکردنەوهیەو، بێگومان مندالیش بۆ تاقیکردنەوه ناشیت، لەبەر کەم عەقڵییەکی، بڕوانە بدایة المجتهد. ب، ل، ۲۲۰.

1 کشف الأسرار، ب، ۴، ل ۱۳۶۲.

2 ماددە ی ۱۶ ی یاسای مەدەنی عێرقی، ژمارە ۴۰ ی سالی ۱۹۵۱ دەلێت، هەلسو کەوت و مامەلی مندالی ناژیرو جیانە کەرەوهی چاک و خراپ لە یەکتەر بەتالە، هەر چەندە سەر پەشتیارە کە پشی مۆلەتی قیدابیت. ماددە ی ۱۱۰ لە یاسای مەدەنی میسری ژمارە ۱۲۱ ی سالی ۱۹۴۸ دەلێت: مندالی

۸۷- قۇناغى سىيەم: قۇناغى جياكردنه وهى چاك و خراپ له يەكترى، تا قۇناغى بالڭ

بوون:

ئەم قۇناغە بەگە يىشتىنى منداڭ بە تەمەنى حەوت سالان دەست پىدەكاتو، بە قۇناغى بالڭ بوون كۆتايى دىت، لەم قۇناغەدا ئەھلىيەتى واجب بونى مافەكان بە تەواوى لەسەر مرقۇد دەچەسپىت، چونكە كە بۆ منداڭى جيانەكەرە وهى چاك و خراپ له يەكتر (مەين زۆر باشتر دەچەسپىت، بۆيە مافەكانى جىگىر دەبن، ھەرۈھە مافىشى لەسەر جىبەجى دەكرىت، بەو شىۋازەى كە بە درىژى باسماڭ كىرد، سەبارەت بە منداڭى بچووكى جيانەكەرە وهى چاك و خراپ، كاتىك كە باسى قۇناغى دووھەممان كىرد، واتە قۇناغى لەدايك بوون تا قۇناغى ژىرى و جياكردنه وهى چاك و خراپ له يەكترى. بەلام سەبارەت بە شياوى ئەھلىيەتى تاكە كەس، بۆ جىبەجى كىردن (أداءسى، مافەكان، ئەمەيان بۆ منداڭى لەم قۇناغەدا دەچەسپىت، بەلام بە ناتەواوين چونكە عەقلىش ناتەواو و لەم قۇناغى ئەھلىيەتى ناتەو ودا، ھەركات ھەندى شتى جىبەجى كىرد، ئەوا بۆى دروستە و لىتى وەردەگرىت بەلام لەسەرى واجب نىيە، وەك ئىمان و پەرسىشە جەستەيەكانى تر، چونكە لەمانەدا سودى تىرو تەواوى تىادايە، بۆ خودى منداڭە كە.

بەلام سەبارەت بە مامەلە دارايىيەكانى، ئەم درىژەباسەى خوارەو پافەى پەرسەكە دەكات:

۱- ئەو مامەلانى كە سودى تەواويان بۆ منداڭە كە ھەيە، وەك وەرگرتنى دىارى و خىرو شتى وەسيەتو، ئەم مامەلە و ھەلسوكەوتانە بۆ منداڭ دروستەو، پىويست بە سەرپەرىشتىيار يان منداڭە كە خۆى ناكات، چونكە دروستى ئەم جۆرە مامەلانى، ئەگەر منداڭ كىردنى، دەگونجىت، چونكە ئەھلىيەتى ناتەواوى لەم قۇناغەدا ھەر ھەيە، لە دروستىشدا بەرژەو ھەندىيەكى ئاشكرا ھەيەو، ئىھەش فەرمانمان پىكراو كە پەچاوى

بچووكى جيانەكەرە وهى چاك و خراپ مافى ئەو ھەيە نىيە كە مامەل بە دارايى خۆيەو بىكاتو، ھەم و ھەلسوكەوت و مامەلە يەكى بەتالە.

به رژه وهندی منداله که بکهین، هر کات توانیمان، بویه لیړه دا که ده توانین، که واته دروسته په وچاوی بکهین.

۲- نو مامه لانه ی که زیانی ته واو به منداله که ده گه یه نن، نو ویش وهک نو مامه لانه ی که به شیک له دارایی منداله که بی به رامبه ر خه رچ بکریتن وهک نو وهی که بکریتن به دیاری، یان بکریک به وه قفو هتد... نو هم ه لسوکه ت و مامه لانه بق مندال دروست نین و، به لکو هر ناگیرسین و به تال، ته نانه ت سه په رشتیارو پاسپیړدراو بویان نیه، که به بیانوی مؤله ت وهرگرتن، به دروست دابنن، چونکه نو وان له راستیدا خاوه نی مولکه که نین، بویه مافی مؤله تیشیان له م بواره دا نیه، چونکه سه په رشتیاری (الولایه) له سه ر په چاوکردنی به رژه وهندی منداله که وه ستاوه و، ده بیت وهک مندال ته ماشا بکریتن، نو ه لسوکه وتانه ی که زیانی بی ده گه یه نن، نو هم چاودیری کردن نیه، نو که ر منداله گه یش مؤله ت بدات، هر ناکریتن، چونکه زیانی وی تیادایه.

۳- نو مامه له و ه لسوکه وتانه ی که په هندی چاک و خرابیشیان هیه، به پتی بنه پرتی دانانه که یان، وهک کپین و فروشتن و به کریدان و، دیکه ی مالکوپکیکانی تر،^۱ نو هم ه لسوکه وت و مامه لانه بویان هیه، قازانچ بکهن، هه روه ها ده گونجیت زیانیش بکهن، بویه نو که ر مندالی ژیر توخنیان که وت دروسته، له سه ر بنه مای نو وهی که نه هلیه تی جیبه جی کردن (أداء)ی، هیه، به لام له لایه کی تره وه له سه ر، مؤله تی سه په رشتیار (إجازة الولي) وه ستاوه، چونکه نه هلیه ته که ی ناته واوه و نو قسانه، بویه که سه په رشتیار

---

1 لیړه دا تیبینی نو وه ده کریتن که نو وهی په چاوکراوه، له م ه لسوکه وتیدا که په هندی سودو زیانیشی هیه، نو وهی که شپوازی ه لسوکه وت که و سروشته که ی دیاری ده کات، به بی په چاوکردنی نو وهی که نایا نو کرده وهی که منداله که کردویه تی له راستیدا بوی سودمه نده؟ یان نا! بویه نو که ر مندالیک شتیکی فروشت، به زیاتر له نرخه که ی خوی، نو و نو کاته نو هم مامه له یه ی له سه ر مؤله تی سه په رشتیاره که ی وه ستاوه و حساب بق قازانچی منداله که ناکریتن، له م مامه له ییدا، چونکه بیگومان هر سروشتی مامه له وایه، که یان زیان ده کاتن یان سودو قازانچی هیه.

مۆلەتى پېدا، ئىتر ئەم مۆلەتدانه، ئەو ناتەواويه پې دەكاتەوه، مامەلەكەى وەك مامەلەى
كەسك خاوەن ئەهلییهتى كامل تەماشە دەكریت.

ئەم حوكمانەى كە باسمان كردن، سەبارەت بە مامەلە وەلسوكەوتەكانى منداڵو،
ئاستى دروستو نادروستیانن یاسای مەدەنى عیراقیش^۱ دانى پیدادا ناوون وەرۆهها
یاسای مەدەنى میصرى سەبارەت بە مەمەلەى قازانجدارو زیانمەد یاسای دەرکردوون.
بەلام ئەو مامەلەنەى كە دیوى قازانچو زیان هەردووكیانى تیدادیە، بۆ ئەمەیان وای داناهە،
كە دروستە بەتال بكریتەوه، وەك پەچاوكردنك بۆ بەرژەوهەندى منداڵەكەون هەركات
سەرپەرشتیار مۆلەتى دا، یان منداڵەكە دواى بال بوونون تەمەنى پێگەیشتن لەسەر
مامەلەكە پازى بوو، ئەوا دەتوانیت هەلى نەوشیتەوه.^۲

۸۸— منداڵى مۆلەتدارو:

دروستە بۆ سەرپەرشتیار، كە مۆلەت بە منداڵ بدات، كە كارى بازرگانى بكات، هەر
كات هەستى كرد توانای هەیه، لەم حالەتەدا هەلسوكەوت و مامەلە بازرگانىیهكانى منداڵ،
هەرۆهها گشت ئەو مامەلەنەى كە پەيوەندیدارن بە بازرگانىیهكەیهوه، بە هەلسوكەوت و
مامەلەى دروست و سەرکەوتوو دینه ئەژمارو كارپێكراون، چونكە ئەو مۆلەتە پێش
وەختە، بۆ مامەلەكردن، هاوشانە لەگەڵ مۆلەتى دواترداون وەك یەكن و هەر ئەمەیش لە
لایەن یاسای مەدەنى عیراقى و میصریهوه چەسپاوه.^۳

۸۹— قۇناغى چوارەم: قۇناغى دواى بالغ بوون:

كە مۆلەتە قلى پێگەیشتن، ئىتر ئەهلییهتى تەواى جیبەجى كردن (أداء)ى هەیه،
شیاهە بۆ ئەوهى كە خیطابى شەرى پووبەپوو بكریتەوه و گشت تەكلیفكە شەرى

1 بېوانە ماددەى ۹۷، لە یاسای مەدەنى عیراقى.

2 بېوانە ماددەى ۱۱۱ لە یاسای مەدەنى میصرى.

3 بېوانە ماددەكانى ۹۱-۱۰۱ لە یاسای مەدەنى عیراقى و ماددەكانى ۵۴ و ۵۵ و ۵۶، ۱۱۲ لە

یاسای مەدەنى میصرى.

بخڙيتہ سەر شانی و، سەرجه م گريته ست و مامه له کانی دروستن، به بئ گه پانه وه بۆ پرسکردن به هيچ کهس، نه گه ر گيژو که م عه قل (سفیه) نه بيټ، وه ک دواتريش باسی ده کرين.

﴿به شه باسی دووهم﴾

به ره به سته کانی به رده م شياوی مروفن بۆ نه نجامدان و جيبه جي کردنی مافه کان (عوارض الأهلية) :

٩٠ — ريخوشکردن :

پيشتر زانيمان، که نه هليه ت و شياوی مروف، بۆ پتيويست بوونی مافه کان له قوناغی کۆرپه له ييدا به ناته واوی (ناقصه) ی، بۆی ده چه سپيټ و دواتر دواي له دايکبوونی بۆی کامل ده بيټ و، هه تا له ژياندا بيټ هه ر نه هليه تی ته واوی هه يه .

به لام شياوی و نه هليه تی جيبه جي کردن (أداء) له لايه ن خودی خۆيه وه نه مه يان بۆ مروف له قوناغی کۆرپه له ييدا نا چه سپيټ، هه روه ها بۆ مندالتي که چاو خراپ ليک جياناکاته وه، ديسان نا چه سپيټ، به لام نه هليه تی ناته واو (ناقصه) بۆ مندالی ده چه سپيټ، که چاک و خراپ له يه کتری جيا بکاته وه و، دواتر که عه قلی گرت، ئيتر نه هليه تی کاملی بۆ ديته جي، جا بنه رته ی نه هليه تی جيبه جي کردن (الأداء) بۆيتيه له عه قل، جا که عه قل نه بوون نه هليه تی نه دانيش نابيټ و خاوه ن که موکوپي ده بيټ و هه ر کات عه قلی کامل بوو، ئيتر نه هليه تی جيبه جي کردنيش کامل ده بيټ، عه قل کورت و نا کامل بريتيه له عه قلی مندالی که چاک و خراپ له يه کتر جيا بکاته وه، هه روه ها نه وانه ی له م ناسته دان، عه قلی کامل بريتيه له عه قلی که سيک پيگه يشتوو (بالغ)، که شيت و شيتۆکه (معتوه) نه بيټ.^١ به لام جاري وا هه يه، که مروف ته نانه ت دواي نه وه ی که بووه خاوه نی نه هليه تی کامل، تروشی کۆمه له گرفتيتک ده بيټ، که نه و نه هليه ته لا ده بن، يان

1 التوضيح، ب، ٢، ل ١٦٤.

که می ده که نه وه، یاخود له پړوی لابردن و که مکړنده وه کاریگری تیناګان، به لām هندی
 حوکمی نه و که سه تووش بووه ده ګږن، نه مهش نه وه یه که ناو نراوه به ربه سته کانی
 به رده م نه هلیه ت (عوارض الاملیه).¹

۹۱- جوړه کانی له مپه پره ګان (عوارض)؛

نم له مپه پړو به ربه ستانه ده بڼه دوو به شه وه؛

یه که م: به ربه سستی خودایی: (عوارض سماویة).

دووه م: به ربه سستی مړفکرد (عوارض مکتسبة).

- له مپه پره خودا کرده ګان (ال عوارض السّماویة)، بریتین له و به ربه ستانه ی به یڼ
 ده سه لاتی مړفدو پازی بوونی تاکه که س له لایه ن خاوه ن شه رعه وه که خودای مه زنه
 جیګیر کراون و چه سپاون، بویه به به ربه سستی ناسمانی (عوارض سماویة) ناو زه دکراو،
 چونکه له تواناو بژارده ی مړفدا نیه، له دهره وه ی سنووری ده سه لاتی مړفدایه، وه ک
 شیتي و شیتو که یی و نه خو ش و مردن.

- به لām له مپه پره مړفکرده ګان بریتین له و به ربه ستانه ی که له سنووری ده سه لاتی و
 ه لېزارده ی مړفدان و خوی به ده ستیان ده هیئت و نم له مپه پانه ش دوو جوړن:
 یه که م: نه وانه ی که دهره او یشته ی دهروونی خودی مړفدن، وه ک: نه زانین (جهل) و
 سه رخو ش و ګالته جاپی.

دووه م: نه و به ربه ستانه ی که له لایه ن غه یری خودی مړفده وه تووشی ده کریت، که
 نه مه شیان (زړلېکردن: الأکراه) ه.

له مه ودوا له سه ر هندی له به ربه سته خودا کردو مړفکرده ګان ده دویتین:-

---

1 (العوارض: به ربه سته ګان) به وه پیناسه کراون که بریتین له و حاله تانه ی که هه میشه

له ګه ل مړفد نین، به لām دژي نه هلیه تن و کاری تېده که ن.

مه به ستي يه كه م :

به به سته خودا كرده كان (العوارض السماوية)

يه كه م : شيتي :

۹۲- هندی له زانا يانی فیه، شیتی یان وا پیناسه کردوه، که بریتیه له تیک چوونی عه قل، به جۆریک که بهر بگریت، له پهوت وهرگرتنی کردارو گوفتاری که سی تووش بوو، له سهر پهوتیکی عاقلانه و ژیرا، مه گهر زۆر به ده گهن^۱،
ئه مه ییش دوو جۆره : (زگماکی : اصلی) و (کتوپر : طارئی).
- زگماکیه که ی ئه وه یه که مۆف هه به شیتی له دایک بییتو، زگماک بییتو، قهت ساغ نه بو بییت.

- کتوپر (طارئی) ه که ی، ئه وه یه که عه قلی هه بو بییت و ژیر بو بییت، به لام ده اتر به کتوپری شیت بو بییت، هه ردووی ئه م دوو حاله تیش، یان هه میشه یین، یان نا هه میشه یی و کاتین هه ردوو جۆره که ی شیتی کارناکه نه سهر ئه صلیه تی واجب بوونی مافه کانی که سی تووش بوو، چونکه ئه م مافانه به (ذمه : په یمان) چه سپاونو، شیتی دژی (ذمه) نییه و، شیتیش په یمانداره، چونکه ذیمه داریبون، به بوونی ژیان ده چه سپیتو، بیگومان شیتیش ژیا نی هه یه و، ژیانداره و، به سهری ده بات، به لام ئه م شیتییه کار له ئه هلیه تی جی به جی کردن (أداء) ده کاتو، ئه م مافه ی له سهر نا هیلیت، چونکه جی به جی کردنی (أداء) به ستراره به عه قل و به جیا کردنه وه ی چاک و خراپ له به کترو ئه م دووانه ییش له شیتدا بوونیان نییه، بۆیه حوکمی شیت، وهک حوکمی مندالی جیا نه که ره وه ی چاک و خراپ له به کتر وایه له مامه له و هه لس و کهت و کرداره کانیدا.
به لام له په رسته شه کاند، ئه گهر شیتی ئه و که سه به رده وام و هه میشه یی بوو،^۲

1 الوضیح ب، ۲، ل ۱۶۷.

2 به رده وامی و هه میشه یی له شیتیدا ئه وه یه که سنوری نییه و، ئه م حاله تیش به پتی جۆری په رسته شه کان ده گۆردریت، بۆ نمونه له پۆتووی په مه زاندا ئه گهر که سه که له ته وای

ئەو پەرسىشەكانى لەسەر شان لادەچن، بەتەواوەتى واجب بوونيان لەسەر لادەچىت، چونكە لەكاتەدا تواناي جى بەجى كردن (أداء) ى لە دەستداوە، بەهۆى شىتتییەو، ھەرەھا لە دواى چاكبوونىش سەختە لەسەرى كە وەك قەزاكردنەو، بىگريتەو، جا ھەر كات نەتوانرا (أداء: جى بەجى) بكرىت، لەكاتى خۆیدا، نەدەكرا لە بەر سەختى قەزابكرىتەو، بۆيە (واجب) بوونى ھەرشىك بەجى (أداء) سودى نىيە، بەلام ئەگەر ھالەتى شىت بوونەكە نا ھەميشەيى بوو، ئەوا (جى بەجى كردن: أداء)، ھەر چەندە لە ھالەتى شىتتەكەيدا ناكريت، بەلام لە دواى چاكبوونەو، بەجى ناپەرەھەتى بتوانىت قەزاي بكاتەو. ئەوا لەم كاتەدا لە بەر ئەوھى كە (أداء) ە كەى جىگيرەو بە گريمانەى چەسپاوە، بۆيە (واجب) بوونى ھەر لەسەر دەمىنئەو.

۹۳- سانسۆر دانان لەسەر شىتو، ماوەى دەس بەكاربوونى سانسۆرەكە:

شىتى ھۆكارە بۆ سانسۆر (حجر) خستە سەر، و سانسۆر لە شەرعدا برىتە لە بەر گرتن لە مامەلەى زارەكى نەك كردارى، بەو مانايە كە ئەو مامەل! ە زارەكيانە ناچەسپىن، و دروست نىن، لە شىتتیشدا ھەر دروست نىن و ناگيرسىن، ھەر چەندە بەتەواوى سود مەندىشبن بۆ كەسە شىتەكە، ھەرەك ئەم حوكمە لە مندالى جيانەكەرەوھى چاك و خراپ لە يەكتر (غير المميز) شيدا ھەروايە، چونكە دروستى گوفتارو، كارپيكرديان، دەبىت لە پړوى عەقل و تەمىزەو بنو، بەجى عەقل و تەمىز دەرد خواردو نىن و كاريان پى ناكريت، تەنانەت ئەگەر سەرپەرشتارىش مۆلەتى دابىت، چونكە كارەكە ھەر لەبنەرەتەو بەتالەو، مۆلەتى پاشەوختىش بۆ شىت بەتال سودى نىيەو، دروستى پى نابەخشىت.^۱ ئەو شىتتەي كە (محجور لذاته) يەو، واتە ھەر كات

مانگەكەدا شىت بوو، ئىتر ئەو بە شىتى ھەميشەيى و بەردەوام بۆ (ئەو مانگە) دىتە ئەژمارو، ئەگەر ھەندىكى شىت بوو، لەكەمىكى تری مانگەكەدا چاك بوويەو، ئەو بە شىتى ناھەميشەيى دىتە ئەژمار.

1 شرح مرقاة الوصول. ب، ۲، ل ۴۳۹.

شىتتى توشى مۇقەكە بوو، ئەو پاستەو خۇ ھۆكارەكە بۇ ئەوئى كە سانسۇرى بخىتە سەر، بەبى گەپانەو بۇ بىرىرى دادگا، بۇيە قىسە شىتت لە كاتى شىتتدا كارى پىئى ناكىرىت، بەلام ئەگەر حالەتى شىتتىكەى پچر پچر بوو، بەجۇرىك كە ھەندى كات چاك دەبوويەو، ئەو مامەلە ھەلسو كەوتەكانى ئەو كەسە شىتتىكە، لە كاتى ساغىدا، ھەك مامەلەئى كەسى عاقل ئەژمار دەكرىت. ياساى مەدەنى عىراقىش ھەر لە چوارچىوئى ئەم ئەحكام گەلەى فىقھى ئىسلامىدا لەم بارەيەو بىرىرى داوئە، بەدەق ئەوئى چەسپاندوئە كە ھوكمى شىتت ھەك ھوكمى مندالى جىانەكەرەوئى چاك و خراپ (غىر المىن) وايەو، يەكسەر لە گەل سەر ھەلدانى حالەتكە تىايدا، بە سانسۇردار دىتە ئەژمارو، دواتر مامەلەكانى لە كاتى ساغىداو، ئەگەر شىتتىكەى پەپاندبوو، ئەو ھەك مامەلەئى كەسى عاقل تەماشدا دەكرىت.¹

بەلام ياساى مەدەنى مىصرى، لە ھەندى بەندىدا چۆتەو دەرەوئى ئەحكامەكانى فىقھى ئىسلامىو، ئەگەر چى ئەوئى دركاندوئە، كە شىتت ھەك مندالى، جىانەكەرەوئى چاك وايەو، ئەھلىتە تىادا نىيە، بەلام بەسانسۇردار ئەژمارى نەكرىوئەو، گوتوويەتى دەبىت دادگا ئەو بىرىرە بداتو، ھەروھە ئەوئى دەر بىروە كە ھەر بەبىرىرى دادگايش سانسۇرى لەسەر لادەچىتت و سەر جەم مامەلەكانى پىش تۆماركرىنى بىرىرى سانسۇركىرن لەسەر بەدروست دادەنرىتو، بەتال نىن. تەنھا بەو مەرجە نەبىت، كە حالەتى شىتتىكەى زۆر بىت، لە كاتى گرىبەستەكەدا، ياخود لايەنى سەر جەم مامەلە ھەلسو كەوتەكانى لە دواى تۆماركرىنى بىرىرى سانسۇرەكە بە تەواى بەتالان، ئىتر چونىكە ئەو مامەلەئە لە كاتى ساغىدا كرابن، كە جارجار چاك دەبىتەوئەو شىتتىكەى

---

1 لە ماددەئى ۹۴ داھاتوئە، كە مندال و شىتتو، شىتتو، لە خودى خۇياندا سانسۇرىان لە سەرەو، لە ماددەئى ۱۰۸ داھاتوئە، كە شىتتى پەتەپى ھەك مندالى جىانەكەرەوئى چاك و خراپ يەك ھوكمىان ھەيە، بەلام شىتتى پە دوو، نايەتەپى مامەلە ھەلسو كەوتەكانى لە كاتى ساغىدا ھەك مامەلەئى ساغو عاقل كارىان پىدەكرىت.

لاده چېت، ياخود هر له کاتي شيتيه کيدا نه نجامي دابن، هر چونه که و، ته نانه ت
نه گهر له دواي عه قل گرته وه و چاک بوونه و هيش نه نجامي دابن، هر به تالن، مادام
هيشتا برپاري لاجوني سانسوري له سر نه درابيت !

دووه م: شيتوکه و بيرکول و گيلی و گه مژه يی و که وده نی (العه): -

۹۴- (العه: گيلی) برييه له تیکچوونی عه قل، به جوریک که مړو که حاله تی
فامکردنی شيته کانی که م بيته وه، قسه تیکه ل بکات و، نه زانیت کاره کانی به پړوه
ببات و، ساز بکات، بویه به م هویه وه ه ستردن و جیاکردنه وهی چاک و خراپ له ده ست
ده دات و په ی به کاره باشه کان نابات، نه مه ییش دوو جوړه:

یه که م: نه و که و دهنیه ی پړه که ی هینده زوره، که هیچ ه ست و جیاکردنه وه ی
چاکه و خراپه یه له خاوه نه که یدا ناهیلته وه و، وه ک شیتی ل دیت و، وای ل ده کات، که
نه هلیه تی جی به جی کردن (أداء) تیایدا نامیتیت، به لام نه هلیه تی واجب بونی مافه کان
بوی هر به رده وام له سهری و، له حوکمه شه رعیه کاند، حوکمی شیتی هیه.

دووه م: نه و گیل و که وده نییه ی هستی هیه و، توانای جیاکردنه وه ی چاک و خراپی
هیه، به لام له ناستیکي که مدایه و، وه ک ه ست و توانای که سی عاقل نییه و، مړوکی

---

1 ماده ی ۴۵ ی یاسای میصری ده لیت، هر که س له بهر مندالی و که م نه مه نی یان شيتوکه یی،
شیتی جیاکردنه وه ی چاک و خراپی له ده ست دابیت، نه وه نه هلیه تی نه وه ی نییه، که توخنی مافه
مه دهنیه کانی بکه ویت.

هر وه ها ماده ی ۱۱۳ ییش ده لیت: که سی شیت و شيتوکه و بيرکول و گیزو حول دادگا برپاری
سانسور ده دات له سهریان و، هر ده بیت دادگایش برپاره که له سهریان لابیات.

هر وه ها ماده ی ۱۱۴ ده لیت: یه که م: هه لسوکه و ت و مامه له ی شیت و شيتوکه نه گهر له دواي
برپاری تومارکردنی سانسور له سهری نه نجامي دابو، به به تال دیته نه ژمار. دووه م: به لام نه گهر
مامه له و هه لسوکه و ته که ی له پیش تومارکردنی برپاری سانسوره که نه نجامي دابو، به به تال نایه ته
نه ژمار، مه گهر کاتیک که نه و حاله تی شيتیه تیایدا زور په نگي دابیته وه، یان لایه نی به رامبه ری
گریبه سته که پتی زانی بیت، که شیت، تیر به تاله.

گئیل و گه مژده ی له م جزیره له حوکمی شهرعیدا نه و مژوفه بانغه، وهك مندالتیکی جیاکهره وهی چاک و خراپ وایه.

ونه هلیه تی (جی به جی کردن: أداء) ی هه یه، به لام به ناته وای (ناقصه)، به لام نه هلیه تی واجب بوونی به ته وای بوی نه نجام ده دریت و، کاملی نه م نه هلیه تی هه یه و، له م پروانگه یه وه په رسته شه کانی له سهر نییه، به لام نه گهر نه نجامیان بدات، بوی دروسته و، هه روه ها سزای له سهر جی به جی ناکریت و، نه و مافه مالیانه ی خه لک که دهستی له خراپ کردنیاندا هه یه، پیی ده بیژدریت و، دروسته نه م بژاردنه له لایه ن سهر په رشتیاره که یه وه بوی جی به جی بکریت، وهك بژاردنی شتیک که به دهستی نه م خراپ بو بیت و، هه ر مامه له و هه لسو که وتیک نه نجام بدات، که سوودی ته وای. هه بیت بوی، نه و دروسته و، نه گهر زیانی ته وای هه بوو، بوی نه و نادرسته و، نه گهر مامه له و هه لسو که وته که ی دوو لایه نه بوو، واته چاوه پئی ده کرا، سوودی هه بیت بوی و، چاوه پیش ده کرا، که زیانی لی بکات، له م کاته دا له سهر موله تی سهر په رشتیاره که ی وه ستاوه، نه گهر پینگه ی پیدابوو، نه وه مامه له که ی دروسته و، به پیی وانه وه دروست نییه. بژانه که که سی گئیل، له پرووی نه وه وه که له خودی خویدا سانسوری له سهره (محجور لذاته) یه، له م حوکمه دا وهك شیت وایه.

۹۵- حوکمی که سی گئیل، له یاسای مه ده نیدا:

یاسای مه ده نی عیراقی به مهرجی نه گرتووه، که سانسور خسته سهر که سی گئیل ده بیت له دادگاوه بیت و، به لکو هه ر خو کرد و خوی له خویدا که گئیل بووه، به سانسور له سهر نه ژماری کردووه و، فیهی نیسلا میشدا هه روایه و، له لایه کی تره وه وهك مندالی جیاکهره وهی چاک و خراپ دایناوه. له حوکمه کاند، به بی جیاوازی کردن له نیوان جوری که سه که و ده نه کاند.^۱ به لام یاسای مه ده نی گژماری عه ره بی میسر پیی وایه، که که سی

---

1 له ماده ده کانی ۴۹ و ۱۰۷ له یاسای مه ده نی عیراقیدا هاتووه، که که سی گئیل حوکمی، وهك

حوکمی مندالی جیاکهره وهی چاک و خراپ وایه.

گیل وهك شیت وایه، بهبی جیاوازی له نیوان جۆری كه سهكه ودهن و گه مژه كانداو له پوی سانسۆر له سهرداینیوه، یاساكانی شیتی به سهردا جی بیجی کردووه، به پیتیستی زانیوه كه نهو سانسۆردانا نه له سهری به پیتی بریاری تایبه تی دادگابیتو، سه رجهم هه لسو كه وته كانی پیتشس تۆمارکردنی بریاری سانسۆره كه به به تال دانراوه نه گهر نهو حاله تی گیلی و كه وده نییه له كاتی گریه سه كه دا پیوهی دیار بوبیتو، یاخود لایه نی به رامبه ر زانیبیتی كه داماوو گیل و كه چه هه ر مامه لای له گه لدا کردبیتو، هه روه ها پیتش هه لوه شانده نه وهی بریاری سانسۆره كه، هه لسو كه وتو مامه لكانی هه ر به به تال ده میتنه وه.¹

نه وهی كه یاسای مه ده نی میصری دایناوه، به گشتی پیچه وانیهی نهو نه حكامانه یه كه شه ریعه تی ئیسلامی جیگری کردوون، به تایبه تی له وهیدا كه گیلی وهك شیت دانراوه، له كاتێكدا كه كه سی گیل له سه ر جه م حاله ته كانیدا وهك شیت نییه !

سییه م: بیرچوونه وه:

٩٦- (النسیان: بیرچوونه وه)، بارودێخێکی تایبه تیه كه به سه ر مرفدا دیتو، وای لیده كات، كه نه وهی ته كلیف كراوه، كه نه نجامی بدات، بیرى ده چیته وهو، به لام نه م حاله ته نه هلیه تی واجب بوونی مافه كان بۆی و نه هلیه تی جی به جی كردنی نه ركه كان (أداء) له سه ری لا نابات، چونكه به عه قلیکی ته واوو توانایه کی ته واوه وه ماوه ته وه²، و بیرچوونه وه نابیته پاساو، له مافی به نده كاندا، چونكه نه م ریزه بق پێداویستیه كانیانی خه لك و تاقی كردنه وه نییه و، به له بیرچوونه وه پیتش نه و ریزه له ده ست ناچیت، بۆیه نه گهر كه سیك مائی كه سیکی تری به له بیرچوونه وه له ناو برد، یان خراپی كرد، نه وا بژاردنی

1 ماده ده كانی ٤٥ و ١١٢ و ١١٤ یی یاسانی مه ده نی میصری و، پیتشتریش مه به رست و

بیزه ره كانمان باسكرد.

2 شرح مرقاة الوصول، ب ٢، ل ٤٤٠.

لهسهره،^۱ بهلام له مافه كانی خوای پهروهردگاردا، له بیرچونوه پاساوه بۆ كړدنی تاوانیك، بۆیه كه سیك پتی له بیر چووبوویهوه، تاوانیكي نهجامدا، نهوه تاوانی لهسهر نییه، پیغه مبه ر (ﷺ) دهفرمویت: (إن الله وضع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه) واته: خوای پهروهردگار كاری ههلهی و تاوانی كاتی له بیرچونوهوه، تاوانی كاتی زۆرداری نه ژمار نه كړدوه به تاوان، بهلام له حوكمه دنیایه كاندا، دیسان له بیرچونوهوه پاساویكي شهرعی وهرگپړاوه، په رسته كان به تال ناكاتهوه، وهك نهوهی كه سیكي پښووهوان به له بیرچونوه شت بخوات، بیگومان پښووهكهی به تال نابیتهوه.

چوارهم: خه وو بوورانهوه:

۹۷- خه وو بوورانهوه، نه هلیه تی جی به جی كړدن (الأداء) لهسهر مړۆډ دهسپرنهوه، بهلام نه هلیه تی واجب بوونی مافه كان هه رده مینی^۲، جا له بهر نهوهی مړۆډ خه وتووبوو، یان بوورابوویهوه، نهوا لهو كاتانه دا نه هلیه تی جی به جی كړدنی نه ركه كانی نییه، چونكه نه هلیه تی جی به جی كړدن (أداء) لهسهر بنه مای عه قل وسته اوه، بیگومان مړۆډیش له هه رډوو حاله تهی خه وتنو بوورانهوه دا عه قلی له لا میوان نیه، بۆ هیچ حسابیك بۆ قسه كانی به هیچ جۆریك ناكړیتو، لهسهر كړده وه كانیشی لهو دوحاله ته دا، سزای جهسته یی وهرناگړیتو، ته نانه ت كه نه گه ركه ویت به سهر مړۆډیكداو بیكړیت، نهوا به جهسته سزای لیوه رناگړیت، واته ناكوژیتهوه، چونكه به تایبته نهو كاره ی نه كړدوهوه، لهو حاله ته دا بی ناگا بووه، چاك و خرابی لیك جیا نه كړدوتهوه، نهو كاره بژارده ی دهستی خوی نه بووه، بهلام له پووی داراییهوه سزای لی وهرده گپړیتهوه، خوین دانی به مولك و سامان، لهسهرهوه، هه ر وهك هه رشتیكي كه سیكي تر خراب بكات، لهو دوو حاله ته دا، نهوا لهسهریه تی بۆی بیژیریتهوهوه، بژاردن و سزای كوشتن و مالی خه لك

1 أصول البزدوي، وشرح، ب، ۴، ل ۱۳۹۶.

2 كشف الأسرار، ب، ۴، ل ۱۳۸۲.

خراپ کردنی بۆیه له سه ره، چونكه ئه و كارانه به ههسته وه ری (حس) كراون، كه س بۆی نیه، دهستیان بۆ ببات، ئه و پاراستنه شه رعییه هه رگیز به پاساوو بیانوو ناسپردیته وه. به لام سه باره ت به په رسته شه كان، جی به جی كردنیان له خۆیاندا، له سه ره كه سی خه وتوو، بووراهه، چونكه خه وتن و بوورانه وه دواخستنی فه رمایشتی شه رع بۆ جی به جی كردنی ئه ركه كان دوا ده خات، بۆ ئه و كاته ی كه كا برا له خه وه لده ستیت، یان دیته وه به خۆیدا، دوا ی بوورانه وه كه ی، چونكه له و دوو حاله ته دا هۆشی له سه ره خۆی نیه و، ناتوانیت ئه ركه كان جی به جی بكات، به لام واخسی ئه و په رسته شه له سه ری لاناچیت، چونكه بۆی هه یه، كه له دوا ی له خه وه لسان، یان هاتنه وه به خۆیدا كاتی ئه و په رسته شه مابیت، له و كاته دا به حه قیقی جی به جیتی بكات، یاخود بۆی هه یه كه له دوا ی كاته كه وه بیه سه رخۆی، قه زایان بكاته وه، چونكه ئه و كه سه ی كه له كاتی دیاریكراوی په رسته شه كه دا ده سه وستانه و ناتوانیت په رسته شه كه ئه نجام بدات، له به ر ئه وه ی كه ده توانیت، بی گرفت بۆی ده كریت، كه قه زای بكاته وه، بۆیه ئه سلّی واجب بوونه كه ی كه له سه ر شانی ته ی له سه ری لاناچیت، له به ر ئه وه ی كه عاده ته ن خه و كاتی هه یه و، دریژ نیه، هه یچ گرفت نیه، له وه دا كه قه زای ئه و په رسته شان به كریته وه، كه به هۆی خه وه وه له ده ست ده رچوون، به لام خه و نابیه بیانوو پاساو هۆكار بۆ لادانی واجبه كه له سه ر شانی هه ركه سیكو، هه روه ها بورانه وه ئه گه ر دریژخایه ن نه بوو، هه روابه، به لام ئه گه ر دریژخایه ن بوو، ئیتر ئه وه واجب بوونی ئه ركه كانی له سه ر لاده چیت، چونكه به هۆی بوورانه وه وه توانای حه قیقی جی به جی كردنی ئه ركه كانی تیادا نامینی و، وایش دانراوه و، ئه ندازه گه ری كراوه، كه به قه زا كرده وه یان له دوا ی چاك بوونی له بوورانه وه كه ی، ئه مه كاریکی دژوارو سه خته و، جا كه جی به جی كردن (آداء) ی له سه ر نه ما، ئیتر واجب بوونیشی له سه ر نامینیت، چونكه مانه وه كه ی هه یچ سودیكی نیه¹.

---

1 كشف الأسرار، ب ٤، ل ١٣٩٨ و ٨٤٠٠.

پینچەم : نەخۆشى

۹۸- مەبەست لە نەخۆشى لێردەدا، شیتى و بوورانەو نىيە، بۆيە ئەم جۆرە نەخۆشە، نە ئەھلىيەتى واجب بوونی مافەکان، و نە ئەھلىيەتى جى بەجى کردن (آداء) لەسەر کەسە نەخۆشە کە لانايات و، کەسى نەخۆش ھەر دوو جۆرە ئەھلىيەتە کەى بەتەواوى (الأھلية کاملۃ)ى، تىادايە، بۆيە مافەکانى بۆ پتويستين و لەسەريشى پتويستين، بەلام ئەو ھەيە کە نەخۆشى کاردە کاتە سەر ھەندى لە ھوکمە شەرىعيەکان، بۆ کەسى نەخۆش، ھەرچەندە ئەھلىيەتى کاملېشى ھەيە ! لەوانە، ھەندى مامەلە و ھەلس و کەوتى ئەژمار ناكریت و ناگيرسین، درێژەى ئەم پرسە بەم شىوازەيە: بردنى مولكى ميراتى كەسيك لە لاين ميرات بەرەو، بەمردنى ميراتدەر دەبيت و، ئەمە شەرع بەتۆبى بپيارى لەسەر داو، ھەرەك چۆن پەيوەستى كەسى قەرز دەر ھەر بەردەوامە، بەو قەرزەو کە داويەتى بە كەسيك و، ئەو كەسە قەرزەريش مردووە، بەلام لە بەر ئەو ھى نەخۆشى ھۆكارى مردنە کەى بوو، بۆيە پەيوەستى ميرات بەرەو قەرزەدەر بەو مولکەو، ھەر لە کاتى سەر ھەلدانى نەخۆشە کەو دەبيت و، لەو کاتەو بۆيان ئەژمار دەكریت، چونکە ھوکمە کەى دەبەستريتەو، بەسەرەتای ھۆکار (سەبەب)ى، پووداوە کەو^۱.

ھەرەو ھا بۆ پاراستنى مافى ميراتبەرەو قەرزەدەر، سانسۆر لەسەر کەسى نەخۆش دادەنريت، بە ئەندازەى ئەو ھەندەى کە ئەو مافەى تىادا دەپاريزريت و بەس ! کە بۆ ميرات بەر ئەندازە کەى دووسى يەکى و، واتە: نەخۆش لە دوو سىيە کى ماله کەيدا حيجزى دەخريتە سەر، بۆ قەرز دەريش ئەندازە کە تەواوى مولکە کەيە، ئەگەر قەرزە کە بەقەدەر

---

1 شرح المنار ل ٦٩١ - ٦٩٢.

ته‌واوی مائی کابرا بوو، واته: هر ئه‌وه‌نده‌ی هه‌بوو، که بیداته‌وه به‌قهرز یاخود به‌ئەندازە‌ی قەرەزە‌کە‌یە ئه‌گەر قەرەزە‌کە‌که‌تر بوو، له‌ ته‌واوی مۆلکه‌که‌^۱.

ئەم سانسۆر دانانه، هەر له‌سه‌ره‌تای ئه‌وه‌ نه‌خۆشییه‌ی که نه‌خۆشی مه‌رگی بووه، ده‌چه‌سپێت، چونکه‌ هۆکاری سانسۆر دانانه‌که‌، ئه‌وه‌ نه‌خۆشییه‌ بووه، که کۆشتویه‌تی و که له‌دوای نه‌خۆشییه‌که‌ پاسته‌و خۆ مه‌رگی به‌ شوێنداهاات، ئیتر ئه‌وه‌ نه‌خۆشییه‌ هەر له‌سه‌ره‌تاوه به‌ نه‌خۆشی مه‌رگ پێناسه‌و ئه‌ژمار ده‌کری‌ت، به‌لام له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی که نازانری‌ت، کام نه‌خۆشی مه‌رگ، تا به‌ته‌واوی و پاسته‌و خۆیی و مه‌رگی به‌شوێندا نه‌یه‌ت، بۆیه سانسۆر له‌سه‌ر دانان به‌ گومان ناچه‌سپێت، بۆیه پێ و شوین و شوینه‌واری سانسۆر (حجر) له‌ پێش مردنیه‌وه دیار نییه‌و کاری پێ ناکری‌ت، بۆیه مامه‌له‌ی نه‌خۆشی کاتی مه‌رگ دروسته‌^۲. و میرات به‌رو قەرەزده‌ریش بۆیان نییه‌، که پره‌خه‌ی لی بگرن له‌سه‌ری، له‌ کاتی زیندوو بونیادو به‌لکو مافی ئه‌مان له‌ دوای مردنی ده‌چه‌سپێت، ئه‌گەر ئه‌وه‌ مامه‌له‌و هه‌لسوکه‌وته‌ی کابرا زیانمەند بووه، به‌ مافه‌کانی ئه‌وان، وه‌ک به‌دیاری دانی مۆلکه‌که‌ی یان ئه‌وه‌ی که به‌ مامه‌له‌ی (محابة) ناوئراوه‌^۳.

۹۹- ژن هینانی نه‌خۆش! ژنه‌ینانی نه‌خۆش، که نه‌خۆشی مه‌رگی بی‌ت، له‌ لای جه‌ماوه‌ری زانایان دروسته‌، چونکه‌ که‌سیکی خاوه‌ن ئه‌هلیه‌ت و شیاو ئه‌نجامی داوه‌و، ئه‌وه‌ ژن و می‌رده‌یش میرات له‌ یه‌کتری ده‌به‌ن‌و، له‌سه‌ر پای هه‌ندی له‌ زانایانی وه‌ک پێشه‌وا ئه‌حمه‌دو ظاهریه‌کان، واجبه‌ له‌سه‌ر کابرا که ئه‌وه‌ ماره‌یه‌ی بدات به‌ژنه‌که‌ی که به‌لێنی پێداوه‌و، بۆی دیاری کردووه‌و، له‌سه‌ر پای هه‌ندیکی تر له‌ زانایانی وه‌ک، نیمامی شافعی و

---

1 شرح المنار، ۶۹۲ و شرح مرقاة الوصول، ب، ۲، ۴۴۶، له‌و شتانه‌یدا که له‌ پێویسته‌یه‌کانی نه‌خۆش، وه‌ک کێشانی بیژویی، و کرێ و پاره‌دانی ده‌رمانه‌کانی سانسۆر نییه‌، بۆیه ئه‌م جۆره شتانه‌.

2 نه‌خۆشی مه‌رگ (مرض الموت) ئه‌وه‌ نه‌خۆشییه‌یه‌، که واله‌مۆڤ ده‌کات، نه‌توانی‌ت له‌ ده‌ره‌وه‌ی ماله‌وه‌ کارو به‌رزه‌وه‌ندیه‌کانی پاپه‌ڕینی‌ت، به‌زۆری ئه‌وه‌ نه‌خۆشیه‌ توش بووه‌که‌ی ده‌مرینی‌ت.

3 شرح مرقاة الوصول، ب، ۲، ۴۴۶ والتلویج علی التوضیح، ب، ۲، ل، ۱۱۷.

هی تریش... ده بیټ ماره یی هاو وینه ی خزمه کانی (مهر المثل) ی، پی بدات، نه مهش وه ک
 ره چاوکردنی مافی میرات به ران و قه رزده ره کان و، نه مهش بۆ کاتیک که نه و ماره ییه ی که
 براندویانه ته وه و دیارییان کردوه، له سی یه که نه دریت و، نه درایت و، میرات به ران و
 خاوه ن قه رزه کان به و پیدانه پازی نه بووین.

له لای پیشه و نه وزاعی، ماره کردنه که دروسته و، به لام نه و ژن و میترده میرات له
 یه کتری نابهن و، له لایه ن پیشه و مالیک ماره کردنه که به تاله و، میراتی پی بریت و، هندی
 هاوه لانی پیشه و مالیک ده لیتن، ته نانه ت ماره کردنی نه و نافره ته ی که په یامدارو نه هلی
 نیممه یه، به تاله، که میرات نابات، له بهر نه وه ی نه بادا موسلمان بییت و، میرات ببات و
 زیان به میراتبه رانی تر بگه یه نیت.

له سه ر پای نیمام مالیک نه گه ر ژن پیش نه وه ی پیاوه که ی بچیته لای و بیگوزیته وه له
 میترده که ی جیا بوویه وه، میرات نابات و، نه گه ر گواستبوویه وه و چو بوویه لای نه و ماره یی
 هاو وینه ی خزمه کانی خوی (مهر المثل) ی بۆ هیه و، نه ویش له سی یه کی ماله که ی
 ده دریت و، به لگه ی پیشه و مالیکیش بۆ نه م قسه یی نه وه یه که نه خوشه که تۆمه تباره
 به وه ی که به تاییه ت ویستویه تی زیان به میراتبه ره کانی بگه یه نیت، له پی
 ماره کردنه که وه، که میراتبه ری تری تیکه ل کردوه پێیان. نه وه ی لای نیمه په سنتره،
 نه وه یه که سی نه خوش نه گه ر ژنی ماره کرد، دروسته و، میراتیش له یه کتری ده به ن و،
 نه و ماره ییه ی که بۆ دیاری کردوه، پیویسته له سه ری بۆ بکات، نه گه ر که متر بوو،
 له (مهر المثل) و، نه گه ر زیاتر بوو، نه و نه وه ی که زیاده که یه، ده به ستریت به مۆله ت
 دانی میراتبه ران و، خاوه ن قه رزه کانه وه نه گه ر مۆله تیان دا ده دریت و، به پیچه وانه وه
 نادریت، نه مهش بۆ کاتیکه که مافه کانی نه وان بخاته مه ترسیه وه. به لام نه و قسه یی
 که ده لیت، ماره کردنه که که به ره هایه ی به تاله، نه مه پراو قسه یی کی لاوازه یه، چونکه

---

1 الأم، للأمام الشافعی، ب، ۳، ل ۳۱-۳۲، المغنی، لأبن قدامة، ب، ۲، ل ۳۲۶، المدونة الکبری،

لأمام مالک، ب، ۲، ل ۱۳۳، المحلی، ب، ۱، ل ۲۵-۲۶.

ژنهنیان له پېډويستيه بڼه پړه ته کاني مړۍ، هرگيزيش سانسور له پېداويستي بڼه پړه ته مړۍ ناکړيت، دابنریت، وه ک ماره کړدنې ژن به ماره يي هاو وینه خزمانی (مهر المثل) به لام که نه و ه چه سپا، که مه به ستي نه و که سه نه خوشه له ماره کړدنه که نه و ه په که زیان به میراتبه ره کاني بگه نیت، لیره دا ده کړیت، که بگوتریت، که میرات نابهن، به هوی نه و مه به سته خراپه وه که کابرای نه خوش ه ییوه، له نه نجامدانی نه و پرؤسه یه دا.

۱۰۰- ژن ته لاقدانې که سی نه خوش؛

نه گهر نه و که سه نه خوشه ی، که له نه خوشی مهرگدایه، ژنه که ی خوی یی ته لاقدا که گواستبویه وه، چووبویه لای، به ته لاقدانیکې ناشکراو یه کلاکه ره وه (بائن) به بی پازی بوونی ژنه که، نه و نه و ته لاقه لای شه عزانان ده که ویت، به لام سه باره ت به بردن و نه بردن میرات راجیایان هیه، جا جه ماوه ری زانایان پایان وایه که له بهر نه وه ی که میړده که نیازی خراپ بووه، بویه ته لاقی داوه که میرات نه بات، له بهر نه م هؤکاری نیاز خراپیه، هر میرات ده بات و، پیشه و شافیعی و زانایانی ظاهیری پتیا وایه که میرات نابات، چونکه ته لاقی جیا که ره وه و ناشکرا (بائن) میرات بردن ناهیت و، حساب بؤ نیازی دهرونی مړۍ ناکړیت، چونکه حوکمی شهرعی له سر شتی دیار (ظاهر) بنیات دهریت و، شتی نه نیت ته نه خوی په روه ردگار پتی ناگاداره، له گه ل نه مه شیدا جه ماوه ری زانایان له سر نه وه ن که ثافره تی ته لاقدا و به ته لاقی (بائن) میرات ده بات، به لام له سر ماوه ی مافی ژنه که له میرات بردن راجیایان هیه حه نه فیه کان پتیا وایه، که مادام ماوه ی عیده که ی مایت و هیتا به سر نه چوبی بویه میرات ده بات، به لام حه نه لیه کان له سر نه و پاین، که هر چه نده عیده که ی به سر چوبیت، هر میرات ده بات، به لام به و مرجه ی که شوی نه کړدیت ته وه، به لام پیشه و مالیک پتی وایه، که

---

1 بؤ زیاتر حالی بوون له زاروه ی (بائن) سهیری کتبه فیه یی به کان بکه و، لیره دا ماوه ی تویتنه و هیمان نییه، چونکه په یوه نندیدار نییه، به باب ته که وه. (وه رگپې).

عیددهی مابیت و نه مابیت چونیه که و هر میرات ده بات ئیتر شوی کردبیته وه، یان نا... و، جه عفهریه کانیش رایان وایه که له ماوهی سالی به که می ته لاقدانه که، نه گهر شوی نه کرده وه، ئه و میرات ده بات به لام نه گهر ته لاقدانه که (بائن) بوو، پیش گواستنه وهی و چوونه لای، ئه و ئه و ژنه میرات ده بات و، نیمام مالیکیش هر ئه م پایه ی هیه، به لام له سهر پای حه نه فی و حه نه لیه کان میرات نابات و، گروپیک له زانایانی مه زه بی حه نه لی له سهر ئه و پاین، که میرات ده بات و، ئه م گوته یه یان هه لبراردووه، که ئه وهش پای ناشکرای جه عفهریه کانه و، زانای ئه و مه زه به (الامام الطوسی)، له کتیبی (الخلاف) دا، ناماژه ی پیداوّه¹.

۱۰۱- ته لاقدانی ژن له لاین که سی نه خۆشه وه، به نه خۆشی مهرگ، له یاسای مه ده نی عیراقیدا:

یاسای باری که سیتی عیراقی، ژماره ۱۸۸ ی سالی ۱۹۵۹ ئه وهی دان پیداناره، که ئه و ژنه ی که له لاین میرده که یه وه، له خۆشی سه ره مهرگا ته لاقی داوه، میرات له پیاوه که ی ده بات، به لام حوکه میکی سه یرو نامۆی لیته دا هیناره، که ده لیت، ته لاقدانی ژن له لاین که سی نه خۆشه وه، به نه خۆشی سه ره مهرگ ناکه ویت!²

ئه مهش راجیاییه کی زۆرو ناسراوی تیادا هیه، له فیهی ئیسلامیدا که ئه و ته لاقه ده که ویت، چونکه له که سی که وه ته لاقه که خراوه، که ئه هلیه تی هیه و، ژنه که یشی هه رگونجاوه، بۆ ئه وهی که ته لاقی له پیاوه که ی بکه ویت و، ئه هلیه تی ته لاق، به ساغی و نه خۆشی نییه و، ئه هلیه ت په یوه ندی به و دوو حاله ته وه نییه و، مرۆڤ له و دوو حاله ته دا ئه هلیه تی ته لاقدانی هیه و، نه مزانیوه که په کێک له شه رعزانان هه بیت، که پای وابیت،

---

1 الخلاف للطوسی، ب، ۲، ل ۴۵۶ و الأم، للامام الشافعی، ب، ۵، ل ۲۲۹-۲۳۲ واهدية وفتح القدير، ب، ۳، ل ۱۵۰-۱۵۳، والمغني، ب، ۲، ل ۲۲۹-۲۳۲ والقواعد، لأبن رجب ل ۲۳۰، والمدونة الكبرى، ب، ۲، ل ۱۳۲.

2 له ماددهی ۳۵ داهاتوه، که ده لیت: ته لاقی ئه و پیاوانی که ناکه ویت، که له نه خۆشی مهرگان، نه گهر له و نه خۆشیه دا مردو، ژنه که ی میراتی لی ده بات!

که ته لاقی که سی نه خوش ناکه ویتو، به لکو شهر عزانان له وهدا پاجبایان هیه، که ژنی ته لاقدر او به ته لاقی (بائن)، نه گهر میړده که ی له نه خوشی مهرگدا ته لاقیدا، میرات دهبات، یان نا... و باسی پاجباییه که یشیان کردمانو، پوخته ی پاکانمان دهرباره ی به م پرسه هینا.

به لام یاسای میصری، به دهق هیناویه تی، که نه و ژنه ی به ته لاقی (بائن) ته لاقدر او وه، له کاتی نه خوشی مهرگی کابرای میړدیدا، نه وه وه که نه و ژنه وایه که به بی پرس پیکردن ته لاق درابیتو، نه گهر میړده که ی میړده که ی مردو نه م هیشتا اه عیدده دا بوو، نه و میرات له میړده مردوه که ی دهباتو، نه م پایه شیان له م زه بی حه نه فی وه رگرتووه.

شه شه م: مردن

۱۰۲- (الموت: مردن)، کوتا به ربه سته، له و بهر به ستو له مپانه ی که ناسمانینو، خودای مزن فاکتوری سهره کییه تیایانداو، مړو له بهر ده میاندا ده سته وستان، به ته و او ه تیو، نیتر به م هویه وه وله بهر بوونی نه م له مپه په مړو هیهج نه هلیه تیکی جی به جی کردن (أداء) ی له سهر نامینیتو، سهرجه می ته کلیفه شه عیه کانی لیره وړا له سهر لاده چیت، چونکه مه به ست له ته کلیفی شرعی نهویه که نه و مړو هیه به سهرپشکی خوی و حزی خوی بیکاتو، بزارده ی ده ستو دهرونی خوی بیتو، هه روه ها ده بیت، جی به جی کردنی ته کلیفی شرعی، له توانای نه و مړو هیه جی به جی کاره دا ه بیت، به لام بیگومان که مړو مرد، له گشت توانایه که ده که ویت، چونکه به ته و او ی نیتر ده سته و ده ستاوو کوله واره.

---

1 ماده ی ۱۱ له یاسای میراتبردنی میصر، ژماره ۷۷ ی سالی ۱۹۴۲ ده لیت: که حوکمی ژنی ده لاقدر او به ته لاقی په کلاکه روه (بائن)، له نه خوشی مهرگدا، وه که حوکمی ژنی ته لاقدر او وایه، که به بی پازی بوون ته لاقدر ابیتو، کابرای ته لاقدر او ی میړدی له و نه خوشی مهرگیدا مردبیتو، هیشتا ژنه که ی له عیدده دا بووبیت.

بۆیه هەندى له زانایانی حەنفى گوتویانه، که هەر کەسى له ژياندا زەهکاتى له سەر بووییت و نه یداییت، ئیتر ئهوه نابیت، له سەر میراته کەى بۆى بدریت، چونکه مه بهست له دانی زهکات، ئهوهیه که ئهوه که سه خۆى ئهوکاره بکات، ئه مه ئامانجى خودایه، تا کابرا تاقى بکاته وه، که مردوو، تازه ئه و مافه ی له دهست داوه، ده بیّت سزای بچیریت، تازه به بریکارى بۆى جى به جى ناکریت!

له لای هەندى له زانایانی مه زههبى ئیمامى شافعیى رایان وایه، که زهکاتدان به مردن له سەر مرقفه که لا ناچیت، چونکه به پای ئه مان ماله که و سامانه که ئامانجه که یه، نه ک کرده وه ی خودى زهکاتده ره که و، ده کریت، ئه و به شه زهکاته له میراته که جیا کریت و بدریت، بۆیه کابرا به مردن ئه و جى به جى کردن (أداء) ه ی، له سەر لاناچیت، ده بیّت دواى مه رگ بۆى بدریت.

به لام سه بارهت به ئه هلیه تی واجب بوونی مافه کان بۆ مردوو، ئه مه پیشتر وتمان، ئه مه یان په یوه هندی داره، به (په یمان: ذمه) وه و جیا وازیش نییه، له نیتوان شه رعزاناندا که بێگومان ذیممه له دواى مه رگ ئیتر نامینیت، به لام سه بارهت به و نه مانى ذیممه یه راسته وخۆ له دواى مه رگ، ئه مه راگه لیکی شه رعزانانى له سه ره^۱، که به م شیرازه ی لای خواره وه، پوخت ده که یه وه:

۱۰۲- گفتی یه که م: پایان وایه و، ده لێن که ذیممه له دواى مردن راسته وخۆ نامینیت و لا ده چیت، چونکه بنه په تی ذیممه ژيانه و، به مه رگیش مرقفه ژيان له دهست ده دات، بۆیه ذیممه یش لا ده چیت، ه یچ ئه هلیه تیکی واجیبتى نه کامل و، نه ته وایى بۆ نامینیت وه و، له دهست ده دات، به لام سه بارهت به قه رزه کانی سه رشانی مردوو ئه گه ر ئه و مردوو میراتی به جینه هیشته بوو، ه یچی نه بوو، ئیتر ئه وه دانه وه ی له سەر نامینیت، ئه گه ر میراتی هه بوو، له دواى خۆى، ئه و هەر له سه ر شانیه تی و، ده بیّت له و میراته بۆى

1 برونه (الحق والذمه)، للشيخ علي الخفيف، ل ۸۴-۹۵، أصول البرزوي وكشف الأسرار،

ب ۴، ل ۱۴۳۳-۱۴۳۷، (المفني)، ب ۴، ل ۳۸۵، و ب ۶ ل ۴۴۲ و (القواعد) لأبن رجب، ل ۱۹۳.

بدریته‌وه، چونکه نه‌و قهرزه کۆتتاکتی به میراته‌وه هیه، که له دواى مردوه‌که به جیماوه، ئەم پیه‌ش هەندێ له زانایانی حەنبەلیش لەسەرینی و هاوڕان لەسەری.

۱۰۴- گفتی دووهم: دەلێن: پەیمان و نێمەى مردوو لا ناچیت بەلام لاوازی و وێرانی بەسەردا دیت، له کاتی لاوازیبونی ئەم نێمە‌یه‌دا به شیوه‌یه‌کی گشتی ئەهلیه‌تی واجب بوونی مافه‌کانی بۆ دەمێنیتوه، بەلام ئەم لاوژییه‌ی نێمە‌یه‌ی که مهرگ هیناویه‌تیه پتی توانای له ئەستۆ گرتنی قهرزه‌کانی نیه، ئەگەر فاکته‌ریک نه‌یه‌ته پیش به‌هیزی بکات، بۆ وێنه ئەو میراته‌ی که جێی هێشتوووه، بۆی بداته‌وه یاخود که‌سیک گهره‌نتی (کفیل)بوو بێت له پیشترداو قهرز بداته‌وه، به قهرزده‌ر، بۆیه ئەم پێگایه چاره‌یه‌و نه‌وه‌ی پیشتر، ئەگەر هیچ کامیان له ئارادا نه‌بوون، ئەوا قهرزه‌که‌ی له‌سەر ده‌که‌وێت، له‌سەر شانی نامێنیته‌وه، ده‌چیته بازاڕی خودای مه‌زن. له روانگه‌ی ئەم قسه‌یه‌وه بێت، دروست نییه، حساب بۆ ئەو که‌فاله‌ته بکریت، که که‌سیک بویتته که‌فیل وگهره‌نتی قهرزاريک، که به موفلیسی و له‌سەر ساجی عه‌لی مردبیت، به‌لگه‌یش له‌سەر لاچوونی قهرز له‌سەر شانی قهرزار له‌م حاله‌ته‌دا نه‌وه‌یه که داواى هیچی تری لێ ناکریت، بۆیه داواى قهرزیشی له‌ج ناکریت، بۆیه قهرز به‌وه پێناسه ناکراوه، که بریتیه له‌و پێوه‌دانگ و حاله‌ته شه‌رعییه که له‌سەر بنه‌مای داواکردنه‌وه و داواکاری پێو شوێنی له‌سەر گه‌راوه‌ته به‌رو، بێگومان داواکردن (المطالبه)یش به‌مردن ده‌سپێته‌وه و بۆیه قهرزیش که له‌م چوارچێوه‌یه‌دايه، نه‌وه‌ش له کار ده‌که‌وێت و له‌سەری نامێنیت.

بەلام گهره‌نتی (که‌فاله‌ت) شتیکی تهره‌و، دروست نییه، که‌فاله‌ت بۆ که‌سیکی موفلیس و نه‌بووی ته‌وا و هه‌ریگریته. چونکه که‌فاله‌ت بۆ شه‌رع دایناوه، که که‌سی به‌که‌م داواى ئەو مافه‌ی لێ بکریته‌وه، نه‌ک ئامانجی تیا‌دا ئەسلی زه‌کاته‌که‌بێت، به‌به‌لگه‌ی نه‌وه‌ی که قهرز له‌سەر شانی که‌سی به‌که‌م هه‌ر ده‌مێنیته‌وه، ته‌نانه‌ت داواى که‌فیل دانیش و هه‌روه‌ها داواکردنه‌وه‌یش له‌ که‌سی به‌که‌م، به‌مردنی ئەو که‌سه له‌سەری لا ده‌چیت، بۆیه دروست نییه، داواى لاچونی ئەو مافه له‌سەری به‌هۆی مردنه‌وه هه‌ر لێی داوا بکریت، بۆیه مانای گهره‌نتی (که‌فاله‌ت) له‌م پرسه‌دا نا‌فامریته‌وه‌و، پڕکتیزه نا بێت،

که خۆی که فالت بریتیه له زیادکردنی زیممه‌ی که سێک و په‌یمان‌که‌ی بۆ سه‌ر شانی که سێک ترو، داوا کردنی مافه‌کانی له‌و، بۆیه که مافه‌که نه‌ما، ئیتر گهرهنتی چی ؟ له‌به‌ر نه‌مه‌یه که فالت له‌م دۆزه‌دا پێگا پێنه‌دراوه‌.

بۆیه قهرزی مردوو درانه‌وه‌ی، میراته‌که‌ی پاک کرا، ئیتر زیممه‌ و په‌یمانی له‌سه‌ر نامینیت و، لا ده‌چیت، چونکه چرنگی مانه‌وه‌ی زیممه‌ بۆ دانه‌وه‌ی مافه‌کان و پاکله‌مه‌ی میراته‌که‌یه‌و، نه‌م پێویستیش له‌ دوا‌ی نه‌و حاله‌تانه‌ نامینیت، بۆیه که پێویستیه‌که نه‌ما، ئیتر زیممه‌یش به‌ته‌وا‌وی ده‌پچڕیته‌وه‌و، نه‌مه‌ش راستیه‌که و هه‌ر ده‌بیته‌و بیته‌.

۱۰۵- گه‌نتی سییه‌م: - نه‌مانه‌یان پایان وایه که، زیممه‌ی مردوو ده‌مینیت و لا ناچیت و، زیاتر وا به‌سته‌یه به‌قهرزه‌کانی سه‌ر شانیه‌وه‌و، نه‌ریتره‌کا وا ده‌خوازن، که ده‌بیته‌و نه‌و قهرزانه له‌ میراتی مردووه‌که بدریته‌وه‌. به‌پێی نه‌م رایه‌، دروسته که گهرهنتی و که‌فیل له‌ مردووی ته‌نانه‌ت موفلیسیش وه‌ربگیریت و، ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر که‌سیش نه‌بیته که‌فیلی هه‌ر قهرزه‌که‌ی له‌سه‌ر شان لا ناچیت و، به‌لگه‌شییان بۆ نه‌م رایه‌یان نه‌وه‌یه که که‌سێک خۆی خۆبه‌خش بکات و، بیته قهرزی نه‌و کابرا موفلیسه‌ بداته‌وه‌، که ته‌نانه‌ت که‌س نه‌بۆته که‌فیلی دانه‌وه‌ی قهرزه‌کانی، نه‌مه کارێکی شه‌رعی و دروسته‌و، که‌سی قهرزده‌ر مافی نه‌وه‌ی هه‌یه، که نه‌و مافه‌ی خۆی له‌ که‌سی خۆ به‌خش به‌ته‌وا‌وی وه‌ربگیریته‌وه‌و، داوا‌ی بکاته‌وه‌و، نه‌م مافه‌یش له‌ داواکردنه‌وه‌که بالاتره‌و، نه‌مه‌یش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که قهرزه‌که‌ی له‌سه‌ر شان هه‌ر ماوه‌ لا نه‌چووه‌و، هه‌روه‌ها بوونه که‌فیلی که‌سی قهرزازی موفلیس ته‌نانه‌ت به‌زیندویش دروسته‌، هه‌رچه‌نده داواکردنه‌وه‌ی به‌ته‌وا‌وی هیشتا له‌سه‌ر که‌فيله‌که نییه چونکه خودی قهرزاره‌که زیندووه‌، بۆیه که‌واته بوونه که‌فیلی مردووی موفلیسیش هه‌ر دروسته‌و، نه‌وه‌ی که پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) پێگای داوه‌، که له‌ دوا‌ی مردن ده‌توتنریت که‌سێک ببیته که‌فیلی هه‌رزی قهرزار، نه‌مه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌وقسه‌یه‌ی پیشوو، بۆیه که قهرزه‌کانی مردوو درانه‌وه‌و، میراته‌که‌ی دابه‌شکراو پاک کرایه‌و، ئیتر زیممه‌ی نه‌و که‌سه لا ده‌چیت و ده‌سپێته‌وه‌و، ئیتر هه‌یج نه‌عليه‌تیکی واجب بوونی شته‌کان له‌سه‌ری نامینیت.

مه به سستی دووهم

به ره به سته خو کرده کان.

(العوارض المكتسبة، وه ده سته اتوو ده کان)

یه که م: (الجهل: نه زانین):

۱۰۶- نه زانین دژی نه هلیت (شیاوی) نییه، پچه وانه ی نییه، له گه لی، به لام له هندی کاتدا، وه ک بیانوو پاساو وهرده گیریت، نیتر نه حالت ته یان له (دار الاسلام)، پتگی ده سته لاتی موسولماناندا پوو ده دات، یان له (دار الحرب)، واته:، پتگی ده سته لاتی غه یره موسولماناندا هیه و پووده دات.

۱۰۷- نه زانین له (دار الاسلام) دا:

یاسای بنه په تی وایه، که نه زانین نابیته پاساو له (دار الاسلام) دا، چونکه نه زانین و ه ولدان بژی له سه رگشت که سیتی نیشته جیئی نه وی پتویسته، بویه که سی موسولمان پاساوی لی وهر ناگیریت، به بیانوی نه وه ی که نه و حکامه گشتیه ناشکرایانه ی نه زانیوه، که پتگی به هیچ موسولمانیک نه داوه، که نه یان زانیت و، خوی لیان گیل بکات و، نه قسه یه ش به به لگی قورنات و فرموده ی موته واوتیرو ناسراو چه سپاوه و، هه روه ها به کوپا (إجماع) سه ری گرتووه و چه سپاوه، وه واجبی نویژو، پوژوو، حه رامی داوین پیسی و ناره ق خوری و کوشتنی به ناهق و حه رام خواردنی مالی خه لکی و، هتد.... و له م یاسا گه له دا ته نانه ت که سی (په یماندار: نمی) لیتی ناچیته دهره وه و، له سه ر نه ویش چه سپاون و، نه زانین نابیته پاساو بژی، بقی نه وه ی که حوکه کانی شه ری به سه ردا جی به جی نه کریت، وه ک کوشتنه وه، له جیاتی قه تل و، سزادانی له سه ر داوین پیسی و دزیکردن و، نه مانه ی له سه ر جی به جی ده کرین، چونکه نیشته جیئی (دار الاسلام) ه، و زانین له (دار الاسلام) فره له سه ر هه موو تاکیک، بویه که په یمانکار موسولمانبوو، دواتر ناره قی خوارده وه، نه وا سزای له سه ره، چونکه حه رامی ناره ق خواردن شتیکی بلاو زانراو ناشکرایه له (دار الاسلام) داو، که س نه وه ی به پاساو بقی

ناهیتریته نه ژمار، که گویا نه یزانیوه ! هه روه ها که سیک که به پای تایبه تی خوی، بجیت کاریک بکات، که پیچه وانه ی ده قی ناشکرای قورئان و فرموده ی مه شهو ر بیت، نه مه ش هه ر وه ک پیشوو وایه، له وهیدا که نه زانین ناکریته پاساو بوی، نمونه بق به که م: واته نه وه ی که پیچه وانه ی ده قی قورئانه، وه ک نه وه ی که پیتی وایت، نه و سه ر برپاوه ی که به تایبه تی (بسم الله) ی له سه ر نه کراوه، حه لاله، نه مه به قیاسی نه وه ی که نه گه ر که سیک به هه له (بسم الله) ی نه کردو، بیری چوو، سه ر برپاوه که ی حه لاله، واته نه مانه ی قیاسی به کتر کردنو، بویه حاله تی به که ی حه لال کرد، نه مه پیچه وانه ی نه م فرمایشته ی به روه ردگاره که ده فرمویت: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ يَدْرِكُوا أَسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ واته: نه وه ی که ناوی خودای له سه ر نه هیتر اوه، مه یخونو، له حاله تی دووه مدا واته: نه وه ی که پیچه وانه ی سوننه تی مه شهو ری پیغه مبه ره (ﷺ)، وه ک درکاندنی حه لالی ژن، له دوا ی نه وه ی میرده که ی به ته لاقی سی به سی ته لاقی دایتو، دواتر شووی به که سیک تر کردبیت، یاخود کردبیتی و نه چووبیت لای، حه لالی بکه یته وه بق پیاوی به که می، نه مه یش پیچه وانه ی سوننه تی مه شهو ری پیغه مبه ره (ﷺ) ۲.

1 سورة (الأنعام ۱۲۱).

2 نه و ژنه ی که به ته لاقی سی به سی ته لاق درایت، نایت بیتنه وه به ژنی به که می، تا شوو به پیاویکی تر نه کاتو، نه ویش سه ر جیتی له گه لدا بکاتو، دواتر لیتی جیا بیتنه وه، نیتر به هوی ته لاقدان وه بیت، یان به هوی مه رحاله تیکی تره وه، دواتر عیده ی ته وای بیت نه و کاته جیا بق میردی به که می حه لال ده بیتنه وه، دروسته ماره ی بکاته وه، به گریبه سیک نو، جیا مرجی حه لالونه وه که نه وه به که پیاوی دووه سه رجیتی له گه لدا بکاتو سواری بیتو، نه مه نه وه به که سوننه تی مه شهو ری پیغه مبه ر (ﷺ) درکاندوبه تی، و کۆ پای شه ر عزنانانی له سه ره، به س نه وه نده هیه که له (سه عیدی کوپی موسه یه ب) گێردراوه ته، که له م پرسه دا پای پیچه وانه ی نه وه بووه، که نوسیمان، بویه بریاردان و ده ربرین نه وه ی که ته نها به گریبه ستی له گه ل میردی دووه، نیتر له میردی به که م به بی کاری سیکسی حه لال ده بیتنه وه، نه مه فسه یه کی نادروسته و، بویه له م روانگه یه وه نه زانین به حوکی دروست له م باره یه وه نایتنه به لگه و پاساو بق هیچ که سی، تا بجیت پیچه وانه که ی نه نجام بدات.

که بۆته ئارهق، ئهوه له م دوو حالتهدا تاوانی له سه ر نیه و، سزایش نادریت، له سه ر ئه م کرده وانه ی.

هه روه ها وهك ئه وه ی كه كه سیك مولكه كه ی خۆی بفرۆشیت و، دراوسێكه ی ئاگادار نهكات، كه ده بیته ئاگاداری بكات و، به و دراوسێ شیواتره بیکریت، كه ئه مه له شه رعدا به (شفعة) ناوزه رد كراوه، یاخود كه سیك كه شه ریکی هه یه، مولكه شه راكه ته كه ی بفرۆشی به بی خه به ری شه ریکه كه ی، كه ده بیته ئاگاداری بكاته وه، كی ده لیت: ئه و لیتی ناکرپته وه و، بیکگومان به ویش شیواتره، بفرۆشیت، ئه م نه زانیته بۆ كا برای ئه نجامده ر، له م شوفعه یه دا پاساوه بۆیه كه مامه له كه ئاشكرابوو، حه قی شوفعه ی بۆ هه یه .

هه روه ها وهك، ئه وه ی كه كه سیك له لایه ن كه سیکی تروه به بریکار (وکیل) دا بنریت و، دواتر له بریکاری بخت، بۆیه پێش ئه وه ی كه به له كار خستنه كه بزانیته، هه لسو كه وت و مامه له كانی دروستن، چونكه هیشتا له زانیته وه كردوونی.

١٠٨- پێ و په سمی ئه م پێسا گه له، له یاسا ده ر كرده كاندا؛

پێسای یاسا مۆفكرده كان، له م پرسه دا وایه، كه هه ركات ئه وزانیارییه به و شیوازه ی كه داوا كراوه و دانراوه، بۆ كرایه وه و، وهك ئه وه ی كه له پۆژ نامه یه کی فه رمیدا بۆ كرایه وه، ئه وه ئه وه زانی و پێویست ده بیته، له سه ر گشت لایه و، كه س نه زانی نابیته به پاسا و بۆی، بۆیه یاسای جیگرو چه سپا و له م باره یه وه ئه مه یه: بیانوی نه زانی ن له یاسادا، وه رنا گیریت.

و ئه م پێسایه له یاسا ده سكرده كاندا چه سپاوه، ئیتر یاسای مه ده نی بن، یان یاسای ناسه ره کی (جزئی) چونیه كه و، ئه م یاسایه هه لادیر (استثناء) كردنی، زۆر كه سی تیادایه، وهك ئه مه ی كه یاسای سزادانی میصری چه سپاندویه تی، كه ده لیت: فه ر منابه ری گشتی، ئه گه ر توشی كاریکی نایاسای بوویه وه، سزانا دریته و، ئه گه ر كاره كه له

چوارچێوهی فرمانبەرایەتییه‌که‌دا بوو، فرمانبەرە‌که‌ وایزانیبوو، یاساییه، بۆیه کردبووی!^۱

بۆیه زانایانی یاسای تاوان، شێوه‌کو‌رایه‌کیان له‌سه‌ر ئه‌وه هه‌یه که نه‌زانینی یاسا پاساوه، نه‌گه‌ر نه‌یده‌توانی له‌ ئه‌رزى واقیعدا فێرى ببیت و بزانییت، وه‌ك ئه‌وه‌ی له‌ کاتى گه‌مارۆی جه‌نگدا له‌سه‌ر شارێک له‌ شاره‌کانى ولات، یاسایه‌ك ده‌چه‌سپێت و، به‌لام نه‌زانینی حال و باڵی پێش هاتى یاساکان، ئه‌میش ده‌کریت، بکریته‌ بیانیوی لابردنى سزا له‌سه‌ر بکەری کاره‌کان.

- له‌ به‌ر پۆشنایى یاسای گتیدا- وه‌ك ئه‌وه‌ی که كه‌سیك پاره‌ی ته‌زویر به‌کار به‌یانییت و، وایزانییت که یاساییه^۲!

۱۰۹- نه‌زانین له‌ (دار الح‌رب) دا:

یاسای بنه‌په‌تى ئه‌وه‌یه، که فه‌رزییه، هه‌موو که‌سى زانیاری هه‌بییت، به‌ ئه‌حکامه‌کان، له‌و جیگایه‌دا که غه‌یری مسو‌لمان بالاده‌سته، که به‌ (دار الح‌رب) ناوه‌رد کراوه، چونکه‌ ژینگه‌که‌ی ژینگه‌ی ئه‌وه نییه که مرۆف فێرى ئه‌حکامى شه‌رعى ببیت، به‌لكو ژینگه‌ی زانینى ئه‌حکامى شه‌رعه. بۆیه له‌م پوانگه‌یه‌وه نه‌گه‌ر كه‌سیك له‌ (دار الح‌رب) مسو‌لمان بوو، به‌ته‌واوى پاستییتی واجب بوونی په‌رسته‌شه‌کانى له‌سه‌رى نه‌ده‌زانى، وه‌ك نوێژو هتد....و ئه‌نجامى نه‌ده‌دان هه‌ر كات زانى و فێر بوو، قه‌زاكردنه‌وه‌يانى له‌سه‌ر نییه‌و، هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر ئاره‌قى خواردوو نه‌یزانى بوو، که هه‌پامه، ئه‌وه نه‌گوناھى له‌سه‌ره‌و، نه‌سزا ده‌دری، چونکه‌ سزادان و ته‌كلیف كردن به‌ مه‌رجیك ده‌چه‌سپێن، که ده‌بییت به‌ ته‌واوى و حه‌قیقى ئه‌و په‌يامه گه‌یشته‌بیته‌ لای ئه‌وه‌كه‌سه، یاخود به‌ ته‌قدیری و ئه‌ندازه گیری بزانییت، که له‌و ژینگه‌یه‌ی ئه‌ودا ئه‌و

---

1 ماده‌ده‌ی ۳ له‌ یاسای سزادانى میصری، ژماره ۵۸ ی سالى ۱۹۳۷.

2 شرح قانون العقوبات العراق- القسم العام- د. مصطفى کامل، ل ۱۹۵- ۱۹۶.

زانباریه بلکوه، خه لک ده یزانیتو، نه وهیش هیه، که (دار الحرب) نه و جینگایه نییه، که نه حکامی شهرع تیایدا بلکوه ناسراوو زانراو بن!^۱

دووه م: هه له کردن ((الخطأ)):

هه له دژی دروستی (الصواب) ه، مه به ست پتی نه و شته یه که له به رامبه ر کاری ده ست نه نقه ست (عمد) به کار ده هیتریتو، نه م فرموده یه ی پیغه مبه ریش (ﷺ) له مه وه یه هاتوه، که ده فرمویت: (إن الله وضع عن أمتي الخطأ والنيسان وما استكروها عليه) واته: خودای مه زن، له سی شتدا چاو پۆشی له نوممه تی موحه ممه د (ﷺ) کردوه و، سزایان نادات، نه گهر له و سیچ حاله تدها کاری تاوانیان نه جامدا، که نه و سی حاله ته ش بریتین له، به هه له نه جامدانی نه و کاره، یان به له بیرچوون بکه ن، یان به زۆر تاوانیان پی بکه نو، له توژیینه وه ی به ر به ستیه کانی نه هلیه تی تاکه که سی، بۆ که وتنه سر شانی گهره که کان، توژیینه وه و پافه ی نه م مامایه، نامانجه تیایداو، ده کریت به وه پیناسه بکریت، که بریتیه له پوودانی گوftar یان کرداری مرؤف به پیچه وانیه نه وه که ده یه ویتو، نه مه ش پیچه وانیه هیچ کام له دوو شیوازه که ی نه هلیه تی نییه، چونکه عه قل شیاوو له باره بۆ هه له کردن، به لام له گه ل نه وه شدا ده کریت، که هه له که ردن بیته پاساو بۆ نه وه که هه ندی مافی خودایی هه ن، له سر شانی هه له کاره که لایچن و له سهریان سزا نه خوات، وه ک، هه له کردنی موftی، یاخود نه و هه له یه ی که ده بیته هوی لیشیوانی پووگه له که سیلک، به هوی ئیجتیهادی تاییه تی خۆیه وه، و هه روه ها ده کریت که هه له کردن ببیته ده لاقه یه کی گومان نامیز (شبهه) بۆ لابر دنی سزا له هه له کاره که، نه گهر نه و سزایه سر به مافی خودایی بوو، وه ک، سزاکانی تاوانه کان، وه ک سزای داوین پیسی.

هه روه ها له مافه کانی به نده کانیشدا، نه گهر مافه که سزادان بوو، وه ک کوشتنه وه، له جیاتی قه تل کردن، ده کریت، هه له ببیته هۆکار بۆ لادانی سزاکه، بۆیه کوشتن نه گهر به هه لچه بوو، نیتر کوشتنه وه ی له سر واجب نییه، چونکه کوشتنه وه (قصاص) سزایه کی

1 التلویح، ب، ۲، ل ۱۸۴ - ۱۸۵.

ته واوهو، سزای ته واویش له سهر که سئ که به هله کاریکی کردبیت، واجب نابیت، چونکه پاساوی هه یه و، به لکو له کوشتنی هه له دا، خوین دان به مال و مولک (دیه) واجب ده بیت، چونکه جیگره وهی جیگا خراب بووه که یه و، له سهر که سوکاری بکوژ پتویسته که له ماوهی سئ سالدا نه و پاره یه کۆ بکه نه وه، چونکه کوشتنی به هله شیاوی نه یه که ناسانکاری تیا دا بکریت و، نه وانه ی که په یوه ندی خزمایه تی و ماف خه لات دانیان هه یه، به که سه که کرده وه که ی نه نجام داوه، ده بیت هاوکاری بکه نو خوینه که ی بده نو خوین دانیس له لایه ن که سوکاره وه، سه باره ت به بابته تی و دۆستایه تی و نه وانیه و ده بیت بی به رامبه ر نه و بوشاییه ی بۆ پر بکه نه وه و چونکه نه و خویندانه له به رامبه ر شتی تر دا دانه تراوه .

به لام سه باره ت به مافه داراییه کانی خه لکی، وه ک خراب کردن و له ناو بردنی مالی خه لک به هله، نه وه له م حاله ته دا بژاردنی پتویسته و، به هله کردن و خراب بوون و له ناو بردنی نابیته پاسا و بۆ نه بژاردنه وهی، چونکه نه و بژاردنه له جیاتی ماله که ی کابرایه که خراب بووه و، له ناو چووه، نه ک له به رامبه ر کرده وه که داو، نه م بژاردنه په یوه سته به پاراستنی شته که وه و، پرسى نه وه ی که هه له کار به هه له نه و ماله ی له ناو بر دوه و، بیانوو پاساوی هه یه، نه م حاله ته دژى پرسى پاراستنی شته که نییه .

ئینجا سه باره ت به ماله کان، هه له نابیته پاسا و بۆ به رگرتن له به ستنی گرتبه ست و، کار پینه کردن و، نه مهش پای هه ندی له زانایانی حه نه فییه، ته نانه ت نه گه ر به هه له ژنه که ی ته لا قدا، نه و ته لا قه کانی ده که ون و، هه روه ها مامه له ی که سئ به هه له مامه له که ی کردبیت، هه ر دروسته و، گیرسا وه چه سپا وه، چونکه له بنه په تدا به ده ستنی خۆی کاره که ی کردوه و، (اختیار) ی بووه، به لام له به ر نه وه ی که پازی بوونی تیا دا نییه، هه لده وه شیت وه^۱، به لام له لای جه ماوه ری زانایانی، وه ک شافعی یه کان و جوعفه رییه کان و هی تریش، پییان وایه که ته لا قی که سیک که به هه له ته لا قی خستبیت، ناکه ویت و، هیچ

1 شرح مرقاة الوصول، ب ۲، ج ۴۶۰.

کاریک به گوفتاره زاره کییه کانی تریش ناکریت^۱ به لگهی جه ماوهری زانایانیش نه وهیه که قسه حسابی بۆ ده کریت، که نیازی دروستی له پشته وه بیئتو، بیگومان که سی هله کار له نیازیدا دروستی به دی ناکریت، بۆیه حساب و گوفتاره که پشی ناکریت، هر بۆیهش گوفتاری که سی خهوتوو، بوورانه وه حسابی له سر ناکریت، چونکه مه بهستی له پشته وه نییه، بۆیه هله کاریش ههروایه، پایان نه وه درده خات، که نه و شته ی له دهم درده چیت به گویره ی نیازو مه بهستی بیژهر حساب بۆ ده لاله که شی ده کریتو، ههروه ها به گویره ی ئیراده و ویستی نه و بیژهره مانه که ی بۆ داده نریت و نه وه ی ده ری برپوه، ده چه سپیت، بۆیه هه رکات نه و مه بهسته نه ما، ئیتر قسه که به بی بنه ماو قه شمهریان دیته نه ژمارو هیچ ری و شوینیکی له سر ناکریت به ر^۲و، نه م هه رموده یه ش که ده هه رمویت: (رفع عن امتی الخطأ والنسیان، و ما استکروها علیه)، چه سپینه ری نه و گوفتانه یه که درکینران.

به لام حه نه فیه کان به م جۆره به ره ره چی پای جه ماوهری زانایان ده ده نه وه که بی مه بهست له ته لاقی که سیکدا که به هه ل ته لاقه که ی خستیت، له و کارو باره شاراوانه، که ناکریت له سه ریان هه لوه سته بکریتو، بالقی نه و که سه و ژیرییه که ی له جیتی نه و مه بهسته دانراون، له ته لاق خستنه که دا، چونکه هۆکاری ئاشکرای (ظاهر) له کاتی شاراوه بیداو، سه ختی په ی بردن به مانا کاند، له جیتی نه و شاراوه یی (الخفاء) داده نیشیتو، نه گه ر بۆ خۆی ئاشکرا (ظاهر) بوو، ئیتر پتیویست ناکات، که هیچ شتیک له جیگایدا دابنیشیت، بۆیه بالقی وژییری له جیتی مه بهست (قصدی کابرا، له ته لاقه که یدا دانانیشن، وه ک چۆن پازی بوون، بۆ که سی خه وتووو، بووراوه هیچ حسابیکی بۆ ناکریت،

---

1 منهاج الصالحین، له فیهی جه عه ریدا، دانانی، محسن الحکیم، ب ۲، ل ۱۸۲، والخلاف، للصوصی، ب ۲، ل ۶۴۶، (سبیل الاسلام) ب ۲، ل ۲۲۷، تخفة النهاج لأبن حجر، ب ۲، ل ۳۶۶-۳۶۸، قواعد الأحكام، للعز بن عبدالسلام.

2 إعلام الموقعین، لأبن القیم، ب ۲، ل ۵۵، و ب ۴، ل ۷۲، و التوضیح، ب ۲، ل ۱۹۵.

چونکه مه به ست بوون، پازی بوون له دوو حاله تداو بۆ ئه و دوو جوړه که سه له و کرده وه
ناشکراو زانراوانه، که هیچ شتیک له جیگایان دانانیشیت^۱.

ئه وه ئیمه لیږه دا به پای باشتر و په سهندی ده زانین، پای جه ماوهری زانایانه و،
پتوستیه کار به سر جه می گوفتاره کانی که سی هه له کار نه کریت، نه ته لاق خستن و
نه هیچ مامه له و هه لویستیکی زاره کی تری، به لام به مه رجیک ئه و هه له که رده ی
بچه سپیت.

سپیه م: قه شهیری و شوخی (الهزل):

الهزل، مانای به کار هینان و دانانی شتیکه، له غهیری ئه و جیگایه دا، ویستراوه هه بیت^۲،
خوی له پووی عه قلبیه وه قسه و گوفت بۆ ئه وه دانراوه، تا مانای حه قیقی یان مه جازی
هر شتیک بدات به ده سته وه و، هه لسوکه وتو به کار هینانی گوفتی شرعی، بۆیه ئه وه
دانراوه، تامانای حوکه که ی پی بغامریته و، بۆیه هه رکات له غهیری جیا عه قلبیه که ی
خویدا به کار هیترراوه و مه به ست له و به کار هینانه، به کار هینانیکی شرعیانه نه بوو، له
جیگای خویداو، موده ی فامانی حوکه که به هیچ جوړیک نه داو پاته ی حوکه که ی
نه کرد، ئه وه به قه شهریان (الهزل) ناو زهر د ده کریت، که سی قه شهیر به ویستی خویه تی
قسه ده کات و درده بریت و، مانای قسه کانی خوی ده زانیت، به بی ئه وه ی مه به ستی
هه بیت بۆ به دیه یانی ئه و شتانه ی که له قسه کان به دی دین و، هه روه ها ئه و که سه
قه شهیره گرته به ست و مامه لکان به ویست و پازی بوونی خوی ئه نجام ده دات، به لام
نایه ویت حوکه میان له سه ر به رپا ببیت و، پازی نییه و نابیت، به چه سپانی ئه و گرته به ست و
مامه لانه و، به بژارده ی خوی نازانیت^۳ و، ئه م حاله ته دژو پیچه وانه ی ئه هلیه تی واجب

1 التلویح، ب ۲، ل ۱۹۵.

2 كشف الأسرار، ب ۴، ل ۱۴۷۷.

3 كشف الأسرار، ب ۴، ل ۱۴۷۷.

بوونی مافه‌کان و نه‌هلیه‌تی جیّ به‌جیّ کردن (الأداء) نیه، به‌لام سه‌بارت به هندی له
نه حکام، به‌نیسه‌تی که‌سی که‌شمه‌رکاره‌وه، کاریگری ده‌بیت.

پوخته‌ی نه‌م قسه‌یه، نه‌و مامه‌له زاره‌کیانه‌ی که‌په‌یوه‌ستن به‌قه‌شمه‌ریان
(الهزل) هوه، ده‌بنه سیّ به‌شه‌وه:

– الأخبارات: نه‌و گفتانه‌ی په‌یوه‌ندیدارن به‌ه‌ولدان به‌شتی.

– الاعتقادات: نه‌و گفته زاره‌کیانه‌ی په‌یوه‌ندیدارن به‌بیرو باوه‌په‌وه.

– الأنشاءات: گفته په‌یوه‌ندیداره‌کان، به‌دروست‌کردن و دامه‌زاندنی مامه‌له‌کان و، هر
به‌شه له‌مانه، حوکمی تاییه‌تی خو‌ی هه‌یه.

۱۱۲- الأخبارات: بریتی یه له‌دانپیانانه‌کان، که به‌ه‌زی شوخی و قه‌شمه‌ریاته‌وه
به‌تال ده‌بنه‌وه، نیت‌پنگی نه‌و هه‌وال و دانپیانانه له‌هر جینگه‌یه‌کدا بیت و، هه‌رچی
بیت، چونیکه، چونکه دروستی دان پیانان به‌ستراوه به‌دروستی هه‌وال پیدراوه‌وه، و
قه‌شمه‌ریش به‌لگه‌یه‌کی پونه له‌سه‌ر درویی نه‌و شته‌ی که‌هه‌والی له‌سه‌ر دراوه‌وه، دانی
پیاناه، بویه کار به‌و دان پیانانه ناکریت، بویه هر که‌س به‌گالته و گه‌په‌وه برپاری
فرۆشتنی شتی، یان ماره‌کردن، یان ته‌لاقی دانی ژنیک‌ی دا، نه‌وه دانه‌مه‌زیت و، هیچ پئی و
شوینیک‌ی شه‌ری له‌سه‌ر دان پیانان و مامه‌له‌ی ناگیریت به‌ر، ته‌نانه‌ت نه‌گر
قه‌شمه‌رکاره‌که‌ش مۆله‌تی دابیت، له‌سه‌ری، چونکه مۆله‌تدان بۆ شتیکه که‌چه‌سپابیت و
جیگیر بوبیت و، بۆی هه‌یه دروست بیت و بۆشی هه‌یه، که به‌تال ده‌بیت، بویه مۆله‌تدا بۆ
شتیک نابیت، که‌هر له‌بنه‌په‌تدا نه‌چه‌سپابیت، هر وه‌ک مۆله‌تدان شتی درۆ ناتوانیت
بکات، به‌راست.

۱۱۳- الاعتقادات: بیرو باوه‌پ، که برییی یه له‌وو گفت و قسانه‌ی که‌په‌یوه‌ندیدارن به
بیرو باوه‌پ‌ی مۆفه‌وه‌وه، له‌م حاله‌ته‌دا قه‌شمه‌ریات نایخوات و، نابیته پاساو بۆ نه‌وه‌ی نه‌و
قسانه نه‌کریت، بویه هر که‌س به‌گالته‌وه کوفریک‌ی کرد، به‌هه‌لگه‌وه له‌نیسلام دیته
نه‌ژمارو، نه‌مه‌حوکه‌که‌یه‌تی، هه‌رچه‌نده کابرای قه‌شمه‌ر مه‌به‌ستی له‌و قسه‌یه
هه‌لگه‌پانه‌وه نه‌بووبیت و، نه‌یو‌یستبیت کافر بیت، چونکه ته‌نانه‌ت به‌گالته‌وه قسه

کردنیش له سهر ئیسلام و کوفر کردن، سوکایه تی و تهوهینه به ئیسلام، سوکایه تی کردنیش کوفره، بۆیه نه و که سه ی که وشه ی کوفر ده ربیته، به و گالته کردنه ده بیته هه لگه پاره و، هه چنده مه به ستیشی نه بو بیته، وه ک خوی په روه ردگار ده له رمویت:

﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ

كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْذِرُوا فَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ واته: نه گه ر لیبیان بیرسیت سه بارهت به گالته کردن به خواو نایه ته گانی و پیغه مبه ری خوا ئه لێن به راستمان نه بوو، به لکو ته نها گالته و گه پمان ده کرد، جا پتیبان بلی، نایا گالته تان به خه واو نایه ته گانی و به پیغه مبه ره که ی کرد بوو؟! بلی برو بیانوی بی جی مه هینه وه، چونکه پاش نه وه ی که باوه پتان هینا، کافر بوونه وه.

پاشان سه بارهت به هه لگه پاره وه له ئیسلام (الردة) نه حکامی دنیایی زۆر هه ن، که ده گرینه بهر، له وانه جیا کردنه وه ی نه و دوو ژن و پیاوه له یه کتری و چهنده ها نه حکامی تریش که له کتیبه گانی فیهقی ئیسلامیدا یه کالاکراوه ته وه و باسکراون.

۱۱۴- الأنشاءات: که مانای به گه پخستنی نه و فاکته رانه یه، که حوکه شه رعییه بریار دراوه کانیا ن له سهر بنیات نراوه، وه ک کرپن و فرۆشتن و به کرێدان و، دیکه ی گرێبه ست و مامه له کان، که نه مه یش دوو جۆره:

جۆری یه که م: نه مه یان به گالته کردن به تال نابیتته وه، وه ک ماره کردن و ته لاقدان و گێرپانه وه ی ژنی ته لاق دراو، به به لگه ی نه م فرموده یه ی پیغه مبه ر (ﷺ) که ده له رمویت: ((ثلاث جدهن، و هزلهن جد، النکاح والطلاق و الرجعة))، واته سی شت هه ن، به جۆش و خروش لیبیان بنه وی، هه ر به جۆش و خروش (جدي) سه یرده کرین و، به گالته به کار به یتیریت، هه ر به جیدی سه یر ده کرین، نه و سی شته ش بریتین له ماره کردنی ژن و، ته لاقدانی ژن و بریاردان به گێرپانه وه ی ژنی ته لاق دراو، نه م سیانه گالته کردنیا ن تیا دا نییه و، نه مه نه و جۆره مامه له و هه لسوکه وتانه یه که هه لوه شانه وه هه لئاگرن.

جۆرى دووم: ئىم جۆرىيان گالته كىردىن وقەشمەريات كارى تىدەكاتو، بە تالى دەكاتەو، يان ھەلى دەوہ شىنئىتەو، وەك، فرۆشتىن و بە كرىدانو، دىكەى ئو مامەلانىەى كە ھەلۋە شاندىنەو^۱ دەيانگىرتەو، ئەمەش لە بەر پۆشنایى ئو درىژە باسەى كە لە كىتیبە فىقھىە جۆراوجۆرە كاندا باسكراو، ئامازەى پىدراو.

ھەندى لە شەرەزانان (فقھاء) پىيان وایە كە ئىم جۆرە مامەلانىە سەرەپای ئوہى كە بە گالته وقەشمەرى ئەنجامدراون، ھەر دروستىن، ئەمەش وەك بەبەردابرىن (قىياس) كىردىن دروستى نىكاح و تەلاقدانو، گىرپانەوہى ژنى تەلاقدارو، چۆن بە گالته یش بىت، ھەر دادەمەزىت، ئەمەش ھەر وایەو، ئو زایانانەى كە جىاوازیان لە نىوان ئىم دوو جۆرە دا كىردو، ئوہىيان كىردو بە بەلگە كە ئو فەرمودەى بەلگەىە لەسەر ئوہى كە ھەندى لە مامەلەكان بە جىدى كارىيان تىادا بىكىتو، بە گالته بىكىت، چۆنەكنو، ھەشیانە كە بە جىدى بون و گالته جاپان چۆنەك نىیە، چۆنكە ئەگەر ھەمووى لە يەك پلەدا بوونایە، ئو فەرمودەكە بەر دەقە دەھات، كە سەر جەم گىرپەستەكانى كەسى گالته جارىو ھەلسو كەوتەكانى بە گالته كىردىن، يان بە جىدى و خروشان كىردىن چۆنەكنو، لە پىوى ئىم مانایەو، ئوہ دەفامىرتەو، كە لە نىكاح كىردىن ئافرەت و ھاوینەكانىدا مافى خوائ مەزنى تىادایەو، ھەر شىتىكىش وابوو، ئو بۆكەس دروست نىیە، كە گالته جاپى وقەشمەريای تىادا بىكاتو، ھەركات ھۆكارەكەى ھاتە دىو، ھوكمە كىشى دەچەسپىت و دىتە جى، ھەرچەندە مەبەستىشى تىادا نەبىت، وەك ئوہى كە ووشەى كوفر بدركىنئىت، چۆنكە دروستە نىیە، بۆ مەوۇ كە لە گەل خودای خۇیدا گالته بىكاتو، قەشمەرى بە ئایەتەكانى بىكات، ئەمەش بە پىچەوانەى ئو مامەلدارىيانەى كە تەنھا مافى بەندەكانىيان تىادایەو، ئەمانەيان بە قەشمەرى بەتال دەبنەو، ھەلەوہ شىنەو، ھوكمەكەى ناچەسپىت، چۆنكە خودى كەسى گالته جاپ بە ھوكمەكە پازى نىو، ھەرەھا لە بەر ئوہىە كە نەرىتى مەوۇ وایە، كە جارى بار لە گەل خەلكى

1 الأشباه والنظائر الأبن نجيم، ب، ۱، ج ۳۵.

تردا گالته و قه شمیریات دهکاتو، بویه حوکمی به سهردا ناچه سپیت، تا خوی پازی نه بیت.^۱

چوارهم: ((السه: دهبه نگی و گه مژهیی))

(السه)، له زمانی عه ره بیدا به مانای (الخفة: سادهیی) دیتو، له زاراوهی زانایانی زانستی ئوصولی فیقهدا، بریتی یه له به کارهیتانی مولک و سامان له غیری ئه و شیوازه بیدا که شهرعو عه قلی مرقه داوای دهکن، هه چه نده کابرایش خاوهن عه قله!^۲

بویه (السه: گه مژهین) له پیزی بهر به سته مرقه کرده کاندای ژمیردرا، چونکه کهسی گه مژه، به پیتی بژارده و چه زو پازی بوونی خوی کاره که به پیچه وانهی عه قله وه نه بجام ده داتو،^۳ ئه م حاله تهیش دژی ئه هلیهت نییه و، کهسی گه مژه (سلفیه) ئه هلیهتی ته واوی هیه و سهر جه م ته کلیفه شهرعیه کانی پوو به پوو کراوه ته وه و دهیگریته وه، به لام ئه وه نده هیه، که ئه و گه مژه ییه کار له هندی له ئه حکامه شهرعیه کانی سهری دهکاتو، شوینه واری ئه م کاریگری گه مژه ییه له سهر مرقه که له وه دا دهر ده که ویت، که منداڵ ههرکات زانرا گه مژه ییه و نه زانه ئیدی داراییه کهسی لێ دهیگریته وه و، چاو دیری وه خریته سهر و، ههروه ها له وه دا دهر ده که ویت، که سانسور (حجر) ده خریته سهر کهسی بالفی عاقل، ئه گه ر گه مچه (سلفیه) بووو، پتویستییه دهر بارهی ئه م دوو پرسه و ئه حکامه په یوه ندیداره کان پتیه وه، به کورتی بدوین و، قسه له سهر (پرسی گه مژهیی) بکهین، له یاسای مه دهنی عیراقی و میصریدا.

- پرسى یه که م: دهر بارهی پیدانی دارایی به کهسی گه مژه که ته مه نی گه ییشبیته سهرده می بالغ بوون:-

1 إعلام الموقعین، ب ۳، ل ۱۰۹ - ۱۱۱، المدنة الکبری، ب ۲، ل ۱۶۱.

2 شرح المنار، ل ۹۸۸.

3 شرح مرقاة الوصول، ب ۲، ل ۴۵۸.

۱۱۵- جگه له ظاهریه کان، شه‌رعزانان ناکۆکن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که مندال گه‌وره بوو، که مژده ده‌رچوو، ئه‌وا ماله‌که‌ی نادریته‌وه ده‌ستی، تا خۆی به‌کاری به‌یئت، له به‌ر ئه‌م نایه‌ته پیرۆزه که ده‌فه‌رمویت: ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا﴾^۱ واته: مال و سامانی خۆتان مه‌ده‌نه ده‌ستی جاحیل و نه‌زان خه‌جه‌کان، ئه‌و هه‌تیوانه‌یش که هیشتا پێ نه‌گه‌یشتون و نه‌زان خه‌رجن، جا ئه‌گه‌ر سامانیکیان هه‌بێت، لای خۆتان پاگرن و مه‌یده‌نه ده‌ستیان، که خوای مه‌زن کردویه‌تی هۆکاری نه‌شونما و ژیان و گۆزه‌رانتان. که واته: کاتیک ئه‌و داریانه‌یان ده‌ریته‌وه ده‌ست، که فامیان کردویه‌وه و چاک و خرابیان له یه‌کتر جیا‌ده‌کرده‌وه، ده‌زانی ئه‌مه‌یش به به‌لگه‌ی نایه‌تی: ﴿وَابْتَلُوا اَلْيَسَرَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ وَّلَا وُسْعَهَا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ اٰتَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ﴾^۲ واته: هه‌تیوان بخه‌نه ژیر تاقی کردنه‌وه، هه‌تا ده‌گه‌نه ته‌مه‌نی بالغ بوون و ژن خواستن و توانای ژن و می‌ردی، واته به جاری ماله که مه‌که‌نه‌وه مشتیان، به‌لکو جارو بار شتیکیان بده‌نی و چاودیریان بن، بزنان فامیان کردۆته‌وه، ئه‌و کاته ئیوه‌ش به بی دواکه‌وتن، پاره و سامانه‌کانیان بده‌نه‌وه. که واته به گوێره‌ی ده‌قی ئه‌م نایه‌ته پیرۆزه، دانه‌وه‌ی مال و دارایی به‌و که‌سانه. ئه‌وه به مه‌رج گیراوه تیا‌باند که ده‌بێت، بالغ بووبن و، فامدار بن. فاهیره‌کان ده‌لێن: - مال و دارایی به‌و که‌سه ده‌دریته‌وه، که عاقل بێت، چونکه فامکردنه‌وه (رشد) لای ئه‌وان ئه‌وه‌یه که بالغ و عاقل بێت و، گه‌مژه‌یی (سفه) لای ئه‌وان بریتیه له بی عه‌قڵی، بۆیه هه‌ر که‌سێ گه‌یشته قوناغی عاقلی، ئه‌وه فامی کردۆته‌وه و چاک و خراب جیا‌کردنه‌وه‌ی تیا‌دا هاوتۆه دی، و پێویستی مال و دارایی یه‌ که‌ی بدریته‌وه

1 سورة النساء (۵).

2 سورة النساء (۶).

دهست^۱. به لام جه ماوه ری زانایان رایان وایه که (رشد: فامداری) بریتیه له بوونی عه قلیکی چاکسازو، توانا بوونی نه و که سه بو پاراستنی مال و داراییه که ی خوی^۲ و، مهرج نییه هموو عاقلی فامدارو زانا بیت و، به پیچه وانه وه هموو فامدارو ژیری، عاقله !

له لای جه عفریه کان، که سی (رشید: ژیرو خاوه ن پوشد) نه وه یه که بلغو عاقل بیت و، بزانت مولکی خوی به چاکی به کار بهیت و، له دیندا راستال بیت و^۳، ره شیدی و فامداری ته نها به توانا بوون به پاراستنی دارایی نایه ته دی و، به لکو جگه له م پاراستنی مال ده بیت نه و که سه له دینه که یشیدا راستالی ه بیت و، به لام وادیاره نه م پرسه جیگای کؤکبونی سه ر جه م زانایان نییه و، هندی له زانایانی موچه هیدی دوانیه، ئیجتهادی تاییه ت به خویان له م باره یه وه ه بووه و، هلین که سی (رشید: بزانه) نه وه یه که بزانت به چاکی مولک و مالی خوی به کار بهیت و، نه و یان تیادا به مهرج نه گرتووه، که له دیندا راستال بیت^۴!

۱۱۶- مه بهست له و چاو کرانه وه و تیگه یشتن (الرشد):

نایا مه بهست له (رشد)، حه قیقه تی تیگه یشتن و پوشده که یه، یان مه بهست نه و قوناغه یه که تیگه یشتن و چاو کرانه وه و پوشد تیایدا به ر جه سته یه و بوونی ه یه، دیته دی و، له م باره یه وه شه رعزانه کان دوو رایان ه یه:

گفتی یه که م: ده لین مه بهست له (رشد) حه قیقه تی پوشدو پیگه یشتن و، ده بیت به بی دوو دلی بیته دی و بزانت و بناسریت که هاتووه ته دی و، نابیت شتیکی تر بخریته جیگاکه ی. وه ک نه و هی بچین ته م نیتیکی دیاریکراوی بخینه جیگا، یان هر شتیکی تری له م بابه ته و، له پوانگه ی نه م پایه وه بیت، مندال له دوی بالغ بوونه وه داراییه که ی راست

1 المصلی، لأبن حزم، ب، ۸، ل ۲۸۶ - ۲۸۷.

2 التلویح، ب، ۲، ل ۱۹۱.

3 الخلاف، للصلوسی، ب، ۲، ل ۱۲۱.

4 منهاج الصالحین، محسن الحکیم، ب، ۲، ل ۱۱۳.

ناکریته وه، ئاستی تیگه یشتن (روشدی ده چه سپیت، ئیتر ته مەنی هەر چه ند بیت! و ته نانه ت نه گەر بوو بیته کابرایه کی پیریشو، نه مەش پای جه ماوه ری زانایانی شافعی و مالکی و حەنبە لی و جه عفەری و نه بو یوسف و مو حومه دی هاوه لانی نه بوو حەنیفه یه^۱.

- به لگه ی نه م گفته ی که پابورد، نه مانه یه:

یه که م:- دانە وه ی دارایی له دوا ی بالغ بوون، به ستراره به پوشدو ئاستی تیگه یشتنی که سه که، بۆیه نه گەر که سه که پوشدی نه بوو، و نه مەش چه سپا، نه وا دروست نییه، نه و داراییه بدریته وه به و که سه بالغه، چونکه نه و مەرجه ی که به ستراره پێیه وه پیش بوونی مەرجه که به نه بوو حسابە،

دووه م: که سی گه مژه (سفه) له وه یدا که داراییه که ی سانسۆری ده خریته سر، له مه دا وه ک شیتو، ده به نگ و که و ده نگ وایه، که نه م دوو جۆره ناییت داراییه که یان بدریته وه ده ست، ئیتر چونیه که ته مەنیان گه شت بیته بیست و پینچ سال، یان زیاتر هەر وه ک یه ک وایه، هەر وه ک چۆن پیش نه وه ته مەنیش هەر قه ده غه بووه، بیاندریته وه، گه مژه یی (سفه) یش هەر وایه^۲.

گفتی دووه مگک- قسه ی نه بو حەنیفه یه (که باس مان کرد) پیش گه یشتنی به ته مەنی بیست و پینچ سالان و، له دوا ی نه و ته مەنه ده بیت، به قزناغی پوشده که گه یشت بیت. بۆیه هەر که س گه یشته قزناغی پوشدو، نه م پێگه یشتن و پوشده ی چه سپا ئیتر داراییه که ی پاده ست ده کریته وه، هەر چه نده ته مەنیشی نه گه یشت بیته بیس و پینچ سالان و، نه گەر گه یشت بووه یه نه و ته مەنه به لام پوشدی نه بوو، یاخود نه ده ژانرا، ئایا پوشدی هیه، یان نا.... نه وا چاوه پوان ده کریت، تا ده گاته بیست و پینچ سالی و، که

1 المغنی، ب ۲، ل ۴۵۷، الطوسی، ب ۲، ل ۱۲۱، محسن الحکیم، ب ۲، ل ۱۱۲.

2 کشف الأسرار، ب ۴، ل ۱۴۹۰، لیره دا بۆیه باسی ته مەنی بیست و پینچ سالیان کرد، چونکه نه بوو حەنیفه پای وایه که له و ته مەنه دا ده بیت داراییه که ی پاده ست بکریته وه، هەر چه نده ره شیدی و تیگه یشتویش نه بیت!

گه یشته نه و ته مه نه نیتړ پوشده که ده چه سپیت و، په شیدو تینه گه یشتوو، پیشکه و ته دینه نه ژمارو، داراییه که ی راست ده کریته وه، نیتړ پوشده که ی زانرابیت، یان نه زانراو بیت، هر چونه که، چونکه نه و ته مه نه، پیکه ی پیکه یشتنه و چاوه پتی نه وه ده کریت، که له و قوناغ و ته مه نه دا پیکه یشتن و تیکه یشتنی ه بیت، چونکه له م قوناغ دا مه گر به که می و ده گم نه ی، ده نا ناپیکه یشتن تیادا پوونادات و، بیگومان، حوکم له سر گشتی و لایه نه زاله که بنیات دهنریت، نه ک له سر شتی که م و ده گم نه^۱.

ا- نه دانه وه ی دارایی به و که سی که پیکه یشتوو، واته: بالغ بووه به لام ووریا و ژیر (روشید) نییه، بویه وایه، چونکه گه مژیه ی و نا ژیری هر له سره تایی بالغ بوونه وه له مرقف دور نه که ویته وه و، بوی هیه درېژخایه ن بیت، ته نانه تا بیست و پیچ سالانیش، بویه ده بیت نه و حاله تی ژیری و پوشیدی به نه زمون وهرگرتن بیت و تیادا تاقی بکریته وه، چونکه نه زمون وهرگرتن عقل ده کاته وه و، هز تیز ده کات و، مرقف به رچاو پوون ده کات و، به م پوشده ده سکه و تووو، وهرگیراوه، نه و مخرجی دانه وه ی داراییه که دینه جی، چونکه پوشدو پیکه یشتن، که مخرج بوو راده سترکدنه وه ی دارایی به که سی بالغ، له نایه ته پیروزه که دا به نه ناسراوی (نکرة) هاتووه و، بق به به سه رلایه نی که می پوشدا ده چه شپیت.

ب- پاده ست نه کردنی دارایی بق که سی بالغی عاقلی بی پوشد. یان له بهر نه وه یه که ته می بکریت و فیبر بکریت و، یاخود سزایه که له سر کرده وه یه کی یاساغ، که ده ست بلایویه و، یاخود حوکمیکی وایه، مانا که ی مافامریته وه و، به به لکه و ده ق چه سپاوه و جیگیر بووه.

جا نه گر نه و به گرتن و پاده ست نه کردنه وه یه، بق ته می کردن و نه دهب دادن بوو، نه و نه و ته می کردنه وا باشه و جوانه، که سودم نه د بیت و نومیدی موسود گه یاندنی لی هه بیت، به لام نه گر نه م نومیده ی تیادا نه بوو، وه نه وه ی که گه یشته بیست و پیچ

1 التلویج والتوضیح، ب، ۲، ل ۱۹۱۱، وأحكام القرآن، للجصاص ب، ۱، ل ۴۹۰.

سالى و ھەر ژيرو پوشدى نه بوو، نه وا تا نه و کاته هيچ مانايه ک بق پادهست نه کردنه وهى
 نه و داراييهى ناميښته وه، چونکه سودى نيه و، ده بېته کارىکى بېهوده و، نه گهر نه و
 پادهست نه کردنه وه يه سزا بوو، نه وا سزا به گوماندارى (شبهه) لا ده چيت و، ليږه شدا
 گومان بوونى هيه، چونکه هر وه ک گوتمان که مړوږ گه يشته نه م ته مه نه جوړيک له
 ژيرى و پوشدى هيه و ده بېت و، ده بېت له م حاله ته دا دارايه کى پادهست بکړيته وه،
 چونکه که به بهر به ستکاره که لاچووه، نيتړ شته قه ده غه کراوه که ده گه پړته وه جيگای
 ناسايى خوئ.

نه گهر نه و پادهست نه کردنه وه يه، به ده قېک چه سپا بوو، که که نه ده زانرا مه بهست
 چييه و چى لى ده فامرېته وه؟ ليږه شدا بهر گرتن و پادهست نه کردنه وه يه لا ده چيت،
 چونکه مارجى پادهست کردنه وه داراييه که نه وه يه که جوړيک له پيگه يشتن و پوشد له و
 که سه دا بېته دى و، هر وه له برگه ي يه که ميشدا باسما ن کرد به گه يشتنى به ته مه نى
 بيست و پېنچ سالى نه و پوشده دېته دى.

۱۱۷- قسه ي باشتړ (الراجح):

له گه ل نه شيدا که مل که چى نه وه ين، که به لگه کانى نه بوو حه نيفه به هيزن، به لام نه وه
 هيه، که پروکه شى نايه ته که پشتگيرى نه و پايانه ي نه و ناکات، چونکه پاست کردنه وه ي
 داراييه کى به ستراوه به بوونى پوشد، نه ک به گه يشتنى به ته مه نيکى ديارى کراوو، ته نانه ت
 نه گهر نه و ته مه نه بکړيته جيگړه وه ي پوشده که، هر به وه به په چ ده دريږته وه که بړچى
 لای سهروو، و لای خوارووى بيست و پېنچ سالى دانه نرا؟

جا نه وه ي نيمه که به لای نه مه دا ده چين، که پای باشتړو چاکترو په سنتره، پای
 چه ماوه رى زانايانه.

پرسی دووهم / سانسورخستنه سهر که سی ده به ننگ (السفیه) :

۱۱۸- شهر عزانان راجیایان هیه، له سهر نه وهی که نایه دروسته، که مژهیی بکریته هۆکار، بۆ سانسورخستنه سهر مرۆفه که، یان نا... نیتر چونی که نه و که مژهییه ههر زگماک بیتو، مرۆفه که سکوما له گه لیدا بوو بیت، یاخود له سهر تادا ساغو ژيرو خواهن پوشد بوو بیتو، دواتر تووشی دهردی که مژهیی و ده به نگیه بوو بیت.

ده کریته هۆکار نه م راجیایه یان بگێر نه وه، بۆ دووقسه :

- گفتی یه که م: که نه مهش قسهی جه ماوه ری زانیانی شافعی و حه نبه لی و مالکی و جه عفریه کانن و، هه روه ها قسهی نه بوو یوسف و محمدی ها وه لانی پیشه وا نه بوو حه نیفه و، له لای نه مانه هه موو سانسور ده خریته سهر که سی که مژه، چونکه که مژهیی و ده به نگی هۆکاره ن، بۆ چاودیری و سانسور خستنه سهر مرۆفو، که نه م حاله ته به دی کرا، له هه رکه سدا، پتویسته سانسوری بخریته سهر^۱.

گفتی دووهم:- ده لێن که مرۆف به هۆی که مژهییه وه، سانسوری ناخریته سهرو، نه مهش پای خودی نه بو حه نیفه و ظاهر ییه کانه^۲.

۱۱۹- به لگهی جه ماوه ری زانان (الجمهور) :

جه ماوه ری زانیان، به لگه که لکیان هیه، له سهر نه وهی که ده بیت که سی که مژه سانسوری بخریته سهر، له و به لگانه :-

۱- خوی په روه ردگار ده فهرمویت: ﴿فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ﴾^۱. واته: نه که ره رزاره که هه له و که مژه و نه زان

1 المغني، لأب قدامة الحنبلي، ب، ۴، ل ۴۵۸، أصول البزدي و شرحه، ب، ۴، ل ۱۴۹۲،

الطوسي، ب، ۲، ل ۲۲.

2 السورة (البقرة ۲۸۲).

بووو، یان له پوانگه ی عه قله وه بئ هیزو لاواز بووو، یان نهیده توانی نه وه ی که پتویسته بیلئو بنوسری، له که رولال بوو، یان نه خوینده وار بوو، باچاودیری و سه ریه رشتیاره که ی به دادگه رانه گرتیه ته که دارپژئی و نوسه ره که یشی بینوسی. ئه م نایه ته پیروزه دانانی چاودیر له سه ر که سی گه مژه ده چه سپینتت، و بیگومان چاودیریش بۆ کاتیکه که کابرا سانسوری له سه ر بیت.

ب- له گتپانه وه کانداهاتووه، که پیشه واهلی کوپی ئه بو تالیب داوای له خهلیفه عوسمانی کوپی عه فان کردووه، (خوا لئیان پازی بیت) که سانسور بخاته سه ر (عه بدولای کوپی جه عفر) چونکه که سیکه ده سبلاو بووه، ئه گه ر سانسور خستنه سه ر که سی ده به نگ دروست نه بوایه، ئه واه پیشه واهلی ئه م داوایه ی نه ده کرد.

ج- سانسور خستنه سه ر مندال چه سپاوه وهیه، چونکه چاوه رپی نه وه ی لی ده کریت، که ده ست بلاو بیتو، به راست و چه پدا داراییه که ی په رشو بلاو بکاته وه، له ناوی بیاتو، ئه م حالته و مانایه ش له گه مژه دا هیه و ده فامریته وه، بۆیه سانسور خستنه سه ر که سی گه مژه پتویسته، وه ک چۆن پتویسته بخریته سه ر مندالیش.

د- که سی گه مژه (سیفه) نازانیت، چۆن مامه له له گه ل مولک و دارایی خۆیدا بکات، بۆیه پتویستی به که سیک هیه، که چاودیری بکاتو، داراییه که ی بپاریزیتو، ئه مه ش ته نیا به سانسور خستنه سه ر ده کریت، هه ر وه ک له سه ر مندالیش ئه م حوکمه دراوه، نابیت بگوتریت، که سی گه مژه که مولک و مالی خۆی به ده سبلاوی له ناو ده بات، که سیکه تاوانباره و، مافی نه وه ی نییه، که چاودیری بکریت، چونکه ئیمه له وه لامی

---

1 احکام القرآن، للخصاص، ب ۱، ل ۴۸۹، المحلی، ب ۸، ل ۲۷۸ و دواتر، التلویج، ب ۲، ل ۱۹۲، و لیره دا تیبینی نه وه ده کریت، که ئه بوجه نیفه وای دانواه، که دارایی و مال بگیریته وه له که سی گه مژه، تا ده گاته (۲۵) سالان، به لام نه گوتووه، ده بیت سانسوری بخریته سه رو، به م پتوه دانگه بیت، سه رجه م مامه له وه له سو که و ته کانی دروستن، که له سامان و مولکی خۆیدا کردوونی. له دوا ی نه وه ته مه نی هه رچه نده سه فاهه ته که ی هه ر مابیت!

ئەمەدا دەلتىن: گوناھبارى و تاوانبارى ئابنەھۆكارى ئەوھى كە كەسە تاوانبارە كە مالى چاودىرى لەسەر كوردنى نەمىنى، پەچاوى بەرژەوھەندىيەكانى نەكرىت، ئەى نابىنى كەسى بكوژ، كە تەنانەت بەتايىبەتەش كەسىكى كوشىتەت، ئەم تاوانەى نابىتە ھۆكارى ئەوھى كە چاودىرى نەكرىت، بەبەلگەى ئەوھى كە دروستە ببەخىرىت، بۆيە گەمژە لە پىشتەرە، كە چاودىرى خۆى و بەرژەوھەندىيەكانى بكرىت.

ھ- سانسۆر خستەسەر گەمژە، دەبىتە ھۆى پاراستنى سەرچەمى كۆمەلگە لە زىادەندى، چونكە بەو سانسۆرە دارايىيەكەى دەپارىزىت، نابىتە مشە خۆر بەسەر خەلگى ترەوھە، كەسىش پتويىست ناكات، بژىوى ژيانى بگريتە ئەستۆ، كەواتە خستەسەر كەسى گىژ، تا زيانەكەى لە كۆمەلگە دور بەخريتەو، كاريكى واجبەو، ھەر بۆيەش سانسۆر دەخريتەسەر موفتى شىتكارو دكتورى نەزانو، ھەر بەم جۆرەيش سانسۆر دەخريتەسەر كەسى دەبەنگو گەمژە، تا زيانەكەى لە كۆمەلگە لادريت!

١٢٠- بەلگەكانى ئەبو حەنەيفە:

ئەبو حەنەيفە، بەلگە گەلىكى ھىناوھتەو، لەوانە:

١- كەسى گەمژە (سفە)، فەرمائىشتى شەرى پوبەپو كراوھتەو، ھەر كەسىش خىطاببو فەرمائىشتى شەرى ئاراستە كراو خرايە سەرشان، كەواتە ئەھلىيەتى ھەيەو شياوھ بۆ خستە سەرشانى ئەركەكانى شەرىو، بائىو عاقلى تىادايەو، گومژەيى ھۆكار نىيە، بۆ كەم و كوپى لە عەقلىداو، لە جياكردنەوھى چاك و خراپداو، بۆيە ھەر بەئەركدارو ئەرك لەسەرشان دەمىنەتەوھەو مافە شەرىيەكانى لەسەرشانەو، مامەلەزارەكپەكانى دروستن، وەك ژن تەلاقدان و مارەكردن، لەسەر قەرزارى خەلگى زىندانى دەكرىتەسەر تاوانەكان سزا دەدرىت، بەپىنى دانپىنانى خۆى لەسەر ھۆكارەكانى تاوان كەردن دەگريت و سزا دەدرىت، بۆيە ئەگەر كەسى گەمژە لەدواى بائى بوون، لە چاودىرى كەردندا ھەر لە پىش بووھەو، سەرپەرىشتى دەكرا سانسۆر لەسەر ھەبوو ئەو زۆر لە پىشتەرە كە سانسۆرى بخريتەسەر، لە كاتى دانپىنانى لەسەر ھۆكارى تاوانەكانى، چونكە زيانگەياندن بەگيان، زۆر گەورەترە لە زيان گەياندن بە مال و دارايى.

۲- مَرَوُفَ که گه‌یشته قَوناغی عاقلی، نیتَر نه‌هلیه‌ت و شیایوی و که‌سایه‌تی کامل د‌ه‌بیت و، سانسُور خستنه س‌ری له‌م حاله‌ت‌دا شکاندن‌ی که‌سایه‌تی و شکومه‌ندی و نه‌و مَرَوُفه‌یه و، نه‌میش دروست نییه و، نه‌گ‌ر بگوت‌ری: نه‌و سانسُوره له‌ب‌ر به‌رژه‌وه‌ندی خَویه‌تی، نه‌مه وه‌لامه‌که‌ی نه‌وه‌یه زیانگه‌یاندن به‌و که‌سه له‌پ‌روی نه‌وه‌وه که که‌سایه‌تی بشین‌ی و، وه‌ک ناژه‌ل‌ان پَوللین بکه‌یت، که سانسُورت خست‌وته س‌رشان، نه‌م زیانه زُور زیاتره له‌مال به‌فیرِودان و، قاعیده‌ی ش‌رعی وا بریاری داوه، که د‌ه‌بیت زیانه بجوکه‌که بک‌ریت، باش‌تره، تا خَومان ل‌ابده‌ین له‌زیانه گ‌وره‌که‌و، بَویه سانسُور نه‌خستنه س‌ری، له‌به‌رژه‌وه‌ندی که‌سه‌که‌دایه.

۳- له‌فرموده‌دا هات‌وه، که ک‌ابرایه‌ک له‌کاتی مامه‌له‌دا به‌شی ده‌خوراو، زیانم ده‌بوو، فرت و فیل‌ی ل‌ی ده‌کرا، جا که‌سو کاره‌که‌ی هینایان ب‌ول‌ای پیغه‌م‌ب‌ر (ﷺ) و داوایان ل‌یکرد سانسُوری بخاته س‌ر، به‌لام پیغه‌م‌ب‌ر (ﷺ) سانسُوری نه‌خسته‌س‌ر، به‌لام فرمانی پ‌یکرد، که له‌کاتی مامه‌له‌دا م‌رجی نه‌وه د‌ابنیت، که مافی په‌شیمان بوونه‌وه‌ی ه‌بیت، بَویه نه‌گ‌ر سانسُور دروست ب‌وایه، نه‌وا سانسُوری ده‌خسته‌س‌ر.

۴- به‌لام سه‌باره‌ت به‌ه‌بلگه کردنی نایه‌ته‌که که ده‌فرمودیت: ﴿فَإِنْ كَانَ آلِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهَاً.....﴾ که باس‌مان کرد، له‌مه‌یاند‌ا به‌لگه نییه، ب‌ق نه‌وان، چونکه مه‌به‌ست له‌چاود‌یر (ولی) ل‌یره‌دا چاود‌یری مافه‌که، نه‌ک چاود‌یری که‌سه‌گه‌م‌ژه‌که.

۵- سه‌باره‌ت به‌وه‌ی که پ‌یشه‌وا علی داوای کرد‌وه، که سانسُور بخ‌ریته‌س‌ر (عبدالله‌ی ک‌وری جه‌عفر) نه‌میش به‌لگه‌ی نییه، چونکه داواکردنه‌که‌ی ب‌ق ترساندنه نه‌ک ب‌ق پ‌یداگیری (إلزام)، یاخود ده‌ک‌ریت، له‌س‌ر نه‌وه د‌ابنیت، که نه‌و داواکردنه‌ی نه‌دانی دارایی به‌(عبدولل‌ای ک‌وری جه‌عفر) کات‌یک بووه، که ته‌مه‌نی پ‌یش بیست و پ‌ینچ سال‌ان بووه.

۶- ده‌سبلاوی تاوانه‌و، تاوانیش ناییت، ببیته ه‌زکار، ب‌ق چاود‌یری کردن و، سانسُور خستنه‌س‌ر گه‌م‌ژه س‌ر به‌بابه‌تی چاود‌یری کردنیه‌تی و پ‌یویست ناکات بخ‌ریته س‌ری و

بۆيەس نابېت، كه تاوان ھۆكاره بۆ دەرکردنى تاوانبارەكه له چاودىرى كردن، به به لگه‌ى
ئەوھى كه دروسته بكوژى دەست ئەنقەست بىخەشريت، چونكه ئەوانەى كه پرەوايان به
سانسۆر ھەيە، ئەو سانسۆرە بۆ گەمژە به پێتەيست دەزانن، بەخشىنى بكوژيش
دروسته، بەلام پێتەيست (واجب) نىيە.

٧- سەبارەت بە قسەيەى كه پێى وايە، كه سانسۆر خستەسەر كەسى دەبەنگ بۆ
لادانى زيانە لە كۆمەلگە، ئەمە قسەيەكى بەر پەرچە دراوھە، چونكه كەسى گەمژە لە
مولك و دارايى خودى خۆيدا مامەلە دەكات و بەكارى دەھێنێت، كەس بۆى نىيە، كه
بەرى پێ بگريێت، لە بەكارھێنانى مالى خۆيدا، بە بيانوى لادانى زيانى لە كۆمەلگە
بەگشتى.

١٢١- راي لە پيشتەر (الراجح):

ئەوھى كه ئيمە بەلايدا دەچين، ئەوھەيه كه دەبیت سانسۆر لەسەر كەسى گەمژە و
دەبەنگ ھەبیت، چونكه پرۆى ئاشكرای دەقەكان لە گەل ئەمەدان، ھەروەھا لەبەر
ئەوھى كه لە سانسۆرداناندا بەرژەوھەندى كەسە گەمژەكەى تيا داىەو، مولكەكەى
دەپاريزریت، زيانى لە كۆمەلگە لادەدریت، نابى بگوتريت: - ئەو مالى خۆيەتى بەكارى
دەھێنیت، كۆمەلگە ھىچ مافىكى نىيە، تيايدا، چونكه ئيمە دەلێن: بەكار ھێنانى مال و
مولكى تايبەتى ھەر كەسێك، لەسەر ئەوھە بەندە كه نابیت ئەو بەكار ھێنانە زيان
بەكەسانى تەبگەيەنیت، ئەى نابىنى ئەگەر كەسێك لە مالەكەيدا دا بنیت، پێگا نادريت
پێى، بۆ ئەوھى زيان دراوسێكانى نەگەيەنیت، تووشى گرفت و سەر ئێشەيان نەكات،
كەسى گەمژە و دەبەنگىش ھەروايە، پێگای لى دەگيریت، كه مالەكەى بەكار بەھێنیت، تا
لەناوى نەبات، پەرش و بلاوى نەكات، دواچار ببیتە مشەخۆر بەسەر خەلك و دارايى
گشتى (بيت المال) یشەوھە ئەمەش زيانە بۆ كۆمەلگە بەگشتى، دەبیت پێگای لى
بگيریت، ئەم پێگا لى گرتەيش بە سانسۆرخستە سەرى دەبیت.

پرسی سێھەم: كەى بەتەواوى سانسۆر دەخريتەسەر كەسى گەمژە (السفيه)؟!

۱۲۲- هندی له شهر عزانان له وانه (إمام محمد) به لای نه وده دا چوون، که که سی گه مژه، تنها به و گه مژه یی خوی و دهر که وتنی تیايدا، ئیتر سانسورداره و چاودتری له سهره و، پتویست به وه ناکات، که دادوهر بریار بدات، سانسوری بخړیته سهره و، به لگه یشیان نه ویه که گه مژه یی هوکارو فاکتیره بۆ سانسور خستنه سهره که سی گه مژه، بویه که هوکاره که هاته دی، ئیتر نه و شته یش که له بهر نه و هوکاره به ریاده بیټ، دیته دی و ده بیټ جی به جی بکړیت، که سانسور خستنه سهره که یه و، هرکات هوکاره که نه ما، سانسوره که یش نامینیت، هر وه که نه حالت له شیت و که وده و مندالیشدا هه روایه.

هندی له شهر عزانانی تر، له وانه (إمام أبو یوسف) رایان وایه که که سی گه مژه سانسوری ناخړیته سهر، تا دادوهر نه و سانسوره ی نه خاته سهر، (واته بریاری دادوهری له سهر بیټ)، و به لگه بۆ نه م قسه یش نه ویه که سانسور له سهر بنه مای به رژه وهندی که سی سانسوردار دانراو، نه م به رژه وهندی به یش یه کلای نه بۆته وه له نیوان نه ویدا که ئایا سانسوری بخړیته سهر، تا مولکه که ی پاریزاوبیټ یان سانسوری نه خړیته سهر، تا قسه کانی بی په واج نه بنو، لیره دا بریاری یه کلکه ره وه له لای دادوهر (قاضی) یی، له م جوړه کاره دوو په هه ندو دیوانه داو، بهس نه و بریار ده داتو، هیچ که سی تر !

هه روه ها لیره دا نه ویش هیه، که گه مژه یی شتیکی به رجهسته نییه و، له نه زانکاری له هه لسو که وتدا دهر ده که ویتو، جاری واهیه، که نه و نه زانیو شیرزیه که سه که به فیل و به تاییه تی ده یکتا و، نه م ش تنها بریاری دادوهر ده چه سپینیت و، هه روه ها پرسى سانسوردانان له سهر که سی گه مژه، پرسیکی پر له جیاوازی و راجیاییه له نیوان شهر عزانانداو تنها به بریاری دادوهر ده چه سپیت، وه که سانسوردانان به هو ی قه رزارییه وه و، هه روه ها هه روه که چوون سانسور به بریاری دادوهر ده چه شپیت، هه روا تنها به بریاری دادوهر یش لا ده چیت.

به ره م و دهره نجامی نه م دوو رایه جیاوازه، نه ویه که هه لسو که وتی که سی گه مژه، پیش دانانی سانسور له لایه ن دادوهر وه له سهری، به دروست و دامه زراو دیته نه ژمار، نه م ش له سهر پای نه بو یوسف و په پره وانی، به لام له سهر پای (زانا محمد دی حه نه فی

به ناو بانگ) و هاوړاكانی، نه و مامه لانه ی دوه ستنیرینو، وهك مامه لای كه سیك كه دادوهر
سانسوری خستبیته سر ته ماشا دهكړین.

نوهی نیمه ی لیږه دا به پای ته ندروستتری ده زانینو به لایدا ده چین، نه ویه كه
سانسور ته نها به بریاری دادوهر ده چه سپیتو، هه روه ها لبردنیش هه به بریاری
دادوهره، به هوی نه و به لگانه ی كه خاوه نی نه م پایانه هیناویانه و، یاسای مه دهنی
عیراقیش هه به م شیوازه بریاری له سره داوه و هیناویه تی، وهك دواتریش نه م باسه
دیت.

پرسی چوارهم: حوكمی مامه له و هه لسوكه وتی گه مژه ی سانسور له سره

دانراوه:-

۱۲۲- حوكمی كه سی گه مژه له دواي دانانی سانسور له سره ی، وهك حوكمی مندالیک
وايه چاك و خراب لیک جیا بکاته وه و، (ممین بیت، له ویدا كه مامه له و هه لسوكه وته كانی
ده گونجیت، هه لېوه شیندریته وه، وهك كړین و فروشتن و به كړیدان، كه نه مانه هه موویان
له سره مؤلّ تدان وه ستاون، نه گه ر هیشتا له نیوان سودو زیاندا یه كلایی نه بوبونه وه، جا
نه ویهان كه به ته وای زیانم نندن، نه وه به به تال دیته نه ژمار، وهك به دیاریدان و،
نه وانه یان به ته وای سودم نندن، به دروست و چه سپاو دیته نه ژمارو له پوی به چاك
دانانه وه به دروست زانراوه، وه سیه تی وه رېگریته به ر بؤ شت باشه و چاكه كاری
هه رچه نده نه هلی به خشنده بیش نه بیتو، هه روه ها له وه قف كړدنې شتدا له سره خوی و
غیبری خوی، بوی دروسته،

به لام نه و مامه له و هه لسوكه وتانه ی كه هه لوه شان وه نایانگریته وه، وهك ماره كړدن و
ته لاقدان، نه مانه به دروست و دامه زراو دیته نه ژمار، نه مه یان به پیچه وانه ی مندالیکي
جیا كه ره وهی چاكه و خرابه !

پرسی پینجهم:- حوکمی کهسی گه مژە، له یاسای مەدەنی عێراقیدا:-

١٢٤- یاسای مەدەنی عێراقی پاکی ئەبو یوسف و پەڕەوانی وەرگرتوو و چەسپاندوو، کەسی گە مژە بە خۆپسک بە سانسۆردارە داناوو، بە لکو بە مەجی گرتوو، کە دەبێت دادگای تایبەت بپاری ئەو سانسۆر کردنە بە سەردا بدات، هەر وەها ئەویشی چەسپاندوو، کە لابردنی ئەو سانسۆرەیش لە سەری هەر بە بپاری دادگا دەبێت.^٢

جا بە تەواوی سانسۆر لە سەر گە مژە دانرا، ئەو حوکمی مامەلە داراییەکانی وەك حوکمی مامەلە داراییەکانی مەندالێکی جیاکەرە وە ی چاک و خراپ (مەین وایە، بە لام لە پێش دانانی سانسۆرە وە لە سەری، حوکمەکی وەك حوکمی کە سێکی عاقلی خاوەن پوشدو ژیری تەواو وایە، مەگەر ئەو مامەلە یە لە پێش دانانی سانسۆرە کە وە کردبێت، بە فیل تەلە کە و پێکەوتن لە گەل خەلکانی تر ئە نجامی دابێت^٣، ئە مەش هە لاوێر کردنیکی چاک و جوانە، لە گەل نامانجی سانسۆردانان و بنە ما گشتیەکانی شەریعە تیشدا دە گونجێت. جا کەسی گە مژە ی سانسۆر لە سەر دانراو، هەر چەندە ئە هلی بە خشن دە ییش نە بێت، بە لام یاسا هەر پێگای پێداو، کە سێیەکی مامەلە کە بە وەسیەت بکات، بە خێر، و ئە مەش لە فێقەدا چەسپاوو، هونەریش لە مەدا بە پوونی دیارە، ئە وە یە کە وەسیەتە کە لە حالەتی ژياندا، زیان بە کەسە گە مژە کە ناگە یە نیت، چونکە مامەلە یە کە کە دە کە ویتە دوا ی مەرگی کابراو پە یووە ستە بە میراتە وە.

هەر وەها مارە کردنی ژن لە لایەن کەسی گە مژە وە دروستە و دامە زراو، نیتەر پێش ئەو سانسۆر لە سەر دانانە بێت، یان لە دوا یە وە چوێ کە چونکە یاسای باری کە سیتی عێراقی

---

1 ماددە ی ٩٥ لە یاسای مەدەنی عێراقی.

2 ماددە ی ١٠، لە بڕگە ی سێیەم.

3 ماددە ی ١٠ بڕگە ی یە کەم.

4 ماددە ی ١٠، بڕگە ی دووهم.

ژماره ۱۸۸ ی سالی ۱۹۵۹ له دامه‌زانی گریه‌ستی هاوسه‌ریشدا، عه‌قل و بائغ بوونی به‌مرج گرتووه،^۱ و بیگومان که‌سی که‌مژه (سفیه)ی عاقل و بائغ و، هر ئه‌میش له فیه‌دا جیگیر بووه، هه‌روه‌ها ته‌لاقدانیش هه‌ر دروست و چه‌سپاوه، چونکه ماده‌ی ۲۴ ی یاسای باری که‌سیته‌ی عیراقی نه‌وانه‌ی ژماردوون، که ته‌لاقیان ناکه‌ویت و، تیااندا که‌سی که‌مژه (سفیه)ی نه‌هیناوه و، هر ئه‌میش له فیه‌دا هاتووه و، دامه‌زراوه.

پرسی شه‌شهم: - حوکمی که‌سی که‌مژه، له یاسای ماده‌نی می‌صیریدا: -

۱۲۵- برپاری دادگا، سانسۆر له‌سه‌ر که‌مژه داده‌نریت و، هه‌ر به‌برپاری دادگایش له‌سه‌ری لاده‌بریت.^۲

به‌لام سه‌باره‌ت به‌مامه‌له‌و هه‌لسوکه‌وتی که‌سی که‌مژه، ئه‌میان حوکمه‌کی به‌م شیوازه‌ی لای خواره‌وه‌یه: -

ئه‌گه‌ر کابرایه‌کی که‌مژه مامه‌له‌یه‌کی کرد. له‌دوای تۆمارکردنی برپاری سانسۆره‌که له‌سه‌ری، ئه‌وا ئه‌م مامه‌له‌یه وه‌ک مامه‌له‌ی مندالێکی جیاکه‌ره‌وه‌ی چاک و خراپ سه‌یر ده‌کریت و، ئه‌حکامه‌کانی له‌سه‌ر بنیات ده‌نریت و، ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌یه که ئه‌و هه‌لسوکه‌وتانه‌ی که‌سی که‌مژه که به‌ته‌واوی سودمه‌ندن، به‌دروست و دامه‌زراو ته‌ماشا ده‌کرین و، ئه‌و مامه‌لانه‌ی که به‌ته‌واوی زیاندارن، به‌به‌تال دیته ئه‌ژمار، به‌لام ئه‌و مامه‌له‌و هه‌لسوکه‌وتانه‌ی که پووی سودو زیانی‌شیان هه‌یه، ئه‌مانه شایه‌نی به‌تال کردونه‌وه و هه‌له‌شاندنه‌وه‌ن، به‌پێی برپاریک که ده‌ربجیت، که نه‌ریتی مرقفایه‌تی‌خوازیاری برپاریکی له‌و جۆره‌ بیت، یاخود که‌سه که‌مژه که خۆی له‌دوای لابردنی سانسۆر له‌سه‌ری داوای ئه‌و برپاری هه‌له‌شاندنه‌وه‌یه بکات.

---

1 ماده‌ی حه‌وته‌م، بپگه‌ی یه‌که‌م.

2 ماده‌ی ۶۵ له یاسای چاودێری داراین ژماره ۱۱۹ ی سالی ۱۹۵۲.

به لām نه گهر مامه له كه له لايهن كه سه گه مژده كه وه نه نجام درا، له پيش دانانى سانسور له سه رى، نه مه يان به تال نييه و، هه روه ها شياوى به تال كردنه وه و هه لوه شاندينه وه ييشى نييه، ته نها كاتيك نه بيت، كه لايه نى به رامبه رى مامه له كه، هه له كه ي قو ستيه وه، بو به رژه وه ندى خو ي و، سودى خو ي، يا خود پي كه وتنى له گه ل نه و كه سه گه مژده يه دا كه وا گومان ده برت، سانسورى خرابيه سه ر، جا نه گهر هيچ شتى له مانه نه چه سپا، نه وه مامه له كه ي دروسته¹، به لām ياسا ي ميصر، له م پرسه دا وه سيه تكدنه و وه قفى هه لاو دير (استثناء) كردوه و جيا ي كردوته وه و، وا ي دانا وه كه هه ر كات دادگا برپا ريدا، جا نه و دوانه ييش دروستن²، هه ر وه ك نه م ياسا يه هه لسا وه ياسا ي كاروبارى ئيداريش جيا كردوته وه، جا هه ر كات سه رپه رشتيا ره كه مو له تى پيدا، كه دارايى خو ي راده ست بكات، به ئيداره كه ي و، به پي ي ياسا نه و مو له تى بنيات نرابوو³، نه و له م حاله ته دا نه و حوكمانه ي كه دانراون، بو كه م نه نداميكي ريگا پيدرا و، به سه ر نه ميشدا جي به جي ده كرين⁴.

پينجه م :- ((سه رخوشى))

١٢٦- پيخوش كردن:

سه رخوشى (السكر) بريتييه له لاچوونى عه قل، به هو ي خواردنه وه ي ئاره قه وه سه رخوشكه ره كانى ترى وه ك ئاره قه وه، به جو ريك كا برا ي سه رخوش و ئاره ق خو ر له دوا ي هاتنه وه هوش نازانيه ت، له كاتى نه و سه رخوشيه دا چى كردوه و چى

1 ماده دى ١١٥ له ياسا ي مه دهنى ميصرى.

2 ماده دى پينجه م ي ياسا ي وه سيه تكدنو، ماده دى ١٦، بره گى يه كه م، له ياسا ي مه دهنى ميصرى.

3 ماده دى ١١٦، بره گى دو وه م: له ياسا ي مه دهنى ميصرى.

4 ماده دى ٦٨ له ياسا ي سه رپه رشتى دانا ن له سه ر مو لك و مال.

نه نجامداوه^۱. سەر خۆشى عەقل لە کار دەخات، ناهێلتیت ئیدی چاک و خراپ لە یەکتەری جیا بکاتەو، ئەم بارودۆخەیش ئەهلیەتی جی بەجی کردن (الأداء) لەکەسەکەدا ناهێلتیت، هەروەها ئەرکی سەرشان (تەکلیف) لەسەر شانی سەرخۆش لادەبات، لەکاتی سەرخۆشیدا هیچ فەرماشتیکی شەری پووبەپوو ناکرێتەو، بەلام شەرعزانان ئەمەیان سەرجهمی حالەتەکانی سەر خۆشی دانەناو، بەلکو بۆ ئەو سەرخۆشییەیان داناو، کە بە پێگایەکی دروست (مباح) سەرخۆش بوو، بەلام ئەگەر سەرخۆشییەکی بەپێگای حەرام بوو، ئەمەیان بە ئەرك لەسەرشان (مکلف) داناو، هەروەها وایان داناو، کە لەسەر ئەو کردەوانەى کە ئەنجامیان دەدات، لێپرسینەو دەکریت، لەم بارەیهو شەرعزانان بەدرێژی، پاجیایی زۆرەو قەسەیان کردو، هەروەک دواى ئەوێ کە لێرە بەدواو حوکمی سەرخۆش بەپێگای دروست (مباح) کە پوون دەکەینەو، ئەو پاجیایی و درێژە باسەى شەرعزانانمان بۆ پوون دەبێتەو.

۱۲۷- یەكەم: سەرخۆشی بەهۆی رێگایەکی موباحەو:-

سەرخۆشی بەپێگای پێگای پێدراو (مباح) وەك ئەوێ کە کەسەکە بەناچاری، یان بەزۆر سەرخۆش بکری، یاخود نەیزانیی ئەو شتێ دەخواتەو، سەرخۆشکارە، یاخود دەرمانێکی چارەسەر بخوات، کەچی سەرخۆشی بکات، هتد.....

حوکمی سەرخۆش بەم جۆرە، وەك حوکمی بووراو وایە، موکەللەف نییە، کە لەم کاتی سەرخۆشییدا هیچ لە مافەکانی خودا جی بەجی بکات، بەلکو لەدواى هاتنەوێ هۆش، قەزا کردنەوێ لەسەر ئەمیش بەو مەرجەى کە ئەو قەزا کردنەوێ سەخت نەبێت بۆی، وەك ئەوێ کە سەرخۆشییەکی درێزخایەن بێت، وەك بوورائەو (کە باسمان کرد) و، دەستە واژەو دەربڕینەکانی دروست نەبن و (شت تێکەل بکات) و، هیچ پێو شوێنێکی شەری لەسەر مامەلە زارەکییەکانی ناگرێتەو، بەلام بە مامەلە

---

1 سەرخۆشی بەمەیش پێناسە کراو، کە ئەو حالەتەى کە عەقل لادەبات، لە کاتی نزیک کەوتنەو بەکارهێنانی ئەو شتانەى کە لا بەرى عەقل و ژیرن. كشف الأسرار، ب، ۱، ۱۴۸۲.

پراکتیکه کانی (فعلي) نه مه يان پښو شويتی شهرعیان له سر ده گریته بهر، بق نه وانه يان که په يوه نديدارن به مافه داراييه کانی خه لکه وه، هرچی له ناوبردوه، که گيان و مال ده بښت، ببښيړيته وه، چنه که مال و گيان پاريزاون، نابيت به زايه بدریت و، نابيت به هيچ پاساوک نه و پاريزاوييه يان لادريت، به لام سه باره ت به کرده وه و تاوانه کانی، سزای جه سته يی نادریت وه، چونکه سزای جه سته يی بق کاتيکه، که له سر بنه مای عه قل و جيا کردنه وه ی چاک و خراب له يه کتر، نه و کرده وه و تاوانه نه نجام درابيت و، بڼگومان که سی سرخوش عه قلی نييه و، چاک و خرابيش له يه کتر جيا ناکاته وه.

۱۲۸- دووهم: سرخوشي به ريگايه کی حه رام:-

شهرعزانان ليره دا راجياييان هه يه، ده رياره ی حوکمی سرخوش و ناستی جه سپاوی و دروستی مامه له و ه لس و که و ته کانی و، هوکاري راجياييه که يشيان نه وه يه لاچونی عه قل ليره دا به هو ی ريگايه کی حه رامکراوه وه بووه و، له سر نه م بنه مايه راجيايی له قسه کانياندا هه يه، سه باره ت به حوکمی مامه له و ه لس و که و ته کانی نه م جوړه سرخوشه و، ده کريت به م شيوازه ی لای خواره وه پوختی بکه ينه وه^۱.

أ- سه باره ت به مامه له و ه لس و که و ته زاره کييه کانی:

۱- هندی له شهرعزانان پتيان وايه که خودی ده سته واژه ی سرخوشي (سکران) لابه ری ته کليفه کانه له سر شانی و، هيچ حسابيت بق قسه کانی ناکريت و، هيچ پښو شويتیکی شهرعیان له سر ناکريت به رو، بزيه ته لاقی ناکه ویت و، کرپن و فروشتنی دانامه زريت و، هيچ گريبه ستيکی ناچه سپيت و، نه م ش پای مه زه بی ظاهري و جه عفری و (عثمان البتي) و (الليث) ه، و ه روه ها له يه کيت له گيړانه وه کان له پيشه و نه حمده کورپی حه نبلش هروايه و، له وه شيه وه که له پيشه و نه ثين قه ييم گواستراوه ته وه، هر

1 زاد المعاد، ب ۲، ۲۰۲-۲۰۳، إعلام المومنين، ب ۴، ل ۴۰-۴۲، الغني، ب ۷، ل ۱۱۳-۱۲۴، (الأم) للأمام الشافعي، والمذهب، للشيرازي ب ۲، ل ۸۲، المحلى، ب ۱ ل ۲۰۹-۲۱۱، الخلاف، للطوسي، ب ۲، ل ۴۵۴، المختصر النافع، فقه الجعفرية، ل ۲۲۱، مختصر الطحاوي، ل ۲۸۰، دواتریش، (التلويح) ب ۲،

له سەر ئەمە پۆیشتوو، له حەنەفیه کانیشتدا پێشهوا طەحاری هەر ئەم پایەى
هەلبژاردوو.

۲- حساب بۆ قسەکانى (ئەم جۆره سەرخۆشه) دەکړیتو، کاریان پى دەکړیتو،
هه موو پى و شویتىكى شه رعییان له سەر ده گړیته بهرو، بۆیه ته لاقى ده که ویتو، هه روه عا
دیكه ی مامه له وه لسوکه و ته زاره کییه کانی کاریان پى ده کړیتو، ئەمەیش پای مەزەهه
حەنەفى و شافعى و مالکی یه کانه، بوم شتویه ی خواره وه، سەبارەت به هەندى له
هه لسوکه و ته کانی، له لای حەنەفیه کان، قسەکانى دروست و وه رگیرون، جگه له
هه لگه رانه وه ی له ئیسلام، ئەو دانپیانانەى که بۆى هیه، لییان په شیمان ببیته وه، و
له لای مالکییه کان، مامه له کانی دروستن، جگه له دانپیانان (الأقران) و گریه ست به ستن،
به لام هه موو لایه ک کۆکن له سەر ئەوه ی که ته لاقى ده که ویت.

ب- سەبارەت به کار و کرده وه کانی:

هیچ پاجیایه ک نییه، له وهیدا که سەرجه م کار و کرده وه کانی (سەرخۆشى له م
جۆره)، که په یوه ندىدارن به مافى خه لکه وه، له پوهى داراییه وه ده بیت سزا بدریتو
بیانېزیت بۆ خاوه نوکانیان، بۆیه نه گەر که سىکى له ناوېرد، یان مالیکى له ناوېرد، ئەوه
له سهریه تی ببېزیتته وه، به لام سەبارەت به تۆله سەندنه وه ی جهسته یى واته سزادانى
له سەر ئەو کرده وانه ی که تاوان بوون کردوونى، ئەوه جه ماوه رى زانایان له سەر ئەوه ن
که له پوهى جهسته یشه وه ده بیت سزا بدریتو، نه گەر که سىکى کوشت ده بیت
بکوژیتته وه، نه گەر داوین پیسى کرد، ده بیت سزادریتو، هت..... جا زانایانى
مه زهه بى (ظاهرى) و (عثمان البتي) پرایان وایه که له سەر کرده وه کانی، سزای جهسته یى
نادریتو، ته نها له سەر ئاره ق خواردنیش سزاو شه لاق ده دریتو به س!

۱۲۹- به لگه و دوکیومینته کان :

یه کهم: نه وانه ی که پریان وایه، حساب بۆ قسه ی سه رخۆش ناکریت و سزای جه سته یی نادریت، نه م به لگانه یان هه یه :

۱- نه و که سه رخۆشه نازانیت، چی ده لیت: به به لگه ی ئایه تی قورئان که ده ف—رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾ واته: نه ی باوه پداران، به سه ر خۆشی نوێژ مه کن، تابزان له نوێژه که دا چی ده لئین!، چونکه که سه ی سه رخۆش نازانیت چی ده لیت و، که سیکیش که نه یزانی چی ده لیت، ئیتر پابه ند ناکریت، به چه سپاندنی قسه کانیه وه، هه یج حوکمیکیش له سه ر دانامه زریت، نه ته لاق و نه هه یچی تر، چونکه نه و که سه که سیکه فره مایشتی شه رع ی پوو به پوو نه کراوه ته وه، چونکه له و کاته دا عه قل له لای میوان نییه و، حوکمی وه ک حوکمی شیت وایه .

ب- تیگه یشتن و حال ی بوون و ویتسگه یه بۆ دانانی نه رک (تکلیف) له سه ر شانی هه ر که سیک و، تیگه یشتن (فهم) نه بوو، ته کلیفیش نییه و، دروست نییه، وه ک موکوله ف ته ماشا بکریت و، نه م ته ماشا کردنه نابیت وه ک سزا له سه ر سه رخۆش دابنریت و، له سه ری به یلریت وه چونکه شه رع سزای بۆ داناوه، که شه لاقدانیه تی و، بۆیه و سزادانی به شتی تر دروست نییه، یان سزای زیاده ی له سه ر دابنریت، دیسان هه ر نادروسته .

ج- نه وه ی که مامه له و هه لسوکه وت به ته ندروست داده نیت، به لایه نی که مه وه، که نه و کارو مامه له یه مه به ست و ئامانجی هه بیت، یان له خۆیدا ئامانجه که ی دیار بیت، به لام بیگومان کارو مامه له ی سه رخۆش هه یج له و ئامانج و مه به ستانه ی تیا دا نییه .

د- جیاوازی له نیوان سه رخۆش بوون، به پێگه ی دروست و سه رخۆش بوون به پێگه ی هه رام و، هه ردوکیان له هه ردوو حاله ته که دا بی عه قلن و، چاک و خراب له یه کتری جیا ناکه نه وه و، ده بیت له حوکمیشدا یه کسان بن، به لام سه باره ت به یه که م که به پێگه یه کی

حەرام سەرخۆش بوو، ئەمە لەو پووەوە کاریگەری ھەیە، لەسەر شیتوازی سزادانە کە لەسەر سەرخۆش بوونەکی بەتەنھاو ھیچی تر، ئەی نابینی ئەگەر کە سێک ھەردوو قاچی شکیندرا بێت، دانیشتنەو نوێژ دەکات، ھەروەھا ئەگەر خۆیشی ھەردوو قاچی خۆیی شکاندبن، ھەر بە دانیشتنەو نوێژ دەکات، لە کاتی کدا کە کەسی دووھم بە شکاندنی قاچەکانی تاوانیککی ئەنجامداوە، یە کەم بێتاوانە (بەلام ھەردووک ھەر یەک جۆر کاریان ئەنجامدا. کە کردنی نوێژە کە بوو، بە دانیشتنەو).

دووھم: ئەوانە ی کە پایان وایە کە تەلایان دەکەوێت، ھەروەھا گرتیبەست و مامەلە زارەکیبەکان دادەمەزێن، لە کاتی کردنی تاواندا، تۆلە ی تەواوی ئی دەکریتەو، ئەو ھەیان کردووە بە بەلگە کە لێرەدا کەسی سەرخۆش خۆی ھۆکار بوو، راستە و خۆ بە لابرەنی عەقڵی خۆی، کە چوو ئەو خوارنەو ھورامە ی خواردۆتەو، یان خواردووەو، مافی ئەو ی نییە، کە تاوانە کە ی لەسەر سوک بکریت، لەو ھالەدا بە عاقل و خواوەن ھۆش حسابی بۆ دەکریت، تاو ەک سزاو سەختی چەشتن دەرخواردی بدریت، سزا بدریت، ئەمەش کاریکی سەر سوپھینەر نییە، چونکە جاری وایە، کە کە سێک بە ھەقیقەت شتیککی سپیو تەو، لابرەو، لە تەقدیر و گریمانەدا و لە ھۆکما بە زیندوو دادەنریت، ئەگەر ئەو سپینەو ھە یە لە پێگای تاوانەو ئەنجام درابوو، ئەمەش وە ک سزاو سەختی چەشتنی بۆ ئەنجام دەرە کە ی، وە ک ئەو ی کە سێک میرات دەرە کە ی خۆی بگۆزیت، کە لەم ھالەدا ئەو میرات دەرە بە زیندوو دیتە ئەژمار بە ھۆی تاوانە کە یەو، ئەمەش وە ک سزادان و سەختی و نازار چەشتنی بۆ ئەنجام دەرە کە و کورتی و پوختی، تاوان نابیتە ھۆکار بۆ سوک کردنی سزە لەسەر تاوانبارە کەو، بە لکو کردنی ئەو تاوانە بە لگە یە لەسەر ئەو ی کە خواوەنە کە ی پازیبە بەسەر جەم ئەو سزایانە ی کە لە ئەنجامی کردنی ئەو تاوانەو دە چەسپین لەسەری.

سێھەم: ئەوانە ی کە پایان وایە دەبیت لە نێوان قسە و تاوان کردنی کەسی سەرخۆشدا جیاوازی بکریت، دەلێن قسە ی ئی ناگیری، بەلام لەسەر تاوان کردنی، سزای تەواو دەدریت، ئەمانە بە لگە یان ئەو یە کە قسە دەردانی سەرخۆش ھێچ نییەو، خۆی لە خۆیدا

خراپه‌ی تیادا نییه، چونکه قسه‌ی که سِیکی غه‌یره عاقله‌و پوچه‌و، بئ دووکه‌ل و خراپه‌یه به‌پیچه‌وانه‌ی کرده‌وه‌و، که خراپه‌ی کردووه، له دوا‌ی پوودانی کرده‌وه‌که ناتوانین نه‌و خراپه‌یه بسپینه‌وه و لابه‌رین، بۆیه به‌کاردانی کرده‌وه‌ی تاوانکاری زیان‌تکی ته‌واوی هه‌یه‌و، خراپه‌یه‌کی گه‌وره ده‌نیت‌وه‌و، نه‌مه‌یش دروست نییه‌و، هه‌وه‌ها نه‌گه‌ر تاوان‌تکی کردو له‌سه‌ری سزا نه‌درا، نه‌مه‌ی نه‌بیته‌ بیانوو بۆ نه‌نجامدانی تاوانی ترو، چاوش‌کین‌و، ئیدی کوشتنی خه‌لکی بئ تاوان له‌لای ده‌بیته‌ دروست و ئاسایی‌و، بئ‌گومان له‌مه‌یشدا خراپه‌یه‌کی ئاشکرا هه‌یه‌و، هه‌روه‌ها نه‌وه‌یش لی‌ره‌دا هه‌یه، که سه‌رخۆشی تاوانه‌و، تاوانیش نابیت ببيت له‌به‌ری به‌رپر‌سیاری تاوان، بۆ لابر‌دنی تاوان‌تکی تر، واته به‌رپر‌سیاری‌تی تاوان به‌تاوان لانه‌دریت.

چواره‌م: حه‌نه‌فیه‌کان که ده‌لین، که قسه‌ی سه‌رخۆش نابیته‌ هۆی هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی له ئیسلام‌و، هه‌روه‌ها دانپیانانیش بۆ هه‌ر شتی‌کی تر نابیته‌ هۆکار چونکه بۆی هه‌یه به‌شیمان ببيت‌وه، بۆ نه‌مه به‌لگه‌مان نه‌وه‌یه، که هه‌لگه‌پانه‌وه گۆرانکاریه له بیمه‌و باوه‌رداو، بیرو باوه‌رپیش، ته‌نها به‌مه‌به‌ستداری و تاییه‌تی نه‌بیت، لا ناچیت و ناگۆریت‌و، یاخود ده‌بیت، به‌پرووی ئاشکرا مه‌به‌ستی تیادا هه‌بیت، که ده‌یه‌ویت، ئاینه‌که‌ی بگۆریت‌و، نه‌ویش له‌حاله‌تیکدا ده‌بیت، که مه‌به‌ست (قصد) تیادا دیار بیت‌و، نه‌وه‌ی تیا بفامریت‌وه، که مه‌به‌ستداره‌که، که نه‌مه‌یش له‌حاله‌تی ئاسایی و ساغیدا ده‌بیت‌و، سه‌رخۆشیش نه‌مه‌به‌ستداری و ته‌ندروسته‌ی نییه‌و، بۆیه قسه‌کانی نابیته‌ هۆکاری گۆرینی بیرو باوه‌رو بۆیه هه‌لگه‌پانه‌وه له ئیسلام له‌و حاله‌ته‌دا نایه‌ته نه‌ژمار، به‌لام سه‌باره‌ت به‌حساب نه‌کردن، به‌دانپیانانی که‌سی سه‌رخۆش بۆ هه‌ر کارو باری، له‌به‌ر نه‌وه‌یه که بۆی هه‌یه به‌شیمان ببيت‌وه‌و، له‌به‌ر نه‌وه‌یه که که‌سی سه‌رخۆش حه‌للیه‌و، له‌سه‌ر شتی دانه‌مه‌زێ‌و، بۆی هه‌یه، له‌و قسه‌یه‌ی دیسان به‌شیمان ببيت‌وه‌و، بۆیه نه‌گه‌ر له‌کاتی تر له‌کاتی سه‌رخۆشیدا، دانی نا به‌وه‌دا که داوین پیسی کردووه، نه‌وه نه‌و دانپیانانه‌ی لێ وه‌رناگیریت چونکه بۆی هه‌یه له‌و داننات به‌داوین پیسی به‌شیمان ببيت‌وه‌و، ئینجا به‌لگه‌ی حه‌نه‌فیه‌کان له‌وه‌دا که قسه‌کانی تری سه‌رخۆشه‌وه ده‌گیرین.

هه مان به لگه کانی نه وانه، که به په هایی و موته قی قسه ی سرخو شه وه وهرده گرن و حسابی له سر ده که ن.

پینجه م: مالیکیه کان که ده لټن، گریبه ست و دانپیانانی سرخو ش کاری پی ناکریت، به لگه یان نه وه یه که مهرجی دروستی گریبه ست نه وه یه که که سی گریبه ستکار بتوانی چاک و خراپ له یه کتر جیا بکاته وه، بیگومان سرخو ش توانای جیا کړنه وه ی چاک و خراپی نییه، به لام سه باره ت به دانپیانانه کان (اقرار) ده لټن، نه مه یان یان به داراییه و، له م حاله ته شدا دانانی په یوه ندیدار به داراییه وه دروست نییه، چونکه به هژی سرخو شیه که یه وه، به سانسور له سر (محجور علیه) دیته نه ژمار، یا خود دان پیا نانه که ی له بوا ری داریدا نییه، که لیژیشدا فرموده که ی باس (ماعن) به لگه ییه له سر نه وه ی که دانپیانانی سرخو ش حسابی بق نه کراوه.

۱۳۰- توژیښنه وه ی به لگه کان و، دیاری کړدنې راستو باشتړین (راجح)

ترینی، بیرو را جیا وازه کانی شه رعزانان له م باره یه وه:-

۱- بیگومان نه وانه ی که ده لټن قسه ی سرخو ش دروست نییه و، نا دامه زراوه، قسه که یان وهرگیراوه و ساغو ته ندروسته، چونکه قسه کاتیک حسابی بق ده کړیت، که به نیازو مه به سته وه بکړیت و، بیگومان سرخو ش هیچ نیازو مه به سټیکی نییه چونکه عه قل له لای میوان نییه، بویه حساب بق قسه ی ناکریت و، هرو هه پابه ندکړدنې سرخو ش به و قسانه وه ی، وه ک سزایه ک له سهری نه مه یس هر دروست نییه، چونکه سزا شرع دیاری ده کات و دای ده نیت، نه ک نیجته یهاد کړدن، هرو هه که ده ق هیه، که نه وه ده درکټنیت، که سرخو ش نازانی چی ده لټت و، هر که سیش نه زانیت چی ده لټت، نیتر ماناو مه به سټی نه و شته نازانیت که ده ری برپوه و، بویه هیچ پی و شوټنټیکی شرعی له سر نه و قسانه ی ناگیرټه به ر، وه ک نه وه ی که که سیکی غه یره عه ره ب ووشه ی (ته لاق) وهرده برټ، له کاتیکدا که ماناکه ی نه زانیت، بویه هیچ پی و شوټنټیکی شرعی له سر نه م قسه یه ی ناگریته به ر.

۲- ئەم كەسە سەرخۆشە قىياسى دەكرىتە سەر كەسىك كە مىراتدەرى خۇيى كوشىتېت، كە ئىتر لە مىراتبەردن بى بەش دەبىت، چونكە كەسە مىراتدەره كە لەم حالەتەدا، كە كوژراوه، بەزىندوو دەھىنرىتە ئەژمار، بە گریمانەى، مىراتبەره كە لە مىرات بى بەرى دەبىت، ئەمەش (قىياسى مع الفارق) واتە: قىياسى نەگونجاوه، چونكە ئەم بكوژە مەبەستى ھەبووه، كە مىراتدەرى خۇيى كوشىتوو، تا زوتر مىراتەكەى دەست بكەوئىت، لەدەرەنجامدا بەبى بەشكردى لە مىرات سزادراوه، بەلام كەسى سەرخۆش مەبەستى لەسەر خۆش كرىدا ھەربووه، بەلام بۇ نمونە مەبەستى نەبووه كە لەو كاتى سەرخۆشەدا تەلاقەكانى خۇيى بخات، ئىتر چۆن تەلاقى دەكەون؟

۳- تەنانت ئەگەر لەسەر ئەو قسانەى وەك سزايەك دوچارى گرتن و مېى كرىدى بكەين، جا چۆن سزايەكى واى دەدەين، كە كاريگەرى بكاتە سەر كەسىكى بى تاوان و بى ئاگا، بۇ نمونە وەك ئەوہى كە ژنەكەى لە كاتى سەرخۆشيدا تەلاق بەدات؟ كە بىگومان ژنەكە لەو كاتەدا بى ئاگايە، بى تاوانە لەو پرسەدا.

۴- بەلام سەبارەت بە بەلگەى ئەوانەى كە پاين وايە، دەبىت سەرخۆشە لە سەرتاوانەكانى سزا بەرئىت، ئەمانە بەلگەكانيان وەرگىراون، ھىچ شىتەك لە ئارادا نىيە، كە ھەلۋەشىنەرەوہى بەلگەكانيان بىت، لەم حالەتەشيدا ناكرىت، ھاوتا بكرىت لەگەل حالەتى شىتەدا، چونكە كەسى سەرخۆش لەم كاتەدا تاوانبارە بەسەرخۆشكردى خۇي، ھەروەھا تاوانبارە لەوہىشدا كە تاوانى بەرامبەر بەخەلكى ئەنجامداوه، ئىتر چۆن پالېشتى لىۋە دەكرىت؟ لاينى كەسى تاوانبار كراو بەردەدرىت؟! وئەگەر چاوپۇشى لەمەيش ھەمووى بكەين، بىگومان سزادانى سەرخۆش لەسەر تاوانەكانى، ياساكانى(سەد الذرائع إلى المفاسد: بە بيان و نەھىلان، بۇ خراپەكارى) پالېشتى لىۋە دەكەن، كە دەبىت سەرخۆش لەسەر تاوانەكانى سزا بەرئىت، كە ئەمەيش ياساكەيە بنەماكانى شەرىعەت و گەلىك دەق و تىكست ھەن، كە شايتەى دروستى ئەو بنەما شەرىعەى سەرەوہ دەدەن، لەسەر ئەم بنەمايە ئەوہى لەلاى ئىمە راى باشتەر (راجە) ترە، ئەوہيە كە كار ناكرىت،

به سەر جهم قسه کانی که سی سەرخۆش. که به پێگایه کی حه رام خۆی سەرخۆشکردبیت و، له گه ئی ئه وه یشدا له سەر تاوانه کانی، سزازی ته واو دودریت.

۱۳۱- حوکمی سەرخۆش، له یاسا دهستکرده کاندای:-

۱- دهقی یاسای باری که سیتی عێراقی: ده ئین: که ته لاقی سەرخۆش ناکه ویت^۱، ئیتر به مه رجی نه گرتوه، ئه و سەرخۆشییه ی به پێگای حه لال نه نجام دابیت، یان پێگای حه رام، ده قه که به په هایی باسی کردوه و، ده بیت هه ر به په هایی و موته قی سه یر بکریت و، مه رجدار نه کرۆ، بۆیه ده ئیت: که ته لاقی که سی سەرخۆش به موته قی ناکه ویت و، هه روه ها هه ر به پتی هه مان یاسا ئن ماره کردنی که سی سەرخۆشیش هه ر دانه مه زریت چونکه ئه وه ی به مه رج گرتوه، که ده بیت، ئه و که سه ی گرێه ستنی هاو سه ریت نه نجام ده دات، عاقل و بالغ بیت^۲، و نه مه ش به لگه یه له سەر ئه وه ی که ئن ماره کردنی سەرخۆش به تاله، چونکه له و حاله تده دا بی عه قله و، هه روه ها سه رجه م مامه له و هه لسوکه وته زا ره کییه کانی تریش هه ر به م شیوازه به تالن و دانه مه زرین، چونکه مه رجی دامه زراندنیا ن بریتین له بوونی مه به ست له لای ئه و که سه، به نه نجامدانی ئه و کاره و، هه روه ها ده بیت به ده ست و بژارده ی خۆی و، به بی ژور لیکردن کاره که بکات و بیگومان که سی سەرخۆش نه مه به ست و نه بژارده و ده سچنی خۆی نییه، که ئه و کاره ده کات.

له میسر یاسای ژماره ۳۵ ی سالی ۱۹۲۹ به ده ق هیناویه تی، که ته لاقی که سی سەرخۆش ناکه ویت^۲، ئه مه ش جیاوازی نه کردوه له نیاوان ئه وه ی به پێگای حه رام خۆی

---

1 فرموده که ی (ماعن) ئه وه بوو، که دانی دابه ویدا زینای کردوه و، له لای پیغه به ریشدا (ﷺ) دانی پیدانواو، پیغه مبه ر (ﷺ) پرسیا ری لێ کردو، یاخود ده مو ئه و ی تا قیه کرده وه تاجه ختی پی بکاته وه، که ئایا سەرخۆشه یان نا.... و نه مه ش به لگه یه له سەر ئه وه ی که دان پیا نانی که سی سەرخۆش حسابی بۆ ناکریت.

2 ماده ده ی ۳۵، بڕگه ی یه که م له یاسای باری که سیتی عێراقی، ژماره ۸۸ ی سالی ۱۹۵۹.

3 ماده ده ی ۷، بڕگه ی یه که م.

سەرخۆش کردبێت، یان بە پێگای حەلال و، بۆیە ئەم یاسایە درکاندووەتی کە بە پەهەیی و مۆتەقەتی تەلەقی کەسی سەرخۆش ناکەوێت و، ئەمەیش لەبەر پۆشنایی گشتی بوون و پەهەیلی دەقەکەدا دەردەکەوێت، ئەوەی دەرخستوووە تەلەقی سەرخۆش بە مۆتەقەتی ناکەوێت.

— دەقی یاسا سزادانی میسری دەلیت، هەرکەس هەستی لە دەست دابێت یاخود کار لە دەست بوونی خۆی (اختیار)ی نەما بێت، لە کاتی کارکردنداو، لە کاتی کردن و جێ بە جێ کردنی ئەو کردەوێ، ئەو سزای لەسەر نییە، ئیتر ئەم کارە ی بەهۆی شێت بوون کردبێت یاخود بەهۆی کەم و کورپی عیقلیەو، یان بەهۆی بێ ھۆشییە کە بەهۆی بەکاھێنایی ھەر جۆرێک لە ماددەسپەرەکان بەسەریدا ھاتبێت، ئەگەر بەزۆر پێی کرابوو، یاخود بە نەزانی ئەنجامی داوو¹.

یاسای تاوانی میسری پای سەرچەم شەرعزانان لەسەر ئەوێ کە کەسی سەرخۆش لەسەر کردەوێکانی سزا نادرێت، ئەگەر ئەو سەرخۆش بوونی بە پێگای حەلال ئەنجام داوو، لەم دەقەوێ ئەو دەفامرێتەو کە: سەرخۆشە کە بە پێگای حەرام سەرخۆش بووبوو، وە ک ئەوێ کە بەتایبەتی و بە دەست خۆی ئارەقەکی خواردبێتەو، یاخود زانیبێتی کە ئەوێ دەیخوا تەو، ئارەق و سەرخۆشکەر، ئەمەیان لە سزادانی یاسای ناپارێزێت و، لە کاتی جێ بە جێ کردنی ئەم دەقەدا ئەوێ تێ دەگەین کە دەبێت ئەو کەسی هەستی لە دەست داو، یان ئیختیاری لە دەست داو، بەهۆی ماددەسپەرەکانەو دەبێت بەمانای ووشە لە دەستی داو، مەرج گەلە کە لەمیشدا ھاتبەندی، ئەگەر نا.... ئەو مۆفە بەو قۆناغە نەگەشتبوو، ئەو دەقەکی لەسەر جێ بە جێ ناکرێت و، داچار بەر پرسیاریتی لە سەرشان دەبێت.

ھەر وەھا ئەمەو یاسای سزادانی بەغدادیش ھەمان دەقی ئەوێ تیا داوە کە لە یاسای سزادانی عێراقی نوێ، ژمارە ۱۱۱ ی سالی ۱۹۶۹ دا ھەیە، کە لە ماددە ۶۰ یدا، ھاتووە،

1 ماددە ۱ یە کەمی ئەو یاسایەدا واھاتووە.

که ده‌لێت: هەر کەس لە کاتی کردنی تاوانێکدا، هەستی نەبووبێت، یاخود ویستی لە دەست داویت، بە هۆی شێتی یان کەم و کوپی عەقڵیەوه، یاخود لەبەر ئەوەی کە لە حالەتی سەرخۆشیدا بووه، یاخود سەر بووبێت، لە دەرەنجامی ماددەی سەرخۆشکەر، یاخود ماددەی سەرکەرەکه بە زۆر پێی درابێت، یاخود بە نەزانین بە کاری هێنا بوو..... هتد، لەم کات و حالەتەدا، ئەم کەسە سزای تاوانەکی نادریت و، تۆلەی ئی ناسەندریتەوه!

شەشەم: زۆر لێکردن ((الاکراه))؛

۱۲۲- پێخۆشکردن:-

زۆر لێکردن، لەبەر بەر بەستە مەوقفکردەکانە، بەلام کردەوهی خودی مەوقفەکه نییه، بەلکو کردەوهی کەسیکی تره، که بەتۆبزی بەرسەر ئەمەدا ئەنجامی دەدات و لەمەودوا دەربارە ی پێناسەکە ی و مەرجەکانی هاتنەدی ئەم زۆر لێکردنە و جۆرەکانی، ئاستی دزاییەتی ئەمە لەگەڵ ئەهلیەتی مەوقفدا، یان ئاستی گونجانی لە گەڵ ئەهلیەتدا باس دەکەین و، دەدوین و، هەروەها باسی کاریگەری لەسەر هەلسوکه‌وت و مامەڵەککانه کەسی زۆر لێکراو دەکەین، یاخود حوکمی هەلسوکه‌وتەکانی کەسی زۆر لێکراو رشوون دەکەینه‌وو، پاشان کۆتایی بە باسەکه دەهێنین، بە بەکەرته باسیکی زۆر لێکردن لە یاسای عێراقیدا.

۱۲۳- پێناسەی زۆر لێکردن:

زانایانی ئوسول، زۆر لێکردن (اکراه) یان بە پێناسە گەلێکی نزیک لە یەکتەری لەوانه ئەو پێناسە یەیه که دانەری کتیی (التلویج) دەری بریوه، که ده‌لێت: زۆر لێکردن، بریتییه لە زۆر کردن لە کەسیکی تر که کاریک ئەنجام بدات، که خودی کەسە زۆر لێکراوه‌که پێی پازی نەبێت و، ئەگەر کەسەکه خۆی سەرپشک بکریت، ئەوکاره ئەنجام نادات و، زانایانی تریش وا پێناسەیان کردووه، که بریتین لە زۆر لێکردنی کەسیکی تر،

به كارىك كه نايه ويټ نه نجامى بداتو، زور پيى ده كړيټ، نه مهش به ترساندن و چاو لیسور كړدنه وه، له كاتيكدا كه كابرې زور دار توانای نه نجامدانی نهو توقاندنې هېټ، كه كابرې زور ليكروى پيى ترساندووه، نه م پيټناسه يهش، كومه له فهرمانتيكى له خو گرتووه، كه بوونى نه وشتو فهرمانگه له بؤ هاتنه دى زور ليكردن پيويستنو، به م پيټه بيټ، نه م پيټناسيه، له پيټناسه يه كه م پوونتره.

۱۳۴- هرهجه كاني هاتنه دى زور ليكردن :-

۱- ده بيټ كابرې زوردار، توانای نه نجامدانی نهو كارې هېټ، كه كابرې زور ليكروى پيى ترساندووه و نه گهر توانای نه نجامدانی نهو كارې ترسيټنه رې نه بوو كه هره پشه كې پيكر دووه، كابرې زور ليكرو ده يزاني، كه توانای نهو قسه زلې نيبه، نهوا نه و كاته نهو ترساندنې به هېچ حساب ده كړيټ، گوټه پي نادرېټ.

۲- ده بيټ كابرې زور ليكرو له و هره پشه يه بترسيټ، به جورىك كه له دېرونى خوټدا نه وه ليك بداته وه و ته ته لې نه وه بكات، كه بليټ، به خوا له وانه يه نه م كابرې زورداره، به م په له په له نه م هره پشه يه ي به سرمدې جى به جى بكات، يا خود زورينه ي گوماني به لای نه وه دا زال بيټ، كه هره پشه كې نه نجام ده داتو، ئيدى نهو كارې، له ژير كاريگري ترسي نهو هره پشه يه دا نه نجام بدات.

۳- ده بيټ نهو شته ي يان نهو هره پشه يه ي كه زوردار كابرې زور ليكروى پيى ترساندووه، جوړه زيانتيكى وايټ، كه له ناو به رې گياني كابرې بيټ، يان له ناو به رې به شتيكى نه ندامه كاني له شى بيټ، يان شتيكى كه متر له مانه، وهك زينداني كردن و، به ستنه وهو، ليدان، به لام سه بارهت هره پشه كردن به له ناو بردنې مولكو سامانه كې، به لام به له ناو بردنې زور نهك كه م و لابه لای، نه مهش هر به هره پشه ي به هه ند وهرگير او دېته نه ژمارو، له لای شافعي و حنبلې و جعفر بيه كان و هه ندې له شه روزه كاني مه زه بې حنه فې هر به (زور ليكردن) حساب.

هره ها هره پشه كردن به زيان گه يانندن به كه سيك، كه نه م كه سه لايه نى زور ليكرو وه كه گرنگو بايه خدار بيټ نه مهش هر به هره پشه دېته نه ژمار، له لای جعفر بيه كان و،

ههروه‌ها له‌لای حه‌نه‌فیه‌کانیش هه‌ر زۆر کردنه، ئه‌گه‌ر ئه‌و زیانه‌ی بۆ سه‌ر که‌سیکی وه‌ک هاوسه‌ر، یان خه‌زمانی نزیک بی‌ت، یاخود هه‌رپه‌شه‌ی بی‌ت، بۆسه‌ر منداڵیش، له‌لای حه‌نه‌لییه‌کان هه‌ر به‌زۆر لێکردن دیته‌ ئه‌ژمار^۱.

۱۲۵- جۆره‌کانی زۆر لێکردن

زانایانی خه‌نه‌فی زۆر لێکردنیان کردووه‌ ته‌ دوو به‌شه‌وه‌:

- زۆر لێکردن ته‌واو، تیرو ته‌سه‌لو کامل.

- زۆر لێکردنی ناته‌واو، نا کامل^۲.

۱- زۆر لێکردنی ته‌واو:

ئه‌و زۆر لێکردنه‌یه، که‌ هه‌رپه‌شه‌ی تیا‌دا کراوه‌، به‌کوشتن، یان له‌ ناوبردنی به‌شیکی جه‌سته، چونکه‌ ئه‌ندامه‌کانی جه‌سته، به‌شیکن له‌ مرو‌ف‌و، وه‌ک چۆن کوشتن و له‌ ناوبردنی گیان و پوح حه‌رام کراوه‌، له‌ ناوبردنی ئه‌ندامه‌کانی جه‌سته‌یش هه‌ر حه‌رامه‌، چونکه‌ به‌شیکن له‌ لاشه‌ و جه‌سته.

1 التلویج ب ۲، ل ۱۹۶.

2 البحر الرائق، ب ۸، ۲، حاشیه‌ ابن عابدين، ب ۵، ل ۱۱۰، الأقناع له‌ فيقهی حه‌نه‌لیدا، ب ۴، ل ۴، (منهاج الصالحين) له‌ فيقهی جه‌غه‌ریدا، دانانی موحسین ئه‌له‌کیم، ب ۲، ل ۱۴، المغنی ب ۷، ل ۱۲۰، المذهب ب ۲، ل ۸۳ لێزه‌دا تیبینی ئه‌وه‌ ده‌کریت، که‌ هه‌ندێ له‌ شه‌رع‌زانانی مه‌زه‌بی حه‌نه‌لی ئه‌وه‌یان به‌مه‌رج گرتووه‌، بۆ هاته‌نده‌ی زۆر لێکردن، که‌ ده‌بی‌ت ئه‌و هه‌رپه‌شه‌ی به‌کرده‌وه‌ له‌ سه‌ر که‌سی زۆر لێکراو هاته‌بیته‌دی، له‌لایان ته‌نها به‌ هه‌رپه‌شه‌ی زاوه‌کی حساب نییه‌، به‌لام پای پاست هه‌ر له‌ هه‌مان مه‌زه‌به‌دا ئه‌وه‌یه‌ که‌ ته‌نها هه‌رپه‌شه‌کردنه‌که‌ به‌سه‌و، به‌زۆر لێکردن حساب، المغنی ب ۷/۱۱، و منی وه‌رگێڕی ئه‌م کتێبه‌یش بۆ کوردی پێم وایه‌، هه‌تانی به‌شی به‌که‌م ئه‌م پایه‌ له‌م پاوێزه‌دا زۆر زیاده‌یه‌و، نا‌زانم دانه‌ر بۆچی هه‌تاویه‌تی، چونکه‌ زۆر قسه‌یه‌کی بی‌چه‌ مانایا، جا‌که‌ هه‌رپه‌شه‌که‌ پوویدا، ئیتر چی تیا‌دا ده‌مینیته‌وه‌؟ و کورد گوتنی، ئه‌م هاته‌و هایه‌ی شه‌رع بۆ ئه‌وه‌یه‌ که‌ پێسته‌که‌ سه‌گه‌که‌ نه‌بیات جا که‌ بردی ئیترچی؟ به‌لام به‌شی دووه‌می په‌راوێزه‌که‌ که‌ پای (راج)ی مه‌زه‌بی حه‌نه‌لییه‌، پێنه‌ی ئه‌و قسه‌ بۆ مانایه‌ی ئه‌و گروپه‌ ده‌کات.

ههروهه ها ههپهشه کردن به له ناو بردنی سه رجهم مولک و دارایی که سیک و، یاخود
ههپهشه کردن به کوشتنی که سیک کابرای زۆر لیکراو، که کوشتنی ئهم که سه، بۆ
کابرای زۆر لیکراو بایه خ بیت و، له لای گینگ بیت، (ئهمه یان له سه ر پای نه وانه ی که ئهم
جۆره ههپهشه لیکردنه یان، به زۆر لیکردن ده زانن)، به هه رحال ئه و دوو جۆره
ههپهشه یه ی سه ره وه یش، واته: له ناو بردنی مال و کوشتنی که سی نزیک زۆر لیکراو،
هه ر به زۆر لیکردن دینه ئه ژمارو، ئهم جۆره زۆر لیکردنه به (ملجی) ناوزه رد کراوه،
چونکه کابرا په نا ده باته به رکردنی ئه و کاره و، ناچار ی ده کات ئه نجامی بدات، له ترسی
ئه وه ی نه بادا کابرای زۆردار بیکوژیت، یان به شیکی جه سته ی له ناو بیات و، ئهم جۆره
زۆر لیکردنه بژاره (اختیار)ی مرقه که و، مرقه که یش له م حاله ته دا خاوه ن په زا نییه،
واته به چه زه ری خۆی کاره که ناکات، به لام به ته واوی ئیختیاری له ده ست نادات و، رافه ی
ئهم مه به سته مان له م قسه یه ئه وه یه که هه لێژاره (اختیار) بریتیه له مه به ست بوونی
که سیک به کردنی کاریک، به لام هیشتا به کلایی نه بۆته وه، له نیوان کردن یان
نه کردنیشداو به لام له سه رو خواری ئه وه دایه که به کیکیان هه لێژیریت، به سه ر ئه موه ی
تریانداو، یاخود به ده سته واژه یه کی تر، ئه وه یه که بریتیه له مه به ست بوونی که سیک
به کردن یان نه کردنی کاریک و، دواچار هه ر خۆیشی بپیار ده دات و، بپیار لای خۆیه تی که
کامیان بکات و کامیان نه کات، جا ئهم مانایه که رافه مان کرد بۆیه ده سته واژه ی (اختیار)
به زۆر لیکردن لا ناچیت، چونکه کابرای زۆر لیکراو، کرده وه که به مه به سته ی خۆی ئه نجام
ده دات و، له و کاره یدا ئامانجدارو مه به سته داره، چونکه ئه و کاره یان دواچار
هه لچده بژیریت، که ساناترو ئاسانتره، له سه ری و، ئه گه ر ئه و کاره ی که زۆری لیکراوه
بیکات، ئه نجامی بدات و جی به جی بکات، ئهم ئه نجامدانه یه کلاکردنه وه و ته رجیحه که
له لایه ن خۆیه وه کردوویه تی، تا خۆی بپاریزیت، له و شته ی که هه په شه ی پی کراوه،
له لایه ن زۆرداره که وه (واته: دواچار ئه و شته ی هه لێژاردووه و، (اختیار) کردووه، که
هه په شه یان لیکردووه، ئه نجامی بدات، تا له هه په شه که و سزای هه په شه که خۆی
بپاریزیت)، به لام له به ر ئه وه ی که کابرای زۆر لیکراو له خودی نیه و نیازی خۆیدا

خاوهن مه‌به‌ست نیه‌و، سەر به‌خۆ نیه‌و، به‌لکو مه‌به‌ست و هه‌لبژاردنی ئهم کابرا زۆر لیکراوه، بووه‌ته پاشکۆی مه‌به‌ست و هه‌لبژاردنی کابرای زۆردار، بۆیه دواچار هه‌لبژارده (اختیار)ه‌که‌ی به‌ خراپ بوو (فاسد) داده‌نریت، حسابی بۆ ناکریت.

هه‌روه‌ها هۆکاری نه‌مانی (پازی) بوون، له‌ کاتی زۆر لیکردندا، ئه‌میش له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که (پازی بوون) بریتیه‌ له‌ چه‌زکردن و خواستی هه‌ر مۆشێک بۆ کردنی کارێک، ئاسوده‌ بوونی به‌ ئه‌نجامدانی ئه‌و کاره‌و، بێگومان ئهم حاله‌ته‌یش له‌ کاتی زۆر لیکردندا بوونی نیه‌ که‌واته (پازی بوون)یش، له‌ کاتی (زۆر لیکران)دا، هه‌یچ پێگه‌یه‌کی نیه‌و، بوونی نیه‌.

ب- زۆر لیکردنی ناته‌واو:-

ئه‌میش ئه‌و جۆره‌ زۆر لیکردنه‌یه‌ که‌ هه‌رپه‌شه‌که‌ به‌له‌ ناوبردنی گیانی یان ئه‌ندامه‌کانی له‌ی نیه‌، به‌لکو هه‌رپه‌شه‌کردنه‌ به‌لێدان و زیندانی کردن و هتد..... و ئه‌مه‌یان (اختیار) تێک نادات، به‌لام (پازی بوون) له‌ناو ده‌بات، بۆیه‌ بژارده (اختیار) له‌ناو نابات، چونکه‌ کابرا ناچار نیه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ هه‌رد ده‌بێت، ئه‌و کاره‌ بکات، چونکه‌ ده‌توانیت، خۆپاگربیت، له‌سه‌ر ئه‌و هه‌رپه‌شانه‌، چونکه‌ له‌ناو به‌رنین، به‌ پێچه‌وانه‌ی هه‌رپه‌شه‌کانی پێشوه‌ که‌ موشنده‌و له‌ناو به‌ر بوون.

١٣٦- دژایه‌تی و پێچه‌وانه‌ بوونه‌وه‌ی نیوان زۆر لیکردن و ئه‌هلیه‌ت:-

زۆر لیکردن به‌ هه‌ردوو جۆره‌که‌یه‌وه، (ته‌واو ملجئ) و (ناته‌واو: غیر ملجئ). دژو پێچه‌وانه‌ی هه‌یچان له‌ دوو جۆره‌که‌ی ئه‌هلیه‌ت (أهلیة الأداء) و (أهلیة الوجوب) نین، هه‌روه‌ها زۆر لیکردن نابێته‌ هۆکار بۆ ئه‌وه‌ی که‌ ئیتیر خیطابو داوای شه‌رع له‌سه‌ر کابرای زۆر لیکراو لایجیت، هۆکارو په‌هه‌ندی پێچه‌وانه‌ نه‌بوونی له‌گه‌ڵ هه‌ردوو جۆره‌که‌ی ئه‌هلیه‌ت له‌و پوه‌وه‌یه‌ که‌ ئه‌هلیه‌ت به‌هۆی په‌یمان (ذمه‌) و عیقل و بالغ بوونه‌وه‌ چه‌سپاوه‌و، جێگیر بووه‌و، زۆر لیکردن لایه‌ری هه‌یچام له‌مانه‌ نیه‌و، هۆکاری ئه‌وه‌یش که‌ فه‌رمایشت و داواکاری و خیطابی شه‌رع له‌سه‌ر زۆر لیکراو لاناچیت، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ جاری واهیه‌، که‌ ئه‌و کرده‌وه‌یه‌ی زۆر له‌ کابرا کراوه، که‌ بیکات، حه‌رامه‌و

کردنی تاوانه، به گونه لهسه‌ری دیتته نه‌ژمار، وهك پیاو كوشتن و داوین پیسی، جاری وا هه‌یه، كه كردنی نه‌و كار هه‌رزو پئویسته لهسه‌ری به‌جۆرتك كه نه‌گه‌ر نه‌يكات، گونهباز ده‌بیت، وهك خواردنی ئاره‌ق و گۆشتی مرداره‌وه‌بوو، جاری وا هه‌یه، كه ده‌رفه‌تی دراوه‌تی بیکات و، (رخصة‌سی، هه‌یه‌و، كه كردی، تاوانبار نییه‌و، نه‌گه‌ر خۆپا‌بگرت و، نه‌نجامی نه‌دات، پاداشتی بۆ هه‌یه، وهك كوفر كردن و له ناوبردنی مالی خه‌لكی (به‌زۆر)، نه‌مانه هه‌موو، واته به‌حه‌رام و فه‌رزو پوخسه‌ته‌وه، نیشانه‌ن بۆ جی‌گه‌ری و چه‌سپاوی داواکاری و خیطابی شهرع، له‌سه‌ر كه‌سی زۆر لێكراو، هه‌روه‌ها نیشانه‌ن كه كه‌سی زۆر لێكراو پوو به‌پووی فه‌رمایشتی شهرع كراوه‌ته‌وه و (مخاطب‌ه)، چونكه نه‌م شتانه به‌بۆ داواکاری جی به‌جی كردنی نه‌رك (خگاب التكلیف) نابن و ناچه‌سپین.

۱۳۷- کاریگه‌رییه‌کانی زۆر لێکردن له هه‌لسوکه‌وته‌کانی كه‌سی زۆر

لێكراو؛

پیش پافه‌و پونکردنه‌وه‌ی کاریگه‌رییه‌کانی زۆر لێکردن، له‌ کار و بار و هه‌لسوکه‌وته‌کانی كه‌سی زۆر لێكراو، واته: پونکردنه‌وه‌ی حوكمی هه‌لسوکه‌وت و، مامه‌له‌ی زۆر لێكراو، پئویسته باسی نه‌و یاسا بنه‌رشه‌تیه (قاعده) به‌كه‌ین، كه نه‌حكامه‌کانی هه‌لسوکه‌وته گوفتاری و كردارییه‌کانی كه‌سی زۆر لێكراوی له‌سه‌ر بنیات نراوه.

بنه‌مای نه‌م پرسه له‌لای حه‌نه‌فه‌یه‌كان نه‌وه‌یه كه زۆر لێکردن کاریگه‌ری نییه، له‌سه‌ر به‌تالکردنه‌وه و دانه‌مه‌زانی و هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی هه‌لسوکه‌وته گوفتاری و كردارییه‌کانی كه‌سی زۆر لێكراو، به‌لكو کاریگه‌رییه‌کی له‌سه‌ر ئاستی گۆپانی نیسه‌تی نه‌و هه‌لسوکه‌وتانه بۆ كابرای زۆردار ده‌بیت، نه‌گه‌ر ده‌كرا، نه‌و هه‌لسوکه‌وتانه نیسه‌ت بدریتته لای كابرای زۆر دار، بۆیه له‌م حااله‌ته‌دا حوكمه‌كه به‌سه‌ر كابرای زۆرداردا ده‌چه‌سپیت و، نه‌گه‌ر نه‌و نیسه‌ت دانیه‌ی بۆلای كابرای زۆردار نه‌ده‌كرا، نه‌وا نه‌و كاته هه‌لسوکه‌وته‌كه

1 فواتح الرحمت بشرح مسلم الشیرت، ب، ۱، ل ۱۶۶۶، وأصول البزدي، وشرحه (كشف

الأسرار)، ب، ۴، ل ۱۵۰۳-۱۵۰۴.

ھەر دەدریتە پالّ خودی زۆر لیکراو، حوکمەکیشی بەسەر ئەودا دەچەسپیت، جا ئەم نەسبەتدانەیش بۆلای کەسی زۆردار، تەنھا لە کاتێکدا دیتە جی و دەبیت، کە بتوانریت کەسی بکەر (زۆر لیکراو) تەنھا وەک ئامرازێکی جی بەجی کاری کەسە زۆردارە کە بزانریت و دابنریت.

جا بەپیتی ئەم قاعیدە و بنەمایە، ھەلسوکەوتەکانی کەسی زۆر لیکراو دەبنە دووبەشەو، یەکەمیان ئەمە یە کە دەگونجیت، نەسبەت بدیتە لای کەسی زۆردار، کابرای زۆر لیکراو تەنھا ئامرازی جی بەجی کردنی کارەکیەو، دووبەمیان ئەو یە کە ناگونجیت و ناكریت نەسبەتی بدیتە لای کابرای زۆردار، بۆیە ھەر دەدریتە پالّ خودی کەسی زۆر لیکراو، حوکمەکیشی تەنھا بەسەر ئەودا دەچەسپیت.

بنەمای ئەم پرسە لەلای غەیری حەنەفیەکان، بۆ نمونە لەلای شافعیەکان لەسەر ئەو یە کە زۆر لیکردن، ئەگەر لەسەر ھەق بوو بۆ ویتە، زۆر کردن لەکەسی قەرزار بەفروشتنی شتەکە، تا گەرەنتی قەرزە کە بیتەدی، ئەمە لێرەدا ئەم زۆر لیکردنە هیچ کاریگەرییەکی لەسەر مامەلە کە نییە، مامەلە و ھەلسوکەوتە کە ی دروست و دامەزرێاو، ئەگەر زۆر لیکردنە کە ناھەق بوو، ئەوا تەماشای دەکەین، ئەگەر ئەو زۆر لیکردنە ئەنجامی ئەو کارە ی زۆرە کە لەسەر کراوە حەلال نەکات، ئەو حوکمە کە ھەر لەسەر بکەرە کەو زۆر لیکراوە کە بە چەسپاوی دەمینیتەو، وەک زۆرکردن لەسەر کوشتنی کەسێک، ئەگەر ئەو زۆر کردنە لە ئەنجامدا کارە زۆر لەسەر کراوە کە حەلال بکات، بگونجیت کارە کە بدیتەو لەلای زۆردارە کە، وەک لەناو بردنی مولک و مالی خەلکی، لێرەدا حوکمە کە لەسەر زۆر لیکراو لادەچیت و ئاوقە ی گەردنی زۆردارە کە دەبیت، ئەگەر نەدەگونجا، نەسبەت بدیتە لای کابرای زۆردار، وەک قسە و شتی زارەکی، ئەمەیان بەتال و پوچەو، هیچ حوکمێکی لەسەر ناچەسپیت و دانامەزیت، نەبۆ زۆردار و نەبۆ زۆر لیکراو^۱.

1 فواتح الرحموت بشرح مسلم الثبوت، ب، ل ۱۶۷-۱۶۸. التلویج ب، ل ۱۹۶-۱۹۷.

۱۲۸- دواى نه‌وهى قاعیده و بنه‌ماى نه‌م پرسه‌مان له‌لاى حه‌نه‌فیه‌کان و غه‌یره نه‌وانیش پوون کرده‌وه، ده‌لێن: زۆر لێکردن یان گوفتارییه و یان کردارییه و، هه‌یه که له‌مانه‌ش حوکمی تاییه‌تى خۆی هه‌یه، له‌سه‌ر پۆشنایی نه‌و قاعیده‌یه‌ی پو، به‌پێی نه‌و درێژه باسه‌ی که له‌م باره‌یه‌وه‌و، له‌مه‌و دوا ده‌یخه‌ینه‌پو:

یه‌که‌م: گوفتار:

نه‌گه‌ر نه‌م گوفتارانه، دان پیا‌نان (إقرار) بوون، نه‌وه به‌دانه‌م‌زراو دێته نه‌ژمارو بی جێن، چونکه (إقرار) بۆ حاله‌تى یه‌کلایی کردنه‌وه‌ی لایه‌نى پاستی و دروستی نه‌و شته‌یه، جاکه له‌ ئیقراردا زۆر لێکردن هاته‌ کایه‌وه، نه‌وه بۆ به‌لاداخستنی لایه‌نى درۆکه‌یه، نه‌ک پاستی، بۆ حساب بۆ ئیقرار له‌ کاتى زۆر لێکردندا ناکرێت.

جا نه‌گه‌ر له‌و هه‌لسوکه‌وت و مامه‌ل گوفتارییه‌نه‌بوو، که ده‌گونجی هه‌لبوه‌شینه‌وه‌و، به‌گالته‌و گه‌پ به‌تال نه‌بنه‌وه، وه‌ک ماره‌کردن و ته‌لاق‌دانى ژنو، گێرانه‌وه‌ی ژن، نه‌مانه حوکمه‌کانیان ده‌چه‌سپێن، به‌ده‌م‌زراو چه‌سپاو دێته نه‌ژمارو، زۆر لێکردن هه‌چ کاریگه‌رییه‌کى له‌سه‌ر یان نابێت، نه‌مه‌ش پای زانا‌یانی حه‌نه‌فى مه‌زه‌به‌و، به‌لگه‌یشیان بۆ نه‌مه نه‌وه‌یه که نه‌م هه‌لسوکه‌وت و مامه‌لانه، ته‌نها له‌به‌ر نه‌وه‌ی که به‌ بژاردەى مروفه‌که خۆی واته: به‌ ئیختیاری خۆی نه‌نجامی داوه، بۆیه هه‌موو پێ‌و شوێنێکی شه‌ریعی له‌سه‌ر ده‌گرێته‌به‌ر، چونکه شه‌رع ته‌نها ده‌برپێنیاى له‌ جیاتى ماناو حوکمه‌ کانی داناو نه‌و ده‌برپێنه‌ی کردۆته‌ نه‌لته‌ر ناتیفی نه‌م دووانه، به‌به‌لگه‌ی نه‌وه‌ی که نه‌گه‌ر که‌سێک به‌گالته‌و گه‌پ ده‌ریان‌بهرێت، هه‌رچه‌نده مه‌به‌ستدار نه‌بووه تیا‌ياندا که حوکمه‌که‌یان بێته‌دی، هه‌روه‌ها مه‌به‌ستى له‌ کاکلی ماناکه‌یان نه‌بووه، به‌لام هه‌ر داده‌مه‌زێن، بۆیه له‌م حاله‌ته‌دا، کابرای زۆر لێکراو له‌ پێشتره، چونکه نه‌و مه‌به‌ستى پوودانى نه‌و شته‌ی هه‌بووه‌و، حوکمه‌که‌یى هه‌لبژاردووه، هه‌رچه‌نده له‌ کاتى زۆر لێکردنى ته‌واوو تێرو ته‌سه‌ردا، نه‌و که‌سه هه‌لبژاردنه‌که‌ی نا ته‌ندروست (فاسد) بووه.

به‌لام نه‌گه‌ر نه‌و هه‌لسوکه‌وت و مامه‌له زاره‌کیانه، له‌و مامه‌له گوفتاریه دروستکراو (إنشاء) یانه‌بوون، که ده‌گونجێت هه‌لبوه‌شینه‌وه‌و، له‌گه‌ل گالته‌و گه‌پ و شوخیدا

ناگونجین، وهك كړینو فروښتن، نه مه له م حاله تدا پړو شویڼی و کاریگری زور لیکردن
تیا یاندا ناته ندروست (فاسد) ه، به لام هه لوه شاولی ته واوه تی نین، نه مه به پای
حه نه فیه کانو، به لگه یشیان نه وه یه که که زور لیکردن، (پازی بوون) له کار ده خات، به لام
بژارده (اختیار) هر ده هیلیته وه، پازی بوونیش مرجی د دوستی کاره که یه، نه ک
مه رجده زوانی و، که واته نه م کارو مامه لانه داده منه زرتین، به لام هر ناته ندروستن و،
(فاسد) ن، و بیگومان حوکمی نه م مامه له وه لوه لوه و ته زاره کیانه له سر نه و شیوازی
که پونمان کرده وه، له سر شانی بکه ره که (زور لیکراوه که) ده چه سپین، نه ک له سر
شانی هانده ره زورداره که، چونکه ده فته نیسبه ت دانیا ن نی، بولای کابرای زوردار،
چونکه هیچ که سی ناتوانیت، به نه دما می زمانی که سیکی تر بدویت و! گفتو و گو بکات و،
راسته وخو زمانی نه و به کار بهینیت! و که واته ناتونریت که سی زور لیکراو له م حاله ته دا
به نام پازی دهستی که سی زوردار دابنریت و، قسه که بدریته پال که سه زورداره که و،
دوا جار حوکمه که له سر زورداره که ناچه سپیت و، له سر زور لیکراوه که یه.

شافعی و جعفری و حنبل و هی تریش پیمان وایه که هیچ پړو شویڼی کی شهرعی
له سر قسه ی زور لیکراو ناگریته به رو، به لکو قسه کانی به پوچ دینه نه ژمارو، بویه
ته لاقی ناکه ویت و، کړین و فروښتنی دانامه زرتیت و، هه روه ها هیچ مامه له یه کی زاره کی تری
ناچه سپیت و، به لگه یشیان بړ نه م قسه گه له، له چه ند پویه که وه یه: ۱-

۱- بیگومان خوی پهره ردگار، حوکمی کافر بوونی، له سر که سی زور لیکراو به
کوفر کردن و، دهر برینی ووشه ی کوفرلابردووه، وهك قورئان ده فهرمویت: ﴿إِلَّا مَنْ
أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ﴾^۲ واته: که سینک به زور کوفری پیص کرابیت و، دلی

1 الأم، للإمام الشافعي، ب ۳، ل ۲۰، إعلام الموقعين، ب ۳، ل ۱۰۸ و ب ۴، ل ۴۳-۴۴ و الکاساني
ب ۷، ل ۱۸۲-۱۸۴، زاد المعاد، ب ۲، ل ۲۰۰، المغني، ب ۷، ل ۱۱۸، واشيرازي ب ۲، ل ۸۳،
والطوسي، ب ۲، ل ۴۵۳، منهاج الصالحين، محسن الحكيم، ب ۲، ل ۱۲۲-۱۸۲.

2 سورة (النحل ۱۰۶).

پېښت، له نوږی بیروباوه پری نیسلامه تی، نه وه نه و کوفره ی له سر نایه ته نه ژمارو، بیگومان حوکمی کوفر کردن زور گه و تره تره، له حومکی کرین و لږوشتن، نه و جوړه شتانه، چونکه یه که میان واته: له کوفر کرده که دا، جیا کرده وه ی ژن و پیاو له یه کتری و، کوشتن و، ده ست به سهر داگرتنی مال که یی، به دوا دایت، جا که شتی گوره لبرا، بیگومان له پیشتره بۆ نه وه ی که لا بیریت.

۲- فهرمووده دهر باره ی نه وه هاتووه، که که سی زور لیکراو حوکمی له سر نییه و، به یی تاوان ته ماشا کراوه، که ده فهرمویت: ((رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ، عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَ عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفْقِدَ))^۱، که لیره داو وه که چندها جار پیشتیش نه م ده قه مان هیناوه و په رچه مان کردووه، ده لیت: به هه له کردنی کاریکی خراپ و حرام و، له بیرچوونه وه و زور لیکردن تاوانیان له سر نییه، هه روه ها له گپړانه وه یه که دا، هاتووه که پیغه مبر (ﷺ) فهرموویه تی: (لا طلاق فی إغلاق)، واته: له کاتی زور لیکردندا ته لاقی ناکه ویت، که لیره دا ووشه ی (إغلاق) به (إکراه: زور لیکردن) رافه کراوه و، لیکراوه ته وه و، هه روه ها له پیشه واهلی کوری نه بو تالیبه وه گپړدراوه ته وه، که فهرموویه تی: (لا طلاق لمکره) که سی زور لیکراو ته لاقی ناکه ویت و حسابی له سر ناکریت و، گپړانه وه ی له م جوړه زوری له زوری له هاوه لانه وه گپړدراوه ته وه.

۳- بوونی نامانچ و مه به ست له هر هه لسوکه ویت و کاریکدا، مه رجی دروستی نه و کاره یه و، بویه هه لسوکه وتی مندا ل و شیت دروست نییه، چونکه کاره کانیا ن بئی نامانچ و مه به ست و، نه م مه رجی نامانچ و مه به ست هیش له کاتی زور لیکردندا تیا ده چیت و نامینیت، چونکه که سی زور لیکراو نامانچ و مه به ستی له و هه لسوکه و ته یدا نییه، به لکو ته نها مه به ستی لادانی زیانی نه و شمشیر و شتانه یه له سهری خزی، که وه که هه رپه شه و کاری فشار له سهری به کار هینراون.

٤- کەسی زۆر لیکراو، ئەو گوتهیه بۆیه دەردەبڕی، تا زیانەکه لەسەر گیانی خۆی لا ببات و درووبخاتەوه، هیچ مەبەستی له ماناکەى نیه، وىستى لەسەر هونەر و حیکمەتەکەشى نیه، بۆیه ناییت هیچ پێ و شوینیک لەسەر ئەم قەسەیهى بگرتە بەرو، بەلکو دەبێت بە قەسەیهکى پوچ (لغو) سەیر بکریت، وەك قەسەى شیت و، خەوتوو، قەسەى بێ مەبەستى هەرکەسیکی لەم بابەتە.

حەنەفیهکان بەم جۆرە بەرپەرچى ئەم گوتهیه دەدەنەوه، کە زۆر لیکردن، کار لەسەر بیروباوەڕ ناکات، بۆیه کەسى زۆر لیکراو بە کوفر کردن چاوپۆشی لیکراوه، سەبارەت بەفەرموودهى ((علي عن أمتي الخطأ والنسيان وما أسترهوا عليه))، ئەمە مەبەستى لەوهدايه کە زۆر کردن لەسەر کافر بوونەوه، کوفر کردن چونکە خەلکى لەو سەردەمەدا تازە هاتبوونە نێو ئیسلامەوه، زۆر لیکردن لەسەر کوفر و کافریت لەو سەردەم و زۆر بلاو بوو، تەنانەت ئەگەر مەبەست له زۆر لیکردن (اکراه) لێردەدا، زۆر لیکردن بێت، لەسەر غەیری کوفریش ئەوا لێردەدا ئێمە ملکه چى ئەوه نابین، کە هەلسوکەوت و مامەلەى زارەکی و گوفتاری له چوار چێوهى پرسى زۆر لیکردندا جێگای بێتەوه، چونکە زۆر لیکردن کاریگەرى لەسەر قەسەکردن و شتى زارەکی نیه، هەر وەك چۆن کاریگەرى لەسەر پرسە پەيوەندیدارەکان بەبیرو باوەڕەوه نیه، چونکە هیچ مەزۆفیک توانای ئەوهى نیه کە ئەندامى زمانى کەسیکی تر وەك ئامراز بەکار بهێنیت، بۆ قەسەکردن وەك ئەوهى ئەم دەیهوینت، بۆیه قەسەکەر خۆى سەرپشکە کە چۆن قەسە دەکات، له حەقیقەتدا زۆر لیکراو نیه، و حوکمی فەرمووده کە نایگرتەوه.

هەر وەها دەربارەى ئەوهیش کە دەلێن، هەلسوکەوتى ئامانجدار و مەبەستدار، بوونی ئەو ئامانج و مەبەستەتیایدا، بۆ دروست بوونی بە مەرج گیراوه، ئەمەیش بۆ بێژەرانى ئەم قەسەیه ناچەسپیت، قەسەیهکى لەم جۆرهیان بۆ ناچیتەسەر، چونکە ئەوەتا دەبینى کە تەلاقى کەسێ بەگالتە بخات هەر دەکەوینت، هەرچەندە کەل و قەسەیه و مامەلە و هەلسوکەوتەیدا مەبەستى نەبووه، کە بکەوینت، کەچى هەر کەوتوو هەر وەها تەنانەت ئەگەر ئەم (مەبەستدارى و ئامانجدارى) یە، مەرجى دروستى هەر کارێک بن، خۆ ئەوەتا

نهم مهرجه له حالتهی زۆر لیکردنیشدا هەر بوونی ههیه، چونکه کابرای زۆر لیکراو مه بهستو ئامانجی ئه وهی له دڵدا ههیه، که زیانو به لا له گیانی خۆی لابباتو، ئهم پرۆسه یه ش پێویستی به مه بهستو ئامانج داری ههیه، له ناخی مرقفه که داو، به هه وانه ناکریتو، دواجار که سی زۆر لیکراو به ناچاری ئه مه بهستهی له دڵدا چه سپاندوهو، ئه و ئامانجهی گرتۆته بهر، ئینجا سه بارهت به و پێچکه و گیگرانه وانهی که ده لێن ته لاقی که سی زۆر لیکراو ناکه ویت، ئه مانه پێچه وانه و دژی کۆمه له گێرانه وه به کی ترن که ده ربهری ئه وهن که ته لاقی که سی زۆر لیکراو ده که ویتو، دواجار وه رگرتنی به لکه کانی ئه وان له پێشتر نین، له به لکه کانی ئیمه، که له م باره یه وه هاتوون.

۱۳۹- قسهی راسترویه کلاکه ره وه (الراجح) له م پرسه دا؛-

ئه وهی ئیمه له م پرسه دا هه لێ ده بژێرین، بریتیه له قسه و پای جه ماوه ری زانا یان، واته: هیچ هه لسوکهت و مامه له یه کی زاره کی که سی زۆر لیکراو نایه ته دامه زراندن، ئیتر ئه و مامه له یه بگه نجیت بۆ هه لۆه شانده وه، وهک ته لاقدان و ماره کردنی ژن، یان بگونجیت، بۆ هه لۆه شانده وه، سهرینه وه، وهک کرپن و فرۆشتن و به کرێدان، چونیه که و، بۆیه دواجار سه رجه م هه لسوکهت و مامه له زاره کیه کانی که سی زۆر لیکراو به تالێ.

ئه وه یه ش که حه نه فیه کان باسیان کردوه، به لکه دار نییه و، ئه وهی ئه وان بۆی چوون، به لکه و دۆکیومنتی له سه ر دروست ناکریتو، بنیات ناکریتو، سه رجه م ئه وهی که باسیان کردوه، شایانی به ربه چدانه وه و توێژینه وه یه و، لێره دا ئه وه نده مان به سه که هه ندێ له و شتانهی که وهک به ربه چدانه وهی حه نه فیه کان هاتوه، باسی بکه ین و، بلیێن: به لکه ی حه نه فیه کان له سه ر ئه وهی که ته لاق و نیکاحی که سی شوخی بازو گالته چی داده مه زریتو، دروسته، ئه مه قسه یه کی بێ سو ده، چونکه جیاوازی ههیه، له نێوان گالته چی و زۆر لیکراودا، چونکه که سی گالته چی ئه و کاره و هۆکاره که بژارده و ئیختیاری ده ست خۆیه تی و، فامداره به وشتهی که ده یكات و، زانایه به و پێ و شوێنانهی که له سه ر شانی ده که ویت، له ده ره نجامی کردنی ئه و کاره وه، به لام که سی زۆر لیکراو، ئه و کاره ی به زۆر پێکراوه و، بۆیه کردوویه تی و ده یكات، تا زیانی ئه و هه پره شه یه له سه ر خۆی لاببات، که

بوو به پړووی بۆته وه، ئه مکه سه ته نها وهك گيرۆده يه كي قسه ی كه سێكي تر وايه و، جا ئه مه يان له كوئ و ئه وى تر له كوئ؟!

ئینجا ده قیش ههیه، له سه ر كه وتنى ته لاقى كه سى به گالته ته لاقه كه ی خستبیت و، جا كوا ده ق له سه ر نه وه ههیه كه ته لاقى كه سى زۆر لیکراو ده كه ویت؟ و پاشان (پازى بوون) له كړین و فرۆشتندا زۆر گرنگه و بایه خداره، بێگومان له كړین و فرۆشتندا وابیت، له ماره كړدنې ژندا زۆر پتویست ترو بایه خدارترو، ده بیت پازى بوونى تیا دا بیت، چونكه بێگومان نرخى شه رمگا زۆر گرنگتره، له نرخى مال و سامان، جا كه خواى په روه ردگار بردنى مالى خه لكى حه رام كړ دبیت، مه گه ر به پازى بوونى خاوه نه كه ی نه بیت، ئینجا خه لاله، بێگومان شه رمگاى مرقۆ زۆر له وه به نرختره و، ده بیت ته نها به پازى بوونى كى شه رعیانه خه لال بكریت و، به سه ! و بۆیه نه هى كراوه، له سه ر په رشتیاری ئافره ت، كه ده بیت، كچه كه ی یان نه و ئافره ته ی نه و سه ر په رشتیاری ته نها به پازى بوونى خۆى نه بیت نابیت بیدات به شوو!

سه باره ت به و قسه یه ی كه خه نه فییه كان ده یلێن: زۆر لیکردن كاریگه رى نابیت، له سه ر قسه و گوفتار، ئه مێش هه ر به ر په چدراوه یه، چونكه ده قى قورئان هه یه، كه به لگه یه له سه ر نه وه ی كه هێچ پى و شوینێك ناگریت به ر، له سه ر ووشه ی كو فر. گه ر كه سێك به زۆر پى بگوتریت و، ئه مه ش به لگه یه له سه ر نه وه ی كه زۆر لیکردن له قسه و گوفتاردا كاری گه رى هه یه و، حسابى بۆ ده كړیت.

دووهم: كردهاره كان

جۆرى دووهمى نه و شتانه كه زۆریان له سه ر ده كړیت، كارو كرده وه كاننو، باسما ن له به شى یه كه م كړد، كه باسى (گوفتار) بوو، و پوخته ی قسه تیا دا نه وه یه كه، نه گه ر زۆر لیکردنه كه نا ته واوو، نا تێرو ته سه ل بووو، كا برای زۆر لیکراو كاره كه ی نه بجا ما، نه وا ته نها كا برا خۆى به ر پر سیاریتی ته واوى كرده وه كه ی خۆى ده گریت نه ستۆ، ته نها پى و

---

1 نظرية العقد، للأمام ابن تیمیة، ل ١٥٥.

شوینی ته‌واو له‌سه‌ر خۆی ده‌گریته‌به‌ر، به‌لام نه‌گه‌ر زۆر لیکردنه‌که ته‌واوو تیرو ته‌سه‌ل بوو، نه‌وه کرده‌وه‌کانی په‌یوه‌ندی‌دار به‌ کابرای زۆر لیکراو ده‌بنه‌ سی به‌شه‌وه.

به‌شی یه‌که‌م:—

ئه‌و کرده‌وه‌گه‌له‌ی که شه‌رع له‌ کاتی پته‌یستیدا حه‌لالی کردوون، وه‌ک خوارنه‌وه‌ی ئاره‌ق و خواردنی گوشتی مرداره‌وه‌ بووو، به‌راز، نه‌مانه‌ حه‌لالن بۆ که‌سی زۆر لیکراو که بیانخوات و نه‌نجامیان بدات، ته‌نانه‌ت له‌سه‌ر پتۆستییه (واجب)ه، بیانکات و نه‌گه‌ر نه‌یانکات، گونهبار ده‌بیته، چونکه‌ خۆی په‌روه‌ردگار حه‌لالی کردوون، به‌کار هیتانی شتی حه‌لال، بۆ خۆ پاراستن له‌ نه‌ناچوون واجبه‌و، دروست نییه‌ وازی لی به‌یتنریت.

به‌شی دووه‌م:—

ئه‌و کرده‌وانه‌ن، که له‌کاتی پتۆیستیدا ده‌رفه‌ت دراوه‌ نه‌نجام بدرین، نه‌گه‌ر که‌سه‌که هه‌ستا به‌کردن‌یان، گونهبار نابیت، نه‌گه‌ر نه‌یکردن، تووشی سزاو نا‌په‌ه‌تی و سه‌ختی بوو، نه‌وه له‌لای خۆدا خاوه‌ن پاداشته‌و، نمونه‌ی ئه‌م به‌شه‌یش وه‌ک، کرنی کوهر به‌زۆرو ناچارى له‌ کاتیکدا که که‌سه‌که دلی پر له‌ ئیمان بیته، هه‌روه‌ها وه‌ک له‌ناو بردنی مالی خه‌ک به‌زۆر، به‌لام له‌ مه‌یداندا بژاردنی ئه‌و مولکه‌ی له‌سه‌ره‌ که زۆرداره‌که‌یه نه‌ک له‌سه‌ر زۆر لیکراوه‌که، چونکه‌ کرده‌وه‌ی له‌ناو بردنی و خراپه‌ کردنه‌که ده‌کریت بدریته‌وه پال کابرای زۆردارو، کابرای زۆر لیکراو نه‌نجامداره‌ ته‌نها ئامرازی کردنی کاره‌که‌یه، بۆیه‌ حوکمه‌که به‌سه‌ر زۆرداره‌که‌ده‌چه‌سپیت، ئه‌وه‌ش پای حه‌نه‌فی و شافعییه‌کان، په‌وشی تریشه‌.....

به‌شی سییه‌م:—

ئه‌مه‌یان ئه‌و کرده‌وه‌ گه‌له‌یه، که به‌هیچ جوړیک بۆ کابرای زۆر لیکراو دروست نییه‌ که نه‌نجامی بدات، وه‌ک کوشتنی که‌سیک، چونکه‌ گیانی خه‌لکی تر، وه‌ک گیانی ئه‌م که‌سه‌ پارێزراوه‌و، دروست نییه، که‌سیک به‌ کوشتنی خه‌لکی و زیان گه‌ياندن پتیا‌ن خۆی له‌ زیان بپارێزیت و کرده‌وه‌ی له‌م جوړه‌ گونهبارییه‌و، که نه‌نجام درا، تۆله‌کردنه‌وه‌و کوشتنه‌وه‌ له‌سه‌ر زۆر که‌ره‌که‌ ره‌که‌یه‌و، ئه‌و ده‌کوژیته‌وه، له‌ جیاتی کابرای کوژراو،

چونکه كوشتن دهكریت نيسبت بدریته وه لای کابرای زۆردارو، کابرای ئەنجامدەر، تەنها وهك ئامرازی جیّ بەجیّ کردنی کردەوه که سەیر بکریتو، كوشتنەوهیش لەسەر كوشتنەکهیە، ئەك لەسەر ئامرازی كوشتنەکهو، ئەمەیش پای حەنەفیەکانە، لەبر پۆشنایی ئەو ئەو یاسا بنەپەتییهی که هەیانە، لە بوارى زۆر لیکردندا، بەلام شافعیەکانو هەى تریش پایان وایە که كوشتنەوه لەسەر کابرای ئەنجامدەرە زۆر لیکراوەکهیە، چونکه کردەوهیەکی ئەنجامداوە، که بەزۆر لیکردن دروست نییە، ئەنجام بدریتو، نابیت زۆر لیکردن بکریتە بیانوو بۆ کردنیو، بۆیە حوکمەکه بەسەریدا دەچەسپیتو، هەروەها کابرای زۆر کەریش هەر دەکوژریتەوه، چونکه ئەویش هۆکاری ئەنجامدانی كوشتنەکهیەو، دەبیت سزا بدریت، بەكوشتنەوهو تۆلە سەندنەوه لیتی.

کردەوهی داوین پیسی هەروەك كوشتن وایە، لەلای سەرجهمی زانایانو، حوکمەکهی بەسەر بکەرەکهیدا دەچەسپیت، چونکه کاری داوین پیسی ناکریت نيسبت بدریتە پال، کابرای زۆردار، چونکه مەرووف ناتوانیت بە ئامرازی شەرمگای کهسیکه تر هەلسیت، کردەوهی داوین پیسی ئەنجام بدات، بەلام حەنەفیەکان پایان وایە، که لەبەر ئەوهی لەم حالەتەداو لەم پەرسەدا گومان (شبهه) هەیه، حوکمەکه لەسەر بکەرە زۆر لیکراوەکه لا دەچیتو، شافعیەکان پایان وایە، که سزای شەلاقدانى لەسەر جیّ بەجیّ دەکریت، لەسەر بنەمای ئەو یاسا بنەپەتییهیان که دەلیت: (کهسی زۆر لیکراو ، کردەوهیەکی کردووه، که حەلال نییە، بە هیچ جۆریک بیکات، بۆیە حوکمەکه بەسەریدا دەچەسپیتو، ناکریت لەم حالەتەدا بەسەر کابرای زۆردار جیّ بەجیّ بکریت).

دواچار، نه و شتانه ی که له پرسى زور ليکړدندا شـهـرـع بهـمـرـجى گـرـتـوون، ياسايش ديسان بهـمـرـج گـرـتـوونى^۱.

سهـبـارـهـت بهـکـارـيگـهـرى زور ليکـرـدن، دـهـقى ياسا نهـوـهـى تـيـاـدا هـاـتـووه، که دـهـلـيـت: گـرـيـبهـسـتـهـکـانـى که سى زور ليکـراو کار پـيـکـرـدنـيان دـهـوـهـسـتـيـنـريـت، ئيـتر چـونـيـه که نه و زور ليکـرـدنه تـهـواو بـيـت، يان نـاـتـهـواو^۲، به لام سهـبـارـهـت بهـو کردهـوانـهـى که بهـرـپـرـسـيـاـريـتى مهـدـهـنـيـان لهـسـهـره، وهـک لهـناو بـرـدنـى مال و مـولـکـى خـهـلـک يان کوشـتـنى که سـيـک، دـهـقـه ياساييه که واهـاـتـووه، که کردهـوه که دـهـدـريـته پال بـکـهـره کهـى و، کارـيگـهـرى لهـسـهـر مافى نه و بـکـهـره دـهـبـيـت و، نـاـدـريـته پال کـاـبـراى زوردار، مـهـگـر له کـاـتـيـکـدا نهـبـيـت، که کـاـبـراى نهـنـجـاـمـدهـر بهـزور ليکـرـدنـى تـهـواو (ملجئ) نه و کارهـى بهـزور پـيـکـرايـيـت^۳.

بهـکـورـتى و بهـپـوخـتى، ياساى مهـدـهـنى عـيـراقـى، له چـواـر چـيـوهـى قـسـهـى شـهـر عـزـاـناـن سهـرـبـارـهـت بهـنـهـحـکـامـهـکـانـى بـواـرى زور ليکـرـدن کـى چـهـسـپـانـديـانـه نهـچـوـته دـهـرهـوه، نهـوـهـنـده هـهـيـه که خـوـى بهـمـهـزـهـبـيـکـى دـيـاـريـکـراوهـوه نهـبـهـسـتـوـتهـوه.

ب- زور کردن له يايای باری که سیتی عیراقیدا:-

دـهـقى ياساى باری که سیتی عیراقى ژماره ۱۱۸ ی سالى ۱۹۵۹ نهـوـهـى دـرکـانـدووه، که تـهـلـاقـى که سى زور ليکـراو نـاـکـهـوـيـت^۴ و، نهـمـش لهـگـهـل پای جـهـماوـهـرى زانـايـانـدا کـوـکه، هـهـرـوهـک پـيـشـتـريـش باسـماـن کـرد.

1 مادهی ۱۱۳.

2 مادهی ۱۱۵، و نهـم مادهـهـيـش جـيـاوازی له نـيـوان نهـوـهـدانهـکردووه، که نه و گـرـيـبهـسـتـهـى که دانهـمـزـيـت کـاـنـيـانه؟ نهـوـهـيـانه که شـايـهـنى هـهـلـوهـشـانـدنهـوهـيـه؟ يان نهـوـهـيـانه که شـيـاوى هـهـلـوهـشـانـدنهـوه نـيـيـه؟! و ياساى مهـدـهـنى مـيـصـرى بهـدـروسـتى دانـاوه، که گـرـيـبهـسـتـى بهـزورکـراو، بهـتـال بـکـريـتهـوه، بهـپـيـى مادهـى ۱۲۷.

3 مادهی ۲۱۵ له ياساى مهـدـهـنى عـيـراقـى.

4 بـرـگـهـى يـه که م: له مادهـى ۳۵، و له ولـاتـى مـيـسـريـش دـهـقى ياساى ژماره ۲۵ ی سالى ۱۹۲۹ نهـوـهـى دـرکـانـدووه، که تـهـلـاقـى که سى زور ليکـراو نـاـکـهـوـيـت.

ج- زۆر لیکردن له یاسای سزادانی عێراقیدا:-

ئهم یاسایه له ماددهی ٦٢دا، دهقی ئهوهی ههناوه که، ههر کهس تاوانێکی نهجامدا، له بهر پێویستی و ناچاری، بۆ پاراستنی گیانی خۆی، یان گیانی کهسیکی تر، یان مولک و مالی خۆی، یان ههر کهسیکی تر، له مهترسیهکی گهروهی له سههر پیتی و ئاماده، نه مه لپهرسینهوهی به مه بهستیکی تۆله ئی ناکریت، به لام به و مه رجی تایبه تی (عمداً) نه جانی نه ادبیتو، له توانایدا نه بوو بێت، به پرێگا و ئامرازێکی تر، له و به لایه خۆی بپارێزێت¹.

دهقی ئهم ماددهیه، مه بهستی حالتهی پێویستی و ناچاریهو، ئه گه ره مه رجی پێویستیه کان هاتنه دی، سزای له سههر لاده چیتو، هه روه ها له بهر ئه وهی که پێویستی (ضرورة)، ده چیته چوار چیهی پرسی (زۆر لیکردنه وه)، چونکه زۆر لیکردن، شیوهیه که له شیوه کانی پێویستی (ضرورة)، ئهم ماددهیه جی به جی ده بێت، له حالتهی زۆر لیکردندا، به و مه رجی که ئه و زۆر لیکردنه، به هه ره شهیهکی مه زن درکیندرابیتو، له بۆ سه ره جه ستهی کابرای زۆر لیکراو ئاراسته کرابیت، یا خود سه ره که سیکێ تر، یان بۆ سه ره مولک و مالی کابرای زۆر لیکراو، یان مال و مولکی که سیکێ تر! نه که هه ره شهیهکی سادهی لایه لایی بیت!

به ندی دووهم

به لگهی حوکمه کان ((أدلة الأحكام))

پێخۆشکردن:-

حوکمه شه رعیهی کان ته نها له پیتی به لگه کانه وه ده زانرین، ئه و به لگانهی که شه رع به رپای کردوون و دایان، تا خه لکانی موکه له ف رینوینی بکاتو، شاره زایان بکات، بۆ سه ره ئه و حوکم که له و، ئهم به لگه و دۆکیۆمێنت که له ییش به (أصول الأحكام: بینه مای یاساکان)و، یا خود به (مصادر الشرعية للأحكام: چاوگی شه رعی، یاساکان)و، یا خود

---

1 نمونه له و جۆره ییش له یاسای سزادانی میصریدا ماددهی ٦١ هاتوه.

(أدلة الأحكام: بەلگەى ياساكان) ناوزەر كراون، واتە ھەركاميان بۆ بەكاربەت، ھەر دروستەو، ئەم ناوانە بەرامبەر و موراڧىيە يەكتەرنو، يەك ماناين ھەيە.

بەلگە (دليل) لە زمانى عەرەبىدا، ئەو يەكە جۆرىك لە ھۆكارو پېنموونى بۆ ھەر كارىك، تيا دابەت.

لە زاراوەى زانايانى ئوصولى فيقھدا دەليل بەلگە، ئەو شتەيەكە دەتوانرەت، كە بە چاويكى دروست سەير كرا بئگەيەنەت، بە ھەوالتيكى داوا كراو،^۱ و لێرەيشدا ئەو ھەوالە ديارىكراو بەریتىە لە ھوكمە شرعيەكە.

ھەندى لە زانايانى زانستى و صولى فيقھ، لە بەلگە (دەليل)دا ئەمەيان بە مەرج گرتووە، كە دەبەت گەيەنەرى يەكلاكەرەو بەت، بۆ ھوكمىكى شەرىو، ئەگەر گەيەنەرى نا يەكلاكەرەو و گوماندار بوو، ئەو نیشانەيە^۲، دەليل نىيە، بەلام ئەو لەلای زانايانى ئوصول باوو ناسراو، ئەو يەكە ئەمەيان بە مەرج نەگرتووە، دەليلين وا پېناسە كردووە، كە ئەو شتەيەكە ھوكمىكى شەرى كەردارى لى وەر دەگيرەت، بە وەرگرتنى يەكلاكەرەو بەت، يان بە وەرگرتنى گوماندارو نا يەكلاكەرەو بەت، ھەر چۆنەكە^۳.

ئىنجا ئەو بزانە، كە بەلگە شرعيەكان، پېچەوانەى عەقل نينو، بۆيە لە شەرعدا دانراون، تا بە ھۆيانەو ئەھكامەكان بزانرەن، لىيانەو ھوكم دەربھينرەت، بۆيە ئەگەر دژى عەقل بنو، پېچەوانەى بېو، ئەوا ئامانچ مەبەستەكەمان، لە دەست دەردەچەت، ھەرەك بە ئەزمون جېگير بوو كە بەلگەكان لە سەر پەتى عەقل پى دەكەن، عەقلى تەندروست شىتگيرانە ئەو بەلگانە قەبول دەكات، گوپرايەلى ئەو شتانە دەبەت، كە ئەو بەلگانە داواى كردوون.^۴

---

1 الأمدي، ب ۱۳، ل ۱۱.

2 لێرەدا ووشەى (إشارة) ھىناو، كە موراڧىيە (علاقة) يە و، بەماناى نیشانەو بەيەندىدار كەردن دەت.

3 المسودة، ل ۵۷۳.

4 الموافقات، للأمام الشاطبي، ب ۳، ل ۲۷-۲۸.

۱۴۲- دابه شکردنی به لگه کان :-

به لگه کان به پیتی پوالت و پتودانگی جیاوازی خویان، دابه شکراون بۆ چهند به شیکی جیاواز، واته به پیتی نه و ئارسته یه ی که له م پتوه دانگه وه ته ماشای نه و به لگانه ده کریت و، لیڤه دا دوو دابه شکردن، له و دابه شکردانه باس ده که یین:

دابه شکردنی یه که م:

به لگه ی ئاستی کۆک بوون و، جیاوازی، له به لگه ردنیدا، ده بیته نه م جوړه شیواز که له ی لای خواره وه :-

جوړی یه که م: که جیگای کۆپای و کۆکبوونی پیشه وایانی ئیسلام و، نه م جوړه یش (قورئان) و (سوننه ت) ده گریته وه.

جوړی دووه م: - که نه م شیان جیگای کۆکبوون و هاوړای جه ماوه ر (جمهوری زانایانی ئیسلامه، که نه م شییان (إجماع) و (قیاس) ده گریته وه، به لام سه باره ت به ئیجماع، زانای مه زنی موخته زیله کان، که ناوی (النظام) ه له مه دا پای جیاوازی هیه و، هه روه ها هه ندی له خه واریجه کانیش هه ر جیاوازن له سه ری^۱، و له پرسى قیاسیشدا، جه عفری^۲ و ظاهریه کان^۳ له سه ری کۆک نین و، راجیایان هیه.

جوړی سییه م: که نه م میان جیگای و مشت و مری نیوان زانایانه، ته نانه ت له نیوان نه و زانایانه شیدا که بپوایان به به لگه بوونی قیاس هیه، هه رلیڤه دا پاچیان و، جیاوازن و، نه م جوړه یش نه م به لگانه ی لای خواره وه ده گریته وه.

---

1 مذكرات في أصول الفقه، الشيخ محمد الزفراف، ل ۶۳.

2 أصول الأستنباط، السيد علي تقي الحيدري، ب ۲، ل ۲۵۸ و دواتریش.

3 الأحكام في اصول الأحكام، للأمام ابن حزم الظاهري، ب ۷، ل ۵۳ و دواتریش.

(العرف^۱)، الأستاذ صاحب، الأستاذ حسان، المصالح المرسله، شرح من قبلن، مذهب الصحابي)، که هندی له زانایان ئەم جۆرهیان به سه‌رچاوه‌ی شەرع زانیونو، هەندیکی تر به سه‌رچاوه‌ی شەرعییان دانه‌ناون.

دابەشکردنی دووهم:—

بەلگەکان، له پووی گه‌رانه‌وه‌یان بۆ ئەقل، یان په‌شی، ده‌بنه‌ دووبه‌شه‌وه: نه‌قلی و نه‌قلی.

جۆری یه‌که‌م: بەلگه‌ ئەقلیه‌کان، که بریتین له قورئان و فهرموده‌و، هه‌روه‌ها ئیجماع (کۆپای زانایان) و (مذهب الصحابي) و (شرع من قبلنا)یش، له‌لای ئەوانه‌ی که بەلگه‌یان داده‌نێن و به سه‌رچاوه‌ی شەرعیان ده‌زانن، به‌پاشکۆی ئەو دووانه‌ی سه‌ره‌وه‌یان ده‌زانن، سه‌ر به‌قورئان و سوننه‌تیان داده‌نێن و ئەم جۆره‌یش بۆیه به‌لگه‌ی نه‌قلی دێنه‌ ئەژمار، چونکه‌ ته‌نها له‌به‌ر ئەوه‌یه که به‌ته‌نها فهرمانیک، که له شەرع‌وه‌ گوستراوه‌ته‌وه‌ بۆمان، ئەم فهرمانه‌ ده‌بێته‌ په‌رستش و ته‌کلیف، ئیجتیهادی که‌س تیایدا ده‌ستی نییه‌، به‌لکو ته‌نها فه‌مانی نه‌قلکراوی شەرع.

جۆری دووهم: بەلگه‌ عه‌قلیه‌کان، واته‌ ئەو به‌لگانه‌ی که بۆ سه‌رنج و پاکیان ده‌گه‌رێنه‌وه‌و، ئەم‌ه‌یش بریتییه‌ له (قیاس: به‌به‌ردا گرتن) و، پاشان (استحسان) و (المصالح المرسله) و، (استنصاحب)یش، پاشکۆینی و، سه‌ربه‌ون و، به‌لگه‌ی عه‌قلی بوونی ئەم جۆره‌یش ئەوه‌یه که بۆ سه‌رنج و پایان ده‌گه‌رشیته‌وه‌ نه‌ك فهرمانیکی نه‌قلکراو له شەرع‌ی پیرۆزه‌وه‌.

ئەم دابەشکردنه‌ی که باسمان کرد، له‌ پوانگه‌ی کردنه‌ به‌لگه‌یان بۆ حوکمیکی شەرع‌ی، هه‌ر جۆری له‌م دوو جۆره‌ پێوستیان به‌یه‌کتری هه‌یه‌، چونکه‌ به‌ به‌لگه‌کردنی شتیکی نه‌قلکراو له شەرع‌وه‌ پێویستی به‌تێرپامان و به‌کارهێنانی عه‌قل هه‌یه که ئامرازی

---

1 عوف، موخته‌به‌ره‌و، به سه‌رچاوه‌ی شەرع دانراوه‌، به‌لام گرفت و جیاوازی له‌وه‌دایه‌، که

به‌لگه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆیه‌؟ یان نا.....

تیگه یشتنه، ههروهك چون ره نیش دروست نابیتو، پیگه ی خوی نییه، تا پشت به (نه قل) نه به سستیت، چونکه عه قلی پووت به ته نها خوی له دانانی نه حکامی شهر عدا جیگه و پیگه ی نییو، پیگه پینه دراوه^۱.

۱۴۲- قورئان سه رچاوه ی سه رجه می جوړی به لگه گانه :-

پیشتر گوتمان، که به لگه کان دوو جوړن، نه قلی و عه قلیو، له کاتی تیرامان ده زانین که به لگه شه رعییه کان له قورئان و سوننه تدا کورت و حرام کراون، چونکه به لگه جیگیره کان به عه قل جیگیر نه بوونو، به لکو به قورئان و سوننه ت جیگیر بوون، چونکه هر به هوی قورئان و سوننه ته وه بوونه ته نه و به لگه دروستانه ی که ده کری پشتیان پی بیبه ستریتو، که واته قورئان و سوننه ت چاوگو سه رچاوه ی نه حکامن و پشتیان پی ده به ستریت، له دوو په هه نده وه:

په هه ندی یه که م: له پوی ده لاله ت کردنیان له سه ر حوکه جوزئیه فرعییه کان، وهك نه حکامه کانی زه کات و کرین و فروشتن و سزاکان و هند.....
په هه ندی دووه م: له پوی ده لاله ت کردنیان له سه ر نه و یاساو بنه مایانه ی که نه حکامه جوزئیه فرعییه کان پشتیان پی به ستوون، وهك ده لاله ت کردنیان له سه ر نه وه ی که نیجماع به لگه یه و بنه مای نه حکامه گانه و، هه روه ها (قیاس و) (شرع من قبلنا) و هند.....
هه روه ها به دوو به لگه ده سه لمینن، که سه رچاوه ی سوننه تیش هر قورئانه، نه میش له دوو په هه نده وه یه:

په هه ندی یه که م: کارکردن به سه ننه ت و، پشت پیچ به ستن و هه لینجانی حوکه کان لئییه وه، قورئان فرمانی پیداوه و بووه ته به لگه له سه ری. وهك ده فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾^۱ نه ی باوه پداران، گوپرایه لی خوداو پیغه مبه رو کار به ده سه کانتان بکنو، هه روه ها په روه ردگار له زور جیگادا دوپاتی

1 الموافقات، للشاطبي، ب ۳ ل ۴۱.

2 سورة (النساء ۵۹).

کردوته وه که فه رمویه تی: ﴿أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾^۱ و نه مه چه نده ها جار دووباره کردنه وه یه، به لگه یه له سهر گوپرایه لی کردنی سوننه ت به گشتی نیتر چونیه که نه و شته ی که سوننه ت درکاندویه تی، له قورئانیشدا هه بیّت، یان نه بیّت و، ده قی تریش هه ن، که هه ر نه م مانایه ده به خشن، وه ک خودای مه زن ده فه رمویت: ﴿وَمَا تَنْهَكُمُ عَنْهُ فَأَنْتَهُوا﴾^۲ که گوپرایه لی کردنی نه و نه هینانه یه که سوننه ت نه هی لیکردوون و، هه روه ها په روه ردگار ده فـه رمویت: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾^۳ نه وانه ی که پتپیچی فه رمانی رسول الله (ﷺ) ده که ن (که سوننه ته)، ده بیّت له وه بترسین، که تووشی به لایه ک بین، یاخود نازاری توندو به نیش بجیژن.

په هه ندی دووهم: سوننه ت بۆیه هاتوو، تا پوونه که ره وه و، پافیاری قورئان بیّت و، ماناکه ی شی بکاته وه، به به لگه ی نایه تی: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾^۴ واته: نئمه قورئانمان دابه زاندوته سهرت، تا ببیته پافیارو پوونکه ره وه ی نه و شتانه ی که له قورئاندا هه یه و، نازل خراوته سهر نه و خه لکه .

هه روه ها په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾^۵ نه ی پیغه مبه ر (ﷺ) نه وه ی له لای خوداوه نیردراوه بۆت، بیگه یه نه و باسو پافه ی بکه بق خه لکی و، بیگومان (التبلیع: که یاندن) که یاندنی قورئان و پافه ی ماناکانیش ده گریته وه .

1 سورة (النساء ۵۹).

2 سورة (الحشر ۷).

3 سورة (النور ۶۳).

4 سورة (النحل ۴۴).

5 سورة (المائدة ۶۷).

که واته: سوننه ت پونکردنه وهی قورئانه و، رافئاری ماناکانیه تی و، درته باسه بۆباسه کورته کانی، ههروه ک پونکردنه وه و شیکردنه وهی ئه م پرسه، له بابتهی سوننه تدا دواترو له جیگای خۆیدا دیت.

له سه ر ئه م بنه مایه، قورئان، که کتیبی خوای پهروه ر دگاره، بنه مای سه رجه م بنه ماکانه و، سه رچاوه ی سه رچاوه کانه و، چاوکی سه رجه می به لگه کانه¹.

١٤٤- ریزبه ندی به لگه کان :-

باسی ئه و به لگانه مان کرد، که کۆکبوونی نیتوان زانایانی له سه ره و، ههروه ها باسی ئه وانه شییمانکرد، که راجیایی ئه وانی له سه رو، گوتمان که قورئان سه رچاوه ی سه رجه می به لگه کانه و، چاوگییه که و، بۆیه ئاسایی و شتیکی به لگه نه ویسته، که یه که م بیت و، له پیشتر بیت، له وهیدا بۆی بگه رپینه وه، له کاتیکدا که ویستمان حوکمیکی شه رعی بناسین و بزانی، بۆیه ئه گه ر حوکمه که ی تیادا ده ست نه که وت، ئه و پتویسته بگه رپینه وه بۆلای سوننه ت، چونکه سوننه ت رافئاری قورئانه و، پوونکه ره وه ی ماناکانیه تی و، ئه میش هه ر ديسان به لگه نه ویسته و ئاساییه له بگه رپینه وه بۆلای هه رکات حوکمه که مان له قورئانیدا ده ست نه که وت و، جا ئه گه ر حوکمه که له سوننه ت و فره مووده شدا نه بوو، ئه و پتویسته که بگه رپینه وه، بۆ کۆرای زانایانی (إجماع) چونکه پالشتی ئیجماع، یان ده قی قورئانه، یان ده قی سوننه ته و، ئه گه ر له و پرسدا ئیجماع نه کرابوو، ئه کاته پتوستیه که بگه رپینه وه بۆ (قیاس).

بۆیه ریزبه ندی به لگه کان، له گه رانه وه دا بۆلایان و له هه لئینجانی حوکم لئیانه وه ده بیت به م ریز به ندو شیوازه بیت، قورئان، پاشان سوننه ت، ودواتر ئیجماع و پاشان قیاسکردن و، جه ماوه ری شه ر عزانه کان له سه ر ئه م کۆکن، ئه وانه یان که ئیجماع و قیاس به به لگه ده زانن و، به دوو سه رچاوه ی حوکمی شه رعییان دا ده نین، له پال قورئان و

1 الموافقات، للأمام الشاطبي، ب٣، ل٤٢-٤٣.

سوننه تداو، به لگه و شوینه وار گه لیکی زور هه ن، که پالپشتی له و پیزبه ندییی به لگه کان ده که ن، که جه ماوه ری زانایان له سه ری پیکه وتوون له وانه :

۱- پیغه مبه ر (ﷺ) به موعازی کوپی جه به لی خه لئی پازی بیت کاتیک که ناردی بویه مه، پئی فرموو: نه گهر پرسیتک هاته به رده م به چی و چون دادگایان ده که بیت و بریار ده ده بیت؟ نه ویش کوتی: به قورئان بریار ده ده م، پیغه مبه ریش (ﷺ) فرمووی، نه گهر له قورئاندا نه بوو، موعاز کوتی: به سوننه تی پیغه مبه ر (ﷺ) بریار ده ده م، پیغه مبه ریش فرمووی (ﷺ) فرمووی: نه ی نه گهر له سوننه تی پیغه مبه ر (ﷺ) له قورئانه کی په روه ردگاریشدا نه بوو؟ موعاز کوتی به پای خوئی ئیجتههاد ده که م و هیچ خه مساردییی کی تیادا ناکه م، جا پیغه مبه ر (ﷺ) کیشای به سه ر سینگی داو فرمووی: سوپاس بو ئو خودایی که نیردرای په یامبه ری خوای خسته سه ر ئو رشه وتی که په یامبه ری خودا (ﷺ) پئی پازیی .

په هندی به لگه بوونی ئه م فرمووده یی: له م پرسه دا نه ویه که پیغه مبه ر (ﷺ) قسه کی موعازی سه باره ت به ئیجتههاد کردن، له شتیکدا که له قورئان و سوننه تدا نه بیت، په سند کردو، قیاسیش به شیکه له به شهکانی ئیجتههاد کردن به پهنی.

۲- له مهیمونی کوپی میهرانه وه، گنر دراوه ته وه، که گوتویه تی پیشه وا ئه ب به کری صدیق خوا لئی پازی بیت نه گهر کیشی به اتایه ته به رده ست، ئه وا بو چاره سه ره کی له قورئان پاده ما، نه گهر هه بویه، به پئی قورئان بریاری ده داو، نه گهر له قورئاندا نه بویه، ته ماشای سوننه تی پیغه مبه ری (ﷺ) ده کرد، نه گهر له سوننه تدا هه بویه، ئه وا به پئی سوننه ت بریاری له سه ر ده دا، جا نه گهر چاره سه ری له و دووانده ده ست نه که وتایه، ئه وا نه هلی حال و عه قدو سه رانی خه لکی کۆده کرده وه، پاوژی پیده کردن و، نه گهر له سه ر

رایه ک کۆ ببونایه تهوه ئهوا به پیتی ئهوا رایه بریاری ده داو، ههروهها هاوپیتهوا عومهری کوپی خه طابیش هه ر به م شتوازه ی ده کرد^۱.

۳- پیتهوا عومهری کوپی خه طاب به شوپه یی قازی کوفه ی گوت: به پیتی قورنان بریار ده، نه گه ر له قورناندا نه بوو، ئهوا به پیتی سوننه تی پیغه مبه ر (ﷺ) بریارده و، نه گه ر له ویشدا نه بوو، ئهوا به پیتی ئه وه ی که پیتهواکانی هیدایه ت بریاریان له سه رداوه، تۆیش به و شتویه برشیار ده، نه گه ر له ویشدا نه بوو، ئهوا به رای خۆت ئیجتیهادیکه و، له گه ل زانایان و پیاوچاکان پاوێژیکه^۲ و، ههروهها عه بدوللای کوپی مه سعودیش خا لیتی رازی بیت، قسه یه کی له م جوړه ی فهرموه^۳.

به شی یه که م:

به لگه ی یه که م: قورنانی پیروژ

۱۴۵- پیناسه ی قورنانی پیروژو، به به لگه بوونی:

قورنانی پیروژ، له و ناسراوتره، که پیناسه بکریت، له گه ل ئه وه ی شدا زانایانی ئوصولی فیه، هه ر پیناسه یان کردوه و، چهندها پیناسه یان بۆ داناوه و، هه ر یه کێک له و زانایانه هه ولی داوه، که پیناسه که ی خۆی کۆکه ره وه و پڕ به پیستی خۆی بیت^۴ و، شتی زیاده و ناپیویست لی به رگری کرابیت و، لیتی دوور خرابیتته وه و، پیناسه که پراو پری خۆی بیت. له و پیناسه یه ییش، ئه مه یه که ده لیت: قورنانی پیروژ، په پراویه که نێردراوه ته سه ر په یامبه ری خودا موحومه د (ﷺ) که له جوار چیه ی په پراوو ده فته ره کاندایه.

1 إعلام الموقعين، ب، ۱، ل ۵۱.

2 إعلام الموقعين، ب، ۱، ل ۱۷۱.

3 إلام الموقعين ب، ۱، ل ۵۲.

4 له م کتیب گه له دا سه یری ئه و پیناسه جیاوازان به، حاشیه الأزهری علی مرآة الأصول، ب، ۱، ل ۸۶-۸۷، والأمیدي، ب، ۱، ل ۲۲، وشرح مرقاة الوصول، ب، ۱، ل ۹۲-۹۶، والتوضیح، ب، ۱، ل ۳۶ وامسطفی، للأمام الغزالی، ب، ۱، ل ۶۵.

نووراوه ته وه، به گټرانه وهی موته واتیرو، بښ گومان له و په یامبه روه (ﷺ) به ټیمه که یشتوره^۱.

پای جیایی له نټوان موسلماناندا نییه و، سرجه میان له سر نه وه کۆکن، که ورنان به لگه یه بڼو سرجه می باوه پداران، به تا و کۆو، سرچاوه ی یکه م و ته نه ای شرع دانانه و، به لکو به لگه و حوجه ته بڼو سرجه می مرقفایه تی و، به لگه یش له سر حوجه ت و به به لگه بوونی قورنات نه وه یه که له لایه ن زاتی پوره ردگار وه هاتووه و، به لگه ی نه م له لای خوداوه به نه یش نه وه یه، که دهسته وه ستان کاره و، موعجیزه یه، هه روه که میکی تر پوونی ده که ی نه وه و، که نه وه چه سپا، له لای خوداوه هاتووه، به به لگه ی نه وه ی که موعجیزه یه، نه و کاته پیوستیه هه مولایه ک پابه ندی بن.

۱۴۶- تاییه ته نییه کانی قورناتی پیروژ:-

یه که م: قورناتی پیروژ، که لای خوداوه ونده، که نیردراوه ته سر په یامبه ری خوی، که موحه مه ده (ﷺ) و په راوه ناسمانیه کانی تری، وه که ته ورات و ټینجیل و هند... به به شیک له قورنات نایه ن نه ژمار، چونکه بۆسر پیغه مبه ر (ﷺ) نه نیردراون.

دوهم: قورنات کۆکه روه و ی له فزو مانایه، پیکه وه، واته: شتیکه به هه مان له فزو هه مان ماناوه نیردراوه و، له فزه که ی به زمانی عه ره بی هاتووه، وه که پوره ردگار ده فهرمویت: ﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا﴾^۱ ټیمه قورناتمان به زمانی عه ره بی داناه، بۆیه له قورناتی پیروژدا له فزیکی غه یره عه ره بی نییه، ټیمامی شافعی په حمه تی خوی لټیښ ده فهرمویت: سرجه می په راوه کانی پوره ردگار به زمانی عه ره بی نیردراونه ته خواره وه و، هه روه ها ده فهرموئ: له په راوی پوره ردگاردا شتیکه نییه، که به زمانی غه یری عه ره بی هاتبیت^۲، و بۆیه له سر نه م بنه مایه، فهرمووده ی پیغه مبه ر (ﷺ) به

1 أصول البزدوي، ب ۱ ل ۲۱-۲۳.

2 الزخرف (۳).

3 الرسالة، للمام الشافعي، ل ۴۰-۴۲.

قورئان حساب نه کراون، چونکه له فزه کانيان هې خواى پوره دگار نين، هر چه نده ماناکه يان له سروس (وه حى) خودا وهرگي راوه، هره وها ته فسيري قورئان سهر به قورئان حساب نه کراوه، هر چه نده هره بيش بيتو، هره وها وه گي پاني عره بهى بؤ زمانى تر، هر به قورئان ديتنه نه ژمار.

سپيهم: - قورئانى پيړؤ به موته واتيرى گه يشتووه به نيمه، واته: قورئان خه لکانىک گه ياندويانه ته ده ستمان، که گومان نابريت، نهو خه لکه زؤرو خاوهن متمان هيه له سر درؤ پټک بکون و کؤ ببنه وه، چونکه ژماره يان زؤره وه، خاوهن پټگى جياوازنو، نهوانيش له که سان و خه لکانى ترى وهک خويان وهر يانگرتووه، تا ده گاته وه سر پټغه مبر (ﷺ) هر ناويه و سهره تاي گي پانه وه که وهک کؤتاييه کهى وايه و، ناوه راسته کهى وسهرتاو کؤتاييه کهى و دوولايه کهى يه کيکن و وهک يهک وان و، له سر نه م بته مايه، نهو خؤره خوينده واران هى (قراءات) که به موته واتيرى به ده ستمان گه يشتوون به قورئان حساب ناکريت، وهک نه وهى که گي پدراوه ته وه، له عبدوللاى کورى مه سعوده وه (خوا لى پازى بيت) که نه م نايه تهى قورئانى به م شيوازه خويندو ته وه، ﴿فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصَيَّامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ﴾^۱، که ووشهى (متنابعات) ي بؤ زياد کردووه، نه م جؤره خويندنه وهيه، به وه دانراوه که ته فسيري ﴿ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ﴾ ده کات له سر پاي نيين مه سعود ده بيت، نهو سى بؤؤ پؤؤوه به سر به که وه بيت و پچر پچر نه بيت.^۲

چاره م: قورئانى پيړؤ له زياده و که مکړدن پاريزراوه، خواى گوره ده فهرمويت: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾^۳، نيمه قورئانمان دابه زاندووه و هر نيمه ش

1 أصول البردوي، ب ۱، ل ۲۸۲.

2 سورة (البقرة ۱۹۶ - المائدة ۸۹).

3 المستصفى، للإمام الغزالي، ب ۱، ل ۵۶.

4 سورة (الحجر: ۹).

ده پياريزين، بويه هيچ كه مو كورتی و زياده يه کی تيا دانيه و هيچ كه سيك ناتوانيت، كه شتيكي له سر زياد بکات يان كه م بکات، چونکه خوی پوره دگار خوی پاراستنه کی له نه ستو گرتووه و هر شتيکيش پاراستنی له ده ست پوره دگاردا بيت، ده ستی هيچ خرابه کارو به دکارو هرزه کاریکی پي ناگات.

پينجه م: قورئان موعجيزه يه، مانای نه مېش نه وه يه كه سرجه می مړوفايه تی ده سته و سانه له وهيدا كه نمونه يه کی وهك نه و قورئانه بهيتيت، نه م ثيعجازه ی قورئان به وده ش چه سپاوه كه بی منه تی خوی راگه ياندووه، له به رامبه ر عه ربه نكوليكاره كاندا، كه بچن نمونه يه کی وهك قورئان بهيتن، كه چی ده سته وستان بوون و، نه يانتوانی و، دواتر به رهنگاریان بوويه وه و، بيمه نه ت بوون، به رامبه ريان، كه ته نها ده ثايه ت بهيتن، هر ديسان ده سته وستان بوون و نه يانتوانی و، دواچار به ته نها سوره تيك بی منه تی كرد، به رامبه ريان، هر نه يانتوانی بهيتن، وهك پوره دگار ده فهرمويت: ﴿قُلْ لِّیْنَ اَجْتَمَعَتْ

الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰی اَنْ یَّاتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا یَاتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ کَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ

ظَهیراً ﴿۸۸﴾ واته: بلای نه گهر هه موو مړوؤو پهریبه کان، به په وانبيژووریاو زیره كه كان كو بینه وه، بو نه وهی وینه ی نه م قورئانه بهيتن، هرگیز ناتوان، نه گهر چی هه نديکیان پالېشو هاوکاری هه نديکی تریان بن، بو نه نجامدانی نه و کاره و هينانی وینه ی قورئان هر ناتوان.

هه روه ها خوی پوره دگار ده فهرمويت: ﴿اَمْ یَقُولُوْنَ اَفَرَنَّهُ قُلْ فَاَتُوْا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهٖ مُفْتَرِیْنَ وَاَدْعُوْا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ کُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿۱۳﴾ واته: ده لاین موحه مه د (ﷺ) خوی نه م قورئانه ی هه لېه ستووه و داویه تیه پالی خودا؟!

1 سورة (الاسراء / ۸۸).

2 سورة (الهود / ۱۳).

پټيان بلئ، جا نيوه نه گهر نه و قورئانه به درؤو هه لبه ستراو ده زانن ده سا هه رمون،
 نيوه ش، ده سوره تي هه لبه ستراوه، وهك خوتان ده لټن، وهك نه و بهيئن، كه له هه موو
 پوهيه كه وه وهك نه و و ابن، هه ر كه سيش ده توانن، جگه له حودا، بانگي بكن و بؤ
 هاوكاريتان، نه گهر پاست ده كهن، ده لټن نه م قورئانه درؤو هه لبه ستراوه!

هه روه ها خوي په روه ردگار ده رمويت: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا زَلَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا
 بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ ۚ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ
 تَفْعَلُوا فَأْزَنُوا النَّارَ أَتَىٰ وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾﴾ واته: نه گهر
 سه بارهت به و قورئانه ي نيمه نارومانه ته سه ر به نده ي خومان موحه مه د (ﷺ) نيوه
 دودل و به گومانن، ناخو پاسته يان نا...؟! ئاده ي هه ول بدهن هيج نه بئ، بچوكترين
 سوره تيك وهك نه و بهيئن، بؤ نه وه شيش شايت و هاوياوه په كانتان، نه وانه ي وا له كاتي
 ته نگاندها په نا يان بؤ ده بن، بي جگه له خوا، بانگ بكن، نه گهر نيوه پاست ده كهن، كه
 ده لټن: موحه مه د خؤي هه لبيه ستيوه، خؤ نيوه شيش خو شخوان و په وانبټن، ده سا
 هه رمون وهك كورترين سوره تي نه و قورئانه، ويته يهك بهيئن، خؤ نه گهر هيجتان بؤ
 نه كرا، كه هه رگيز هيجتان پئ ناكري، ده ساوه رن باوه په بهيئن و، خوتان بپاريئن له و
 ناگره ي كه ده سته چيله و هه لگير سينه ره كه ي جه سته ي ئاده مي و به رده، دان به وه يشدا
 بټن، كه نه م قورئانه له لايه ن خوداوه هاتووه، ده نا ده بنه سوتنه ني نه و ناگره ي، كه
 ئيستا بؤ كافران و بئ باوه پان ئاماده كراوه.

جا سه ره پاي نه م به ره نگاري و بئ منه تيبه، كه هيممه تي مرقه كان ده هه ژنيئت و،
 ده يان خاته به رده م هه ولي به ره نگار بوونه وه، عه ره به كان له به ره نگاري كردني
 ده سته وه ستان بوون، سه ره پاي نه وه شيش كه هه ل و مه رجان له بار بوو، بؤ
 به ره نگار بوونه وه و، هيج ريگريهك له ئاردا نه بوو، جا سه بارهت به بووني هه ول و مه رجي

له بارو پاساو نه و په په که عه به به کان به ته وای سوور بوون له سر ه لوه شانده وهی په یام و بانگ وازه که ی پیغه مبه ر موحه مه د (ﷺ)، جا نه گه ر بیان توانیایه، په نایان ده برده بهر نه و شته که ی که پیچه وانه ی قورنانه و، ه لوه شینه ره وهی بانگ وازه که ی موحه مه د (ﷺ) و سه باره ت به نه بوونی پیگری و له مپه پ له سر به ره نگاریونه وه یان نه و په که عه به به کان خوشخوان و په واننیز بوون و زمان پاراو بوون و، زانای ته و او بوون، به زمانی عه ره بی و، خاوه ن ده سه لات و پیگه بوون، بویه که ده سه و ستانیان چه سپا نه ویش جیگیر بوو، که نه و قورنانه ی به عه ره بی هاتوته خواره وه، په راوی خوای په روه ردگار وه، موحه مه دیش (ﷺ) په یام به ری هه ق و راستی نه و خوداوه نده یه.

۱۴۷- په هه نده کانی ئی عجازی قورنانی پیروز؛ -

ئی عجازی قورنانه زورن، له وانه؛

۱- په واننیز قورنانه، بوویه هوی سه رسامی و ملکه چ بوون و هیستریای عه به به کان و، به جوری که رسامی کردن که نه و په واننیزیه له پیشتردا له هیچ که لامیکی تردا نه بووه، چ شیعر، چ په خشان، و سه ره پای گشتگری قورنانه به سه ر باسو خواسه جیا وازه کان و، حوکمه جیا وازه کان و دابه زینیان له کاتی جیا وازداو، دوولیه کتر هر نه م په واننیزیه له سه را پای به شه کانی قورنانی پیروزداو، له پله یه کی بالادا بوونی هیه.

۲- هه ولدانی به پوودانی پووداو که لیک له داهاتوودا، که دواتر به کرده وه نه و پووداونه پوویانداوه، له وانه فه رمایشی قورنانه که ده فه رموی: ﴿لَمْ يَغْلِبْ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيِّئَاتُ﴾ ﴿١﴾ يَضَعُ سِنَّيْكَ ﴿٢﴾. واته: سه ره تا نه م نه لف، لام، میمه، پیت که لیکن، که هیما و ناماژن بو ده سه و ستانی عه به به کان به رامبه ر به قورنانه و دواتر هه وال ده دات که پومه کان به ده سستی فارسه رکان تیکشکان. له به شیکی زور نزیك به ولاتی عه به به کانه وه، که ده که ویتنه نیوان ئودردن و فه له ستین و،

نه وانه يش (پښه كان) پاش زالبوونی فارسه كه ان به سهریاندا زال دهنه وه، له چنه سالتیكا، واته له نیوان (۲-۹) سالد، پښه كان به سهر فارسه كاندا دیسان زال دهنه وه، دوی جهوت سال نه هه واله وه خوی هاته دی واده چوو، فارسه كان تیكشكان!

۳- هه والانی قورنان به کومه له پووداوتیک که له سهر ده می گه له پششوه كاندا پوی داوه، له کاتیکدا که نه زانیاریانه به هیچ جوریک لای عهره به کان زانراو نه بوون و نادیار نه بوو، چونکه هیچ نیشانه یه نه بوو، که به لکه بیت، له سهر شوینه واری نه و گه له پششوانه و، زانیاری له سهریان و، قورنانش ناماژه ی به هه والکه لیکي له م جوره ی کردوه، که ده فهرمویت: ﴿تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا﴾، واته: نه هه وال و دنگو باسانه، به شیکه له و هه واله نادیارانه، خومان به وهی بیت راده گه یه نین نه ی پیغه مبه ر (ﷺ)، نه تو ده زانی به ر له هاتنی نه م قورنانه، نه ته وه که یشت دهیزانی!

۴- ناماژه دانی قورنانی پیورز، به هندی له پاستیه کانی بونه وهر، که زانستی نوی چه سپاندونی و، پیشتر نه زانراو بوون، وه که په روه دگار ده فهرمویت: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتْا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾^۱ واته: ناخو، خوانه ناسان و بی باوه ران نه یانبینیوه، واته: به چاوی دل سهیریان نه کرد، تابزانن که بیگومان ناسمانه کان و زهوی یه کپارچه بوون و هه ر دو پیکه وه نووسابوون/ نه نه م بارانی ده باراند نه نه ویش پوهه کی سهوز ده کرد، جا له وه دوا نیمه له یه کمان کردنه وه، له ناویش هه موو شتیکی زیندومان دروستکرد، ناخو هیشتا برواناکه و ناهینن، به ده سه لاتی خوی مه زن.

1 سورة (هود/ ۴۹).

2 سورة (الأنبياء/ ۳۰).

ههروهه قورئان دهفه رمویت: ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَّاحٍ﴾^۱ واته: باکانیشمان ناردن، بۆ موتروبه کردنی ههوره کان، واته: (با) ههوره کان به سه ریه کتریدا نه کوتی و، نه و جا ئاویان لی پهیدا ده بیئت، هه ر وهك وشتی می به نیره که ی موتروبه ده کری، هه وه ره کانیش به (با) کان موتروبه ده کریت!

۱۴۸- نه حکامه کانی قورئانی پیروژ: -

قورئانی پیروژ، حوکمی نۆرو جۆراو جۆری له خۆ گرتوون، که ده کریت، بۆ سی به ش دابه ش بکریت:

به شی یه که م: نه حکامه کانی په یوه ست به بیروباوه ر، وهك باوه ر بوون به خوداو فریشته کان و په راوه ئاسمانیه کان و پیغه مبه ران و پۆژی په سلان و، نه مانه ییش نه حکامی بیرو باوه رپن و ئیعتیقادین و، له زانستی یه کتا په رستی (التوحید) دا، توژیینه وه یان له سه ر ده کریت.

به شی دووه م: نه حکامه کانی په یوه ست به پاکردنه وه و به هیژکردنی دل و ده رون و، نه مانه ییش نه حکامی نه خلاقین و، له زانستی نه خلاق و ته وه و فدا توژیینه وه یان له سه ر ده کریت.

به شی سییه م: نه حکامه پراکتیکیه کان (العملیه) نه وانه ی که په یوه ست، به گوشتار و کرداری نه و که سانه ی که ته کلیفی شه رعیان له سه ره و مه به ست له مه ییش (فقه) ه، و نه و نه حکامانه ییش، حوکم گه لیکن که ئامانجی زانستی فیه ه، و زانستی ئوصولی فیه ه، ناسینی نه مانه یه و به ده سته یانیا نه و، نه م نه حکامانه ییش دوو جۆرن: -

جۆری یه که م: په رسته شه کانی، وهك نوژ کردن و پۆژوو کرتن و، مه به ست و ئامانج لییان، ریگه ستنی په یوه ندییه کانی به نده یه له گه ل زاتی خوی په روه ردگارا.

جۆری دووه م: نه وشتانه که له غهیری په رسته شه کان، که له زاراوه ی شه رعزانه کاند، به کپین و فروشتنه کان (معاملات) ناوزه رد کراون، که نه ویش نه و حوکمانه ده گریته وه،

1 سورة (الحجر/ ۲۲).

که ده چنه چوار چټوہی یاسا تایبہ تی و گشتیہ کانه وه، به پټی زاراوہی یاسای نوی، مه به ست له م یاسایانه ییش پټکخستنې په یوه ندیبه کانی نیوان تاکه کانه و، هه روه ها پټکخستنې په یوه ندی تاک به کومه لگه و، کومه ل به کومه ل و، نه مانه ییش بریتین له^۱:

ا- نه حکامه کانی تایبہ ت به خیزان، که نه م نه حکامانه ییش ده چنه چوار چټوہی نه و یاسایه ی که به یاسای خیزان نازهر دکراره، یان به رپر سه کانی باری که سیتی ناو نراوه، وهک ژن ماره کردن و، ژن ته لاقدان و، کوپایه تی و وه چه سازی و په چه لهک و چاودی و هتد.... و مه به سستیش له مانه بنیاتنانی خیزانه، له سر بنه ماگه لټکی به هیزو، پونکردنه وهی مافو نه رکه کانی تاکه کان و نزیکه ی حفتا ثایه ت، له م باره یه وه و، سه باره ت به نه حکامه کانی خیزان له قورنانی پیروژدا هاتوون.

ب- نه و نه حکامانه ی که په یوه ستن، به مامه له داراییه کانی تاکه کان، وهک، کرین و فروشتن و، به بارمه دان و، دیکه ی گریبه سته کان، که نه میش له ناو چوار چټوہی یاسامه دهنیبه کاندایه و، نه میش نزیکه ی حفتا ثایه تی دهر باره ی هاتووه.

ج- نه حکامه کانی په یوه ندیدار به داگاو شایه تیدان و سویند خواردن و، مه به سستیش له مانه پټکخستن پټ و شوینه کانی دادگاو بریار دانه کانه، به مه به سستی چه سپاندنی دادپه روه ری له نیوان خه لکیداو، نه میش ده چټه چوار چټوہی نه و یاسایانه ی که به یاسای دادگه ری و سکا لبردنه سر دادگا ناسراون و، نزیکه ی (۱۳) ثایه ت له م باره یه وه هه ن.

د- نه حکامه کانی تایبہ ت به تاوان و سزا کانی و، نه میش که پټکپټنه ری یاساو تاوانه کانه له نه یسلامداو، نزیکه ی (۳۰) ثایه ت له م باره یه وه هه ن و، مه به ست له م نه حکامانه پاراستنی خه لکی و شهره ف و مال و مولکی خه لکانه و، له گه ل بلا و کردنه وهی ناسوده یی و ناسایش له ناو کومه لگه دا.

---

1 الشیخ عبدالوهاب خلاف، سرچاوہی پټشور، ل ۷ و دواتر.

ه- نه حکامه کانی تاییه ت به سیستمی حوکم، ناستی په یوه ندى نیوان ده سولاتو کومه لکه و پوونکرده وهی مافو نه رکه کانی هریکه له ده سولاتدارو خه لک و نه مایش به یاسای ده ستوری ناوړه رد کړاوه و، نزیکه ی (ده) نایه ت له م باره یه وه ن.

و- نه حکامه کانی په یوه ندىدار به مامه لای ده ولای نیسلامین، به ده ولای تانی تره وه، (دیلوماسیه ت) و، ناستی نه و په یوه ندىه دیلوماسیانه و، شیوازی نه و په یوه ندىیانه له هه ردو کاتی ناشت و جه نگداو، هه روه ها نه و نه حکامانه ی تر که له م باره یه وه به دی دینو، دینه به رده م و، هه روه ها پوونکرده وهی په یوه ندىه کانی خه لکانی بیگانه ی نیشته جی له ده ولای نیسلامیدا، له گه ل نه و ده ولای ته نیسلامیه داو، هه ندى له م نه حکامانه ده چنه چوار چپوه ی یاسا گشتیه نیوده ولاییه کانی و، هه ندىکیشیان ده چنه چوار چپوه ی یاسا تاییه نیو ده ولاییه کانی و، نزیکه ی (۲۵) نایه ت له م باره یه وه ه ن.

ز- نه حکامه نابورییه کانی: نه م نه حکامانه یش په یوه ندىدارن، به سه رچاوه داراییه کانی ده ولای تو، چونیته ی سه رفرکرنیان و، هه روه ها په یوه ستن به مافی تاک، له مولکی ده ولای مه نده کاو، ناستی سوورمه ندىبونیان له و سامانه ی سه رمایه دارن و، نزیکه ی (ده) نایه ت له م باره یه وه هاتوون.

۱۴۹- شیوازی پوونکرده وهی نه حکامه کانی له قورنانی پیروندا :-

خوای په روه ردگار ده فهرموى: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾^۱ واته: قورنانهان نارذوته سه رت، که پوونکرده وهی گشت شتیکه و، هه روه ها ده فهرموى: ﴿مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾^۲ واته: هیچ شتیکیان له م قورنانه دا فهراموش نه کردوه و نه په پاندوه، که واته قورنانی پیروز پوونکرده وه و پافى سه رجه م نه حکامه سه رعسه کانی تیادایه، به لام نه م پوونکرده وهی له سه ر دوو جور بیگهاتوه:

1 سورة (النحل / ۸۹).

2 سورة (الانعام / ۳۸).

جۆری یه که م: باسکردنی یاساو بنه ماو ناوه پۆکه گشتیه کانی شهرعو باسکردنی نه حکامه کان به گشتی و پوختی، نمونه ی نهو یاساو پرسیاو بنه مایانه ی که بناغه ی شهرعدانان، به گشتی و لقو پۆپه وه وهك، نه مانه ی خواره وه:

ا- پاوێژکردن (الشوری) وهك، قورئان دهفه رمویت: ﴿وَأْمُرْهُمْ سُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾^۱ واته: کاری ئیمانداران له سه ر بنه مای پاوێژکردن بنیات ده نریتو، هه روه ها دهفه رمویت: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾^۲ واته: له کاره کاندا پاوێژیان پێ بکه.

ب- دادپه روه ری (العدل)، وهك قورئان دهفه رمویت: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾^۳ واته: خودای مه زن فه رمان ده کات، به دادپه روه ری، هه روه ها دهفه رمو: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾^۴ واته: خودای مه زن فه رمانی کردوه، که سپاره ده بده نه وه، به خاوه نه کانیان، وهك خۆی و، بێ خیانه ت کردن تیایداو، هه روه ها که فه رمانداری خه لکتان کرد، نهوا به دادپه روه رانه نهو فه رمانداری به نه پۆپه.

ج- مۆرڤ به رپرسیاره له کرده وه کانی خودی خۆی و پرسیاری لی ناگریت، له سه ر تاوانی خه لچکانی تر، وهك قورئان دهفه رمو: ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾^۵ واته: که س به رپرسیار نییه له تاوانی که سیکی ترو، تاوانی کی سیکی تر ناخریقه سه رشانی و له نه ستوی ناگریت.

1 سورة (الشوری - ۳۸).

2 سورة (آل عمران/ ۱۵۹).

3 سورة (النحل/ ۹۰).

4 سورة (النساء/ ۵۸).

5 سورة (الأنعام/ ۱۶۴).

د- سزادان به پیتی تاوانه که ده بییت، وهك قورشان ده فهرمویت: ﴿وَجَزَّوْا سَيِّئَ سَيِّئَةٍ مِّثْلُهَا﴾^۱ واته: سزای خراب سزایه کی شیایوی وهك نه و خراپه و تاوانه ی هه یه، نهك زیاتر.

ه- حهرامی مولکی خه لکانی تر، وهك قورشان ده فهرمویت: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ﴾^۲ واته: سامان و دارایی به کتر به ناپه و او نادرست له نیو خوتاندا مه خۆن و، مهیشی دهن به حاکم و کاربه دهستان، تا به ناپه و به شیک له مال و سامانی مهردوم بخۆن، بق خوشیان چاک دهزانن، که نه و جوره کارانه نادرست و نارشه وان.

و- هاوکاری کردن له سهر چاکه و له سهر نه شتانه ی که خیر و سودی گه لی تیادایه، وهك قورشان ده فهرمویت: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾^۳ واته: له سهر چاکه و خواناسی هاوکاری بکه ن و، له سهر خراپه و دوژمنایه تی هاوکاری مه که ن.

ز- پابه ندبوون به نه رکه کانه وه، په یامه کانه وه، وهك قورشان ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾^۴ واته: نه ی کهسانی که بپواتان هیناوه، پابه ندبن به گریه ست و په یمان و مامه له کانتانه وه.

ح- نه بوونی سهختی و سهختگیری له دیندا، وهك پهروهردگار ده فهرمویت: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمُ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمُ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾^۵ واته: خودای مهزن، له نایندا هیچ شتیکی سهختی نه خستوته سهرشانی نیوه.

1 سورة (الشورى / ۴۰).

2 سورة (البقرة / ۱۸۸).

3 سورة (المائدة / ۲).

4 سورة (المائدة / ۱).

5 سورة (الحج / ۷۸).

ی- کاره زهره‌رو رو پتویستی‌ه‌کان، جاری وا هیه ده‌بنه هژی حه‌لال بوونی شتی یاساغ و حه‌رام‌کراو، وه‌ک قورئان ده‌فه‌رمویتی: ﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾^۱ واته هه‌ر که‌سی له‌به‌ر ناچاری و بی‌چه‌ناره‌زوو، هه‌ر به‌نه‌ندازه‌ی پتویستی بخوات، زیاده‌خوری نه‌کات، هیچ‌تاوان و گونا‌هیکی ناگات، له‌خواردنی نه‌وشته‌ه‌رامانه‌دا، سه‌بارت به‌و نه‌حکامانه‌یش که له‌قورئانی پی‌رؤزدا، به‌کورتی و پوختی (مجم‌لی) هاتوونو، به‌دریژی حوکه‌که‌یان نه‌هاتووه، وه‌ک فه‌رمان‌کردن به‌زه‌کات‌دان، که قورئان ده‌فه‌رمویتی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً﴾^۲ واته: له‌سامانه‌کانیان زه‌کات و سه‌ده‌قه و هه‌ر بگه‌و، هه‌روه‌ها وه‌ک پرسی کوشتنه‌وه (القصاص) که قورئان ده‌فه‌رمویتی: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ﴾^۳ واته: نه‌ی خاوه‌نانی فام و ژیر، له‌تؤله و هه‌رگرتنه‌وه و کوشتنه‌وه‌دا ژیانی خوشه‌وه‌یسانتان هیه، چونکه نه‌م یاسایه ده‌بیته هژی مانه‌وه‌ی ژیانی مړؤفو به‌هژی‌وه مۆرفه‌کان خو‌یان به‌دوور ده‌گرن، له‌تاوانی خه‌لک کوشتن.

جا له‌م نایه‌تانه‌دا، خوی گه‌وره له‌قورئانی پی‌رؤزدا مه‌رجه‌کانی کوشتنه‌وه‌ی باس نه‌کردووه، له‌سوننه‌دا باس‌کراونو، هه‌روه‌ها ده‌رباره‌ی کرشین و فروشتن و سوخوارن (الربا)، که خوی په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویتی: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾^۴ واته: خودای مه‌زن کرپن و فروشتنی حه‌لال کردووه، سوخواردنی یاساغ کردووه، جا سوننه‌ت و فه‌رمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هاتووه، که پوونکردنه‌وه‌ی له‌سه‌ر کرپن و فروشتنی حه‌لال و مه‌رجه‌کانی داوه، سووی حه‌رام و جۆره‌کانی پافه‌وشی کردۆته‌وه، نه‌م جۆره‌پافه‌و پوونکردنه‌وه‌ی نه‌حکامه‌کان، پوونکردنه‌وه‌یه‌کی کورت و پوختن، به‌زۆریش

1 سورة (البقرة/ ۱۷۳).

2 سورة (التوبة/ ۱۰۳).

3 سورة (البقرة/ ۱۷۹).

4 سورة (البقرة/ ۲۷۵).

پوونکردنه وه کانی قورئانی پیروژ له م جوړه نو، کورتېرو پوختو، هونه رو حکمته ی هاتنی نه حکامه کانی قورئان له سه ر شیوازی یاساو پښای گشتی و، بنچینه ی نه وه یه که هاتنیان به م جوړه له بهر نه وه یه که له کاتی گورپانکارییه تازه کاند، بوازی گونجان و فراوانکردنیان هه بیت و، ته سکیری نه دن به دهسته وه.

جوړی دووه م: نه حکامه دریژه پیدراوه کان (الأحكام التفصيلية)، که نه مانه یش له قورئانی پیروژدا که من و، له وانه نه ندازه ی میرات بردن و، نه ندازه ی سزاکانی تاوانه کان و، چوڼیه تی و ژماره ی ته لاق و، پوونکردنه وه ی له سه ر نه و ژاننه ی که مه حره من و ماره کردنیان دروست نییه و، هتد....

۱۵۰- رهوش و شیوگی قورئان له راقه ی نه حکامه کاند: -

قورئانی پیروژ، شیوگی و شیوازی جیاچای هه ن، له پوونکردنه وه ی نه حکامه کاند او، نه مه یش به هوی نه و په وانیزو و نیعجازه مه زنه وه یه که نه و په پراوه پیروژه هه یه تی و، هه روه ها په پراوی هیدایه ت و پښمونی خه لکه و، نه و جیاوازی ده ربړپنانه، به شیکه له په وانبیزو و نیعاجزی قورئان و، بویه به جوړیک نه و نه حکامانه پوون ده کاته وه، که مروفن زیاتر هان بدات و، سووری بکات، له سه ر گوپړپایه لی کردنیان و، دوورکه وتنه وه له و شتانه ی که نه هی لیکردوون و دژایه تی کردوون و، بویه نه و شتانه ی که واجب، ده بینین به دهسته واژه ی فه رمانکردن (صیفة الأمر) ده ری برېبون، وه ک قورئان ده فه رمویت: ﴿وَأَقِمْوْا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾^۱ واته: شایه تیدان له بهر خاتری خوا به پښک و پښکی نه نجامی بده ن، یاخود به جوړی ده ری برپوه، که نه و کرده وه یه له سه ر نه و خه لکه ی نارشاسته یان کراوه، نوسراوه، وه ک قورئان ده فه رمویت: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾^۲ واته: پوژووی په مه زاننان له سه ر پښو یست کراوه، وه ک چوون

1 سورة (الطلاق/ ۲).

2 سورة (البقرة/ ۱۸۳).

پیشتریش له سەر گه لانی پیش ئیوه پئویست بووه، تابه هۆی ئەم کرده وه یه یه له خوابترسنو، ههروه ها قورئان ده فره مویت: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ﴾^۱ واته: کوشته وه تان له کاتی کوشتنی ناهه قدا، له سەر نووسراوه و، پئویست کراوه.

جاری واهیه، پوونکردنه وهی دهسته وازه واجب بوونی نه و شته فره مان پیکراوه به شیوهی باسکردنی پاداشتی بکه ره که ی و سزای ئی نجامده ره که ی دهرده بریت، وه ک قورئان ده فره مویت: ﴿وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ﴾^۲ واته: هه ره که س گویایه لی خواو پیغه ممبه ره که ی بکات، ده چیت به هه شته وه.

جاری واهیه، که شتی حه رام، پوونکردنه وه که ی به شیوهی دهسته وازه ی نه هیکردن ده بیت، وه ک په روه ردگار ده فره مویت: ﴿وَلَا تَقْلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾^۳ واته: هه چ که سی له سەر ناهه ق مه کوئن، چونکه خودا ئەم کاره ی حه رام کردووه و، به رگری لیکردووه، که بکریت.

هه روه ها په روه ردگار ده فره مویت: ﴿وَلَا تَقْلُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى النَّفْسِ﴾^۴ واته: به ده سنی خۆتان، خۆتان مه خه نه ناو مهینه تی و له ناو چوونه وه!

جاری واهیه، که پوونکردنه وهی قورئان، له سەر شیوازی هه ره شه نامیزو به لێندان دیت، له سەر سزادانی بکه ری نه و کاره، وه ک قورئان ده فره مویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ آلِهَتِهِمْ ظُلْمًا إِنَّهُمْ يَكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾^۵ واته:

1 سورة (البقرة/ ۱۷۸).

2 سورة (النساء/ ۱۲).

3 سورة (الأنعام/ ۱۵۱).

4 سورة (البقرة/ ۱۹۵).

5 سورة (النساء/ ۱۰).

ئەوانەى كە مولك و مالى بى باوكان بەستەمكارى دەخۆن، ئەوا ئەو مولكە دەبىتتە ئاگرو،
خو دەيخاتە سكيانەو، دەخريته ناو ئاگرى بەتيني دۆزەخەو.

هەروەها پەرەردگار دەفەر مويت: ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ
يُدْخِلْهُ نَارًا كَرِيمًا﴾ واتە: ھەر كەس سەرپىچى خداو پىغەمبەرەكەى بكاتو، سنوروكانيان
بەزىنيت ئەوا دەخريته ناو ئاگرى دۆزەخەو.

لەم روانگەيەو ھەلبەتتە، دەبىت ئەو شىوازانە بزانىت، كە قورئان ھەيەتى لە
دەرپرېنيداو، شارەزابىت، لە چۆنىەتى پوونکردنەو ئەحكامەكان لە قورئانداو، ھەروەها
زانابىت، بەو شتانەى كە پەيوەنديدارن بەو دەقانەو كە ماناى واجب بوون، يان موباح
بوونى لى دەفامريتهو، ئەمەى خواو ھەيش ژمارەيەكە لەو ياساو پيساو بنەما
بەسودانەى كە لەم بوارەدا ھەن و دانراون:

۱- ھەركارىك ئەگەر بەدەستەواژەى واجب بوون ھاتبوو، ئەو واجبەو، ئەگەر
بەدەستە واژەى ھاتبوو، كە ماناى مەندوب بوونى لى بفامريتهو، ئەو مەندوبە، ياخود
ئەگەر لە قورئاندا بەشيوەى پياھلدان، يان ھەزىكردن، يان ستايش كردن بەكردنى ئەو
كارە ھاتبوو، يان بەلەين درابوو، بەپاداھستى باشى لەسەرىو، خەلاتكردنى بكەرەكەى،
ئەمەيش ھەر بەسەر واجب و مەندوبەكانە.

۲- ھەر كاريك ئەگەر بەدەستەواژەى ھەرام بوونو، مەكروھ، بوون دەر برېدرايوو،
ئەو بىگومان ھەرامە، يا مەكروھە، كە ئەو كارە ئەنجام بدرىتو، ئەگەر
بەدەستەواژەى ھاتبوو، كە ماناى كردنى ئەنجامدانى ئەو كارەى تيا بفامريتهو، لە
لەين خوداى مەزنەو لەلەين شەرەو، داواى كردبىت، كە لى ئوربەگەونەو، ياخود
بەجۆريك باس كرابوو، كە سەرزەنشتى تيا دەفامريتهو، ھەروەها سەرزەنشتى
بكەرەكەى كرابوو، ياخود وادەر برېدرايوو، كە ھۆكار دەبىت بۆ سزادانى بكەرەكەى، يان
بۆ توپەيى و خەشمى پەرەردگار، يان ھۆكارييت، بۆ چوونە ناو ئاگر، يان نەفرەت

کراپیت، له بکه ره که ی، یان کرده وه که وا باس کرابوو، که پیسه، یان خراپه کارییه، یاخود له کرده وه ی شه ی تانه، یاخود بکه ره که ی به ئاژه لو شه ی تاو، هتد.... ناوزه رد کرابوو، ئه مانه هه موو سر به حه رامو مه کروه که ن، که باسما نکرد.

۳- ئه گه ره هه کرده وه یه ک، به ده رپرینیک هاتبوو، که موباح بوونی لی ده فامرایه وه، وه که له فزی حه لاکردن، یان مۆله تدان، یان به کاریک باسکراپوو، که تاوان نییه، یان گونا ه نییه، یان ئه وه ی که به حه رامی داناوه، نکۆلی له و قسه یه ی کرابوو، یان هتد.... ئه مانه سر به موباحو کونو، کردنیان دروسته.

۱۵۱- ده لاله تی قورئان له سه ره ئه حکامه کان؛-

پیشتر باسما ن کرد، که قورئانی پیروژ له پووی گه یشتنی به دهستی ئیمه، یه کلایی (قطعی الورد) وه، ههچ گومانیک تیادا نییه واته به بیگومان و یه کلایی ئه وه چه سپاوه، که به پینگه ی موته واتیر گه یشتوو به ئیمه و، زانیاری بیگومان و ده ل ئاسوده که ر (یقینی) ده دات، به ئیمه، چونکه به دروستی گه یشتوو ده ستمان و، که واته و به م بۆنه یه وه ئه حکامه کانیش له پووی چه شپاندنه وه یه کلاکه ره وه ن و بیگومانن، (قطعی الثبوت) ن، به لام له پووی ده لاله ت کردنی له سه ره ئه حکامه کان، جاری واهیه، ده لاله ته که ی قطعی یه و، جاری واهیه که ده لاله ته که ی یه کلاکه ره وه نییه و (ظنی) یه بۆیه هه ر کات ده رپرینه که ی نه تها و نه نا یه ک مانای ده گه یاندو هه لده گرت، ئه و له م حاله ته دا ده لاله تی ئه و له فزه قطعی یه وه که قورئان ده فهرمویت: ﴿وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوَصِّيهَا أُولَئِكَ﴾ واته: له و میراته که ژنانتان به جیی ده هیلن ئه گه ر مندالیان نه بی، کوپ یان کچ، له دوو به شه وه به شیکتان هه یه، ئه گه ر منالیشیان هه بوو، ئیوه ئه ی میرده کان، چوار یه کتان ده که ویت، له و که له پوره ی ئه و ژنانه تان به جییان هه یشتوو،

ئەوئى تىرىش بۇ مىراتبەرەكانى تر دەبىت، ئەمانەش لەدواى ئەجامدانى وەسىيەتەك كىردووانە، يان دانەوئى قەرزو قۆلەيەك كە لەسەریانە.

هەرودەها پەرودەردگار دەفەرمویت: ﴿الزَّائِيَةُ وَالزَّائِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةٍ﴾^۱ واتە: كەو كۆپى داوین پىس، لەسەر ئەو كەردەو، خراپەيان، يەكئى سەد شەلاقىان لى بدەن. ئە لەم ئايەت گەلەدا (نىوئى مىرات) و (چوار يەك) و (سەد شەلاق) هەمويان بە قەطعى دەلالەت دەكەن لە سەرمانە بەخشاووەكانيان و، سەرچەمیان تەنها و تەنها يەك مانا دەگەيەنن، كە لە ئايەتەكەدا باسكراو.

جارى وا هەيە، كە دەلالەتى قورئان لەسەر مانای حوكمەك مانا هەلگى مانای تىرىشە (ظنى) يە، ئەگەر ئەو دەرپىنە مانای تىرى هەلدەگرت، وەك پەرودەردگار دەفەرمویت: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَرْجِعْنَ إِلَىٰ أَنْفُسِهِنَّ﴾^۲ واتە: ئەو ژنانەى پاش چوونە لايان، تەلاقدران، سى پاكى دەبى خۆيان بگرن و مێرد نەكەنەو، كە لێردەدا لەفزی (القروء) دەكریت مەبەس پى پاكبوونەو، لە بى نوێزى (الطهور) بىت، و، هەرودەها دەكریت، كە مەبەست پى بى نوێزى (الحيض) بىت، بۆيە لەگەل بوونى ئەم فەرمانەدا، دەلالەتى ئايەتەكە (ظنى) دەبىت، نەك (قطعى).

1 سورة (النور/ ۲).

2 سورة (البقرة/ ۲۲۸).

بهشی دووهم

به لځه ی دووهم: سوننه تی پیغه مبهه (ﷺ)

۱۵۲- پیناسه ی سوننه ت:

سوننه ت، له زمانې عه ره پیدا مانایه کی هیه، و له زاروه ی له شه رعزاناندا مانایه کی هیه، و له لای زانایانې ثوصلیش مانایه کی تری هیه.

سوننه ت له زمانې عه ره پیدا: بریتیه له و په وت و پریازهی که بووه که نه ریت و پاریزگاری له سهر نه و شتوازه و نه ریت ی کراوه، له سهر هه مان په وت و پریازو نه ریت، نه و کاره دووباره ده کریتیه، هه روه ک په روه دگار له قورثانی پیروژدا ده فهرمویت: ﴿سُنَّةَ اللَّهِ فِي الذِّبْرِ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ نَحْدِلْ سُنَّةَ اللَّهِ تَبْدِيلًا﴾ واته: نه م سوننه ت و نه ریت و باوو بریاره ی په روه دگار، هه ر پشتریش سه باره ت به که لانی پشوو هه ر و ابووه، تو نابینیت، که له سوننه ت و نه ریت و په وشتی په روه دگارد ا گورانکاری پووبدات، سوننه تی مروفیش، بریتیه له و په ت و ریگایه ی که پابه نده پیوه ی له کاتی نه جامدانی کاره کانیداو، پاریزگاری له و شتوازه نه ریتیه ی خوی ده کات، ثیر چونه که له سهر نه و کاره ستایش بکریت، یان ته نانه ت سه رزه نش بکریت.

پاشان سوننه ت، له زاروه ی شه رعزاناندا، (اصطلاح الفقهاء) وه که نه وه ی که هه ندیکیان کوتویانه، بریتیه له و په رسشته سوننه ته تانه ی که له پیغه مبهه روه (ﷺ) بق نیمه گوازاوه ته وه، وه ته: نه وانه یان که واجب نین، له سه رمان^۱، به لام نه وه ی که له کتیه فیهیه کان ده ستمان ده که ویت، نه وه یه که سوننه ت له لای شه رعزانه کان بق په رستشی مه ندوب و نه وانه ی به کارده هیتریت و، جاری واهیه که سوننه ت، له فهرمایشتی هه ندی له شه رعزاناندا بق به رامبه ری پیکردنی ووشه ی (بیدعت) به کار ده هیتریت، وه ک

1 سورة (الأحزاب/ ۶۲).

2 الشوکانی، ل ۳۲، الأمیدی، ب ۱، ل ۲۴۱.

ده گوتريت/ فلانه كه س له سهر سوننه ته و پابه نده پتوهی، نه مه بۆ كاتيكه كه ده قاو ده ق وهك سوننه ت و كارو كرده وه كانی پتغه مبه ر (ﷺ) مامه له بكات و رهوت بكات و، كه ده گوتريت فلانه كه س بیدعه چیه، نه مه بۆ كه سیکه كه پتغه وانهی سوننه تی پتغه مبه ر (ﷺ) كار بكات و بچیت به پتوه. پاشان سوننه تله زاراوه ی زانایانی زانستی ئوصولی فیهدا، بریتییه له و شتانه ی، جگه له قورئانی پیروژ كه له پتغه مبه ره وه (ﷺ) سه رچاوه یان گرتبیت، له گوftarو كردارو دانه پال (تقریر) و، بۆیه سوننه ت به پیتی نه م پتوه ندانگه ی باسما ن كرد، به لگه یه كه له به لگه كانی نه حكام، سه رچاوه یه كه له سه رچاوه كانی شه رعدانا ن.

۱۵۳- سوننه ت سه رچاوه ی شه رعدانا نه :-

كوتما ن كه سوننه ت سه رچاوه یه كه نه حكامی شه رعی لیوه هه ل ده هینجريت و، نه مه ش به لگه ی قورئان و كۆرای زانایان و به لگه ی عه قلی له سه ره .

یه كه م : به لگه ی قورئان :

۱- قورئان به لگه ی له سه ر نه وه تیادایه، كه نه وه ی پتغه مبه ر (ﷺ) ده ری ده بریت، له سه ر شیوه ی شه رعدانا ن، نه وه له سروشه (وه حی) یه وه، سه رچاوه ی گرتوه وه، له لایه ن خوی په روه ردگاره وه په وانه كراوه، وهك قورئان ده فره مویت: ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾^۱ واته: نه وه ی كه پتغه مبه ر (ﷺ) ده ری ده بریت، له خۆیه وه نییه، به لكو وه حی و سروشی خوی په روه ردگاره و په وانه ی كردۆته سه ری و، جا بۆیه فره مانیکه ی پتغه مبه ر (ﷺ) وهك قه رئا ن وایه، له و پوه وه كه هه ردووكیان واته قه رئا ن و فره مووده سه رچاوه كه یان وه حی په روه ردگاره به لام نه وه نده هه یه، كه

1 سورة (النجم / ۲-۴).

2 سورة (النجم: ۲-۴).

سوننه تهنه به (مانا) نهك (لهفن) وهى كراوته سهر پيغه مبههر (ﷺ) و له بهر نه وهى كه قورئان واجبه په پيره وى ليټوه بكرتيت، چونكه له لاي خواى مه زنه وه هاتووه، ههر بهم شيوازهش واجبه كه په پيره وى له له رمايشته كاني پيغه مبهريش (ﷺ) بكرتيت، چونكه ماناكيان له خداوهيه، كه بيگومان مه بهست ههر قسه و له رمايشتيك، زياتر ماناكيه تى و، سوننه تيش ماناكي له وه حيبه وه سهرچاوهى گرتووه.

ب- خواى په روه ردگار نهركى پونكر د نه وهى ماناكي قورئاني خستوتنه سهرشاني پيغه مبههر (ﷺ) و نه وهى له سهر داناو كه رافه و شيكر د نه وهى نه حكام كورت بره كاني قورئان بكات، وهك خواى مه زن ده له رمويت: ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ واته: نيټمه قورئانمان بى تو ناردووه، نهى موحه مه د (ﷺ)، تا بى خه لكى رافه بكهيت و، ماناى نه و شتانهى كه تيايدايه، شى بكه يته وه بويان، كه واته بوون كړنه وه و رافه و شيكر د نه وهى قورئان به شيكى ته واوكرى قورئانه كيه و، شتيكى پټويست و زهره ريبه بى به ده سهيتاني حه كمى شه رعين و، زانينى نه و شتانهى كه داواكراون و، بويه سوننه ت به لگه يه كه له به لچكه كاني نه حكامى شه رعى.

ج- ده قى زور زور له قورئاني پير زدا هاتوون، كه به شيوه يه كى يه كلاكه روه وه (قاطع) به لگن له سهر پټويستى پابه ند بوون به په يرشه وى كړنى سوننه ته وه و، پابه ند بوون پټيه وه و، هه روه ها دانانى وهك سهرچاوه يه كى شه رعدانان و سوود وه رگرتن لټى، به مه بهستى هه لټنجاني، نه حكامه كاني شه رعو، نه و ده قانهى كه به لگن له سهر نه م قسه يه ي كه باسما ن كړد، به شيوازي جوراو جور هاتوون و، به ده سته واژه ي جيا جيا ده ركه و توون، كه فرمان ده كهن، به گوپرايه لى كړنى پيغه مبههر (ﷺ) و گوپرايه لى پيغه مبههر (ﷺ) به گوپرايه لى كړنى خوداى مه زن داده نيټ و، نه و نايه تانه فرمان ده كهن، كه له ههر شتيكدا راجيايى دروست بوو، بگه پټنه وه بولاي قورئان و سوننه ت به مه بهستى چاره سهر كړنى و، هه روه ها فرمان ده كهن، به رگرتن و پابه ند بوون به و

شтанه‌ی که له پیغه‌مبه‌روهه (ﷺ) پیمان گه‌یشتوووه، دوربکه‌وینه‌وه له‌و شتانه‌ی که فرمانیداوه لیتی دورره په‌ریزینو، هه‌روه‌ها بی‌پیچو په‌نای ئه‌وه‌ی درکاندوووه، که هه‌ر که‌س له‌کاتی راجیاییدا حوکمی به‌فرمانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌کردو، پتی پازی نه‌بوو، نیمانی نییه‌و، هه‌روه‌ها ده‌بیژیت، که موسلچمان هه‌ر کاتیک له‌کاریکدا که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) برپاری له‌سه‌ردا بژارده‌یه‌کی تری له‌به‌رده‌مدا نییه‌و، ده‌بیئت هه‌ر پتیه‌ی پابه‌ند بیتو، هه‌روه‌ها هه‌ره‌شه‌ له‌و سه‌رپیچیکاران هه‌کات، که سه‌رپیچی فرمانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌که‌ن، که تووشی دواپوژی خراپو سزای سه‌خت ده‌بنه‌وه.

1 ژماره‌یه‌ک له‌و ده‌قانه وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ (النساء / ۵۹) واته: ئه‌ی باوه‌پداران گوێپایه‌لی خوداو پیغه‌مبه‌رو کار به‌ده‌سته موسلمانه‌کانتا بکه‌ن و له‌هه‌ر کاریکدا راجیایی دروست بوو له‌نیوانتاندا ئه‌وا بۆ چاره‌سه‌ره‌که‌ی بکه‌پتیه‌وه لای خوداو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی نه‌گه‌ر نیتوه باوه‌پدارن به‌خودا و پوژی دواپی.

- هه‌روه‌ها ده‌فرمویت: ﴿مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾ (النساء / ۸۰) هه‌ر که‌س گوێپایه‌لی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بکات، ئه‌وه گوێپایه‌لی خودای مه‌زنی کردوووه.

- هه‌روه‌ها ده‌فرمویت: ﴿وَمَا أَمَّا أَلَيْسَ لَكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ (الحشر / ۷) واته: هه‌رچی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فرمانی پیکردن، گوێپایه‌لی بکه‌ن و، له‌هه‌رچی به‌رگری لیکردن، نیتوه‌ش مه‌یکه‌ن.

- هه‌روه‌ها ده‌فرمویت: ﴿فَلَا وَرَيْكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ (النساء / ۶۵) واته: سوێند به‌په‌روه‌ردگارت، نابنه‌ به‌وادار، تا بۆ به‌کلاکردنه‌وه‌ی کێشه‌کانی نیوانتان تو ده‌که‌نه‌ دادوه‌رو، دواتریش بۆ ئه‌و برپاره‌ی تو داوته، هیچ شتیکی خراپ و غایه‌له‌ی خراپ دروست نابیت، له‌ده‌رونیانداو، به‌ته‌واوی ملکه‌چو ته‌سلیم ده‌بن.

- هه‌روه‌ها ده‌فرمویت: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾ (الأحزاب / ۳۶) واته: بۆ هیچ پیاوو ژنیکی به‌وادار نییه، کاتیک خواو

دوهم: به لگه‌ی کورایی زانایان (الأجماع):-

موسلمانان له‌سەر دەمی پیغه‌مبەردا (ﷺ) به‌ئەمرۆشەوه له‌سەر ئەوه كۆك بوون، كه واجبە، ئەو حوكمانەى كه له سونەتى پیغه‌مبەر (ﷺ) دەچوون، دەبیت فرمانبەرداریان بین و ملكه‌چیان بین و، به‌مەبه‌ستى زانینی حوكمه‌شەرعییەكان، دەبیت بگه‌ڕێنه‌وه بۆ لایان و، به‌چى بریاریان دا ته‌سلیمیان بن و كارى پى بكەن و، له‌سەر دەمی هاوه‌لان و دواى ئەوانیشدا، جیاوازیان نه‌خستۆته‌ نێوان ئەو بریارانەى كه له‌ قورئاندا هاتۆت و ئەوانەى كه له‌ سوننه‌دا هاتوون و، وه‌ك يەك ملكه‌چى هەردووکیان بوون و، كه‌ لای هەموویان په‌یره‌وى كردنى هەردووکیان واجب بووه، چونكه‌ سه‌رچاوه‌ى هەردووکیان يەك سه‌رچاوه‌یه، كه‌ ئەویش وه‌حى خودای مەزن و، ئەو پێشهاد و پهوداوانەى كه به‌لگەن له‌سەر ئیجماعى زانایان له‌سەر ئەم پرسەى تۆز و له‌ ژماره‌ نایەن و، هەندى‌ له‌ نموونانه‌مان له‌ كاتى قسه‌كردن له‌سەر به‌لگه‌كان و پێزبه‌ندى كردنیان له‌ كاتى به‌لگه‌ كردنیاندا هێناوه‌.

سێهەم: به‌لگه‌ى عه‌قلى:

به‌ به‌لگه‌ى يەكلاکەر وه‌ (الدلیل القاطع) ئەو چه‌سپاوه، كه پیغه‌مبەر موحه‌مد (ﷺ) په‌يامبه‌رى خودایه‌ و، مانای په‌يامبه‌رىش ئەوه‌یه كه‌ گه‌یه‌نەرى ئەو شتانه‌یه كه‌ خودا پیایدا په‌وانه‌ى كردوه، كه‌ مەرفیش باوه‌رى به‌ په‌يامه‌كه‌ى هەبوو، ده‌بیت پابه‌ند بیت، به‌ گوێرايه‌لى كردنییه‌وه‌ و، ملكه‌چ بیت، به‌ حوكمه‌كانییەوه‌ و، ئەو شتانه‌ى له‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ ده‌گرن. قه‌بولى بیت و، به‌پى ئەم په‌یره‌وه‌ كردنانه، باوه‌ره‌كه‌ى هه‌چ مانایه‌كى نابیت و، گوێرايه‌لى كردنى خۆى گه‌وره‌ و ملكه‌چ بوون به‌ فرمانه‌كانى له‌ گه‌ل پێچه‌وانه‌ بوونه‌وه‌ له‌ گه‌ل پیغه‌مبەر كه‌یدا (ﷺ) تێك ناگرنه‌وه‌ و كۆنا به‌نه‌وه‌.

پیغه‌مبەر كه‌ى بریارى كاتیکاندا، سه‌ر پشك کرانیان بۆ هەبى له‌ کاره‌كانیاندا و، واته‌: بۆیان نییه‌، كه‌ خۆیان بارىك هه‌ل‌بێژن، به‌لكو ده‌بیت بى‌ را پایی فرمانبەردار و ملكه‌چى فرمانه‌كه‌ى خودا و پیغه‌مبەرێ خۆدان.

۱۵۴- پرسپاریک: - به لّام نایا سەرجه می ئه و شتانه ی که له پێغه مبهروه (ﷺ) سەرچاوه یان گرتووه، ئه و پله یه ی هه یه؟ واته پله ی په یره ی کردن و پابه ندبوونی ته واره پێه وه، به به لگه کردنی له سهر ههر حوکمیکی شەری؟ یان نا.....؟ وه ههروه ها سەرجه م ئه و شتانه ی که له پێغه مبهروه (ﷺ) سەرچاوه ی گرتووه، ده گونجیت، که بینه سەرچاوه ی شەرع دانان؟ یان نا.....؟! بۆ وه لامي ئه م دوو پرسپاره، ده بیّت بیگه مان قسه له سهر جۆره کانی سوننه ت بکه ین، له پڕوی چیه تی و بنچینه ی هاتن (ماهیه) وه وه، پاشان قسه له سهر جۆره کانی بکه ین، له پڕوی گه یشتن به ئیعه .

۱۵۵: جۆره کانی سوننه ت، له پڕوی چیه تی و چۆنیه تی و خودی خۆیه وه، په چه له کی هاتنیه وه (ماهیه) جا سوننه ت له م پوه وه بۆ سی به ش دابه ش ده بیّت:

- سوننه تی گوشتاری. (السنة القولية).
- سوننه تی کرداری (السنة الفعلية).
- سوننه تی ته قیری (دانه پال)، (السنة التقريرية).

یه که م: سوننه تی گوشتاری:

ئه مێش بریتییه له فهرمایشته کانی پێغه مبه ر (ﷺ)، که له بۆنه جۆراو جۆره کانی فهرموونی و، به مه به ستی جیا جیا ده ری پریون و ئه مه یش که ناوی فهرمووده (حدیث) به سه ردا بپاوه و، ههر کات ئه م ناوه به کار هینرا، هزری مرقف پاسته وخۆ ئه وه ی به بپردادیّت، که مه به ست پیتی سوننه تی گوشتارییه، واته فهرمایشته کانیه تی و، به م پتوه دانگه بیّت، هاو ماناو مورادیفی له نێوان (سوننه تی گوشتاری) و (فهرمووده) داهیه و، به لّام ئه وه نده هه یه، که ناوی (فهرمووده)، له ناو چوار چتوه و مانای گشتیه که ی سوننه تدا، تایبه تمه ندیه کی خۆیی هه یه و، سه ره پای ئه مه ش هه ندی له زانایان مانای (فهرمووده) یان والیک داوه ته وه، که بریتییه له شوینه واره کانی پێغه مبه ری خوا (ﷺ) واته: ئه و شوینه واره ی که له قسه و کردارو دانه پال پێغه مبه ره وه (ﷺ) سەرچاوه یان گرتووه و، به م مانایه بیّت، له فزی (حدیث) مورادیفو هاومانی سوننه ته،

به مانای گشتیه که ی، هه ره له سه ره ئه م پتوه دانگه ی شه که ئیمامی بوخاری کتیبه ناسراوه که ی ناو ناوه ته (الصحيح من الحديث)، که سه ره پای فره مووده، شتی تریش له خۆگرتوون، که له گوشتارو کردارو دانه پال له پیغه مبه ره وه (ﷺ) سه رچاوه یان گرتوه .

سوننه تی گوشتاری زۆن، له وانه فره مووده ی (العمد قود) واته: سزای کوشتنی به ئه نقه ست، کوشتنه وه بکوژه که یه وه ره ها وه ک فره مووده: (لا ضرر ولا ضیارة) واته: که س مافی ئه وه ی نییه که زیان به خه لکی بگه یه ئیت، یا خود تۆله ی زیان لیکه وتن، نابیت به زیانگه یانندن بکاته وه، هه ره ها فره مووده یه کی تر، وه ک پیغه مبه ره (ﷺ) ده فره مویت: (من رأى منكراً، فليغيره بيده، فمن لم يستطع فبلسانه، فمن لم يستطع فبقلبه، وذلك اضعف الايمان) واته: هه ره که س خراپه یه کی بین، با به ده ست پزگری لئ بکات، ئه گه ره نه ی توانی با به زمان ئاگاداری خه لکی بکاته وه له سه ره نه کردنی، ئه گه ره ئه ویش هه ره نه کرا، با به دل کردنی ئه و کاره خراپه ی لا ناخۆش بیت، هه رچه نده ئه مه نرمترین و لاوازترین پله ی ئیمانه .

جا فره مایشته کانی پیغه مبه ره (ﷺ) سه رچاوه ی شه ره دانانن، ئه گه ره مه به ست لایان پوونکردنه وه ی ئه حکامه کان و شه رعدانان بوو، به لام ئه گه ره ته نها و ته نها کارو باری ده نیایی پووت بوون و، په یوه نییان به شه ره دانانه وه نه بوو، له سه ره وه حسی بنیات نه نرابوون، ئه مانه یان نابنه به لگه له به لگه کانی ئه حکام و، نابنه سه رچاوه که ئه حکامی شه رعیان لیتوه هه لبه ئی تَجَرِیت و، په یه وه ی کردنی شیان واجب نییه و، له مانه ی شه وه ک ئه وه ی که لیتیه وه گێر دراوه ته وه، که پیغه مبه ره گیان (ﷺ) کۆمه لکی بینن، له شاری مه دینه که دار خورماکانیان مه ترو به ده کردن و، ئه ویش فره مووی مه یکن، ئیت به ره می ئه و سالتی خورمایان تیا چوو، نه بوو! ! ویان بی به ره م بوون، یان به ره میکی خراپ و که میان هه بوو، دواتر سالتی ئاینده پیغه مبه ره (ﷺ) پیتی فره موون، مو ترو به یان بکه ن، ئتیه شاره زاترن به کاروباره دنیا ییه کانی خۆتان.

دووم: سوننه‌تی کرداری:

نه‌میش بریته له و کرده‌وانه‌نه‌ی که پیغه‌مبەر (ﷺ) کردوونی وه‌ک به‌ریاکردنی نویژ به‌ته‌واوی شیوازو پایه‌کانییه‌وه‌و، هه‌روه‌ها وه‌ک بریاردان به‌بوونی شایه‌تیک و سویندخواردنی کابرای سکالا کار، (که له جیاتی شایه‌تی دووم حسابی کردووه‌و)، چه‌نده‌ها نمونه‌ی ترو، کرده‌وه‌کانی پیغه‌مبەر (ﷺ) هه‌یانه که ده‌بنه سه‌رچاوه‌ی شه‌رعدانان و، هه‌یانه که نابنه سه‌رچاوه‌ی و، لیژده‌دا رافه و پوونکردنه‌وه‌ی زیاتر هه‌یه، به‌م شیوازه‌ی لای خواره‌وه:

أ- وه‌ک سروشتی مرقفانه‌ی خوی و وه‌ک نه‌وه‌ی که مرقفه‌و، مرقف ناسا نه‌نجامی داوون و، لییه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتووه‌و، وه‌ک، خواردن و، خواردنه‌وه‌و، چون به‌پنگادا و، دانیشتن و، هتد.... نه‌مانه ناو بواری شه‌رع دانانه‌وه، ته‌نها له و پوانگه‌وه نه‌بیته، که نه‌بنه مایه‌ی حه‌لال بوونی نه‌و جوژه کرده‌وانه، له‌سه‌ر شانی که‌سی موکه‌لله‌ف و، له‌سه‌ر نه‌م بنه‌مایه په‌په‌وه‌ی کردنی پیغه‌مبەر (ﷺ) له‌م بابه‌ته‌دا واجب نییه، هه‌رچه‌نده هه‌ندی له هاوه‌لانی (خوا لییان پازی بیته)، له‌سه‌ر نه‌م په‌په‌وه‌و کردنه زۆر سوورو به‌رده‌وام بوون، وه‌ک (عه‌بدوللای کورپی عومەر و)، نه‌م په‌په‌وه‌و کردنه‌یش کاریکی چاکه.

وپاشان نه‌و کرده‌وانه‌ی که له پوانگه‌ی سروشتی مرقفی خویه‌وه به‌تایبه‌تی نه‌نجامی داوون، له کاروباره دونیاییه‌کانیدا، هه‌رسه‌ر به‌و بواره‌ی سه‌ره‌وه‌ن و، وه‌ک سه‌رچاوه‌ی شه‌رعدانان نایه‌نه نه‌ژمار، وه‌ک پیکه‌ستنی سوپاو، نه‌نجامدانی ته‌کتیکه‌کانی شه‌رو، کاروباری بازرگانی و، هتد....

نه‌م جوژه کرده‌وانه به‌سه‌ر چاوه‌ی شه‌رعدانانی که‌لی نیسلام نایه‌ن نه‌ژمار، چونکه له نه‌زمونه‌وه، سه‌رچاوه‌یان گرتووه‌نه‌ک وه‌حیییه‌وه‌و، پیغه‌مبهریش (ﷺ) تۆبزی له‌سه‌ر موسلمانان نه‌کردووه، که هه‌رده‌بیته پی‌وه‌ی پابه‌ندبن و، سه‌ر به‌بواری دانانی

نه حکامه کان نه هیناوه ته نه ژمارو، بویه کاتیک که پیغمبر (ﷺ) ویستی موسلمانان له جیگایه کی دیاریکراو دابمه زړینیت، له شهرې به دردا.

هه ندی له هاوه لان پتیاان فهرموو، ثایا خودای مه زن خستویه تیه دلته وه نهی پیغمبرې خوا (ﷺ) که له م جیگایه دا بمه زړین؟ یان نه وه پای جه نابتانه و؟ فیل و ته کتیکې جه نګن؟ جا پیغمبر (ﷺ) فهرمووی: نه وه لالا، پای خومه و، فیل و ته کتیکې جه نګه! جا هاوه لی فهرمووی: نه و جیگایه گونجاو نییه و، ناماژه ی به پیغمبر (ﷺ) دا کی له جیگایه کی تر دا، که نه م هاوه له پسپوره دیاری کردبوو، سوپاکه دابمه زړینیت، له بهر چند هوکاري که پوونی کردنه وه، بو پیغمبر (ﷺ)، جا پیغمبر (ﷺ) گوئ راپه لی له و هاوه له بهر پژه کردو وای کرد!

هه روه ها سه باره ت به نمونه سه رچاوه ی شهرعدانان، نه م نمونانه ی خواره وه یش ده بنه پاشکزی نه و جوړه ی سه روه وه، که بریتین له وه ی نه گهر پیغمبر (ﷺ) له سکالایه کدا پروداو و پیشهاته کانی نه و سکالایه ی جیگیر کردبیت و بریاری له سه ر دابن، نه مه کاریکی سه ر به (شهرعدانان: تشریح) نییه، چونکه نه مه کاریکی ته قدیری و نه ندازه دانان بووه، به پتی پیشهاته کان و شهرعدانان نه بووه، بو ته وای گه لی نیسلام، به لام لیتره دا هوکمدانی پیغمبر (ﷺ) له سه ر پتویستی و فهرزبوونی جیگیر بوونی و چه سپاندنی پیشهاته کانی نه و پروداوانه ی که دابیتی، نه مه یان که شهرعدانان بو گه لی نیسلام و، هر بویه پیغمبر (ﷺ) فهرمووی ته: (إنما أنا بشر مثلكم، وإنکم تختصمون إلى ولعل بعضکم أن یكون ألمن بحجته من بعض، فأقضي لہبئحوما أسمع، فمن قضیت له بشیئ من حق أضيہ، فأنما أقطع له قطعة من الناس)، واته: منیش مروفتیکم وه ک نیووه و، بیگومان کیشو گرفته کانتان ده هیننه لای من و، جاری واهیه، که به کیکتان زمان پاراوتره، له گه یاندنی به لکه کانیدا له وی تر، جامن به گویره ی نه وه ی ده بیستم بریارده دم، بویه برپارم بو هه رکه سداو شتی له مافی براموسلمانان که یم پیداو، که و ته لای

ئەو ئەو بابەدلى خۆشى نەبىت، بىگومان بىت كە ئەو بەشەك لە ئاگرى دۆزەخى بۆ خۆى پچراندووه.

ب- ئەو شتانەى كە چەسپاون، كە لە تايبە تەندىيكانى خودى پىغەمبەر (ﷺ) بوون، گەلى ئىسلام تىيادا، لەو خەسلەتە تايبە تىيان بەشدار نەبووه، وەك تايبە تەندى پىغەمبەر (ﷺ) لەوهدا، كە لە بەردەوامى و بى شكاندى لە پۆژوو گرتن بەردەوام بووه، ياخود لە چوار ژن زىاترى نەهتئاوه، هتد.... كە ئەم كردارانه لە تايبە تەندى تەنها تەنهاى ئەو زاتە بوون، دروست نىيە، تىياندا پەيرەوى لى بكريت، بۆ وىنه لەژنەتئاندا، بەلگە هاتووه، كە تەنها چوار ژن دروستە بهتيريت، لەيەك كاتدا، لە بەردەوامى دان بەپۆژوو گرتن و نەشكاندنیشدا، نەهى هاتووه، كە ناييت گەلى ئىسلام وا بكات!

ج- ئەگەر زانرا فلان كردارى پىغەمبەر (ﷺ) پونكرنەوهدى دەقىكى كورت و بوخت (مجملى)، قورئان بىت، بۆيە ئەو پونكرنەوهدى هەر حوكمىكى تىادا بوو، دەبىت بەسەرماندا بچەسپىت و جى بەجى بكريت، ئەو كردارەى لەم حالەتەدا لىوهدى سەرچاوهى گرتووه، حوكمەكەى وەك حوكمىكى ئەو دەقە وايە، كە بەكردار پوونى كردۆتەو لە پووى واجب بوون، مەندوبى و هى ترەو..... جا ئەو كردارەى پىغەمبەر (ﷺ) كە پونكرەوهدى موجدەلى قورئانى پىرۆزە يان بەپاستەوخۆ خيى و خۆى فەرموويەتى: كە پافەى قورئانە، يان نيشانەى تىادايە، كە ئەو حالەتە پافەى قورئانە، جا نمونە بۆ يەكەمیان، وەك فەرموودەى پىغەمبەر (ﷺ) كە دەفەرمووت: (صلوا كما رأيتموني أصلي)، بەو جۆرە نوێژ بكەن، كە من دەبين دەيكەم، هەرەها دەفەرمووت: (خذوا غني مناسككم)، واتە: شىو و پەوشتى حەجكردن لە منو و فەيرەبن و وەرى بگرن، بۆيە نوێژكردنى پىغەمبەر (ﷺ) پوونكرنەوهدى خودى ئەو نوێژەيە كە خواى پەروەردگار فەرمانى پىكردووه، بەو شىوازە بىكات، وەك پەروەردگار فەرموويەتى (وأقيموا الصلاة)، كە نوێژى پىغەمبەر (ﷺ) هەمان ئەو نوێژەيە، كە پەروەردگار فەرمانى پىكردووه، و بەرپاكردنى ئەو شىو و پەوشەى كە لەحەجكردندا پىغەمبەر

(ﷺ) نه نجامی داوه و کردویه تی، پوونکردنه وهی شیوهی هه مان نه و هه جهی که خودا
 فه رزی کردوه، که له قورئاندا ده فه رموی: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ
 سَبِيْلًا﴾^۱ واته: هه ر که س توانای هه یه، بۆ پویشتن بۆ مالی خودا، با هه جکردن به رپا
 بکاتو، نه مه یش فه رمانی خودایه له سه ر موسلمانان ئینجا سه باره ت به و نیشانانای که
 هه نو، له حاله ته کاندایه ناماژه به وه ده که ن، که کرداری رشوونکه ره وهی ده قه کانی
 قه رئانن، وه ک برینی دهستی دز، یان فه رمانکردنی به برینی دهستی دز له جومگه دا، که
 نه م کرداره ی پوونکردنه وهی مه به ست نه م نایه ته پیروژه یه که ده فه رمویتی: ﴿وَالسَّارِقُ
 وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوْا اَيْدِيَهُمَا﴾^۲ واته: دهستی پیاوو ژنی دز بپرنو، نه مه ش له سه ر نه و
 رشایه ی که پیتی وایه، نه و ده قه ی قورئان سه باره ت به برینی دهستی دز هاتوه،
 ده قیکی موجه له و کورت و پوخته، به لام نه وانای که له فزی (ید: ده ست) به له فزیکی
 په ها موته ق ده زانن، نه وه نه م کرداره ی پیغه مبه ر (ﷺ) به سنور دارکارو پیوه ندکاری
 نه و نایه ته ده زانن، که مه ته قه، موقه یه دی ده که ن، که نه مه یش جوژی که له جوژه کانی
 نه وه و پوونکردنه وهی قورئانی پیروژ.

د- نه وهی که پیغه مبه ر (ﷺ) هه ر له سه ره تاوه و، به بی بوونی بریاریکی قورئان
 نه نجامی داوه و، له پووی واجب بوون، یان مه ندوب بوون، یان موباح بوونه وه، پیناس و
 خه سه ته تی شه رعین خویی وه رگرتبیت و، یه کیک له و حوکمه شه رعییانه ی هه بیت، نه مه
 له م حاله ته دا شه رعدانانه بۆگه لی ئیسلام و، نه وهی به م شیوه یه نه نجامی داوه شه رعه و،
 له سه ر که سانی موکه له ف پیویسته پیوه ی پابه ند بینو، هه ر حوکمیکی تیادا بوو،

1 سورة (آل عمران/ ۹۷).

2 سورة (المائدة/ ۳۸).

به سه رياندا ده چه سپينریت، وهك قورئان ده فهرموت: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ واته: پيغه مبهري خوا (ﷺ) سهر مه شقو نموونه ي چا كه يه بۆ ئتوه). ه- ئه و كرده وه يه ي كه پيغه مبهري (ﷺ) كرده ويه تي و، صيفه تي شهرعي وهر نه گرتوه، به لام ئه وه ده زانين، كه مه به ست له كردني ئه و كاره نزيك بوونه وه بووه له خوا، وهك كردني هه ندي پهرستش، بي ئه وه ي زۆر پابه ندو به رده وام بيت، له سه ريان، جا ئه و جزره كرده وه يه بۆ گه لي ئيسلام سوننه ته بيكه ن، به لام ئه گه ر له كرده وه كه دا ئه وه دهر نه كه وت و نه زانرا، كه مه به ستني نزيك بوونه وه بووه له خوي گه وره، ئه وه له م حاله ته ياندا، ئه و كرده وه يه بۆ گه لي ئيسلام، موباحه بيكه ن، وهك كشوكال كردن و، كرين و فروشتني و هتد....

سييه م؛ سوننه تي ته قديري:

ئه ميس بريتيه له بيده نگبوني پيغه مبهري خوا (ﷺ) و نكۆلي نه كردني له قسه يه ك يان كه له ئاماده بووني ئه ودا كه ميك كرديتي يان ئه و له وي نه بوويت، به لام زانيبيتي فلان شت كراوه و، گوتراوه و، نكۆلي ئه نه كرديت، جا ئه م بي دهنگي و نكۆلي نه كردنه به لگه يه له سه ر دروست و موباحي ئه و شته، چونكه پيغه مبهري (ﷺ) له سه ر شتي به تالچ و خراپ بي دهنگ نابيت، نموونه ي ئه م جزره سوننه ته يش وهك، بيدهنگ بووني پيغه مبهري (ﷺ) و نكۆلي نه كردني له ياري پمبازي مندا لان له مزگه وندا و، هه روه ها بيدهنگ بووني له سرود و گۆراني وتني دوو كه نيزهك له پۆزي جه ژندا، كه به دهنگيكي پر له جۆش و خروش و په روشيه وه ده يان پچراند.

هه روه ها دلخۆش بوون و، پازي بوون و، يان به چاك دانان و، ئه وانه ي پيغه مبهري (ﷺ) له به رامبهري هه ر شتي كدا، وهك بيدهنگ بووني وايه، كه به لگه يه له سه ر دروستي ئه و كاره و، به لكو ئه و پازي بوون و، چاك دانانه زياترو بالاتره و، ئاشكراتره له ته نها بيدهنگ

بوونی، له به دروست دانانی نه و کاره داو، لیږده دا ټیټینی نه وه ده کریت، که نه و موباحی کارانه ی که له بیده نگي پیغه مبه ر (ﷺ) وه رگیراون، مانای نه وه نییه، که نه و کاره ته نها دروسته و به س (جائیزه)، به لکو جاری وا هیه، که نه و کرده وه یه به به لگه یه کی تر واجبه و، بویه ته نها بیده نگ بوونی پیغه مبه ر (ﷺ) ته نها به لگه یه له سر موباح بوونی نه و شته^۱ و، جاری وا هیه، که نه و کاره صیفه تی (واجب) بوون، یان (مهندوب) بوون، له به لگه یه کی تره وه، وه رده گریټ.

۱۵۶- جوړه کانی سوننه ت، له پړوی گه یشتنی به ئیمه :

سوننه ت له پړوی گپړانه وه یه وه و، گه یشتنی به ئیمه، که به ر شته (سند السنة) ناماژه ی پیدراوه و، ده رپړدراوه، ده بیته سی به شه وه.

- سوننه تی موته واتیر (فره گپړانه وه).
- سوننه تی مه شهر (بلاو به ناوبانگ).
- سوننه تی ناحاد (تاک لایه نه).

نه مه یش دابه شکردنی حه نه فییه کانه :

به لام له لای جه ماوه ری زانایان، سوننه ت دوو به شه،

یه که م: موته واتیر.

دووهم: سوننه تی ناحاد.

به لام سوننه تی (مه شهر)، له لای نه مان به شیکه، له به شه کانی سوننه تی (ناحاد)، وه ک حه نه فییه کان به به شیکي سه ربه خویان داناوه^۲، جا ئیمه لیږده دا په پړه وی له

1 الأحكام، ابن حزم، ب ۲، ل ۶.

2 شرح نخبة الفكر، في مصطلح اهل الأثر، للحافظ ابن حجر العسقلاني ل ۶-۷،

المستقصى، ب ۱، ل ۹۱، الشوكاني، ل ۴۹.

دابه شکرده سى ږه هندیه که ده که ینو، هریه که به پتی خوی باس له و سى به شه ده که ین:-

۱۵۷- یه که م: سوننه تی مونه واتیر:

پیناسه که یشی بریتیه له و سوننه تی که ژماره یه کی زور گتیر بیتیان وه که کۆکبوونی نه و ژماره زوره له سر درو مه حال بیت، یان یاخود ته نانه ت به پتی کۆکبوون و ږیکه وتنیشیان به ده ست نه تقه ست له سر درو، هر مه حال بیت، که نه ژماره زوره به مه حال وه، نه و پیاوایه تیان کرد بیت، له ژماره یه کی زوری تری وه ک خویان، تا ده گاته وه سر پیغه مبر (ﷺ)، و نه و شته ی که نه وان زانیایان له ساری هیه و، له پیغه مبر وه گتیراویانه ته وه، ده بیت یان به چاو دیبیتیان، یان به گوی بیست بیتیان، به پتی نه م پیناسه یه، بومان دهرده که ویت، که مه جکانی مونه واتیر بوون بریتیه له:

۱- ده بیت گتیره وه رانی نه و سوننه ته، ژماره و کومه لیکي زورینه و مه حال بیت، له سر درو کۆبینه وه، یاخود عاده تن به بی ږیکه وتنیشیان له سر درو ده بیت، نه وه نده زورین، که مه حال بیت به پتی مه به ستیش بکونه دروه، به لام سه باره ت به مونه واتیر، ژماره یه کی دیاریکراو دانه راوه، به لکو نه وه به مونه واتیر دده نریت، که به پتی نه ریت دلمان ناسوده ده کات، له سر نه وه ی که گتیره وره وانه ی پستگون و، نه و ژماره زوره، مه حال له سر نارپاستی کۆبینه وه، نه مه یش یان له بهر نه وه ی که زورین و، یان له بهر نه وه یه که خه لکانیکي زور پیاو چاک و به دین و، هتد..... هه روه ها بق مونه واتیر بوون، نه ویش به مه رج نه گیراوه، که سه رجه می خه لکی نه و شته به راست دابن و، به لکو یاساو پتسای مونه واتیر بوون نه وه یه که زانیاری به پتی پتویست بدات به ده سته وه، هه رکات نه م زانیاری به پتویسته هاته دی، نه و ده زانین که نه م گتیراوه یه مونه واتیره و، نه گه ر وانه بوو، نیتر مونه واتیر نیه.

ب- ده بیټ ټو گټړه ره وانه له سر جه م چینه کانی گټړانه وه که دا ټو خه سله تانه یان تیا دابیټ، که له سر مه رچی په که مدا باسما ن کردن.

ج- ده بیټ ټو زانیاریه ی که گټړه ره وه کان ده یدنه، له پټی بینن، یان بیستن ده ستیان که وتبیټ و، ټم مه رجه یش دوو پرسی به شویندا دیت:

په که م: ټه گهر گټړه ره وه کان زانیاریان نه بوو، له سر ټو شته ی که هه والیان له سر داوه، بڼ نمونه گومانیان هه بوو، ټه و مه رجه که نایه ته دی و، بواچار گټړنه وه که به موته واتیر نایه ته ټه ژمار.

دووه م: ټه گهر گټړه ره وه کان ټو زانیاریانه ی ده یاندا، له پړوی عه قلیه وه وابوو، نه ک له پړوی هه ست پیگردنه وه، دیسان موته واتیر بوون، نایه ته دی .

جا که مه رجه کانی موته واتیر هاتنه دی، ټیتر ټو هه وال ډل دامه زړینه ره (یقین) په و، زانیاری پیویست دده دات به ده سته وه وات: (العلم الضروري) و ټم عیلمه زه روریه یش بریتیبه له و زانینه ی که له خودی مړوفا هه په و، له گه لیدایه و، ناتوانیت له خوی دوربخاته وه، یان خوی لیتی بی ټاگا بکات^۱، چونکه ټو شته ی به موته واتیر بوون جیگیر ده بیټ، وه ک ټو شته وایه که به چاوی خوت و به بینن بیبینی جیگیر بیټ^۲.

له م پوانگه په وه، سونته تی مته واتیر، به بی گومان و، به یکلای ټو ه ی هه په که ته و او پاسته که دراو ته پال پیغه مبه ر (ﷺ) و بویه به لگه په که له به لگه کانی ټه حکام و، سه رچاوه ی یاسادانان و شرع کردن ټه حکامه کانه، ټه مه یش به بی هیچ راجیایه ک له نټوان موسلماناندا^۳.

1 قواعد التحیث، للقاسمی، ل ۱۲۸، العسقلانی ل ۴، المسودة، ل ۲۳۳.

2 اصول السرخسی، ب ۱، ل ۲۹۱.

3 الأحكام فی اصول الأحكام، لأبن حزم الأندلسی ب ۱، ل ۱۰۴، القاسمی، ل ۱۲۸.

۱۵۸- جۆره‌کانی سوننه‌تی موته‌واتیر :

سوننه‌تی موته‌واتیر، یان گوفتارییه‌و، یان کردارییه‌و، گوفتارییه‌کی که‌مه‌و، کردارییه‌کی زیاترو زۆره‌و، زۆر به‌کورتی له‌سه‌ر هه‌ردووکیان قسه‌ ده‌که‌ین:

سوننه‌تی موته‌واتیری گوفتاری، ئه‌مه‌یش دوو جۆره‌، له‌فزی و مه‌عنه‌وی.

- موته‌واتیری له‌فزی: ئه‌وه‌یه‌ که‌ به‌له‌فزی، ده‌ربهرین به‌ موته‌واتیری گێڕدراوه‌ته‌وه‌، وه‌ك ئه‌م فهرمیشته‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) که‌ده‌فه‌رمویت: (من کذب علی متعمداً، فلیتبوأ مقعداً من النار) واته‌: هه‌ر که‌س به‌تایبه‌تی و به‌ده‌ستی ئه‌نقسه‌ست درۆم به‌ده‌مه‌وه‌ دروست بکات، یا جینگای خۆی له‌ ئاگردا دیاری بکات.

- موته‌واتیری مه‌عنه‌وی بریتییه‌ له‌ موته‌واتیره‌ی که‌ له‌ پێگا جیاوازه‌کانی گێڕانه‌وه‌یدا مانایه‌کی هاوبه‌شی هه‌یه‌، به‌لام به‌ له‌فزی ده‌ربهرین جیاوازه‌، واته‌: له‌فزی گێڕه‌ره‌وه‌کان جیاوازن، به‌لام له‌سه‌رجه‌م گێڕانه‌وه‌کاندا یه‌ك مه‌به‌ستی هاوبه‌شه‌ و مانای هاوبه‌ش ده‌فامریته‌وه‌، له‌م جۆره‌دا به‌مه‌رج نه‌گیراوه‌، که‌ ده‌بیته‌ ئه‌و که‌سانه‌ی له‌سه‌رجه‌م گێڕانه‌وه‌کاندا هه‌ن و هه‌ر چه‌نده‌ هه‌ن، هه‌ریه‌که‌ و به‌پیتی خۆی، گه‌یشته‌به‌ پله‌ی موته‌واتیر بوون، به‌لام له‌مانا و هاوبه‌شه‌که‌دا ده‌بیته‌، هه‌موویان موته‌واتیر بن، له‌ ره‌وانگه‌ی سه‌رجه‌می گێڕاوه‌کانه‌وه‌، نمونه‌ی ئه‌م جۆره‌یش وه‌ك ئه‌وه‌ی که‌ بنه‌مای کاره‌کانیان، نه‌ته‌ و کاتیك کار حسابی بۆ ده‌کریت، که‌ نه‌ته‌ی له‌گه‌ڵ دا بیته‌، جا ئه‌م مانایه‌ به‌ موته‌واتیری له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ (ﷺ) گێڕدراوه‌ته‌وه‌، چونکه‌ فه‌رمووده‌ی زۆر له‌م باره‌یه‌وه‌ هه‌ن، که‌ گه‌یشته‌بونه‌ته‌ پله‌ی موته‌واتیر بوون، هه‌مان ئه‌م مانایه‌ ده‌گه‌یه‌نن، هه‌رچه‌نده‌ هه‌ر گێڕانه‌وه‌یه‌ك به‌ته‌نها خۆی و له‌ خودی خۆیدا نه‌گه‌یشته‌وه‌ته‌ پله‌ی موته‌واتیر، به‌لام سه‌رجه‌م گێڕاوه‌کان پێکه‌وه‌ گه‌یشته‌بونه‌ته‌ ئه‌و پله‌یه‌و، ئه‌م ژماره‌ فه‌رمووده‌یه‌ی خواره‌وه‌، له‌ نمونه‌ی ئه‌م جۆره‌ فه‌رمووده‌ن که‌ باسمان کرد، وه‌ك ئه‌وه‌ی

پیغمبر (ﷺ) دهفهرمویت: (إنما الأعمال بالنیات، و إنما لكل امرئ ما نوى) واته: هه موو کرده وهیه که به نیته و نیازه، بیگومان هه موو مروفتیکیش له کاره کانیدا نیازی له دهرونیدا هه شار دراوه، به گویره ی نه و نیازه، حساب بق کاره که ی ده کریت و، هه روه ها دهفهرمویت: (من قاتل لتكون كلمة الله هي العليا فهو في سبيل الله) واته هه رکهس به و نیته شه بکات به ناوی خوا بالایت، نه مه کاری پوخت و خالس بق خودایه و، له ږنگای خودایه و، هه روه ها دهفهرمویت: (رب قتل بين الصنفين الله اعلم بنيته) واته: کهسانی هه ن که له شه ږی کافر اندا ده کوژرین و، له ږیره موسلمانان دان و، خودا به نیه تیان ناگاداره، که مه به ست له و کاره ی چی بووه؟ بق خودا بووه، یان بق نازناوی دنیایی و شتی تر! و چنده ها فهرمووده ی فراوان و زوری تر، که ده لاله ت له سر نه وه ده کن، که کارو کرده وه به ستر اوه ته وه به نیته وه، نه م مانایه ش به موته واتیری له پیغمبر وه (ﷺ) به چنده ها گپړانه وه ی جیا جیا بق نیمه گپړدراوه ته وه، چونکه گپړانه وه ی زور هه ن، که هه موو نه و مانایه ده گیه تن و، هه رچه ندی له فزه کانیا ن جودان و، له بونه ی جیا وازیشدا گوتراون و، دهر بر دراون^۱.

۱۵۹- دووهم: سوننه تی مه شهر:

سوننه تی بلاو و زانراو (المشهور)، نه وهیه که که سیک یان دووکه س، له پیغمبر وه (ﷺ) بیگپړنه وه، واته ژماره یان نه گاته ناستی موته واتیر بوون و، پاشان له سر دهستی تابعیندا بگاته پله ی موته واتیری و، یاخود له سر ده می تابعی تابعیندا بکات به جوړیک گپړه وه کهانی هینده زورین، مه حال بیت، که له سر درو کو ببنه وه یان ږیک بکه ون^۲، که واته سوننه تی مه شهر نه وهیه که له بنه مادا سر به سوننه تی نا حاده، واته ژماره یه که که س که نه گه یشونه ته پله ی موته واتیری گپړاویانه ته وه له پیغمبر وه (ﷺ) و، دواتر

1 التعريف بالقرآن والحديث، للشيخ الزقراف، ل ۲۴۰-۲۴۱، والقاسمي، ل ۱۲۸-۱۲۹.

2 مسلم النبوت، ب ۲، ل ۱۱۱، وحاشية الأزميدي، ب ۲، ل ۱۹۶.

له سه دهی دووه م و سییه می کۆچیدا فهرمووده که بلاو بۆته وه، بووه ته موته واتیر، که نه و دوو سه دهیه ش، سه رده می تابعیه کان و، تابعی تابعیه کان ده گرته وه، له م پێناسه یه وه به پوونی نه وه مان بۆ ده رده که ویت که سوننه تی مه شهو، له و پوه که دروستی دانه پال پێغه مبه ر (ﷺ) به کلا نه بۆته وه، (قاطع) نییه و به قین نادات به ده سه ته وه و به لکو له و پوه وه به کلا یه که درانه پال گێره ره وه که ی دروسته و به کلا یه و، به قینییه و بۆیه حه نه فیه کان له باره ی مه شهو ره وه پایان وایه که ضعننی به هیز ده دات به ده سه ته وه و نه و ضعننه وه که به قین وایه و، سوکنایی به دل و ده روون ده دات و، له و پوه وه که ته وا وه، له پێغه مبه ره وه (ﷺ) هاتو وه نه مه یش که به (علم الطمانینه) ناوزه د کرا وه، نه م سوننه ته و فهرمووده یه له لای حه نه فیه کان له پوه ی پابه ند بوون و کا پێک رد نییه وه، وه که موته واتیر وایه و، به سه رچا وه ی شه رعدا نانیان دانا وه، به به لگه یه که له به لگه کانی نه حکام حسابیان کردو وه، نه م فهرموودانه ی خوا ره وه، نمونه ی نه م جو ره ی فهرمووده ی مه شهو رن، که ده فه رمو یت: (إنما الأعمال بالنیات و إنما امرئ ما نوى) و، هه ره ها فهرمووده ی (تحريم نکاح المرأة على عمتها او على خالقتها) واته: حه رame ژنی له یه که کاتدا له گه ل پوری باوکی، یان پوری دایکی خو ی پێکه وه ژنی یه که س بن^۲.

---

1 سه رده می تابعین، نه و سه رده مه یه که له دوا ی سه رده می ها وه لانی پێغه مبه ر (ﷺ) دیت و، سه رده می تابعی تابعین نه و سه رده مه یه که له دوا ی سه رده می تابعین (شوینکه وتوات) دیت و، له دوا ی نه م سی سه رده مه، نیتر مه شهو ر بوون و، موته واتیر بوون، هه یج بایه خیکی نییه، چونکه له م سی سه رده مه به دوا وه، نیتر فهرمووده نو سه رابویه وه و بلاو بوویه وه، ته وا ی خه لی له خه لکی تر وه ریان ده گرت.

2 أصول السرخسي، ل ۳۹۲.

۱۶۰- سوننه تی ئاحاد :-

بریتیه له وهرموودهو سوننه ت گه له ی که ژماره یه ک گێره وه له سه ر ده می تابعیندا، یان له سه ر ده می تابعی تابعیندا، له پێغه مبه ره (ﷺ) ده گێرنه وه، که ژماره یان نه گاته ژماره یه کی موته واتیه، به پیتی تیروانیسی حه نه فیه کان، ئه م جوړه سوننه ته، نه موته واتیه وه، نه مه شهوړه وه له سه ر پای زانیانی تر، ئاحاد نه وه یه، که له غه یری موته واتیه بیت، ئیتر هه مووی ئاحاده ^۱ و، له لای جه ماوهری زانیان، ئاحاد نه و سوننه ته یه، که له پووی دروستی دانه پالی بۆلای پێغه مبه ر (ﷺ) ظه ننکی پاسترو، له پیشتر ده گه یه نیت، واته (الظن الراجح) ی ئی ده فامریته وه، ناگاته پله ی یه قینو، له لای ظاهریه کان و له هندی له نه هلی وهرمووده پریان وایه، که سودی (علم: زانیاری بوون) ی هیه، نه ک گومان (ظن)، به لام ئایا ئه م جوړه سوننه ته، ده بیت به لگه یه ک له به لگه کانی نه حکام، تا واجب بیت، کاری پی بکریت، یان نا.....؟ و نه گه ر بلتین واجبه کاری پی ناکریت! ئایا مه رجه کانی ئه م کارپیکردنه چین؟ جا له م خواره وه وه لامی ئه م پرسانه ده ده ینه وه ^۲:

۱۶۱- واجبه په پیرهوی له سوننه تی ئاحاد بکه یین و، سه رچاوه ی

شه رعدا نایشه :

پاجیایه له نیوان موسلماناندا نییه، له وه یدا که بیگومان سوننه تی ئاحاد به لگه یه به سه ر موسلمانانه وه، له پووی کار پیکردن و، پابه ند بوون به حوکه کانییه وه، ده بیت وه ک یه کیک له به لگه کانی نه حکام ته ماشای بکه یین و، به لگه ی ئه م قسه یه شمان له چه ند پوویه که وه یه، که ئه م پووانه ی خواره وه ی ئی باس ده که یین:-

1 مسلم الثبوت، ب ۲، ل ۱۱۱.

2 أصول السرخسي، ب ۱، ل ۳۲۱، الأحكام، ابن حزم، ب ۱، ل ۱۰۸، ونواتر، و محاضرات في اصول الفقه الجعفري، للشيخ محمد ابو زهرة، ل ۱۳۰ و نواتر، الشوكاني، ل ۴۹، والمستصفي، ب ۱، ل ۹۳، العسقلاني، ل ۸-۹، مسلم الثبوت، ب ۲، ل ۱۳۲، الأمدي ب ۲، ل ۴۷ و نواتر.

۱- خَوای په روه ردگار ده فهرمویت: ﴿قُلْ لَا تَقْرَمِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَسْفَقُوا

فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾، واته: با له جیانی نه وهی که هه موو بچنه ده ری، له ناو هه موو ده سته یه که چنده که سیکیان بچنه ده ری، بۆ نه وهی له کارو باری نایندا شاره زاو ناگادار ببنو که له گزړه پانی جیهادیش که پانه وه، ناو خپلی خویان، بیان ترسیننو و هوشداریان بکه نه وه، به لکو له ناهه رمانی خودا خویان به دوور بگرن.

له م نایه ته پیوړزه دا، ووشه ی (الطائفه) بۆ ته نها که سیکیش به کار ده هینریت، جا نه گهر قسه و هه والی تاکه که سی، له کار پیکردندا به لگه ی نه بیت، ئیتر بیدارکردنه وهی که سیک، خه ریکی به ده سهیتانی زانیاری ناینیه، سودی نابیت!

۲- به شپوهیه کی موته و اتیر نه وه له پیغه مبه ره وه (ﷺ) نه میرو قازی و نیردراو په یامنیزانی خوی ده ناردنه هه موو جیگایه کی نه م سرزه مینه ی ئیسلامو، به ته نه ایش ده نیارنو، ژماره یان له پړژه ی (ثاحاد) تپه پری نه ده کردو، نارديشيان به مبه سستی وهرگرتنی زه کاتو خپرو په یمان و گری به ست به سته کانو، هه مورکردنیان و، به مبه سستی بانگه وازی ئیسلامی و گه یاندنی نه حکامه کانی شرع بوو، پیغه مبه ریش (ﷺ)، خه لکانی نه و ده ورو به رانه ی پابه ند ده کرد، به وه وه که ده بیت ملکه چی فه رمان و قسه ی نه و نیردراوانه بنو نه گهر خه بری ثاحاد به لگه یه نه بوايه، فه رمانی له و شپوهیه ی پی نه ده کردن؟

۳- به پپی کړ پای زانایان، ته واری خه لکی فه رمانیان پیکراوه، که ده بیت پابه ندی برپاره کانی موفتی بنو، برپای پی بکن، له گه ل نه وه یشدا که جاری واهیه، به گومانی خوی برپار ده رده کات، بۆیه که سیک که هه وال له پیغه مبه ره وه (ﷺ) بۆ ئیمه دگوپزیتنه وه، که خوی بیستویه تی و، گومانی تیادا نییه، نه مه یان له پیچستره، له پوری برپا پیکردنو، وهرگرتنی و، کار کردن به پپی نه و خه بره، تا نه وهی سره وه.

۴- نيمه فرمانمان پيڪراوه، كه شايعتيداني دوڪهس برپار بدهين، له گډل نه وه شيدا بڼي ههيه، شايعتي نه دوانهيش دور بيت، جا نه گهر كار كردن به و شايعتیه دروست نه بڼوايه، تا گوماني دروگرديان برهوايه نه وه، به ته وایي (قاطع) نه و کاره مان پي نه ده كرد، جا كه واجب بو، كار به و شايعتيان به كين، له كاتيكا كه بڼي ههيه درويش بيت، هر له بهر نه مېشه كه كار كردن به سوننه تي ناخادو گيړانه وي له پيغه مېهر (ﷺ) له پيستره.

۵- كړا (إجماع)ی، هاوه لان له سر پيشهاته كان له ژماره به دهر، كه خه به ري ناخاديان وه رگرتووه، كاريان پيكرتووه، بو نمونه پيشهوا نه بو بكر (خوا لتي پازي بيت) شش يه كي له ميراث داوه، به داپيره، چونكه فرموده ي ناخادي له سره وه، پيشهوا عومري كوري خه طاب (خوا لتي پازي بيت) هر له بهر هه مان شت، له خويني پياوه، وهك ميراث به شي ژنه كي داوه، مزه (جزية)ی، له ناگر پرسته كان وه رگرتووه، چونكه فرموده ي ناخادي له سره وه، هه روه ها هاوه لي زوري تر هه ن، كه فرموده ي ناخاديان گه يشيبتلا، هر وایان كردوه.

۱۶۲- مهرجه كاني كار كردن به فرموده ي ناخاد:

سهرجه مي موسلمانان كوكن له سر نه وي كه سوننه تي ناخاد به لگه يو، له سر گشت لايك پيويسته كه وهك به لگه بيناسنو، پيوه ي پابه ندېنو، هه روه ها له سرچاوه كاني شه رعدانان، به لام سهربارت به مهرجه كاني راجاييان ههيه، واته: له شه رته كاني كار پيكردي و دهره ينيانې حوكمه كان لتيه وه، ده كريت له دوو گفتدا بهر په چي راجاييه كانيان بدهينه وه:

۱۶۳- گفتي يه كه م: نه و فرموده يه ي كه گيړه روه وي پاستال (عادل) و متعانه دار (ثقة) ده يگيړنو، به جوړيك له كه سه گيړه روه وه كه دا مهرجه كاني وه رگرتني فرمودو كه هاتبيته دي، نه و مهرجانه ي كه تيژه راني نه م گفته دايان و به مهرجيان گرتوون، هرچه نده له مهرجه كانيشدا راجاييان ههيه و، ده بيت پرسته (سند)ی، گيړانه وه كه ي بي پچران پوييتيته وه سر پيغه مېهر ي خوا (ﷺ) له م حالته دا كار كردن به م

فرموده و دهره‌نانه‌ی حوكم لئی‌وه پئویسته و، هه‌روه‌ها به‌سه‌رچاوه‌ی شه‌رعدانان ده‌ژمێردریت و، ئه‌مه‌ش گفتم و رشای حه‌نبه‌لی و شافعی و ظاهری و جه‌عفهریه‌کانه‌و، هه‌روه‌ها هه‌ندی له شه‌رعزانانی مه‌زه‌به‌کانی تریش ده‌ریان برپوه.

به‌لام ئه‌گه‌ر سه‌نه‌ده‌که‌ی پچراو بوو، له زنجیره‌ گیره‌روه‌ی هاوه‌له‌کاندا (خوا لئیان پای زبیت)، گیره‌روه‌ی که فرموده‌که‌یان له پیغه‌مبه‌روه (ﷺ) گیراوه‌ته‌وه، که‌س هه‌بوو که پچراوو، که ئه‌مه‌یش به‌فرموده‌ی (مورسل) ناوهرده‌کراوه، ئه‌وا له‌م حاله‌ته‌دا خاوه‌نانی ئه‌م پرایه‌ رشاجیایان هه‌یه، سه‌باره‌ت به‌ئاستی واجبی عه‌مه‌لکردن به‌م جوړه‌ فرموده‌یه‌ی، که ئه‌م گرفته‌ی هه‌بیته‌.

جا له ظاهرییه‌کان، به‌هه‌لگه‌ نایه‌ته‌ ئه‌ژمارو، واجبیش نییه‌ که کاری پێ بکریته‌و، له مه‌زه‌بی شافعیدا، وه‌ده‌گیریت، به‌لام به‌م‌رج، له‌وه‌وه‌مرجانه‌ ئه‌وه‌یه‌ که ده‌بیته‌، با مورپه‌سه‌لیش بیته‌، به‌لام ده‌بیته‌، له‌ مورپه‌سه‌لی شوئیکه‌وته‌ مه‌زنه‌کان (کبار التابعین) بیته‌، وه‌ک، سه‌عیدی کوری موسه‌یب، (خوا لئی پازی بیته‌و)، یاخود له‌لایه‌کی تره‌وه‌ سه‌نه‌دی تری هه‌بیته‌و، یاخود پای فرمایشتی هاوه‌له‌ی له‌ هاوه‌له‌انی بیته‌، (خوا لئیان پازی بیته‌) و یاخود زۆرینه‌ی زانایان به‌پیتی ناوه‌پۆکه‌که‌ی فه‌توای دا‌بیته‌و، مه‌زه‌بی حه‌نبه‌لی له‌م باره‌یه‌وه‌ وایه‌، که وه‌رده‌گیریت به‌و مورپه‌سه‌له‌ ده‌کریته‌ ئه‌گه‌ر له‌و بواره‌دا فرموده‌یه‌کی پرشته‌ په‌یوه‌ست (متصل السند) نه‌بوو¹.

١٦٤- گفتم دووهم: بێژهرانی ئه‌م پرایه‌، ته‌نها به‌وه‌نده‌ پازی نه‌بوون، که ده‌بیته‌ گیره‌روه‌کان راستال و متمتانه‌دار بن و به‌لکو مه‌رجی تریان هه‌ن، که په‌یوه‌ندیان نییه‌، به‌سه‌نه‌دی گیراوه‌که‌وه‌و، به‌لکو په‌یوه‌سته‌ به‌شتی تره‌وه‌، تا به‌م هۆیه‌وه‌ ئاستی دروستی فرموده‌و، ئاستی که‌یشتنه‌وه‌ی به‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) یه‌کلایی ببیته‌وه‌و، مالکی یه‌کان و

1 القاسمی، ل ١١٥-١٢٠، المستصفی، ب ١، ل ١٤٩-١٧١، الأحکام، لأبن حزم، ب ١، ل ١٠٨ و

دواتر، ب ٢، ل ٢ و دواتر.

حه نه فیه کان ئەم پایەیان دەربەرپووه، له خواره وه به کورتی، گرنکترین مەرجه کانیاں باس دهکهین.

۱۶۵- مەرجه مالکیه کان، بۆ وه رگرتنی سوننه تی ئاحاد:

مالکیه کان سه بارهت به وه رگرتنی سوننه تی ئاحاد، ئەمەیان به مەرچ گرتووه، که ده بیئت، پیچه وانه بیئت، له گەل کرده وهی خەلکی شاری مه دینه داو، به لگه یشیان نه وهیه که کارو کرده وهی خەلکی مه دینه وهک سوننه تی موته واتیر وایه، له پلهی نه ودایه چونکه کرده وهیان له خەلکانی پیش خۆیا نه وه له پیغه مبه ره وه (ﷺ) وه رگرتووه، بۆیه کارو کرده وهیان وهک پیوایهت و گیرانه وه وایه، له پلهی سوننه تی موته واتیر وایه، موته واتیریش له سوننه تی ئاحاد له پیشتره، له سه ر ئەم بنه مایه ئیمامی مالیک ئەم فهرموده یه وه رنه گرتووه، که ده فهرمویت! (المتبایعان بالخیار، مالم یتفرقا) واته: کپیارو فرۆشیار تا له یه کتری جیا نه بنه وه و دوور نه که ونه وه، مافی په شیمان بوونه وهیان له و مامه له یه هیه.

جا ئیمامی مالیک سه بارهت بهم فهرموده یه ده فهرمویت: (ئیمه سه بارهت بهم فهرموده یه، ناسینی که نه و تۆمان نییه، هه روه ها نه مانزانیه، که په وشێ کارکردن پێی له ئارادا هه بوو بیئت).

هه روه ها به مەرجیان گرتووه، که ده بیئت فهرموده ی ئاحاد پیچه وانه ی بنه ما جیگیرو یاسا په چاو کراوه کانی شه ریهت نه بیئت، له سه ر ئەم بنه مایه نه و فهرموده یه که ده باره ی (المصره): هیشتنه وهی شیر له گوانی مه رو مالات) دا، وه ریان نه گرتووه. که ده فهرمویت: (لا تصروا الإبل والغنم، فمن ابتاعها بعد فإنه بخیر النظرین بعد أن يحتلبها: إن شاء أمسك، وإن شاء ردها وصاع تمر) واته: گوئنی حوشترو مه ر مه به ستن، نه و کاته که سی کپیار، که شیره که به کار دینی، له نیوان دوو بژارده دایه، یان پازی ده بی و، قه بوئی ده کات، یان په تی ده کاته وه، ده بی ئاژه له که بگێرپته وه له گەل (صاعیک) له خورما، جا بۆیه کاریان بهم فهرموده یه نه کردووه، چونکه ئەم فهرموده یه به تیپوانینی نه وان پێوانه ی ئەم یاسا بنه مایه که ده لیت: (الخراج بالضمان) واته: نه و

سودهی له فروشیار به دی دیت، مافی کړپاره، چونکه نه گره له ناوچوو هم (ضامن) به تی، دهسته به ریه تی، نه بی بیژن تی، هروها پتچه وانه ی هم بنه مایه که ده لیت: (إن متاف الشيء إنما يغرم مثله إن كان مثلياً، و قيمته إن مان قيماً) واته: نه گره که سټک شتیکی له ناو برد، یان خرابی کردو، نه و شته وینه ی خوږی هه بوو، نه و به و هاو وینه به قهره بووی ده کاته وه بق قاوه نه که ی، نه گره هاو وینه ی نه بوو، نرخ ی له سر بوو، نه و بایی نرخه که ی قهره بووی ده کاته وه، بویه له کاتی له ناو بردنی شتیکا که هاو وینه ی هه بوو، شتیکی تری وه ک خواردن و کالای له جیاتی قهره بوو، نادرته وه هروها مالیکیه کان نه و فرموده ی یان په تکر دوته وه، که تیایدا هاتوه، که پیغه مبهری خوا (ﷺ) له پیشهاتیکا فرماني کرد، که نه و تیان و که لو په لانه ی که له پیش دابه شکردنی ده سکه و ته کانی جه نگو ده گوشتی و شترو مه په ده سکه و ته کانیاں تیادا سور کرد بوویه وه، سهره و خونیاں بکه نه وه، بیانیتر نه سهره وه ی، نه میش له پوانگی نه وه وه په تیان کردوته وه، که پتچه وانه ی نه و یاسا بنه مایه به که ده لیت: ده بیت سهختی و ناپه حتی وه لا بنریت و، به رژه وهندی (مه صالحی مورسه له) په چاو بکریت و، جا بویه نه و نه ده به س بوو که پیغه مبهری خوا (ﷺ) به فرمویت: نه و کاره ی نپوه کردوتانه دروست نییه و، دواتر مؤله تیان بدات، که خوارده نکه بخون، چونکه له ناو

---

1 نه مه پوخته ی فرموده که یه که له صهیحی بوخاریدا هاتوه، که پوخته که ی نه مه یه، که له پافیمی کورپی خه دیجه وه گیر دراوه ته وه، که فرمویته ی، له (ذی الحلیفه) له خزمه تی پیغه مبهرا (ﷺ) بووین، تووشی برسیتی بوو بووین و، دواتر و شترو مه پټکی زقرمان له جه نگدا ده سکه و، جا پیغه مبهرا (ﷺ) له دوا ی خه لکه که وه بوو، خه لکه که په له یان کردو، لینیان سهره پری و دیزه و تیان یان خسته سهرناگر، جا پیغه مبهرا (ﷺ) فرماني کړک دیزه کان سهره و خوون کرانه وه و، دواتر ده سکه و ته که ی به شی کرد، ده مه پری به رابه به و شتری کرد، و شتری یاخی بوو، له ناو له شکرده که دا نه سپ سواره کم بوو، به شوینیدا چون، ماندوی کردن، نه یانگرتن، پیاوی نیریکی بق هاویشته، خوا به و تیره وه ستانی، پیغه مبهرا (ﷺ) فرموی: نه م ناژه لانه سهرکیش و وه حشیاں تیدایه، وه ک ناژه لی وه حشی هه رکامټکیان لیتان یاخی بین، وه های لی بکن! وه رگپر.

بردنی خورادنی ناماده کراو سووره وه کراو پیچه وانه ی به رژه وه ندییه و، نه میش به لگه یه له سه ر نادرستی نه وه وه وال^۱.

۱۶۵- مهرجی حه نه فییه کان، بۆ وه رگرتنی سوننه تی ناحاد:

أ- نابیت نه و سوننه ته، په یوه نیدار بیت، به و شتانه ی که زۆر پوو ده ده ن، چونکه نه وه ی که له م شیوه یه و، زۆر پووده دات، بئگومان پتویسته که له پتی ته و اتورو، مه شهو بوونه وه بگویریتته وه، چونکه پتو شوینه کانی گواستنه وه و گیرانه وه ی سازن و زۆن، جا نه گه ر به م شیوازه نه گیرد رایه وه، نه م به لگه یه له سه ر نادرستی نه و فرموده یه و، نمونه یش وه ك: (رفع الیدین فی الصلاة: واته: به رزکردنه وه ی ده سته کان له دوا ی پکوع و، له نوێژدا)، نه م گیرنه وه یه له پنگای (ناحاد) وه، هاتوو وه به به لگه ی نه وه ی که پۆژانه نوێژ دووباره ده کریتته وه، کردنی نه م کاره په هایه و گشتییه و زۆره و، زۆر پووده دات، بۆیه فرموده که وه ر ناگیریت.

ب- نابیت نه و سوننه ته، پیچه وانه ی قیاسی کی دروست (صحیح) یان بنه ماو پتسا چه سبا وه کانی شه ریعت بیت و، نه م مهرجه یش بۆ کاتیکه که گیره وه که شه ر عزان نه بوو، چونکه له م حاله ته دا، فرموده که به مانا نه ك له فز ده گیریتته وه، - که نه م حاله ته یش زۆر پووده دات- جا شتگه لیکی له مانای فرموده که له بیر ده چیت و، له ده سته ی ده دات که به هزر به ی پت نه بردوو وه، بۆیه له م حاله ته دا ناماده کاری پتویستی ده بیت هه بیت و، هه ر فرموده یه ك له م حاله ته دا پیچه وانه ی بنه ما گشتییه کان و قیاسی صحیح بوو، نابیت، وه ری بگریت و، له سه ر نه م بنه مایه، که مالکی په کان کاره که یان به فرموده که ی (المصراة) که باس مان کرد، نه کردوو وه، چونکه گیره ره وه ی فرموده که، که (نه بو هه ره یه) یه، له لای مالیکییه کان که سیکی شه ر عزان نییه و، هه ره ها نه و فرموده یه

1 الموافقات، ۳، ل ۲۱-۲۲، (مالك) للشيخ محمد أبو زهرة، ل ۳۰۱-۱۳۱، دواتر.

پیچەوانەى بنەماو یاسا چەسپاوەکانە، وەك یاسای (الخراج بالضمن) كە لە سوننەتدا هاتووە، پێشتر مانامان كردو، ئەم پێسایە فەرمان بەو دەكەت، كە ئەو شیرەى كە ئازەلە كێدراوە كەدا هەیه، لە كاتى مامەلچەكەدا هى كێیارە، چونكە لەو كاتەدا ئەگەر ئەو ئازەلە بمریتو، مردار ببیتەو، لەگەردنى كێیارەكەدا یە، بۆیە ئەو دەرھاویشتهو سودەیش هەر بۆ ئەو دەبیت، كەواتە لەكاتى مردارەو بووندا لەسەر كى ماله، ئەو بەرھەمەیش لەو كاتەدا هى ئەو هیه، هەر وەك زانرا كە ئەو فرمودەیه پێچەوانەى ئەو یاسای لە ئەستو بوون (ضمن) هیه، كە دەلێت: ئەگەر مۆلك و ماله خراپ بووكە هاو وێنەى هەبوو، دەبیت بەهەمان شتى هاو وێنەى خۆى ببژێردیت!

ج- نابیت گێرەرەو پێچەوانەى ئەو فرمودەیهى كە گێراویوتیەو كە كار بكەت، چونكە كار كردنەكەى دەبیت بەلگە لەسەر ئەو هى كە (نەسخ) بۆتەو، هەلۆەشاوەتو، یاخود بەهۆى بوونى بەلگەى كى ترەو، كاری بەمیان نەكردو، یاخود لەبەر ئەو هیه، كە ئەم گێرانەو هیهى ئەم ئەو مانایەى نییه، كە لە پوخساردا هەیهتىو، مانای تری تێادا حەشار دراوەو، نمونەیشیان بۆ ئەم قسەیه یان، وەك ئەم فرمودەیه: (إذا ولف الكلب في إناء أحدكم، فاغسلوه سبعاً، إحداهن التراب) واتە: ئەگەر سەگ دەمى خستە ناو قاپو قاچاغانەو، حەوت جار بیشۆن، جارێ لەو حەوت جارە بابە قورپاو بشۆردیت، كار بەم فرمودەیه نەكراوە، چونكە گێرەرەو هەكەى، هەر سەگى دەمى خستبیتە قاپو قاچاغەكانییەو، سێ جار شۆردنى!

١٦٦- راي له پيشتر (الراجح) لهم پرسەدا:

لەگەڵ ئەو هیدا كە قبوڵمانە، حەنفى و مالکیەكان بۆیە ئەو مەرجانەیان دانائو، تا دلتیان، لەسەر صەحیحى فرمودەكەو صەحیحى گەشتەو هى بە پێغەمبەر (ﷺ) و، ئەم رایەیان راستەوخۆ بابى خۆى پێشپەرەوایەتى هەیه (مرجوح)ە، بەلام راي گروپەكانى تر لە پێشترەو، (راجح)ە، چونكە فرمودە هەركەت گێرانەو هەكەى دروست بوو،

كه سانئىكى راستالو خاوهن متمانه و، خاوهن بىر (ضابط) گىرېبويانە وە، ئىتىر پىتويستە وەربىگىرئىت و پەپرە وى لىتو بەكرىت، حوكمى لىتو ھەلبەتتە نىجىت و، ئىتىر چۈنەكە كۆك ھاوپراي كار كىردە وەى خەللى شارى مەدىنە بىت، يان نا..... و ھەر ھەروھە چۈنەكە لە گەل بىنە ما چەسپا وە كاندا كۆك بىت، يان نا.... و ياخود لە گەل داواكارى و دەر ھاويشتە كانى قىياسدا، كۆك بىت، يان پىچە وەنە، ھەر چۈنەكە و، ياخود كىبرا گىرېرە وەى كارى پى كىر بىت، كە زۆر پوودە دەن يان كەم پوودە دەن دىسان ھەر چۈنەكە، چۈنەكە خەللى مەدىنە بەشپىك لە گەلى ئىسلام و، سەر جەمە نىن و، كار بە و شتە دەكرىت كە گىرېرە وەكە گىرېا وىتە وە، نەك بە كار پىكرىنى ئو يان بە كار پىتە كىردى، چۈنەكە بۆى ھەيە، كە بە پىچە وەنەى گىرېانە وەى خۆى كار بىكات، ئىتىر يان بە ھەلەيە، يان لە بىر چۈنە وەيە، يان ماناى تىرى بۆ كىردە وە، بە ھەر حال كەسپىكى پارىزىرا و (مەصوم) نىە و، ھەر ھەروھە ئو كىردە وەنەى كە زۆر پوودە دەن و، لە فەرموودە دا ھاتن، ئەم كارىگەرى دروست ناكات، لە وەرگىرتىدا، يان لە بەر پە چدانە وەى فەرموودەى (ئاحاد) دا، چۈنەكە پىتويستى بوون، بە زاننن حوكمى شتە كە مەكان، ھەر وەك پىتويستى بوون بە زانننى حوكمى شتە زۆرە كان واپە و، ھەردووكيان دەكرىت، كە بە شىئو ھەيەكى گىرېانە وەى (ئاحاد) بگىرېد رىتە وە و، سەرەپاى ئو وەى كە (زۆرى) و (كەمى) ئەم بوارە دا ھىچ چوار چىئو و كۆنترۆللىكى بۆ دانە راوە.

بىانور ھىنانە وە بە وەى كە ئو سوننەتە ئاحادە، پىچە وەنەى بىنە ماكانە، ئەمەش بىر ھا ھىنە نىيە، چۈنەكە سوننەتە كە بىنە ماكان (أصول) بىنات دەنئىت و، دەپانكاتە بىنە ما و، جا كە سوننەت حوكمىكى بەر پاكىرد، كە پىچە وەنەى (ئەسل) بوو، ئەو ئەم حوكمە وەك ئەسلىكى سەر بە خۆ و، لە ناو باننە گىشتىيە كە دا دادە نرىت و، كار دەكات، وەك لە مامەلەى (سەلم) دا كە شتە فرۇشيارە كە نادىارە، بەلام واجىچگىر بوو، كە ئەمە بەلگەيە لە سەر ئو وەى ئو سوننەتە ئاحادانەى كە سەنەدى صەحىحيان ھەيە و، بە ھۆى پىچە وەنە بوونە وە يان لە گەل ئەسلە كاندا پەتە دەكرىتە وە، بەلام لە راستىدا كۆك ھاوپراي ئەسلە كانن، نەك پىچە وەنە وە.

ئىنجا ئو فرموده‌يى (المصراة: كه باسماں كرد)و، پرتيان كردۆته‌وه، به‌هۆى پىچەوانە‌بوونه‌وه‌ى له‌گەڵ بنەما (أصل)ه‌ كاندا ئەم پىچەوانە‌ى ئو بنەمايانە نىيە، كه گوتويانە‌و، ياساى (الخراج بالضمان) لىژەدا كار ناكات، چونكه ئو شيرە‌ى ماوه‌ته‌وه له گوانى ئازە‌له‌كه‌دا له‌دواى كپينه‌كه نه‌بووه‌و، به‌لكو له‌ پيش كرينه‌وه بووه‌و، بۆيه ئەم شيرە به‌و دەسكەوت و دەر‌هاويشته‌يه نىيە، له‌ كاتى بوونى شتە فروشراوه‌كه له‌لاى كپيار وە‌دەست هاتبۆ و پەوى دابىت، تا كپيار زياتر هەقى خاوه‌ندارىتى هەبىت.

و هەروەها ياساى (الضمان) لىژەدا كار ناكات، چونكه ئەندازە‌ى ئو شيرە‌ى كه هاتۆته گوانى ئازە‌له‌كه له‌لاى كپيارە‌كه نازانىت، چە‌ندە؟ چونكه تىكە‌ل بووه‌، به‌و شيرە‌ى كه پيش فروشتنى له‌ گوانە‌كانيدا بووه‌و، لىژەدا قەرە‌بووى هاو وىنە (الضمان بالمثل) ناكړىتو، مە‌حالە‌و، بۆيه فەرمانى داوه‌، كه صاعى خورما وە‌ك قەرە‌بوو بدريته‌وه، چونكه نزيكترين هاو وىنە له‌ شيرە‌وه، زياتر خورمايه‌و، نزيكى هاوشىوه بوونيان له‌وه‌دايه‌، كه هەردووكان به‌كيلۆ دە‌فروشرين، هەردووكان خۆراكن، خوارده‌مە‌نين، كه‌واتە دواجا ئەم پىچەوانە بوونه‌وه له‌گە‌ل بنە‌ماكان و قياسدا له كۆيدايه‌؟¹

ئىنجا به‌ به‌لگە‌ كردنى ئو‌وه‌ى كه كاىراى گىڤەرە‌وه شە‌رعزان نىيە، ئە‌مە‌يش هەر به‌لگە‌يه‌كى وەر نه‌گىراوه‌و، چونكه سەرجه‌مى گىڤەرە‌وانى سوننەت، له‌بەر ئو‌وه‌ى كه هاوه‌لايه‌تى پىغه‌مبە‌ريان (ﷺ) كردوه شتى له‌شە‌رع هەر دە‌زانو، پلە‌يى له‌ شە‌رعزاينيان هەر هەيه‌، له‌ دۇنيامان دە‌كاتە‌وه، كه ئو‌وه‌ى گىڤراوياىنه‌ته‌وه و گواستوياىنه‌ته‌وه دروستە كه شىوازى زمانى عەرەبى و پاراوييه‌كه‌يان زانيوه‌و، له‌سەر ئەم بنە‌مايه‌ بىت، پراى جە‌ماوه‌رى زانايان له‌ پىشترە، (راجح)ه‌و، بۆيه هەر فرموده‌و سوننە‌تى كه به‌دروستى ئو‌وه‌ى تىادا دەر‌كه‌وت، كه كه‌سانىكى خاوه‌ن متمانه‌ى زال و ژوژ

---

1 بپوانە به‌رپەرچدانە‌وه‌ى ئو‌وانە‌ى كه به‌ر پەرچى فرموده‌ى (المصراة) دە‌دە‌نه‌وه، له

كتيبي (إعلام الموقعين) ب، ١، ل ٣٦٦، ودواتر.

(ضابط) گيڙپتيانہ وھ، پروتيڪردني پيويستهو، نيتر نابيت پروبڪريته نهو گيڙپانه وانهي كه پيچيه وانهي نه م دروسته يانن و نيتر پيچيه وانه بووه وھ كه هه چي و هه ر كي بيت، چونكه خواي گه وره فرماني كردوه، به نيمه كه په پره وي له سوننه تي پيغه مبه ره كه (ﷺ) بكه ينو، گه يشتن به سوننه تيش ته نها له پتي گيڙپره وره وھ كانه وھ ده بيتو، كه تواناي كونترول كردني هز (ضبط) و راستاليان چه سپاو يا خود زياتر نه م حاله ته يان تيادا بوو، نه م به لگه يه كه له سهر دروستي دانه پالي نهو گيڙپانه وھ يه بولاي پيغه مبه ر (ﷺ) و، نه م يش به ريگاي يه كلايي (قاطع) وايه، يا خود به گومانتيكي له پيشتر (الظن الراجح) و، كار كردن به هه ردووكيان له پروي شهرعه وھ واجب.

۱۶۷- جوړه كاني نهو نه حكامانه ي كه له سوننه تدا هاتوون:

- خوري يه كه م: نهو نه حكامانه ن، كه هاوشيوه ي نه حكامي قورنانون، جه خت كه ره وھن له سهر يان و، نمونه يش وھك، به رگرتن له نازارداني دايه و بابو، به رگرتن له شايه تي داني دروو، كوشتني خه لچك و، هتد....

- جوړي دووه م: پرونكه ره وھي مانا كاني قورنانون، دريژه پيده ري بابته كورتو پوخته كاني قورنانون، وھك نهو سوننه ته ي كه شيوازه كاني حه ج رشوون ده كه نه وھو، ناست و نه اندازه ي زهكات دياري ده كه ن و، هه روه ها نهو نه اندازه يه دياري ده كه ن، كه ده ستي دزي تيادا ده برديت و، هتد....

جوړي سييم: جاري وا هه يه، سوننه ت كه نه حكامه رها (موتله ق) ه كاني قورنان، په يوه نيدار (مقيد) ده كات و، يا خود نه حكامه گشتييه كان (عام) ه كاني، تاييه ت (تخصيص) ده كات، هه روهك له جيگاي خويدا نه م باسه ديت.

- جوړي چواره م: جاري وا هه يه، كه حوكميكي قورنان بيده نكي ليكردوه و، سوننه ت هتيابه تي و ده ري بريوه، چونكه سوننه ت خوي له خويداو، له م بواره دا سهره خويي له شه رعاندني نه حكامه كانداو، وھك قورنان وايه، هه روهك نه م فرموده يه ش به لگه يه له سهر نه م قسه يه كه ده ليت: (الا واني اتيت القرآن و مثله معه)

به دروستی و ته‌واوی قورئان به‌من دراوه‌و، هه‌روه‌ها هاو شیوه‌ی قورئانیش، که سوننه‌ت‌و، له‌و شتانه‌یدا که قورئان بیده‌نگی لی‌کردووه‌و، نمونه‌ی له‌م بابه‌ت‌ه‌یش زۆن، له‌وانه، حه‌رامی خواردنی گوشتی گویدریژی خۆمالی‌و، خواردنی گوشتی درنده (شاره‌لی چپ‌تۆکدار) و بالنده‌ی چپ‌تۆکدارو، هه‌وه‌رها وه‌ک بپارदान به‌شایه‌تیک و سوتیند خواردنیک پی‌که‌وه‌و، دروستی په‌هن کردن (بارمه‌)، له‌ حاله‌تی نیشته جیبووندا، واجبی دانی خۆینی کوشتن، له‌سه‌ر که‌سو و کاری بکوژه‌و، میرات‌بردنی نه‌کو و هتد.....^۱.

۱۶۸- ده‌لاله‌ت و به‌لگه‌داری سوننه‌ت، له‌سه‌ر نه‌حکامه‌کان؛

پیشتر گوتمان، که سوننه‌ت له‌ پوی گه‌یشتنه‌وه، به‌ نێمه، جاری وا هه‌یه، که یه‌کلایه‌و، (قطعی یه‌)، هه‌روه‌ک له‌ سوننه‌تی موته‌واتیر وایه‌و، جاری واهه‌یه، که نا یکلایی یه‌ (ظنی) یه‌، وه‌ک له‌ سوننه‌ته‌کانی مه‌شهورو ئاحاددا وایه‌و، به‌لام له‌ پوی ده‌لاله‌ت کردنییه‌وه له‌سه‌ر نه‌حکامه‌کان جاری واهه‌یه، که (ظنی) یه‌و، جاری وا هه‌یه که (قطعی یه‌) و، له‌م پوه‌وه وه‌ک قورئان وایه‌و، کاتیک ده‌لاله‌ت کردنه‌که‌ی (ظنی) ده‌بی‌ت، که له‌فزه‌که‌ی له‌ مانایه‌ک زیاتر به‌خشیت، واته: رافه‌ زیاترو مانای زیاتر (تأویل) هه‌ل‌ب‌گرت، له‌ نمونه‌ی فه‌رمووده‌ی قطعی، وه‌ک نه‌م فه‌رمایشته‌ی پی‌قه‌مه‌ر (ﷺ) که ده‌فه‌رمویت: (فی خمس من الأبل شاة) واته: زه‌کاتی پینج وشر مه‌پیکه، که لی‌رده له‌فزی (خمس: پینج)، به‌ته‌واوی ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر مانا‌که‌ی خۆی ده‌کاتو، (قطعی یه‌) و، مانای تر هه‌ل‌نا‌گرت، بۆیه‌ حوکه‌که ده‌چه‌سپینریت، به‌سه‌ر حاله‌ت و مانایه‌دا که له‌فزه‌که ده‌فامریت‌وه، که نه‌ویش واجبی ده‌رکردنی زه‌کاته له‌و مامه‌له، که بره‌که‌ی دانی مه‌پیکه‌و، نمونه‌ی فه‌رمووده‌ی (ظنی) وه‌ک، (لا صلاه إلا بفاتحه الكتاب) واته: نوێژ به‌بی سوره‌تی فاتحه، دانامه‌زوت، نه‌م فه‌رمووده‌یه مانای تر هه‌ل‌ده‌گرت، ده‌کریت مه‌به‌ست لی‌ی نه‌وه بی‌ت، که نوێژ به‌بی سوره‌تی فاتحه، دروست و له‌ کۆله‌وه بوونییه‌و، نابیت، هه‌روه‌ها ده‌کریت، مه‌به‌ست نه‌ویش بی‌ت، که نوێژی تیرو ته‌سل و ته‌واو به‌بی سوره‌تی فاتحه نابیت، جه‌ماوه‌ری زانایان (الجمهور) پای یه‌که‌میان وه‌رگرتووه‌و، هه‌نه‌فیه‌کان پای دووه‌میان په‌سه‌ند کردووه، که ماناهه‌ل‌گری زیاتره‌و، (تأویل) ی‌تیادا کراوه.

﴿بهشی سییه﴾

به لگه‌ی سییه: کورای زانایان ((الاجماع)).

۱۶۹- پیناسه‌ی ئیجماع^۱:

ئیجماع له زمانی عه‌ره‌بیدا، نیازو خولیاو بیرکردنه له‌سه‌ر نه‌نجامدانی شتیکو، ئه‌م فهرموده‌یه‌ی پێغه‌مبه‌ریش (ﷺ) هه‌ر له‌مه‌وه هاتوه، که ده‌فه‌رمویت: (لا صیام لمن لم یجمع الصیام من اللیل) واته: هه‌ر که‌سی له‌ شه‌وه‌وه نیازی نه‌بووبی، بیری له‌سه‌ر ئه‌وه نه‌به‌ه‌بی، که پۆژه‌که‌ی به‌ پۆژوو بیته، ئه‌وه پۆژوه‌که‌ی دانامه‌زیتو، هه‌روه‌ها ده‌گه‌وتریت: (أجمع فلان علی الأمر) واته: فلان که‌س، له‌سه‌ر فلان کار نیازی به‌ریاکردو، بۆیه خولیا‌ی سه‌ری و بیری له‌کردنی کرده‌وه، هه‌روه‌ها مانای (الاتفاق: کۆکبوون) ده‌گه‌یه‌نیت هه‌روه‌ک خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ﴾^۲ واته: خۆتان و به‌رستراوه‌کانتان به‌ریاریکی به‌کلاکه‌روه‌ه بده‌ن، واته: پێکه‌وه کۆک ببن و پێکه‌بن و، هه‌روه‌ها ده‌گه‌وتریت (أجمع القوم علی کذا) واته: ئه‌و هۆزه له‌سه‌ر فلانه شت پێکه‌وتن و، بیرو خولیلین له‌سه‌ر نه‌نجامدانی کۆک بوو، به‌م مانایه‌ش بیته، پوودانی ئیجماع، له‌ کاتی‌کدا که زیاتر له‌ که‌سیک له‌ پرشۆسه‌که‌دا هه‌بیته، به‌ پێچه‌وانه‌ی مانای به‌که‌مه‌وه، که ده‌کریت له‌ ته‌نها که‌ سێکیشدا دروست و به‌رجه‌سته بیته.

---

1 هه‌ندی له‌ زانایانی مه‌زه‌بی جه‌فه‌ری، ئیجماعیان به‌وه پیناسه‌ کردوه، که بریتیه له‌ پێکه‌وتنی ئومه‌تی موحمه‌د (ﷺ) له‌سه‌ر کاریک و، یاخود کۆبونه‌وه‌ی موخته‌هیده‌کانی ئه‌م گه‌له‌یه له‌سه‌ر ده‌میکدا، له‌سه‌ر شتیک، (کتاب الزائک) ل ۱۷۶، و به‌روانه پیناسه‌ی تر، له‌ کتێبه‌کانی تهردا، وه‌ک (شوکانی ل ۶۳) والمستصفی ل ۱، ل ۱۱۰، والأمدی ل ۱، ل ۱۸۰ و دواترو، کتێبی (الاجماع) دانراوی، عه‌لی عبدالرزاق، که‌ له‌م کتێبه‌یدا پیناسه‌ی جیا‌جیای چه‌نده‌ها زانای جیا‌وازی ئه‌وه‌ی هه‌ناوه.

2 سورة (یونس/ ۷۱).

پاشان له زاراوې زانايانې نوصولي فيقهدا، ئيجماع بريتييه له پټكه وتنو كوكبونې موخته هيدانې گه لي ئيسلام، له سهرده مي له سهر دهمه كاندا، له سهر حوكميكي شهرعي، له دواي وهفاتي پيغه مبر^۱ (ﷺ).

۱۷۰- نه مانه ي خواره وه، له م پيناسه زار او ه ييه ودرده گيريت :-

يه كه م: كوكبونو وه و كوكبونې نه وانې كه موخته هيد نين، كاري پي ناكريت. مه جته هيديش، نه و كه سه يه كه تواناو ناماده كي دهره تانې نه حكامي شرعيي هيه، كه به لگه ته فصلييه كانه وه، جاري وايش هيه، كه به (فيقي: شهرعزانان) ناوزه رد ده كريت، هه روهك چون موخته هيده كان به (نه هلي حل و عه قد) ناوزه ر كراونو، يا خود به نه هلي په نئو ئيجتihad ناو دهرينو، يان زانايانې گه لي ئيسلام ناوزه رد ده كرين^۲، به لام نه وه ي كه موخته هيد نيبه، نه و كه سه يه كه تواناي هه لينجاني حوكمي نيه، وهك زرينه ي خه لك وايه، يا خود وهك كه سي وايه كه له باره شرعييه كان بي ناگايه، هه رچه نده له بواره كانو و هونه ره كانې تري، وهك پزيشكي و نه دازياري ناگاداري هه بيت. دوهم: پټكه وتنو كوكبونې موخته هيده كان، مه به ست پي پټكه وتنې سهرجه ميانو، بزيه كوكبونې ته نها خه لكې شاري مه دينه يان شاره كانې مه ككه و مه دينه به س نيبه، هه روه ها پټكه وتنې گروه پټكي دياري كراوېش هه ر به س نيبه، نه و جوړه ئيجماعانه، به ئيجتihad ي زار او ه يي و نه وه ي كه مه به ست و نامانجه كه يه نايه نه نه ژمارو، پيچه وانه بوونه وه ي ته نها يه كه موخته هيديش هه ر زيان ده گه يه نيت و ده بيت هه ي دامه زرانې ئيجماعه كه و، جه ماوهرې زانايانې نوصولي فيقهيش له سهر نه م پايه ن. و هه ندي له زانايان پايان وايه، كه پيچه وانه بوونه وه ي كه سيك يان دووكه س يان سي كه س زيان ناگه يه نيت.

1 الأمدي ب، ۴، ل ۱۱۵.

2 المسودة، ل ۳۳۱.

هه‌ندی تریش به‌لای ئه‌وه‌دا چون که پێکه‌وتنی زۆرینه، هه‌رچه‌نده ئیجماعیش نه‌بێت، به‌لام هه‌ر ده‌بێته به‌لگه‌و، په‌یره‌وی لێ‌وه‌ کردنی کارێکی پێویسته، چونکه کۆکبوون و پێکه‌وتنی زۆرینه، نیشانه‌ی ئه‌وه‌یه که هه‌ق له‌لای ئه‌وانه‌و، به‌لگه‌یه‌کی په‌کلاکه‌ره‌وه (قاطع) و باش‌ترو له‌ پێشتر (راجح) هه‌یه، که له‌سه‌ر ئه‌و کۆبوون و پێکه‌وتنه‌ کۆی کردوونه‌ته‌وه، چونکه له‌ نه‌ریت و عاده‌دا زۆر ده‌گه‌مه‌نه، که به‌لگه‌ پێچه‌وانه‌که له‌ پێشتر (راجح) بێت¹.

له‌ پوانگه‌ی ئه‌م پێناسه‌یه‌وه، ئێمه‌ ئه‌و ده‌بینین که، کۆکبوون و پێکه‌وتن ده‌بێت سه‌راپای موحته‌هیده‌کان بگرێته‌وه، به‌بێ جیا‌بوونه‌وه‌ی یه‌کێک یان هه‌ندیکیان و، هه‌لاوێر بوونیان، بۆیه ئه‌گه‌ر هه‌ندیکیان پێچه‌وانه‌ بوونه‌وه، هه‌رچه‌نده تاکه که‌سیش بێت، ئێتر به‌ ئیجماع نایه‌ته ئه‌ژمارو که ئیجماعیش نه‌بوو، ئێتر به‌لگه‌یش نییه‌و، په‌یره‌وی لێ‌وه‌ کردنی واجب نییه، چونکه زۆرینه بوون، به‌لگه‌ی په‌کلاکه‌ره‌وه نییه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ئێتر له‌سه‌ر پای راست و هه‌ق‌و، جاری وا هه‌یه، که که‌سانێکیان له‌گه‌ڵدا، که له‌سه‌ر پێگای هه‌ڵ‌ن‌و، ژماره‌که‌مه‌که له‌سه‌ر راستی و هه‌ق‌و بووه، به‌لێ هه‌لبه‌ته ئه‌گه‌ر به‌لایه‌کدا خستن (رجحان)ی، به‌لگه‌ پێچه‌وانه‌که‌مان بۆ پۆشن نه‌بێته‌وه، ئه‌وا پای زۆرینه زیاتر ئاسوده‌که‌ره‌و، دبێت به‌ ئاراسته‌که‌ی بپۆین، به‌و پێوه‌دانگه‌ی که‌راپه‌کی ئیجتیهادی و له‌ پێشتره‌ بۆ وه‌رگرینی و، کا پێکردنی.

– سییه‌م: مه‌رجی موحته‌هیده‌کان ئه‌وه‌یه که ده‌بێت موسلمان بن، چونکه ئه‌و به‌لگه‌ و دۆکیۆمینتانه‌ی که‌هه‌ن، له‌سه‌ر به‌ به‌لگه‌ بوونی ئیجماع، ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نن که ده‌بێت ئه‌و که‌سانه‌ی ئه‌و کۆکبوونه‌یان به‌ر پاک‌کردوه، سه‌ربه‌گه‌لی ئیسلام بن، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی که پرسی ئیجماع کاروباریکی شه‌رعییه‌و، له‌سه‌ر بیرو باوه‌ڕ (عقیده)، بنیات نراوه‌و، په‌یوه‌سته پێیه‌وه‌و، سه‌ر به‌چلۆ پۆیه‌کانییه‌تی.

1 أصول الفقه، للشيخ الرحوم الخضري، ل ٣٣٧.

- چواره م: - ده بیت و پیکه و تنه ی نیوان موجته هیده کان به ته وای بیت و دی، له کاتی کۆبوونه و هیان له سه حوکمی نه و پرسه و، بۆیه به سه چوونی سه ده مه کانیا ن مه رج نییه، واته: به مه رج نه گیراوه، که نه و موجته هیده نه ی که ئیجماعه که یان نه نجامداوه، بمرن و، تامر دنی ش هه ره له سه ئیجماعه که یان سوور بووین و، له م پوانگه یه وه بیت په شیمان بوونه وه ی هه ندیکیان له پا که یان گرفت ی تیا دا نییه و، هه ره ها ده رکه و تن و په ی دا بوونی موجته هی دیک ی تر که له سه ده می ئیجماعه که دا نه بو بیت و، دواتر په ی دا بی و، پیچه وانه ی ئیجماعه که یان ببیت و وه، دیسان زیان نا گه یه نیت.

هه ندی له زانایانی ئوصول ده لێن، به سه چوونی سه ده مه که پتویسته، بۆ هاتنه دی و چه سپاندنی ئیجماعه که، چونکه بۆی هه یه که هه ندیکیان له پا که یان پاشگه ز ببه وه. پای له پیشتر (الراجح) لێره دا نه وه یه که گروپی یه که م: ده ریا ن بری، چونکه به لگه کانی به په لگه بوون (حجیه) ی ئیجماع پیدا گیر نین له سه نه وه ی که ده بیت سه ده مه که یان به سه چو و بیت و، به لکو ته نها پیکه و تنیا ن به مه رج گیراوه و، هه رکا ت رشیکه و تنی موجته هی ده کانی سه ده م له سه رشو و داویک دروست بوو، نه وه ئیجماع پوویدا وه، هاتۆته دی و، په پیره و ی لێ وه کردنی واجبه و، به پاشگه ز بوونه وه ی هه ندیکیا ن له پا که یان و، یا خود به ده رکه و تنی موجته هی دی و به پای جیا وازه وه، کار له ئیجماعه که ناکا ت و، نابیت هۆکاری هه لوه شانه وه ی.

- پینجه م: ده بیت و به مه رج گیراوه، که پیکه و تنی موجته هی ده کان له سه حوکمیکی شه رعیی، وه ک (واجب بوون) و (حه رام بوون) و (مه ندوب بوون) و هتد.... بیت. بۆیه ئیجماع له سه پرسه ناشه رعیه کانی، وه ک پرس ی وه رزش ی و پزیشکی و، زمانه واینی و نه وانه.... نه مانه به و ئیجماعه شه رعیه نایه نه نه ژمار، که مه به ستمانه.

- شه شه م: - ئیجماع کا تیک دروسته و، کاری پی ده کریت، که له دوا ی وه فاتی پیغه مبه ره وه (عَلَيْهِ) کرابیت و، نه مه ی ش پای زۆرینه ی زانایانی ئوصوله که له پیناسه کانیا ندا باسیان لێ وه کردوه و، ئیمه ی ش هه لمان بژاردوه.

هه ندى له زانايانیش گوتويانه، که نه مه مه رج نيه و، دروسته که ئيجماع له سه ر ده می پيغه مبه ريشدا (ﷺ) پوويدات، له سه ر حوکمی پرسيتکو، بۆيه به لگه ی ئه و حوکمه بريتي ده بيت، له ئيجماع و پازی بوونی پيغه مبه ري خوا (ﷺ) به لام ئيمه رشامان وانيه چونکه له کاتي بوونی پيغه مبه ردا (ﷺ) پتويستمان به ئيجماع نيه و نابيت و، چونکه کار به فرمايشتي پيغه مبه ر (ﷺ) و پازی بوونی ئه و ده کريت و، حساب بۆ ئه وه ده کريت و، سه رچاوه ی شه رعدانان و، بۆيه نه گه ر له سه رده می پيغه مبه ردا (ﷺ) ئيجماع پوويدا، يان ئه وه يه که پيچه وانه ی فرمايشي ئه و زاته يه، يان هاوپرايه تي و، بۆيه نه گه ر پيچه وانه ی بوو، ئه و هيج کاريکی پي ناکريت و، ئيجماعه که يان بي که لکه، (که بيگومان شتي واپوونادات و، نه بووه و نيه و نابيت و، يان ئه وه يه که ئيجماعه که ی هاوپراي پازی بوونی پيغه مبه ره (ﷺ) و، له م حاله تيشدا هر کار به پازی بوونه که ی پيغه مبه ر (ﷺ) کراوه و ده کريت و، له م پوانگه يه وه، ئيمه به لچگه يه کی ده رد خواربوو، رشه هه نديکی وه رگيرامان نيه، که سه لميتنه ري ئه وه بيت، که ئيجماع له سه رده می پيغه مبه ردا (ﷺ) پووی دابيت و، بۆيه پخوا به م پرسه ناهينين.

١٧١- به به لگه بوون (حجیه یی، ئيجماع؛

هه رکات ئيجماع به تواوی مه رجه کانييه وه هاته دی و، رشوويدا ئه و کاته به لگه يه کی ته واه و، به کلاکه ره وه (قاطع ه)، له سه ر حوکمی هر پرسى که ئيجماعه که ی له سه ر کرابوو، دواچار ئه و ئيجماعه، به به لگه يه کی قطعی ديتته نه ژمارو، په پره ی ليه وکردنی پتويستيه بۆ سه رجه می موسلمانان و، پيچه وانه بوونه وه له گه ليدا و هه لوه شانده وه ی دروست نيه و، نه وانه ی که ئيجماع به به لگه ده زانن، زۆرينه ی جه ماوه ري زانايانن و، به لگه گه ليکی زۆريان له م باره يه وه هيتاوه ن، که ئيمه ليژه دا هه نديکیان ده هينين، له و به لگانه يش:

۱- خَوای په‌روه‌ردگار ده‌فهرمویت: ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُ الْهُدَىٰ

وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ تُولِهُ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ (۱۱۵) واتسه:

هه‌رکه‌سیچک له‌دوای نه‌وه‌ی ږنگای هه‌ق و رشاستی بۆ ده‌رکه‌وتو، شاره‌زای ثابینی خوای په‌روه‌ردگار بوو، دژایه‌تی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بکتو، ږنگاو ږیبازی بگریته‌به‌ر، که ږنگای پاستی باوه‌رداران نه‌بیټ، ئیمه‌یش پووی ده‌که‌ینه نه‌و به‌رنامه و ږنگایه‌ی به‌ناره‌زووی خوی له‌دلایندا هه‌لېژاردووه، ئیتر ئیمه‌ وازی لی ده‌هینینو، هه‌قمان نییه به‌سه‌رییه‌وه، له‌قیامه‌تیشدا نه‌یخه‌ینه ناو ناگری تاوداری دۆزه‌خه‌وه، نای که‌دۆزه‌خ جی و ږییه‌کی زۆر سامناک و خراپه و بۆیان ناماده‌کراوه.

پووی به‌به‌لکه‌کردنی نه‌م نایه‌ته‌پیرۆزه له‌وه‌دایه که خوای په‌روه‌ردگار هه‌ره‌شه‌ی له‌وه‌کردووه، که پیچه‌وانه‌ی ږیبازی موسلمانان کار بگریټ، چونکه ږنگای موسلمانان ږنگای هه‌قه‌و، په‌یره‌وی لټوه‌کردنی پیویسته‌و، ږنگای تر به‌تاله و پیویسته‌پشتی لی هه‌لېگریټو، نه‌و ږنگایه‌ی که موسلمانان له‌سه‌ری کۆده‌بنه‌وه، ږنګ ده‌که‌ون، نه‌و ږنگای یه‌کلایی و قطعی نه‌وانه‌و، هه‌ر ږنگای نه‌وانیش به‌ته‌واوی و یه‌کلایی ږنگای هه‌ق و رشاستیه، ده‌بیټ بی دودلی په‌یره‌وی لټوه‌بگریټو، واجبه پیوه‌ی پابه‌ندبینو، نه‌مه‌ش ماناو مه‌به‌ست و داواکراوه له‌ئیماعداو، ئیجماع نه‌مه‌یه که باسما‌ن کرد.

ب- له‌سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ) شوینه‌واری زۆره‌ن، که به‌لګن له‌سه‌ر پاریزراوی گه‌لی ئیسلام له‌هه‌له، هه‌رکات له‌سه‌ر کارنیک کۆبوونه‌وه، هه‌روه‌ک پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌فهرمویت: (لا تجتمع أمتي على خطأ) گه‌له‌که‌م له‌سه‌ر هه‌له‌کۆنابنه‌وه، هه‌روه‌ها ده‌فهرمویت: (لا تجتمع أمتي على ضلالة) گه‌له‌که‌م له‌سه‌ر گومرایی کۆنابنه‌وه، جا نه‌م فهرمووده‌گه‌له‌هرچه‌نده‌ناحادن، به‌لام ماناکانیان هه‌ر موته‌واتینو، به‌لګه‌ی ته‌واوو یه‌کلایی له‌سه‌ر نه‌وه‌دګه‌یه‌نن، که نه‌وه‌ی گه‌لی ئیسلام له‌سه‌ری کۆده‌بنه‌وه، نه‌وه‌هه‌قو، پاسته‌و، ئیجماعی گه‌لی ئسلامیش به‌کۆبوونه‌وه‌ی موجته‌هیده‌کانی نه‌و گه‌له‌پنګ دیت،

چونکه نهوان خاوه‌نی ږانو، زانیارییان هه‌یه‌و، خه‌لکی تر په‌یږه‌وکاری نه‌واننو، بویه
 ئیجماعه‌که‌یان هه‌قو راسه‌و پتیاویانه‌و هه‌رچیش هه‌ق بوو، نه‌وا په‌یږه‌وی کردنی
 واجبه‌و، نابیت پتچه‌وانه‌ی بینه‌وه‌و، نه‌مه‌ش مانای به‌لگه‌ بوونی ئیجماعه‌که‌ باسما
 کرد^۱.

1 لیره‌دا تیبینی نه‌وه‌ ده‌کیت، که‌ جه‌غفریه‌کان پایان وایه‌ که‌ ئیجماع بویه‌ به‌لگه‌یه‌ تا
 چه‌سپینه‌ری نه‌وه‌ بیت، که‌ یه‌کتک له‌ ئیمامه‌ مه‌عصومه‌کانی نیادیه‌، له‌ نیتو ئیجماع‌کاره‌کاندا،
 هه‌روه‌ک (حلی) له‌ کتیبی (تهدیب الأصول إلى علم الأصول) دا، ناماژه‌ی راسه‌وخزی پتداوه‌، و
 هه‌روه‌ها خاوه‌نی کتیبی (الأرائک) یش، هه‌مان مانای ږوون کردنه‌وه‌و گوتیه‌تی به‌ به‌لگه‌ بوونی
 ئیجماع له‌سه‌ر بنه‌مای زانیاری ږوون، به‌ هه‌بوونی یه‌کئ له‌ ئیمامه‌ مه‌عصومه‌کان له‌ ناو نه‌و ئیجماع
 کارانه‌دا ده‌چه‌سپیت و، یاخود به‌ چه‌سپاندنی نه‌وه‌ی که‌ یه‌کئ له‌و پتیشه‌وا مه‌عصومانه‌ی له‌سه‌ری
 ها ږا بووه‌و، ږازی بووه‌و، یاخود زانیاری هه‌بیت، له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ یه‌کئ له‌و ئیمامه‌ مه‌عصومانه
 په‌ی بردوه‌، به‌و سانه‌و پایانه‌ی که‌ ئیجماع کاره‌کان له‌سه‌ری ږیکه‌توون، (الأرائک) ل ۱۷۶-۱۷۷و
 هه‌روه‌ها ته‌ماشای (کفایة الأصول) بکه‌، ل ۶۹و دواتر، (أصول الاستنباطی)، علی ته‌قی حه‌یده‌ری
 ل ۱۴۵و دواتر، به‌لام (ناثیبی) که‌ زانایه‌کی جه‌غفریه‌کانه‌، سه‌باره‌ت به‌ به‌لگه‌ بوونی ئیجماع
 ناراسه‌یه‌کی تری باسکردوه‌، که‌ نه‌ویش نه‌وه‌یه‌ نه‌و ئیمامه‌ مه‌عصومه‌ له‌ناو ئیجماع کاره‌کاندا
 خزی له‌ خزیدا به‌لگه‌یه‌و، نه‌م ناراسه‌یه‌ش به‌ له‌پیچشتر داناوه‌، چونکه‌ نزیکترین شتوازه‌کانه‌،
 چونکه‌ چوونه‌ناوی یه‌کئ له‌ پتیشه‌وا مه‌عصومه‌کان بق ناو گړږپی ئیجماع کاره‌کان کارایی ده‌دات به‌
 پړۆسه‌که‌و، له‌ کاتی ناماده‌بونیدا پړۆسه‌که‌ ناکارا ده‌کات، به‌لام خاوه‌نی کتیبی (الأرائک) له‌م
 باره‌یه‌وه‌ ږای وایه‌ که‌ نه‌م کاره‌ قسه‌ی پیچشه‌وا مه‌عصومه‌کان بق نیتمه‌ ده‌رناختو، که‌واته‌ دواچار
 کاره‌که‌ به‌ ئیجماع نایه‌ت نه‌ژمار، چونکه‌ له‌و ئیجماعه‌دا پتوسستمیان به‌ کړکېوونی تپروانینی
 سه‌رحه‌میان نییه‌، ږپوانه‌ نوسینه‌کانی (ناثینی) له‌ کتیبی (فوائد الأصول) ب ۱، ل ۸۶-۸۷، و
 (الأرائک) ل ۱۷۸، منی وه‌رگتیری کوردیش ده‌لیم، خړزکه‌ نه‌مزانی نه‌م عه‌بدولکه‌ریم زه‌یدانه‌،
 بۆچی هیته‌ده‌ پشت به‌ قسه‌ی بئ ږه‌واجی نه‌م شیعیه‌ که‌له‌ که‌م عه‌قلانه‌ ده‌به‌ستی، که‌ بینگومان
 سه‌رحه‌میان به‌چه‌کی موعنه‌و، دواچار به‌چه‌کی زینانو، ده‌مپیس ترینی مرفه‌کان له‌ جنتودان
 به‌ عایشه‌ خانی دایکمان وهاوه‌لانی ترو، به‌نده‌ له‌به‌ر نه‌مانه‌تی عیلمی نه‌بوايه‌ نه‌وه‌ی
 په‌یوه‌ندیداره‌ به‌و که‌وجانه‌وه‌ ته‌رجومه‌م نه‌ده‌کرد، زقر سه‌یره‌ که‌ زه‌یدان، که‌ ناوی پتیشه‌وایان

ج- هاوړابوونی موجهه‌هیدکان ده‌بیت له‌سەر بنه‌مای به‌لگه‌ی شهرعی بیت، چونکه ئیجتیهادی بئ به‌لگه‌و له‌سەر حه‌زو خواستن دامه‌زیتو، به‌لکو ده‌بیت به‌گویره‌ی په‌یره‌و گه‌لنکی نه‌خشه‌دارو پتسای دیاری کړاو، په‌وتنکی وایت، که دوور بیتو، له‌حزوه‌واو خوازیاری، ه‌روه‌ک له‌پیشه‌کید باسما‌ن کرد، بویه له‌م پوانگه‌یه‌وه نه‌گه‌ر موجهه‌هیدکان رشیکه‌وتن له‌سەر پایه‌کو، نه‌وه به‌ته‌واوی زانیاری ناسوده‌کار به‌ئیمه ده‌دات، که به‌لگه‌یه‌کی شهرعیان به‌ده‌سته‌وه‌یه، که به‌لگه‌یه له‌سەر نه‌و پایه‌ی که له‌سەری پتکه‌وتوونو، دلئ ئیمه ناسوده ده‌کات، چونکه نه‌گه‌ر نه‌و به‌لگه‌یه، مانای په‌کلاکه‌ره‌وه نه‌دات به‌ده‌سته‌وه‌و، به‌لگه‌ی ته‌واو نه‌بیت، له‌سەر نه‌و حوکمه، نه‌وا بئگومان وا به‌ناسانی له‌سەری پتک نه‌ده‌که‌وتن، چونکه عه‌قل‌و ثاره‌زو سروشستی مروفه‌کان جیاوازن، نه‌گه‌ر به‌لگه‌یه‌کی فره‌مانایان له‌لابویه که پووی ترو مانای تری هه‌بوویه، وا به‌ناسانی له‌سەری پتک نه‌ده‌که‌وتن و کۆک نه‌ده‌بوون.

۱۷۲- جوړه‌کانی ئیجماع:-

یه‌که‌م:- ئیجماعی راشکاوانه (الأجماع الصریح):-

ماناکه‌ی نه‌وه‌یه که موجهه‌هیدکان پاکانیان به‌پاشکاو‌ی و بئ پیچ و په‌نا ده‌رده‌بړنو، دواتر له‌سەر پایه‌ک کۆده‌بنه‌وه، وه‌ک نه‌وه‌ی که پرسنیک بخړیته به‌رده‌م موجهه‌هیدکانو، نه‌وانیش له‌یه‌ک جیکادا کۆببونه‌وه، هه‌ریه‌که‌یان پای خوی له‌سەری ده‌ریب‌ریتو، دواتر کۆببونه‌وه له‌سەر ته‌نھا یه‌ک ړاو، یاخود ړاکه به‌جاییا بخړیته به‌رده‌ستیانو، دواتر به‌گشتیان‌وه له‌سەر یه‌ک ړا کۆببونه‌وه، یاخود هه‌ندی له‌موجهه‌هیدکان فه‌توا دبده‌ن، له‌سەر پایه‌کو، نه‌و فه‌توا یه‌ بگات به‌موجهه‌هیدکانی ترو، نه‌وانیش به‌پاشکاوانه په‌زامه‌ندبېن، له‌سەر فتواکه‌و، یاخود موجهه‌هیدک له‌سەر پرسنیک، حوکمیک دیاریکړاو

نه‌بو به‌کر، و پېشه‌وا عومەر ده‌هیتیت، هه‌ر به (ابو بکر) و (عمر-ی)، پووت ناویان ده‌هینئ، به‌لام به (حلی) و (ناثینی) و ته‌نانه‌ت به‌چکه زیناو زۆلنکی وه‌ک (موحسین حه‌کیم-ی)، عتراقی باوکی نه‌م (عبدالعزیز حکیم) و (عمار) و نه‌وان، که قاتلی نه‌هلی سوننه‌ن، ده‌لئت: (الإمام محسن الحکیم) !!!

بداتو، ئەم حوكمەيش بگاتە دەستی موحتههیدهکانی ترو، ئەوانیش بەپاشكاوی پازی بېن لەسەری، ئیتر شیوهی پازی بوونهکه چونیەکه، بە گوشتار پازی بېن، یان ئەوانیش فتوايهکی لەو جۆره دەرېکنو، یان بېریاریکی لەو جۆره بدەن، چونیەکه و ئەم ئیجماعە، بەلگەیهکی یەکلاکەرەوهیه (قطعی)یە، دروست نییە، نەپێچەوانەیی بېینەوهو، نەهەلی بوەشبئینەوه.

دووهەم: ئیجماعی بێدەنگی (سکوتی): بریتیه لەو ئیجماعەیی که موحتههیدیک پای خۆی لە پرسیتکدا دەرېریتو، ئەو پایە بناسریتو، بڵاو بېیتەوهو، بەخەلکی تر بگاتو، موحتههیدهکانی تریش بێدەنگی لێ بکەنو، نکۆلی پاستەوخۆو پاشكاوانەیی نەکەنو، بەپاشكاویش لەسەری هاووشاو کۆکېنو، لەو سەرو بەندەدا پیکرێک نەبیت، که بېیتە هۆی بێدەنگی ئەو موحتههیدانە، واتە ماوهیهکی دیاریکراو بەسەر تێپارمان لە پرسەکهدا بگوزەریتو، فاکتەری دەرەکی وەك ترس لەکەسی، یان هەببەت و شان و شکۆی کەسی لەدەداو، یان هەر پیکریکی تر لەو پیکرانەیی که دواتر باسیان دەکەین، لە ئارادا نەبن، جا زانایان سەبارەت بە حوکمی ئەم جۆره ئیجماعە و ئاستی کارابوونی، لەسەر سێ گەفت جیاوازیان هەیه:

- گەفتی یەکەم: دەلێن ئەم ئیجماعە بێدەنگییه، بە ئیجماع نایەتە ئەژمارو، تەنانەت بە بەلگەیهکی تەم و مژدار (حجة ضلنية)یش حسابی ناکەن، ئەمەیش پای شافعی و مالیکییهکانە.

بەلگەیی ئەم گروپەیش ئەوهیه، که قسە نادریته پال کەسی بێدەنگ، چونکه ناکریت گەفتیکی بریتە پال، که نە یگوتووهو، هەروەك بێدەنگیش ناکریت، بەتەواوی بخریتە سەر تەرازووی پازی بوونی ئەو کەسە، لەسەر ئەو شتە، چونکه جاری واهیه، که ئەو بێدەنگییه هۆکارەکە نەگەیشتنی پرسەکه بەکەسانی تر، یاخود لەبەر ئەوهیه که ئیجتیهادیان تیا دانەکردووهو، یاخود کاتیکی گونجاو پێویستی بەسەردا تێ نەپەریوه، تا پای خۆیان لەو بارەیهوه دەرېرین و بەرپابکەنو، یاخود کابرای بێدەنگ و گومان دەبات، که دەنگ هەلېرین و دەرېرین پای ئەو کاریکی پێویست نییەو، یاخود کەسیکی

تری پیچه‌وانه لییان پاست ده‌بیته‌وه، ئه‌رکی سه‌رشانی ئه‌م له‌و باره‌یه‌وه لاده‌بات،
یاخود پای وایه که هه‌ر موخته‌هیدی له‌هه‌ر شتی‌کدا ئیجتیهادی کردبێ، ئه‌وه پێبازه
هه‌قه‌که‌ی لای خوای گه‌وره‌ی گرتووه‌و، پێویست به‌ به‌رپه‌رچ دانه‌وه‌و نکۆلی کردن
ناکات، یاخود جاری واهیه، که‌له‌ ده‌سه‌لاتداریکی سته‌مکارو، یاخود له‌به‌ر شکۆ
هه‌یه‌یه‌تی موخته‌هیدیکی تر پای خۆی ده‌شاریتته‌وه‌و، سه‌ره‌پای ئه‌م گشته‌ گریمانه‌و هی
تیریش ناکریت دانی ته‌واو به‌وه‌و دابنێن، که‌ بێده‌نگی بۆ پازی بوونه‌و، که‌ نه‌بوویه
به‌لگه‌یش له‌سه‌ر پازی بوون، ئه‌وه‌ نه‌کۆکبوون و هاو‌پا‌بوونه‌و نه‌ئێجماعه‌و، که‌ ئیجماعیش
نه‌بوو، به‌لگه‌ نییه‌!

- گه‌تی دووه‌م: پایان وایه، که‌ به‌لگه‌ی یه‌کلاکه‌ره‌وه (قطعی یه‌و)، دروست نییه‌،
سه‌رپێچی بکریت، وه‌ک ئیجماعی پاشکاو (صریح) وایه‌و، هه‌رچه‌نده‌ له‌ پووی هیه‌وه
که‌ سێک له‌و که‌متره‌و، ئه‌مه‌ش پای زۆرینه‌ی حه‌نه‌فیه‌کان، حه‌نه‌ب‌لییه‌کانه‌¹.

به‌لگه‌ی ئه‌م گروپه‌یش ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئه‌گه‌ر نیشانه‌ له‌ ئارادا هه‌بوو، ئه‌و پێگرانه‌ی که‌
ده‌بنه‌ هۆی ئه‌ژمار نه‌کردنی بێده‌نگی له‌سه‌ر پازی بوون، له‌ ئارادا نه‌بوو، ئه‌وا ئه‌م کاته
بێده‌نگی به‌ پازی بوون، ده‌هێنرێته‌ ئه‌ژمارو، ئه‌م نیشانه‌ بوون، نه‌مانی پێگره‌کان کاتێک
ده‌چه‌سپێجت، که‌ ئه‌و رشایه‌ بلّاو بێته‌وه‌و بگات به‌ موخته‌هیده‌کانی ترو، کاتێکی
گونجاو تیپه‌ر بێیت، به‌ سه‌ر تیپامان و سه‌ره‌نجدان له‌و پرسه‌و، هه‌چ له‌ مه‌پێک له‌ ئارادا
نه‌بێت، که‌ موخته‌هیده‌که‌ والێ بگات، که‌ پایه‌کی خۆی که‌ پێی گه‌یشته‌وه‌، به‌ پاشکاوانه
ده‌بریت، به‌ گۆری و گومان بیات، ئه‌و په‌ته‌ی ئیجتیهاده‌که‌ ده‌ده‌نه‌وه‌و، یاخود رشای
وابێت که‌ پێویست به‌ به‌رپه‌چدانه‌وه‌ ناکات، یاخود ترسی ده‌سه‌لاتدارانی هه‌بێت،
هتد... له‌و فاکته‌رو پێگرانه‌ی که‌ ده‌بنه‌ هۆی ئه‌وه‌ی که‌ ئیجتیهادو رشاکه‌ی خۆی به‌
پاسته‌وخۆو پاشکاوانه‌ ده‌رنه‌بریت، جا ئه‌گه‌ر هه‌موو ئه‌مانه‌ی که‌ باسمان کرد هاتنه‌دیو

---

1 روضة الناظر وجنة المناظر، للشيخ موفق الدين بن قدامة المقدسي، ل ٢٨١، إرشاد

هیچ رشه هه ندیکی نه مایه وه که بێدهنگی به پازی بوون نهیه نه ته نه ژمار، نه و کاته ئیجماعه که ده چه سپێت و، ئیجماعیش به لچگه یه کی به کلاکه ره وه یه.

- گهتی سییه م: به ئیجناعی نایه نه نه ژمار، به لام به به لگه ی (ظنی) حساب ده که ن، نه مهیش رشای هه ندی له هه نه فی وه هه ندی له شافعییه کان و، به لگه ی نه مانهیش نه وه یه که کرۆک و ناوه پۆکی ئیجماع نه وه یه که هه موولایه که به حه قیقی به په ی په ی بردن له سه ر شتی کۆبینه وه و، نه م حاله ته یه له ئیجماعی (سکوتی) دا، پووی نه داوه، چونکه بێدهنگی هه رچه نه ده بگوتری به لگه یه له سه ر زاری بوون، به لام هه روه که پاشکاو و راسته وخۆ بوون نییه، له ده لاله تکره نیدا له سه ر پازی بوون و، بۆیه به ئیجماع نایه ته نه ژمار و، به لام سه باره ت به له پیشتر دانانی، له سه ر نه وه ی که نه م له پیشتره بۆ نه وه ی که بێدهنگی مانای پازی بوونی هه یه، به م هۆیه وه به لگه یه کی (ظنی) دێته نه ژمار نه مهیش هه ر به و مه رجه ی که پێگره کانی به ر ده م پاشکاو بوون خاوه ن پایه که له ئارادا نه بن.

۱۷۳- پای له پیشتر ((الراجح)) :-

له پاستیدا نه وه ی که پێویسته سه باره ت به ئیجماع بێته دی، نه وه یه که هاو پابوون و کۆکبوونی هه موولایه که له سه ر رشایه که بێته دی و، نه و کۆکبوونه یه چون به رشاشکاو دێته دی، ده بێت له پوی ده لاله ت کردن و به به لگه کردنیه شه وه بێته دی و، نابێت نه و هاو پابوونه ته نها به رشاشکاو راسته وخۆخۆی (صریح) ه که، بێت و، به س! چونکه بێدهنگی ده کریت، پێگایه که بێت، بۆ ده لاله ت کردن له سه ر پازی بوون و، هاو رشابوون، نه گه ر نیشانه له م باره یه وه هه بوو، پێگر نه بوون! هه روه که بێژه رانی گهتی دووه م نه مه پایانه، چونکه له م حاله ته دا بێدهنگی پوونکردنه وه یه و، پێدوستیه کی قوئاغه که یه، چونکه هه راره له سه ر موخته هید نه گه ر نه و پایه ی ده ربدراره، به تال بێت، بێدهنگی ئی بکات، له کاتی که شیدا به تایبه تی ئیمه وا ته ماشای موخته هیده کانمان ده که یه، که نه وان له ده ربپینی پاستیدا و، پای هه قدا سل له هیه ناکه نه وه و، هه ق ده رده بپن و، هه رچه نه ده به م هۆیه وه توشی چه رمه سه ری و به رته سکبوونه وه بپن و، نه م کومانه یه نه و پایه مان له

لابه هیز ده کات، که بیده نگ بوونیان له سهر پازی بوون و هاوړا بوون و په زامه ندييان حساب ده کړیت، نه ک له سهر نکولې کردنييان و پيچه وانه بوونه ويان.

به لام نه گهر به ته وای نه مانتوانی چه سپینه ری نه وه بین که نه و بیده نگیه بق پازی بوونه و، هه روه ها نه مانتوانی که پيگره کانی به رده م پاشکاوې (صریح) بوون، بسپینه وه نه وای نیمه له م حاله ته دای ده بینین، که له م نیجماعه بیده نگیه (سکوت) یه دا، ته نها نه وه مان ده سته و توه، که به لگه یه کی گومانوای (ظنی) یه و، نه و نیجماعه نییه، که مه به ستمانه له هاتنه دی نیجماعی تیروته سل و ته وای.

۱۷۴- دابه شبوونی راجیایی موجهه هیده کان، له یه ک پرسدا،

بوډو وگفت و ناراسته^۱:-

نه گهر له سهر ده میک له سه رده مه کاند له سهر حوکی پرسپچک موجهه هیده کان راجیاوازیان تیکه ووتو، سه باره ت به حوکی نه و پرسه دوو پای جیاوازیان ده رپړی، نایا دروسته پای سییه م وگفتی سییه میش هر له م باره یه وه ده ر بپر دیت؟ یان نا...؟! زورینه ی زانایان له م باره یه وه پيگریان کردووه و، هه ندیکیان پيگه یان داوه و، گروپیک نه م پرسه یان به لای نه م دریژه باسه دا بردووه، که له خواره وه پوونی ده که یه وه:

- گفتی یه که م: پيگریان کردووه، که پای سییه میش هر له م باری یه وه بیته ناراه، چونکه کورته له تانی نه و راجیاوازییه له دوو پاداو، له دوو قسه دا، خوی له خویدا نیجماعیکی ناراشکاوانه (ظنی) یه و، یاخود هه روه ک ناویان ناوه نیجماعیکی ناویته (مرکب) ه، له سهر نه و بنه مایه ی که له و پرسه دا پای سییه م بوونی نییه و، کارکردن به پای سییه م، پيشی لکردنی نیجماعه که تیرو ته سل و ته واهه که یه و، نه میش کاریکی نادرسته. له راستیدا، نه م قسه یه ش لازه، چونکه نه وه ی لیړه وه ده رده که ویت نه وه یه که کار به قسه و پای سییه م ناکړیت و، ده رنه برینی شتی و، پازی نه بوونی پتی، به لگه نییه

---

1 إرشادات الفحول، ل ۷۶۰۷۷.

له سەر دهرنه برپینی حه قیقی ئه و شته و، له نیتوان ئه م دوانه شیدا جیاوازیه کی پوون هه یه و،
ئه وه ی ئه وان گوتویانه نابیتته به لگه ی ئه و ئاراسته یه ی که پیایدا چوون.

- گفتی دووه م:- به پره های به دروستی ده زانن و، به لگه یشیان له سەر ئه م قسه یه یان
ئه وه یه که له بهر ئه وه ی که پاجیایی له نیتوان مه جته هیده کانداه سەر پرسیتک دروست
بووه، ئه مه به لچه یه ی به کلاکه ره وه یه، له سەر ئه وه ی که له سەر ئه و پرسه ئیجماع
دروست نه بووه، چونکه ئیجماع بریتیه له کۆکبوونی سه رجه م موخته هیده کان، نه وه ک
هه ندیکیان..... و که ئه م کۆکبوونه یش نه هاته دی و، نیتر هه یچ پێگرتک له ئارادا نییه، بۆ
به رپابوونی قسه و پای سییه م و چواره م و زیاتریش، چونکه ئه وه پێشیلای ئیجماعیان
نه کردووه و، ئه م به لگه یه ش، هه رچه نه ده له پووکه شدا به به هیز دهرده که ویت به لام له
حه قیقه دتدا ئه مه یش لاوازه، چونکه ده کړیت، که ئیجماع پوویدات، له نیتوان موخته هیده
که لیکه ی پاجیاوازا، به لام پاجیاییه که یان له هه ندی شوینی ئه و پرسه دا ده بیت، که
پاجیاییان له سهری هه یه و، ئه و ئه نداوه یه ی که له سهری هاوپا و کۆکن، له وه دا
ئیجماعه که یان بۆ ئه ژمار ده کړیت و، دروست نیی، سه رپێچی بکړیت و، له بهر ئه وه ی که
خاوه نانی ئه م پایه له م حالته یی ئاگابوون، بۆیه که وتوونه ته ناو ئه و هه لچه یه وه، که
سه رجه م پێرسه که یان به پره های به دروست زانیه ی!

- گفتی سییه م:- ئه م پای سییه مه، پێویستی به درێژه باسی هه یه و، پوخته که ی
ئه وه یه که ئه گه ر له نیتوان ئه و خاوه ن رشاجیاوازاندا ئه ندازه یه کی هاوبه ش هه بوو که
له سهری کۆکبوون، نیتر به رپاکردنی رشای سییه م دروست نییه، که پێچه وانه ی ئه و
ئه ندازه یه بیت، که کۆکبوونی له سەر کراوه، چونکه ئه مه ده بیتته پێشیل کردنی
ئیجماعیکه ی نه نجام دراو به رپاکراو، ئه مه یش کاریکی نادروسته، به لام ئه گه ر هاتوو، ئه و
قسه و پای سییه مه ی که دواتر هاتۆته کایه وه، هه یچ دژایه تی و ناکۆکییه کی نه بوو، له گه ل
ئه و ئه ندازه یه دا، که کۆکی تیادایه، له نیتوان که سه پاجیاکاندا، ئه مه لیته دا دروسته که
قسه و رشایه کی تر له م پرسه دا به رپا بکړیت، چونکه له م حالته دا ئه م پای سییه مه،

دژایه تی له گه ل هېچ جوړه ئیجماعیځدا نییه و، بۆ پوونکردنه وه ی ئه م رایه ی چه ند نمونه یه ک ده مینینه وه: -

ا- هاوه لآن سه باره ت به میرات بردنی باپیرو برایانی دایک و باوکی و یاخود برایانی باوکی پاجیایان هه بووو، له سه ر دووړا بوون، یه که میان ئه وه یه که باپیر، ئه و برایانه بی به ش ده کات و، نغزویان ده کات له میرات بردن و، ته نها خۆی میراته که ده بات، ئه گه ر ته نها خۆیان بوون و، که سی تریان له گه لدا نه بووو، دووه میشیان ئه وه یه که باپیر له گه ل براکاندا میرات ده بات و، بی به شیان ناکات، جا ئه و ئه ندازه یه ی که خاوه نی ئه م دوو ئاراسته یه تیایدا هاوبوشن، له پاجیایه که یاندا، ئه وه یه که کاریکی پتوستیه باپیر له گه ل براکاندا میرات ببات و، پاجیایه که یان له وه دایه، که ئایا باپیر، ئه و برایانه ی بی به ش (حجب) ده کات، یان نا..... جا لیره دا به رپاکردنی پای سیه م: به وه ی که باپیر له گه ل براکاندا میرات نابات، قسه یه کی نادروسته، چونکه ئیجماعه پتیشووه که پتیشیل ده کات، که دانی به وه داناهه، که بردنی میرات، له لایه ن باپیروه وه، له گه ل براکاندا کاریکی پتوستیه و، ئه مه یش ئه و ئه ندازه یه یه که له ناو پاجیایه که دا له سه ری پتکه وتوون.

ب- هه روه ها هاوه لآن سه باره ت به ماوه ی دانیشتن (عدة) ی ژنیکسی سکپر، که میترده که ی مردبیت، پاجیایان هه یه، جا گروپتکیان پایان وایه که به دانانی سکه که ی عیدده که ی به سه ر ده چیت و، گروپه که ی تر پایان وایه، که هه رکام له و دوو عیدده یه ماوه یه کی دریزی تری هه بوو، ئه وه یان کاری پتده کریت، واته ئه گه ر پتپه پاندنی عیده که، له چوارمانگو ده پوژ زیاتر کاتی کتیشا، ئه مه عیدده که یه تی و، ئه گه ر به ماوه ی دانانی سکه که ی کاتیکی زیاتری کتیشا، ئه و دانانی سکه که به عیدده بۆی دیته ئه ژمار، جا ئه و ئه ندازه یه ی که هابه شه له نیاوانیادا له م پاجیایه داو، له سه ری کوکن ئه وه یه که ته نها مانگ به سه ر بردنه کان، له پیش دانانی سکه که یدا به س نییه و، بۆیه به رپاکردنی پای سیه م: به وه ی که ئه و مانگانه ی پیش دانانی سکه که ئه ژمار بکات، قسه یه کی نادروسته، چونکه ئه مه پتیشیلکردنی ئه و ئه ندازه یه یه که له سه ری کوکبوون و، دواچار پتیشیلکردنی ئیجماعیش کاریکی نادروسته.

ج- ئینجا نمونەى بەرپاکردنى قسە و رشای سێیەم، کە دژایەتى نەبێت، لەگەڵ ئەو ئەندازەیدا کە لەسەرى پێککەوتوون وەك، پرسى كورته‌له‌پێنانى میرات لە باوك و دايك و یەكێچ لەدوو هاسەرەكەدا، کە لەم پرسەدا موحته‌هیدەکانى چەرخى یەكەم راچایایان هەیه، جا هەندێکیان دەلێن، بەشى دايك لەسەر جەمى ماله‌كەدا بە سێیەك دانراوه‌و، دەبێت بدرێت، دواتر یەكێ لەدوو هاسورەكە بەشى خۆى دەبات، کە بۆژن چواریه‌كەو، بۆ پیاو نیوه‌ى ماله‌كەیه‌و، دواتر ئەوه‌ى کە ماوه‌تەوه‌، دەدرێت بە باوكەكەو، گروپێكى تر پیاوان وایه‌ کە دايك سێیەكى ئەوه‌ى دەدرێت، کە ماوه‌تەوه‌، لە دواى ئەوه‌ى کە یەكێ لەم دوو هاسەرە کە بەشە پێوستیه‌كەى خۆی بردو، ئەوه‌ى دەمیێتەوه‌ لە میراتەكە، ئەوا باوك بە (میرات بە پشت بردن: عصبه) دەبیات.

موحه‌مه‌دى كورپى سیرین (خوا لێى رازى بیت)، کە زانای سەردەمى تابعینه، پرای وایه‌ کە دايك لە تێكراى ماله‌كە سێ یەك دەبات، ئەگەر ژنەكە و دايك و باوكی كایرا لە ژياندا بوون، دایكیش سێیەكى پاشماوه‌كە دەبات، لە دواى ئەوه‌ى کە پیاوه‌كە بەشە پێوستیه‌كەى خۆی برد، لە حالێكدا کە لەگەڵ دايك و باوكی كایرای مردو، ئەمان لە ژياندا بوون، ئەم قسەیه‌ دژی ئەو بەش كۆكەى نێوان ئەو دوو راچایاوزه‌ نییه‌و، بە پێشێلکردنى ئیجماع، پێشێلکردنى ئیجماع نایەتە ئەژمارو، بۆیه‌ ئاساییه‌ بگوتریچت و دەربەردرێت.

د- شەرەزانه‌کانى چەرخى یەكەم، سەبارەت بە ئاستى مافى پیاو لە هەلۆه‌شاندنەوه‌ى گرتیه‌ستى هاسەرێتیدا راچایایان هەیه، کە ئەگەر پیاوه‌كە لە ژنەكەیدا، بەلەكى، یان شیتى، یان كەودەنى، یان درپاوى، یان بوونى ئێسك لە شەرمگای كچه‌كەداى بەدى كرد، ئەوا گروپێکیان پیاوان وایه، کە بەبوونى هەریه‌كێ لەم عەبیانه‌ گرتیه‌وه‌ شتەكە هەڵدەوه‌شێتەوه‌و، گروپێكى تر پیاوان وایه‌ کە هەلۆه‌شاندنەوه‌كە دروست نییه، چونکە پیاوه‌كە مافى تەلاقى لەدەستدايه‌و، ئەمە برپار دەرى دۆخەكەیه، جا ئەگەر لەم سەرو بەنده‌دا هەندێ لە موحته‌هیدەكان بلێن، دروسته‌ کە گرتیه‌ستەكە بە فلان و

فيسار له و عيانه هه لده وه شیتته وه به لام به فلانیان هه لئاوه شیتته وه، ئه م قسه یه یان به پیشیلکردنی ئیجماع نایه ته ئه ژمار، چونکه دوو قسه که له سهر ئه ندازه یه کی هاوبه ش کۆک نه بوون، که به شیک بن، له و عیانه ی که رشای سییه م، له سهر ئه وه یه که شیاوی ئه وه ن، گریبه سته که ی پی هه لئوه شیتتریتته وه.

۱۷۵- پای له پیشتر، له نیو ئه م گفتانه دا:-

پای له پیشتر (الراجح) له م باره یه وه، بریتییه له پای سییه م، چونکه له گۆشه نیگای حه قیفه ته وه ته ماشای ئیجماع ده کاتو، ته نانه ت ئه گهر ئیجماع له یه کێک له لقه کانی پرستیکی پرله جیاوازیدا به رپا بکریت، ئه و هه ر به دروستی نازانیت، که قسه و پای سییه م له پیچه وانه یدابکریت، به لام ئه گهر ئیجماع به پا نه کرابوو، ئه وا پتیان وایه، که هیچ رێگرێک نییه، که له بهر ده م به رپاکردنی پای سییه مدا خۆی حه شار دابیت، چونکه قسه ی سییه م قه ده غه یه، که پیشیلی ئیجماعه پیشووه که بکاتو، هه روه ک بێژهرانی پای یه که م ده لێن، که ئیجماعی پیشوو، له سهر ئه و قسه و راگه له نه وه ستاوه، که خاوه نی راجیاوازه کان بۆی چوون، تا بگوتریت، به پا کردنی قسه یه کی تر به ره هایو موته قی دروست نییه و، به لکو له سهر حوكمی پرسه کان بنیات نراوه و، جاری وا هه یه که له هه ندی بابته ی چل و پوپه ییو، لقو ئه وانه دا، جۆره کۆکبوونی دیتته ئاراوه، هه ر چه نده به شیه وه یه کی گشتی و له سهر ئاستی ره ها جیاوازیش بن، وه ک نموونه مان دا، بۆ وینه له پرسى بردنی میراتی باپیردا، له گه ل براکان، خاوه ن راجیاوازه کان، وه ک ئه وه وایه که هه ندیکیان گوتبیتیان: باپیر ئه گهر براکانی له گه لدا بوو، میرات ده باتو، هه ندیکى تر ده لێن: ئه گهر براکان له گه له ج باپیر کۆکبوونه وه ئیتر ئه وان میرات نابهن جا ئه و بابته لاوکییه ی که له م پرسه دا له سهری کۆکبوون ئه وه یه که باپیر بێگومان میرات ده بات، بۆیه به رپاکردنی قسه یه کی نوێ، که ئه م به شه لاوکییه (جزئی) یه ی، که له سهری کۆک بوون هه لئوه شیتته وه، دروست نییه.

۱۷۶- به لگه و پالېشته کانی ئیجماع:-

ئىجماع بى دودلى پټويستى به به لگه و پالېشتى شهرى ههيه، چونكه قسه كردن له ئاينى ئيسلامدا، به بى زانبارى و، به بى به لگه قسه يه كى پرپوچه و، هه له يه كى ته واوه، و نه مه يش دروست نيبه و، نابى پووبدات، چونكه گه لى ئسلام پاريززواه له هه له، به به لگه ي ئه و فرمودانه ي كه باسما ن كردن و، پالېشت و به لگه ي ئىجماعيش جارى واهيه، كه قورئانه و، جارى واهيه، كه سوننه ته، جا ئىجماع له سه ر حرامى ماره كردنى داپيره كان و، كچانى كوپو، كچانى كچ، له هه ر پله يه كدا بن، پالېشت و به لگه ي ئه م ئايه ته پيروزه يه كه ده فرمويت: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ﴾ واته: دايكانتان و كچه كانتان ليتان حرام كراون، كه ئىجماع ليره دا له سه ر نه وه يه، كه مه به ست له (امهات: دايكانتان) له م ئايه ته پيروزه دا، برىتييه له بنه ر هتى ژنه كان، كه داپيره كان كوى گه يشتب، ده گرته وه و، مه به ستيش له (بنات: كچه كه ان) لقه كانى ژئانه، كه كچى خوى و كچى كوپو كچه كانى خوى، نا كوى ده گات، ده گرته وه.

ئه و ئىجماعه يش كه پالېشته كه ي سوننه ته، وه ك ئىجماع كردنيان له سه ر نه وه ي كه ده بىت شه ش يه ك بدرىت به داپيره، چونكه پيغه مبه ر (ﷺ) شه شه يه كى داوه به داپيره.

ئينجا زانايانى زانستى ئوصولى فيقه، سه باره ت به ئاستى دروستى به رپابوونى ئىجماع، به پالېشتى ئىجتىهاد و قياس، پاجايبيان هه يه و، هه نديكيان به دروستيان زانيوه و، هه نديكيشيان ريگرييان لى كردوه، وه ك (الأمام داود الظاهري) و (ابن جرير الطبري) و، به لاي ئه و پايله دا ده چين، كه زورينه ي به لايدا چوون، كه بنگرمان له سه ر ده مى هاوه لاند (خوا لتيان پازى بىت) ئىجماع به رپاكراوه، به پالېشت و به لگه ي

ئىجتىھاد و قىياس، كە ئىجماعيان كىردۈرە، لەسەر كۆكردنەوھى قورئانى پىرۋزۇ، پالېشت و بەلگەيان، تەنھا بەرژەوھەندى تىادا بووھ لەو پرسەدا، كە ئەمەيش بەشىكە لە بەشەكانى ئىجتىھاد كىردن، ھەرۈك پازى بوون، لەسەر قسەيەكى پىشەوا عوسمانى كوپى عەلفان كە بانگى سىيەمى داوھ لە نوپژى ھەنىيدا، بەلگە و پالېشتىشيان ئەوھ بووھ كە بەرژەوھەندى خەلكى لەوھدا بووھ، كە بەھ بانگانە ئاگادار بىرئىنەوھ، لەكاتى ھاتنى كىردنى نوپژى ھەينى، بەتايىبەت ئەو خەلگانەى كە دورون لەمىزگەوتەوھ، ھەرۈھە ئىجماع كىردىيان لەسەر حەرامى پىوى گۆشتى بەراز، بەقىياس كىردىيان لەسەر ئەوھى كە گۆشتەكەى حەرامە، كەواتە پىوھەكەيشى ھەر حەرامە^۱.

۱۷۷- ئاستى گونجانی بە پابوونى ئىجماع و، راجىيائى ئەم پرسەدا؛-

جەماوھرى زانايان رشايان وايە، كە لە حەقىقەتداو بە پراكتىكى ئىجماع پىوھەداتو، ھەندىكىشيان پىتيان وايە، كە ھەرگىزو لە بنەرشەتدا ئەم جۆرە كۆكبوونەى كە بەئىجماع ناوژەرد كراوھ، پىووناداتو، لەوانەى كە ئەم رايەى ھەيە، زانائى مەزنى موعتەزىلەكان (النظام)؛

ئەوانەى كە رايان وايە، ئىجماع پىوونادات، ئەوھيان كىردۆتە بەلگە كە زانايارى و زانپنى خودى موجتەھىدەكا كاریكى سەختو، دژوارەو مەحالە چونكە ھىچ پىوھەرو چوار چىوھەيەكى رىسايى نىيە، كە موجتەھىدو ناموجتەھىد لە يەكتىرى جىياكتەوھەو تەنانت ئەگەر كەسك لە شارىكدا بىيئە موجتەھىدو، بە موجتەھىد بىناسرئىت، ئەوا لە شارەكانى ترەوھ لە نكۆلى لەو پلەيەىو لە تواناكەى دەكرئىتو، جارى واھەيە كە لەناو شارەكەى خۆشيدا مەكۆلى دەكرئىتو، دانى پىدادانانرئىتو، تەنانت ئەگەر نكۆلى لى ئەكەن، لە دانپىنانىداو، بە موجتەھىدى بزانن، ھەر زۆر سەختە، كۆكردنەوھەو كۆكبوونىيان لەسەر رايەكو، ياخود خستەنە بەرچاوى ھەر پرسىك بۆيەك بەيەكيان، چەنكە بەشارو ناوچە جىياكاندا بىلۆ بوونەتەوھەو، ئەگەر بمانەوئىت كە ئەو پرسە بخەينە بەردەم

موجته هیدیک هر له ولاته که ی خۆیدا، دیسان ئەمەیش کاریکی سەخت و دژواره، که بمانه ویت پرسه که ی بخینه بەردەم یە بە یەکیان و پای هر یەکیکیان لەسەر ئە و پرسه بزانی، به جۆری که ئاسوده که رو دلتیابین لەم باره یه وه، به شیوه یه کی متمانه دارو، دواتریش بیکومان بین که تا دواپامان له و باره یه وه وەرگرتووه، ئە و لەسەر پایه که ی خۆی ماوه ته وه و، سەرە پای ئەمانه هه مویش ئیجماع هر پتوستی به بەلگه و پالتشت هه یه، جا ئەگەر ئیجماعه که یه کلاکه ره وه (قطعی) بوو، ئە وه خه لکی ده یزانو، عاده ته ن لئی بی ناگا نابن، چونکه خۆی له خۆیدا (قطعی) بوون، ئە وه یه که ناسراوو پلوییت و، پتویستی به ئیجماع نه بیت و، ئەگەر به لگه که ته مومژاوی (ظنی) به، ئە وه پتگه وتن له سەری مه حاله، چونکه موجته هیده کان له هزو سروشتیاندا له ده رهینانی ئە حکامه کاندایاوان.

بەلگه ی جه ماوه ری زانایانیش ئە وه یه که ده لێن: ئەوانه ی به رپا بوونی ئیجماع به مه حالی ده زانن، ته نها ترسو گومان دروست ده کەن، لەسەر کاریک، که ده کریت پوودات و به ر پابکریت و، بۆیه گوی به رپه که یان نادریت.

بەلگه ی گونجانی پوودانی ئیجماع پوودانی ئیجماع لای ئەمان ئە وه یه، ئەم پرسه به کرداری پووداوه، بۆ نمونه له سەر ده می هاوه لاندایا (خوا لیتان پازی بیت) پووداوه و، به پابووه و، له وانیشه وه ئیجماعی زۆر بۆ نێمه گواستراوه ته وه، وه ک ئیجماع کردنیان له سەر ئە وه ی که نه ک، له میراتدا شه شه یه ک ده بات و، هه روه ها ئیجماع کردنیان له سەر ئە وه ی که ئەگەر ئافره تی موسلمان شوو به کافر بکات، گرێبه سته که ی دانامه ززیت و، هه روه ها ئیجماع کردنیان له سەر ئە وه ی که له ژن ماره کردندا، ئەگەر ماره یه که یشی دیاری نه کریت، ئەوا ئە و گرێبه سته هر دروست و ئیجماع کردنیان له سەر ئە وه ی که نابیت ئە و زه و بیانه ی له لایه ن سوپای ئسلامه وه ده ستیان به سەردا گیراوه، به سەر چه کداره فتح کاره کاندایا به ش بکریت و، هه روه ها ئیجماع کردنیان له سەر ئە وه ی که برا و خوشکی ته نها باوکی، له کاتی نه بوونی خوشک و برای دایکی و باوکیدا، ده گه نه هه مان حوکم و، وه ک دایک و باوکیان پی دیت و، هه روه ها ئیجماع کردنیان له سەر ئە وه ی که کوپ ده بیته پتگر

له میراتبردنی کوره‌زاو، چه‌نده‌ها ئیجماعی زږو بئ شوماری ترو، بویه به‌رپابوونی ئەم ئیجماعانه به‌لگه‌یه‌کی یه‌کلاکه‌ره‌وه (قاطع) ه له‌سه‌ر ئەوه‌ی که ده‌کریت ئیجماع پووباداتو، ئیتر چۆن ده‌گوتریت: ئیجماع پووی نه‌داوه‌و، پوونادات؟!!

۱۷۸- دريژه‌ باسيگي پيوست، له‌سه‌ر ئەم راجيايييه :

به‌پای ئيمه له‌م راجيايييه‌دا، پتووستيمان به‌ دريژه‌ باسيگ هه‌يه، به‌م شتووه‌يه‌ی لای خواره‌وه، ئيمه پای جه‌ماوه‌ری زانايان به‌ره‌هايی (مطلق)ی، وه‌رناگرين وه‌ره‌وه‌ها به‌ره‌هايی قسه‌ی ئه‌وانه‌يش وه‌رناگرين، که پوودانی ئیجماع به‌ مه‌حال ده‌زاننو، ئەو دريژه‌ باسه‌ی که ئيمه به‌ پتووستی ده‌زانين، زیاتر به‌و باره‌دايه، که تاوتووی ئەو قسه‌و به‌لگانه‌ بکه‌ی، که ئەو گروپه‌ ده‌یکه‌ن، که پایان وایه ئیجماع پووناداتو، له‌م باره‌یه‌وه ده‌بیژن:

یه‌که‌م: ئەوه‌ی که گروپی بئ بپوا به‌ به‌رپابوونی ئیجماع به‌به‌لگه‌ ده‌یه‌تینه‌وه‌و، ده‌لین، پتووسته به‌لگه‌و پالتیشتی ئیجماع، ئەگه‌ر یه‌کلاکه‌ره‌وه (قطعی)بوو، ئیتر ئەوه له‌ خه‌لچکی شاراهه‌ نییه‌و، ئیدی پتووستی به‌ ئیجماع له‌سه‌ر کردنی نییه‌و ئەگه‌ر به‌لگه‌و پالتیشته‌که‌یان ته‌مومژاوی (ظنی) بوو، ئەوه‌یش ریکه‌وتنو کۆکبوونیان مه‌حاله، بویه ئیجماعی له‌سه‌ر به‌رپا ناکریت، ئەم قسه‌یه به‌ هه‌ردوو په‌هه‌ندو به‌شه‌که‌یه‌وه ناییت به‌لگه‌ بۆ ئەو قسه‌یه‌ی ئەوان، چونکه ئیجماع به‌بوونی به‌لگه‌ی قطعی، زیاتر به‌هیز ده‌بیئتو، ئیتر پتووستیمان به‌ گه‌ران ناییت، به‌ دواي به‌لگه‌کانیداو، ئەگه‌ر به‌لگه‌و پالتیشتی ئیجماعه‌که‌ ظنی بوو، وه‌ك فه‌رمووده‌ی ئاحاد، ئەوه عاده‌ته‌ن ئاست گونجانی ئیجماع کردن له‌سه‌ری به‌ کاریکی مه‌حال نازانریت، ئەگه‌ر ئەم به‌لگه‌یه (ظنی)یه، و ماناکی پۆشنو ده‌لاله‌ته‌که‌ی له‌سه‌ر ئەو شته‌ پوون و ئاشکراوو، له‌م حاله‌ته‌دا، ئەو به‌لگه‌ (ظنی) یه، به‌هۆی ئیجماعه‌که‌وه هیز په‌یدا ده‌کاتو، ده‌گاته ئاستی ده‌لیلی قطعی.

دووه‌م: سه‌باره‌ت به‌و به‌لگه‌یه‌یان، که پێیان وایه ناگونجیت و ناکریت، که خودی موخته‌هیده‌کان ناگادار بکړینه‌وه له‌سه‌ر ئەو پرسو، زانیارییان پئ بدریت له‌سه‌ری، چونکه به‌شارو ناوچه‌کاندا په‌رشو بلاو بوونه‌ته‌وه‌و، هتد.... ئەم قسه‌یه زیاتر شایانی

تیارامان و تاووتوئی کردندو، نه وهی هه قه له م بارهیه وه بگوتریت، نه وهیه که سهردهمی سه له ف (خوا لئیان پازی بیت) دابهش ده بیت، بۆ دوو بهشی پوون و دیارو ئاشکرا، یه که میان سهردهمی هاوه لانه (خوا لئیان پازی بیت) و دووه میان سهردهمی دواى نه وانه.

جا له سهر دهمی هاوه لاند (خوا لئیان پازی بیت) و، به تاییه تی له سهر دهمی پیشه وایان نه بوبکرو عومهردا (پره زای خویان لی بیت) موجته هیده کان که م بوونو، به ته وای ناسرا بوونو، زۆربه یشیان له شهاری مه دینه دا بوونو، یا خود له جیگایه کدا بوون، که گه یشتنه لایان ئاسان بوو، تا پایان بزانریتو، ئیجتیهاد نه و کاته شیوازی پراوێز کاری (شوری)ی، وه رگرتبوو، جا له و سهردهمه داو له و حالته دا، به رپاکردن و کۆکبونی ئیجماع ئاسان بوو له راستیدا پرهوشیی داوه و، به رپاکراوه و، ئیجماعی زۆریشمان لیتاوه، گوستراوه ته وه بۆمان، له وانه نه و ئیجماعانه ی که جه ماوه ری زانایان وه که به لگه به کاریان هیناون و که مێک پیش ئیستا باسمان لیه کردن و هینانان. به لی! له وانه یه بگوتریت، که نه و ئیجماعانه سه رجه میان ئیجماعی به راشکاوانه (صریح) نه بوونو، نه مه یش رشاسته و، ملکه چی ده بین و نکۆلی لی ناکه ین، به لام ئایا نه مه چی تیا دایه؟! چونکه ئیجماعی بیده نگه (سکوتی)، وه که ئیجماعی راشکاوی (صریح) وایه، له لای چه ند گروپیکی زانایان، هه روه که گوتمانو، نه گه ر بیه گوتریت، ئیجماعی (سکوتی) له لای هه ندی له زانایان به به لگه نه ژمار ناکریت، که واته: ئیجماعی (سکوتی) هاوه لانیش (خوا لئیان پازی بیت) نابیت به لگه له سهر به رپا بوون و پوودانی ئیجماعو، نابیت به لگه یش بۆ که سانی تر، بۆیه ئیمه ده لئین: پتویسته ئیجماعی (سکوتی) هاوه لان، له پله ی ئیجماعی راشکاوانه (صریح) دا بیت نه ژمار، له بهر چه ند پتودانگو هۆکاریک، له وانه، که می ژماره یان و، ناسینی یه که به یه که یان وه که گوتمانو، هه روه ها له بهر نه و زانیارییه ی که هه مانه له سهر په ریزپاکه ژیا بیان و هه و لدان و په له کردنیان بۆ قسه ی هه قو نه و راستیه ی که دیوانه و، به یه ترس له هیه که س درکاندوویانه و، نه مه ش وه که جه خترکرنه وه و، سوری نه وان له سهر نه و په یمانه ی که خوی گه وره له زانایانی وه رگرتووه، که ده بیت و ابن، له پابه ند بوونیان به درکاندن و پوونکردنه وه ی راستی و شارینه وه ی و، لیره دا

نه و ه مان به سه بۆ به لگه هيتانه وه له سه ر نه و قسه يه مان، كه باسى نه وه بكه ين، كه نه م
 خه سه له ت و په وشانه ي باس مان كردن، نه وه نده گشت يه بۆ نه و سه رده مه ته نانه ت تا كه
 تا كه ي مسو له مانه كان يشيان ده گري ته وه نه وه تا پۆژيكيان ئافره تي له ئيمامى عومەر
 پا په پى و، نكو لى كرد، لى ي، كه وي ستى پيژهى ئافره ت كه م بكاته وه و له سه ر دوانگه
 وتارى ده خو ينده وه، بى نه وه ي كه ژنه كه تر سى هه بي ت، پا ي خو ي ده ر بى و، چي رۆكى
 بيلال (خوا لى ي پا زى بي ت)، كه له گه ل پيشه و عومەرى كو پى خه طابدا كه وته تا وتو ي
 كردن و مونا قه شه سه باره ت به پرسى دابه شكردنى زه وييه فه تحرا وه كان، كه نه مه
 شتي كى زۆر بلا و ناسرا وه، كه لي ره دا بيلال پيچه وانه ي پا كه ي پيشه و عومەرى هه بو وه و،
 به ئاشكرا دركاندى و، ته نانه ت قسه ي توندي شى به رامبه رى كردو، پيشه وايه تي عومەر
 نه بو وايه هۆى ري گرى كردن له بيلال، كه نه تواني ت پيچه وانه ي پا كه ي ببیته وه و، پيشه و
 عومەر ته نها نه وه ي توانى كه بلي ت: ((خودا يا! من له ده ستى بيلال و ها وړپياني نه جات
 بده!)) و له مه زياتر هيجى نه گوتو، هيج توندى به رامبه رى نه نواند، جا نه مه
 په وش و شان و شكۆى نه و پيا و گه له بو وي ت، ئي تر زۆر سه خته، به روا به وه به ينن، كه
 بي ده نگ بو ونى مو جته هي ده كان يان، له به ر نا پا زى بو ون و كۆك نه بو ون يان بو وي ت! و به لكو
 نه مه پيدا گيرى له ئيمه دا له سه ر نه وه دروست ده كات، كه نزي كه بلي ين، بي ده نكي نه وان،
 هى رشازى بو ون و كۆكبو ون يانه، مادام رشايه كه گه يشتبى ته لايان و، هه روه ك گو تمان له به ر
 نه وه كه كه م بو ون، گه يشتن پا كان بۆ لايان و، ئاسان بو وه، چونكه يان دان يشتو وى شارى
 مه دي نه بو ون، يان دا يشتو وى جي كا نزي كه كانى نه و شا ره بو ون.

به لام سه باره ت به سه رده مى ها وه لان (خوا لي يان پا زى بي ت) نه وه به پا ستى زۆر
 سه خته به روا به وه به ينن كه ئي جماع پو وى دا وه، به هۆى په رش و بلا وى شه ر عزانه كان له
 جي كا و بو ره ده سه ته كان دا و، زۆرى مو سه لمان و زياتر بو ونى ژماره يان و، جيا وازى هزي ي
 ني وان يان و، به رپا بو ونى ئيجتihad به شي وه ي شورا، وه ك سه رده مه پيشو وه كه، نه مانه
 هۆكارن، كه نا توان ري ت بگو تري ت ئي جماع پو وى دا وه، به رپا بو وه و، دوا جار نه وه ي
 ده تون ري ت كه بگو تري ت، نه وه يه كه حوكمى ئيجتihadى له هه ندى پرسدا به رپا بو وه و،

بلاو بووتەو، دژایەتی و پێچهوانە بوونەو، بۆ ئەو ئیجتیهادانە پووی نەداوە، نەزانراوە، نەدیترراوە، بەلام نەناسینی کابرای نەیارو پێچهوانە - بەپیتی ئەو بارودۆخە، کە باسکرا - نابێتە بەلچگە لەسەر ئەوێ کە ئیتر کەسی نەیارو پێچهوانە بوونی نییە، لە دەرەنجامدا ناتوانین ئەمە بە ئیجماع و تەنانت بە ئیجماعیی بێدەنگی (سکوت) یش، ئەژماری بکەین.

١٧٩- بایەخی ئیجماع لەم سەردەمەدا، ئاستی گونجانی روودان و

بەریابوونی:-

ئىجماع سەرچاوەیەکی گرنگە لەسەر چاوەکانی شەریعەتی ئىسلام، بەلگەیکە لەو بەلگانەی ئەحکام، کە شایەتی لەسەر دروستی و خاوەن پێگەیکەکی دراوە، دەکرێت لە زانیینی حوکمی شەریعی پێشھاتە نوێیەکان، کە لەم سەردەمانەدا زۆر، سودی ئی وەرگیرێت، بەلام ئەوەندە ھەیە، کە ئەو سوودێچ وەرگرتنە کاتێک بە تیرو تەسەلی دەبێت، کە سەرجمی شەرعزانەکان ئامادەبن، پرسەکانیان بخرێتە بەردەم، پای ئەوان بزانرێت، لەسەری، ئەو ھەش بە پای ئیمە کاتێک پێگای تەواو دروستی خۆی وەر دەگرێت، کە کۆمیتەیکە لێقی پێکھێنرێت، کە سەرجمی شەرعزانەکانی جیھانی ئىسلامیی لە خۆ بگرێت، ئەو کۆمیتەیکە جێگایەکی دیاری کرایی ھەبێت، سەرجم ئەو شتانەیکە پێویستین لە مال و دارایی و کتێب، پێداویستییەکانی تر، بۆ بۆیان ئامادە بکرێت، بخرێتە بەردەستیان، لەکات و خۆی دیاریکراو کۆبوونەو ساز بەن بەپیتی سیستمیکی دیاریکراو، ئینجا پرسەکان و پێشھاتە نوێیەکان دەخوێنە بەردەمیان، تا تاووتوێیان بکەن، تێرپامێنن بۆ چەسپاندنی حوکم بۆیان، لەبەر پۆشنایی دەقەکانی شەریعەت، یاسا و پێساو، بنچینەگشتییەکانیدا، دواتر ئەو ئەحکامانە لە بلاوکراوەی خۆی، یان لە بەپاوی تایبەتدا بلاو بکرێتەو، تا خەلک ناگادار بن، لە سەریان، ھەر ھەتا تێرپامێنن زانا یان لەسەر ئەو پرسانە تیا یاندا بلاو بکرێتەو، چونکە بۆی ھەیە کە ھەندێ لە شەرعزانەکان، بۆیان نەکرابێت کە لەبەر ھەر ھۆکاریک بێت پەیوەندی بەو کۆمیتە

فیقهیه وه بکنو، جا داواده کریت له و که سانه که پراکتیان راسته وخۆ بنیرن بۆ ئه و کۆمیته فیقهیه، یاخود بینیرن بۆ نوسینگه کانیاں له جیگا جیاوازه کانداو، ههروهه ها هیچ گرفتیکه تیادانییه، که ئه و لایه نه سوود له رادیۆو ته له فزیۆن و، که ناله ئاسمانیه کان وه ربگریت، تا په یامه کانیاں زیاترو زیاتر بلآو بینه وه و بیانبینی و، دواتر کۆمیته ی فیقهی ته ماشای ئه و پایانه بکات که پێیان گه یشتوه، له سه ر به دهم بلآو کراوه کانیاں، جا نه گه ر نه دامانی کۆمیته ی فیقهی له سه ر هه ر حوکمی کۆک و هاوپا بون، ئه وه ئه و حوکمه به ئیجماع نه ژمار ده کریت و، ئه م ئیجماعه ییش نزیکه به و ئیجماعه ی که زانایانی زانستی ئوصلی فیقه، له سه ری پێکه وتوون و، کارکردن به و حوکمه ئیجماع له سه ر کراوه پتویست و واجبه .

﴿بهشی چواره م﴾

به لگه ی چواره م: به به ردا گرتن ((القیاس))

١٨٠- پیناسه ی ((قیاس))

قیاس، له زمانی عه ره بیدا، بریتییه له نه ندازه گرتنی شتیک به شتیکه ترو، بۆ به رگرتن به یه کتیدا به کار ده هیتریت، وه ک ده گوتریت، زه وییه که م به مه تر نه ندازه ((قیاس)) کرد واته: به مه تره که ئاست و نه ندازه و قیاسیم گرت.

ههروهه ها بۆ به رابه ری پێکردن ((مقارنه)) شتیک، به غهیری خۆی به کار ده هیتریت، تا نه ندازه ی هه ر یه کێکیان له چاوی ئه وی تریاندا بزانی و، بۆمان ده رکه ویت و، دواتر ئه م وشه یه بلآو بوویه وه و، زیاتر بۆ پێککردن ((تسویه)) به کار هات، له نێوان دوو شتدا، ئیتر چونکه ئه و دوو شته به رجه سته و هه ست و هه ستدار ((حسی)) بن، یان نادیار ((معنوی)) بن، ((حسی))، وه ک ئه وه ی که سێک بلتیت: ئه م لاپه ره یه م به و لاپه ره یه م قیاس کرد، واته پێکی به کتریم کردو، نمو نه ی مه عنه وی وه ک ئه وه ی که سێک بلتیت: زانستی فلانه که س، به زانستی فیساره که س قیاس نا کریت، واته: له زانستدا پێک نه و، ئه میان له ئاستی ئه وی تریاندا نییه .

له زاراوه‌ی زانایانی ئوصولی فیه‌دا، قیاس بریتییه لکاندن و خستنه سهری شتی له پووی حوکمه‌وه که دهق له‌سهر حوکمه‌که‌ی نه‌هاتوو، به‌و شته‌وه که دهق له‌سهر حوکمه‌که‌ی هاتوو، به‌هۆی به‌شن بوونیان، له هۆکاری حوکمدا.

یاخود پیشهاتیک که دهق له‌سهر حوکمه‌که‌ی نه‌هاتوو، له‌گه‌ل پیشهاتیکێ تردا که دهق له‌سهر حوکمه‌که‌ی هاتوو، به‌کسانیان بکه‌ینه‌وه به‌هۆی ئه‌مه‌وه که ئه‌و دوو پیشهاتنه له‌هۆکار ((عله))ی حوکمه‌که‌دا به‌کسان¹.

پوونکردنه‌وه‌ی ئه‌م پرسه‌یش ئه‌وه‌یه که ش‌ه‌رع، له‌ پیشهاتی وادا ه‌یه، که به‌دهق له‌سهر حوکمیکێ دیاریکراو داوه‌و، دیاری کردوو، و موجه‌هیدیش هۆکار (عله)ی، ئه‌و حوکمه‌ پێ ده‌زانیت، وواتر پیشهاتیکه‌ تر پووده‌دات، که دهق نییه، له‌سهر دیاریکردنی حوکمه‌که‌ی، به‌لام له‌پووی هۆکار (عله)ی حوکمه‌که‌وه، به‌کسانه به‌ حوکمی ئه‌و پیشهاتنه‌ی رابردوو، جا که‌سی موجه‌هید ئه‌م پیشهاتنه ده‌خاته سهر ئه‌و پیشهاتنه‌ی رابردوو، له‌ حوکمدا به‌کسانیان ده‌گاته‌وه، ئه‌م خستنه سهر به‌کسانکردنه بریتییه له‌ (قیاس) و، زانایانی ئوصولی فیه‌دا، ده‌سته‌واژه‌ی تریش بۆ به‌کار ده‌هێنن، وه‌ک ده‌سته‌ واژه‌ی، (به‌کسان کردنی دوو پیشهات له‌ حوکمدا) و، یاخود (تیپه‌پندنی خوکم له‌ پیشهاتیکه‌وه بۆ پیشهاتیکێ تر)، جا ئه‌م ده‌سته‌واژه‌ (خستنه‌سهر: إلحاق) و، (به‌کسان کردن: تسویه) و (تیپه‌پاندن: تعدیه) هه‌موویان به‌لگن، له‌سهر به‌ک مانا که بریتییه له‌ تیپه‌پاندنی ئه‌و حوکمه‌ی که سه‌باره‌ت به‌ هه‌رپیشهاتنه‌ی ده‌قی له‌سهره، به‌و پیشهاتانه‌ی که له‌ عیله‌دا به‌کسان پێی و، ئه‌م کاره‌یش (قیاس) کردنه.

(قیاس) حوکم ناچه‌سه‌پینیت، به‌لکو ته‌نها ئه‌و حوکمه‌ ئاشکرا ده‌کات، که له‌هه‌مان کاتدا، که له‌ قیاس له‌سهر کراوه‌که‌دا بوونی هه‌بووه، له‌ خودی قیاس پتیکراوه‌که‌ سیدا هه‌بووه، به‌ به‌لگه‌ی بوونی عیله‌تی حوکمه‌که‌ له‌هه‌ردوو قیاس (المقیس والمقیس علیه) و،

1 بروهانه پیتاسه‌کانی تری ((قیاس)) له (شرح الوقای فی الاصول، للامام الحرمین، ل ۱۹۷-۱۹۸، وارشادات الفحول، ل ۱۹۸، والامدی، ب ۳، ل ۲۶۳، وواتریش، المستصفی، للامام الغزالی، ب ۲،

ته‌ن‌ها شت‌ی که له‌م پرس‌ه‌دا ه‌یه، ئه‌وه‌یه که ده‌رکه‌وتنی حوکمه‌که له‌شته قیاس پ‌یکراوه‌که‌دا (المقیس)، که‌م‌یک دواکه‌وتوه، تا له‌لایه‌ن م‌وجته‌ه‌یده‌که‌وه، ع‌یلله‌تی حوکمه‌که له‌و شته قیاس پ‌یکراوه‌دا ئاشکرا کراوه، که‌واته: له‌م حاله‌ته‌دا (قیاس) ئاشکراکاری حوکمه‌که‌یه‌و، چه‌سپ‌ینه‌ری نییه‌و، کاری م‌وجته‌ه‌ید ته‌ن‌یا له‌ زان‌ین و ناس‌ین ع‌یلله‌تی حوکمه‌که‌دایه، و ه‌ه‌روه‌ها له‌ پ‌ونک‌ردنه‌وه‌ی ه‌ابه‌ش‌یی قیاس له‌سه‌ر کراو (المقیس ع‌لیه) و قیاس پ‌یکراو (المقیس)، له‌ جوکمه‌که‌داو، دوا جار ئه‌وه ده‌رده‌خات، که حوکم له‌ ه‌ه‌ردووکیاندا یه‌ک حوکمه.

۱۸۱- پایه‌کانی ((قیاس)):

له‌پ‌یناسه‌ی زاراوه‌یی (إصطلاحی) قیاسدا، ئه‌وه‌مان بۆ پ‌وون ده‌بیته‌وه، که پایه‌کانی قیاس چوارن، به‌م ش‌یوه‌یه:

یه‌که‌م: ئه‌سله‌که، که به‌قیاس له‌سه‌ر کراو (المقیس ع‌لیه) یش ناوزه‌رد کراوه، که بریت‌یه له‌و شته‌ی که ده‌ق له‌سه‌ر حوکمه‌که‌ی ه‌اتوه.

دووه‌م: - حوکمی ئه‌سله‌که، که بریت‌یه له‌و حوکمه‌که‌ی شه‌رعیه‌ی که له‌ئه‌سلدا ده‌قی له‌سه‌ر ه‌اتوه‌و، ده‌مانه‌و‌یت ئه‌و حوکمه‌که‌ی ت‌یبه‌پ‌ر‌ت‌ن‌ین له‌ ئه‌سله‌که‌وه بۆ لق (فرع) ه‌که‌و، له‌سه‌ر ئه‌و‌یش بچه‌سپ‌ین‌ین.

س‌یه‌م: - لق (الفرع)، که به‌قیاس پ‌یکراو (المقیس) یش ناو زه‌رد کراوه، که بریت‌یه له‌و شته‌ی که ده‌ق له‌سه‌ر حوکمه‌که‌ی نه‌ه‌اتوه‌و، ده‌مانه‌و‌یت له‌ پ‌یگای قیاسه‌وه، حوکمی ئه‌سله‌که‌ی به‌سه‌ردا ج‌یگ‌یر بکه‌ین.

چواره‌م: - هۆکارو فاکته‌ر (العله)، که بریت‌یه له‌و خه‌سله‌ت و وه‌سف‌ه‌ی که له‌ ئه‌سله‌که‌دا ه‌یه‌و، ه‌ه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌یشه‌ شه‌رع ئه‌و حوکمه‌ی به‌سه‌ردا داوه‌و، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که ئه‌و هۆماره له‌ فره‌که‌ش‌یدا ه‌یه، بۆیه ده‌مانه‌و‌یت یه‌کسانی ئه‌سله‌که‌ بکه‌ین، له‌و حوکمه‌دا.

به‌لام ئه‌و حوکمه‌ی که به‌پ‌یگای قیاس‌کردن له‌فرعه‌که‌دا ده‌چه‌سپ‌ین‌ین، ئه‌وه به‌هه‌موو ده‌ره‌نجامی پ‌رۆسه‌ی قیاس‌کردنه‌که‌یه‌و، له‌ پایه‌کانی قیاس نییه.

۱۸۲- نمونه گه لیک له سه ر قیاس :-

یہ کہم: دهق هاتووه له سه ر حرامی ناروق، دهقه کیش نه م فرمایشته ی به روه ردگاره که له قورثانی پیروژدا ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾^(۹۰) واته: پیشتر مانامان کردو تیاید نه وه هاتووه، که نارده خواردنه وه حرامه و، نارده قیش له لای گوپی له زانایان، ناویکه، بۆ نه و گپراوه یه سه رخوشکه رهی که له ترئ دروست ده بیت، نه که له شتی تر، که نه مه نه سلنیکه که دهق له سه ر حوکه که ی هاتووه، که حرام بوونیته ی، پاشان ناوی خورما، یان ناوی جۆ، فهرعه و، دهق له سه ر حوکه که ی نه هاتووه، به لام هۆکارو عیلله تی حوکه که، که سه رخوشکردنه تیایدا هیه، بۆیه قیاس ده کریته سه ر ناروق، چونکه له عیلله ته که دا هاوبه شنو، بۆیه حوکه ی ناروقی هیه، که حرامبوونه .

دوهم: کوشتنی میراتدهر، له لایه ن میرات به روه نه سلو، بنبه رت و بنبه مایه، که دهق له سه ر حوکه که ی هاتووه، که میرات ناباتو، دهقه کیش نه م فرموده یه ی پیغه مبه ریش (عَلَيْهِ السَّلَام) که ده فهرمویت: (لایرث القاتل) بکوژ میرات ناباتو، هۆکاری حوکه که نه وه یه که کوشتنی به ده ست نه نقه ست نامرازه بۆ هیئانه پیشه وه ی کاریک پیش هاتنی کاته که ی، بۆیه نه و نیازه خراپه ی به سه ردا ده دریته وه، به بی به شکردنی له میراتبردن سزا ده دریتو، جا کوشتنی وه سیه تکار له لایه ن هی سیه ت بۆکراوه وه، دهق له سه ر حوکه که ی نه هاتووه، به لام له م پیشه اته دا هه مان عیلله تی حوکه که، له پیشه اته یه که مده هیه، که نه مه ییش هیئانه پیشه وه ی کاریکه له پیش گه یشتنی کاتی

1 سورة (المائدة/۹۰).

2 له راستیدا (خمر: ناروق)، ناوه بۆ گشت سه رخوشکه ریک، هیه وه که له فهرموده ی پیروژدا هاتووه، که ده فهرمویت: (کل مسکر خمر وکل خمر حرام)، واته: هه موو سه رخوشکه ری ناروق، هه موو ناروقی حرامه، به لام بۆیه قسه ی نه م شه رعزانه مان هیئایه وه، تا پرۆسه ی قیاس باشتر بیون بکه ینه وه .

خویدا، به پښگایه کی تاوانکاری، بویه پېشهادتی کوشتنی وهسیه تکار له لایه ن میراتده، له لایه ن میرات به ره وه، چونکه عیله تی حوکمه که دا هاو به شنو، بویه حوکمه که له نیاواندا به کسان ده کریت، بویه وهسیه ت بؤکراو، له سوده کانی وهسیه تکار بی به ش ده کریت.

سییه م: مامه له ی مړو، به سه ر مامه له ی که سیکی تردا، یاخود خوازیبنی که سیک به سه ر که سیکی تردا، دروست نییه، چونکه ده ق هیه که پښگری له م کاره ده کات، که نه وهیه پیغه مبه ر (ﷺ) ده فهرمویت: ((المؤمن أخو المؤمن، فلا يحل للمؤمن أن يخطب على خطبة أخيه، أو يتباع على بيع أخيه، حتى يذن)) واته: باوه پدارا برای باوه پداره، بویه دروست نییه، بؤ باوه پدار که ئافره تی براو باوه پداره که ی تری داوای کردییتو، چه بیته خوازیبنی کردنیو، بی نه وهی وه لایم کۆتایی وه ریگریت، موسلمانیکي تر بجیتته خوازیبنی هه مان ئافره ت و، هه روه هادروست نییه، باوه پدارت مامه له ی شتی بکات، که چی برواداریکی تر بجیت به سه ر مامه له که ی نه وداو، پیش نه وهی نه وی تر دهستی لی هه لگرتی، نه م مامه له ی بکات، نه م کارانه دروست نیی، تا که سی یه که م به ته وای له خوازیبنی یان مامه له که ده پچری، ئینجا دروسته که سی دوهم بیکات.

وعیله تی نه م حوکمه، نه وهیه که له م جوړه هه لسوکه وتانه دا، زیاده پره وی کردنی تیا دایه، له ملفی که سانی ترو، ئازاردانی نه وانه، له رشوانگی نه م یشه وه دوژمنایه تی و پقو قین دروست ده بییتو، جا له م باب ته دا، به کریدان و به کری گرتنی که سی به سه ر که سیکی تردا، پېشهادتیکه، که ده ق له سه ر حوکمه که ی نییه، بویه قیاس ده کریت به پېشهادتی یه که م، چونکه له عیله تی حوکمه که دا هاو به شنو، بویه له حوکمه که دا یه کسان ده کریت، که نه هی لیکردنه و، که نه هی له نه سله که دا کراوه و، حرامه، که واته به قیاس کردن، نه هی له فهرعه که شی کراوه و، حرامه.

چواره م: کرین و فروشتن، له کاتی بانگی نویژی هه نییدا پښگری لیکراوه، چونکه ده ق له سه ر نه م حوکمه هاتوه، که نه م نایه ته یه که ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا

ثَوَدِکَ لِلصَّلَاةِ مِنْ بَوْرِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ﴿۹﴾ واته: نهی باوه‌پردازان، که له یقژی جومه‌ده‌دا بانگ درا، بۆ نویژی هه‌ینی، بچن به‌دهم په‌رسشته‌کانمان و یادی خوداوه‌و، له مامه‌له‌کردن و کرین و فروشتن بهینن، که عیله‌تی ئه‌م حوکمه‌نه‌وه‌یه که مامه‌له‌کردن هۆکاره بۆ سستی و به‌رته‌سکردنه‌وه‌ی هه‌ولکان بۆ پگه‌یشتنی نویژه‌که‌و، بۆیشی هه‌یه، که بفه‌ویتو، ئه‌م عیله‌ته‌یش له‌پرسی به‌کریدان و به‌بارمه‌دان و ژن ماره‌کردن و، ئه‌وانه‌داو، له‌م کاته‌دا هه‌یه‌و، له‌ئارادایه که‌واته ئه‌م هه‌لسوکه‌وتانه‌ی تریش، نه‌هیان لیکراوه، به‌پتی قیاس کردنیان له‌سه‌ر مامه‌له‌کردن و، کرین و فروشتن.

۱۸۲- مهرجه‌کانی قیاس کردن^۱:-

په‌ۆسه‌ی قیاس کردن، تا مه‌رج که‌لێکی تایبته‌هه‌ن، تاییدانه‌یه نه‌دی، دروست نابیت، ئه‌ومه‌رجانه هه‌یانه که په‌یوه‌ستن به (ئه‌سل) هه‌کانه‌وه‌و، هه‌یانه که په‌یوه‌ستن به پایه‌کانی تری قیاسکردنه‌وه‌که‌وه جا ئه‌و مه‌رجانه‌ی که له ئه‌سله‌که‌دا به‌مه‌رج گیران، نه‌وه‌یه که ئه‌و ئه‌سله نه‌بروویتته‌فه‌رع بۆ ئه‌سلێکی تر، واته حوکمه‌که‌ی به‌ده‌ق یان به‌ئجماع چه‌سپابیت، به‌لام مه‌رجه‌کانی پایه‌کانی تر، به‌تایبته‌ی مه‌رجه‌کانی عیله‌ت، پێویستی به‌ئه‌ندازه‌یه‌ک درێژکردنه‌وه هه‌یه.

۱۸۴- یه‌که‌م: مهرجه‌کانی حوکمی ئه‌سله‌که:-

۱- ده‌بیت ئه‌و حوکمه‌ئه‌سله، حوکمێکی شه‌رعی کرداری بیتو، به‌ده‌قیکی قورئان، یان فه‌رموده چه‌سپابیت، به‌لام ئه‌گه‌ر به‌ئجماع چه‌سپابیت، ئه‌وا هه‌ندی له‌زانایانی ئه‌صول پایا وایه که قیاس له‌حاله‌ته‌دا دروست نییه، چونکه قیاس له‌سه‌ر بنه‌مای زانینی هۆکاری حوکمه‌که (علة‌الحکم) وه‌ستاوه‌و، بنایات نراوه‌و، له‌سه‌ر بنه‌مای بوونی عیله‌ته‌که (هۆکاره‌که) له‌فه‌رعه‌که‌دا، ئیدی فه‌رعو ئه‌سل یه‌کسان ده‌کرینه‌وه‌و، ئه‌مه‌یش

1 سورة (الجمعة / ۹).

2 فواتح الرحموت بشرح مسلم الثبوت، ب ۲، ل ۲۵۰ و دواتر، المستصفی للمام الفزالي، ب ۲،

ل ۳۲ و دواتریش، الأمدي، ب ۳، ل ۲۷۷ و دواتر.

له و حوكمانهيدا كه به ئىجماع جيگير كراون، پوونادات، چونكه له ئىجماعدا باسى ناوهيتنانى به لگه كانى به مه رج نه گيراووه، كه دركاندنى پالپشت و به لگه كانيش نه هاته دى، ئيدى هوكارى حوكمه كه نازنرئيت، بۆيه قياس ليتره دا به نه نجام ناگه په ندرئيت، به لام زاناگه ليكى تر ده لئين، دروسته حوكمه كه بگوازيتره وه بۆ فرهغه كيش، به هۆى قياسه وه، هه رچه نده نه و حوكمه به هۆى ئىجماعيشه وه جيگير كرابئيت، چونكه زانينى عيلله تى حوكم چه ند پيگايه كى هه يه، له وانه، بوونى په يوه ندى (مناسبه) له نيوان نه سل و فرهغه كه دا، هه روه ك دواتر له م باره يه وه پوونكردنه وه دئيت و، بۆيه باسنه كردنى پالپشت و به لگه ئىجماع له م باره يه وه زيانمهندي نيبه و، نابئيت پيگر له ناسين و زانينى عيلله ته كه و، نه م قسه يه ش له پيشتره و (راجع) ه، و جا نه گه ر حوكمه كه ته نها و ته نها به قياس چه سپينرابوو، نه وا ناكريئت، وه نه سل ته ماشا بكرئيت و، قياسى له سه ر بكرئيت، به لكو ده بئيت قياس له سه ر نه سلئى نه نجام بدرئيت و، بكرئيت، كه به ده ق پالپشتى لئوه كرابئيت، به راسته وخۆيى و به بى پيچ و په نا.

ب- ده بئيت نه و حوكمه خاوه نى مانايه كى وايئت، كه عه قل په ي پئى ببات و، هه ستى پئى بكات و، حوكمه كه له سه ر عيلله تئكى وا بنيات نرابئيت، كه له چوار چئوه ي ژيرى مرفؤدا جيگاي ببئته وه، چونكه بنه ماي قياس، برئيتيه له هه ستركردن به عيلله تى حوكمه كه و، هه روه ها هه ست بكرئيت، به هاتنه دى نه و عيلله ته له فرهغه كه شيدا تاله م پوانگه يه وه بتوانرئيت، حوكمى نه سل كه بگويزرئته وه بۆ فرهغه كه، به هۆى نه وه ي كه له عيلله ته كه دا هاويه شن، چونكه نه گه ر عه قل په ي نه برد، به هه ستركردن به و حوكمه، نه وا قياسيش بيانوى نه هاتنه دى و به رپا نه بوونى بۆ دروست ده بئيت، بۆيه زاناپان فره موويانه: كه قياسكردن له نه حكامه كانى په رستندانئيه، كه نه حكامى په رستن كه نه وانن كه ته نها په روه ردگار عيلله تى چه سپاندنيان ده زانئيت و، كه سى فيرى په وتى زانينى نه و هوكارانەيان نه كردوه، وه ك ژماره ي پكاته كانى نوئژه كان و، دانانى ژماره ي شه لاقه كانى كه سى داوين پيس، كه سه د شه لاقى له سه ر داناوه، هه روه ها ژماره ي شه لاقه كانى كه سى بوختانگارو، سوپانه وه به ده ورى مالى خودا، به چه ند سوپانه وه په كى

دیاریکراوو، ههروه ها هاتوو چۆی نیتوان (صفا) و (مروة) که دیاری کرداوو، چهنده ها نمونه ی تری له م شیوه یه.

ئینجا نه گه ر حوکمی نه سلّه که مانایه کی وای هه بوو که عه قلّ په ی پی ده برد، واته: له سه ر عیله تیک بنیات نرابوو، که عه قلّ ههستی پی ده کرد، جا له م حاله ته دا قیاس دروسته، که عیله ته که ی زانراو، ههروه ها چه سپاندنی له فهرعه که دا چه سپینرا، ئیتر قیاس دروسته، ئیتر حوکمی نه سلّه که له و نه حکامانه بیّت، که به (عزیمه: پیداکیری) ناسراون، واته: هه ر له سه ره تاوه شرع دایناون، یاخود له نه حکامه (رخصه: ده رفعت پیدراوه کان) بن، که دواتر به هه لاویر (استثناء) ی دانراون، هه رچونیه که، نمونه بق یه که م: وه ک حه رمای خواردنه وه ی ئاره قو، نه دانی میرات، به و میرات به ره ی که میرات ده ره که ی خۆیی کوشتووو، نمونه ی دوو: وه ک، مامه له کردنی داره دۆخه (العرايا) و،

---

1 العرايا، داره دۆخه، نه وه به که ده وله مه ندیک، دارایی دووان ده دا، به هه ژاری، تا به ره که ی بخوا، له داویدا داره که می خۆیه تی، جا له پاشا بق بارسوکی به ره که ی لی ده کړیته وه، به خورما نه گه ر هه ردوولا هه وه سپان هه بوو، ههروه ها فروشتنی خورما به داره وه، به هه ندی خورمای گه یشتوو، به پازی بوونی هه ردوولا به قسپاندنی نرخی که ی هه ره به (عرايا) دانراوه و، نه م حوکمه یش به م فهرمووده په روزه جیگیر کراوه، که ده فهرمویت: (نهی رسول الله ﷺ) عن بیع الشیء بجنسه متفاضلاً ورخص فی العرايا) واته: پیغه مبه ر (ﷺ) پیگیری کردوو له کپین و فروشتنی دوو شتی وه ک یه، که په کینکیان بره که ی له وی تر زیاتر بیّت، به لام له (العرايا) دا ریگی پیداوو، ههروه ها له سه حیحی بوخایدا هاتوو، که پیغه مبه ر (ﷺ) (نهی عن المزابه، أي: بیع التمر، إلا اصحاب العرايا، فأنه أذن لهم) واته: پیگیری کردوو، که مامه له ی خورما به خورما که به مامه له ی (موزابه نه) ناو نراوه، به لام پیگه به وانه دراوه، که مامه له ی (العرايا) ده که ن، جا تری قیاس ده کړیته سه ر نه م خورمایه، بۆیه دروسته مامه له کردنی تری، به داره که یوه، واته به په رسپله یی، که بقسپینری به میوژو، مامه له یان پیوه بکړیت.

خواردنی گزشتی مرداره و ه بوو، هاو وینه کانی له و شتانه ی که ه رامنو، له کاتی پتوستیدا نه و حوکمه یان له سه ر لابراره ^۱.

ج- ده بیت عیله ته که بتوانریت له فهره که دا پراکتیزه بکریت جا نه گهر نه و عیله ته ته نها له نه سه له که دا کورت هه لاتوبوو، نه ده کرا، له غهیری نه و نه سه له دا جی به جی بکریت، نه وه له م حاله ته دا قیاس پوونادات، چونکه له قیاسدا ده بیت، نه سه له که و فهره که دا هاو بوش بن، جا نه گهر عیله تی حوکمه که هاتنه دی له فهره که دا به دی نه ده کرا، نه و ها به شی نیوان نه سل و فهرع له عیله ته که دا به دی ناکریت و، دواچار قیاس نه نجام نادریت و، جی به جی ناکریت وه ک کورت کردنه وه ی نوژ له سه ر فهرداو، شکاندن

---

1 خوی پهروه دگار ده فهرمویت: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ، وَالْمُنْخَفَقَةُ وَالْمَوْفُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ (سورة المائدة/ ۳) واته: خواردنی گزشتی مرداره و ه بوو، هر خوینی له هر نه ندامیکی نازه لی بته ده ری و پروا، هرامه بۆتان، نه ی پرواداران و، هر نازه لیکیش که له وهختی سه ربیدنا ناوی غهیری خوی لی بهیتریت و، مالاتی خنکاروو، لیترای مرداره و ه بوو، هه لدریوو له شاخوه به ره وه بوو، هرچی دینه په لاماری دابی و مرداره و ه بویتته وه، مه گهر بهر له گیان ده رچوونی فریای چه قوکه که وتبی و، سه رتان بزویی، واته: نه گهر هر یه ک له وانه بهر له گیان ده رچوونی به رده ست که وت و سه ربوا، خواردنی هه لالی ده بیت و، هرچی بۆ بته کانیش سه ربدر، خواردنی هرامه، هه روه ها په روه دگار له هه مان نایه تدا ده فهرمویت: ﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ فِي عَمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ رَحِيمٌ﴾ واته: ئینجا له گه ل هرامکردنی نه و شتانه شیدا، هر که سیک له برسانا، ناچار بوو، بۆ خواردنی هه ریه کی له قه ده غه کراوه کان و مه ترسی نه وه ی هه بوو، گهر شتی نه خوا، له برسا به ری. ده توانی لیبان بخوات، به مه رچی نه یه وی خوی توشی گونا ه بکات و زیاده په وی بکات، به پاستی په روه دگاریش ژور لیبوره یه و، ژوریش به میهره بان و دلوفانه.

جا له م نایه ته دا ده رده که ویت، که که سی ناچار له کاتی برسیتیدا بۆی هه یه، که نه و شته هرامانه بخوات و، بۆیه حله تی نه خۆشی و هر پیدایسته کی تر قیاس ده کریته، سه ر نه و حاله ته باس کراوانه ی سه ره وه و، ده توانریت نه و هرام گه له کاتی پتویست و ناچاریدا به کار بهیترین.

پۆڭو ھەر لە سەفەردا، کە عیللەتی ئەم حوکمە لەم دوتنەدا سەفەرەکیەو، مەبەست لیتی لابردنی ئارەزوو دژوارییە لەسەر مەرۆڤ، بەلام ئەم عیللەتە کە سەفەرەکیە، تەنھا لە کەسی سەفەرکەر (مسافر)دا، دیتەدی، بۆیە ناکرێت کە ئەوانەى کارى سەخت دەکەن، یان پیشەى سەختو، تاقەت پڕۆکینیان ھەبە، قیاس بکریڤەسەر کابرای سەفەرى.

د- نابێت حوکمی ئەو ئەسلە تاییەت بێت، بەو تەنھا ئەسلەوێ چوونکە تاییەتمەندبوونی بە ئەسلەکەوێ وای لێ دەکات، کە نەتوانرێت بگوێزێتەوێ بۆسەر فەرەگەو، بەسەریدا جی بەجی بکریت کە ئەمەیش نەکرا، ئیتر بەھیچ جۆرێک قیاس ئەنجام ناردیت، چونکە قیاسکرن لەم حالەتەدا پێچەوانەى ئەو بەلگەییە کە سەلمێنەری تاییەتمەندى ئەو حوکمە، بە ئەسلەکەوێ وەو قیاسى دژە بەلچگەیش بەتالە، نمونەى ئەم جۆرەیش وەك تاییەتمەندى پێغەمبەر (ﷺ) بەوێ کە تەنھا ئەو پێگاپێدراوێ، کە لەچوار ژن زیاتر بھێنیتو، ھەر وەھا تاییەتمەندى پێغەمبەر (ﷺ) لەویدا، کە حەرامە لەوای خۆى کەسێکى تر خێزانەکانى بخوازیت، چونکە دایکانى ئیمانداران، بۆیە لەم حەرام بوونو حەلال بوونەدا دروست نییە کە کەسى تری لەسەر قیاس بکریت، چونکە تاییەتمەندە بە ئەسلەکەوێ، ھەر وەھا نمونەى تر وەك، تاییەتمەندى (خوزەیمەى کورپى ثابت) خوا لیتی پازى بێت لەویدا کە تەنھا لە جیاتى دووشایەت، شایەتییەکەى وەردەگیرا، کە ئەمەیش حوکمێکى تاییەتە بەو، بەم فەرموودەییەش چەسپێتراوێ، کە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرمویت: (من شهد له خزیمه، فهو حسبہ) واتە: ھەرکەس خەزیمە شایەتێ بۆ بدات، ئەوا تەنھا ئەو شایەتییەى بەسو، کەسى تری ناوێت، بۆیە دروست نییە ھیچ کەسێکى تری ئەم ئومەتەى لەسەر قیاس بکریت، ھەرچەندە لە ھەر پلەییەکی بالای شکۆمەندى و خودا ناسیدا بێت!

١٨٥- دووھم: ھەرچەکانى فەرەگە ((لق)):-

أ- دەبێت ئەو فەرە، دەقى شەرعى لەسەر نەبێت، کە حوکمەکەى دیارى بکات، چونکە کاتێک قیاس دەچێتە سەرى، کە لەو پرسەدا دەقیك بوونی نەبێت، کە حوکمەکەى دەربخات، جا قیاسى بۆ بەکار دەھێنرێتو، ئەوێ لەلای زانایانى ئوسول

فیقه، چه سپاوه، نه وهیه که له کاتی بوونی دهقی شهرعیدا ئیدی نیجتههاد کردن نییه و، نابیت و، که دهق هه بوو، ئیتر مانایه ک بق قیاس نامینیتته وه و، له سهر ئه م بنه مایه بیت، نه وانیه که ده بیژن، نازادکردنی بهنده یه کی ناموسلمان، نابیتته که فارهت ده ری سویندی ناههق، که قیاسیان کردووه له سهر که فارهتی کوشتنی بهه له، که له م ئایه ته پیروژه دا هاتووه، که ده فره رمویت: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمَنَةٍ﴾^۱ واته: ههر که س موسلمانن بهه له بکوژی، نه وه نازادکردنی بهنده یه کی باوه پرداری وه که فارهت له سهره، نه مه قیاسیکی نادروسته، چونکه پیچه وانیه ئه وه ده قیه که سه بارهت به که فارهتی سویند هاتووه، که پهروه ردگار ده فره رمویت: ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَرْتُمْهُ، إِنْطَعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كَسَوْتُمْهُم أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾^۲ واته: خودا به سویندی زاره کی و بی مه به ست و بی نیاز، وه که بلتیت (ناوالله، به لی والله، ئه ری والله، و...) نه وانیه ناتانگری و جه زه به تان نادات، به لام به و سویندانه ده تانگری و سزاتان ده دات، که به دل گریبان ده دهن و، له ناخی دلتانه وهن و ناشیان به نه سهر، جا ده بی له که فارهتی نه م جوړه سویندانا خوراک به ده که سی بی نه واو هه ژار بدن، له و خوراکه مامناوه ندییه، که ئیوه پوژانه به مال و مندال و خیزانی خوتانی ده دهن، یان ده بیت ده هه ژار پوخته بکه، یان ده بیت کزیله یه که نازاد بکه، که له م ئایه ته پیروژه دا (رقبه: کزیله) به په های هاتووه و، پاسکوی باوه پردار بوونی پیوه نه به ستر او ته وه و تیایدا مه کراوه به مه رج، بویه دروست نییه، که مه رجی ئیماندار بوونی له سهر دابنریت و، قیاس بکریت له سهر که فارهتی کوشتنی بهه له.

1 سورة (النساء / ۹۲).

2 سورة (المائدة / ۸۹).

ب- ده بیت نو عیلله تهی که له نسله که دا هیه، له فرعه که شیدا بوونی هه بیت، چونکه مهرجی گواستن وهی حوکه که له نسله که وه بق فرعه که، نه وهیه که ده بیت عیلله ته که یش بگویرزیتته وه، ده بیت نو عیلله تهی که له فرعه که دا هیه، هه مان نو عیلله ته بیت، که له نسله که دا بوونی هیه، که حوکه که ی له سر بنیات نراوه، چونکه نه گهر فرعه که یه کسان نه بیت، له گه له نسله که دا له عیلله ته که دا، نه وه له حوکه که شیدا یه کسان نابن، چونکه نه م پرۆسی یه کسان بوونه وهیه، واته: گواستن وه و تپه پاندنی حوکه که له نسله که وه بۆسر فرعه که، له سر بنه مای لیکچون له عیلله ته که داو، له نیوان هه ردوکیاندا بنیات نراوه، که عیلله ته که یه کسان نه بوو، نه وه له حوکه که شیدا یه کسان نابن، نه و قیاسی که نه م مهرجی تیادا نایه ته دی، پیتی ده گوتریت، (قیاس مع الفارق) و، نمونه که یشی وه ک پرسگی دابه شکردنی ((عه قار)) (زه وی، یان خانو)، له نیوان چه ند شه ریکیدا، که بیگومان له م حالت دا شه ریکه کان مافی له پیشتریان هیه، بق کرپنه وهی نه و مولکه ش، که نه مه یش به (شفعة) ناو زهرد کراوه، که نایا به گویره ی ژماره ی که شه ریکه کان مافی نه و به شکردنه یان هیه و، پیژده ی به شه که یان حسابی بق ناکریت، یاخود به سر نییه و به گویره ی به شه کانیه ؟ له م باره ی وه حه نه فییه کان ده لپن: به یه کسان دابه ش ده کریت به سه ریاندا ، به پیتی په چاوکردنی پیژده ی به شه کانیه و، زانایانی تر هه ن، که پایان وایه که به گویره ی پیژده ی به شه کانیه دابه ش ده کریت به سه ریانداو، لیتره دا قیاسیان کردوه، به به لکه، به پتودانگی نه وهی که نه و سامانه ی که له م پیگای مافی له پیشتر بوونه وه (شفعة) وه رده گیریت، وه ک سودی نه و مولکه وایه، که له نیوان چه ند که سینکا به شه ریکی هیه یانوه، چۆن له م کاته دا له سوودو قازانجه که ی مولکه هاوبه شه، قازانجه که دابه ش ده کریت، به سه ر شه ریکه کاندو، هه ر یه که به گویره ی به شه که ی قازانجی به شی ده دریت، نه مه ش راجیاییه کی نیوان شه ر عزانانی له سه ر نییه، بۆیه نه م له پیش بوونه (شفعة) یه، له سه ر قیاس ده کریت و، که واته له مه یشدا هه ر یه که یان به گویره ی پیژده ی به شه که ی له مولکه که دا به شه قازانجی هیه و، هاوبه شه، به لام حه نه فییه کان نه م

قسه‌یه‌یان وا به‌رپرچ داوه‌ته‌وه که ئەمه (قیاس مع الفارق: قیاسی نه‌شیاو)ه، چونکه ئەو سودو قازانجی که له‌و مولکه به‌ده‌ست دیتو، له‌ دهره‌نجامدا ههر شه‌ریکه‌و به‌ گوێره‌ی قازانجی به‌شه‌که‌ی خۆی که به‌ده‌ست هاتوو، قازانج ده‌بات، به‌لام ئەو مولکه‌ی که به‌پێگای (شفعه) به‌ده‌ست هاتوو، له‌ مولکی ئەوان به‌ده‌ست نه‌هاتوو، چونکه‌ ناگونجیت، که مائی که‌سانی تر سودو قازانج‌که‌ی بۆ که‌سانیکێ تری غه‌یری خاوه‌نه‌که‌ی بێت.

١٨٦- مه‌رجه‌کانی ((هۆکار: علة)) له‌ که‌ه-

((هۆکار: العلة)): بریتییە له‌ بنه‌ماو بنه‌رشته‌و چه‌قی قیاس‌و له‌ پایه‌ مه‌زنه‌کانیه‌تی و له‌سه‌ر بنه‌مای ناسینی عیله‌تو، له‌ دوا‌ی دلتیا بوون له‌ هاتنه‌دی ئەو عیله‌ته‌ له‌ فهرعه‌که‌دا، ئیدی قیاس دیته‌ جی‌و به‌هه‌مه‌گه‌ی دهرده‌که‌وێتو، دوا‌جار بۆ موخته‌هید دهرده‌که‌وێت، که ئەو حوکه‌می ده‌قه‌که‌ی له‌سه‌ر هاتوو، ته‌نها تایبته‌ نیه‌ به‌وه‌وه‌و، له‌سه‌ر ته‌نها ئەو کورتنه‌کراوه‌ته‌وه‌و، به‌لکو ئەو حوکه‌ حوکه‌می سه‌رجه‌م ئەو پێشهاتانه‌یه‌ که ئەو عیله‌تی حوکه‌می تیادا هاتبێته‌دی.

له‌به‌ر ئەمانه‌ هه‌مووو، له‌به‌ر بایه‌خی عیله‌ت، پێویستیمان به‌ پێخۆشکردنێک هه‌یه‌، که مه‌به‌ستو ئامانجی عیله‌ت تیایدا پوون بکریته‌وه‌، واته‌: پونکردنه‌وه‌ی مانای زاراوه‌یی عیله‌ت و جیاوازی نێوان عیله‌تو، حیکمه‌تو، جا که ئەم پێخۆشکردنه‌مان سازدا، ئینجا مه‌رجه‌کانی عیله‌ت که‌م ده‌که‌ینه‌وه‌.

١٨٧- ئەوه‌ی له‌لای لیکۆلره‌وانی نێو جوماوه‌ری زانایان چه‌سپاوه‌ ئەوه‌یه‌ که ئەحکامه‌ شه‌ریعییه‌کان به‌هه‌وانته‌یی‌و به‌ بێ ئامانج له‌لایه‌ن شه‌رعه‌وه‌ دانراونو، هۆکاری هه‌یه‌، که بووه‌ته‌ هۆکاری به‌شه‌رع کردنیان‌و، ئامانج گه‌لی له‌ پشتیانوه‌ هه‌ن، که هاتنه‌دییان مه‌به‌سته‌و، هه‌روه‌ها له‌به‌ر به‌رژه‌وه‌ندی ئیستاه‌و ئاینده‌ی مۆفه‌کان شه‌رع دایناون‌و، ئەو به‌رژه‌وه‌ندییه‌ی که په‌چاوکراوه‌ یان بۆ ئەوه‌یه‌ که مۆفه‌کان تووشی سودو قازانج بکاتو، یاخود له‌به‌ر ئەوه‌یه‌ که زیانو گه‌نده‌لی‌و سه‌ختی له‌سه‌ریان دوور بخاته‌وه‌و، به‌رژه‌وه‌ندی به‌هه‌ردوو ئەو شتیا‌زو په‌هه‌نده‌یه‌وه‌ هۆکاری بنه‌رته‌بیه‌، له‌سه‌ر

هر شهر دانا نی، نیتر فرمان کردن بیت، یان بهرگری لیکردن بیت، یان موباح کردن بیت، هر چونی که و، جیگیر بوونی دهق و نه حکامی شهرعی زور به لگن له سر نه و قسه به مان، نیتر نه و نه حکامه شهرعیانه سهر به پرستش کان بن، یان مامه له کان چونی که نه، زورجار قورنانی پرورز حکمهت و هونه ری به شهرع دانانی حوکمیکی له گه ل خودی حوکه که دا هیناوه، که سودگ یاندن بووه، یان دورخستنه وهی زیان بووه، بویه شهرعینراوه له و نمونا پیش وه ک په روه ردگار ده فرمویت: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يٰۤاُولِیْۤالْاَلْبَابِ﴾^۱ واته: له کوشتنه وه دا ژيانمان بق مروفه کان په خساندووه، نهی خاوه ن عه قله کان، چونکه که که سیک که سیکي کوشت و، کوژرایه وه، نیتر خه لکی تر پیاو کوژی ناکه ن و، به مەیش ژیان بق زور که سی تر مسوگر ده کریت.

و هـ روه ها ده فرمویت: ﴿وَأَعِذُوا لَهُمْ مَّا أَسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾^۲ واته: هیزو نه سپی جه نگی باش ناماده بکه ن، به گویره ی توانا بق به رامبه ری بی باوه پان، تا به م ناماده سازیه دوزمنانی خوداو موسلمانان بترسینن.

هـ روه ها ده فرمویت: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَيْرِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾^{۱۰} إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَيْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيُصِدِّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْهَوُونَ^{۱۱} واته: نهی باوه پداران ناردهق و قوما ر بازی و، نه و به رده ی حه یوانی بته کانی له سر سر ده برپریت، بق بته کان و، فالگرتنه وه، له مانه گشت دوریکه ونه وه، نه مانه له کاری پیسن و له کاری شهیتان، لیتان دوریکه ونه وه، سا به لکو خودا سهرتان بخاو، پرگارین، شهیتان دهیه ویت به م کارانه تان

1 سورة (البقرة/ ۱۷۹).

2 سورة (الأنفال/ ۶۰).

3 سورة (المائدة/ ۹۰-۹۱).

دوژمنایه‌تی و قین بخاته ناتان و له‌سادى خواو له نویژکردن غافلتان بکات، شاخو ئیتړ
ئیتوه له‌م کارانه ده‌سبه‌ردار ده‌بن؟!

مه‌روه‌ها ده‌فه‌رمویت: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا لِكَىٰ لَا يَكُونَ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾^۱ واته: ئینجا
که زه‌ید زه‌ینه‌بی خواست و بوو به‌هاوسوری، پاشان پیکه‌وه نه‌یانکراو ته‌لاقییداو
جیاابوونه‌وه، ئیمه له‌تۆمان ماره‌کرد، خودا ئه‌و برپاره‌ی دا، تا هیچ دلته‌نگی و گرفتیک
بق برپواداران له‌ماره‌کردنی ژنی به‌کوړ کراو یان دروست نه‌بیټو، به‌شتیکی
ناشرین وناپه‌سندی دانه‌نن کاتیک ئه‌و کوړانه‌تان ماره برپنن لیتان و ته‌لاقیان بده‌ن و،
برپاری خودای مه‌زنیش برپاوه‌یه و ده‌بی جی به‌جی بیټ.

- جا له‌نایه‌تی په‌که‌مدا، ئه‌وه‌ی درکاندوه، که مه‌به‌ست له‌کوشتنه‌وه‌ی کابرای
بکوړه، پاراستنی ژیان و گیانی خه‌لکه.

- له‌نایه‌تی دووه‌مدا: پوونی کردوته‌وه، که مه‌به‌ست له‌ناماده‌کاری هیزی جه‌نگی،
بق ترساندنې دوژمنه، تا به‌م ترساندنه پیگری لی بکړیت، له‌دوژمنکاری کردن و نواندن.

- له‌نایه‌تی سییه‌مدا: ئه‌وه‌ی ده‌رخستوه، که مه‌به‌ست له‌حه‌رامکردنی نارېق و
قومار بازی، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه که چه‌نده‌ها خراپه و دوژمنایه‌تی و پق و قینی له‌سه‌ر دیته
جی‌و، تیایدا حه‌شار دراوه.

- له‌نایه‌تی چواره‌مدا: ئه‌وه‌ی ده‌رخستوه، که بق ماره‌کردنی ژنی ته‌وانه‌ی که به
پروپاگه‌نده کراون به‌کوړکابرا به‌شه‌رعی دانراوه، تا به‌م هویه‌وه سه‌خی و دژواری له‌سه‌ر
شانی موسلمانان لادبریت.

نه‌موونه‌ی تری له‌م جوړه نایه‌تانه، له‌باسی حه‌جیشدا هاتوه، که قورئان
ده‌فه‌رمویت: ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾^۲ واته: ناماده‌بوون له‌حه‌جدا، ژور که‌لکی وه‌ک،

1 سورة (الأحزاب/ ۲۷).

2 سورة (الحج/ ۲۸).

ثابینی و دنیایی و بازگانی و کومه لایه تی و ثابوری تیدایه و، ههروه ها سه بارهت به
 فه رزکردنی نویژ فه رمویه تی: ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾^۱ واته:
 سودی نویژ نهویه که مرۆڤ له خراپه و خراپه کاری دوورده خاته وه و، ههروه ها وهک
 به شه رعکردنی شه لاقدانی ژن و پیاوی داوین پیس، له بهر به رژه وهندی پاراستنی
 په چه لهک و، برینی دهستی دز، له بهر پاراستنی مولکی خه لکی و، هتد.... و سوننه تیش
 هه ر نه م په وهی گرتۆته بهرو، له زۆریاندا به پاشکاوی مه بهستی شه ر له بهر
 شه ر عکردنیدا خراوه ته پوو، وهک نه و فه رمایشتهی پیغه مبه ر (ﷺ) ده فه رمویت: (یا
 معشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج، فإنه أغص للبصر، و أحسن للفرج)،
 واته: نهی کۆمه لی که نجان هه ر کهس له ئیوه له توانایدا ههیه، با پرۆسهی هاوسه ر گیری
 نه نجام بدات، چونکه نه م پرۆسهیه پارێزه ری چاوه له نه زهرو پارێزه ری شه ر مگایه له
 گونا هکردن.

ههروه ها ده فه رمویت: (فمن صلى بالناس فليخفف، فأن فيهم المريض والضعيف و
 ذالحاجة)، واته: هه ر کهستان پێشنویژی کرد، بۆ خه لکی با درێژی نه کاته وه، چونکه له
 ناو نه و خه لکه دا مرۆڤی نه خۆش و لاواز و کاردار ههیه.

که واته مه بهست و ئامانج له به شه ر عکردنی نه حکامه کان، بریتیه له هێنانه دی
 به رژه وهندی مرۆڤه کان و، نه م به رژه وهندی به هونه ری حوکم یان نیشانهی حوکمه که
 ناو زهرد کراوه، جاحیکمه تی حوکم بریتیه له و به رژه وهندییهی که به دیهینه ری سود و
 قازانجه، یان لابه ری زیانه، که شه ر مه بهستی بووه، بێته دی، بۆیه نه و حوکمه ی
 شه ر عاندوه.

به لام لێره دا تیبینی نه وه ده کریت، که به زۆری شه ر حوکم و حیکمه ته که ی به بوون
 یان نه بوون پێکه وه گرێ نادات و، به لکو به شتیکی تره وه گرێ ده دات، که گونجاوه و
 له شان و شکۆیدا ههیه، که حوکمه که ی پێوه به ستریت و، له سه ری بنیات بنریت، تا له

1 سورة (العنکبوت/ ٤٥).

پێیه وه حیکمهتی ئه و حوکمه بێه جی، واته به رژه وه ندیه که که ئاما بجمانه بێته دی، وه ک دروستی شکاندنی پۆژوو له پهمه زاندا، که ئهم حوکمه به حیکمه ته که یه وه نه به ستراره ته وه، که لادانی ناره حه تییه و، به لکو به شتیکی تره وه به ستراره ته وه، وه ک سه فه رکردن و، نه خۆشی و هند... چونکه له تایبه ته ندی و شان و شکوی ئهم پێکه وه گرێدانه ئه وه یه که حیکمه تی حوکمه که ده هیئتیه دی.

هۆکاری ئهم په وت و شیوازه ییش ئه وه یه که جاری واهیه، حیکمه ته که شاراره یه و، لیکۆلینه وه له هاتنه دی بێ ناکامه و، ناکریت، حوکمی له سه ر بنیات بنریت، وه ک له موباحی و دروستی مامه له کردن و، سه ره ته قی کردنه کانی تردا، که حیکمه ت له دروست بوونیان، بریتییه له لادانی ناره حه تی له سه ر خه لکی، تا پێداویتییه شه رعیه کانی خۆیان دابین بکه ن و، پێداویستیش شتیکی شاراره یه و، بۆیه شه رع حیکمه تی حوکمه که ی به ستۆته وه، به شتیکی تره وه، که ئه و شته پێکه یه کی په چا وکراوه بۆ هاتنه دی پێداویستییه کان، که بریتییه، له وه لام وه رگرتن و پازی بوون له سه ری، واته (الایجاب والقبول)، واته گۆرینه وه ی پرسیارو وه لامه سه لمینه ری حاله تی پێداویستییه که یه و بپایه وه و، جاری واهیه که ئه و حیکمه ته، شتیکی بێ چوار چێوه و سنور نادیاره، واته: به پێی گۆران و نه ندازه ی خه لکه که، حیکمه ته که ییش ده گۆریت و، ناکریت حوکمی له سه ر به رپا بکریت، چونکه ده بێته هۆی شه قان و شه ژان له ئه حکامه کاندان و فره مانه ی که ته کلیف کراوه، ئه نجام بدریت، جی به جی نابیت و، پیکه ستن و به دیه اتنی نایه ته دی و، پاساوی و به لگه ی مۆرفه کان بۆ خۆدزینه وه له په راکتیزه کردنی ئه حکامه کان زۆرو فره راهم ده بیت.

که واته: بۆ نمونه دروستی شکاندنی پۆژوو له پهمه زاندا بۆ ئه وه ده گه پێته وه، که ناره حه تی له سه ر شانی مۆرفه کان لابه رییت، که ئه مه ییش شتیکی نه ندازه یی ناسنورداره و، بۆیه شه رع ئهم حوکمه ی به ستۆته وه و، گرێ داوه، به شتیکی سنورداری چوار چێوه داری وه ک سه ره فه رکردن و، نه خۆش بوونه وه، چونکه هه ردوکی ئه مانه زیاتر جینگای ئه وه ن و چاوه پێی ئه وه یان لی ده کریت، که له و دوو حاله ته دا زیاتر حیکمه تی ئه و حوکمدانه بێته

جی، ههروهه ها نمونه ی تر وهك، به شه رعكردنی مافی له پیش بوون له مامه له كردندا (شفعة) له بهر نه وهیه كه زیان لا بدریت، له سه ره نه كه سانه، زیانه كه یش نادیارو بی سنورو بی چوار چیه وهیه، بویه حوكمه كه به ستراره ته وه، به مافی شه ريكایه تی و دراوسیه تییه وه، چونكه شه ريك یان دراوسی بوی هیه، كه له كابرای كپیری تر زیان ببینن، بویه حوكمه كه به ستراره ته وه به و دووشته وه، كه زیاتر چاره پتی نه وه یان لی ده كریت، كه بهرگريكار بن له زیانه كه و نه و به لایه دوور بخه نه وه، نه مه یش نامانجی شه ریه ته، جا حيكمه ت، له بهر شاره وهی و بی چوار چیه بیه كه ی له زۆربه ی كاته كاندا به ستراره ته وه به نه حكامه كانه وه، به لكو به ستراره ته وه به شیكي ناشكرای چوار چیه داری سنوردار كه زیاتر جیگای نه وه بیته، چاره پتی نه وه ی لی بكریت، كه حيكمه ته كه ی به هۆوه بیته جی، نه و شته ناشكرا چوار چیه داره نه وهیه كه زانایانی ئوصولی فیهقه، ناویان ناوه به (علة الحكم: هۆكار حوكمه كه) یان (مناطق الحكم: شیوازی حوكمه كه) یان (مظنة الحكم: پئیگه ی زۆر هه راهه م بوونی حوكمه كه).

۱۸۸- له م پوونكردنه وهیه وه بۆمان ده رده كه ویت، كه جیاوازی نیوان عیله تی حوكم و حيكمه ته كه ی بریتیه له وه ی كه حيكمه ت نه و به رژه وه ندیهیه كه شه ره له كاتی به شه ره كردنی نه و حوكمه دا په چاوی كردوه وه، عیله تیش بریتیه له وه صفی ناشكراو چوار چیه داره ی (ناپه رشه و بلأو) كه حوكمه كه ی له سه ره بنیات نراوه وه، له پوهی بوون و نه بوونه وه پیه وه به ستراره ته وه، چونكه نه و جیگا په چا و كراو زیاتر گونجاوهیه كه میترگیكه بۆ هاتنه دی و جی به جی كردنی نه و به رژه وه ندیهیه كه نامانجی شه ره، له كاتی شه رعاندنیداو هه ره بویه ش زانایانی ئوصول ده هه رموون، نه حكامه كان په یوه ستن به عیله ته كانیان وه نهك به حيكمه ته كانیان وه، به و مانایه ی كه له هه ره جیگایه ك عیله ت هه بوو، حوكمیش هیه، هه رچه نده حيكمه ته كه یشی له هه ندی كاتدا دوا بكه ویت، نهیه ته دی، هه ركات عیله ت نه بوو، حوكمیش نییه، هه رچه نده له هه ندی كاتدا ته نانه ت حيكمه ته كه یشی هایتته دی، چونكه به ستنه وه ی حوكم به عیله ته وه دۆخیكي له باره بۆ هاتنه دی حيكمه ته كه و، زیاتریش دیته دی و به رجه سته و جی به جی

دەبىتو، ئەگەر ھاتەدېش دوا كەويت، ئەمە حالەتتىكى دەگمەنەو، كار بەلايەنى زالو زياتر دەكرىت، تا لايەنى كەم دەگمەن، وەك بەدەستەينانى نمرەى سەر كەوتن لە تاقىكرىدەو ھەدا لەلايەن قوتابىيەو زياتر ھۆشدارىدەرو مېرگىنگى لەبارە بۆ وابىر كرىدەو بەوھى كە ئەو قوتابىيە زياتر شياوھ بۆ زانست و دەدەستەينانى و شياوى كۆتايى پېھىنانى ئەو قۇناغەى خويندنى ھەيە ھەروھە گرېدان و بەستەنەوھى ئەھەكامەكان بە عىللەتەكانەو ھاكتەرىكە بۆ جىگىر بھونى و چەسپاندنى بەردەوامى ئەركەكانى سەر شانى مۆرفو، پىك و پىك كرىدى ئەھكامەكان و پىكخستەن و درىژەپىدانىان و چەسپاندنى فەرمانە گشتىيەكانى شەرع و پوونكرىدەوھى يان، ئەمانەيش سوود گەلتيكى فراوانو، بەپا نەبوونى حىكمەت لە ھەندى شت و پىشھاتى لاوھكىداو لەھەندى كاتدا، كاريگەرى لەسەر ئەو سوودە زۆرانە دروست ناكات.

لەم پوانگەيەوھە. ھەركات موسلمان كەوتە گەشت و سەفەرى كرد بۆى ھەيە، كە پۆژوھەكەى بشكىنيت، ھەرچەندە ناپەھەتەيش نەبىتو، ھەر كەس گەشتيار نەبوو، نىشتە جىي شويىنى خۆى بوو، ناتوانيت پۆژوھەكەى بشكىنيت، ھەرچەندە لە كارەكەيدا تووشى سەختى و دژواری دەبوو، ھەر كەس ھەركات شەرىك بوو، لەزەوى و خانويەكدا، دەتوانيت بەزۆر مافى شەرىكەكەى ترى لەمامەلكەدا، بەمافى (شفعة) لەپيش بوونى ئەو كەسە، لەكەابراى شەرىكى تر بسەنيتەو، كە بەكەابرايەكى بېگانەى ترى فرۆشتبوو، چونكە ئەم شەرىكە لە پىشتەر، ھەرچەندە كەابراى كپيارى تر زيانمەندىش نەبوو، چونكە مافى (شفعة)، بەستراوھتەو، بەشەرىكايەتى و دراوسىيەتيەو، نەك بەخودى زيانەكەوھو، ھەر كەس شەرىك نەبوو، ياخود دراوسى نەبوو، ئەوھەمافى مۆلكداريتى ئەو شتەى كەابراى نىيە، بە بيانووى (شفعة) ھەرچەندە زۆرتەين زيانى لەكەابراى كپيارەوھە پى بگاتو، شتە فرۆشراوھەكە مۆلكايەتيەكەى دەگوازيتەوھە بۆ كپيارەكەو، نرخەكەيش دەبىتە مۆلكى كەابراى فرۆشيار، ئەمەيش كاتىك دىتەدى كە عىللەتى ئەم گواستەوھەيەى مامەلەيە، كە (ايجابو قبول) ھە كەيە بىتەدى، ھەرچەندە

ته نانهت ئو دوولايه نه هچكاميان پټويستيان نه به مامه له فوشراوه كه ه بټ،
نه به پاره كې!

نم قسه يې ئيمه، به تټپوانين هه ندې له شه رعزانان هه لئاوه شټته وه، كه پاين وايه كه
ته لاقې كه سې زور لې كړاو ناكه وټتو، هه روه ها مامه له يشي دانامه زړټت، چونكه عيلله ت
به و پټوه دانگه ي كه دڅيكي له باره بڼ هاتنودې حيكه ته كه بڼيه هه رنه وېش نه لقه ي
گرټدراوه به حوكمه كه وه، شټوازه كې دهرده خات، جا هره كات به لگه ي
يه كلاكه روه ي هاته ئاراهه له سهر نه ماني ئو دڅخه له باره ي عيلله ته كه، ئيدى
عيلله ته كه يش لاده چټتو، زورلټ كړدنېش له تټپوانيني هه ندې له شه رعزانان وه به لگه يه كې
يه كلاكه روه يه بڼلادان و لبردنې ئو مانايه ي عيلله ته كه و ئيدى به عيلله ت نه ژمار
ناكرټتو، بڼيه حوكمه كېش به رپانا بټت.

۱۸۹- دواى نه وهى كه ماناي عيلله تمان پوون كرده وه و جياوازي نټوان عيلله ت و
حيكه ته مان پرافه كړد، ئيدى له خواره وه مەرجه كاني عيلله ت باس ده كه ين:

- يه كه م: ده بټ عيلله ته كه وه صفيكي ناشكرا بټت:

ماناي ناشكرا بوونى، برټييه له وهى كه بكرټت، ئو عيلله ته هم له نه سله كه داو، هم
له فهره كه دا جى به جى بكرټت، چونكه عيلله ت نيشانه ي حوكمه و هو كاري ناسين و
زانينى حوكمه كه يه، واته، به بوونى عيلله ت له فهره كه دا، ئيتر ئو فهره، حوكمى
نه سله كه وه ده كړټتو، حوكمى نه وهى هه يه، جائه گر عيله ته كه شارابووه بووو،
به هه سته كان هه ستي پى نه ده كړا، ناتوانټت بټته به لگه له سهر حوكمه كه، كه واته
هه رده بټت عيلله ت ناشكراو، ناشاراوه بټت، وهك سهر خوشكردن له ئاره قدا، كه عيلله و
هو كاري حرام كړدنيه تى، كه خوى له خويده وه صفيكه كه له ئاره قدا ده كړټت بټته دى و
پووبدات، هه وهك ده كړټت بټته دى و پووبدات ديسان له هه موو گيراوه يه كې
سهر خوشكه ردا، بڼيه نه گر عيلله ت وه صفيكي شاراهه بټت، شارع هه ستاوه، له
جيگايه كدا شتيكي ناشكراو پوونى بهر پاكردووه، كه جيگاي پهي پى بردنى پوه
ناشكراكه بټتو، ده لاله تى له سهر بكات، وهك پازى بوونى هه ر دوولاي مامه له كار، له

مامه‌لەى گۆرپنەو، دا، كە ئەمە بنەماى گواستەنەو، مۆلكەكەيەو، عىللەتەكەيش ئەو، يە
كە شتىكى شاراو، يەو بەدلەو، و بە خەيالەتە شاراو، كەنى دەروونەو، بە ستراو، تەو، و،
هېچ پىگايەك بۆ ھەست پىگەردنى نىيەو، ناكەرت ئەو شاراو، نە بە عىللەت دابنەرتىن، بۆيە
شەرع لە جىگەياندا شتىكى ئاشكرای داناو، كە دەستەواژەو دەقى گرىبەستەكەيە.

ھەروەھا كوشتنى دوزمكارانەى بەتايبەت، كە عىللەتە بۆ كوشتەو، كەبەرى بكوژ،
بەلام بىگومان بەتايبەت دەست ئەنقەست بوون، شتىكى شاراو، يەو لە دەروونىدايە،
تەنھا ئەو كەسەى ئەنجامى داو، پىي دەزانىت، بۆيە شەرع لە جىگايەكدا شتىكى پوون
ئاشكرای داناو، كە پىو، يە پەيو، ھەست بىت، دەلالەتى لەسەر بكات، ئەيش ئەو ئامرازە
كوشتەيەيە كە كەبەرى بكوژ ھەلى گرتو، وەك شمشىرو دەمانچەو چەك.

ھەروەھا جىگەرى بوونى سىپىرمى پىاو لە مندالەدانى ئافەرتدا، بە ھۆى كۆبونەو، لە
گەلدا، ئەمە عىللەتە بۆ جىگەرى بوونى پەچەلەكى ئەو مندالە بۆ باوكى، بەلام ئەم كارە
شتىكى شاراو، يە، هېچ پىگايەك نىيە، بۆ زانىنىو جەخت كەردنەو، لەسەرى، بۆيە شەرع
لە جىگەيدا شتىكى ئاشكرای داناو، كە دەلالەت بكات لەسەرى، كە ئەویش
گرىبەستىكى دروست تەواو، ھەوسەرىتيە، ياخود شتە ئاشكرەكە ئەم گرىبەستەيە،
لەگەل بوونى گونجەى كۆبونەو، شەرعى ئەو ئۆن پىاو، پىكەو، ياخود ھەرسەرجىي
كەردنى تەواو، نىوانىان، كە لىرەدا جىاوازى نىوان شەرعزانانى لەسەر، واتە ئەمانە
ئەوشتە ئاشكرایانەى كە شەرع لە جىگەى شتە ئاشكرەكاندا دانىاون.

- دووھەم: دەبىت وەصفەكە چوارچىو، دارو ديارو سنوردار بىت: مەبەست

لە (منضبط) چوار چىو، داربوون، واتە دەبىت وەصفەكە سنوردار بىت، ھەقىقەتتىكى
ديارو سنوردارى ھەبىت، بەگۆيرەى كەسەكان و ھالەتەكان گۆرپانى بەسەردا نەيەت،
ياخود ئەگەر ئەو گۆرپان و جىاوازىيەى ھەبوو، دەبىت كەم بىت، وەك ئەو، كە كوشتن
ھۆكارە بۆ بى بەشبوونى بكوژ لە مىراتەردن، كە ئەمە ھەقىقەتتىكى ديارو سنوردارو چوار
چىو، دارى ھەيە، كە بەگۆيرەى بكوژو كۆژاو، جىاوازەكان ناكۆرپىت، دەكەرت كە
بكوژى وەسىتەكارىش قىياس بکەرتەسەر بكوژى مىراتدەرو، ھەروەھا سەر خۆشبوون

عيلله تی حەرامی ئارەقەو، ئەمەیش حەقیقەتییکی دیارو سنور بۆ دانراوی ھەبە، کە بریتیپە لەو لاپتیی و بێ ھۆشییەکی کە بەسەر عەقڵدا دێتو، ئەمەیش راستی و حەقیقەتییکی جێگیرە بۆ خودی ئارەقو، گرنگ نییە کە کابرا لەبەر ھەر ھۆکارێک بێت، سەرخۆش نەبێت! وەدەکرێت کە ئەم صیغەتی سەرخۆشکردنە لە ھەموو گیراوەیەکی سەرخۆشکەردا پراکتیزە دەبێتو، ئەوەیش ھێچ بایەخیکی نییە کە گیراوەکان لە پلەکی سەرخۆشکردندا، لە بەھیزی و بێ ھێزیدا جیاوازییان ھەبە، چونکە ئەو جیاوازییە کەمە، کارناکاتە سەر حەقیقەتی سەرخۆشکردن و بوونی ئەو سەرخۆشییە و بۆیە گوئی پێ نادریت.

ھۆکاری ئەم مەرجەیش ئەوەیە کە بنەمای قیاسکردن، یەكسانی بوونە لە نێوان فەرەكەو، ئەسلەكەدا، لە عیللەتی ئەو حوکمەیدا کە یەكسانییەکی لە ھەمان حوکمدا لەسەر بنیات نراوە، بۆیە ئەگەر عیللەتەكە سنووردار نەبوو، ناتوانیێت حوکمەكە بەسەر یەكسانی نێوان ئەسل و فەرەكەدا بدریێت، لە عیللەتەكەدا، بۆیە دەبینین ئەگەر وەصفەكە ناسنووردارو بێ چوار چۆو بوو، شەرع ھاتوو، لە جێگاكەیدا شتییکی چوار چۆو دەری داناو، کە جێگای ئەوی تیا دا بوو تەو، وەك ناپەرھەتی کە عیللەتی دروستی شکاندنی پۆڤوو لە پەمەزاندای، لەبەر ئەوەی کە ناپەرھەتی سنوورو بێ چوار چۆو، شەرع ھاتوو لە جێگاكەیدا شتییکی چوار چۆو دەری داناو، کە جێگای لەباری پوودانی ئەو ناپەرھەتییبە، کە ئەویش سەفەرکردن و نەخۆشییە، وەك خوای پەرەردگار دەفرمویێت: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ واتە: ھەر کەس لە ئێو نەخۆش بوو، یان لەسەرفەردا بوو، با بەپۆڤوو کە یەكکەنێتو، دوواتر لە پۆڤانی تردا بیگرێتەو.

– سییه م: ده بیټ نه و و صفه، گونجاو بیټ، له گاهل حوکه که دا:

واته: ده بیټ و و صفه که و حوکه که پټکه و و شیاو و گونجاو بن، واته به ستنه و و ی پټکه که به و و صفه و، زیاتر بیرى مړوځ به لای نه و و دا پشت پاست بکاته و، که له و پټکه و به ستنه دا هاتنه دى حکمه تی حوکه که له باره و هیه و جی به جی ده کریت، واته نه و به رژه و و نډییه ی که شرع په چاوی کردو و، له کاتی به شه رعکردنی نه و حوکه دا، له کاتی به ستنه و و ی به و و صفه و به رژه و و نډییه که دیته دى و جی به جی ده بیټ، و ه ک که کوشتنی به ده ست نه نقه ست و و صفی کی شیاو و گونجاو، بۆ به ستنه و و ی کوشتنه و و ی بکوژه که پییه و و، یتا خود بۆ به ستنه و و ی بى بشبوونی بکوژ له میراتی میراتده ره که ی، نه گه ر کوژ راوه که میار تده ری نه م بوو، چونکه له شان و شکوى نه م پټکه و به ستنه و و یه و حکمه تی به شرع کردنی نه و حوکه دیته دى و به رجه سته ده بیټ، که نه و حکماته یش ده سته لگرتنی خه لکه له دوژمنکاری و تاوان و، پاراستنی گیانی خه لک له له ناوچوون و، ه و و ه ها سه رخو شبوون و و صفی کی گونجاو بۆ حه رامکردنی ناره ق، چونکه له بهر پاکردنی نه م حوکه دا، به و و صفه ی که کراوه، عه قل ده پاریزیت له خراب بوون و، دزی و و صفی کی گونجاو، بۆ دانانی یاسای پیویستی پرینی ده ستنی دزی پیاو و ژن که شرع دلیناوه، چونکه به ستنه و و ی نه و برینه به دزییه و و خوی له خویدا پاریزه ری مال و سامانی خه لکه و، ه و و ه ها سه فر کردن له مانگی پیروزی په مه زاندا، و و صفی کی گونجاو بۆ حوکه دان له سه ر دروستی شکاندنی پوژو و که تیايدا، چونکه به هوی نه م پټکه و به ستنه و و ی زیاترو زیاتر لایه نی هاتنه دى حکمه تی حوکه که به رجه سته ده بیټ، که حکمه ته که یشی لادانی نا په حه تی و سه ختی سه رشانی مړوځ.

که واته هوکاری پاسته قینه ی به شرع کردنی هه ر حوکه یک بریتیه له هاتنه دى و به رجه سته بوونی حکمه ته که ی و، نه گه ر نه م حکمه ته له سه ر جه می نه حکامه کاندا دیار و چوار چپوه دار ده بوو، نیتر خودی حکمه ته که ده بووه عیله ت، به لام له بهر نه و و ی که دیار نییه و، چوار چپوه دار نییه، نه و له جیگایاندا کومه له و و صفی کی دیار و چوار چپوه دار دانراوه، که هه م گونجاو و هه م جیگای له بارو شیاو هاتنه دى نه و و صفانه ن.

جا له سر بنه مای ته م هرجه دروست نییه، که عیله تیک به رپا بکریټ، بۆ ته و حوکمه که نه شیاوو نه گونجاوو نه ساز بن پیکه وه، که ته مایش به (الأوصاف الطردیه) یان (الأوصاف الاتفاقیه) واته: وه صف گه لی پیوه پچراو یان وه صفی خورپسکی، ناوړاوان، وه پهنکی ناره قو ناستی شلی و تامه که ی ناگونجین که بینه وه صفی گونجاوی حه رامی ناره قو، هه روه ها نه گه ر دز ده وله مند بوو، یان که سایه تی بوو، یان ده شته کی بوو، یاخود دزی لیکراو هه ژار بوو، یان کریکار بوو، که هیچکام له م وه صفانی ناتوانن بینه وه صفی گونجاوی حوکمه که، که حوکمی برینی ده سستی دزی ژنو پیاوو، هه روه ها بکوژی ده ست ته نقه ست هه ر که سی بی، پیاو بیت یان ژن بیت، یان عیراقی بیت، یان پوښنیر بیت، یان نه زان بیت، ته مان هیچکام ناگونجین، که وه صفیکی شیاوو گونجاوین، بۆ واجب بوونی کوشتنه وه ی بکوژه که، یاخود بۆ حوکمدان بۆ بی به شکردنی له میرات بردن، نه گه ر کوژاوه که میراتده ری بوو.

- چواره م: ده بیت ته و عیله ته وه صفیکی تیپه ری هه بیت، واته، نابیت

ته و وه صفه ته نها له سر نه سله که کورت هه لته تی، چونکه بنه مای قیاسکردن، بریتیه له به شداری کردنی فهرعه که له عیله تی حوکمه که دا، له گه ل نه سله که ی خوی، چونکه به م به شداری کردن و به کسانبوونه وه یه ده کریټ که حوکمی نه سله که بگوازیته وه و تیپه ری پی بکریټ بۆ سر فهرعه که، چونکه نه گه ر عیله ته که عیله تیکی و ابوو، که ته نها له سر نه سله که ده مایه وه، له سر غه یری خوی نه ده بینرا، ته وه قیاس ناکریټ و، نییه، چونکه له و کاته دا عیله ته که له فهرعه که دا بوونی نابیت، بۆیه دواچار قیاس به رپا نابیت، وه که ته وه ی که سه فهرکردن عیله تیکه بۆ دروستی شکاندنی پوژوو له لایه ن کابرای سه فهری یان نه خوښه وه و ته م عیله ته یش ته نها له گه شتیارو نه خوښدا بوونی هه یه و، که واته به س له واندا کورت کراوه ته وه و له واندا هه یه و تیپه ر ناکاته سه ری غه یری ته مان و ناگوازیته وه بۆ سه ریان وه که کریکاری کائزا، یان خزمه تکاری ناو که شتی هه ر چه نده له کاره کائیدا تووشی ناچه تی زور دین بۆیه هه ر له سر نه سله که کورت کراوه ته وه و، چوو ته سه ر فهرعه کان، ته مه به پیچه وانه ی سه رخوښکردنه وه، که عیله تی حه رامی

ناره‌قه، که نه‌میش وه‌صفیکه له‌سه‌ر جه‌م گیراوه‌ی سه‌رخۆشکاردا هه‌یه، بۆیه له‌سه‌ر نه‌سه‌که کورت هه‌له‌نه‌یتراوه.

- پینجه‌م: ده‌بیته عیله‌ته‌که له‌وه‌صفانه بیته، که شه‌رع پیوه‌دانگ

(اعتبار سی، هه‌لنه‌وه‌شاندونه‌ته‌وه):

واته: به‌لگه‌یه‌کی شه‌رعی نه‌هاتبی که نه‌وه‌صفه بسپرتنه‌وه له‌کاری بخات، بۆیه هه‌ر له‌سه‌ره‌تادا وا بۆ موخته‌هید ده‌ر ده‌که‌وێتو، وا گومان ده‌بات، که نه‌وه‌صفه دیاریکراوه، ده‌گونجیت بیته وه‌صفیکی گونجاو بۆ حوکمیکی دیاریکراو، به‌لام له‌پاستیدا له‌گه‌ل ده‌قدا پێکداده‌وه‌و، پێچه‌وانه‌ی به‌لگه‌یه‌کی شه‌رعی ده‌بیته‌وه‌و، نیت نه‌وه‌صفه هیچ پیوه‌دانگ و گونجانیکی له‌گه‌ل حوکمه‌که‌دا بۆ نامیینه‌وه‌و، چونکه هه‌ر شتی پێچه‌وانه‌ی به‌لگه‌ بیته‌وه‌و، نه‌وه‌ به‌یکلای و قطعی به‌تاله‌و کاری پی ناکریت، نمونه‌یش بۆ نه‌مه وه‌ک نه‌وه‌ی که کابرای موخته‌هید هه‌ر له‌سه‌ره‌تادا وا گومان به‌ریت، که نه‌گه‌ر که‌سێک به‌هۆی سه‌رجیی کردن له‌مانگی په‌مه‌زاندای پۆوه‌که‌ی خویی به‌تاله‌کرده‌وه‌و، توانای نازاد کردنی کۆیه‌یه‌کی هه‌بوو، نه‌وا له‌سه‌ره‌تادا له‌سه‌ری پتویسته که شه‌ست پۆژ به‌سه‌ریه‌که‌وه به‌پۆژوو بیته، (چونکه نازاد کردنی کۆیه‌یه‌ک بۆی ئاسانه، بۆیه ده‌بیته له‌سه‌ره‌تادا کاره سه‌خته‌که بکات)، نه‌مه گونجاوه بۆ هاتنه‌دی حیکمه‌تی که‌فاره‌ت دانه‌که، که سزادان و سه‌ختی پی چه‌شتنه، به‌لام نه‌م پرایه به‌ته‌واوه‌تی هه‌له‌یه‌و، له‌ده‌ره‌نجامدا توانا بوونی کابرای پۆژوو شکین له‌سه‌ر نازاد کردنی به‌نده‌یه‌ک، وه‌صفیکی گونجاو نییه، بۆ نه‌وه‌ی له‌سه‌ره‌تادا پۆوه‌که‌ی له‌سه‌ر فه‌رز بکریت، چونکه نه‌م قسه‌یه پێچه‌وانه‌ی نه‌وه‌ ده‌قه شه‌رعییه‌یه که له‌م باره‌یه‌وه هاتوه‌و، که پێزبه‌ندی که‌فاره‌ته‌که‌ی کردوه‌و، له‌سه‌ره‌تادا نازاد کردنی به‌نده‌و، پاشان به‌پۆژوو بوونی شه‌ست پۆژ که‌سی که‌توانای نازاد کردنی به‌نده‌ی نه‌بووو، دواتر نان دانی شه‌ست هه‌زار، بۆ که‌سی که‌توانای به‌پۆژوو بوونه‌ی شتی نه‌بووو، هه‌ر له‌به‌ر نه‌میش بوو، که شه‌رع‌زانان نه‌و فتوایه‌ی قازی نه‌نده‌لوسیان به‌هه‌له‌ دانا، که فتوای بۆیه‌کێک له‌

خه لیفه کان دابوو، که که فاره تی نه و سه رجی کړندۍ له پهمه زاندا بریتیه له پښو وگرتنی شه ست پوڅ به به لگۍ نه وهی که خه لیفه توانای نازاد کړدنی بنده ی هیه و، که که فاره تی ناسانی له م جوړه تووشی سه ختی و نازار چیژی ناکات، بڼه توی به سه خته که یان پیدابوو، که نه مه هله یه و، هره ها دانانی هلو به شایه تی کوپو کچ له ویدا که هر دوکیان وه چی به ره بابیکن، نه مه بکریت به پیوه رو وه صیفکی گونجاو بڼه حو کمدان له سر نه وهی که یه کسان له میراتیشدا، نه مه هله یه کی ته واوه، چونکه شرع گونجاوی نه و وه صفه ی بڼه و حو کمه پیشنیار کراوه له باربردووه، به به لگۍ نایه تی ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِ كَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ إِن كَانَ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ وَلَدٌ وَوَرِثَةُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ إِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دِينٍ ؕ أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ﴾ کوپی به دوو هینده ی کچ داناهه.

جا نه گره ندۍ خه لکیش بلیت: هاو به شی ژن و پیاو له گریبه سستی هاسه ریتیدا وه صیفکی گونجاوه بڼه نه وهی که بگوتريت واجبه هاو به ش بن، له مافی ته لاقیشدا، نه م قسه یه قسه یه کی به تاله چونکه به لگه شرعیه کان، له سر نه وهن که ته لاق به ده سستی پیاوه وهیه، نه ک نافرته، به لام دروسته که مافی ته لاقی هه بیت، نه گره له گریبه سته که دا به مارج نه و مافی بڼه خوی ده سته به ر کړد بیت، که نه میش به لگه یه له سر نه وهی که شرع نه و وه صفه گونجاوه ی سپړوه ته وه، که واگومان ده بات، پیاو ژن له بهر نه وهی که گریبه سستی ماره کړدندا هاو به شن که واته له مافی ته لاقیشدا یه کسانن، نه م حو کمه دووه مینه پیشنیار کراوه به تاله، چونکه پیچه وانه ی به لگه شرعیه کانه.

۱۹۰- ناستی گونجان و په یوه نندی نیوان حوکم و عیله ت^۱ :

پیشتر گوتمان، که له مه رجه کانی عیله ت نه وه په که وه صفتی گونجاو بیت بڼو حوکمه که، واته جیگا و پیگه په کی هاتنه دی حوکمه که ی تیا دا چاوه پوان بگریت و، هه روه ها نامانچ و مه به سستی شه رعدانانی مه و حوکمه ی تیا دا بیت جی و، نه و گونجان و په یوه نندی به نه به ستر او ته وه به به خو نارو زوی د هرون و نه فسی مړ و ته وه، به لکو یاساو پړسا گه لیکي پیکخواوی بڼو دانراوه، کاتیک نه و گونجان و په یوه نندی به ده چه سپیت که شهرع به جوری که له جوره کانی ثیعتیارو حسابی بڼو دانابیت، بڼه زانایانی نوصولی فیقه، وه صفی گونجاویان، له پړوی حساب بڼو کردن و نه کردنی وه له شه رعدا، دابه شکردوه، بڼو نه م به شان هی لای خواره وه:-

۱۹۱- په که م: ((المناسب المؤثر: گونجانی کاریگر)) :

که بریتی به له و وه صفی که شهرع وای دانراوه، که خودی نه و شتی کردوه ته عیله تی هه مان حوکم، واته نه و حوکمه ی که له سر نه و گونجانه ی بنیات نراوه، نه م جوره ته ووترین جوری حساب کردن بڼو وه صفو، بڼه به (المناسب المؤثر) ناو نراوه، چونکه شهرع له به نه وه ی که به کامل و ته ووترین جوری حساب بڼو کردن ته ماشای کردوه، بڼه وه که نه وه وایه که ده لاله تی کردیت، له سر نه وه ی که وه که بلیت نه و حوکمه له وه سر چاوه ی گرتوه، یا خود شوینه واری که له کاریگری شوینه واری نه و گونجانه وه به ریا بوه و، نه م به به رزترین جوره کانی گونجانه و، له لای نه وانه ی که حیسابیان بڼو قیاس کردوه، هیچ راجیایه که نیبه له وه یدا که دروسته قیاس کردن له سر نه نجام بدریت و، نمونه که یشی وه که نابه تی: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النَّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ﴾^۲ واته: پرسیارت لی ده که ن، له سر سر جتی کردن له

1 الامدي ب ۲، ل ۴۰۵ و دواتر، فواتح الرحموت، ب ۲، ل ۲۵۵ و دواتر.

2 سورة (البقرة / ۲۲۲).

که ل نافرته تی بی نوێژدا، پێیان بلێ لهو حاله ته دا ده ربکه و نه وه، له سه ر جێیی له که ل نه که ن، چونکه لهو ده مه دا به ئازاره .

که حوکم لیڤه دا دراوه به واجبی دوورکه و تنه وه له ژنی بی نوێژ، که به و ده قه جێگیر بووه، ده سه وازه یه کی راشکاوانه یه که نه و ئازاره ی به هۆی بی نوێژییه وه دروست ده بیته، عیله تی حوکمه که یه و، که واته ئازاره که وه صفیکی کاریگه ره له سه ر پرۆسه که . هه روه ها وه ک فه رمایشتی پێغه مبه ر (ﷺ) ده فه رمویت: (إنما نه یته کم لأجل الدافه)، واته: به رگرم لیڤه کردوون له پاشکه و تکر دنی گۆشتی قوربانی، له به ر خاتری نه و عه ره بانه ی ده ره وه ی شاری مه دینه، که سه ردانی ئه م شاره ده که ن، که پێویستیان به خواردنه ! که ئه م ده قه راشکاوانه یه له سه ر نه وه ی که عیله تی به رگرتن له پاشه که وت کردنی گۆشته که، هاتنی نه و خه لکه یه، که به (الدافه) ده ربێدراوه، که واته نه و عیله ته وه صفیکی کاریگه رو شوینه و ارداره له سه ر حوکمه که .

هه روه ها وه ک نایه تی: ﴿وَابْتَغُوا الْيَتَامَىٰ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾ که نه م ده قه قورئانییه ئاماژه به وه ده کات که چاو دێری به سه ر مال و سامانی که سێکه وه که هیشتا بالغ نه بویت، نه مه حوکمیکێ چه سپاوه بۆ خاوه نه که ی و چاو دێره که ی و عیله تی نه م حوکمه یه مندا ل بوونیه تی و، نه مه یه ئیجماعی له سه ره، واته مندا لی عیله تی حوکمدانه، به سه ر چاو دێری کردنی سامانه که یدا.

۱۹۲- گونجانی سازاو ((المناسب الملائم)) :-

بریتییه له وه صفه ی که به لگه یه کی شه رعیی نه هاتوه، که خودی نه و وه صفه دابنیت، به عیله تی حوکمه که و، به لکو به لگه یه کی شه رعی له قورئان یان ئیجماع هاتوه. که خودی نه و وه صفه ی داناهه، به عیله ت بۆ جینسی حوکمه که، یاخود دانانی جینسی نه و وه صفه ی وه ک عیله تیک بۆ خودی حوکمه که داناهه، یاخود جینسی وه صفه که ی

داناوه وهك عيلله تيگ بۆ جينسى حوكمه كه، واته: ئىم حالته پاسته و خو پاشكاوانه نيه و، بهلكو سازانى له سهر كراوه.

جا نه گهر كه سى موجهه يد گونجاني له م جۆره ي كرده عيلله تي ههر حوكميكي شهرعي، ئوه و عيلله ت دانانه ي گونجاوو سازه له گهل په پره وو ميتؤدى شهرع، له عيلله ت دانانداو، له بهرپا كردنى نه حكامه كاندا، بۆيه پړۆسى به عيلله ت كردنه كه ي لى وهرده گيريت و، قياس كردن له سهريشى دروسته و، ليره دا چهند نمونه يه كه له سهر پروه جؤراو جۆره كانى ئىم جۆره گونجانه ده خينه پروو:-

أ- نمونه بۆ ئوه وه صفه ي كه شهرع خودى وه صفه كه ي كردۆته عيلله ت بۆ جينسى حوكمه كه، وهك چه سپاندنى ويلايه ت و سهرپه رشتياري بۆ باوك له سهر پړۆسى ماره كردنى كچه بچوكه كه ي، كه عيلله ت له م حوكمه دا له سهر پاى حنه فييه كان بريتييه له بچوكى ته مهنى كچه كه، نه وهك كچايه تي بوونى، به بهلگى ئوه ي كه شهرع شايه تي داوه، له سهر حساب بۆ كردن و ئيعتبار بۆ دانانى ئىم وه صفه، وهك ئوه ي كه ئىم وه صفه ي به عيلله ت داناوه، بۆ ويلايه ت و چاوديري كردنى سهر مولك و سامان و، له بهر ئوه ي كه ئىم جۆره ويلايه ت و ويلايه تي ماره كردنى كچه كه له يهك جينسن، واته ويلايه تي ره ها (مطلق)ن، بۆيه شهرع كه م ته مهن بوون و بچوك بوونى به عيلله ت داناوه، بۆ ههر شتى كه له جينسى ويلايه ت بيت، واته: كوم ته مهن بوونى، بۆ سهرجه م جۆره كانى ويلايه ت وهك عيلله تي ئه ژمار كردووه، كه واته بچوكى و كه م ته مهنى ئوه وه صفه شياوو گونجاويه كه په يوه سته به و حوكمه وه كه دراوه، له سهر ئوه ي كه ده بيت ماره كردنى شافره ت، كچ بيت، يان بيتوه ژن كه مندال بوو، ههر ده بيت به چاوديري و ويلايه تي سهرپه رشتياريه كه ي ئه نجام بدريت.

ب- نمونه بۆ ئوه وه صفه ي كه شهرع جينسى وه صفه كه ي وهك عيلله تيگ بۆ خودى حوكمه كه ئه ژمار كردووه و، داناوه، وهك كۆكردنه وه ي نويزه كان له پۆزى باراناويدا، له لايه ن ئوه شهرع زانانه ي كه برپاريان له م باره يه وه داوه، وهك پيشه وا ماليك، كه سوننه ت مۆله تي داوه، به كۆكردنه وه ي نويزه كان له پۆزى باراناويدا، به لام به پاشكاوى

عیلله تی ئەم حوکمە ی دیاری نەکردووە، بەلام بینراوە که شرع وەصفیکی هاو جنسی ئەم وەصفە ی که (بارانە)، بەعیللەت داناو، بۆ حوکمی کۆکردنەو، که هاو جنسیە که یش (سەفەرکردنە) چونکه باران و سەفەر هەردووکیان، لەیەک جینسن، چونکه هەردووکیان جیگا و دۆخیکێ لەبارن، بۆ ئەوێ که تیایاندا مرقۆ تووشی ناپەرەحتی و دژواری دەبێت، ئەم حالەتە یش شیاوە بۆ ئەوێ که ئاسانکاری و ئەرك لەسەر شان کهم کردنەوێ تیادا بکریت، لەسەر شانی مرقۆ مۆکەللەفەکان، هەروەها حوکمی دروستی کۆکردنەوێ نوێژەکان لەسەرفەردا، هەر هەمان ئەو حوکمە یه که لەبارانیشتا هاتوو، دراو، جا که شرع سەفەری کردۆتە عیللەت بۆ دروست بونی کۆ کردنەوێ نوێژەکان، ئەمە بۆ که مکردنەوێ ئەرکی سەر شانی کابرای سەفەرکارەو، ئەمەش بەلگە یه لەسەر ئەوێ که هەرشتی لە هەمان جینسی ئەم بێت، وەک (باران) دەبێتە هۆی موباح و دروستکردنی ئەو حالەتی کهم کردنەوێ ئەرکەو ئاسانکاری کردنەو دروستی کۆ کردنەوێ دوو نوێژەکان، کهواتە باران عیللەتی حوکمی دروستی کۆکردنەو، کانه بۆیه دروستی کۆکردنەوێ نوێژەکانی لە کاتی بەفرو تەرزە باریندا لەسەری قیاس دەکریت، نموونەکانی تریش هەروان .

ج- نموونە بۆ ئەو وەصفە ی که شرع جینسی وەصفەکە ی وەک عیللەت داناو، بۆ جینسی حوکمە که، وەک ئەوێ که بێ نوێژی ئافرەت که هۆکارە بۆ لابردنی نوێژکردن لەسەر شانی ئافرەتە بێ نوێژە که چونکه حوکمی شەریعی لەسەر ئەو هەیه، که ئافرەتی بێ نوێژ پۆژووی لەسەر نییه و نایگریت، لە کاتی بێ نوێژیدا نوێژی لەسەر نییه و نایکات جا که پاک بوویهو، گرتنەوێ پۆژووهکە ی لەسەر، بەلام کردنەوێ نوێژەکانی لەسەر نییهو، عیللەتی ئەم حوکمە یش لەو دایە که پابەندکردنی ئافرەتی بێ نوێژ، که پاک بوویهو، بەکردنەوێ نوێژە فەوتاوەکانی، لە کاتی دووبارە بوونەوێ کاتەکانیدا، ئەمە کاریکی سەخت و دژواری بۆی، بۆیه شرع ئەو بێ نوێژییه ی له جیگای ئەو سەختی و دژوارییه داناو و ئەژمار کردوو، بۆتە ئەلتەرناتیف بۆی، کردوویهتییه عیللەتی ئەوێ که حوکم بدات که گیرانەوێ نوێژەکانی لەسەر نییهو، لە شەریعەتدا شتی لەو شتیوازه

ههيه كه ده لالت دهكات، له سهر ئه وهى كه ئه وشتهى وهك بى نويزى وايه و له جينسى ئه وه، پيگهى سهختى و ئازار چه شتته، شهرع ئيعتبارى بى داناهه وه، كردويه تيبه عيلله تيك، بى ئه وشتهى كه له جينسى لادانى نويزه له سهر ئافرهتى بى نويز، بى نمونه، كه سهفه ركردن پيگه و سهخت و دژوارى چه شتته وه، حوكمى كورتكردنه وه و كۆكردنه وهى نويزه كان و دروستى شكاندنى پۆڙوو له مانگى په مه زانداو، له و حاله ته دا، له سهر ئه و سهفه رو سهختيه بنيات نراوه وه، ئه ندازهى هاوبه شى نىوان سه رجه مى ئه م ئه حكامانه، له گه ل حوكمى لادانى نويز له سهر ئافرهتى بى نويز، برىتتبه له ئاسانكارى كردن له سهر شانى كه سى موكه لله فو، لادانى دژوارى و له سهر شانى، كه واته دواچار هه موويان له يهك جينسن، هه وهك چۆن سهفه ركردن كه عيلله تى ئه م ئه حكامانه يه وه، جيگاي سهختى و دژوارى چه شتته، بى سهفه ركردن وه، بى نويزيدا بوون، هه ردووكيان جيگاي سهخت و ئازار چه شتنن و كه واته هه ردووكيان يهك جينسن.

نمونه يهكى تر وهك حهرامى خواردنه وهى كه مى ئارهق، هه ر چهنده بخۆريش سهر خوش نهكات، جا كه سى موجهت هيد واى ده بينى كه عيلله تى حهرام كردنى ئه م بپه كه مه برىتتبه له بهر بهست دانان بى ئه و پاساوو بيانوو پيگانهى كه ده بنه هۆكارى خواردنه وهى زۆرى ئارهق كه مرقۆ سه ر خوش دهكات وه، له نىوان ئه حكامه كانى شه ريعه تيشدا به لگه له سهر ئه م قسه يه ههيه، كه ئه ويش ئه وهيه كه به ته نها بوون له گه ل ئافرهتى بيگانه داو، عيلله ته كه يش برىتتبه له بپه وهى پاساوو بيانوو زياترو به رگرتنه له كردنه وه خراپه گه و ره كه، جا خواردنه وهى ئارهقى كه م وه، مانه وهى ته نيابى له گه ل ئافرهتى بيگانه، دوو وه صفن له يهك جينسن، كه ئه ويش پاساوو دروست كردنه بى حهرامكارى وه، حهرامى هه ردووكيشيان يهك شته، كه حهرام كردنى په ها (مطلق) ه، بۆيه كه مى له گيراوهى سه رخۆشكار (نببذ)، وهك (بپه ره) قياس ده كريتته سهر كه مه ئارهقه كه و ئه ويش حهرامه .

هه روه ها نمونه يهكى تر وهك وهى كه پاشماوهى (خواردن و خواردنه وهى) پشليله پاكه و پيس نيبه وه، پيغه مبه ريش (ﷺ) عيلله تى ئه م حوكمهى به وه دهر بپه وه، كه

فهرموويه تی: (إنما من الطوافین علیکم والطوافات)، واته: پاشماوهی یاخود بهرماوهی خواردن و خواردنه وهی پشيله پیس نییه، چونکه پشيله وهك خزمه تکارو دانشتوانی دیکه ی مال، دوورو نژیک به سرتاندا دهگه پښو دښو دهچن، که نه م به لگه یه له سهر نه وهی که عیله تی پاکبه نه که ی بریتیه له وهی که له گه پیده کانی هاتوو چڼی دهورو بهری مالانه، چونکه شتی زور هاتوچو بکات، چاوه پتی سهختی و دژاری لی ده کریت، که برپار له سهر پیسی بی رماوه که ی بده یز، وهك وایه که حوکم دراوه له سهر پاکی بوونه که ی له بهر نه وهیه که ناسانکاری له سهر شانی که سی موکله ف دروست بکاتو، سهختی له سهر شانی لابیات بویه ده کریت، بینینی شهرمگای نافرته له لایه ن دکتوره وه قیاس بکریت به پاکی نه و بهرماوهیه و، به دروست دابنریت، به پتی نه وهی که له هردوو پرسه که دا مه به ست لادانی دژاری و سهختیه له سهر شانی که سی موکله فو،

هردوو کیشیان له یهك جینسن، که هردووکیان چاوه پتی سهختی و دژاریان لی ده کریت، چونکه نه گهر بلتین دروست نییه که دکتور شهرمگای نافرته ببینی، له کاتی پتویستیدا، نه مه دیسان سهختی دینتته کایه وه، که واته به قیاس له سهر نه وهی سهر وه بیت، درسته.

۱۹۳- سییه م: (المناسب المرسل؛ گونجانی بهرله لاکراو)؛

نه میش بریتیه له وه صفه ی که به لگه یه کی تاییه نه هاتوه، حساب بق کردن یان نه کردنی رابگه یه نیت بومان، به لام بهرپا کردنی حوکم له سهری، بهرزه وه ندیه که ده هینتته کایه وه که به شیوه یه کی، گشتی، سهر پای شهریعت پشت راستی ده کاته وه و نه م جوره له و په وه وه که بهرزه وه ندیه که له بهرزه وه ندیه کانی شریعت ده چه سپینت، به شتیکی گونجاو و مناسب دیتته نه ژمارو، دواتر له و پوانگه یه وه که هیچ به لگه یه که سه باره ت به دروستی و نا دروستی نه و له نارادا نییه، بویه به (مرسل: بهرله لاکراو)، ناوزه رد کراوه، نه همیشه که به (المصلحة المرسله) نا و تراوه، له لای مالکی و حنبلو هاوراکانیان به به لگه دانراونو، له لای غیری نه وان، وهك حنفی و شافعیه کان، به به لگه

دانراوه، نمونه‌یش وهك، كۆكردنه‌وه‌ی قورئانی پیرۆزو، لیدانی دراوو، دانانی زیندانو، دانانی باج له‌سه‌ر زه‌ویییه كشتوكاڵییه‌یه فتح كراوه‌كانو، هتد.....

١٩٤- چواره‌م: (المناسب المغلی: گونجاوی هه‌لوه‌شاهه):-

كه‌ نه‌میش بریتییه له‌ وه‌صفه‌ی كه‌ واده‌رده‌كه‌وێت، كه‌ دهرده‌كه‌وێت، كه‌ گونجاوه، بۆ بنیات نانی حوكمیکی دیاریكراو له‌سه‌ری، نه‌مه به‌پێی خه‌یالۆ و بیر كردنه‌وه‌ی مڕۆقه‌كان، به‌لام شه‌رع ئیعتیارو حساب بۆ كردنی نه‌مه‌ی هه‌لوه‌شاندۆته‌وه، وه‌ك چۆن كه‌سێ وا بیر ده‌كاته‌وه، كه‌ كا‌برایه‌ك كه‌ ده‌مریۆ، كو‌پو كچی به‌جێ ده‌هێلێ كه‌ هه‌ردووکیان له‌یه‌ك به‌ره‌بابینو، به‌چكه‌ی یه‌ك كه‌سن كه‌ واته‌ ده‌بی‌ت له‌ میرات بردنیشدا یه‌كسانن، نه‌مه ته‌نها خه‌یالۆ و بیركردنه‌وه‌یه‌و، گونجاو نییه، چونكه‌ شه‌رع نه‌و گونجانو مونا‌سب بوونه‌ی هه‌لوه‌شاندۆته‌وه، به‌ ده‌قی قورئان، كه‌ هه‌روه‌ك پێشتریش با‌سمان كرد، كو‌پ دووه‌ینه‌ی كچ به‌شه‌ میراتی پێ بردیۆ، ده‌بیاتو، بۆیه نه‌مه بنیات نانی نه‌حكامی له‌سه‌ر دروست نییه، چونكه‌ به‌ ته‌واوی و قطعێ بیركردنه‌وه‌كه‌ و بنیات نانی حوكمی له‌و جۆره هه‌له‌یه‌و، به‌تاله‌.

١٩٥- ره‌وش و پێیازه‌كانی عیله‌ت:¹

مه‌به‌ست له‌ره‌وش و پێیازه‌كانی عیله‌ت (مالك العلة) بریتییه له‌ پێگایانه‌ی كه‌ به‌هۆیانه‌وه ده‌گه‌ینه ناسینی بوونی عیله‌ت له‌ نه‌سه‌كه‌داو، عیله‌تیش به‌چه‌ند پێگا و پێیازێك ده‌ناسرێته‌وه، كه‌ ناسراترینیان، بریتییه له‌، (ده‌قی شه‌رعیو، كو‌پای زانایانو، تا‌قیكردنه‌وه‌و، دا‌به‌شكردن).

1 الأمدي ب، ٣، ل ٣٦٤ و دواتر، فواتح الرحموت، ب، ٢، ل ٢٢٩ و دواتر التلويح والتوضيح، ب، ٢، ل ٦٨ و

۱۹۶- یه که م: ده قی شهرعی:

جاری واهیه، که ده قی شهرعی ده بیته به لکه له سر نه وهی که وه صیفیکی دیاریکراو، عیلله ته، بۆ نهو حوکه می که ده قه کی له سر هاتووه، له دهره نجامدا چه سپانی عیلله ته که، له گه ل ده قه که دا دیته دیو، له م حاله ته دا عیلله ته که به (ده ق له سر هاتوو: المنصوص علیه)، ناوزهرده ده گریته.

به لام نه وهنده هیه، که ده لاله ت کردنی ده قه که له سر عیلله ته که هه موو جاری به پاشکاوانه و پاسته و خو نییه، چونکه جاری واهیه که به تیله چاوو ئاماره هاتووه، هه رکاتیش پاسته و خو بوو، نه و ده لاله ت کردنه کی له سر نهو عیلله ته، به نووچۆر ده بیته، یان (یه کلاکه ره وه: قطعی) یه و، یان (ته مومژاوی: ظنی) یه و، له خواره وه له سر هه موو چۆره کان به نموونه وه ده دویتین:

۱- ده لاله ت کردن، له سر عیلله ت، به ده قی پاشکاوانه ی قطعی، که له غه یری عیلله ت هیه شتیکی تر خو نه گریته، که له م حاله ته دا ده لاله تی ده قه پاشکاوانه که له سر عیلله ته که قطعی و یه کلاییه و نه مه یش به ده سته واژه و دهر بپرین گه لیک ده بیته، که له زمانی عه ره بیداو هه ره له بنه په تدا بۆ (عیلله ت) دانراون، وه ک: (لکیلا: تانه بیته .... و، (لأجل کذا، له بهر فلان هوکار...) و هتد.... وه ک فرمایشتی قورئان که ده فره مویت ﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾^۱ که نه م ده قه به پاسته و خو پاشکاوانه نه وهی درکاندوو که عیلله تی نارندنی پیغه مبه ران (علیهم السلام) بریتییه له: ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ﴾ خه لکی پاساوو بیانوو نه مینه وه، له بهر ده م په روه ردگاردا که په یامیان پی نه گه یشتوو! هه روه ها فره مایشتی په روه ردگار که له قورئانی پیروژدا ده فره مویت: ﴿كَئِنْ لَا يَكُونُ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ﴾^۲

1 سورة (النساء / ۱۶۵).

2 سورة (الحشر / ۷).

واته: گرتنه بهری ئهم پښو شویتانه، له بهر نه وه یه که مولک و مال ته نه لای ده وله مهنده کان مؤنډپول نه کړیتو، ئیوه پښی نه گات، جا دواى نه وه ی که خواى گه وړه باسی چوڼیه تی به گه پخستنی ده سکه و ته کانی کرد، بڼه ژارو که م ده سته کان و هند...
 ئهم دهقه به پاشکاوانه نه وه ی دهر خستوه، که عیله ته تیايدا بهر گرتنه له وه ی که مال و سامان ته نه لای ده وله مهنده کان بیتو، غه یری نه وان هیچیان نه بیت.

هه روه ها قورئان ده فیه زمویت: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ﴾ واته: ئینجا که زه ید زه ینه به ی خواستو، پاشان پښکه وه نه یانکراو ته لاقیداو جیا بوونه وه، ئیمه له تومان ماره کرد، خودا نه و بریاره ی به هوی نه وه دا، تا هیچ دلته نگي، گفتیک بڼه برواداران له ماره کردنی ژنی به کوپ کراویان دروست نه بی و، به شتیکی ناشرین و ناپه سندی دابنښ.

ئهم دهقه راشکاوانه یه، له ده لاله ته کردنیشدا به ده لاله تیکی یه کلایي و قطعی، له سهر نه وه ی که عیله تی هاوسه رگیری پیغه مبه ر (ﷺ) له گه ل خاتوو زه ینه به دا، له دواى نه وه ی که زه ید (خو لیتی رازی بیت) ته لاقیدا، بریتی بوو، له لابر دنی دژواری له سهر شانی موسلمانان، له پرسى ماره کردنی ژنی به کوپ کراوه کانیاندا.

هه روه ها فهرمايشتی پیغه مبه ر (ﷺ) سه باره ت به مؤله تدانی به پاشه که وت کردنی گوشتی قوربانی، که پښتر پښی لى گرتبوو، که فهرموویه تی: (إنما نهیتکم عن إدخار لحوم الأضاحی، لأجل الدافه، فکلوا وادخروا) واته: من ته نه لاه بهر خاتری پښداویستی هه ژاران، ئیوه م له پاشه که وت کردنی گوشتی قوربانی بهر پښی گرتبوو، لیتره به دوا لیتی بخون و، لیشی پاشه که وت بکه ن، که عیله تی نه می کردنه که یه که مجار بریتی بوو، له پښداویستی گه شتیارانی شاری مه دینه به و خوراکه، جا که عیله ته که نه ما، حوکه که یش نامینیت، که حهرامی پاشه که وت کردنییه تی.

ههروه ها پیغه مبهه (ﷺ) ده فره مویت: (إنما جعل الاستئذان من أجل البص) واته: مۆلته وه رگرتن له چوونه مالآندا، تهنه له بهر خاتری چاو پاریزی دانراوه، تاشت گه لیک که نهینینو، نابیت ببینریت، بهر چاو نه که ون، که نه م دهقه راسته وخۆو راشکاوانه قطعی یه، له وهیدا که درکاندویه تی که عیله تی مۆلته وه رگرتن، بریتییه له بهر گرتن له ناگایی مۆف به سهه شتی کدا که دروست نییه، ناگایه هه بیت به سهه ریدا، بۆیه سهه برکردن و ناگایی مۆف له په نه ره وه بۆ ناو مائی که سانی تر قیاس له سهه ر ئه وه ی سهه ره وه کراوه و، نه مهیش هه ره حه رامه.

ب- ده لاله ت کردن له سهه ر عیله تی که به ده قی کی راشکاوانه، به لام له ده لاله ت کردنیدا، له به عیله ت بوونی ئه وه عیله ته دا (نا قطعی) یه، واته ده قه که ده لاله ت له سهه ر عیله ته که ده کات به لام له لایه کی تریشه وه بۆی هه یه، ده لاله تی له سهه ر شتی ترو لایه نی تر بکات، که ئه وه ده لاله ت کردنی تر، نابیته پێگر له ده رکه وتنی ده قه که له عیله ته که دا، بۆیه ده لاله ت کردنه که ی له سهه ر عیله ته که به راشکاوی ته مومژاوی (الصريح الظني) دیته نه ژمار، وه که فره مایشتی په روه ردگار له قورئانی پیروژدا که ده فره مویت ﴿كَتَبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ﴾ که پیتی (لام) له (لتخرج) دا، بۆ هۆکار (عیله ت دانانه)، هه رچه نده نه ویش هه لده گرتیت بۆ ناینده (عاقبه) بیت نه که بۆ عیله ت (تعلیل).

ج- ده لاله ت کردن له سهه ر به ده قی کی راشکاوانه له عیله ته که دا، به لام هه ره نامازه ده کات، به عیله ته که و ناگادارمان ده کاته وه له سهه ری، به جۆری که نیشانه یه که له نارادا هه بیت، که وای لی بکات، ده لاله ت بکات، له سهه ر عیله ته که و، نمونه ی ناشکرای له م جۆره، وه که، هاتنی پسته ی جه خت که ره وه (مؤکیده) به (آن)، له دوا ی پسته یه که هاتبیت، سهه راپای حوکه که په نگ پێژ بکات و بگرتنه وه، وه که فره مایشتی پیغه مبهه (ﷺ)، که له وه لامی که سیک سهه رته به به ره ماوه ی خواردن و خواردنه وه ی پشیله

فهرمووی: (إنه ليس بجنسی، إنها من الطوافین علیکم الطوفات) یاخود وهك نه وهی كه كه لاهمه كه له جیگای (وه لآم) دا، دابنیشیت، وهك پیغه مبه (ﷺ) ده فهرمویت: (اعتق رقبة) به نه ده یك نازاد بكه نه مه وه لآمه و بۆ كه سی وتراوه كه له په مه زانداو به زمانی پۆژوو له گه ل ژنه كه یدا سر جیتی كردییت.

یاخود وه صفه كه بیه سړیته وه به حوكمه كه وه، كه نه م پیکه وه به ستو و كۆنناكتو و پیکه وه گریدانه ده لاله ت ده كات له سهر نه وهی كه نه وه صفه ی به ستراوه ته وه به حه مكه كه وه، كه نه وه عیله ته كه یه، نه مه یش هه مان نه و شته یه كه زانایانی ئوصول ده ری ده بړنو ده لئین، هه لپه ساردنی حوكم به و شته یدا كه حوكمه كه ی لی هه لئینجراوه، نه وهی لی ده فامریته وه كه عیله ته كه هه مان نه و پسته یه، كه حوكمه كه ی لی وه رگیراوه، وهك قورئان ده فهرمویت: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾^۱ واته: ده ستی دزی پیاو ژن بېړنو، هه روه ها ده فهرمویت: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ^۲ واته: كه و كوپى داوین پیس، هه ر یه كه و سه د شه لاقیان لی بده نو، پیغه مبه (ﷺ) ده فهرمویت: (لا یریث القاتل) بكوژ میرات نابات و، هه روه ها ده فهرمویت: (لا وصیة لوارث)، واته: هیچ وه سیه تیكى مولك و سامانی كاری گه ری نییه، بۆ هیچ میرات به ری وه هه روه ها پیغه مبه (ﷺ) فهرموویه تی: (لا یقضی القاضی وهو غضبان) با دادوهر له كاتی توپه یدا بپیار دهر نه كات.

۱۹۷- دووهم: كورای زانایان: (الأجماع):

جاری واهیه، كه عیله ت بوونی وه صفیک به پښتای ئیجماع ده چه سپیت، وهك ئیجماع كردن له سهر نه وهی كه (برا) له بهر نه وهی كه له سهری باوك و له سهری داكیشه وه تیكه له و، سه رچاوه ی په چه له كی یه كینكه بۆیه پتیش ده خریت، به سهر (برا) ی ته نها باوكیدا، له میرات بردندا، واته، نه و تیكه لی دوو سه رییه كراوه ته عیله ت، بۆ پښخستنی

1 سورة المائدة (۳۸).

2 سورة النور (۲).

به سهر تیكه‌لی یهك سهردها، بۆیه له سهرپهرشتیاری كردنیشدا، هه‌روایه‌و، قیاس ده‌كریت له‌سهر میرات بردنه‌كه‌ی‌و، هه‌روه‌ها برازا، له‌برای دایكی‌و باوكی‌و، ئامۆزا، له مامی دایك‌و باوكی‌و پیش ده‌خزین به‌سهر برازا، له‌برای باوكی‌و، ئامۆزا، له مامی باوكی‌و، به‌و شیوه‌یه تا دیت..... له میرات بردندا، قیاس كراوه له‌سهر ئه‌و حاله‌ته‌ی كه له‌سهره‌تاوه هینامان.

١٩٨- ((تاقی كردنه‌وه‌و دابه‌شكردن: السبر والتقسیم)):

ئه‌گهر عیله‌ت به‌ده‌قی قورئان‌و فهرموده‌و ئیجماع نه‌چه‌سپا، ئه‌وا كه‌سی موخته‌هید په‌نا ده‌باته سهره‌لێنجانی عیله‌ت له‌ پێی تاقی كردنه‌وه‌و دابه‌شكردنه‌وه‌و، (السبر) به‌ مانای (الختبار: تاقی كردنه‌وه‌و) دیت‌و، مانای (تقسیم: ده‌به‌شكردن) ئه‌وه‌یه كه‌سی موخته‌هید ئه‌و وه‌صفانه‌ی كه‌ به‌گونجاویان ده‌زانیت، كه‌ بینه عیله‌ت بۆ حوكمه‌كه‌ پێزبه‌ندیان ده‌كات‌و، دواتر هه‌ر یه‌كه‌یان یه‌ك له‌دوای یه‌ك تاقی ده‌كات‌وه‌و سهره‌نجیان ده‌دات‌و، هه‌ر كامیان به‌شیای مانه‌وه‌ نه‌زانیت، به‌تالی ده‌كات‌وه‌و، لای ده‌بات‌و، هه‌ر كامیان به‌گونجاو بزائیت كه‌ ببیته عیله‌ت، ده‌یه‌لێته‌وه‌ تا دوای ئه‌م لابردن‌و هه‌شته‌وه‌یه، كه‌ بزائیت كام له‌و وه‌صفانه‌ خودی عیله‌ته‌كه‌یه‌و، جیای بكاته‌وه‌، جا كه‌سی موخته‌هید له‌م پێژه‌یه‌دا سود له‌مه‌رجه‌كانی عیله‌ت وه‌رده‌گریت كه‌ پیشتر باسمان كرد‌و، ته‌نها وه‌صفیك ده‌یه‌لێته‌وه‌ كه‌ ناشكراو چوار چۆه‌دارو گونجاو شیای گواستنه‌وه‌یه، بۆ نمونه ده‌ق هاتووه‌، له‌سهر حه‌رامی ئاره‌ق‌و، ته‌نانه‌ت هه‌ندی له‌ موخته‌هیده‌كانیش ئه‌و فه‌رمایشته‌ی پێغه‌مبه‌ریان (ﷺ) لا نه‌گه‌یشته‌وه‌، كه‌ ده‌فه‌رمویت: (كل مسكر خمر: گشت سهر خۆشكه‌ری ئاره‌قه‌) یاخود كه‌یشوته‌لای، به‌لام به‌ سه‌حیحی نه‌زانیه‌و بۆیه ده‌گه‌ریت به‌شوین عیله‌ته‌ی حه‌رامی ئاره‌ق‌دا، له‌ پێی تاقیكردنه‌وه‌و، دابه‌شكردنه‌وه‌، جا ئه‌و وه‌صفانه‌ی كه‌ ده‌كریت عیله‌ت بن بۆ حه‌رامی ئاره‌ق، پێزبه‌ندیان ده‌كات‌و، كۆیان ده‌كات‌وه‌، وه‌ك ئه‌وه‌ی كه‌ ئاره‌ق له‌ تری دروست ده‌كریت‌و، یان ئاره‌ق گه‌راوه‌و شله‌ مه‌نییه‌و، یان ئاره‌ق سه‌رخۆشكه‌ره‌و، دواتر به‌ر له‌چاوگرته‌ی مه‌رجه‌كانی عیله‌ت، ده‌بیت توێژینه‌وه‌ له‌سهر ئه‌م وه‌صفانه‌ بكریت‌و،

وه صفی یه کهم، که لیږده کورتی هیڼاوه، ناچیته سر غهیری خوی و تنها له سر خوی ده مینیته وه، بویه لای دهباتو، مهرجی عیله تیش نهویه که وه صفه که له نه صله وه بچیته سر فەرعه که، واته مونه عددی بیتو، دواتر وه صفی دووه میش لا دهبات، نهویش نهویه که څاره ق شله مینییه چونکه نه م ونییه و، کاریگریش له سر دروست ناکات دو، دواتر وه صفی سییه م ده مینیته وه، که سرخو شکر دنه که یه چونکه وه صفی کی ناشکرای گونجاوه له گه ل حومکه که دا، هه روه ها نمونه یه کی تر، وه کڼه وه ی که ده ق هاتووه، له سر نهویه که باوک مافی سر پر رشتی کردنی کچه بچوکه که ی هیه، له پرؤسه ی ماره کردنیداو، عیله تی نه م حوکه میش به ده ق، یاخود به ئیجماع نه چه سپاوه، بویه که سی موجه تید ته ماشای ده ق دکاتو، عیله ته که ی له دوشتدا کورت دکاته وه، یان له بهر نهویه که کچه و، یاخود له بهر نهویه که مندال و، له هه ردوکیان پاده میتی و، له دوی سره نجدان، وه صفی کچ بوونه که دورر ده خاته وه، چونکه به هیچ جوری له جوره کانی ئیعتیار دانان، نه ژماری نی کردووه و، دواچار نه و وه صفی (مندال بوونه) ی، ده مینیته وه، چونکه شرع، له سر پشتی مولکدا حسابی بق نه و عیله ته ی مندالیه تییه کردووه و، نه میش به لگه یه له سر نهویه که شرع وه صفی کی دیاریکراوی که (مندال بوونه)، به عیله ت داناه، بق جینسی حوکه که که نهویش بوونی ویلایه تی په ها (مطلق) ه، چونکه بوونی ویلایه ت و سر پر رشتیاری له سر مال و سامان و هه روه ها بوونی سر پر رشتیاری له سر ماره کردن، له یه ک جینسن، بویه موجه تید که وا بریار ددات، که نه و عیله ته ی نه و به دوایدا ده گه ریت، مندالیه تییه، نه ک کچایه تی، بویه دواچار بیوه ژنی که م ته من قیاس ده کریت له سر کچی که م ته من و، نه و به سر نه و ه شیدا ده چه سپیت که هه ر چه نده بیوه ژنیش هه ر ده بیت، له سر پر رشتیاره که ی له که سیکی ماره بکات و به خو سریتی شوونه کات.

بئگومان له پرؤسه ی تافیکردنه وه و به شکر دندا، پوانگه ی موجه تید که کان جیاوازه، موجه تید هیه، که وه صفی ک به گونجاو ده زانیت و، که چی موجه تید یی تر به گونجاوی دانانیت، بق نمونه حه نه فیه کان وای ده بینن، که عیله تی سر پر رشتیار بوونی باوک له

ماره کردنی کچه بچوکه که یدا بچوکیه تی، نه وه ک کچایه تی، به لام شافعییه کان کچایه تی به عیلله تی بریاره که ده زانن، نه ک بچوکی و مندالی.

هروه ها نمونه ی تر له پا جیایی نیوان شه رزانه کان، سه باره ت به ه لئنجانی و ده ست نیشان کرنی عیلله ت، وه ک نه وه ی که فرموده هاتووه، که گورینه وه ی هندی شت و که لو په لی وه ک یه کی به لام به نرخ ی جیاوازو زیاتر حرام کربووه، وه ک ئالتون و زیوو جوو، گهنم و خورماو، کشمیش و، له گپانه وه یکدا (خوی) یشی، تیادایه و هیچ به لگه یه کی شهرعی له ده قو ئیجماع له سر عیلله تی ئم حوکه نه هاتووه، بویه که سی موجهید له سر عیلله تی ئم حوکه ده کولتیه وه، بوی هیه، به ئیجتیه اددکردنی خوی و، له پتی تاقیکردنه وه و دابه شکردنه وه، به وه بکات که عیلله تی نه و حوکه برییه له وه ی که جینسی نه و کالایانه هه موویان یه ک شته و، نه و که لو په لانه هه موویان کیشانه ده کرین و، نه مهیش پای حه نه فییه کان و هاوړیکانیانه و، یاخود عیلله تی حوکه که نه وه یه که جینسی ئم شتانه یه کیکه و هاشانی ئمهیش نه وه یه که ئم که لو په لانه خوارده مه نین و، هروه ها به مه زنده مامه لایان له سر کراوه و، نه مهیش پای شافعییه کان و هاوړاکانیانه، یاخود عیلله تی حوکه که نه وه یه که نه و کالایانه خوارده مه نین و، شیاوی پاشه که وت کردن و، نرخ و مه زنده دارن و، نه مهیش پای مالکی و هاوړاکانیانه و، قیاس له سر بنه مای جوړی نه و عیلله تی که شه رزنانان ده ریان هیناوه، بهر پاده کریت، بویه له سر پای حه نه فییه کان، سه رجه م نه و شتانه ی که ده کریت، کیشانه بکریت هر چه نده خوارده مه نی نه بن، یاخود خوارده مه نی پاشه که وت کراو نه بن، نه و هر قیاس ده کرین، له سر نه و ده قه و، بویه له سر پای شافعییه کان، ته نها نه و شتانه قیاس ده کرین، که خوارده مه نین، یان نرخدارو مه زنده کراون و، له سر راه مالکیه کان، وه اجبه که نه و شته ی له سر خوراک و شته خوارده مه نییه کان قیاس ده کریت، ده بیت بگونجیت پاشه که وت بکریت، یاخود نرخ ی له سر دابرنیت و مه زنده بکریت.

کابرایه کی عه ره بی دهشته کی به تاییه تی و دهشت نه نقه ست له مانگی په مه زاندا سواری
ژنه که ی بوو، دواتر هاته خزمه تی پیغه مبر (ﷺ) و هه والی له سر نه م کرده وه یه ی
پیداو، نه ویش فه رمانی پی کرد، به که فاره ت دان^۱.

جا نه م فه رموده یه ده لاله ت ده کات له سر هۆکارو عیله تی حوکه که به لام ده لاله ت
ناکات، له سر وه صفیکی دیایکراو، به لکه بیت، له سر خودی عیله ته که، واته: ده قه که
له خۆگری عیله ته که یه، به لام له خۆگری وه صفیکی دیایکراو نییه، که ده لاله ت له سر
خودی عیله ته که بکات، جا ده قه که عیله ته که ی له خۆگرتووه، به لام پوخت کراو
پالچفته کراو نییه، له و شه خلّو خه لسه تانه ی که په یوه نندیان نییه، به پرسى عیله ت
بوونه که یه وه، بۆیه که سی موجه ت هید دیتو، عیله ته راسته قینه که پالفته ده کات، له و
شاخلو شتانه ی پیوه ی لکان، یان خویان پیوه ی هه لواسیوه، وه نه وه ی که
نه نجامده ری کرداره سیکسییه که کابرایه کی عه ره بی دهشته کی بووه، نه و دوو
پوودا ویش که له شارى مه دینه دا پوودا و کرده وه سیکسییه که ییش له مانگی په مه زانی

---

1 نه مه ده قى فه رموده که یه، که ده فه رمویت، نه بوو هوره یه (خوا لى پازى بیت)
گتپاویه تیه وه، گوتیه تی: کابرایه ک هات بۆلای پیغه مبر (ﷺ) و گوتی: نه ی پیغه مبرى خوا،
تیاچووم! پیغه مبریش (ﷺ) فه رموی: چى تى دایه بریوی؟! گوتی: سه رجیم له گه ل ژنه که م
به زمانى به پۆروو نه نجامدا وه پیغه مبریش (ﷺ) فه رموی: ده توانى به نده یه ک پزگارى بکى له
کزیلايه تی؟ نه ویش وتی: نه خیر له توانمدا نییه و پاشان فه رموی: ده توانى دو مانگ له سر یه ک
به پۆروو بیت؟ گوتی: نه ویش ناتوانم، جا پیغه مبریش (ﷺ) فه رموی: ده ی دانیشه، جا
پیغه مبریش (ﷺ) فه رموی: ده ی دانیشه، جا نه بوو هوریره ده لیت له م که یو به یه دا که نتمه
له خزمه ت پیغه مبردا (ﷺ) دانیشته بوین پیغه مبر (ﷺ) چنگه لى خورماى هیناو، فه رموی:
کابرای پرسىار کار کوا؟ کابرا وتی: من بووم! پیغه مبر (ﷺ) فه رموی: ده ی نه مه بگروه، بیکه
به خیر، کابرا گوتی: ئایا نه و خورمایانه به کاسانتیک بدهم، که له خۆم هژارو که م ده ست ترن؟! و
ده ی سویتد به خوا له م سه رزه وییه ی (شارى مه دینه) دا، هه ژار ترى تیا دا نییه، جا پیغه مبر
(ﷺ) بیکه نه و فه رموی: ده ی بیده به خیزانه که ت، رواه البخارى، ومسلم، وابو داود، واترمذی،

وابن ماجه، بروانه تیسیر الوصول، ب ۲، ج ۳۴۰.

هه مان سالدای پووی داوه، جا کابرای موجههید سه رجه می شو خه سه له تانه لاده بات و دور ده خاته وه، دواچار به و بریاره ده گات که پیشهاتی به ده ست نه نقهستی له و جوره له مانگی په مه زاندا نه وه خودی عیله تی حوکه که به و، واجب کاری که فاره ته که به، نه م پایه شافعییه کان و هاوړاگانیان له سهری ده پون به لام خه نه فی و هاوړاگانیان پوانگه به کی دورترین په چاو کردوه، له پرسې پالفته کردنی عیله تداو، عیله ته که له لای نه وان ته نها کرده وه سیکسیه که نییه، به لکو عیله ته که (له دوی پالفته کردنی ته واوه تی) بریتییه له شکاندنی ده ست نه نقهستی شان و شکری مانگی په مه زان، به وهی که کابرا کرده وه به کی نه جامداوه، که شکینه ری پوژوه که به، که سه رجی کردنه، یان خواردن و خواردنه وه یو، له م کاته دا سه رجی کردن وه شکینه ریکی رشوژو، به (دهسته واژه ی ده که که) چه سپاوه، به لام خواردن و خواردنه وه وه شکینه ری پوژو به (ده لالی تی ده که که: دلالة النص) جیگیر بووه، چه سپاوه¹.

پاشان له م پرسې (تنقیح المناسد) ده دا، پوانگه ی زانایانی موجههید له به کتری جیاوازه، جا هه ندیکیان وه صفیک داده نین به عیله ت، له کاتیکدا که گروپکی تر وه صفیک تر، وه عیله ت ده هیننه نه ژمار، هه روه که له چیرکی کابرای عه ره بی

---

1 مه به ست له (عباره النص) ده لالت کردنی دهسته واژه ی ده که که به له سه ر شو مانایه ی که له ده که که ده فامریتته وه، نیتر شو مانایه به شتیه ی نه صلی یان شونیکه وتی (تبعی) له ده که که بفامریتته وه، هه ر چونییه که، وه که په روه ردگار ده فامریتته وه: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الزَّوْا﴾ (سورة البقرة / ۲۷۵) که له م ده که دا مانای نه وه ی نیادا ده فامریتته وه، که مامه له (بیع) و (ریا: سوو) په کسان نین و، نه ویش مانای نه صلی ده که که به و، هه روه ها حوکه ی ده بریدراو (منصوق) ه که ی چه سپاندوه، به سه ر ده رنه بریدراو (مسکوت عنه) دا، به به لگی نه وه ی که هه ریدوکیان له یه که عیله تدا هاو به شنو، مانای دووه می نه م ده که نه وه به که حوکه ی مامه له (بیع) حه لان بوونه بییه تی و، حوکه ی سوخواردن (ریا) حه رام بوونییه تی، به لام (دلالة النص) به مانای ده لاله تی له فزه که به له سه ر حوکه که و، إنشاء الله نه م باسه له به شی چواره مدا دیت.

دهشته كيدا بينيمانو، تېړوانینی جیاوازی شافعی و حنه فییه كانمان له مهر نه و برسه
به رچاو كهوت!

۲۰۰- (تخریج المناط) یاخود (تحقیق المناط) یاخود (تحقیق المناط)،

هه لینگان و تویرینه وهی عیلله ته گان:

له و زاروه ئوصولیانه ی که جارو بار له گه ل زاروهی ئوصولی تردا تیکه لاری په یدا
ده گن، نه م زاروهی (تخریج المناط) و زاروهی (تحقیق المناط) به یه.

- (تخریج المناط):- به مانای هه لینگان و دهره ینانی عیلله تی حوکمه که دیت، که
دهق و ئیجماع ده لاله تی له سر نه کردوه، به سوود وهرگرتن له ئامرازه گانی، وهك تاقی
کردنه وه و دابه شکردن، که سر به په وشو و پڼگا گانی عیلله تن، که واته (تخریج المناط) به
مانای دهره ینانی عیلله تی نه و حوکمه دیت، که نه دهقی له سر هاتوه و، نه ئیجماعی
له سر کراوه، به و پڼگایانه ی که ده مانگه پپه نه زانینی نه و عیلله تانه ی که دهقی له سر
نییه و، ئیجماعی له سر نه کراوه، وهك گه یشتن به وهی که عیلله تی حرامی نارهب
خواردنه وه، سه رخوش کردنه که یه تی و، عیلله تی سه په رشتیاری باوک، له به شوودانی
کچه که یدا، بچوکی کچه که یه تی و، عیلله تی واجب بوونی کوشتنه وهی بکوژی به ده ست
نه نقه ست، نه وه یه که بکوژ کابرای کوژراوی به ئامرازو چه کی کوشتوه، که زیاتر
چاوه پوانی نه وهی ل ده کریت، که کوشنده یه، بزیه حوکمی کوشتنه وه له سر جه م
کوشتنانه دا ده چه سپیت، که به ئامرازی نه جامد رابن، که زیاتر چاوه پتی بکریت و،
ئامرازی کوشنده بن، ئیتر نه و ئامرازه له ئامرازه کوشنده کونه گان بیت، وهك شمشیر،
یاخود له ئامرازه نه فریندراوه گانی نه م چه رخه بن، وهك کلاشینکوف و هند .... به لام
سه باره ت به (تحقیق المناط) بریتییه له تېړوانین و تویرینه وه له جیگیر کردن و هاتنه دی
نه و عیلله تی که به دهق یان ئیجماع یان هه لینگان چه سپاوه، له و پیشهاتانه یدا، که
دهقی له سر نییه، وهك نه وهی که عیلله تی دوور که وتنه وه له ژنو، سه رجیتی نه کردن له

گه لیدا، له کاتی بى نوږتیدا بریتیه، له وهى تووشى نازار ده بیټ، بویه که سى موجهه ید ته ماشای نه وه ده کات، بزانت ته و عیله ته له خوینی منداډ بوونیشدا (نفاس) دیته دى؟! که بینى له ویشدا هه مان عیله ته له نارادا هه یه، نه و قیاسى به سهردا جى به جى ده کاتو، حوکمى نه سله که ده گوږینه وه، بۆ سهر فـهـرعه که، که نه و حوکمیش واجبى سهر جى نه کردنه له گه ل ټافره تداو، له کاتی بوونى خوینی منداډ بووندا.

- هه روه ها وهك، نه وهى که عیله تی حه رامى نارهق، که سهر خوښ کردنه که یه تی، جا کابرای موجهه ید له وه پاده میتى و، ته ماشای ناستى هاتنه دى نه و عیله ته له هه ر گپراوه یه کی ترده ده کات، که بینى له گپراوه یه کی تریشدا هاته دى، نه و حوکم نه سله که به سهر نه و فـهـرعه یشدا جى به جى ده کاتو، خواردنه وهى نه ویش حه را ده کات.

به کورتى و پوختى، (تنقیح المناط)، بریتیه له پاکړ کردنه وه و پالفته کردنى عیله ته له و شـهـخـلـو پهل و پړیانه ی که پټوهى لکاون و خړیان پټوهى هه لواسیوه و، له هه مان کاتیشدا هیچ کاریگه یه کیان له سهر نه و پرسى عیله ت بوونى نییه.

نینجا (تخریج المناط) بریتیه له دهره یتنانى عیله تیک، که نه ده قى له سهر وه، نه ئیجماعى له سهر کراوه، به هه ر پښگایه ک بیت، له و پښگایانه ی که ده مانگه یه نیت، به و دهره یتانه.

و پاشان (تحقیق المناط)، بریتیه له پامان و توږینه وه له بوونى عیله تی نه سله که ((له دواى چه سپانى و زانینى))، له فـهـرعه که دا.

۲۰۱- به شه کان، یا خود جوړه کانی قیاس؟-

هه روه ك گوتمان، قیاس له سهر هابه ش بوونى فـهـرعه که وه ستاوه له عیله ته که داو، له گه ل نه سله که داو، نه میښ به (قیاس الاولی)، واته قیاس له پیښتر ناوړه رد کراوه و، جارى وا هه یه، که ناستى نه و عیله ته له فـهـرعه که داو ناسته که ی له نه سله که دا به کسانو، نه میښ به (القاس المساوي) واته، قیاسى به کسان ناوړه و، جارى وا هه یه،

که عیله ته که له فەرعه که دا لاواز تره، وهك له نه سلّه که داو، نه مه یش به (قیاس الأدنی) واته قیاسی نرمتر ناو زهره کراوه.

- یه که م: - ((قیاس الأولى)):

بریتییه له و جوړه قیاسی که عیله ته که له فەرعه که دا، به هیژتره وهك له نه سلّه که داو، بویه چه سپاندنی حوکی نه و نه سلّه، به سهر فەرعه که دا له پیشتره، له چه سپاندنی به سهر نه سلّه که داو، به ریگه ی له پیشترو شیواو تر نه م کاره ده کریت، نمونه یش وهك نه م فەرماشته ی په روه ردگار که سه بارهت به پاسپارده ی چاکه کاری به رامبه ر به دایکو باوک ده فرمویت: ﴿فَلَا تَقُلْ هُمَا أَفِرٌ﴾ واته: هینده له گه ل دایکو باوکتندا، چاک بن که ته نانهت ووشه ی نازارای (ثوف) یش، له به رامبه ریاندا به کار مه هینن، که نه م ده قه تنانهت (ثوف) کردنیش له به رامبه ر دایکو باوکدا حرام ده کاتو، عیله تیش تیایدا، نه وه یه که نه و له فرزه نازاردانی لى ده فامریتته وهو، نه م عیله ته یش له لیدانی دایکو باوکدا بوونی هیه، به شیوه یه کی به هیژ ترو توند له وه ی که له نه سلّه که دا هیه، واته: له لیدانه که دا نازار زور زیاترو، وهك له ثوف کردنه که دا، که واته دواچار لیدانی دایکو باوکیش هر حرامه، به قیاس کردنی له سهر په وشی ده قه قورثانییه که، به لام به ریگای (القیاس الأولى)^۱ نه م کاره مان کرد، واته که ثوف کردن حرام بوو، که واته لیدان زور له پیشتره بؤ نه وه ی که چه ند قات له و زیاتر حرام بیټ.

1 سورة (الاسراء: ۲۳).

2 هندی له زانایانی اصول به لای نه وه دا چوون، که حرامی لیدانی دایکو باوک به ده ق حرامکراوه، نه وهك به قیاس کردن، چونکه عیله تی ده قی حرامکردنی ثوف کردن، به رگرتنه له نازاردانیان، نه م مانایه یش پوونه و مانای خوئی لى ده فامریتته وهو، پیویستی به هه لیتجان نییه و، هر که س عره بی بزانتت نه و مانایه ده زانتت و تی ده کاتو، نه م مانایه یش پوونه و، نه مانه پوونه له بابۀ تاکانی تری له م جوړه دا به پونتریش هاتووه و، پیویستی به هه والو دهره یتان نییه، بویه ثوف کردن به (عبارة النص) حرامکراوه و، لیدان به (دلالة النص) حرامه.

دووه: القياس المساوي؛ قیاسی یه کسان:-

نه میس بریتیه له و قیاسی که نه و عیله تهی حوکه که ی بنیات له سهر نراوه، له نه سله که دا چه ندیکه و ناسته که ی چونه و چندی لی هاتوته دی، له فهرعه که شیدا هر نه و نه ده له عیله ته که هاتووه ته دی و هه یه و یه کسانن، هه روه که له حه رامکردنی خواردنی مالی هه تیواندا، به سته مکاری به م نایه ته چه سپاوه که ده فهرمویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ آلِهَتِهِمْ ظُلْمًا إِنَّهُمْ يَكُونُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ (۱۰) واتسه: نه وانه ی که به سته م کاری مالی هه تیوان ده خۆن، نه وانه ناگر ده که نه سکی خۆپانه وه، له دوا پۆریشدا ده خۆینه ناگری به تینی دۆزه خه وه، که عیله تهی نه م حوکه بریتیه له ده ست دریزی کردنه سهر مالی هه تیو به سته مکاری یه کسانه له که لی پرهوشی نه و ده قه داو، له عیله ته که دا بۆیه حوکه سوتاندنه که و حوکه خواردن سته مکارانه که هه ریه کیکن و هه ردوکیان حه رامن.

سپیه م: ((القياس الأدنى)):-

بریتیه له و جۆره قیاسی که هاتنه دی عیله ته که یه که له فهرعه که دا لاوازترو که متر دیاره و ده رکه وتووه، وه که نه وه ی له نه سله که دا هه یه، هه رچه نه ده هه ردوکیان یه کسانن، له هاتنه دی نه سلی مانا که دا، نه و مانایه ی به هۆیه وه وه صغه که بووه ته عیله تهی پپۆسه که، وه که نه وه ی که سه رخۆشکردن عیله تهی حه رامبوونی ئاره قه، به لام نه م سه رخۆشکردنه به شتیه وه که نه و نه دازه یه کی که متر له گیراوه یه کی تری، وه که بیره دا هه یه، هه رچه نه ده له هه ردوکیاندا صیغه تهی سه رخۆشکردنه که بوونی هه یه، به لام له دووه مدا که متره، به لام هه ر هه مان حوکه به سه ردا جی به جی ده کریت.

۲۰۲- ئاستى به به لگه بوونی قیاس :-

پیشتر گوتمان که قیاس به به لگه یه کی شهرعی و به لگه یه ک له به لگه کانی نه حکام دیته نه ژمار، له سهر پای جه ماوه ری شهر عزانان، به لام له م رایه دا، ظاهری و، هندی له موخته زیل و جه عفریه کان^۱ پیچه وانه یانن و، نیستا نیتمه حقیقه تی قیاس و پایه کانی و مهرجه کانی و یاسا و پرسیا کانیمان پوونکرده وه، جا نیستا نه و به لگانه ی نه و گروپانه پوون ده که یه وه که قیاس به به لگه ده زانن، له گه ل پوونکرده وه ی به لگه ی نه وانه یش که قیاس به به لگه نازانن و پهوشی ده که نه وه.

۲۰۳- به لگه ی نه وانه ی که قیاسیان وه ک به لگه ی شهرعی چه سپاندووه :

نه وانه ی که قیاسیان وه ک به لگه ی شهرعی زانیوه و، جیکر کردووه بریک له به لگه ی قورئان و فهرموده و کارو کرده وه ی هاوه لان و به لگه ی عه قلییان هیناوه و، نیتمه گرنگترین نه و به لگانه لیتره دا کورت ده که یه وه و، تنها بوخته یه کیان لی باس ده که یین:

-یه که م: له قورئانی پیروزدا هاتووه که ده فهرمویت: ﴿فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾^۲ واته: په ند وه ریگرن نه ی خاوه ن فامه کان که خوی گه وره نه م بره گیه ی له دوی نه و پیشه اتانه باس کردووه، که له سهر هوزی (بنی نضیر) پوویاندا، که به هوزی کافر بوونیانه وه و فیکردنیان له پیغه مبه ر (ﷺ) و موسلمانان تووشی رسوایی دنیا بوون و،

---

1 لیتره دا نه ووده هه یه که زانایانی جه عفری نه و قیاسه به قیاس ده زانن که عیله ته که ی ده فی له سه ره و، به به لگه ی ده زانن و، له م جوره داو له م حاله ته دا، چه سپاندنی حوکه که بقی له ره که به ده ق جیکری ده که ن، نه وه ک به قیاس، هه ره ک نه مانه (قیاس الأولی) قبول ده که ن، به لام به (قیاس) ناوی ناوزه دی ناکه ن و، هندی له مانه هه به ر به (منصوص العلة) ی ده زانن، وه ک هه رامی لیدانی دایکو بارک، که له نایه تی (فلا تفعل لهما أف) ده فامریتته وه، بویه زانایانی جه عفری جگه له م جوره، جوره کانی تر قبول ناکه ن و، نه م رایه یش له نۆزینه ی زانا مه زنه کانی نه وان وه رگیراوه، جگه له (ابن الجندی)، پروانه (أصول الاستنباط)، دانراوه السید تقی الحیدری، ل ۲۵۸-۲۵۹.

2 سورة (الحشر/ ۲).

مانای ئەم ئایەتەیش ئەوەیە کە، تۆ پابەینن و سەرەنج بدەن، ئەو خاوەن عەقلە ساغەکانو، خۆ دوور بگرن لەو، نەبادا، بەهۆی ئەوەی ئەوان کردیان، ئێوەش بچن کاری لەو شێوەیە ئەنجام بدەن، تا تووشی ئەو نایندە پەشە ببن، کە ئەوان تووشی بوون، چونکە بێگومان نەریت و سوننەتی پەرەردگار یەک پەهەندی هەیە و بەسەر گشت لایە کدا بەیەک شێوە دەچەسپێتو، هەرشتی هات بەسەر شتێکدا، ئەو بەسەر هاوشێوەی ئەو شتەشیدا هەردیێتو، ئەمەیش مانای پراو پری قیاسەو، ئەوە پوون دەکاتەو کە (الاعتبار: پەند وەرگرتن)، واتە: گواستەو لەسەر شتێکەو بۆ سەر شتێکی تر، چونکە (الاعتبار) لە (عبور: گواستەو و تێپەر بوون) وەرگیراوە وەک دەگوێرێت، (عبرت النهر) واتە تێپەرم کرد، لە پووبارەکە و لێی دوورکە و تەمەو، ئاراستەکەیم پووە و ئاراستەیکە تر بەجێهێشتو، قیاسیش بریتییە لە گواستەوێکی حوکمەکە لە شتە قیاس لەسەر کراوەکەو، بۆ شتە قیاس پێکراوەکە، واتە دوو مینکەو، لەبەر ئەوەی کە (الاعتبار) بە دەقی ئەو ئایەتە پێرۆزەیی سەرەو فەرمانی پێ کراوەو، قیاسیش تاکێکە لە تاکەکانی (اعتبار) بۆیە، قیاسیش هەر وەک ئەو فەرمانی پێکراوەو، بێگومان فەرمان پێکراویش واجبەو، شتی واجبیش شەرعییەو حەرەم نییە کە واتە دواجار قیاس بەلچگەیکە شەرعییەو، بپراو پێکراوەو، کارکردن بەدەر هاویشتەکانی و داواکانی پێویستیەو، نابێت بگوێرێت، کە ئەم پێرۆزەیی بە بەلگەکردنی کە باسما کرد وانییەو، نەپێکاوەو وەرەگیراوە چونکە (اعتبار) بەمانای پەند وەرگرتن هاتووە، نابێت ئەمە بگوێرێت، چونکە ماناکردنی (اعتبار) بە (پەند وەرگرتن) ئەو بە بەلگەکردنی سەرەوێکی ئایەتەکان لە دەست نادات، چونکە (پەند وەرگرتن) کاتێک دەبێت کە ئەو شتەیکە هاوشێوەی شتەیکە تر، حوکمی هەمان شتە هاوشێوەکە وەرگرتبێت، وەک ئەوەی کە چۆن بگوێرێت، کە فلانە کەس لە کارەیکە دەرکراوە، چونکە ناپاکی کردووە، دەو پەند وەر بگرن ئەو فەرمانبەران، یاخود فلان قوتابی، لەبەر تەمبەلچی دەرەچووە، دەو کە واتە ئەو قوتابییهکان پەند وەر بگرن، ئەم قسانە مانایان نییە ئەگەر ئەو مانایە نەخرێتە سەر ئەو پەهەندیو، کە هەر فەرمانبەرێک ناپاکی بکات وەک ئەو فەرمانبەرە

دهرده کړیت له کاره کړی و، هره ها هر قوتابییه ک ته مبلای بکات له وانه کانیدا ده که ویت.

دووه م: له فهرمووده ناسراوه کړی (موغان دا، هاتوره که پیغه مبه ر (ﷺ) کاتیک وه ک دادور ناردی بۆ ولاتی یه مه نو، پرسپاری لیکرد، به چی قه زاوه تی خه لکی ده که یت و برپاریان بۆ دهر ده که یت؟ موغان (خوا لئی پازی بیت) له وه لامدا گوتی: به قورئان و، پاشان به سونه ت و، پاشان به ئیجتهاد، جا پیغه مبه ر (ﷺ) له سره شه م پریزه نندییه ی پازی بوو، په سندی کردو، قیاسیش هر جوریکه له جوړه کانی ئیجتهاد به په ئی، که واته شهرعییه و، به لگه یه که له به لگه کانی نه حکام.

- سییه م: - له سوننه تی پیغه مبه ردا (ﷺ) شوینه واری زور هن که به لچگن له سره نه وه ی که پیغه مبه ر (ﷺ) بیداری داوه له سره قیاس و، ده لاله تی هن، له سره نه وه ی که دروسته و ده کړیت قیاس بۆ هه لئنجانی نه حکام به کار به یتیریت، نمونه ی له م جوړه یش وه ک نه وه ی که گتیردراوه ته وه که پیشه و عومهری کوپی خه طاب (خوا لئی پازی بیت) هات بۆ لای پیغه مبه ر (ﷺ) و، گوتی شه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) نه مړو کاریکی زور گه وره ی ناپه سندم نه نجام داوه و، به زمانی به پوژووه و ماچی ژنه که م کردوه جا پیغه مبه ریش (ﷺ) له وه لامیدا فهرمووی: ئایا نه گه به زمانی پوژوو ئاو له دهمت پابده یت، پوژووت ده شکیت؟ نه ویش گوتی: نه خیر جا پیغه مبه ریش (ﷺ) فهرمووی: جا ئیتر چی؟! که واته شه م کاره یش هه روایه و، پوژووه کت به تال ناکاته وه، و لیره دا پیغه مبه ریش (ﷺ) قیاسی ماچی کرد، له سره ئاو له دهم دان و حوکمی نه شکانی پوژووی له یه که مدا، چه سپاند به سره دووه میندا.

هه روها له (ئین عیاسه وه)، (خوا لئی پازی بیت)، گتیردراوه ته وه که ئافره تیکی هوژی (ختم)، هات بۆ خزمه تی پیغه مبه ر (ﷺ) تا برپاریکی بۆ بدات و، به پیغه مبه ری (ﷺ) گوت: شه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) باوکم پیرو ئوفتاده یه و، ناتوانیت له سره ولاخ

خوی بگریټ، له م حاله تدا، فهرزی په روه ردگار له سر به بنده کانی خوی، واته حج، له سهری فهرز بووه، نایا من ده توانم له جیاتی نه و حج بکه م؟ پیغه مبر (ﷺ) له وه لاما، فهرمووی: به لی.

پاشان له گیرانه وه یه کی تر دا هاتوه، که کابرایه ک هاته خزمه ت پیغه مبر (ﷺ) گوټی: دایکم نه زری کرد، که حج بکاتو، دواتر فریا نه که وت و کوچی دواپی کرد، نایا من له جیاتی نه و دا حج بکه م؟ جا پیغه مبر (ﷺ) فهرمووی: نه ری! نه گهر فهرزی کی له سر بیټ، نابیت تو بیده یته وه؟! گوټی: به لی، دهی فهرزی خوی گهره له پیشره، که بوی بده یته وه^۱.

هروه ها له فهرموده ی صه حیدا هاتوه، که کابرایه کی ده شته کی هاته خزمه ت پیغه مبر (ﷺ) و گوټی:—

نه که م مندلیکی په شی بووه، به می خومی نازانم! جا پیغه مبر (ﷺ) فهرمووی: حوشرت هیه؟ گوټی: به لی، گوټی: چ په نگیکن؟ گوټی سوره حوشرن، گوټی: نه ی په نگی خاکیان تیادایه؟ گوټی به لی، جا پیغه مبر (ﷺ) فهرمووی: جا به پای تو نه م وشتره په نگ خاکیان له کوټوه هاتون؟ کابرا گوټی: نه ی پیغه مبر (ﷺ) خوا (ﷺ) جا کی ده لی له په چه له که وه نه یان هیناوه ته وه، واته له په چه له کدا نه په نگیان هه بوو بیټو، دواتر له وه چه دا په نگی دابته وه^۲، جا پیغه مبر (ﷺ) فهرمووی: دهی نه میس کی ده لچي له په چه له که وه نه یه یتاوه ته وه، ته واو، چ له دایکه وه بیټ، یان له باوکه وه، دواچار نه م مندا له په شه له چینه کانی رشه چه له ک کاری گهری وه رگرتبیټو، په ش ده رچوبیټ.

— چواره م:— بیگومان هاوه لان (خوا لیټیان پازی بیټ) له پیشمان و پروداوه کاند ا نیجټیه ادیان کردووه، هندی حکامیان قیاس کردووه، له سر هندیکی ترو، دوو

1 تیسر الوصول، ب، ۱، ل ۳۲.

2 إعلام الموقیعین، ب، ۱، ل ۱۳۷.

هاوشیوه که هه‌بوون، حکمی یه‌کیکیانیان گواستۆته‌وه بۆ سه‌ر ئه‌وه‌ی تریان و، یه‌که‌میان کردۆته‌ پوانگه، تا دووهم په‌ندی لۆ وه‌ریگریته، له‌وانه، ئه‌و فره‌مایشته‌ی ئه‌بین عه‌بیاس (خوا لێی پازی بیته) که بیستی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌هی کردووه، له‌ فره‌شتنی خۆراک، پیش وه‌رگرتنی و گه‌یشته‌ ده‌ستی فره‌شیار، جا فره‌مووی: هه‌موو شتی وه‌ک خۆراک ئه‌ژمار ده‌که‌م و، مامه‌ له‌ کردنی له‌ پیش گه‌یشتنه‌ ده‌ستی کالاکه‌ نازانم.

پرسی (عول) واته: زیاده‌کردنی ژماره‌ی به‌شی به‌شه‌ میراته‌کان و که‌م بوونه‌وه‌ی ئه‌ندازه‌ی به‌شی میرات به‌ره‌کان، به‌ مانایه‌کی تر زیاد کردنی ئه‌سلی مه‌سه‌له، که ئه‌م زیاد کردنه له ئه‌نجامی زۆری ژماره به‌شی خاوه‌ن به‌شه‌کانه‌وه په‌یدا ده‌بیته و، که ئه‌م پرۆسه‌یه به قیاس کردن کراوه، له‌سه‌ر ئه‌و پرسه‌ی قه‌رز، که ئه‌گه‌ر خاوه‌ن قه‌رز به‌کان قه‌رز به‌که‌یان له‌سه‌ر کابرای قه‌رز له‌و پرۆسه‌یه زیاته‌ر بوو، که کابرای قه‌رز له‌ دوا به‌جیماوه‌ هه‌یه‌تی، ئه‌وا له‌به‌شی سه‌رجه‌م خاوه‌ن قه‌رز به‌کان که‌م ده‌کریته‌وه تا به‌شی هه‌موویان بکات، که ئه‌م دوو پرۆسه‌ی (عول) و (قه‌رز)، له‌سه‌ر یه‌کتری قیاس کراون و، هه‌روه‌ها ئه‌بین عه‌بیاس، (خوا لێی پازی بیته)، باپیری له‌ مه‌سه‌له‌ی حه‌جب کردنی براکاندا قیاس کردووه له‌سه‌ر کوپه‌زاو، گوته‌یه‌تی: ئایا زه‌یدی کوپی ثابت له‌ خوا ناترسیته؟! که کوپه‌زای به‌ کوپ ئه‌ژمار کردووه و، که‌چی باپیری به‌ باوک ئه‌ژمار نه‌کردووه¹!!

و له‌ نامه‌که‌ی پیشه‌وا عومه‌ری کوپی خه‌طابدا، ئه‌بوو موسای ئه‌شعیری (خوا لێیان پازی بیته) هاتووه، که نووسیویه‌تی ((..... له‌و پرسانه‌یدا که ده‌هینریته‌یت، تیگه‌یشتنی خۆت به‌کار به‌ینه، له‌و شتانه‌یدا که قورئان و فره‌مووده له‌سه‌ری هه‌یج حوکمیکیان نه‌درکاندووه و، دوا ئه‌م حاڵه‌ته‌ شته‌کان له‌سه‌ر یه‌کتری قیاس بکه‌و، هاو وینه‌کانیان بناسه‌ و بزانه‌و، دواتر ئه‌وه‌ی که له‌لای خودا خۆشه‌ویسته‌ره و، له‌ هه‌قه‌وه‌ نزیکه‌تره، ئه‌وه‌یان جی به‌جی بکه‌².

1 إعلام الموقعین، ب، ١، ل ١٨٢، دواتر.

2 سه‌یری ته‌واوی نامه‌که‌ بکه، له‌ کتییی (إعلام الموقعین)، ب، ١، ل ٧٧ و دواتریش.

ئەم ھەوال گەلەو، ھاو وئەکانیان بەلگەن لەسەر کارکردن بە قیاس بە پتی ئەوێ
 کەس نکۆلی لێو بەکاتو، ئەمەیش مانای مۆتەواتیر بوونی مەعنەوی ئی دەفامریتەو، کە
 بەلگە یە لەسەر کارکردن بە قیاس.

پێنجەم: - ئامانجی لە دانانی ئەحکامە شەرعییەکان و بەشەرە کردنیاندا بریتیە لە
 بەجێهێنانی بەرژەوێندی مۆفەکانو، ھەر ئەمەیشە کە ئەو حیکمەتە کە مەبەست بوو،
 لە شەرعدا ناندو، لە نمونەیی ئەو شتانەیی کە لەگەڵ ئەم ئامانجەدا کۆکن، ھەموویان
 سەلمێنەری دروستی کارکردن بە قیاس، چونکە قیاس تەنیا بریتیە لە گواستەنەوێ
 ھەر حوکمێک کە لە پیشەتاتیکی دیاریکراویدا ھاتووە، بۆ پیشەتات گەلێکی ھاو بەشو وەک
 ئەو کە لە عیللەتدا وەک یەکو ھاو بەشێن، ئەم پێرسەییەش دادو حیکمەتی پەرورەدگار
 خواریارەتیو لە گەلێدا کۆکنو، میتۆدی شەریعەتیش، لە بەشەرە کردنی ئەحکامەکاندا
 ھاو پایە لەسەری، چونکە پەرەوێشی شەرع وانییە، کە شتی حەرەم بەکاتو، کەچی ھاو
 وئەکەیی بە حەلال بزانیت، یاخود شتی حەلال بەکاتو، ھاو وئەکەیی بە حەرەم بزانیت.

شەشەم: دەقەکانی قورئان و سوننەت بە پەرەھایی سنوردارو کۆتایی دارن، بەلام
 پیشەتاتەکانی خەلکی بێ کۆتایین و بێ سنورن، بۆیە ناکریت، کە شتی بێ کۆتایی، بە
 شتیکی کۆتایی دارو سنوردار دەورە بدریت، و دەبیت پەرەچاوی عیللەتەکانو ئەو مانایانە
 بکریت، کە دەقەکان لە خۆیان گرتووت، یان ئامارەیان پێ کردوون یاخود دەگونجیت کە
 ئەو مانایە لەو دەقەنەو دەربھێنرێن، دواتر ئەو حوکمەیی لەسەر ھاتووە، جی بەجی
 بکریتو، کە ئەم میتۆدە پراکتیزە کرا، ئیتەر شەریعەت سەبارت بە ھیچ پیشەتاتو
 پەرواویکی نوێ کە پیشتر پەروا نەدابیتو، دەقی لەسەر نەھاتبیت، بێ وەلام و ھەگبە
 خالی نابیتو، تەنگی پێ ھەلناچنریتو، چارەسەری سەرچەم گرفت و قەیرانەکان لە ھەر
 سەردەمێکدا بیت، دەکات.

۲۰۴- به لگه‌ی نه و گروپانه‌ی کار به قیاس ناکه‌ن:

نه‌وانه‌ی پیچه‌وانه‌ی کارکردن، به قیاس، کۆمه‌لێک به لگه‌یان هه‌ن که به پوختی، گرنکترین به لگه‌کانیان ده‌خه‌ینه‌پوو: -

- یه‌که‌م: خوای په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَاتَّعِذُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامِ﴾^۱ واته: نه‌ی باوه‌پداران، ده‌ست درێژی به‌سه‌ر فرمایشتی خوداو پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ) مه‌که‌ن، نه‌وانه‌ی کار به قیاس ده‌که‌ن و، بانگ‌شهی بۆ ده‌که‌ن، پیچه‌وانه‌ی ماناو ده‌لاله‌تی ئه‌م ئایه‌ته‌ن، چونکه قیاس ده‌ست پیشخه‌رییه به‌سه‌ر خوداو پیغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ)، که قسه‌کردن و حوکمدانه له‌سه‌ر پیشهاتێک که ده‌قی قورئان و سوننه‌تی له‌سه‌ر نه‌هاتوه هه‌روه‌ها په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾^۲ مه‌که‌ونه شوین کاری که زانستت پێ نییه‌و، په‌یره‌وی لیوه مه‌که‌ن و، قیاسیش شتیکی پر له گومانه، (ظنی)یه‌و، ته‌مومزاوییه، بۆیه کارکردن پێی کارکردنیکی بێ زانسته‌و، سه‌ر به‌و گومانه‌یه، له پاشخانی هه‌ق و راستی زیاد ناکات که نه‌و پاشخانه‌ی هه‌قیقه‌تیه‌ش نه‌وه‌یه که له قورئانی پیروژدا هاتوه.

هه‌روه‌ها په‌روه‌ردگار ده‌فرمویت: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيِينًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾^۳ واته: قورئانمان ناردۆته سه‌رت که پوونکردنه‌وه و پافیا‌ری هه‌موو شتیکی، بۆیه له قورئانی پیروژدا پوونکردنه‌وه له‌سه‌ر هه‌موو حوکمێک هه‌یه، ئیتر پێویست به قیاسکردن ناکات، چونکه نه‌گه‌ر قیاسێک له‌سه‌ر کارێک کرابێت که له قورئاندا هه‌بێت، ئیتر قورئان به‌سه‌رو، به‌کلاکه‌ره‌وه‌یه‌و، نه‌گه‌ر قیاس له‌سه‌ر شتیکی پیچه‌وانه‌ی قورئان کرابێت، نه‌و به‌ر په‌رچدانه‌وه‌یه‌و وه‌رنه‌گیراوه.

1 سورة (الحجرات) / (۱).

2 سورة (الاسراء) / (۳۶).

3 سورة (النحل) / (۸۹).

- دووه: شوینه‌واری زۆر له هاوه‌لانه‌وه (خوا لێیان پازی بێت) گێژدراوه‌ته‌وه، که سه‌رزه‌نه‌شتی (په‌ئی) یان کردووه‌و، نکۆلێیان له کار پێکردنی کردووه‌و، له وانه‌یش فه‌رمایشی پێشه‌وا عومه‌ر، که فه‌رموویه‌تی: (ده‌خیاتان بم، له‌که‌سانی په‌ئی واته‌، لێیان دوور بکه‌وه‌نه‌وه‌ چونکه‌ ئه‌و خاوه‌ن پایانه‌ دوژمنی سوننه‌تن، چونکه‌ توانای له‌به‌ر کردنی فه‌رموده‌یان نییه‌ بۆیه‌ پای خۆیان ده‌ر ده‌بێن، ئه‌وانه‌ گومپان و خه‌لکیش گومپاده‌که‌ن) و، هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: (ده‌خيلتان به‌، دوورین له‌ (المکاليه) یانی چی، ئه‌ی پێشه‌وا؟! فه‌رمووی (المکاليه) واته‌: (مقياسه) قیاس کردن و، پێشه‌وا عه‌لی کوپی ئه‌بو طالیب (خوا لێی پازی بێت) ده‌فه‌رموێت: ئه‌گه‌ر ئایین له‌ په‌ئی و عه‌قل و هه‌ریگه‌یه‌ت، ئه‌وه‌ ناوه‌وه‌ی گوێه‌وه‌ی و خوفه‌کان له‌ مه‌سحکردندا له‌ پووی ده‌ره‌وه‌ی له‌ پێشتر بوو، ئه‌م شوینه‌وارانه‌یش به‌لگه‌ن له‌سه‌ر سه‌رزه‌نشته‌کردنی و، به‌ به‌لگه‌ ئه‌ژمار ناگرێت و، بۆیه‌ دواجار کاری پێ ناگرێت.

- سییه‌م: قیاس ده‌بێته‌ هه‌ی پاجیایی و گرفت له‌ نێوان گه‌لدا، چونکه‌ له‌سه‌ر فه‌رمانگه‌لیکی گومانای بنیات نه‌راوه‌، که عیله‌تی ئه‌سه‌له‌کان ده‌رده‌هێنێت و، به‌سه‌ر فه‌ره‌که‌ندا جێ به‌جێ ده‌کات و، پوانه‌گه‌کانیشی بۆ ئه‌م کارانه‌ جیاوازن، بۆیه‌ ئه‌حکامه‌کانیش که ده‌رهاویشه‌ی ئه‌و پوانگانه‌ن، ئه‌وانیش جیاواز ده‌رده‌چن و، دواجار له‌سه‌ر ته‌نها پێشه‌هاتێک چه‌نده‌ها ئه‌حکامی جو‌راو جو‌ر به‌رپا ده‌کرێت و، به‌مه‌یش گه‌لی پاجیایی تێ ده‌که‌وێت و، جیاوازی و پاجیایش کاریکی سه‌رزه‌نشت کراو و سوپاس نه‌کراوه‌و، قیاسیش که هه‌وکاریکه‌ بۆ پاپێچکردن به‌ره‌و جیاوازی و پاجیایی بۆیه‌ نه‌ویش هه‌ر سه‌رزه‌نشته‌کراوه‌.

- چواره‌م: ئه‌حکامه‌کانی شه‌رع له‌سه‌ر بنه‌مای یه‌کسانی له‌ نێوان دووشتی هاو وینه‌دا یاخود جیاواز بوون، له‌ نێوان دووشتی دژ به‌یه‌که‌دا، بنیات نه‌راوه‌، هه‌ر بۆیه‌ له‌ شه‌رعه‌دا حوکم گه‌لیکی جیاواز ده‌بینین، بۆ فه‌رمانگه‌لیکی هاو شیوه‌و، یاخود ئه‌حکامی هاو شیوه‌ به‌دی ده‌که‌ین، بۆ فه‌رمانگه‌لیکی جیاواز له‌ یه‌کتری، نمونه‌ بۆیه‌که‌ میان وه‌ک، لادانی نوێژ و پوژوو له‌سه‌ر ئافره‌تی بێ نوێژ، له‌ کاتی بێ نوێژییه‌که‌یدا وواتر له‌سه‌ری

دانراوه، که پۆژوهه که بگریتهوه، به لام قهزاکردنهوهی نویژهکانی لهسەر نییه، له دواى پاکبونهوهی وهروهه پتویستی برینی دهستی دز، به لام بریار دراوه به نهبرینی دهستی کهسیک، که به ناشکرا شتی له کهسیک به زۆر دهستییت و دهبیات و، هیچ جیاوازی له نیتوان ئه دوانه دا نییه و، هروهه نوونهی تر وهک، دانانی شهلاقدان لهسەر کهسی بوختان بکات، بۆیه کهسیکی تر که گوايا داوین پیسی کردووه، به لام بوختانکار بهوهی که کوفری کردووه، شهلاقدانی لهسەر نییه، ههه چهنده کوفر زۆر ناشرینترو خراپتره له داوین پیسی.

نموونه بۆ دووهمیشیان، وهک خۆل وهک ئاو به پاک کهروهه دانراوه و، کهچی شتی لهیهکتری جیاوازیشن.

جا که شریعت پهچاوی هاو شیوهی نهکرد، له نیتوان شتهکانداو، له کاتی بهشهرع کردنی نه حکامهکاندا ئیتر قیاس نابیته بهلگه، چونکه قیاس پشت به یهکسانی و هاو شیوه بوون ده بهستی و، هروهک باسیش کرا، شریعت حساب بۆ ئهه دووانه ناکات.

٢٠٥- قسهی له پیشت (الراجح) لهه بارهیهوه:-

له راستیدا، مه بهستی نهوانهی که قیاس بهفرمی ناناسیتن و، به بهلگهی ناهیتنه نهژمار، نهوهیه که دهیان هیت وابهستی دهقهکان بن و، شریعت بپارین له شهلقان و تیکچچن و، به پێ کردنی کارو باری به پێی داواکردنی ئارهزووهکان و، کومه له بهلگهیه کشیان دهست کهوتووه، که پالپشتی له واپیه دهکن، که به لایدا چوون و، هروهه نهوانهیش که قیاس به بهلگه دهزانن، مه بهستیان لهه کارهیان نهوه نییه، که پیچهوانه دهقهکان ببهوه، یان له بهرامبهریان و بهسەر نهواندا بریاری تریدهن و، یاخود دوربکه ونه لیتیان و، به شپزهیی پوو له نه حکامهکانی شریعت بکهن و، بێ ئامانج سهیریان بکهن و، لایهنی ئارهزووی خویان زال بکهن، بهسەر لایهنی نه حکامه شریعیهکانداو، بینیمان که مهرج گه لیکیان دانان، بۆ دروستی قیاس، تا نهکونه ناو شتی نادروستهوه، جا به راستی ههردوو گروپه که له ههولێهکانی خۆیداو، له نیازپاکیدا

پټکاو په تی به لام سه ره پای نه مه‌یش، ده بیټ نه وهی که له پټشتره و (راجح) ه له پای نه م دوو گروپه، بیخه ی نه پوو.

له کاتی تیږمان له به لگه کانی ه ردو و گروپه که و، له کاتی سه ره نچدان له بنه مای نه حکامه شه رعیه کان و نامانجی شه ردانان، له پوانگه ی سه راپای ه موو نه مانوه، سه رمان له وه وه درده چټت که قیاس به لگه یه و، پای نه و گروپه له پټشتره و، (راجح) ه، که وه ک به لگه یه کی شه رعی ته ماشای ده که ن.

دریژه باسی نه م پرسه‌یش نه وه یه که، سه رجه م نه حکامه کانی شه ریه ت خاوه نی عیله تی تایبه تی خویانن، واته نه و نه حکامانه له سه ر عیله ت و وه صف گه لیک بنیات نراوه، که نه و نه حکامانه نه و عیله ت و وه صفانه ده خوانن، نیتر نه حکامی په رستن بن، یان مامه له کردن، چونیه که، به لام نه وه نده ه یه که نه حکامه کانی په رستن، بۆ نیته داپوشراون و، پټگامان نییه، که به دریژی په ی بیه ی پټیان، هر چنده که دلمان به کلاییه، له سه ر نه وه ی که نه و عیله تانه له و نه حکامانه ی په رستندا ه ن و، نه حکامه دیاریکراوه کانیش خویان خوازیاری نه و عیله تانه ن له نه حکامه کانی په رستندا، واته: هر ده بیټ هه بن و بوونیان هه بیټ.

به لام له نه حکامه کانی مامه له کردندا ده کریټ هه ست بکه ی ن و په ی به ی به عیله ته کان و، که توانرا هه ست بکه ی ن، به عیله ته کان به پټگایه کی دروستی وه رگیراو، نیتر ده کریټ، نه حکامه کانی نه و عیله تانه به سه ر سه رجه م نه و پټشهانانه دا گشتاندنی بۆ بکریټ، که نه و عیله ته یان ه یه، نه مه‌یش به پټی نه و په وشه ده کریټ و، نه نجام ده دریټ، که له پشت میتودی شه ریه ته وه ی، بۆیه شه رع کردنی نه حکامه کان و، هه روه ها کارکردن به پټی نه و لیکچوون و وه ک په ک بوونه ی که قورنانی پړوژ له زور له ده قه کانیدا ده لاله تی له سه ر ده کات، چونکه قیاسکردن له سه ر بنه مای نه و به رپاکراوه، که نه حکامه کانی شه ریه ت خاوه نی عیله تی خویانن و بی عیله ت نیږ و، دواچار یه کسان کردنی دووشتی وه ک یه ک و لیکچوو و، جیا کردنه وه ی دووشتی له یه کتری جیاواز، کاریکی دروسته و، هیچ ته نگیه کی تیا دانیه و، نیعتیباری خوی ه یه و، سروشتی مرقشیش خودا

له سەر ئه و جیا کردنه وه یه دروستی کردووه و، ده قیکی زۆری قورشان هه ن، که ئاماژه به مه ده که ن، له و به لگانه ییش که ئه و گروپه ی قیاس به به لگه ده زانن، هه ئاویانه ته وه، وه ک ئه وه ی که خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿فَاعْتَبِرُوا يٰۤأُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾^۱ که به یشتر مانامان کردو، نمونه ی ئه مه ییش زۆره، وه ک ئه و فه رمایه شته ی په روه ردگار که ده فه رمویت: ﴿اَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ اُولٰٓئِكُمْ اَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِی الزُّبُرِ﴾^۲ واته: ئایا به ی باوه په کانی ئیوه، ئه ی عه ره به کان! باشترین له به ی باوه په کانی گه لی نوح و عادو سه مود؟! تاهوای په زگار بوونیان به ی؟! یاخود به رانه تتان به ی هیه، له سزا، له کتبه ئاسمانیه کاند، واته، په سوله ی په زگار بوونتان به ی هاتووه؟ که تووشتی ئه و به لایانه نه بن؟!

هه روه ها په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِی الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ اَمْثَلُهَا﴾^۳ واته: ئایا ئه و به ی باوه په رانه به پوه ی زه ویدا نه چوون؟ تاسه یر به کن، چۆن بووه، پاشه په ژدی ئه وانه ی به یشیان؟! هه رچیه کیان هه بوو، خودا له ناوی بردو ناوچه و ولاتی ویران کردن و تا قی مال و مندالی نه هه شتنو، به ی هه موو به ی باوه په کانیش وینه و ئه مثالی ئه و دوا په ژده هیه .

هه روه ها په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَكَذٰلِكَ نَجْزِی الْمُجْرِمِیْنَ﴾^۴ هه ر ئا به و شه ۆزه ییش سزای تاوانباران ده ده یین، جا دوا ی ئه وه ی که خوای په روه ردگار باسی ئه و به لا سه ختانه و ئه و سزا ئازار او بیانه ی به ی گه یرا یینه وه، که به خه ی گه لی عادیان گرتو به سه ر یاندا هات، ئه م ئایه تانه و هاو وینه کانیان ده لاله ت له سه ر ئه وه ده که ن، که

1 سورة (الحشر/ ۲).

2 سورة (القمر/ ۴۳).

3 سورة (محمد/ ۱۰).

4 سورة (الأعراف/ ۴۰).

حوکمی هه رشتی به سه ر هاو وینه که یشیدا هه مان حوکم ده چه سپیت و، نه مه یش
 سوننه ت و په وشى خوائ په روه ردگار له بوونه وهرداو، نه گهر به م شتوازه نه بووايه ت،
 نه وا له ده سته واژه ی نایه ته کاند ههچ مانایه ک به دی نه ده کراو، ههچ ده لاله ت و په نديکيان
 له خړ نه ده گرت و، نه ده کرا به لگه یش و، هه روه ها نه وه ده قه قورنانيان نه نه وه يان پوون
 کردوته وه، که حوکمی خودايه به کسانى له نتيوان دوشتي جياوازدا ناچه سپينيت و، هه ر
 که س به دروستى بزانييت و، که خودا له نتيوان دوشتي جياوازدا، يه ک جور حوکمی
 چه سپاندوه، نه وه نه وه که سه شتيکی داوه ته پال خوائ په روه ردگار که شايسته ی
 خودا نيه، نيت زانيبتي به م نالايه قيه و تاييه تي کردبتي، يان نه يزانيبتي و، له خړوه
 کردبتي، هه ر چونه که، که، جا په روه ردگار ده هه رمويت: ﴿أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْجَاهِلِينَ﴾^(۳۵)
 مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ^(۳۶) واته: نایا موسلمانان وه ک تاوانباران لى ده که ين؟ چيتانه
 حوکم و برپاری وا ده دهن؟ چونکه ههچ کاتيک نابيت، چاکه کارو خراپه کار چونه ک
 مامه له يان له گه لدا بکريت، هه روه ها قورن ان ده هه رمويت: ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا
 السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءٌ نَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا
 يَحْكُمُونَ﴾^(۳۷) واته: ناخو نه وانه ی برويان نيه و گوناخ و تاوانيش ده که ن، پتيان
 وايه، که وه ک نه وانه يان داده نتيان برويان هيتاوه و کاره چاکه کانيان نه دجامداوه؟ هه رگيز
 شتي وا نابيت، نينجا پتيان وايه، که ژيان و مردنيان به کسانه؟ واته پتيان وايه وه ک يه ک
 ده ژينو ده مرن؟! به رستي خراپه نه وه دادوه رييه ی ده يکه ين! نه گهر پتيان وابت که
 هه ردولا به کسان ده بن.

1 سورة (القلم / ۳۵-۳۶).

2 سورة (الجاثية / ۲۱).

و ههروه‌ها په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ﴾^۱ واته: ئایا ده‌کړیت نه‌وانه‌ی که باوه‌رپان هتیاوه‌و کاره چاکه‌کانیان کردوه، وه‌کو به‌دکاران و ئازاوه‌گټران له زه‌ویدا دابنیت و وه‌ک یه‌ک حسابیان بۆ بکه‌ین؟! یاخود ده‌بیت خه‌لکانی پاریزکار، له گوناح و تاوان، وه‌کو خه‌لکانی خراپه‌کار دابنیت؟!

که‌واته: قورئانی پیرۆز شایه‌ته له‌سه‌ر دروستی یاسای یه‌کسان کردنی نټوان دووشتی لیکچوو، جیاکردنه‌وه‌ی نټوان دووشتی له‌یه‌کتری جیاواز، و قیاسیش هه‌ر نه‌مه‌یه‌و پرکتیزه‌ کردنیه‌تی به‌سه‌ر نه‌و پېشهادانه‌یدا، که ده‌ق نه‌هاتوه، له‌سه‌ر چوڼیبه‌تی حوکمه‌کیان، به‌لکاندنیان به‌و حوکمانه‌وه که ده‌قیان له‌سه‌ر هاتوه، به‌هوی نه‌وه‌وه که نه‌و دوو پېشهاده‌ هاو وینه‌و، یه‌کسانن له‌و عیله‌ته‌یدا، که حوکمه‌که داوای دی‌کات، بۆیه دواچار یه‌ک حوکمیشیان ده‌بیت.

به‌لام نه‌وه‌ی که نکۆلی کارانی قیاس به‌ به‌لگه‌ی ده‌که‌ن، نه‌وه هیچ بنه‌مایه‌کی به‌لگه‌ ئامیزی نییه‌و، ده‌لاله‌ت ناکات، له‌سه‌ر بانگه‌شه‌کانیان، چونکه قیاس بۆ شتیکه که ده‌ق له‌سه‌ری نه‌بیت، له‌و پرسه‌داو، نه‌مه‌یش پېچه‌وانه‌ی نه‌م ئایه‌ته‌ نییه، که ده‌فه‌رمویت: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾^۲ و هه‌روه‌ها دژی نه‌م ئایه‌ته‌یش نییه، که ده‌فه‌رمویت: ﴿وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا﴾^۳ که سه‌رجه‌می نه‌م ئایه‌ته‌ پیرۆزانه‌مان ماناکردن، هه‌روه‌ها له‌به‌ر نه‌وه‌یه که قورئان پوونکه‌ره‌وه‌ی هه‌موو شتیکه، واته له‌پووی له‌فزو مانایشه‌وه حوکمه‌کان پوون ده‌کاته‌وه، مانای نه‌وه نییه، که سه‌رجه‌می حوکمه‌کان،

1 سورة (ص/ ۲۸).

2 سورة (الاسراء/ ۲۶).

3 سورة (النجم/ ۲۸).

ده قی پاشکاوایان له سهر بیت و قیاسیش په یوه ندی به ده لاله تی قورنانه وه هیه، له سهر مانای نه حکامه کان، بویه ناتوانین ده سبه رداری قیاس ببین.

ثینجا سه باره ت به و شوینه واران هی که له هاوه لانه وه (خوا لییان پای بیت) پیمان گه یشتووه، که سهرزه نشتی راو پیاس کردن ده کن، نه مه مه به ست پیتی پای خراپ و، قیاسی خراپ و، نیمه ملکه چی نه وه ین که له قیاسیشدا، هیه چاکه و هیه خراپ و، قیاسی خراپ نه وه هیه که نه و پای و مرجانه ی که باسما ن کردن، تیایدا هاتونه ته دی.

ثینجا قیاسی خراپ نه وه هیه که، پیچه وانه ی نه مه بیت، وه ک قیاسی نه و به تالکارو ههرزه گزیانه ی که ده لین: ﴿قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا﴾^۱ له کاتیکدا که هه قیقه تی مامه له کردن جیاوازه و دزه له گه له حه قیقه تی سووخریداو، هه روه ها وه ک نه وه ی که خودای په روه ردگار له سهر زمانی براکانی (سیدنا یوسف) سلوی خودای له سهر بیت، بومان ده گیزپته وه، که ده فهرمویت ﴿إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ﴾^۲ واته: نه گهر بنیامینی برای یوسف دزی بکات جیتی سهر سورپمان نییه، چونکه یوسفی برایشی پیشتر دزی کردووه، هه روه ها وه ک قیاسی به تالی شهیتان، که له سهر نه و به مایه قیاسی کردووه که ناگر به پیزتره له قور و، له بهر نه وه ی که له ناگر دروست کرداوه، نه وه به بانگه شه ی شهیتان خوی، به پیزتره له ناده م که له قور و گل دروست کراوه، بویه نه و شیاوی کړنوش بردنه، نه وه ک ناده م! جا نه مه قیاسیکی به تاله، یاخود به به لگه کردنی قیاسیکی به تال و بوش و، پاشان بوونی قیاسی خراپ، نه مه له به به لگه بوونی قیاسی دروست که م ناکاته وه، چونکه نیمه ده بینین ته نانه ت شت گه لیکی ته واو نادرست ده درپته پال سوننه تی پیغه مبر (ﷺ) و نه م دانه پال خراپه یش له واجبی په پیره وی کردنی سوننه ت و نه ژمار کردنی وه ک به لچکه یه کی شهرعی که م ناکاته وه، جا له قیاسیشدا هر به م شیوازه یه، نه گهر قیاسی خراپ بینرا، نه مه مانای نه وه نییه، که

---

1 سورة (البقرة/ ۲۷۵).

2 سورة (یوسف/ ۷۷).

ئيتر دهبیت به ته واوه تی دهست له قیاس کردن هه لچگرین و به به لگه یه کی شرعی نه هیتینه نه ژمار.

ئینجا سه باره ت به وهی که گوتویانه قیاس، جیگای قوت بوونه وهی پاجیایی و گرژییه، نه وه به پاستی پاجیایی له هه لیتنجانی نه حکام ته نانه ت له سوننه ت و قورئانیشدا هه یه و، هه روه ها پاجیایی له مرهجه کانی دروستی سوننه ت و ده لاله ت کردنیان له سر نه حکامه کان هه یه و، هه روه ها رشاجیایی له شتوازی تیگه یشتن هه ندی له ده قه کانی قورئانیشدا هه یه و، که سیش به م هۆیه وه و به هۆی پاجیایی بوونه وه بانگه شه ی نه وهی نه کردوه، که ئیتر دهبیت واز له سوننه ت بهیتن و نه حکامی لیه ده نه هیتن! کپۆکی نه م پرسه، نه وه یه که پاجیایی له هه لیتنجانی نه حکامی شرعی کرداریدا شتیکی وه رگیروا دروسته، مادام نه و پاجیاییانه له تپروانیینه جیاوازه کانی کاروباره ئیجتیهادییه کاندای دروست بووه و، هیچ ده قیکی پاشکاری یه کلایی (صریح قطعی)، نییه، سه باره ت به حوکمی پرسیکی وادا، که پاجیایی هه بیت و، شه عزانان هر له سه رده می هاوه لانه وه (خوا لیتیان پازی بیت) تا ئیستا هر پاجیاییان هه بووه و، ته نانه ت بگره نکۆلی کارانی قیاس، خۆیشیان پاجیایی له نتوانیاند هه یه، له زۆر له و نه حکامانه یدا که ته نانه ت نه گه ر سه ربه یه ک مه زه بی دیاریکراویش بن، جا نه مه به لگه یه له سه ر نه وهی که پاجیایی بوون، شتیکی ئاسایی و به لگه نه ویسته و، وه رگیروا وه له سه ر جه م پرسه ئیجتیهادییه کاندای، پاجیایی هۆکار نییه، بۆ کارکردن یان کار نه کردن به قیاس!

دواچار، پاجیایی سه رزه نشت کراو، نه وه یه که له پرسه کانی په یوه ندیدار به بیرو باوه رو بنه ماکانی ئاییندا بیتن، نه ک له پرسه لاوه کی و فهرعییه کاندای، هه روه ها پاجیایی خراپ نه وه یه که له نه حکامه قطعی و ئیجماع لوسور کراوه کاندای بیت، نه ک له نه حکامه ته مومزاوییه کاندای (الأحكام الظنية) ئینجا سه باره ت به وهی که هه ندی له زانایان ده لیتن: شه ربعت هاتوه، شته لیکچووه کانی جیاکردۆته وه و شته جیاوازه کانی یکسان کردوه و، نه مه ییش بنه رته قیاس ده پوختنی و ئیدی به به لگه نه ژمار ناکریت، به پاستی نه مه قسه یه ک نییه، به رپه های پیکابیتی و، له شاره زاییه کی نه وتوه و، نه هاتوه و،

ههروهه له سه ر بنه مای ئه و زانیه وه نه گوتراوه، که حکمه ته دره وشاوه کان و نهیینه فراوانه کان و به رژه وه ندیه حه قیقه ته کانی له سه ر به ر پاکراوه و، ههروهه ئه و گوتویه تی سهروهه ره چاوی ئه وه ی تیا دا نه کراوه، که ئه حکامی شه ریعت له سه ر بنه مای مانا داری و عیله تدا ری به ر پاکراون و، بنیات نراون، که هه ر ئه و مانا و عیله تانه خوا زیار و هۆکاری به رپا بوونی ئه حکامه کان و، ههروهه شه ریعت هه رگیز شتیکی نه درکانندوه، که پیچه وانه ی ئه وه بیته، که له سروشتی زگماکی و دروستی مرقفا ههیه، له جیا کردنه وه ی نیوان شته جیاکان و یه کسان کردنی شته ها و وینه کاندان و، ئه حکامی شه ریعی زۆریش هه ن، که ده لاله ت له سه ر ئه م هه قیقه ته ده کهن.

به لام ئه گه ر شه ریعت، هه ندی له جۆره کانی حوکمی تایبه ت کردو، جیا یی کرده وه له هاوشیوه کانی، هه ر ده بیته ئه و جۆره جیاکراوه یه وه صفیکی وای بۆ تایبه ت کرد بیته و دانابیته، که پتویستی ئه و تایبه ت کردنه ی حوکمه که ی تیا دا ده ربخات و، ههروهه هۆکاری نایه کسان کردنی له گه ل ها و شیوه کانی دا ئشکرا بکات و، جاری وا ههیه، که هه ندی له خه لکی ئه و وه صفه تایبه ت کراوه پی ده زانن و، ده کریته هه ندیکی تر پی نه زانن و، مه رجی قیاسی دروست ئه وه نییه، که هه موو که سی ئه و سه حیح بوونه ی پی بزانیته، جا هه ر که س شتیکی له شه ریعه تدا بینی که پیچه وانه ی قیاسی سه حیح بوو، واته ئه و قیاسه ی که شته لی که چووه کان یه کسان ده کاته وه و شته جیاوازه کان جودا ده کاته وه، ئه وه ئه و قیاسه، پیچه وانه ی ئه و پێناسه ی قیاسه یه که ئه و کابرایه له ده روونی خۆیدا نه خشان دوویه تی و پیچه وانه ی ئه و قیاسه دروست نییه که له و جیگایه دا بوونی ههیه¹.

جا له شه ریعه تدا، حوکم گه ل له و جۆره بوونی نییه، که پیچه وانه ی یاساکانی لی که چوون بیته، بۆیه جیاکاری ئافره تی بی نوێژ له دوا ی پاکبوونه وه ی له حوکمی

1 بروانه (رسالة القياس، لشيخ الإسلام ابن تيمية) في مجموعة رسائله الكبرى ل ٢٧١-

گرتنه وهی پۆژووه فه وتاوه کانی داو نه کردنه وهی نوێژه کانی دا له سهر بنه مای ئه و پرسیاره
دامه زراوه، که پێشتر پوونمان کرده وه، چونکه کاته کانی زۆر زۆرترن و شه رعیش
سه ختی له سهرشان لاداره.

ههروهها وهك واجبی شه لاقدانی كه سی بوختان كار، به داوین پیسی، نه وهك بوختانكار
به كوفر كردن، چونكه كه سی بوختانكار به داوین پیسی، هیچ پێگایهك له بهردهم
خه لگیدا نییه، تا پووی كابرایی بوختانكار ئاشكرا بكات و پێی بزائن، كه درۆی كردووه لهو
بوختانهیدا، بۆیه شه لاقدانهكه، به درۆ خستنه وهیه تی و هیئانه وهی شه ره فو ناموسی
بوختان بۆكراوه كه یه و، لادانی عه ییه یه له سهری، به تاییه تی ئه گهر ئافرهت بیته، به لام
كوفر دانه پال كه سیك و، بوختان بۆ كردنی، ئه مه یان به بینینی كابرایی له لایه ن
موسلمانانه وه، له ناو گروپی موسلماناندا، به ئاگاداری موسلمانان له سهری، ئه مانه
به سن بۆ به درۆ خستنه وهی بوختانه كه ی و كابرایی بوختان بۆ كراویش ده توانیته كه
ووشه كانی باوه پ بدرکینیت و، ئیتر درۆی كابرایی بوختانكار ئاشكرا بكات، به لام
بوختانكردن به داوین پیسی، ده بیته كابرایی بوختان بۆكرا و چی بكات؟ تا درۆی
بوختانكاری پێی ئاشكرا بكات؟!

ههروهها پێویستی برینی دهستی دز، له بهر ئه وهیه كه ئه م دزه هه تگی شوینی،
پاریزه رانی موله كه كه ی كردووه و، له ناو ماله كاندا تونێلی لێداره، بۆ راپه راندنی
كاره كه ی و، كابرایی خاوه ن ماله ناتوانیته له و پێ و شوینه ئاسایشیانه زیاتر بگرت به ر بۆ
پاراستنی موله كه كه ی، كه واته پێچووسته ئه م به لایه له ناو خه لگیدا پێشه كێش بكریته و،
سزای ده ست برینی به سهر دا جی به جی بكریته، ئه مه به پێچه وانه ی كه سی (المنتهب)
واته: ئه و كه سه ی كه شتی به ئاشكرا و به زۆر ده بات، چونكه له كاتی ئه و بردنه دا
به ئاشكرا ده توانیته شوین بکه ویت و، ماله كه ی لێ بسینریته وه، ههروهها ده كریته له لای
دادوهر شایه تی له سهر بدریته و مافه كه ی لێ ببسه نریته وه، سهره پای ئه مه یش كه سی
(المنتهب) به ته می كردن سزا ده دریت و حوقیقه تی دزی كردن و حه قیقه تی (المنتهب)
له یه كتری جیاوازن، بۆیه له حوكمیشدا هه ر جیاوازن و ههروهها وهك ئه وهی كه خۆل

پاک و پاکه وه که ره و لابه ری پیسیه، له کاتی نه بیونی ئاوداو ئه مهیش حوکمه شه رعی له سه ره و، ئه مه حوکمیکی په رستشیه، هه ره وک گوتمان درێژه ی عیله ته که ی پی نازانین.

به کورتی و پوختی، بیگومان که قیاسی دروست به لگه یه که له به لگه کانی ئه حکام و، جه ماوه ری زانایان له سه ره وه ن که به لگه یه کی شه رعییه و، ئه مهیش پای له پیشتر (الراجح) ی نیتوان ئه و دوو پایه ی پابردووه و، کار به قیاس ده کریت و، له دوا ی قورئان و سوننه ت و ئیجماع په نا ده بردریت به ری.

﴿بەشى پىنجەم﴾

((بەلگەى پىنجەم: ئىستىحسان))

الاستحسان، لە زمانى عەرەبىدا، بەماناى بەچاك و جوان زانىنى شتى دىتو، ھەر ھەى بەكار دەھىنرەت، بۆيە ئو شتى كە حەزى مەؤۇ بۆى دەچىتو، پىى خۆشە بىكات، ھەرچەندە لەلەى خەلكى ترىش ناشرىن بىت، لەلەى زاراۋەى زاناىانى ئوۋولى فىقھ، پىئاسەى زۆرى لىۋەكراۋە^۱، لەو پىئاسانە ۋەك ئوۋەى كە پىشەۋا بەزەۋى دەفەرموۋىت، ئىستىحسان، برىتىيە لە لادان و ۋو ۋەركىپان لە قىياسكى پىۋىست بۆلەى قىياسكى لەو بەھىزەر، ياخود برىتىيە لە تايەتمەند كەرنى قىياس بە بەلگەىەكى بەھىزەر.

شەرعزانى مەزن (الهلواني الحنفى) دەلەت: ئىستىحسان برىتىيە لە ۋاھىنان لە كار كەرن بەقىاس، بەھۆى بەلگەىەكى بەھىزەر كە لە قورئان، يان سوننەت، يان ئىجماعدا ھەبىت

ھەر ھەى پىشەۋا كەرخى حەنفى لە پىئاسەيدا فەرموۋىەتى: ئىستىحسان برىتىيە لەۋەى كە مەؤۇ بە شىۋازىك كە لە ھاۋىنەكانى پەرسىكدا بىپارو ھوكمى داۋە، كەچى بۆ خەدى پەرسەكە ھوكم كە نەدات، بەلكو بە پىچەۋانەى ھوكمى ئو ھاۋىشۋانە، بۆ پەرسەكە ھوكم جىگىر بكات، ئەمەيش بەشت بەستن بە بەلگەىەك، كە دەبىتە ھۆى لادان و خەۋازىارى لادانە لە جىگىر كەرنى ئو ھوكمە لەسەر يەكەمىنەكە. پاشان (ئىبن عەرەبى مالكى) ۋاى پىئاسە كەردوۋە، كە ئىستىحسان، بەماناى لە پىشتەر دانانى ۋا ھىنانە لە دەرھاۋىشتەى بەلگەىەك، لە پىگەى ھەلاۋىر كەرن و دەرەفەتدان، بەھۆى بوۋى بەلگەىەكەۋە كە لە گەل ھەندى لە دەرھاۋىشتەكانى بەلگەى يەكەمدا دزايەتى ھەيە.

---

1 روضة الناظر و جنة المناظر، ب، ل ۴۰۷ء دواترىش، الامدى ب، ل ۲۰۹ء دواتر، كشف

السراى ب، ل ۱۱۲۲، المسودة، ل ۴۵۵.

پاشان هندی له حهنه‌لییه‌کان وایان پیتاسه کردوه، که نیستحسان بریتییه له خستنه‌وه‌لای حوکمی پرسنیکه، له‌ناو هاوشنوه‌کانیدا به‌هۆی بوونی به‌لگه‌یه‌کی شهرعی تاییه‌ته‌وه.

۲۰۷- له‌سهراپای ئه‌م پیتاسانه‌وه ئه‌وه‌مان ده‌ست ده‌که‌وێت که مه‌به‌ست له نیستحسان بریتییه له کارکردن به قیاسنیکي وردو شاراوه، له به‌رامبه‌ر قیاسنیکي دیارو ناشکرادا، یاخود جیا‌کردنه‌وه‌ی پرسنیکي لاوه‌کییه له‌ناو یاسایه‌کی گشتیدا.

به‌هۆی بوونی به‌لگه‌یه‌ک که دل‌و ده‌روونی کابرای موجه‌هید به‌هۆیه‌وه ئوقره‌ی گرتوه‌و، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌یش هۆکاری هینانه‌دی ئه‌وه‌لاوێکردن یاخود لادانه‌یه.

جا ئه‌گه‌ر پرسنیک خرایه به‌رده‌م موجه‌ه‌دیک‌و، دوو قیاس له‌سه‌ر ئه‌و پرسه کیشمه کیشمدا بوون، قیاسی یه‌که‌میان ناشکرا بوو، داواکاری حوکم‌نیکي دیاریکراو بوو، به‌لام قیاسی دووه‌م‌و، وردو شاراوه بوو، داواکاری جۆره حوکم‌نیکي تر بوو، و له دل‌و ده‌روونی کابرای موجه‌هیدا به‌لگه‌یه‌ک په‌یدا بوو، که داواکاری به له پێشتر دانانی قیاسی دووه‌م بوو، به‌سه‌ر قیاسی یه‌که‌مدا، یاخود داواکاری لادان بوو، له ده‌رهاویشته‌ی قیاسه ناشکراکه‌وه، بۆلای ده‌رهاویشته‌ی قیاس نا‌ناشکراکه، ئه‌وا له‌م حاله‌ته‌دا، ئه‌م لادانه، یاخود ئه‌و به له‌پێشتر دانانه (الترجیح)، به‌په‌ڕۆسه‌ی نیستحسان ئه‌ژمار کراوه.¹

جا ئه‌و به‌لگه‌یه‌ی که خوازیارو پالپشتی ئه‌م لادانه‌یه، به‌په‌روو په‌ه‌ندو پالپشتی نیستحسان ناوزه‌رد کراوه، ئه‌و حوکمه‌ی که به‌هۆی نیستحسانه‌وه ده‌چه‌سپێت، به‌حوکمی به‌چاک دانراو (مستحسن) یاخود حوکمی چه‌سپاوه به‌په‌وانه‌ی قیاسی ناشکراوه ناو‌نراوه.

هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر پرسنیک خرایه به‌رده‌م که‌سی موجه‌هید، که ئه‌و پرسه له ژێر بنه‌ماو په‌یاسیه‌کی گشتیدا جی‌گه‌ر بو‌بوو، یاخود ئه‌سلنیکي گشتی زāl بوو، به‌سه‌ریداو، کابرای موجه‌هید به‌لگه‌یه‌کی تایبه‌تی هه‌بوو، که ئه‌و به‌لگه‌یه‌کی تایبه‌تی هه‌بوو، که ئه‌و به‌لگه

---

1 حهنه‌فیه‌کان، دانانی قیاسی ناشکرا له به‌رمبه‌ر قیاسی نا‌ناشکرادا به قیاسه له قیاسی ناشکرا به‌هه‌یزتره، بۆیه کار کردن پتی جوان و چاکه به‌وانه (التوضیح) ب، ۲، ۸۲ل، کشف الأسرار، ب، ۴،

تاییه ته داواکاری هه لایترکردنی ئه و پرسه لاهه کییه بوو، له ناو ئه سله گشتییه که دا یاخود داواکاری بهر که نارکردنی ئه و پرسه بوو، له حوکمه چه سپاوه که دا بۆ هاو شتیه کانی، به حوکمیکی تر به هۆی بوونی ئه و به لگه تاییه ته وه، که له هزری موجته هیده که دا ههیه، جا ئه م لادانه هه لایتر نامیزه (العدل الاستثنائي) یه به (نیستیحسان) ناو زهره کراوه و، ئه و به لگه یه ی که خوازیاری ئه م پرۆسه یه یه، ئه و به ره هه ندو پالېشتی نیستیحسان ناو نراوه و، ئه و حوکمه ی که به م هۆیه وه چه سنیتراره .

به حوکمی چاک کراو (مستحسن) ناو نراوه، واته حوکم چه سپاوه که پێچه وانیه ی قیاسه و، قیاس لایره دا بریتییه له ئه سله گشتییه که، یاخود یاسا و بنه ما گشتییه که .

٢٠٨- نموونه گه لێك له م باره یه وه :

یه کێك له حوکمه چه سپاوه کانی مه زه به یی حه نه فی، بریتییه له مافه سازش له سه ر کراوه کانی، وه ک مافی ئای خواردنه وه و مافی ئاوه پۆو مافی هاتوچۆ، بۆ زه وییه کشتوکالییه کان، ئه م مافانه ئه گه ر له ده قی گرێبه ستی مامه له که دا ناویان نه هینریت، ئه و ناچنه چوار چێوه ی مامه له که وه و به به شێک له مامه له که ئه ژمار ناکرین، جا ئه گه ر ئه و زه وییه وه قف بکریت، به یی ئه وه ی له گرێبه سته که دا ئه م مافه ناوی هینرابیت، ئایا له م کاته دا ئه م حوکمه دیسان بوونی هه یه ؟! یان بوونی نییه ؟! حه نه قییه کان ده لێن: له سه ر بنه مای قیاسکردن، ئه م مافانه ناچنه ناو چوار چێوه ی گرێبه ستی مامه له که وه، به لام له سه ر بنه مای نیستیحسان ده چنه ناو گرێبه سته که وه و ئه ژمار ده کړین.

پوونکردنه وه ی ئه م پرسه ییش به م جۆره یه که وه قف کردنی زه وییه کشتوکالییه کان له ژێر په حمه تی دوو جۆر قیاسدا جێگایان بۆته وه، یه که میان قیاسکردنیانه له سه ر مامه ل کردن و، دووه میان، قیاس کردنیانه له سه ر (به کړیدان)، که پوانگه ی یه که م ناشکراترو نزیکتره له هزری مرقفه وه، چونکه ئه ندازه ی به شی مامه له و وه قف ئه وه یه که له هه ردووکیاندا مولکه که له خاوه نداریتی خاوه نه که ی ده چیته ده ره وه و، داواکاری و خوازیاری بوونی ئه م قیاسه ناشکرایه ئه وه یه که ئه گه ر ئه و مافه سازش له سه ر کراوانه له گرێبه سته که دا باس نه کړین، ئه و ئه م مافانه هه روه ک ئه و حاله ته ی له گرێبه ستی

مامه له دا هه يه، وا ده بټتو، هه روا له وه قفیشدا وهك پاشكوی زه وييه كه ناچنه چوار چټوهی مولكه وه قف كراوه كه وه.

قياسی دوهم، واته قياس كړدنی له سهر ((به كړيدان)) له سهر بڼه مای نه وه بهرپا كراوه وه قفو به كړيدانیش هه ردووكيان ده بڼه هو ی نه وهی كه بتوانرټ خاوه ن مولك سود له خودی مال ه كه وه رېگړت، به لام هه ر نابڼه خاوه نی نه سل ی نه و مولكه، جا نه مه قياسي نااشكرايه، (خفي) يه و، نايه ته به هزری مړوځداو، به لكو پټويستی به برټك تټپرامان هه يه و، ده رهاويشته و داواكاری نه وه يه كه نه مېش هه روهك گړټبه ستي به كړيدان مافه سازش له سهر كراوه كان، به شيوهی پاشكویي ده چنه چوار چټوهی پرؤسهی وه قفه وه، به پټی نه وهی كه پټويستمان به وه هه بټت، كه به دهق له ناو گړټبه سته كه دا نه م خاله بنوسين.

لټړه دا، نه گه ر موجه ت هيد قياسي نااشكرا پټش بخت به سهر قياسي نااشكرا دا، نه مه ئيستيجسانه و، پر هه ندي پالټشته كه ی نه وه يه كه قياسي نااشكرا (خفي) كاريگه ری به هيزتری هه يه له قياسي نااشكرا (جلي)، چونكه هه روهك گوترامه به ست له وه قف، سود وه رگرتنه له مال ه وه قف كراوه كه، نهك بوونه خاوه ن مال ه ته واه ی مولكه كه و، له بهر نه وهی كه سود وه رگرتن به بټ مافه سازش له سهر كراوه كان هېچ مانايه كي نيه، نه وا پټويسته كه نه م مافانه يش، هه روهك به كړيدان، به شيوهی پاشكو، بچنه ناو بازنه ی وه قفه كه وه

۳- له نمونه گه لی هه لاوټر كړدنی پرسټيكي تاييه ت (جزني) له نه سلټكي گشتی، برټييه له دروستی وه سیه ت كړدن له كار ه باشه كاندا، له لايه ن كه سيكه وه سانسوری له سهر بټت، به هو ی كه وده نی بوونيه وه، كه نه م وه سیه ت كړدنه له پړوی ئيستيجسانه وه دروسته، له كاتيكا كه قياس ده لاله ت دهكات، له سهر نا دروستی نه و پرسه ی سهره وه و، هه روه ها وه قف كړدنی نه م جؤره كه سه له سهر خو ی دیسان له پړوی ئيستيجسانه وه دروسته، به لام قياس به دروستی نازانيت، جا پړوون كړدنه وه ی ئيستيجسان له م دوو پرسه دا به م جؤره يه كه ياسای گشتی، واته مولكي كه سی سانسؤر له سهر دانراوه، وا خوازياره و

حوکم دہدات، کہ بہ خششہ کانی نہم کہ سہ دروستن، بہ لام وہ سیتکردنی نہم کہ سہ لہ کاروباری چاکہ کاندہ لہم یاسا گشتیہی سہرہوہ ہہ لاویر دہ کریت، چونکہ وہ سیہت بۆ دوائ مردنی کابرای وہ سیہتکارہو، مانای خواہنداریہ تیادا بہ رجہستہیہو، وہ قفیش ہہرہک وہ سیات وایہو، مولکی کابرای کہودن بۆ خوی دہ پاریزریت، بۆیہ نہم ہہ لاویرکردنہ کاریگہری لہ سہر نامانجی نہم یاسا گشتیہ نابیت!

۲۰۹- جۆرہ کانی نیستیحسان :-

ہہرہک لہ نومونہ کانی پیشہوہدا دہردہکہویت، جاری واہیہ کہ نیستیحسان ہہ لاویرکردنی بابہ تیکی تایبہ تہ لہ یاسایہ کی گشتی، یاخود بہ لہ پیشتر دانانی قیاسیکی ناناشکراو وردہ بہ سہر قیاسیکی ناشکراواو، نہم دابہ شکردنہی نیستیحسان، بہرہ چاوکردن و لہ بہر چاو گرتنی نہو شتہ بوو کہ نیستیحسان لیتی لایداوہ، یان لادراوہ بۆلایی و جاری وایش ہہیہ، کہ لہ پووی پال پشت و بہ لگہوہ تہ ماشای نیستیحسان دہ کریت، یاخود لہ پووی نہوہوہ سہیر دہ کریت، کہ لہ پہراوہ کانی شہرعدا بہ پووی نیستیحسان ناوزہرد کراوہو، دواچار نیستیحسان دہ بیت بہم چہند جۆرہی لای خواہرہوہ:

۲۱۰- یہ کہم: نیستیحسان بہ پیی دہق، واتہ نہوہی کہ بہدہق پالپشتی

لیوہ کراوہ :-

نہمیش بریتیہ لہوہی کہ لہ لایہن شہرہوہ دہ قیکی تایبہت لہ سہر پرسیکی تایبہت (جزئی) بیتہ کایہوہ، کہ داواکاری حوکمیکی وابیت، بۆ نہو پرسہ جوزئیہ، کہ نہو حوکمہ پیچہوانہی نہو حوکمہ بیت، کہ بہ پیی دہرہاویشتہی یاسا گشتیہکان، بۆ ہاو وینہکانی نہو پرسہ چہ سپینراوہ، کہ لہم حالہ تہدا دہقہ کہ نہم پرسہ جوزئیہ، ہہ لاویر دہکات، لہو حوکمہی کہ بہ پیچی دہرہاویشتہی یاسا گشتیہ کہ، بۆ ہاو وینہکانی نہو پرسہ چہ سپینراوہ، بۆ نمونہ، یاسای گشتی و نسل و بنہمای گشتی لہ سہر نہوہیہ کہ مامہلہی شتی نادیار دروست نییہ، بہ لام لیژہدا مامہلہی (سہلہم) جیاکراوہ تہوہ، کہ

مامه‌له‌ی سه‌له‌م واته پيش فروشی ده‌غل‌و دان، به پاره‌یه‌کی نه‌قد، واته له‌و کاتی مامه‌له‌یه‌دا، کالای حازر نییه، به‌لام کاتیک پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) چوه مه‌دینه و بینی نه‌م مامه‌له‌یه له ناویاندا باوه و هیچ زیان و خراپه‌یه‌کی لی ناکه‌ویتته‌وه، به‌ده‌قیکی تاییه‌ت و روون و ناشکرا مؤله‌تی پیداو به‌په‌وای داناو، فهرمووی: (من أسلف منكم، فلیسلف فی کیل معلوم و وزن معلوم، إلی أجل معلوم) واته: هر کهس له‌ئیه له‌م جوره مامه‌له‌یه‌ی نه‌نجامدا، باوا نه‌نجامی بدات، که پتوانه و کیشانه و کاته‌کی دیاریکراو بیتو، هه‌روه‌ها په‌شیمان بوونه‌وه به‌مه‌رج، که له‌پرووی نیستی‌حسانه‌وه دروسته‌و به‌ه‌لگه‌ی هاتنی ده‌ق له‌سوننه‌تدا، له‌سهر دروستی په‌شیمان بوونه‌وه، تا ماوه‌ی سی پوژ، نه‌م په‌شیمان بوونه‌وه‌یه هه‌لاویر کرا، له‌و یاسا گشتیه‌ی که له‌گریه‌سته‌کاندا هه‌یه، که مامه‌له‌کار پابه‌ند ده‌کن به‌مامه‌له‌که‌وه، به‌پابه‌ند بوونتیکی ره‌ها.

۲۱۱- دووهم: نیستی‌حسان به‌پیی نیجماع:-

بۆ نمونه گریه‌سته له‌گه‌ل دارتاش و ناسنگه‌رو، هه‌موو نه‌و پيشه‌گه‌را‌نه‌ی که پيشتر مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا ده‌کریت، له‌سهر دروستکردنی شتیکی دیاریکراو، له‌کاتی گریه‌سته‌که‌دا بوونی نییه، که نه‌م کاره به‌نیستی‌حسان به‌دروست زانراوه‌و، به‌پیی قیاسکردن دروست نییه چونکه گریه‌سته له‌سهر شتیکی نادیارو، نه‌مه‌یش بۆیه دروست بووه، چونکه له‌یاسایه‌کی گشتی هه‌لاویر کراوه‌و، په‌هه‌ندو پرووی نیستی‌حسانه که لیره‌دا نه‌وه‌یه که نه‌م جوره مامه‌له‌یه له‌ناو خه‌لکیداو، له‌نه‌ریتی خه‌لکیدا، باوه‌و، کهس نکۆلی لی نه‌کردووه‌و، بۆیه نه‌مه نیجماعه.

هه‌روه‌ها وه‌ک چونه ناو گه‌رماوی گشتی به‌نرخیکی دیاریکراو، که یاسای گشتی دژی نه‌م کاره‌یه و به‌دروستی نازانیت، چونکه ماوه‌ی مانه‌وه‌ی کابرا له‌گه‌رماوه‌که‌داو، نه‌ندازه‌ی نه‌و ئاوه‌ی که‌دا به‌کاری ده‌هینیت نادیاره، به‌لام چونکه له‌نه‌ریتدا باوه‌و، کهس نکۆلی لی نه‌کردووه، نه‌وه له‌پرووی نیستی‌حسانه‌وه دروسته‌و، له‌یاسا گشتیه‌کان

هه‌لاوێر ده‌کریټو، هه‌روه‌ها تا سه‌ختی له‌سه‌ر شانی خه‌لکی لا به‌ریټو، دواچار وه‌ك ئیجماعی لی هاتوووه‌و بۆته ئیجماع.

٢١٢- سییه‌م: ئیستیحسان به‌ پێی عورفا:-

وه‌ك دروست بوونی ئه‌و مولکانه‌ی که ده‌کریټ بگوازیینه‌وه‌ وه‌ك کتیب و قاپ و قاچاغ و ئه‌وانه‌... که له‌ عورفدا وه‌قف ده‌کریټ، له‌سه‌ر پای گروپیټ که شه‌رعزانان و به‌ پێی هه‌لاوێرکردنی ئه‌م بابته‌ له‌و یاساگشتیه‌ی که سه‌باره‌ت به‌ پرسى وه‌قف هه‌یه‌، که ده‌بیټ، ده‌بیټ وه‌قف شتیکی هه‌تا هه‌تایی بیټو، بۆیه‌ وه‌قف ته‌نها له‌ مولکه‌ جیگه‌رو نه‌گواستراوه‌کاندا دروسته‌، نه‌ك وه‌ك له‌ مولکه‌ گواستراوه‌کاندا، به‌لگه‌ی دروست بوونی وه‌قف کردنی ئه‌و شته‌ گواستراوه‌نه‌ی باسمان کردن، ته‌نها ئه‌و شته‌یه‌ له‌ نه‌ریټ و عورفی خه‌لکیدا.

٢١٣- ئیستیحسان به‌ پێی پێویست بوون:-

وه‌ك چاو پۆشی کردن له‌ پرژه‌ی میز به‌سه‌ر پۆشاکداو، هه‌وه‌ها چاو پۆشی کردن له‌ زیانمه‌ندی که‌م له‌ مامه‌له‌دا، چونکه‌ ئه‌و جوړه‌ شتانه‌ نه‌سته‌مه‌ مرؤف بتوانیټ خۆی لیټیان به‌پاریزټو، هه‌روه‌ها به‌پارێدان به‌ پاکیی ئاوی به‌ره‌کان، هه‌رچه‌ند پيسايشيان تى که‌وتبیټ، به‌ده‌ره‌یتانی ئه‌ندازه‌یه‌کی دیاریکراو له‌ ئاوی ناو به‌ره‌که‌، پاک ده‌بیټه‌وه‌، ئه‌مه‌یش له‌ به‌ر پێویستی و زه‌روره‌ت وایه‌.

٢١٤- ئیستیحسان به‌ پێی به‌رژه‌وه‌ندی:-

بۆ نمونه‌، وه‌ك ئه‌و که‌سه‌ی به‌کری کاریکت بۆ بکات، وه‌ك (به‌رگدوور)، که سه‌باره‌ت به‌ و کالایه‌ی که له‌ لایه‌تی بۆ دوورین، له‌لای ئه‌و خراپ ده‌بن، یان تیا ده‌چن، ئه‌وه‌ بژاردنی له‌ گه‌ردنیدایه‌، مه‌گه‌ر ئه‌و له‌ ناو چوونه‌ به‌هۆی ده‌سه‌لاتیکی بالای واوه‌ بووبیټ، که خۆی

په نادان و خو لىچ پاراستنى مه حال بوو، هر چنده كه ياساى گشتى برپارى له سره نه وه داوه كه نهو كه سه كړئ وه رگره، تنهها له كاتى زياده پړوى يان خه مسارديدا بژاردنى له سره، چونكه نهو كه سيكي نه مينه، به لام زورتيك له شرعزانان وا فتهوايان داوه، كه له پړوى نيسيحسانه وه، بژاردنى له سره واجبه، هرهو ها وهك په چاو كړدى به رژه وهندى خه لكى بڼ پاراستنى مولكو سامانيان به هوى لاواز بوونى پابه ند بوون به په يمانه كان و بلاو بوونه وهى ناپاكى و لاوازي هه ستنى به رگرى ثاينى له م سرده مه دا.

۲۱۵- شه شه م :- نيسيحسان به پيى قياسي شاراوو :-

وهك نمونه كه ي پيچشوو سهاره ت به وه تفكردى زه وييه كشتو كالبيه كان و هرهو ها وهك، برپاردان به پاكي پاشماوهى ناو خواردنى بالنده پاكه ره كان، جا ليره دا قياسي ناشكرا له سر نه وه يه كه قياسي كردوه، له سر پاشخوانى ناژهلې نږنده و به پيى داناوه، به لام دواتر به قياس كړدى له سر پاشخوانى مرؤف به پاك داناوه، چونكه نه م بالنده به دهنوكى خويان ناو ده خون، كه نيسكيكي پاكه و، قياسيكي شاراوو يه و، بويه نه م جوړه حوكمه به نيسيحسان داناوه^۱.

- به به لگه بوونى نيسيحسان :

زورتيك له زانايان نيسيحسانيان به به لگه زانيوه و، داناوه و كاريان پيكردوه و، به به لگه يهك له به لگه كانى نه حكاميان داناوه و، هه نديكي تر وهك شافعييه كان پيچه وانوى نه مه بوون و، تنه نات له پيشوا شافعييه وه نه وه گيردراوه ته وه، كه فهرمويه تى:

---

1 هه نديك له زانايان نه م نمونه يه بڼ نيسيحسان به پيى زه روره ت ده ميننه وه و، نه م

قسه يه ش په هه نديكي به هيزى هه يه.

(ئىستىحسان چىژ وەرگرتنە و قسە كىردن بە پىتى ھەواو ئارەزوو) و، ھەر ھەق ھەرموويەتى:
(ھەر كەس ئىستىحسان بىكەت، ئەو ھەق ھەرموويەتى دانائە!)^۱.

بەلام وادىيارە، كە بەكار ھىتەنى زاراۋە ئىستىحسان لەلەي ھەندى لە زانايان ئەو
مانايەي بىر دەرخستوۋە، كە واتاي شەردەنانە بەپىتى ئارەزوو، بۆيە نىكوليان
لىكردوۋە، ھەقىقەتى ئىستىحسان لەلەي ئەوانەي كە بىرپايان پىتى ھەبوۋە، بىر ئەو چىنە
نىكولى كارە دەرەكە وتوۋە، نەيانزانىۋە مەبستىيان پىتى چىيە؟! بۆيە وا گومانىيان
بىر ۋە، كە ئىستىحسان شەردەنانە بىر بەلگەيە، بۆيە داويانە بەسەرداۋ، ئەو ھەق
گوتراۋە لەو بارەيە ۋە گوتىيانە، بۆيە ئىستىحسان بە پىتى ئارەزوو، بە بىر بەلگە، بە بىر
پاجىيەي نىۋان زانايان بە بەلگە ئەزمار نەكراۋە، ئەو دۆلەتتەي زانايان بۆي، بىر ئەم
جۆرە ئىستىحسانەيە - كە ئەگەر دروست بىت، بە ئىستىحسان ناۋ زەرد بىرەت - نەك
بىر جۆرە دروستەكەي، چۈنكە ئىستىحسان لەلەي ئەوانەي كە كارى پىر دەكەن، ھەر ۋەك
ھەقىقەتەكەيمان زانى، تەنھا پىش خستىر تەرجىدانى بەلگەيەك نىيە، بەسەر
بەلگەيەكەي ترداۋ، شتى لەم جۆرەي شىۋى ئەو نىيە، كە بىتتە ھەق پاجىيەي نىۋان
زانايان، (ئىستىحساندا شتىكى وا بىۋىيە، كە مافى ئەو ھەق، كە بىتتە ھەق
پاجىيەي)^۲.

سەرەپاي ئەمانەيش، نىمە پىمان وايە، كە ئەو ھەق كە بە پىتى ئىستىحسان،
لەسەر بىنەماي ھەق جىگىر بوۋە، بە ھەق كە بە ھەق چەسپاۋ ناۋزەردى بىكەن، نەكە
بە ئىستىحسان، بەلام ھەق نەفەيەكان، ئەمە لەپوۋى زاراۋە بە ئىستىحسان ناۋزەردى
دەكەن، گىرەت لە زاراۋە بىشدا نىيە!

---

1 الأمدى ب، ۴، ل، ۲۰۹.

2 التلويح على التوضيح، ب، ۲، ل، ۸۱.

﴿بهشی شه شه﴾

((به لگه‌ی شه شه: المصلحة المرسله))

۲۱۷- پیناسه‌ی (المصلحة المرسله: به‌رژه‌وه‌ندی ره‌ها):

- به‌رژه‌وه‌ندی (المصلحة) بریتیه له به‌ده‌سته‌یتانی سوودو لادانی زیان و خراپه‌کاری، که ره‌ه‌ندیکی پۆزه‌تیفی هه‌یه، که به‌ده‌یتانی سوودو قازانجه‌و، ره‌ه‌ندیکی نیگه تیغیشی هه‌یه، که لادانی زیان و خراپه‌یه‌و، جاری وا هه‌یه که ((به‌رژه‌وه‌ندی)) تنها بۆ ره‌ه‌ندو لایه‌نه پۆزه‌تیغه‌کی (ایجابی) یه‌که‌ی، به‌کار ده‌ه‌یتیت، به‌لام لادانی زیان و خراپه‌یش پتوه ده‌لکیتیت، هه‌روه‌ک له فرمایشتی شهرع‌اناندا هاتوه، که ده‌فرمویت: (لادانی زان و خراپه له پیتشره به‌سهر هیتادی به‌رژه‌وه‌ندیدا)^۱.

۲۱۸- به‌رژه‌وه‌ندی هه‌یه، که شهرع دانی بیاناوه‌و، هه‌یانه که شهرع ره‌تی کردۆته‌وه‌و، هه‌یانه‌ی که شهرع بیده‌نگ بووه، له سهری، که یه‌که‌میان به (المصالح المعتره): به‌رژه‌وه‌ندییه دان بیانراوه‌کان) دووه‌میان: به (المصالح الملقاة: به‌رژه‌وه‌ندییه ره‌تکراوه‌کان) و سیتییه‌میان به (المصالح المرسله: به‌رژه‌وه‌ندی ره‌ها) ناوزه‌رد کراون.

۲۱۹- (المصالح المعتره: به‌رژه‌وه‌ندییه دان بیانراوه‌کان)

ئه‌مانه‌یش بریتین له‌و به‌رژه‌وه‌ندیانه‌ی که شهرع دانی بیاناون، کۆمه‌له ئه‌حکامیکی شهرعیانه‌ی بۆ ئه‌و به‌رژه‌وه‌ندیانه داناوه که هۆکارن بۆ گه‌یشتنمان به‌و به‌رژه‌وه‌ندیانه، وه‌ک پاراستنی ئایین، پاراستنی گیان و پاراستنی ژیری و شهره‌ف و مال و مولکی خه‌لکی، که شهرع هاتوه، جیه‌ادکردنی وه‌ک حوکمیکی شهرعی داناوه، تا به‌هۆیه‌وه ئایینی ئیسلام بپاریزیت، کوشتنه‌وه‌ی بکۆژی داناوه، تا به‌هۆیه‌وه گیانی خه‌لکی بپاریزیت له

1 المستصفي، ب، ۲، ل ۱۳۹.

2 المصلحة في التشريع الاسلامي، للأستاذ مصطفى زيد، ل ۲۰.

تیاچوون، شهلاقدانی لهسەر داوین پیسی و بوختان کردن داناوه، تا ناموس و شهره فی خه‌لک بپارێزیت و سزای دهست برینی دزی داناوه، تا مال و مولکی خه‌لکی بپارێزیت، له تیاچوون.

جا لهسەر بنه‌مای ئهم به‌رژه‌وه‌ندییه دانپیانراوانه‌داو، پاشان به‌ستنه‌وه‌یان به عیله‌ته‌کانیانه‌وه، به بوون، یان نه‌بوون ئێره‌وه قیاس وه‌ك به‌لگه‌یه‌ك سه‌رچاوه‌ی گرتوه، بۆیه هه‌ر پێشها‌تێك كه شه‌رع ده‌قی نه‌ه‌یتا‌بێت، له‌سەر حوكمه‌كه‌ی و سه‌ره‌پای ئه‌وه‌یش یه‌كسان بێت، هاو وێنه‌ی پێشها‌تێکی تر بێت، كه شه‌رع به‌ده‌ق حوكمه‌كه‌ی دركاند‌بێت، عیله‌تی حوكمه‌كه‌ی ئاشكرا كرد‌بێت، ئه‌وا له‌م حا‌له‌ته‌دا پێشها‌ته حوكم له‌سەر نه‌دراوه‌كه پراو پر وه‌ك حوكمی پێشها‌ته‌ی ده‌ق له‌سەر ها‌توه‌كه وایه.

٢٢٠- ((المصالح الملقاة: به‌رژه‌وه‌ندییه په‌تکراوه‌کان)) :-

له پال به‌رژه‌وه‌ندییه دانپیانراوه‌کاندا، به‌رژه‌وه‌ندی و هه‌می و نا حه‌قیقی، به‌ له‌ پاشتر دانراو، كه شه‌رع وێلی كرد‌وون، له‌و حوكمه‌نه‌یدا كه شه‌رع ده‌ری كرد‌وون، دانپیانانی ئه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه په‌تکراوانه‌ی دركاند‌ووه، هه‌یج حسابه‌ی بێ نه‌كرد‌وون، وێنه‌ی ئه‌مه وه‌ك به‌رژه‌وه‌ندی ئافه‌رت له‌وه‌یدا، كه یكسان وه‌ك برا‌كه‌ی به‌شه میرات ببات، به‌لام شه‌رع ئه‌م به‌رژه‌وه‌ندییه‌ی په‌تک‌رد‌وته‌وه، به‌ به‌لجگه‌ی ئایه‌تی ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِ كَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾ واته: خ‌ودای گه‌وره له‌ میرات برد‌ندا موس‌لمانانی پاسپارد‌ووه، كه نێرینه‌ دوو ئه‌وه‌نده‌ی به‌شه میرات ببات، هه‌روه‌ها وه‌ك به‌رژه‌وه‌ندی سووخ‌ور، له‌وه‌یدا كه سامانه‌كه‌ی زیادده‌كات، له‌ پێگای سووخ‌ورییه‌وه، كه ئه‌م به‌رژه‌وه‌ندییه، به‌ده‌ق له‌سەر حه‌رامی سووخ‌واردن ر‌شه‌تی كرد‌وته‌وه، وه‌ك قور‌ئان ده‌فه‌رمو‌یت (وأحل الله البيع وحرم الربوا)، كه مامه‌له‌ی حه‌لال كرد‌ووه، سووخ‌واردنی حه‌رام كرد‌ووه، بۆیه سوو وه‌ك پێگایه‌ك بێ وه‌به‌ره‌یتانی سامان و زیاد‌کردنی ناشی‌ت.

ههروهه نمونه‌یه‌کی تر، وهك به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌وانه‌ی كه ترسنۆكن وجیهاد ناكهن، له‌وه‌یدا كه گیانی خۆیان ده‌پاریزن له‌مه‌رگو، تیاچوون كه‌ش‌ه‌رع ئهم به‌رژه‌وه‌ندییه‌ی ر‌ه‌ت كردۆته‌وه‌؛ ئه‌جگامی جیهادی هه‌موار كردوون، كه‌جیهاده‌كه‌ له‌پیشتره‌ به‌سه‌ر خۆپارستنه‌كه‌ی ترسنۆكه‌كانداو، ئهم خۆپاراستنه‌ به‌له‌باشتر دانراوه‌، هه‌روهه‌ها چه‌نده‌ها نمونه‌ی تریش هه‌ن.

پاشان ر‌اجیایش له‌نێوانیاندا نییه‌، كه‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌ ر‌ه‌تكراوه‌كان، نابێت حوكمیان له‌سه‌ر بنیات بنرێت.

٢٢١- ((المصالح المرسلة: به‌رژه‌وه‌ندییه‌ ر‌ه‌هاكان)):

له‌ پال به‌رژه‌وه‌ندییه‌ دانپیانراوه‌كان و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ ر‌ه‌تكراوه‌كاندا به‌رژه‌وه‌ندی سێیه‌میش هه‌یه‌، كه‌ش‌ه‌رع به‌دهق ر‌ه‌تكردنه‌وه‌یانی نه‌دركاندوه‌وه‌، هه‌روهه‌ها دانیشی پیاو نه‌ناوون، ئه‌مانه‌یش بریتین له‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌ ر‌ه‌هاكان، له‌لای زانایانی زانستی ئوصول فیه‌قه‌ بۆیه‌ به‌رژه‌وه‌ندین، چونكه‌ سوودو قازانج به‌دهست ده‌هێنن، زیان لاده‌ده‌ن، بۆیه‌ (ر‌ه‌ها كراون)، چونكه‌ش‌ه‌رع له‌ پوانگه‌ی دانپیانان و ر‌ه‌تكردنه‌وه‌ی ر‌ه‌های كردوه‌، كه‌واته‌ ئهم جۆره‌ پێشهاته‌ قسه‌ له‌سه‌ر نه‌كراوه‌كاندایه‌وه‌، هه‌روهه‌ها له‌وانه‌دایه‌ كه‌ حوكمێکی هه‌ر شێوه‌ی دهق له‌سه‌ر هاتووی نییه‌، تا قیاسی له‌سه‌ر بكه‌ین، به‌لام وه‌صف كه‌لێکی گونجاوی وای تیا دایه‌، كه‌ش‌ه‌رع حوكمێکی دیاری كراوی له‌سه‌ر به‌رپا بكات، ئهم حوكمه‌ ده‌توانیت، كه‌ قازانجێك به‌دی به‌یئتیت، یاخود زیانیك لاب‌دات و دوور بخاته‌وه‌ وه‌ك ئه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ی كه‌ هۆكاره‌ بۆ جێ به‌جێ كردنی پ‌ر‌ۆسه‌ی كۆكردنه‌وه‌ی قورئان، كۆكردنه‌وه‌ی دیوانه‌كان، گه‌ره‌نتی كردنی پیشه‌كاران، كوشتنه‌وه‌ی كۆمه‌لێك كه‌س له‌ به‌رامبه‌ر كوشتنی ته‌نها كه‌سێكدا.

۲۲۲- به به لگه بوونی به رژه وه ندییه کان؛

له وه دا پاجیایی نییه، له نیوان زانایاندا، که له بهرستشه کاندایا، کارکردن به (المصالح المرسله) کاری پی ناکریت، چونکه کاروباری بهرستش، کونکریتین و شهر جوار چتویه بی داناون و، بواری ئیجتیهاد و رهئی تیادانییه و، زیاد له سهه کردنیشیان، به بیدعه له نایندا دیته نه ژمارو، بیدعه یش کاریکی سهه رزه نشست کراوو، هه موو بیدعه یه کیش پوه و گومراییمان ده بات و، سهه رنه جامی گورایش و کابرای گومرئا ناگری دۆزه خه، به لام له پرسسی مامه له و کرین و فروشتندا، زانایان پاجیاییان هه یه، له سهه ئاستی به به لگه بوونی (المصالح المرسله) و، نه ژمار کردنی وه که به لگه یه که له به لگه کانی نه حکام و، نه م پاجیاییه ش له په پراوه کانی زانستی ئوصولی فیهدا. به شتویه یه کی فراوان هاتوه و باسکراوه، به لام له په پراوه کانی شهرعدا، به و به رفراوانییه نابینین، باس کرابیت! به لام نه وه ی دراوه ته پال شهرعزانه کان که گویا کار به (المصالح المرسله) ناکه ن، هه ر نه و زانایان ئیجتیهادیان هه یه، که له سهه رنه مای (المصالح المرسله) بنیات نراوه، هه روه که له فیهقی ئیمامی شافعی و حنه فیدا ده بینین، به هه رحال نه وه ی که گومانی تیادانییه، نه وه یه که گروپیک له زانایان نکۆلییان کردوه، له به به لگه بوونی (المصالح المرسله)، له وانیش ظاهرییه کان، که نکۆلی له قیاس ده که ن و، هه روه ها قسه یش له شافعی و حنه فیه کان گێرپدراوه ته وه، که نکۆلییان له (المصالح المرسله) کردوه، به لام سهه رپای نه وه یش له په پراوه شهرعییه کاندایا به رچاومان ده که ویت که ئیجتیهادیان هه ن، که له سهه رنه مای (المصالح المرسله) بنیات نراون، وه که دواتریش باسیان ده که یین.

گروپیک تر له زانایان، کاربه (المصالح المرسله) ده که ن و، به لگه یه کی شهرعی داده نین و، به سهه ر چاوه یه که له سهه ر چاوه کانی شهرعدانانی نه ژمار ده که ن و، به ناویانگ ترین نه وه که سانه ی که به م ئاراسته یه ناسراوه، پێشه و مالیکه و دواتر ئیمام نه حمه دی کوپی حه نه له و، له نیوان نه م دوو گروپه یشدا هه ن، که دان به (المصلحة المرسله) دا، ده نین، به لام به مه رج، واته مه رجی نه وه ی که نه و به رژه وه ندییه په هابه، له گروپی بابه ته زه روری و پتویسته کا بیت، که لیژده زانایان پاجیاییان نییه، که ده بیت له کاتی

زەرورهتدا، (كارى پى بركيت، وهك ئىمامى غزالى، كه كارى به بهرزه وهندى كردوه، به مەرجى ئوهى كه (چرورى: پىويست) و (به كلايى: قطعي) و (كليى: گشتى) بىت. له مهودوا به لچگهى نكوئى كارانى (المصالح المرسله) دههينينو، ههروهه به لگهى كاركران پى دهخهينه پوو، دواتریش پاى له پيشتر (الراجح) له نىوان ئه م دووپايه دا، ديارى دهكهينو، پاشان ههندى له و پرسانه باس دهكهين، كه زانايان له سهر بنه ماى بهرزه وهندى بهرپايان كردون.

٢٢٢- به لگهى نكوئى كارانى ((المصلحة المرسله)) و تويزينه وهى ئهو

به لگانه :

١- خوداى كار به جى له دانانى شهعه كهيدا، ئه و شتانهى كردون به شەرع بۆ بندهكانى، كه بهرزه وهندى ئهوانهى تيا دايه، بۆيه ههركيز بهرزه وهندى ئهوانهى له بير نه كردوه، ههرجى بهرزه وهندى ههيه، له سنورى شهعه دا په چاوى كردون و جىگهى كردونه ته وه بۆيه دانان به (المصلحة المرسله) دا، دوا جار به ماناى ئه وه دىت، كه شەرع ههندى له بهرزه وهنديه كاني بندهكانى خوداى له بير كردوه، حوكم كه لىكى واى دانه ناوهن، كه ببه هوكارى هاتنه دى ئه و بهرزه وهندييانه ! و ئه مەيش پىچه وانەى ئه م فه رمايشتهى په روه ردگار ه كه ده فه رموئى: ﴿يَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى﴾ ١ واته ئايا ئاده مى واده زانى، كه وازى لى دههينترى، به پشت گوئ خراوى و بيهوده بى؟ و خو بهخۆپه هاو به په لاکراو بىت؟!

له پاستيدا، ئه م به لگه يه له پوكه شى خۆيدا به هيه، به لام له كاتى تىپرامان له سهرى و سهرهنج لىداى به لاواز دىته پيش چاو، له پاستيدا شەرع په چاوى بهرزه وهندى بندهكانى خوداى كردوه، ئه وهنده حوكمى بهر پا كردون، كه هوكارى گهيشتن بن، به و بهرزه وهندييانه، به لام له سهر سهرجه مى بهرزه وهنديه كانو، تايبه ته نديه تى و

جوزئییه تی ئه و بهرزه وهندیانه بۆ هه می شه یی و تا پۆژی دوایی ده قی نه هیتاوه له سهریان و، به لکو ده قی شه رعی له سه ره ندیکیان هه نیتاوه، به لام له سه راپای نه حکامه کان و میتۆده کانیاندا ئاماژه ی به وه داوه، که بهرزه وه ندی، ئامانچ و مه به سستی په چاو کراوی شه ریه ته، له بهرپا کردنی نه حکامه کاندای، ئه م په وشه ی شه ریه ته - که نه هیتانی ده قه له سه ره رجه می بهرزه وه ندیه کان - له جوانیه کانی شه ریه ته، نه وه ک له لایه نه نیکه تیغه کانی و، هه ره ئه میش به لگه یه له سه ره گونجانی و شیاوی شه ریه ته بۆ مانه وه ی بهرده وام و گشتگیری هه می شه یی، چونکه بهرزه وه ندیه تایبه تاکان (جزئیات) ده گۆرین و ئالو گۆریان به سه ردا دیت، هه رچه نده که په چاو کردنی ئه م جزئیاتانه له بته مادا چه سپاوه و گۆرای به سه ردا نایه ت، بۆیه له توانا دانییه و پتویستیش ناکات، که هه ره له سه ره تادا سه رجه م بهرزه وه ندیه جوزئییه کان ئه ژمار بکری ن و، بۆیه هه ره یه که یان حوکمیکی تایبه ت و سه ره بخۆ ده ریکری ت. له م پوانگه یه وه هه رکات بهرزه وه ندیه ک قوت بویه وه، که له شه ردا حوکمیکی تایبه تی له سه ره نه هاتبوو، شیاو گونجاو بوو، له گه له هه له سوکه وته شه ریه کاندای، هه روه ها شیاو بوو، له گه له ئاراسته ی شه ردا، له په چاو کردنی بهرزه وه ندیه کاندای، پتچه وانیه ی نه حکامه کانی شه ر نه بوو، ئه وه ئاساییه و دروسته که حوکمیک بهرپا بکری ت بۆی، که هۆکاری هیتانه دی ئه و بهرزه وه ندیه بیتی و، ئه میش ده ست وه ردان نییه، له مافی په روه ردگارا له دانانی شه ردا، که ته نها ئه و دانهری پاسته قینه ی شه رعه و ته نها ئه و ئه و مافی هه یه و، هه روه ها به لگه یش نییه له سه ره ئه وه ی که خودا به نده کانی خۆیی لاشه خه ر کردی ت، چونکه هه ره زاتی په روه ردگاره که پتیموونیمان ده کات بۆ په چاو کردنی بهرزه وه ندیه کان و ده ست گرتن پتیا نه وه.

ب- بهرزه وه ندیه په هاکان، له نیو به ندی بهرزه وه ندی دانپیانراوه کان و بهرزه وه ندیه په تکراره کاندان، بۆیه لکاندنیا ن به بهرزه وه ندیه دانپیانراوه کان راسترو له پیشتر نییه به سه ره بهرزه وه ندیه په تکراره کاندای، ناکری ت بکری نه به لگه، به بی بوونی

به لگه يه كه له سهر ئه وهى كه له دانپيارنراوه كانه و سهر به بهرژه وهندييه په تڪراوه كان نيبه^۱.

ئهم به لگه يه ش ديسان لاوازه، چونكه ئو بنه مايه ي شهريه ي له سهر بنيات نراوه، بريتيبه له په چاو كړدنې بهرژه وهندي، جا بهر په رچدانه وه و په تكدړنه وه ي بهرژه وهندي، حاله تيكي هه لاويز (استثناء) كړنه، بويه لكاندنې ئو بهرژه وهندييانه ي كه شرع قسه ي له سهر نه كړوونو، له پووكه شدا چاكنو باشن لكاندنيان له پيشتره به و بهرژه وهندييانه وه ي كه په تڪراون.

ج- دهست گرتن به بهرژه وهندييه كانه وه، خه لكاني نه زان چاواقيم دهكات، كه بتوان ئه حكام گه لي تر دابنن، بويه تيكه لي و پيكه لي له ئه حكامه كاني شهريه تدا دروست دهبيتو، ده رگا بو خه لكاني ئاره زوو په رست ده كړي ته وه، له كه ساني دهسه لاتدارو قازي و دهسته لاتداري له م جوړه ي تر كه ئه وه ي ده يانه ويته به م بيانووه وه بيكن، بويه حوكم له سهر بنه ماي ئاره زووي خويان بنيات دهنن، دواي ئه وه ي كه بهرگي بهرژه وهندييان له بهر كړو، بوياخې ئاينيشي ده كه نو، ئه مه يش تانه دانه له ئاين و، تومه تبار كړندييه تي به پالپشتي كړدنې سته مكاران و خراپه كاران. ده كړيت بهر په رچي ئهم په خنه يه به وه بدهينه وه، كه دهست گرتن به بهرژه وهندييه په هاكانه وه، پتويستي به هه لوپسته كړن هه يه له سهر به لگه شهريه يه كان و دلتيا بوون له كارپيچ كړدنيان و پوت نه كړنه وه يان و، ئه مه يش بو كه ساني كه شاره زانه بن، له زانسته ئيسلاميه كان و موخته هيد نه بن، كاريكي ئه سته م و سه خته، جا كه نه زانه كان هه ر چاو قايم بوون و، ئه مه يان كړد، ئه وا كه ساني خاوه ن زانست نه زانيبه نه كه يان ئاشكرا ده كه نو به م هويه وه خه لكې له خراپه يان ده پاريزييت، به لام دهسته لاتداره خراپه كان به به ستنې ده رگاي بهرژه وهندييه كان به سه ردياندا ته مبي ناكړين و، ناگه پيئندرينه وه بو سهر خه تي شرع، به لكو گه پاندنه وه ي ئه وان بو سهر پتي راست به هه لسانې گه لي ئيسلام دهبيت به ئه ركي سه رشاني به رامبه ر

---

۱ الامدي، ئهم به لگه يه ي له په راوي (الاحكام) داهيتاوه، ب، ۴، ۲۱۶.

ئەو دەستەلاتدارانە، كە يان دەبىت بياھىننەو سەر پىتى راست، يان لەكاريان بخەن و، لەسەر تەختى دەسەلات لايان بىەن.

۲۲۴- بەئىگەى ئەوانەى كە كار بە ((المصالح المرسله)) دەكەن و، دانى

پيادا دەنين؛

۱- شەرىعەت تەنھا بۆ ھىنانەدى بەرژەو ھىندىيەكانى مرقۇ دانراو، دەقەكانى شەرىعەت و ئەحكامە جۆراو جۆرەكانى سەلمىنەرى ئەم پاستىەن، بۆيە كاركردن بە (المصلحة المرسله) كۆك و تەبايە، لەگەل سىروشتى مۆرڤو، ئەو بنەمايەى شەرىعەتى لەسەر بنىات نراو و، ھەروەھا كۆكە لەگەل ئەو مەبەستەيشدا كە شەرىعەت لە پىتاويدا ھاتو، بەرپا كراو.

ئەمەيش قەسەيەكى پاستەو، ژمارەيەكى بەرچا و لەزانايان دەريان بېرپە، بۆ نمونە ئىمامى شاطبى دەفەرمويت: شەرىعەت تەنھا بۆ ھىنانەدى بەرژەو ھىندى بەندەكان ھاتو، لەئىستائ و ئايندەداو، ھەروەھا بۆ لادانى خراپە لەسەريان^۱.

ھەروەھا شەرعزانانى بوير (عيزى كوپى عبدالسلام) دەفەرمويت: سەرچەمى شەرىعەت بەرژەو ھىندىيە، ئىتر ئەو بەرژەو ھىندىيە يان بۆ لادانى خراپەيە يان بۆ بەدەستەيتانى بەرژەو ھىندى و چاكەيە^۲.

ھەروەھا پېشەوا ئىبن قىيمى جەوزى دەفەرمويت: بنەما و بنەپەتى شەرىعەت لەسەر ھىكمەت و بەرژەو ھىندى بەندەكان لە دنيا و دواپۆيدا بنىات نراو، شەرىعەت سەراپاى دادگەرەنەيە و سەراپاى بەرژەو ھىندىيە و سەراپاى ھىكمەتەو، ھەر پەرسىك لە دادپەرەيەيەو پووە و سەم مى نا، ياخود لە پەحمەتەو بوو بە پىچەوانەكەى، يان

1 الموافقات، للأمام الشاطبي، ب، ۲، ل، ۶، ۳۷.

2 قواعد الأحكام، للأمام عزين عبدالسلام، ب، ۱، ل، ۹.

له بهرزه وهنديه وه بوو به خراپه كاري، يان له حيكمه ته وه بويه پوچي و بي مانايي و شپړه يي، نه وه ئير شريعت نيه، هرچنده به پافه ي جوراو جورو دروستكراو يش ئاخينرابيته ناو شريعه ته وه، چونكه شريعت دادگري و پرهمه تي خودايه، له نيو بنده كانيداو، دروستكراوه كانيدا.

ئينجا جيگير بوون و چه سپاندني دهقه كاني شريعت و، پوشنايي نه و دهقانه به لگن له سر پرستي و دروستي نه وه ي كه نه و زانايانه دركاندويانه و دهريانبرپوه.

۲- بيگومان بهرزه وهنديه كاني خه لكي و نامرزي گيشتنيان به و بهرزه وهنديانه به پتي بارو دوخ و كات ده گورپي و، ناكري ت پيش پوواوه كان بكه وين و، پيش كاتي خوي دوزه كان به كلايي بكه ينه وه، نه و تهنگي پته لچنين و به كلايي كردنه وه ي پيشووه خت كاريكي پيوست نيه، چونكه شريعت به لگي داوه به دهسته وه له سر پرچاوكردي بهرزه وهنديه كان، بويه نه گر له م نيوه نده دا ته نها نه و شتانه به دروست بزاني، كه به لگه به كي تايبت له سر دروستيه كه ي هاتبيت، نه وه به پرستي دوزه خيكي به رفراوانمان تهنگ و سه خت كردو ته وه، بهرزه وهندي زوري خه لكيمان تيا دا بردووه و، نه م يش له گه ل گشت گيري و هميشه يي بووني شريعه تدا ناگونجيت و، ده ره نجامه كه ي نادروسته.

۳- موجهيده كاني هاوه لان (خوا لتيان پازي بيت) و دواي نه وانيش، له ئيجتیهاده كانياندا له سر بنه ماي پرچاوكردي بهرزه وهندي و بنيات ناني له سر نه و بنه مايه كاريان كردووه، هيچ كاميشيان نكولتيان له م نه كردووه، كه نه م يش به لگه به له سر دروستي نه و ياسا بنه مايه ي و، پيكاني نه و ناراسته دروسته و، كه دواچار نه م بوته ئيجماع، جا له و پرسانه ي كه كه موجهيده كانمان له سر چيني پياو چاكاني پابردو (السلف الصالح) كه هه ستاون ئيجتیهاده كانيان له سر بنه ماي بهرزه وهندي بنيات ناوه و بهرپاكردووه، وهك كوكردنه وه ي به شه په راگنده كاني قورئان له په پراويكي سه ربه خوداو، دوا جار كوكردنه وه ي سه رجه مي موسلمانان له سر نه و په پراوه و، هه روه ها وهك برياردان به ميرات بردني نه و ژنه ي كه مي رده كه ي بويه ته لاقى داوه، تا ميراتي نه داتي، به لام هه ر ميرات ده بات، وهك پرچاوكردي بز بهرزه وهندي نافرته ته كه و،

ههروه‌ها وهك ئه‌وه‌ی كه پیشه‌كاران ئه‌وه‌ی له‌ده‌ستیاندا خراپ ده‌بی‌ت، له‌مولك و مائی خه‌لكی له‌سه‌ریانه‌ كه‌ بی‌بژێرن، مه‌گه‌ر ئه‌و خراپ بوون و له‌ناو چوونه‌ به‌هۆی شتیكه‌وه‌ بووبی‌ت، كه‌ له‌ده‌سه‌لاتی كایه‌ی پیشه‌كار زیاتر بووبی‌ت، هه‌رچه‌نده‌ ده‌ستی پیشه‌كاران، ده‌ستیكى ئه‌مینه‌، به‌لام له‌به‌ر به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌م حوكمه‌ چه‌سپێنراوه‌، تا خه‌مسارد نه‌بن، سه‌باره‌ت به‌ پاراستنی مولك و مائی خه‌لكی، له‌م باره‌یه‌وه‌یش پیشه‌وا عه‌لى كوپى ئه‌بو طالیب ده‌فه‌رموی‌ت: (ته‌نها بریارێكى له‌م جۆره‌ هۆكاری چاكسازیه‌ له‌ نێو خه‌لكیدا)،¹ كه‌ پارێزه‌ری به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌وانه‌و، هه‌روه‌ها وهك برشیاری كوشتنه‌وه‌ی كۆمه‌لێك كه‌س له‌جیاتى یه‌ك كه‌سو، هه‌ر له‌م باره‌یه‌وه‌یش پیشه‌وا عومه‌رى كوپى خه‌طاب چه‌نده‌ها بریارى هه‌ن، كه‌ له‌سه‌ر بنه‌مای به‌رژه‌وه‌ندی مرۆفه‌كان بنیاتی ناو و ده‌رى كردوون، وهك بریاردان به‌ستاندن مائی سه‌عیدی كوپى ئه‌بى وه‌قاص، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی كه‌ له‌ ماله‌كه‌یدا كه‌ ناگیرى كردبوو له‌ خه‌لكی و هه‌روه‌ها تاشینی سه‌رى (نه‌صرى كوپى حه‌ججاج) و، دورخستنه‌وه‌ی له‌شارى مه‌دینه‌، به‌هۆی ئه‌وه‌وه‌ كه‌ به‌ریگری‌ت، له‌شه‌یدا بوونی ژنان پێى، چونكه‌ گه‌نجیكى زۆر جوان بوو، ئافره‌تان حه‌یرانى ده‌بوون، بۆیه‌ پیشه‌وا عومه‌ر له‌ترسى ئه‌م فیتنه‌یه‌ دورى خستنه‌وه‌و، هه‌روه‌ها وهك ده‌ست به‌سه‌رداگرتنی نیوه‌ی ئه‌و سامانه‌ی كرێكاره‌كانى خۆه‌، كه‌ به‌ هۆی قۆزینه‌وه‌ی پێگه‌ و ده‌سه‌لاته‌كه‌یان وه‌، به‌ده‌ستیان هێنا بوو، هه‌روه‌ها جیگای تر هه‌ن، كه‌ زۆر زۆرن، ئه‌ژمار كردن و باسكردن باری درێژه‌ ده‌كێشی، كه‌ هه‌موویان تاییه‌تن به‌م بواره‌، كه‌ رشه‌چاوكردنی به‌رژه‌وه‌ندی مرۆفه‌كانه‌.

٢٢٥- قسه‌ی له‌پیشتر ((الراجح)) له‌م باره‌یه‌وه‌:

له‌ پێچشاندانی به‌لجگه‌ی هه‌ردوو گروپه‌كه‌وه‌، قسه‌ی ئه‌و گروپه‌ به‌ له‌پیشتر ده‌زانین، كه‌ دان به‌ (المصلحة المرسله) داده‌نیچن، كاری پێچه‌كه‌ن، حوكمی له‌سه‌ر بنیات

1 كتاب المالك، للشيخ ابو زهرة، ل٤٠٠.

دهنيزو، به يه كيک له به لگه کانی نه حکامی نه ژمار ده کهنو، به پای نيمه نه م سرچاوه يه ي شهرعدانان، سرچاوه يه کی ده ولچه مندوبه پيتو، نه حکامی پيويستيمان فريا ده خات، بؤ پووبه پووبونه وي بارودوخه گؤراوه کانی ژيان، به يي ده رچوون له سنوورو ميتؤده کانی شريعتو، زياده په وي کردن به سر نه حکامه قطعی يه کانيدا، به لام سره پای نه م يش، نه م ته رجيع داننه ي نيمه به شيوازيکه که هرکات کؤراپووني موجته هيده کان هاته دي، نه وا گه پانه وه به رپا بردنه به نه م به رژه وهنديه ده بيت، به شيويه کی ده سته جه معی بيت، نه ک به تانک لايانه.

٢٢٦- مهرجه کانی کار کردن به ((المصلحة المرسلة)):

ژورينه نه و شهرعزانانه ي که کار به (المصلحة المرسلة) ده کهن، مالکيه کان، که هر نه مانه يش کؤمه ليک مهرجيان بؤ داناره، که ده بيت له (المصلحة المرسلة) دا، بيتنه دي، تا بکريت و بگونجيت پشتي پي بيه ستريت و متمانه ي بخريته سهر، نه و مهرجانه يش بريتين له:

يه که م: گونجاوي و شياوي، واته ده بيت نه و به رژه وهنديه ي گونجاو و شياو بيت، له گه ل نامانجه کانی شريعت داو، پيچه وانه ي هيچ بنه مايه ک له بنه ماکانی شريعت نه بيت و دژي به لگه يه ک له به لگه کانی نه حکام نه بيت، به لکو ده بيت له جينسي خودي نه و برژه وهنديه بيت، که شرع مه به ستي بووه بيتنه دي، يا خود نزيك بيت له و مه به سته وه، نامؤ بيت پي.

دووه م: ده بيت له خودي خويدا له گه ل ژيريدا بگونجيت، به جؤريک که خرايه به رده م عه قله ساغه کان، وهري بگرن.

سييه م: ده بيت کار کردن به (المصلحة المرسلة)، له به پاراستنيکی ژور پيويست بيت،

يا خود بؤلادانی ناپه حه تيبه ک بيت، چونکه خواي په روه رديگار ده فهرمويت: ﴿وَمَا جَعَلَ

عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ^۱ واته: خوای په‌روه‌ردگار له ئاینی ئیسلامدا هیچ سه‌ختی و دژوارییه‌کی له‌سه‌ر شانتان دانه‌ناوه^۲.

له پاستیدا ئهم مه‌رجانه‌ی کۆمه‌له یاساو پێو شووینێکن بۆ (المصلحة المرسله) که ده‌پیارێن، له هه‌ڵخه‌یسکانه‌ی هه‌زه‌کان و داواکارییه نادرسته‌کانه‌ی ده‌روون، به‌لام پێویسته که دوو مه‌رجی تری بۆ زیاد بکړین، له‌وه‌ی که ئه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ی که به‌شه‌رعکردنی حوکمه‌که‌ی له‌سه‌ر بنیات ده‌نرێت ده‌بی‌ت به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی پاسته‌قینه بی‌و، خه‌یالی نه‌بی‌و، ده‌بی‌ت به‌رژه‌وه‌ندییه‌که گشتی بی‌ت، نه‌وه‌ک تایبه‌ت، واته حوکمه‌که تاکه که سێکی دیاریکراو یا ن گروپێکی دیاریکراو.

۲۲۷- هه‌ندی له‌و ئیجتیهاده‌یه‌ی که له‌سه‌ر بڼه‌مای به‌رژه‌وه‌ندی

به‌رپاکراو:

له‌مه‌زه‌به جۆراو جۆره‌کانه‌ی ئیسلامدا، ئیجتیهادی زۆر هه‌ن، که له‌سه‌ر بڼه‌مای به‌رژه‌وه‌ندی په‌ها بنیات نراوه‌ن، له‌وانه:-

زانایانی مه‌زه‌بی مالکی و فه‌توایان داوه، که دروسته، ئه‌گه‌ر موخته‌هید بوونی نه‌بوو، باشت‌ترین که‌سی نا‌غه‌یره موخته‌هیده‌کان وه‌ک پێشه‌وا دیاری بکړیت و هه‌روه‌ها سه‌ره‌پای بوونی که‌سی خاوه‌ن شکۆ، به‌دروستیان زانیوه، که به‌یعه‌ت بدړیت، به‌که‌سێکی ئاسایی و، بی‌شان و شکۆ، هه‌روه‌ها دروستی دانانی باج له‌سه‌ر ده‌وله‌مه‌نده‌کان، ئه‌گه‌ر که‌نجینه‌ی گشتی (بیت المال) خالی بووو، ئه‌وه‌ی تیایدا بوو، به‌شی خه‌رجیه‌ پێویسته‌کانه‌ی ده‌وله‌تی نه‌ده‌کرد، وه‌ک به‌پێکردنی پێداویسته‌ی سه‌ربازه‌کان، ئه‌م باجه تاکێکه که سامان و دارایی له (بیت المال) دا، زیاد ده‌کاته‌وه،

1 سورة (الحج/۷۸).

2 الاعتصام، للأمام الشاطبي، ب، ۲، ج ۳۰۷-۳۱۲.

ياخود به شى خه رجبیه کانی تى دیته وه^۱، وهروه ها به دروستیان زانیوه، که مندان بینه شایهت به سهر یه کترییه وه، له بریندارکردنی یه کتریدا، له بهر بهرژه وهندی، چونکه عاده ته یاری مندان خویان زیاتر، که متر خه لکی تر ده یانبینیت، هه رچه نده مه رجی بالچ بوون تیا یاندا نه ها تۆته دی، که له مه رجه کانی بوونی عه داله ته، له که سی شایه تدا^۲، و شافعییه کان ده فهرموون: - دروسته ئه و ناژه لانه له ناو بهرین، که بى باوه پان به سواری ئه و ناژه لانه وه له گه ل موسلمانان ده جه نگین و، ههروه ها دروسته دارو درختیان له ناو بهریت، ئه گه ر پیدایستی جه نگه و زه فهر بردن به دوژمنان و سهرکه وتن به سهریاندا ئه مه ی ده خواست^۳.

پاشان له لای حه نه فییه کان، دروسته که ئه وه ی موسلمانان له جه نگدا ده یگرن و، ناتوانن، له گه ل خویان بییه ن، بیسووتینن، له که لو په لو پانه مه ر، جا مه ره کان سه رده بهر و گوشته که یان ده سووتینن و، ههروه ها که لو په له کان ده سووتینن، تا دوژمنان سودی لی وه رنه گرن^۴.

پاشانیش یه کێک له جۆره کانی (ئیستیحسان)، له لای حه نه فییه کان، بریتییه له ئیستیحسانى بهرژه وهندی، واته له بهرژه وهندییه ک به چاک و باش دائراوه، که پیشتر قسه ی له سه ر کرا. ههروه ها پیچشه و ئه حمه دی کوپی حه نه ل، فه توای داوه، به ده رکردن و دوورخستنه وه ی خه لکانی گه نده ل و خراپه کار بۆ جیگایه ک، تاخه لکی له خراپه کارییان پارێزراوبی و، ههروه ها فه توای داوه، به دروستی تایبته کردنی دیاری به هه ندی له مندانانییه وه، له لایه ن باوکیانه وه، له بهر بهرژه وهندییه کی دیاریکرا وه ک ئه وه ی که خه لاتکراوه که نه خوشبیت یان هه ژار بیت، یان خیزان و کلفه دار بیت، یاخود قوتابی زانستی شه رعى بیت^۵.

1 مالک، للشيخ أبو زهرة، ل ٤٠٢.

2 بديع المجتهد، ب ٢، ل ٣٨٤.

3 الأشباه والنظائر، للأمام السيوطي، ل ٦٠-٦١.

4 الرد على سير الأراعي، للأمام أبي يوسف، ل ٣.

5 المغني، ب ٦، ل ١٠٧.

شهر عزانانی مه زه بی حنبه لی ده لئین، ده سه لاتداری سه رده م بۆی هه یه، که به تۆبزی که سانی قۆرخکار ناچار بکات، که ئه و شته ی قۆرخیان کردووه و، (إحتکار) یان کردووه، به نرخى بازار بيفرۆشنه وه، له کاتى پيداويستى خه لکدا به و شته قۆرخ کراوه و، هه روه ها له سه ريه تى که که سانی پيشه کارو خاوه ن پيشه سازى که خه لکى پتويستى به پيشه و کاروباره کانيان هه يه، ناچار بکات، که له کاتى مانگرتن و کارنه کردنياندا، به نرخى بازار په ده ستبکه ونه وه به کار کردن و به زۆر ئه م کاره يان پى بکاتدروسته^۱ و، هه روه ها هه ر که س پتويستى به وه هه بوو، که ئاوى زه وييه که ی، له زه وى که سيکی تره وه ببات، به بى ئه وه ی زيبان بگه يه نيّت، به زه وى که سى دووه، ئه وه ده بىّت بيبات، هه رچه نده به زۆریش بىّت و، کابراى دووه مناچار بکريت پىگا بدات، که ئاوه که بريت و، ئه مه يش له پيشه و عومهرى کوپى خه طابه وه گيردراوه ته وه و، پيشه و ئه حمه دى کوپى حنبه ل له يه کىک له دوو گيرانه وانه ی له وه وه به ده ستمان گه يشتون، کارى پىکردووه و، گروپىک له حنبه لييه کانيش کاريان پى کردووه و، هه ر ئه مه يش ئه و ده ره نجامه دروسته يه، که ده بىّت ئىمه به ره و پوى بپۆين و کارى پى بکه ين و، کار پىکردنيشى پىچويسته چونکه تاکه رشه وى و يه کلایه نه يى له به کار هينانى حه قدا، له شه ريه تى ئىسلامدا قه ده غه يه و، ئه م پرسه ی باسما ن کرد، يه کىک له پاهيتانه کان له سه ر ئه و ياسا بنه رشه تيه ی و، فه توى ترى حنبه لييه کان وه ک، ئه وه ی که گوتويانه، هه ر که س به ناچارى پۆيشته مالى و خانووه که سيکه وه نيشته جى بوو، که که سى ترى تيا دا نه بوو، خانووه که يش فراوان بوو، جىگای لىقه و ماوه که و خاوه ن خانوى به ئاسانى و فراوانى تيا دا ده بوويه وه، ئه وه له سه ر کابراى خاوه ن مال پتويسته که به نرخى کرى خانوى ها و وینه ی ئه و کاته بيدات به وکه سه ناچارو لىقه و ماوه، ئه مه له سه ره پاى گروپىکى له شه ر عزانانى مه زه بی حنبه لی و، له سه ره پاى هه ندىکى تريان ده بىّت، هه ر بى به رامبه ر خانووه که بدات به کابراى لىقه و ماو^۲.

1 الطرق الحکيمه، ل ۲۲۲، ۲۲۶.

2 الطريق الحکيمه، ل ۲۳۹-۲۴۰.

﴿به شی حهوتهم﴾

به لگهی حهوتهم

((سدا الذرائع : ریگرتن له حهرام))

(الذرائع)، به مانای نامر شاهه کانی دیتو، (الذریعة)، بریتییه له و نامرازو پټبازه ی که ده که یه نیت به شیک، نیت نه و شته گنده لای هینه رو خراب بیت، یان باشو، به رژه وه نندار بیت، چونیه که و، دیسان زاره کی بیت، یان کرداری هر چونیه که، به لام زیاتر ناوی (الذرائع) به کار ده هینریت، بۆنه و نامرازانیه که ده مانگیه نن به شته خرابه کان، جا که کوترا، (فلانه شت سر به سد الذرائع) ه مانای نه وه یه که سر به وده روازه یه یه که پڼگری ده کات، به گیشتن به شته خرابه کان.

۲۲۹- هه روه ها نه و کردارانه ی که هۆکارن به گیشتن به شته خرابه کان (المفاسد)، یان نه وه یه که هر له خودی خویاندا خراب و حه رامن، یا خود نه وه یه که هر له خودی خویاندا موباح و دروست و پڼگ پیدراون، جا نه وانه ی یه که م هر سروشتیان وایه، که ده بنه هۆکاری شه پو زیان و خرابه وه که نه وه ی که خواردنه وه ی نارقه، هۆکاره بۆ خراب بوونی عه قلو، بوختان کردن شه ره فو ناموسی خه لکی له که دار ده کاتو، داوین پیسی هۆکاره بۆ تیکه لبوونی سپترمی مرقفه کان و دواچار تیکه لچ بوونی وه چه کان.

ئینجا رشاجیایی له نیتوان زانایاندا نییه، که سه راپایان پڼگرتن له م جوره کارانه و، له راستیدا نه مانه ناچنه نیتو بازنه ی نه و (سد الذرائع) هی، که ئیمه قسه ی له سه ر ده که یین، چونکه هر له خودی خویاندا حه رامن، به لام کرده وه موباحه پڼگ پیدراومان که هۆکارن بۆ خرابه کاری، ده بنه چه ند جور تیکه وه :

- جۆرى يەكەم:

ئەوھى كە ھۆكارە بوونى بۆ خراپە، دەگمەن و كەمە بۆيە پەچاۋ كىردىنى لەلەينى بەرژەۋەندىيەكەي لەپىچىشتە، گىرتنە بەرى لايەنە خراپەكەي خراۋەتە دواترەۋە، ۋەك سەيركىردىنى ئافىرەتلىك كە دەتەۋىت، بىخۋازىت، ھەروھە سەيركىردىنى ئەۋ ئافىرەتەي كە شايتەي لەسەر دەدرىت، ناشىتنى رىشەزومىت، بۆيە ئەم جۆرە كىردەۋانە قەدەغەنەكران، بە بەلگەۋ بىيانوۋى ئەۋ شىتە خراپانەي كە دەگونجىت لەكىردىياندا بەرپاين چۈنكە خراپەي ئەمانە، لەناۋ بەرژەۋەندىۋ چاكە بەلەپىشتەر دانراۋەكەياندا شاردرارەۋەتەۋە، ئاراستەي دانانى ئەھكامە شەرىيەكان، بەلگەن لەسەر ئەم پاستىيەۋ پاجىيائىش لەم بارەيەۋە لە نىۋان زاناياندا نىيە، جا بۆيە شەرىع ھەۋلىدىنى ئافىرەتەي لەسەر تەۋاۋ بوونى ماۋەي بىۋ نۆيىۋى يان تەۋاۋ نەبوونى ۋەرگىرتۋە، سەرەپاي ئەۋھى كە بۆي ھەيە، پاست نەكات، ھەروھە شەرىع دانى ناۋە، بە برپاردان لە سەر ۋەرگىرتىنى قىسەي شايتە، سەرەپاي ئەۋھى كە بۆي ھەيە، درۆ بىكات، ھەروھە ھەۋالۋ قىسەي تەنھا كە سىيىكى دادگەرى ۋەرگىرتۋە، كە بۆي ھەيە، پلەي لەبەر كىردىشى باش نەبىت، بەلام لەبەر ئەۋھى كە ئەم ئەگەرەنە بە لەپىشتەر دانەنراۋن، بۆيە شەرىع گۆيى پىۋ نەداۋن و كارى پىۋ نەكىردۈن.

- جۆرى دوۋەم:

ئەۋ شىتانەي كە ئەگەريان زىاتەر، بىنە ھۆكارى خراپەۋ، لايەنى خراپەيان زالىترە، بەسەر لايەنى بەرژەۋەندىۋ چاكەكەياندا ۋەك فرۆشتىنى چەك لەكاتى ئاۋاۋەداۋ، بەكىردانى خانوۋبەرە بەكەسىك كە بۆخراپەۋ ھەرام بەكارى دەھىتى، ۋەك ئەۋھى كە بىكات بەجىگاي قومار كىردن، جىنۇدان بەخوداي ھاۋەل برپار دەرەكان، لەكاتى ئامادە بوونى كەسىك لەۋ ھاۋەل برپاردەرەنە كە بەۋە ناسرابىت، كە ئەۋ جىنۇۋەي بىست، ئەۋىش جىنۇ بەخوداي مەزن (عزوجل) بدات، ھەروھە ۋەك فرۆشتىنى تىرىۋ بەكەسىك كە ۋا ناسراۋە، ئارەقى لىۋ دوست دەكات، ئەۋە پىشەيەتى!

– جۆرى سېيەم:

ئەۋەى كە دەبىتتە ھۆكارى خراپە، بەھۆى ئەۋەۋە كە ئەۋ كەسە موكەللەفە ئەۋ جۆرە شتە بەكار دەھىنەت، لەغەيرى جىگى خۆيداۋ، دەرەنجام خراپە بەم ھۆيەۋە بەرپا دەبىت، ۋەك ئەۋ كەسەى كە ئافرەتتەك مارە دەكات، ئەم مارەكردنە دەكاتە ھۆكار، بىق حەللەل بونەۋەى ئەۋ ژنە لەمىردە پىشۋەكە، كە بەھۆى تەلاقدانى سى بەسە تەلاقى داۋە، ياخود ۋەك ئەۋەى كە كەسەك مامەلەكردن دەكاتە ھۆكارو ئامراز بىق كەيشتن بە سووخواردن، ۋەك ئەۋەى كە كەسەك پالتاۋى بە ھەزار (دەرەم بىت، يان دىنارو، دۇلار) بغرۇشەت، بەپارەى قەرزەكە دواتر بىدات، پاشان لە كابراى كىپارى رىكپتەۋە، بە تۆسەدى حازر، كەلەم حالەتەدا لايەنەخراپەكەى كە بەلەپىشتەر دانراۋە.

۲۳۰– پاجىيى نىۋان زانايان لەسەر دەستگرتن و كاركردن بە (سد الذرائع):

لەسەر كردهۋەى دووچۆرەكەى دوۋەم و سىيەم پاجىيى تىكەوتوۋە، كە ئايا لەبەر ئەۋەى كە دەبنە ھۆكارى خراپە، ئىتر قەدەغە دەبن، يان نا.....؟!
حەنبەلىيەكان و مالكييەكان دەلتىن: قەدەغە دەكرىن و غەيرى ئەمانە ۋەك شافعى و ظاهىرىيەكان، دەلتىن: قەدەغە ناكرىن.^۱

بەلگەى ئەم گروپە ئەۋەيە كە ئەم كردهۋەكەلە حەللەن، قەدەغە ناكرىن، بەھۆى ئەگەرى بونە ھۆكاريان بىق خراپەكارى.

ئىنجا بەلگەى گروپى يەكەم: ئەۋەيە كە (سد الذرائع) بىنەمايەكە لە بىنەماكانى شەرىعداناۋ، خۇپسكە و پىتى خۆى ۋەستاۋە، بەلگەيەكى باۋەپ پىكراۋە، لە بەلگەكانى ئەحكام، كە بىياتى ئەحكامى لەسەر دەنرەت، جا مادام كردهۋەكە زىاتر دەبىتە پاساۋ بىق خراپە كراى، شەرىعەتەش بىق ئەۋە ھاتوۋە، كە رىگىرى لە خراپە بكات، دەرگاۋ دەرۋازەكانى خراپەكارى دابخات، بۆيە ھەر دەبىتتەۋ كردهۋەيە قەدەغە بىكرىت، بۆيە ئەم

---

1 الأم، للمام الشافعى، ب۳، ل۶۹، بداية المجتهد، ب۲، ل۱۱۷-۱۱۹ المغنى ب۴، ل۱۷۴

دواتر، المدونة الكبرى، ب۲، ل۱۷۱، وب۳، ل۳۹۹، مختصر الطحاوي، ل۲۸۰.

گروپه ته ماشای نامانچو مه به ستو دهره نجامی ئه م کرده وانه یان کردووه، بۆیه گوتویانه که قه ده غه ن و، به موباح ئه ژماریان نه کردوون، به لام گروپی دووهم ته ماشای لایه نی موباح بوونی کرده وه کانیا ن کردووه، گوتییا ن به دهره نجامه که ی نه داوه و، هر به وهۆیه ی ئه م به لگه یه شه وه، به قه ده غه یان نه زانیوه و، ئه و مۆله ته گشتیه ی شه رعیا ن وه رگرتوه، که له م باره یه وه هاتووه و، وه رگرتنه که یان به پاستر داناو به سهر ئه و زیانه دا که بۆی هه یه، به وهۆیه وه پرویداتو به رپا ببیت.

پای گروپی یه که م، که قه ده غه کاره کانن، به هیژتره چونکه نامرازه کان کاتیک حساب بۆکراوان، که هاوشان و گونجاو بن، له گه ل نامانجه کانداو (ئیه بن قهیمی جه وزی)، له م باره یه وه ده لیت: له بهر ئه وه ی که ته نها له پێگای هۆکاره کان و پێیازه کانه وه ده توانین بگه ی ن به نامانجه کان، بۆیه که واته نامرازو پێیازه کانی نامانجه کانیش پاشکزی نامانجه کان و، له وه وه پله ی حساب بۆ کردن وه رده گرن و، له م پوانگه یه وه نامرازه کانی حه رامیی و سه رپێچی کردن، له که راهه ت بووننیا ندا، په ی ره وی له نامانجه کان ده که ن و، بۆیه قه ده غه کردنیشیا ن هر له سهر بنه مای لیژی بونه وه یانه بۆلای نامانجه کان و ناستی په یوه ندییا ن به و نامانجه انه وه ده ییت و، هه روه ها نامرازه کانی گوێرپایه لی خودای گه وره و، نزیک که و تنه وه لی و، خۆشوسیتنی و دروست بوونی ئه مه به پیتی ناستی ده گه ل که و تنی ئه م نامرازانه یه بۆلای نامانجه کانیا ن، وه ک چۆن که نامرای گه یشتن به هه ر مه به ستیک، پاشکزی ئه و مه به سته یه و، هه ردووکیشیا ن هه ز مه به ستن، به لام ئه و شته ی که مه به سته که مان بووه، هاوشان و ها و ناستی هه یه، له گه ل نامانجه کاندای، پاشان نامرازی کاره مه به سته که مان، هاوشانه له گه ل نامانجی نامرازه کاندای¹.

---

1 إعلام الموقیعین، ب 3، ل 11-12.

۲۳۱- قسه‌ی له پیشتەر ((الراجح)) لهم باره‌یه‌وه:

ئه‌وانه‌ی که (سد الذرائع)، یان وهك به‌لگه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ له‌ناو به‌لگه‌کانی ئه‌حکامدا ئه‌ژمار نه‌کردوه‌و، به‌لگه‌ به‌وه ده‌هه‌تینه‌وه که کرده‌وه مادام موباح بوو، ئیتیه قه‌ده‌غه‌کردنی دروست نییه، بیانوی ئه‌گه‌ر دانان بۆ ئه‌وه‌ی که گویا سه‌ری له‌خرابه‌وه ده‌رده‌چیت، چونکه ئه‌م گه‌رانه بۆی هه‌یه بێنه‌دی و بۆیشی هه‌یه، که نه‌یه‌نه‌دی، سه‌ر به‌پێری گومانه‌کانو، گومانیش کاریگه‌ری له‌سه‌ر پاست و حه‌قیقه‌ت دروست ناکاتو، له‌پاستیدا ئه‌م به‌لگه‌یه‌ لاوازه، بێگومان ئیمه‌ گوتمان، که ئه‌گه‌ری پوودانی خراپه، ئه‌گه‌ر ده‌گمهن و که‌م بوو، یاخود بۆی هه‌بوو پووبیداتو، لایه‌نی پوودانی خراپه‌که زات‌تر بوو، به‌سه‌ر لایه‌نی پوونه‌دانیدا، ئه‌مانه‌ نابنه پاساوی قه‌ده‌غه‌کردنی کرده‌وه‌که‌و، ئیمه قسه‌مان له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه که ئه‌گه‌ری پاپێچ بوونی پووه‌و، خراپه، ئه‌گه‌رێکی زۆرو به‌هه‌یز بیت، که لایه‌نی زۆری گومانی مڕۆڤ به‌و لایه‌ندا بپروات، که که‌وتنه ناو خراپه‌که‌وه زات‌تره‌و، گومانی له‌ پیشتەر (الراجح)، واته‌گومان زیاتر به‌لا ئه‌وه‌دا بوو که ئه‌و کرده‌وه‌یه سه‌ری له‌خرابه‌وه ده‌رده‌چیت، ئه‌مه له‌ئه‌حکامی شه‌رعیه‌کردارییه‌کاندا بپرواپێکراوه‌و، بۆیه چه‌سپاندنیان لایه‌نی یه‌قین بوون، به‌مه‌رج نه‌گیراوه، هه‌روه‌ك پیشتیش له‌و ئه‌حکامانه‌یدا که شه‌رع له‌سه‌ر بنه‌مای گومانی زیاد (الظن الغالب) بنیاتی ناوون نمونه‌ گه‌لیک باسکران، وه‌ك له‌وه‌رگرتنی هه‌وال و فه‌رمووده‌ی تاکه که‌سو، شایه‌تیدان و، هه‌والدانی ئافره‌ت خۆی، له‌سه‌ر ته‌وابوونی کاتی بی‌نویژی و عیده‌که‌ی و، ئه‌م ئه‌حکامانه‌یش بۆیه، به‌رپاکراون، بۆ هه‌تانه‌دی ئه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ی مڕۆڤه‌کان، (که به‌لایه‌نی له‌پێچشت به‌ به‌رژه‌وه‌ندی دانراون، که بۆی هه‌یه، وانه‌بیت، یه‌لام لایه‌نی به‌رژه‌وه‌ندن بوونه‌که‌ی زات‌تره‌)، جا سه‌ر پای ئه‌وه‌ی که له‌م به‌رژه‌وه‌ندیانه‌دا بۆی هه‌یه، خراپه هه‌بیت، به‌لام ئه‌گه‌ره‌که‌ی لاوازه، واته‌ بوونی به‌رژه‌وه‌ندییه‌که (راجح)ه، و بوونی خراپه‌که (مرجوح)ه، چونکه بۆی هه‌یه، که کابرای هه‌والده‌ر، له‌فه‌رمووده‌ی ئاحاددا، درۆی کردبیتو، ئه‌گه‌ری هه‌یه که شایه‌ته درۆی کردبیت، یان ئافره‌ته‌که له‌ هه‌والدانی به‌ته‌وا بوونی عیده‌که‌ی درۆ بکاتو، دواتر باسی ئه‌و بپیارانه ده‌که‌ین که شه‌رع ده‌ری

کردوونو، کردوونی به یاسا، بۆلادانی ئه و خراپه یه ی که ئه گهری پوودانی هه یه، ئه مه یش له کاتی باسکردنی به لگه ی گروپه که ی تر دا باس ده که یین.

پاشان به راستی په وای نییه، که شه رع شتیک حه رام بکاتو، دواتر هۆکارو ئامپازه کانی پێگای بداتو، دواچار کردوه که حه لال ببیت، یاخود ئه و ئامپازانه له سه ر موباح بوونی ئه سلێ خۆیان به مه یلێته وه، که واته له م حه له ته دا مه رجی موباح بوونی هه ر شتیک ئه وه یه که پوه و خراپه یه ک مل نه نیت، که گومانی پوودانی ئه و خراپه یه له کردنیدا زیاتر بیت، به سه ر لایه نی پوه نه دانیدا، جا که به په چاوکردنی مه رج گه لو بارو دۆخیکێ تایبه ت، بوویه هۆکار بۆ پوه نه دانی خراپه یه کی له م شتوازه، ئه و له م حه له ته دا قه ده غه ده کریتو، حه رام ده بیت، بۆ نمونه مامه له کردن، موباحه، به لام له کاتی بانگدان بۆ نوێژی جومعه حه رامه و، هه روه ها جنیودان به خودای هاوه ل بپیارده ره کان موباحه، به لام قه ده غه ده بیت، ئه گه ر هاتوو، بوویه هۆی جنیودان به خودای مه زن (جل وعلا)، هه روه ک پێشتریش گوتمان و، هه روه ها برینی دهستی دز پتوێسته، به لام ده بیت له کاتی شه پرو جیهادا دوا بخریت، پێغه مبه ر (ﷺ) ده فره مویت: (لا تقطع الأیدی فی الغزو: دهستی دز له کاتی جهنگ و جیهادا نابردریت) تا نه بیته بیانوو، بۆ کابرای دزه و پابکات بۆ ناو پێزه کانی دوژمنو، هه روه ها خه لات و دیاری موباحه و، ته نانه ت سونه تیشه، که له فره مووده دا هاتوو ده فره مویت: (تهادو تحابوا) خه لات و دیاری یه کتری بکه ن، ئه مه ده بیته هۆکاری خۆشه وه یستی له نیوانتاندا، به لام خه لاتێ قه رزار بۆ خاوه ن قه رز قه ده غه یه، ئه گه ر پێشتر نه ریتی ئه و خه لاتکردنه له نیوانیاندا نه بوو بیت، تاوه ک ئه مه نه بیته هۆی پاساو بۆ خراپه یه ک، که سوو خورپییه و، هه روه ها به رگرتن له خراپه ئه رکه، به لام ئه گه ر بوویه هۆکاری خراپه ی گه وره تر، ئه وه ده ست لێهه لگرتنی دروسته.

۲۳۲- له سه راپای ئه م درێژه باسه وه، ده رکه وت که ئه سل و بنه په تی (سد الذرائع) و، ئه ژمار بوونی وه ک به لگه یه ک له به لگه کانی ئه حکام راستیه تی وه رگێراو

دانپانراوه، چونکه بڼه مایه که که قورئان و سوننه، له سره بپوړې پیکراوییه که یی کړکښ، له و به لکانه^۱:

۱- خوای په روه ردگار ده فـرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقُولُوا رَعَيْنَا

وَقُولُوا أَنْظَرْنَا﴾^۲ واته: نه یی نه وانه یی باوه پتان هیناوه، له کاتی قسه کړدن له گـڼ پیغه مبهردا (ﷺ) مه لټن، (راعنا)، به و مانایه که گوايا باش گویيستمـان به، تا نیمه مه به ستنی خؤمانت پـی پاده گه یه نینو، تږیش وهری بگړت، چونکه ووشه یی (راعنا) هر له و ووشه یه ده چټت، که جوله که بؤمانای به دکارو لای خؤیان به کاری ده هینن، چونکه به زمانی عیبری جوله که (راعینو) واته، نه یی به دکارو ساویله و، له جیاتی نه وه بلټن، (أنظرنا، ته ماشامان بکه)، یان (اسمعوا: هؤشت پیمانـه وه بیت)!

که له م نایه ته پیړزه دا، خوای په روه ردگار پټگری کړدوه، له باوه پداران، که بلټن، (راعنا)، هر چنده نیازیشیان باشه و باک بیت، نه مه وهک به رگرتنیک بؤ نه و بیانوو پاساوه یی که هاو لیکچوون دروست ده کات، له گـڼ جوله که کان، که مه به ستنیان به دهر برپینی نه م ووشه یه، جنیودان بوو، به پیغه مبهری نازیز (ﷺ).

۲- حرام کړدن د لټوپیک له نارهق، بؤ نه وه یی نه بیتـه بیانوو پاساو بؤ خواردنه وه یی قومیک و، خواردنه وه یی قومیکش پاساوه بؤ خواردنه وه یی نه وه نده نارهق که بخږره که یی سه رخؤش بکات و، دوجار بکه ویتـه ناو حرامـه وه، هر بؤیه ش له فرموده دا هاتوه، که ده فرمویت: (ما اسکر کثیر، فقليله حرام) نه وه یی خواردنه وه یی زوره که یی مړؤ سه رخؤ بکات، که واته که مه که یشی هر حرامـه و، هؤکاره که یشی نه وه یه که گوتـمان.

۳- حرامی مانـه وه له گـڼ نافرته یی نامـه حره مداو، له چؤله وانیدا، بؤ نه مه یی سه ری له حرامـه وه دهر نه چټت.

1 بپروانه إعلام الموقعين، ب، ۳، ل ۱۲۱-۱۴۰.

2 سورة (البقرة/ ۱۰۴).

۴- حەرامی گریبەستی ھاوسەرگیری، لە کاتی کدا کە ژنە کە لە عید دەدا بیت، هەرچە نە پێشوەکە یەشێ دوا بکە ویت، ئەمەیش وەک بەرگرتنێک بۆ پاساوی گواستەوهی و چوونە لای پێش تەواو بوونی عید دەکەیت.

۵- پێغەمبەر (ﷺ) پێگری کردووە لە کۆکردنەوهی نێوان غەزنی رابردووی بێ سوو، لەگەڵ مامەڵەدا، تا کۆکردنەوهیان نەبێتە ھۆکاری پاساو پەیدا بوون بۆ سووخری.

۶- شەرع قەدەغەیی کردووە، کە کار بە دەستان و قازی و دادوەرەکان خەلات و دیاری وەرگیرن، لەو کەسانە کە نەریتیان و نەبوو، کە پێشتر خەلات و دیاریان دا بێت، تا ئەو خەلات و دیاریانە نەبنە پاساو بۆ لایەنگیری نادروستی کابرای خەلاتکارو خۆشەویستبوونی لای قازی و کار بە دەستەکان.

۷- ئەو ئافەرەتە تەلاقدراوەی کە کابرا بۆیە تەلاقی داوێ تا لە میرات پێدانی خۆی دەرباز بکات، میرات ھەر دەبات، بۆ ئەوەی کە تەلاقدان نەبێت بیانوو پاساوێک بۆ بێبەش بوونی لە میرات بردن و ئەمەش پای جەماوەری شەرعیانانە، بێ ماوەی لەسەر ئەو فتاویە ھاتوو، کە ھەندێ لە موحتەمیدەکانی ھاوێلان (پەزای خاویان لێ بێت) فتاویان پێ داو، ئەوەی کە ئەم گروپە لەسەری چوون، لەسەر بێ ماوەی (سد الذرائع) دامەزراوە، کە بە دەقی قورئان و فەرموودە راستی و دروستیەکی چەسپێنراوە.

۸- پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کردووە کە کەسێک شتیکی دۆزیوە هەرچە نە ئەو کەسە بپوایێکراویش بەلام با ھەر شایەت بگرت لەسەر شتە دۆزراوەکە، نەبادا پاساوی شارندنەوهی بە ھۆی تەماوەوە لە دواتردا لە لا دروست بێت.

۹- شەرع پێگری کردووە، کە کەسێک بچیت ئافەرەتێک بخوێزت، کە کەسێکی تر خواستوویەتی و ھێشتا وەلام نەدراوەتەو، یاخود سەودا و مامەڵە بەسەر ھی برا موسڵمانە کەیدا بکات، یاخود شتیکی بفرۆشیت کە کەسێکی تر خەریکە ھاکا دەیفروشینت بە کابرای کرپارو ئەم مامەڵەکی خۆی پێش بخات بەسەریدا، ئەمانەیش ھەموو بۆ برینی ئەو پاساو و بیانوانە کە دەبنە ھۆکاری پقو قین و لیکتزازان لە نێوان شیرازە و کۆمەڵگا و موسڵماناندا.

۱۰- شهرع پښگری کردووه له قورغکردنی شتوکه م وشاردنه وهی، تا به گرانتر بفرؤشریت، واتا (احتکار) کردن و، دهرباره ی مرقفی خرابی له م جؤره وتراوه: (لا یحتکر إلا خاطيء) واته: تهنه مرقفی ههله کارو تاوانکار، دهچیت قورغکردن (احتکار) نه دجام دهادت، چونکه کردنی نه م کاره پاساوو هوکارو بیانوه بق خرابه و بهرته سسکردنه وهی نان و خواردنی خه لکی و سهختکردنی ژيان له سهریان.

۱۱- نه گهر که سیک شتیک وهک زهکات بدات به خه لکی، شهرع قه دهغه ی کردووه له و که سه که بیگریته وه، تهنه ت نه گهر نه و شته له بازارپشدا دانرابیته وه بق فرؤشتن، چونکه نه بادا نه م کاره بیته هوکاری نه وهی که نه و کابرا زهکاتد ره نه و شتومه که به نرخیکی هه رزان له کابرای هه ژار بسه نیته وه.

۱۲- شهرع پښگری کردووه له خاوهن قهرز، که خه لات له خاوهن قهرزه که وهربگریت، مه گهر کاتیک دروسته که نه و خه لات له سهر قهرزه که دابشکینیت.

۱۳- نه م به لگانه و هی تریش به لگه یه کی نه و تو پیک دههین و بهرپا دهکهن، که (سد الذرائع)، وهک به لگه یه که له به لگه کانی نه حکام، دهچه سپین و به برپا پیکروای نه ژمار دهکهن، جا نه وانه ی که وهک بنه مایه که له بنه ماکانی شهرع دانانی نه ژمار ناکهن، تهنه ت له هه ندی له نیجته هاده کانیاندا به پیی ناواخن و هه ژموونی (سد الذرائع) کاریان کردووه و له ناو بازنه ی بنه مایه کی ترده، یاخود یاسایه کی ترده، جیگایان کردوته وه.

وهک نه وهی که (ظاهیرییه کان) پایان وایه فرؤشتنی چه که به که سیک که دنیاین بق دزایه تی و تیکدانی ناساییشی به کار دههینیت، مامه له یه کی به تاله و هه روه ها فرؤشتنی تری به که سیک که دنیاین ئاره قی لی دروست دهکات، دیسان مامه له یه کی به تاله، چونکه کرده وهی له م جؤره هاوکاری کردنه له سهر خرابه کاری و تاوان و نه مایش به پیی ثایه تی قورئان پیروز دروست نیه، که دهه رموویت: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَىٰ

أَلَا تَمِ وَالْعُدُونِ^١، واته: له سهر چاكه و له خواترسان هاوكارى په كترى بكن، نه وهك له سهر خراپه و دوژمنكارى.^٢

حه نه فیهه كان پايان وایه كه ثافره تيك بویه ته لاق درابیت، تا میرات نه بات، ده بیت هر میرات بباتون ده لئین نه مه مه زه بهی هاوه لانه، كه نیمه كارى پى ده كه یڼو كه س نه بینراوه كه پیچه وانه ی بوو بیت و..... هتد.

له م پوانگه یوه هه روهك و تراوه: ته نها مالیکیه كان نین كه به م بنه مایه ده كن، به لكو ته نها مالیکیه كان زیاتر له خه لکی تر کاریان به م بنه مایه كړدوه و زاناو شه رعزانی مالکیه كان (الخراف) له م باره یوه ده لئیت: سه باره ت به (ذرائع) زانایان كړپان، له سهر نه وهی كه ده بیته سى به شه وه: په كه میان، به كړپا برپا پیکراوه وهك هلكه ندنی بیرى ناو له سهر پښگای موسلمانانو، ژه هراوی كړدنی خوار دنیانو، جنیودان به بته كانیان، له لای كه سیكى هاوه ل بریاره ردا كه چاوه پښى نه وهی لى بكریت، كه به بیستنی جنیوه كه، نه ویش په نا به خوا جنیو به خواى (جلّ و علا) بدات، دوه میان، به كړپای زانایان كاریینه كراوه، وهك ناشتنی په زو تری كه به هوی ترسی نه وهی كه بكریت به ثاره ق، نه و چاندنه ی قه ده غه ناكړیت، سییه میان، پاجیایی له سهره، وهك مامه لای ناپنده، واته له سهر شتیک كه نیستا له بهر ده ستدا نه بیت و دواتر ناماده بیت، كه نیمه (بیانو: ذریعه) له مانده به برپا پیکراوه ده زانین، به لام خه لكانی تر له م باسه دا، له گه ل نیمه پاجیانن له م پوانگه یوه دهره نجامی نه م پرسه نه وهیه كه نیمه زیاتر له م خه لكانه ملكه چى (سدّ الذرائع) یڼو نه م ملكه چ بوونو و برپا پیوونه تاییه ت نییه به نیمه وه.^٣

1 المائدة (٢).

2 المحلي، ب، ٩، ل ٢٤٨.

3 تنقيح الفصول، للقرافي، ل ٢٠٠، له په راوړیزى ل ٤١٦ له كتيبى (مالك)ى شيخ أبو زهمرة.

وهرگيراهه.

به لام له گه ل نه مه يشدا، ته نها مالكي و حنه بلييه كان (سد الذرائع)، وهك بنه مايه كي سهر به خؤ له ناو بنه ماكاني نه حكامدا ته ماشا ده كهن، ههر به م هؤيه وه يش، زياتر له خه لگاني تر كاريان پيكردوه، ههروه ها زياتر له گروهه كاني تر نه حكامه كاني خؤيان له سر نه م (سد الذرائع) ه، بنيات ناوه و بهرپاكردوه.

٢٣٤- ((سد الذرائع)) و ((المصالح المرسله))

بنه ماي (سد الذرائع) جه خت كه ره وه يه له سر بنه ماي (المصالح المرسله) و توتندكه ره وه و تركمه كه ره وه يه تي، چونكه نه و نامرازو فاكته رانه قه دهغه دهكات، كه هؤكارن بق مل نان پوه و خراپه و، نه مه يش په هه نديكي جه خت له سر كراوه ي بهرزه وه ندييه كانه و، كهاته دواچار ته واو كه رو كاملچكاري بنه ماي بهرزه وه ندييه كانه و ته نانه ت هه نديك شيوازي (سد الذرائع) وهك شيوازو به شي (المصالح المرسله) دانراون و نه ژمار كراون و، ههر به م هؤيه شه وه ده بينين كه نه وانه ي كار به بنه ماي (المصالح المرسله) ده كهن، وهك به لگه وهر يان گرتوه و، ناله لگري نه م گروهه پهن، وهاته مالكي و په پره وانيان به (سد الذرائع) يش هه يه و، ههروه ها پيشيان وايه كه نه گهر نه و پاساو و بيانوه بوويه هؤكار بق مل نان پوه و خراپه، ئيتر قه دهغه ي ده كهن و، ههركات زياتر بوويه هؤكاري بهرزه وندي، ئيتر كاري پيده كهن، ههر چه نده خودي نامرازه كانيش حرام بن، بؤيه رشيكايان داوه به ده ولته تي دوزمن تابه م هؤيه وه خؤي له شه پيان بپاريزي، نه گهر ده ولته تي ئيسلامييه كه لاواز بوو، ههروه ها به دروستيان زانيوه، كه هه ندي مال و سامانمان، وهك به رتيل بدرت، نه گهر ته نها يهك له بهر دم نه و كه سدا كه مابوويه وه، نه و به رتيلدانه بوو، تا خؤي له سته م و تاوانتيك بپاريزي، كه زياني تاوانه كه زياتر بوو، له زياني داني نه و پره سامانه و، ههروه ها به دروستيان زانيوه، كه مولك و سامان بدرت، به ده ولته تي شه پكر، وهك برتييهك بق نازاد كردني گيراواني مسولمانان، سهره پاي نه وه ي كه داني سامان به ده ولته تي شه پكر دروست نيه، كه به لام ليتره دا دروسته بق لاداني زيانتيكي كه ورت، يان بق وه ده ست هيئاني بهرزه وه ندييه كي مه زتر¹.

1 الفروق، للقرني، ب، ٢، ل ٣٢-٣٣.

﴿به‌شی هه‌شته‌م﴾

((به‌لگه‌ی هه‌شته‌م: نه‌ریت: العرف))

عورف ((نه‌ریت)) بریتیه له‌و شته‌ی که کۆمه‌لگه‌ خوی پتوه‌ گرتوه‌و، کردویه‌تیه نه‌ریت بۆ خۆی، له‌ ژبانی پۆژانه‌یدا، له‌سه‌ری ده‌پوات، چ گوشتاری بیّت، یان کرداری چونه‌که.

عورف و عاده‌ت ((نه‌ریت)) له‌لای شه‌رعزانه‌کان یه‌ک مانایان هه‌یه، جا که ده‌لێن، فلانه‌ شت، به‌ عورف چه‌سپاوه، مانای نه‌وه‌ نییه، که عاده‌ته‌ شتیکی تربیّت و، له‌ عورف جیاواز بیّت و، به‌لکو هه‌مان شته‌ و هاومانان و، له‌سه‌ر بنه‌مای جه‌خت کردنه‌وه‌ له‌سه‌ر مانای عورف به‌و شیوازه‌ هینراوه، نه‌ک وه‌ک وشه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆ.

جا عورف، هه‌ر وه‌ک له‌ پێناسه‌که‌یه‌وه‌ پوون ده‌بیته‌وه، جاری وا هه‌یه، که گوشتارییه‌و، جاری واهیه، که کردارییه‌و، جاری وا هه‌یه، که تایبه‌ت و، جارو باریش گشتیه‌و، له‌سه‌ر جه‌م ئه‌م شیوازه‌یشه‌وه، یان دروسته‌ یان نادروسته‌.

۲۳۶- نه‌یتی کرداری: بریتیه له‌و کرده‌وانه‌ی که بوونه‌ته نه‌ریت له‌لای خه‌لکی، وه‌ک مامه‌له‌ی ده‌ستاو ده‌ست، واته‌بێ بوونی گرتیه‌ست و، دابه‌کردنی ماره‌یی ئافه‌رت، بۆ ماره‌یی حازرو ماره‌یی قه‌رزو، چوونه‌که‌رماوی گشتی به‌بێ دیاری کردنی ماوه‌ی مانه‌وه‌ تیایداو، نه‌ندازه‌ی نه‌ ئاوه‌ی که به‌کاری ده‌هینیت و، هه‌روه‌ها دروست کردنی قاپ و قاچاغی ناو مال و دروست کردنی پێلاو.

- نه‌ریتی گوشتاری: - بریتیه له‌و ده‌رپینه‌ زمانه‌وانیانه‌ی که خه‌لکی له‌ هه‌ندێ له‌ گوشتارییاندا له‌سه‌ری راها‌توون و، بووه‌ته نه‌ریت بۆیان، به‌وه‌ی که مه‌به‌ستیان پێی مانایه‌کی دیاریکراوه، له‌ غه‌یری نه‌و مانایه‌ی که له‌بنه‌مادا دانراوه‌ بۆی، وه‌ک نه‌وه‌ی که له‌فزی (ولد: منال) به‌کار ده‌هینن، بۆ کوپو پیاو نه‌وه‌ک بۆ مێینه، وه‌ک له‌ هه‌ندێ ولاتی کورده‌واریشدا، وشه‌ی (زه‌لام) ته‌نها بۆ پیاو به‌کار ده‌هینیت و، هه‌روه‌ها وشه‌ی

(گڙشت)، بڙ غهيري (ماسي) به کار ده هينريت، له کاتيکدا (ماسي) یش گڙشتي هه يه و، هه روه ها ناوي (دابه) ناڅه ل ته نها بڙ ناڅه لاني چوار پي به کار ده هينن، له کاتيکدا نه م ووشه يه له بنه مادا دانراوه، بڙ هر گيانه وهری که به سر زه ويدا رشي بکات.

جا عورف به هه ردو جوړه گوشتاري و کرا داريه که يه وه، جاري وا هه يه، که گشتييه، نه گه ر هاتو به سرجه م ولا تي نيسلامدا بلاو بووبويه وه و، ته واوي خه لکي له م ولاتانه دا کر دبوويانه نهریت بڙ خويان و له سهری ده پويشتنو، عورف تاييه ت نه وه يه که هه ندی ولات به کاری بهيننو، هه نديکي تر به کاری نه هيننو، له لای هه ندی خاوه ن پيشه ي تاييه ت به کار بيټو، له لای هه نديکي تريان به کار نه يه ت.

نمونه ي عورفي کرداري تاييه ت له عيراقدا، وه ک دابه شکردني مارهي بڙ حازرو قه رزو، هه روه ها له هه ندی ناوچه ي پاريزگاي (دياله) کاتيک که سيک پرته قال ده کړيت، کابري فروشيار چند پرته قاليکي زياده ده کاته ناو عه لاگي کابري کپاره وه.

ئينجا نمونه ي عورفي زاره کی گشتي، وه ک به کار هيناني له فزي (دابه: ناڅه ل) بڙ ناڅه لاني چوار پي و، بڙ مړوځ به کاری ناهيننو، هه روه ها وه ک به نهریت کردني به کار هيناني له فزي (طلاق) بڙ لابردي په يوه ندييه کاني هاوسه رايه تي پاشان نمونه ي عورفي زاره کی تاييه ت، وه ک نه و زاراوانه ي که خه لکانمي زانستی و نه کادي مي و پيشه وهر و پيشه سازه کان له سره راهاتوونو، له کاتي به کار هينانياندا مه به ستیان پتيان، زاراوه ي تاييه تي خوiane، که له لای نه وان باوه نه وه ک مانا زمانه وانويه کاني خوian.

۲۳۷- عورفي دروست نه وه يه که پيچه وانه ي ده قيکي شهرعي نه بيټو، به رڼه وه ندييه کی ته ندروست و حساب بڙ کراو له ناو نه باتو، نه بيټه هوکاري هينانه دي خراپه يه ک، که به لايه ني زوري به و هوپه وه هاتنه ديه کی پشت پايټ بکړي ته وه، وه ک به نهریت بووني نه و حاله ته له لای خه لکي، که ده چن نه وه ي داواکار ده يکات بڙ نه داواکراوه که، له جل و به رگو نه و شتانه به خه لات و ديار ي نه ژمار ده که نو، ناچي ته ناو بازنه ي مارهييه وه و، هه روه ها وه ک نهریتی نه وه ي که له کاتي گرييه ستي ژن ماره کړندا خه لکي کږ ده که نه وه و شيرينيان ده ده ني و، هه روه ها وه ک نه وه ي که خه لکي شاري

به غدا پيش په نجا سال نه ريتيان وابووه، كه خاوهن مال كاتيك خانوي دروست ده كړد، نان و خواني ددها به كړيكاره كانو، هـروهـا خاوهن چاپخانه كان نانيان ددها به كړيكاره كانيان له نيوه پړو ئتواره دا، هـروهـا وه كه له عيراقدا وا نه ريته، كه ماره يي قهرز بوژنه كه ناكړيت، مه گـر له كاتي ته لاقدانيدا يان مردني ميړده كيدا.

عورفي خراپ، نه وه يه كه پيچـهـوانـهـي دهـقي شـرعيـي بيـت، ياخود به ديپنهـري زيانـيك بيـك، ياخود له ناوبهـري به رژه وهـندـي بيـت، وهـك نهـريـتي خـهـلكـي له وهـيدا كه دهـچـن گـريـبه سـتي به تـال نهـجـام دهـدن، بهـهـتـانـي قـهـرزي سوودار له بانكه كان، ياخود له خهـلكـي تر، هـروهـا خوگـرتن به قومار كـردن، به يانسـيبو پـيشـبـركـيـي نهـسـپـو وهـرهـقـيـنو تاوـله و هـتـد.....

۲۳۸- به به لگه بوونی عورف:

زانايان عورفيان به بنه مايه ك زانيوه له بنه ماكاني هـلهـيـنـجـاني نهـحـكام، كه حوكمه كاني له سهر بنيات دهـنـريـت، له وقـسـانـهـي زانـسـتمـهـنـدان كه به لگه يه له سهر به به لگه بوونی عورف، نهـوانـهـي كه دهـلـيـن: (العادة محكمة) له پووي شرعه وه كار به عورف ده كړيت، ياخود عورفو عادهت له شهرعدا پيگه داره)، هـروهـا دهـلـيـن: (المعروف عرفاً، كالمشروط شرطاً، نهـو شـتهـي كه له عورفدا ناسرايـيـت، وهـك نهـو وهـا يـه كه له گـريـبه سـتـدا وهـك مـهـرج دانـرايـيـت، ياخود مـهـرجـي عورفي بوون، وهـك مـهـرجـي له فـزي واهـه!).

هـنـدي له زانايان،^۱ نايهـتي: ﴿حُذِرَ الْعَفْوُ وَأُمِرَ بِالْعُرْفِ﴾^۲ واته: ليـبـورده به وفـهـرمان به چاكه بكه، به به لگه ي (به به لگه بوون) ي، عورفي دادهـني، به وهـيـشـيان زانيوه كه عورف به لگه يه له به لگه بهروا پيگه كراهه كاني شـهـريـعت، به لام به پاستي نهـم به لگه يه لاوازه، چونكه نهـو عورفي له نايه ته كه دا هاتووه، مـهـبـسـت پـتي (معروف، چاكه) يه، مـهـعـروفـيـش نهـو يه

1 الفروق، للقراني، ب ۳، ل ۱۴۹.

2 الاعراف (۱۹۹).

که کردنی به باش دانراوه و کردنی پیویستکراوه له سەر شان، ئەمەش هەمان ئەو شتە یە
 که شەرع فرمائی پێکردووه و هەندیکیش ئەم فرمودە یە یان کردووه به بەلگە: ^۱ (ما راہ
 المسلمون حسناً، فهو عند الله حسن، ئەوێ که موسلمانان به چاکی دەزانن ئەو له
 لای خودایش چاکە)، که ئەم فرمودە یە یان به بەلگە دانراوه له سەر (به بەلگە) بوونی
 عورف، دیسان ئەم بەلگە یە ش هەر لاوازه، چونکه ژمارە یە کی زۆر له زانایان وتوویانە که
 ئەو فرمودە یە له سەر ئێبن مەسعود وە ستێنراوه، له سەر به بەلگە بوونی ئیجماع دەلالەت
 دەکات، ئەو هەک له سەر عورف، ^۲ مەگر له کاتی کدا نەبێت که عورفیکی دروست پالپشتی
 له ئیجماعە که بکات، که واتە دواچار ئەم فرمودە یە به بەلگە یە له سەر جۆریک له
 جۆره کانی عورف، ئەو هەک عورف به پرهایی.

له راستیدا، عورف له شەرعدا بپروایێکراوه و خاوەنی پێگەی خۆیەتی و دروستە
 ئە حکامی له سەر بنیان بنرێت، له راستیدا به بەلگە یە کی سەر به خۆ نیە، به لام دەگەرێت وە
 سەر ئەمە ی که ئێمە دە یلێن له چەند پڕۆیە که وە یە له وانه:

یە که م: دەبینن خودای کاریه جی، پره چاوی عورفه ته ندروسته کانی عەرەبی کربووه،
 له وانه داننانی شەرع به بازگانیه جۆراوجۆره کان و هاوبه شییه دروسته کان له نێوانیاندا و
 له ناو عەرەبه کاند، هەک شەریکی دوو کەس له کاسبیه کداو، کپین و فروشتن بۆه کرێدانه
 دوور له خرابه کان، ^۳ لێره دا تیبینی ئەو ده که یین که شەرع، مامه له ی (سه له م) ی، له بهر
 هۆکاری به عورف بوونی له ناو خەلکی مه دینه دا هه لایێر کردووه له ناو ئەو نه هییه گشتیه دا
 که هاتووه سه باره ت به نادروستی مامه له ی شتی نادیار، هه روه ها مامه له ی فروشتنی
 خورما به خورما پێگری کردووه، به لام سه باره ت به (عرایا) مۆله ت و ده رفه تی داوه، که

1 الكاساني في (بدایع الصنائع)، ب ۵، ل ۲۲۲، والمبسوط، للسرخسي، ب ۱۲، ل ۱۲۸.

2 الاسدي ب ۳، ل ۱۱۲.

3 بروهانه (شرع الكنن) للزيلعي، که له بهرگی ۵، ل ۵۲ دا ده لێت: خەلکی له سەر ده می

پێغه مبه ردا (عليه السلام) لێکدانی مامه له (مضاربة) یان ده کردو پێغه مبه ریش (عليه السلام) نکۆلی لی

نه ده کردن.

(عرايا: بریتیه له و خورمایانه ی که به دره خته که وهن، که به شیوه ی گوتره ده فروشریت و نه اندازه یان هر به دره خته که وه بۆ داده نریت)، چونکه ئه م جوړه مامه له یه له ناو خه لکیدا عورف بووه و پتوستان هه بووه به کردنی مامه له ی له م جوړه، جا ئه م هه لسوکه و ته ی خودای کار به جی له دانانی شهرعدا، به لگه یه له سهر په چاوکردنی عورفی دروست، که خه لکی مامه له کانیا نیان له سهر بنیات ناوه، به لام سه باره ت به عورفی خراب ده بینین که شهرع په چاوی ئه مایانی نه کردووه و به به تال و هه لوه شاوه ئه ژماری کردووه، هه روه که له عورفی به کوپدانانی مندالی خه لکیدا ئه م کاره ی کردووه، که یه کیک بووه له عورف و عاده ته کانی سهرده می نه فامی، هه روه ها سه باره ت به عورفی میرات نه دان به ئافره تان، که شهرع هات ئه مایشی هه لوه شانده وه و به شیک میراتی بۆ ئافره تان دیاری کرد.

دووه م: له راستیدا ده گه پتیه وه بۆ لای به لگه یه که له به لگه بره واپیکراوه کانی شهرع ته، وه کو ئجماع و (المصلحة المرسله) و (الذرائع)، نمونه ی ئه و عورفه ی که ده گه پتیه وه بۆ لای ئیجماع، وه که دروستکردنی که لویه ل و پیداو یستیه کان و چوونه گه رماوی گشتی، که عورف به بی نکۆلی کردن له سهر ئه مانه چووه، بۆیه لیره دا سهر به ئیجماعه و بیگومان ئیجماعیش بره واپیکراوه و نمونه ی عورفیش هیه، که ده گه پتیه وه بۆ لای (المصلحة المرسله)، چونکه عورف ده سه لاتی به سهر دل و ده روونی مرۆفه کاند هیه، بۆیه په چاوکردنی وه که ئاسانکاری وایه له سهریان و لادانی ناپه حه تی و دژوارییه له سهر شانیا ن، ئه مه له کاتیکیدا یه که عورفه که دروست بیت، نه که نادرست و خراب.

هه روه ها وه رچه رځاندنی ئه و خه لکه له و عورفه سه ختی و ناپه حه تی به دواوه دیت و ناپه حه تیش لابراره، چونکه خو ی له خویدا خرابه و نادرستی تیا دایه، پيشه وا (سهرخه سی) له کتیبی (المبسوط) دا، ئاماژه ی به مه داوه، که ده فه رموویت: (....) چونکه ئه و شته ی که له عورفدا چه سپاوه له واقع ییدا به به لگه ی شهرعی جیکر بووه و

چه سپاوه، ههروه‌ها به به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ی که وه‌رچه‌رخاندنی خه‌لکی له عورفیکێ ئاشکرا، بئێگومان سه‌ختی و دژوارییه‌کی ئاشکرا به دوا‌ی خۆیدا ده‌هێنێت.^۱

سێیه‌م: شه‌رع‌زانان که عورفیان وه‌ک به‌لگه‌ داناهه‌، له سه‌رده‌مه جیاوازه‌کانداو له ئیجتیهاده‌کانیاندا وه‌ک پالێشتیکێ بڕواپێکراو ته‌ماشایان کردوه‌، ئه‌مه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که عورف بڕواپێکراوه‌، چونکه ئه‌م کاره‌ی ئه‌و شه‌رع‌زانانه وه‌ک ئیجماعی بێده‌نگ وایه‌، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی که هه‌ندیکیان هه‌ر به‌ پاشکاو‌ی ئاماژه‌یان به‌م پراسته‌یه داوه‌و هه‌ندیکی قه‌و‌قپیان لێکردوه‌ن که‌واته دوا‌جار بڕواپێکراوی عورف، به به‌لگه‌ی ئیجماع چه‌سپاوه‌.

۲۳۹- مه‌رجه‌کانی بڕواپێکراوی عورف، بۆ بنیاتنانی ئه‌حکامه‌کان له

سه‌ری:

بۆ بڕواپێکراوی عورف و بنیاتنانی ئه‌حکامه‌کان له‌سه‌ری، چه‌ند مه‌رجێک هه‌ن، که ده‌بێت بێنه‌دی، له‌وانه‌:

یه‌که‌م: نابێت ئه‌و عورفه پێچه‌وانه‌ی ده‌قی شه‌رعی بێت و ده‌بێت عورفیکێ دروست بێت، وه‌ک له‌و عورفنه‌دا هێتاما‌ننه‌وه سه‌باره‌ت به‌ عورفی دروست و هه‌روه‌ها وه‌ک پراها‌تن و خوگرتنی خه‌لکی به‌وه‌وه که که‌سیک ئه‌مانه‌ت و بارمه‌تی له‌ لایه‌ت، دروسته‌ بۆی بیداته‌وه به‌و که‌سانه‌ی که عاده‌ته‌ن دروسته‌ لێی وه‌ری بگرن، وه‌ک ئێ و مندال و خزمه‌تکاری کا‌برای خاوه‌ن ئه‌مانه‌ت، هه‌روه‌ها وه‌ک وه‌قف کردنی شتی گواستراوه‌و هه‌روه‌ها ئه‌و مه‌رجانه‌ی که په‌یوه‌ستن به‌و گرێبه‌ستانه‌وه که عورفی دروست له‌سه‌ریان ده‌پۆن، جا نه‌گه‌ر ئه‌و عورفه پێچه‌وانه‌ی ده‌قی شه‌رعی بوو، ئه‌وه بڕواپێنه‌کراوه‌، وه‌ک مامه‌له‌ی سووخو‌ری و دا‌به‌شکردنی خواردنه‌وه که‌ولی‌ه‌کان له‌ زه‌ماوه‌نده‌کانداون ده‌رخستنی جێگا یا سا‌غه‌کانی جه‌سته، ئه‌مانه‌و هاو‌پێنه‌کانیان به‌بێ پا‌جیایی نێوان

---

1 المبسوط، ب ۱۲، ل ۱۴.

زانایان هموویان بپرواپینه کراوو به تالڼ،^۱ مه به ستیش له عورفی پېشه وانه یی ده قی شرعی
 نه ویه که له سهرجه مړه هه نده کانه وه پېچه وانه بیت، به جۆر ټک نه نجامدانی نه و عورفه
 کارکردن به ده قه که به گشتی به تال بکاته وه، وهک له و عورفانه یدا که هیتا وماننه وه
 ده رکه وت، به لام نه گهر به م شتوازه نه بوو، نه وه به دزی ده قی شرعی نه ژمار ناکریت و،
 له چوارچپوه ی خویدا کاری پیده کریت و، کاریش به ده قه که ده کریت، به لام له غه یری
 نه و جیگایه دا که عورفه که خوازیاری بووه و وهک له گریبه سستی دروستکردنی
 که لوپه له کاندا که له راستیدا نه وه مامه له ی شتی نادیاره و له شرعیه تیشدا مامه له ی
 شتی نادیار دروست نیه، به لام دروستکردنی که لوپه ل دروسته له بهر نه وه ی که خه لکی
 به بڼ نکولی کردن کاریان پیکردوه و بویه دواچار له بهر خاتری عوف کاری پیده کریت،
 به لام غه یری نه م جۆره له دروستکردنی که لوپه ل و پیداوستی، له مامه له کردن به شتی
 نادیار به حرام دانراوه، واته تنه ا نه م جۆره مامه له یه له گریبه سستی دروستکردن
 (الاسنصناع) دا دروسته، نه میش به پتی یاسای: (بیع المعدوم لا یجون) کپین و فروشتن
 به شتی نادیاره وه وهک ماسی له ده ریادا دروست نیه.

دوه م: ده بیت عورفه که (مطرد) گشتی یان زال (غالب) بیت، مانای (إطراد) یش، واته:
 عاده ټیکي گشتی بیت و پاشک و ته نه بیت، جاری واهیه که به (عموم) گشتاندن
 دهرده برپریت، واته نه و عورفه بلاو بیت له ناو خه لکه که یدا و ناسراو بیت له لایان و پېش
 نه وانیش له ناویاندا کاری پیکر بیت، مه به ست له زالبوون (الغلبة) نه ویه که زۆرینه یان
 کاری پیکر بیت، واته مه گهر تنه ا که مټک له و خه لکه گوئی نه دابیت پتی، ټینجا نه م
 زالبوون و گشتی بوونه (الغلبة) و (إطراد) کاتیک له لای نه هلی نه و عورفه بینران،
 بپرواپیکراون، نهک له په راوه کانی شهرعدا، چونکه بزی هیه نه و عورفانه له و په راوانه دا
 بگورپرین.

1 له کتیبی (المبسوط) دا، ب ۱۲، ل ۱۹۶، هاتووه که ده لیت: هموو عورفیک که ده قی

شرعی به پېچه وانه یه وه هاتبیت، نه وه بپرواپینه کراوه.

سټیېم: - ټو عورفې که خه لکې کاری پیده کات، ده بیت هر له سره تاي ټو هه لټسوکه ت و کار پیکړدنه وه وه هه بوبیت، واته به رپا بوون و پوودانی عورف که له پېشتر بیت، به سر کاتي هه لټسوکه و ته که داو، دواتر به رده وام بوبیت، تانه کاتي پوودانه و، نیدی له گه ل به رابه ری (مقارنه) بکړیت و، له م پوانگه یه وه به لگه هیناوه ی پرسي وه قفه کان و پاسپارده کان و مامه له کان و گریبه سته کانی هاوسه رایه تی و، مهرچ و زاروه په یوه سته کان پټیانه وه، هه روه ها هه موویان ده بیت، له سر بنه مای عورفې که سانیک رافه بکړین، که پوویان له ټه نجامدانی ټو کارانه کردووه و، عورف له سر ده می ټه واندای بوونی هه بووه، نه وه که له سر بنه مای ټو عورفې که له دواي ټه وان سره ه لده دات، بټ نمونه نه گه ر که سیک سودوقازانجی مولک و مالی خوی وه قف بکات، له سر زانایان، یاخود له سر فقه ی و قوتابیانی زانست و ټو عورفې له کاتي ټه نجامدانی ټو وه قفه دا، و ابو، که مانای زانایانی والیک ده دایه وه، که بریتیه له و که سی که شاره زایی له کاروباری ثابنده دا هیه، به بی مهرجی ترو، مه به ستي له قوتابیانی زانست، ټو قوتابیانه بوو، که قوتابی زانستی شهرعین، ټو سودوقازانجی ټو ټو مولک و مال به و جوره زانایانه ده دریت، به بی مهرجی له سر دانانی بوونی پړوانامه ی تایبته له م بواره دا، جانگه ر له دواي ټو وه قفه، عورفیک داهات، که داوای پړوانامه ی له و بواره دا ده رکړد، له و زاناو قوتابیانه، ټو وه بوونی ټو مهرجه بټ ټو زانایانه له و وه قفه دا کار پیکړه نییه و، ته نها بټ قوتابیانی شهریعت خرج ده کړیت و، هیچ که سیکي تر نادریت، که خه ریکي ده ستخستنې زانستی جوری تره، هه رچه نده ټو عورفې که دواتر داهاتووه و، له دواي وه قفه که خه لک خووی پټوه گرتووه، وا ده ربرپرداوه که جگه له قوتابیانی زانستی شهرعی، قوتابیانی تریش هر ده کړیته وه، به لام نیمه هر کار به پټیشینه که ده که ین.

- چواره م: - نابیت گوشتار یان کراداریکی وا له نارادا بیت، که دژی ناوا خنی عورف که بیت، وه که بټ نمونه له بازاردا عورف وایت، که به بهش بهش نرخه که رشاده ست بکړیت، به لام کرشیارو فروشیار له سر ټو وه پیک بکه ون، که به پاشکاوې و پاسته و خویی نرخه که به بی به شکردن بدهن، یاخود عورف له سر ټو وه بیت، که بری

تیچونی ناردن له سهر كړپار بیت، به لام پښك بكون، كه له سهر فروشیار بیت، یاخود عورف له سهر نه وه بیت، كه تیكچوونی ترمارکردنی خانوبه ره له به پښوبه رایه تی تا پښ له سهر كړپار بیت، به لام هردوولا له سهر نه وه پښك بكون، كه بچنه گردنی فروشیارو، یاسا لیږه دا له سهر نه وه یه كه: (مایثبت بالعرف، بدون ذكر، لا یثبت، إذا نص علی خلافة: نه و شته ی كه به عورف و، به بی نابدنی له گریبه ستنی مامه له دا ده چه سپیت، له كاتیکدا كه هردو ه لای مامه له كه، له سهر شتیکی پیچه وانه ی نه و گریبه سته پښك بكون، نه وه نه مه یان جیکیر نابیت و ناچه سپیت)).^۱

۲۴۰- عورف و ویستگه ی پراکتیزه گردنی نه حکامه کان:

هه روه ها عورفیش وهك دواویستگه (مرجع) يك، داده نریت، بڼ پراکتیزه گردنی نه حکامه کان، به سهر پووداوو پښشاته تاییه ته كاندا، وهك نه وه ی كه دادگری ((العدالة)) مه رجیکه، بڼ وه رگرتنی شایه تی دانی دروست، به به لگه ی تایه تی قورثانی پیروژ كه ده فهرمویت: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوَىٰ عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾^۲ واته: دوو دادگر به سهر یانه وه بكون، به شایه تو، ده دگری ((العدالة)) یش له لای شه رعزانان، نه و خولیا یه یه، كه وا له خاوه نه كه ی ده كات به رده وام له خواترس بی و، پابه ند بیت به پڼ و شوینه كانی مه ردا یه تییه وه و، هه رچی کاریگری له سهر پیاوه تی مروف هه بیت، نه وا کاریگری یش له سهر دادگریه كه ی ده بیت و، نه و فاکته رانه یش كه کاریگری نیگه تیغیان له سهر دادگری هه یه، به پڼی كات و شوین گورپانیان به سهر دادیت، وهك نه وه ی كه پښشه و شاطبی باسی كړدوه و، ده فهرمویت: بڼ پیاوان، (واته: نه پښچانه وه ی جامانه و، مشکی و مه ندیل و میزه رو نه و جوړه شتانه)، كه نه م كړده وه یه له واقعیدا، به گوږه ی جیگا جیاوازه كان، نه مه یش جیاوازی بڼ دروست ده بیت، كه بیگومان نه م كاره له پڼه لاتنی

^۱ القواعد، الامام عز بن عبد السلام، ب ۲، ل ۱۷۸.

^۲ سورة (الطلاق / ۲).

خۆماندا، بۆ پیاوانی خاوهن مه قام و پایه، کاریکی ناشیرنه و، جوانتر وایه، سهریان پووت نه بیت، به لام بۆ پۆژئاوا شتیکی ئاساییه و، ناشیرین نییه، که واته حوکمی شهرعی، به پیتی ناوچهیش گۆرانکاری بهر سهردا دیت و، له ده ره نجامدا، له لای خه لکی پۆژه لات، کاریگری خراپی له سه ر دادگری کابرا ده بیت، به لام به لام له لای پۆژئاواییه کان وانییه !

هر به م شیوازهیش، له کاتی پراکتیزه کردنی ئه م حوکمی ناو ئه م ده قه قورئانییه دا که ده فه رمویت: ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾^۱ واته: له سه ر خاوهن مندال ((باوک)) پتویسته که قوت و جلو بهرگی دیکیان، به شیوه یه کی شایسته بۆیان فه راهم بکات، که ئه م حوکمه ده گه پتیه وه بۆ عورف، بۆ چه سپاندنی ئه ندازه ی ئه و نه فه قیه ی کی بریاری له سه ر دراوه، چونکه ئه م ده قه، ئه ندازه کی دیاری نه کردوه.

پیشه و (جهصاص)، له کتیه کهیدا، (احکام القرآن) ده فه رمویت: ئه گه ر ئن پیدگیری و زیاده پوهی کردوو، داوای نه فه قیه ی زیاتری کرد، که عورف و عاده ت وانه بووه، ئه وه نایدیتریتی و، ههروه ها ئه گه ر پیاوه کهیشی که م و کوپی کرد، له دانی نه فه قه که داو، که متر له عورف و عاده تی دابین کرد ئه مهیش دیسان بۆی دروست نییه و، له سه ری پتویست ده کړیت، که بری نه فه قه که له عورفی ئه و جیگا و سه رده مه دا چه نده، ده بیت ئه وه نده ی بۆ فه راعه م بکات^۲.

ههروه ها هه ر شتی که شه رع پتویستی کردبوو، ئه ندازه یه کی دیاری نه کردبوو، ئه و ده چین به پیتی عورف دیاری ده که یه ن.

۲۴۱- گۆرانی حوکمه کان، به پیتی گۆرانی سه رده مه کان :

ئه و حوکمانه ی که له سه ر بنه مای عورف و عاده ت بنیات نراون، به پیتی گۆرانی عاده ته کان، ئه وانه ییش ده گۆرپن، ئه مه ییش هه مان ئه و مه به سته یه که شه ر عزانان له

^۱ سورة البقرة / (۲۳۳).

^۲ الجصاص، ب، ۱، ل ۴۷۸.

فهرمایشته‌کانیاندا درکاندویانه، که فهرمویانه: نکۆلی ناکری، له گۆرانی حوکه‌کان، به‌پیتی گۆرانی کات و سه‌رده‌مه‌کانو، له‌م باره‌یه‌وه ((پیشه‌وا شه‌هاب الدین القرانی)) ده‌فهرمۆیت: ئه‌و حوکمانه‌ی که له‌سه‌ر بنه‌مای عورف و عاده‌ته‌کان بنیات نراون، تا عورفه‌که هه‌بێت حوکه‌که‌یش هه‌یه‌و، هه‌ر که عورفه‌که‌یش نه‌ماو هه‌لۆه‌شایه‌وه، ئه‌وا حوکه‌که‌یش هه‌لۆه‌شایته‌وه، وه‌ک پاره له‌مامه‌له‌کانداو، بوونی که‌م و کوپی له‌و شتانه‌یدا که ئال و گۆریان له‌مامه‌له‌دا پێوه ده‌کریتو، نمونه‌ی تری وه‌ک ئه‌مانه، جا که عاده‌ت، له‌و پاره‌یه‌دا گۆردرا، بۆ جۆریکی تری پاره، ئه‌وا نرخه‌که‌ی به‌و پاره نوێیه ده‌بێتو، عاده‌تی پێوه گیراوه‌و، کار ئیتر به‌پاره کۆن و ئیکسپایه‌ر بووه‌که ناکریتو، هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر بوونی شتێک، له‌جل و به‌رگیدا به‌که‌م و کوپی ئه‌ژمار کراو، به‌م بیانوه‌وه به‌پیمانوه به‌سه‌ر کابرای فرۆشیاردا، به‌لام ئه‌گه‌ر دواتر ئه‌م عورف و گۆردراو، ئه‌و که‌م و کورشییه، به‌شتیکی ناسایی جوان ته‌ماشاکراو، بوویه‌هۆکاری زیادی نرخه‌که‌یشی، ئیتر به‌هۆی بوونی ئه‌و شته‌وه (که پێشتر به‌که‌م و کوپی سه‌یر ده‌کرا) ناتوانین جل و به‌گه‌که به‌ینه‌وه به‌سه‌ر کابرای فرۆشیاردا، جا سه‌رجه‌می ئه‌و حوکمانه‌ی که له‌سه‌ر بنه‌مای عورف و عاده‌ت بنیات نراون به‌پیتی ئه‌م یاسایه به‌پێوه ده‌چن و، ئه‌م یاسایه‌یش بووه‌ته حه‌قیقه‌تێک، که ئیجماعی شه‌رع‌زانی له‌سه‌ره‌و، به‌دریژایی میژووفه‌توای زانایان له‌سه‌ر ئه‌م یاسایه ده‌رچوون و، به‌رپاکراون، جا هه‌ر کات عورف و گۆرانی به‌سه‌ردا هات و نوێ بوویه‌وه، ده‌بێت که‌سی موحته‌هید ئه‌و عورف و نوێیه به‌هه‌ر پێکراو بزانیته‌و، هه‌ر کاتیش عورفه‌که له‌کار که‌وت، ئه‌وا ده‌بێت موحته‌هیدیش ئاستی به‌هه‌ر پێکراوی و کارپێکردنی عورفه‌که ئیدی له‌کار بخت¹.

هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌م بنه‌مایه‌ش حوکه‌کان جیاوازییان هه‌یه، بۆ نمونه پێچشه‌وا ئه‌بو حه‌نیفه، دادگه‌ری پوکه‌شی به‌هه‌تینه‌وه‌رگرتوه‌و، له‌په‌رسی سزادان له‌سه‌ر تاوانه‌کان و کوشته‌وه‌دا نه‌بێت، ئیتر ئه‌ستۆپاکی شایه‌ته‌کانی به‌مه‌رج نه‌گرتوه‌و چونکه له‌سه‌ر ده‌می

¹ القرانی ب، ۱، ل ۱۷۶، إعلام الموقعین، ب، ۳، ل ۹.

جەنابیاندا، خەلکی زیاتر چاڭو خواناس بوون، لەگەڵ یەکتەیدا راستگۆیانە مامەلەیان دەکرد، بەلام لەسەردەمی (ئەبو یوسف) و (موحەممەدی کوپری حەسەن) دا، درۆ زیادی کردو پەرەیی سەند، بۆیە کارکردن بەدادگەری پووکەشی دەبوویە هۆی گەندەلی و تیاچوونی مافی خەلکی، بۆیە لەبەر ئەم ھۆکارە، ئەم دووانە ناچار بوون بپاریا بدەن، بە بوونی ئەستۆپاکی شایەتەکان و، دواچار شەرعزانەکان سەبارەت بەم رشاجیاییە ئێوان پێشەوا ئەبو حەنیفە و قوتابیێکانی دەلێن: ((ئەمە راجیایی سەردەم و کاتە، نەك راجیایی لەسەر بەلگەکان)) و ھەر ھەھا وەك ئەوێ کە حەنەفیەکان فەتوایان داو، کە کپاری کە پووکەشی خانووەکە و ھەندێ لە بەردەکانی خانووەکە ی بێنی، بە مەبەستی کپینی، ئێتر دواتر مافی پەشیمان بوونەوێ نییە، کە بلیت خانووەکەم نەدیو، ئەو پووکەش دیتەنی لەسەر ئەژمار دەکرێت، چونکە بەردەکان ھەموویان لەسەر یەك شێواز لە دیوارەکان دا دەنرێت، بەلام کە دواتر عادی خەلکی سەبارەت بە کردنەوێ خانو گۆردا، ئێتر زانایانی دواییەنی حەنەفی فەتوایان بەو جۆرە دا، کە دەبێت کپاری خانو، سەرچەمی خانووەکە تەماشای بکات، و، ببینیت، دەنا ھێشتا مافی پەشیمان بوونەوێ دەبێت، ئەگەر رشوکەشەکی و ھەندێ ببینیت، ھەر ھەھا وەك وەرگرتنی پارە لەسەر فێرکردنی وانە قورئان بە قوتابیان، کە شەرعزانانی دواییە بەدروستیان زانیو، چونکە عادی تەکان گۆردا بوون، کە ئەگەر لە پێردوودا بپێک مووچە بۆئەو مامۆستایانە لە دارایی دەوڵەت (بیت المال) دیاری کرابوو، کە دواتر پچراو نا بپراو کران، ئێتر زانایانی دواییەنی فەتوایان دا، کە دروستە کرێ وەرێگرن، نەبادا خەلکی پشت لە قورئان خۆندن بکەن و، فێربوونی فەرامۆش بکەن و، ھەر ھەھا وەك، ئەوێ کە پێغەمبەر (ﷺ) بۆ سەر فترە ساعیک^۱ خورما یان جۆ، یان کشمیش، یان کەشکی داناو، کە بدریت، چونکە ئەمە خواردنی زۆرینەنی خەلکی شاری مەدینە بوو، بۆیە ئەم خواردنە

¹ صاع: لەلای حەنەفیەکان کێشەکی سی ھەزارو شەشەدو سی گرام، واتە سی کێلو

شەشەدو سی گرام.

به خواردنی تر بگۆردیت، ئه‌وا ئه‌م زه‌كاتی سه‌رفه‌یه‌ش به‌پیتی خواردنه‌ نوێیه‌كانی تر ده‌گۆردیتو، ده‌كریت بدریت.

٢٤- ئه‌م گۆرانه، له‌م حوكمانه‌دا بێگومان ته‌نها ئه‌و ژماره‌ ئه‌حكامانه‌ ده‌گریته‌وه‌ كه‌ له‌سه‌ر بنه‌مای عورف بنیات نراون، هه‌ر وه‌ك گوتمانو، ئه‌حكامه‌ به‌كلایی (قطعی) بیه‌كانی، شه‌رع ناگریته‌وه‌، هه‌ر وه‌ك ئه‌م گۆرانه، به‌ نه‌سخ و سه‌ره‌وه‌ی ئه‌حكامی شه‌رعی نایه‌ته‌ ئه‌ژمار، چونكه‌ حوكمه‌كه‌ هه‌ر ماوه‌ته‌وه‌، به‌لام مه‌رجه‌كانی پراكتیزه‌ بوونی تیا‌دا به‌رجه‌سته‌ نه‌بووه‌و، ناچار شتیکی تر پراكتیزه‌ كراوه‌، لی‌ره‌دا ده‌رده‌كه‌وێت، كه‌ عاده‌ت هه‌ركات گۆردا، ئه‌مه‌ به‌و مانایه‌ كه‌ ئه‌وه‌ حاڵه‌تیکی نوێ تر هاتۆته‌ ئاراوه‌ كه‌ هۆكاره‌ بۆ پراكتیزه‌ كردنی حوكمیکی تر، یاخود ئه‌وه‌یه‌ كه‌ حوكمه‌ ئه‌سلییه‌كه‌ هه‌ر ماوه‌ته‌وه‌، به‌لام گۆرانی عورفه‌كه‌ بووه‌ته‌ هۆكاری ئه‌وه‌ی كه‌ وا پێویست بكات، كه‌ مه‌رجی دیاریكراوی تر به‌دوای خۆیدا به‌یتیت، بۆ پراكتیزه‌ كردنی وه‌ك ئه‌وه‌ی كه‌ بۆ نمونه‌ مه‌رج له‌شایه‌ته‌كاندا، دادپه‌روه‌ری بوونیانه‌و، ده‌بی‌ت دادگه‌ربن‌و، پێشتر دادگه‌رییه‌کی په‌وه‌كه‌شی بۆیان به‌س بوو، به‌لام دواتر له‌به‌ر ئه‌وه‌ی كه‌ درۆكردن له‌ناو خه‌لكیدا زیادی كرد، ئه‌م مه‌رجه‌ بوویه‌ هۆكاری ئه‌وه‌ی كه‌ وا پێویست بكات، كه‌ شاهیده‌كان ئه‌ستور پا‌كبن‌و، له‌ناواخندا دادگه‌ربن.

((پێشه‌وا شاطبی)) له‌م باره‌یه‌وه‌ ده‌فه‌رمو‌یت: مانای پا‌جیایی ئه‌وه‌یه‌ كه‌ عورفه‌كان جیا‌واز بوون، ئه‌وا هه‌ر عورفێك ده‌گه‌رێندریته‌وه‌ بۆسه‌ر ئه‌سلیکی شه‌رعی، ئه‌و ئه‌سله‌ بۆ ئه‌و عورفه‌، حوكم به‌ر پا‌ده‌كریت¹.

¹ الموافقات، ب، ٢، ل ٢٨٦.

﴿به‌شی نۆیه‌م﴾

به‌لگه‌ی نۆیه‌م: ((قول الصحابي: فرمایشتی هاوه‌لان))

۲۴۳- ریخ‌وشکردن:

هاوه‌لی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌لای جه‌ماوه‌ری زانایانی زانستی ئوصولی فیه، نه‌و که‌سه‌یه که‌چای بی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) که‌وتبیت، بر‌وای پی هیتابیت، نه‌وه‌نده‌یش له‌که‌لیدا بووبیت، مابیت‌ه‌وه، که‌له‌رشووی عورفه‌وه‌وشه‌ی هاوپتی‌تی بۆ به‌کار بهینریت، وه‌ک خه‌لیفه‌کانی راشیدین و عه‌بدولای کورپی عه‌بباس و، عه‌بدولای کورپی مه‌سعود، هی‌تریش، که‌بر‌وایان پی هیتاوه‌و، پالپشتیان لێ کردووه‌و، گو‌تییان بۆ گرتووه‌و، شوین‌ریتی‌زی هیدایه‌تی نه‌و زاته‌که‌وتوون.

له‌دوای کۆچی دوای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هاوه‌له‌به‌پێژه‌کانی، نه‌وانه‌یان که‌به‌خاوه‌ن‌زانست و شه‌رع‌زانی ناسرابوون، هه‌ستیان به‌فه‌تو‌ادان و، داد‌گه‌ری کردن له‌نیوان‌خه‌لکیداو، فه‌توا و فه‌زاوه‌ته‌کانیان گێژ‌دراونه‌ته‌وه‌بۆ ئی‌مه‌جا ئایا دروسته‌که‌نه‌و فه‌توا و به‌پیارانه‌ی وه‌ک سه‌رچاوه‌یه‌ک له‌سه‌ر چاوه‌کانی شه‌رع سه‌یر بکه‌ین و، ده‌بیت موحته‌هید‌پیتاوه‌پابه‌ند بیت؟ نه‌گه‌ر له‌قورئان و فرموده‌و ئی‌جماع‌دا حوکمی‌کی ده‌ست نه‌که‌وت‌کار به‌گوته‌ی هاوه‌لان ده‌کات؟ زانایان له‌سه‌ر وه‌لامی پرسیاریکی له‌م جۆره‌را‌جیایان‌هه‌یه.

۲۴۴- جینگای را‌جیاییه‌کان:

را‌جیایی له‌سه‌ر گوته‌ی هاوه‌لان ((خوا لێیان رشازی بیت)) به‌شێوه‌یه‌کی په‌ها‌نبیه، به‌لچکو له‌م باره‌یه‌وه‌دریژه‌باسیک به‌م شێوازه‌ی لای خواره‌وه‌هه‌یه:

- یه‌که‌م: زانایان رشایان وایه‌که‌فرمایشتی هاوه‌لان له‌و شتانه‌یدا که‌به‌پا‌و ئی‌جتیماع کردن نازانریت، ده‌بیت به‌لگه، چونکه‌وه‌ک حوکمی‌کی بیستراو له‌پیغه‌مبه‌ره‌وه‌(ﷺ) ته‌ماش‌ا ده‌کریت و، دوا‌جار وه‌ک فرموده‌وایه‌و، بیکومان سو‌ننه‌ت و فرموده‌یش‌سه‌رچاوه‌ی شه‌رعه‌دانانه، حه‌نه‌فیه‌کان نمونه‌یان بۆ نه‌مه‌به‌و گێژ‌پانه‌وه‌یه‌هیتاوه‌ته‌وه‌که‌

له عه بدولای کوری مه سعووده وه (خوا لیتی پازی بیت) گتپراره ته وه، که فرمویه تی: لای که می کاتی بی نوژی ئافرهت سی پژه وه، هروه ها نمونه کی تری بایه خدار له وه گتپانه وانه ی که هن، نه وه یه که له فرمایشتی هندی که له هاوه لانه وه وه رگتپراره، که وایان دانه وه، لای که می ماری ئافرهت ده دره مه.

- دوهم: نه وه فرمایشتی هاوه لان، که کۆکیونی گشتی له سهر دروست بووه، به به لگه یه کی شهرعی داده نریت، چونکه له م حاله ته دا ئیجماعه، هروه ها فرمایشتی نه وه هاوه له ی که پای پتچه وانه ی له سهر نه هاوه وه، نه مه یش وه ک ئیجماعی بیده نگ (الأجماع السکوتی) داده نریت وه، نه مه یش دیسان به لگه یه کی شهرعی به لای نه وانه ی که بره وایان به ئیجماعی بیده نگی هیه.

- سییه م: فرمایشتی هاوه لیک به سهر هاوه لیک تری وه ک خویه وه، وه ک به لگه یه کی پابه ند (ملزم) ته ماشا ناکریت، چونکه ده بینین که هاوه لان له نیتوان خویاندا پاجیایان هه بووه، به لام هیچکامیان نه وه ی تری ناچار نه کردوه، که پابه ند بیت به پای نه مه وه.

- چواره م: نه گهر فرمایشتی هه هاوه لیک ((خوا لیتیان پای بیت)) له پراو ئیتیهادی خویه وه سهرچاوه ی کرتبیت، نه مه نه وه یانه که پاجیایی له سهره، ئایا نه م جۆره یان ده بیت به لگه به سهر نه وانه ی له دوا ی نه مانه وه هاوه ون، یان نابیت به لگه¹!

- ۲۴۵- هندی له زانایان پایان وایه، که به به لگه ی شهرعی داده نریت وه، له سهر که سی موجته هید پتویسته که کار به فرمایشتی هاوه لان بکات، نه گهر نه وه حوکمه له قورئان و سوننه ت و ئیجماعدا ده ست نه که ت وه، نه گهر هاوه لانیس له سهر نه وه حوکمه پاجیایان هه بووه، نه وه ده کریت، که له ناو پاجیاوازه کانیدا، پایه هه لبریزیت.

¹ شرح مسلم البیوت، ب ۲، ل ۱۸۵ و دواتریش.

ئىنجا گروپىكى تر له زانايان رايان وايه كه به به لگه‌ي شرعى دانانريت، و موجه‌هيد له سهرى پتويست نيه، كه كار به فرمايشتى هاوه‌لان بكاتى، به لكو له سهرى پتويسته كه به داخوازي به لگه شرعييه‌كان كار بكات.

گروپى يه كه م: به لگه‌يان ئه وه يه كه لايه‌نى پىكان له ئىجتىهاد كردنى هاوه‌لاندا زۆر زياتره، لايه‌نى هه‌له‌كردن زۆر كه متره، چونكه هاوه‌لان شايه‌تعالى هاتنه خواره‌وه‌ي قورئانى پيرۆز بوون، له سهر حيكمه‌تى ته‌شريع، هۆكاري هاتنه خواره‌وه‌ي ئايه‌ته‌كاني قورئان هه‌لوه‌ستى هه‌يه، ماوه‌يه‌كى زۆره له خزمه‌ت پيغه‌مبه‌ردا (ﷺ) بوون، به وه هه‌ويه زانياريان له سهر شريعت ده‌ست كه‌وتوه، له سهر ماناكانى توانى تيگه‌يشتنيان بۆ دروست بووه، بۆيه له بهر هه‌موو نه‌مانه راي هاوه‌لان پله‌يه‌كى بالاترى هه‌يه، له راي كه سانى ترو، ئىجتىهادى ئه‌وانيش زۆر نزىكتره له پراستى و پىكانه‌وه، له ئىجتىهادى كه سانى تر!

گروپه‌كه‌ي تر به لگه‌يان ئه وه يه كه ئيمه پابه‌ند كراوين، به گوته‌پايه‌لى قورئان و سوننه‌ت، ئه وه به لگانه‌وه كه ده‌قى قورئان و سوننه‌ت ئيمه رينموني ده‌كه‌ن بۆ لايان، فرمايشتى هاوه‌لانيش سهر به هه‌يچ كام له م بابه‌تانه نيه، ئىجتىهاد كردن به بى‌وفا، شايه‌تى پىكان وه‌له‌كردنيشه، له م پرسه‌دا جياوازي له نىوان هاوه‌لان و كه سانى تردا نيه، هه‌رچه‌نده ئه‌گه‌رى هه‌لگه‌ كردنى هاوه‌لان كه متره.

ئه وه‌ي ئيمه به راي له پيشترى ده‌زانين و (ترجىح)ى، ده‌كه‌ين، ئه وه يه كه فرمايشتى هاوه‌لان (خوا لىيان راي بىت) به لگه‌يه‌كى وانىيه، كه ئيمه ناچار بكات، پابه‌ندبين پتيه‌وه، به لام زياتر به لاي ئه وه‌دا ده‌رۆين، كه كاري پيىكه‌ين، له پرسىگدا كه ده‌قى قورئان و سوننه‌ت و ئىجماعى له سهر نه‌بووه، يا خود هه‌ر له و پرسه‌دا به لگه‌يه‌كى بايه‌خداری تر بوونى نه‌بوو، ئه وه له م حاله‌ته‌دا ده‌بينين كه كار كردن به فرمايشتى هاوه‌لان له پيشتره.

﴿به شی دهیه م﴾

به لگه ی دهیه م:

شهریعه ته کانی گه لانی پیش ئیمه ((شرع من قبلنا))

مه به ست له شهریعه ته کانی پیشین، نه و نه حکامانه یه که خودا کردونی به شهریعت بۆ گه لانی پیش ئیمه و ناردویی ته سهر پیغه مبه رانی خۆی، تا نه وانیش نه و نه حکامانه وهك په یام، بدهن به گوئی نه و گه لانه دا.

زانایان له سهر ئاستی په یوه ندی نه و نه حکامانه ی نه و گه لانه به شهریعتی ئیمه وه و ئاستی به لگه بوونیان سه بارهت به ئیمه، راجیاییان هه یه، جا پیش باسکردنی راول قسه کانیان، پتویسته پیگه ی راجیاییه که باس بکه یین، چونکه ئهم پرسى ((شرع من قبلنا)) یه، چهنده ها جۆری هه یه، جۆری هه یه، که کۆکی له نیتوان زانایاندا هه یه، له سهر به به لگه بوونی سه بارهت به ئیمه و، هه یانه که کۆکی هه یه، له سهر نه وه ی که له و حوکمانه دا هه یه، که سه بارهت به ئیمه نه سخ کراوه ته وه و، هه یشیانه که هیشتا راجیایی له سهره.

جۆره کانی شهریعه ته کانی پیشین:

٢٤٧- جۆری یه که م: نه و نه حکامانه ن که له قورئان یان له سوننه تدا هاتوون و له شهریعتی ئیمه دا به لگه یان له سهر هاتووه، که فهرزن له سهر ئیمه یش، ههر وهك چون له سهر گه لانی پیش ئیمه یش فهرزبوون، جا ئهم جۆره ی نه حکامه کان راجیایی له سهر نییه، که شرعه بۆ ئیمه یشو، سه رچاوه ی شرع بوونی و، به بلگه بوونی سابارهت به ئیمه، ههر هه مان نه و ده قانه یه که به و جۆره له شهریعتی ئیمه یشدا هاتوون، وهك فهرزبوونی پۆژوو خوای په روه ردگار ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ

الْصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾^۱ واته: نهی باوه‌پردازان، بڅووه له سهرتان پټوښت کراوه، هر وهك له سهر گه لانی پټش نټوره ش پټوښت کرابوو، به هوی نه م په رسته شوه، له خودا بترسن.

۲۴۸- جوړی دووه م: نه و نه حکامانه ن که خودای په روه ردگار له قورنای پیروزدا باسی کردوون و، گټراوڼیه نییه وه، یاخود پیغه مبر (ﷺ) له سوننه تی خویدا پوونی کردوونه ته وه و، له شریعه تی خویشماندا به لگه هیه، له سهر نه وهی که نه سخ کراوه ته وه و، له سهر نټمه نییه، پټوه یانه وه پابند بین، واته: نه و نه حکامانه تایه تین، به و گه لانه ی پټشووه وه، نه م جوړه هیچ راجیایه کی له سهر نییه، که شرع نین بۆ نټمه، له وانه ییش وهك نه وهی که له قورنای پیروزدا هاتووه، که دهفه رمویت: ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا

أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خَنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ

بِغَيْرِهِمْ وَإِنَّا لَصَدِيقُونَ ﴿١١٦﴾^۲ واته: به وانه که له خوایانه وه نه و ناژه لو مه پو مالاته یاساغ ده که ن، بلای، له و شتانه دا خوی گوره به وهی بوی نارووم، شتیک نابینمه وه خواردنی له که سیک حرام بیت، باشه! نټوه نه و هه موو شتانه تان چټون حرام کرد؟! بیجگه له مرداره وه بوو، یان خوینتیکی پښندراو، یان گوشتی به راز، که بیگه مانه نه و به رازه هه موو گیانی پیس و قیزه وه نه، یان مه گهر ناژه لی که به ناوی غهیری خوداوه سهرپا بیت، دیاره نه و خوړه سهربرینه ییش فیسق و له سنو ده رچوونه و، خواردنی یاساغه، داسا چاک

^۱ البقرة (۱۸۳).

^۲ سورة (الانعام / ۱۴۵-۱۴۶).

بزائن که هر نهو جوړه شتانه حرامن، نه که نهو نهی وایو به ناره زوی نهو حرامانه بخواتو، له نه ندهزه پټویست نه چټه دهر، هیچ گونا هیکی ناگات، چه نکه به پراستی په روه دگارت لټورده و میهره بانه، ټینجا گوشتی هه موو نازه لټیکی نینو کدارو سمدارمان، وهک و شتره مراوی و، هتد.... له سر جووله که کان حرامکرد، پیو و چه وری سر پشست و ریخوله کانیا نیت، یان نهو پټوهی ټیکه لی نیسک بوو بیت، واته: چه وری قه برغه و دووگ جا نه توله یامان له به سر سر کرده یشی و یاخی بوونیا ن بوو، بیگومان پراستگوو دادپه روه ریش بووین، له برپاره کانماندا.

هه روه ها پیغه مبر (ﷺ) ده فموت: (وأحلت لي الغنائم، ولم تحل لأحد قبلي)، واته: ده ست که وتی جه نگ بومن چه لاکراوه و، بق هیچ په یامبریکی پیش من چه لال نه بووه، که له م به لگانه دا نایه ته که درکاندنی حرام بوونی شتکه لټیکی تیا دابوو، که له سر نیمه حرام نییو، ته نانه ت چه لالیش کراوه بومان و، فرموده کیش به لگیه له سر چه لالی ده سکه وتی جه نگ بق مسولمانان، که چی له سر که لانی پیشو چه لال نه بووه!

۲۴۹- جوړی سییه م: نهو نه حکامانه ن، که له قورشان و سوننه تی پیغه مبره که ماندا (ﷺ) باسیان لټوه نه کراوه و، نه م جوړه ریش به بی بوونی هیچ جوړه پاجیاییه که له نیوان زانایاندا، نابنه شریعت بق نیمه.

۲۵۰- جوړی چواره م: نهو نه حکامانه ن، که ده قی قورشان و سوننه تیان له سر هاتون، به لام له دوو توپی نهو ده قانه دا به لیه که به رپا نه بووه که ده لالت بکات له سر مانه وه یاخود نه مانه وهی نهو حوکه سه باره ت به نیمه، وهک خوی په روه ردگار ده فموت: ﴿وَكُتِبَ عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذُنَ بِالْأَذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ﴾ واته: نیمه له ته وراتدا له سر به نی نیسپرائیلان نووسی و برپارماندا، که تولهی کوشتنی گیانی که گیانی که، واته نه گهر که سیک کوژا، ته نها بکوژه که ی ده کوژرته وه و، نابی ده ست بق که سیک تر بریت و،

¹ سورة (المائدة / ۴۵).

چا و له باتی چا و لووت له جیاتی لووت و، گوئی له جیاتی گوئی و، ددان له جیاتی ددان و، هه موو زام و برینیکیش به گویره ی خوی قیاس و تۆلی هه یه .

جا ئه م جۆره هه مان ئه و جۆره یه که پاجیایی نیتوان زانایانی له سهره و، سه باره ت به ئاستی به لگه بوونی بۆ ئیمه دیسان پاجیایی هه یه، هه ندی له زانایان وه که هه نه فیه کان به به لگه ی ده زانن و، به به شیک له شه ریعه تی خۆمانی داده نین و، گروپیکی تر له زانایان پایان وایه، که بۆ ئیمه نابنه شه ریعه ت و، هه ر گروپه و بۆ پالپشتی پاکی خوی ژماره یه که به لگه ی هتیاوه¹.

٢٥١- له راستیدا ئه م پاجیاییه گرنگ نییه، چونکه پاجیاییه که له حاله تی پراکتیکیدا رهنگ ناداته وه و، ته نها تیۆرییه و، هه ر حوکمیک له ئه حکامه کانی شه ریعه ته کانی پیشوو، خودا بۆ ئیمه ی باسکردوه، یاخود که پیغمبر (ﷺ) بۆ ئیمه ی پهون کردۆته وه، به دلنیا ییه وه له شه ریعه تی خۆماندا به لگه هه یه، له سه ر هه لۆه شانده وه ی ئه و حوکمه، یاخود له سه ر مانه وه ی ئه و حوکمه له سه ر ئیمه ییش، نیتر چونیه که به لگه ی مانه وه ی حوکمه که یاخود هه لۆه شانده وه که ی له دوو تویی ئه و ده که دا هاتییت، که حوکمه شه ریعه که ی گه لانی پیشوومان بۆ باس ده کات، یاخود به لگه که له جیگایه کی تری ده که کانی قورئان و سوننه تتدا ده رکه وتییت، هه ر چونیه که.

لیره دا بۆ پالپشتی قسه که ی خۆمان باسی چه سپاندنی ئه و ئه حکامانه ده که یه که له ئایه تی پیشووه که دا هاتبوون، به سه ر ئیمه ییشدا، که ئایه ته که فه رمووی: ﴿وَكُنَّا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ .....﴾، که به به لگه ی گه لیک له شه ریعه تی خۆماندا ده سه لمینین، که ئه م حوکم گه له له بۆ ئیمه ییشن، چونکه هه ندی هه ندی خه لک بانگه شه ی ئه وه ده که ن، که تۆله سه ندنه وه له سه ر ئه ندانه کانی له شو بریندار کردن، ئه مه نه کراوه ته بۆ ئیمه نییه، که پیوه ی پابه ندبین و، ئه مه ییش غاله یه کی پووت و قوته و له سه ر

¹ بپروانه ((المستصفی)) ل ١٣٢ و دواتر، والأمدی ب ٤، ل ١٨٦ و دواتر، وشرح مسلم الثبوت، ب ٢، ل ١٨٤-١٨٥، المسودة، ل ١٩٣، الأحكام، لأبن حزم، ب ٥، ل ٧٢٤، التلویج والتوضیح، ب ٢، ل ١٦.

بنه‌مای به‌لگه دانه‌مه‌زراوه‌و، پاجیایی له نیوان زانایاندا: نییه که حوکم گه‌لی ئەم ئایه‌ته پیرۆزه له‌سه‌ر ئیمه‌یش پتووست کراون‌و، به‌شیکن له‌شهریعتی ئیمه‌و، هه‌ر که‌س ناگاداری په‌رتوکی شه‌رعزنانی سه‌رجه‌م په‌وته فیه‌ه‌ی جیاوازه‌کان بی‌ت ئەوه ده‌زانیت، که به‌شیکی تایبه‌تیان تیادا هه‌یه، که سه‌باره‌ت به‌تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌یه له‌سه‌ر گیان‌و ئەندامه‌کان‌و، ئەم حوکمه‌یش به‌بی پاجیایی چه‌سپینراوه له‌سه‌ر ئیمه‌یش‌و ده‌بی‌ت پتوه‌ی پابه‌ندبین.

ئیمامی شافعی سه‌باره‌ت به‌م ئایه‌ته پیرۆزه ده‌فه‌رمو‌یت: خوای په‌روه‌ردگار باسی ئەو شتانه‌ی کردووه له‌ته‌وراتدا که له‌سه‌ر به‌نی ئیسرائیل پتووست کراون‌و، فه‌رمویه‌تی: ﴿وَكُنَّا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ .....﴾^١ واته: جا من له‌م باره‌یه‌وه پاجیاییه‌ک پی‌نازانم، که تۆله‌سه‌ندنه‌وه له‌ناو ئەم گه‌له‌دا، به‌هه‌مان ئەو جووره‌یه که خودا سه‌باره‌ت به‌ئه‌لی ته‌ورات (جوله‌که‌کان) باسی کردووه‌و، هه‌روه‌ها هه‌چ پاجیاییه‌کیشم له‌سه‌ر ئەوه نه‌دیوه، که تۆله‌سه‌ندنه‌وه دووکه‌سی ئازادی مسوڵماندا، له‌سه‌ر کوشتن به‌ته‌وراتی‌و، که‌مه‌تر له‌وه، واته بریندار کردن بوونی هه‌یه، به‌لام بریندار کردنیک که ده‌توانریت تۆله‌ی لی بکریته‌وه به‌بی ئەوه‌ی که ئەو جینگایه‌ی بریندار کردنی لیده‌کریته‌وه ده‌بی‌ت وه‌ک خۆی بی‌ت‌و، تیاچوونی ته‌واوه‌تی به‌دوادا نه‌یه‌ت.^٢

هه‌روه‌ها له‌په‌رتوکی (المغنی) ئه‌یبن قودامه‌ی مه‌قسیدا هاتووه، که ده‌فه‌رمو‌یت: مسوڵچمانان کۆران له‌سه‌ر ئەوه‌ی که تۆله‌سه‌ندنه‌وه له‌سه‌ر غه‌یری گیان، واته بریندار کردن و تۆله‌ی ئەندامه‌کان، ئەگه‌ر ده‌گونجاو ده‌کرا.^٣

^١ سورة (المائدة / ٤٥).

^٢ أحكام القرآن، للأمام الشافعي، ب، ١، ل ٢٨٠-٢٨١.

^٣ المغني، ب، ٧، ل ٧٠٢-٧٠٣.

هه روه ها پيشه وا ئين كه سير له ته فسیره كهيدا، ئيجماعيكي باسكردوه، كه ههيه، له سه ر پيوستى كار كردن به مه غزاي ئه و ئايه ته پيرۆزه¹.

جا ئه حكامه كانى ئه م ئايه ته بۆ ئيمه كار پيكراون له سه ر پاى هه ردوو ئه و گروپه ي كه (شرع من قبلنا) به به لگه ي ده زانن، به پيى مه زه به كه ي خويان و، گروپى دووه ميش هه ر ده يكه ن به لگه چونكه به لگه هه ن له شه ريعه تى خۆماندا، كه ده لاله ت له سه ر بوون به شه رعيان ده كه ن بۆ ئيمه يش، له و به لگانه يش، وه ك :

- يه كه م: خواي په روه ردگار ده فه رمويت: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ﴾² واته: له كزشتندا تۆلچه سه ندنه وه له سه رتان پيوست كراوه و، هه روه ها له فه رموده دا هاتوه، كه ده فه رمويت: (والعمد قود، إلا أن يعفو ولي القتل) واته له كوشتنى ده ست ئه نقه ستدا كوشتنه وه پيوسته، مه گه ر كه سى يه كه مى خاوه ن كوژراوه كه لتي ببوري و، هه روه هاله فه رموده يه كي تر دا ده فه رمويت: (من قتل له قتيل، فهو بخير النفرين: إما أن يفتدى، وإما أن يقتل) واته: ئه گه ر كه سيك به ده ستى ئه نقه ست كوژرا، ئه وه كه سى يه كه م و خاوه نه كه ي ده توانيت يه كيك له م دوو كاره ئه نجام بدات، يان پاره له بكوژ وه ربگري و لتي ببوري و، يا خود بيكوژيت وه.

ئهم به لگانه راشكاوانه ده لاله ت ده كه ن، له سه ر پيوستى تۆله سه ندنه وه له كوشتنى به ئه نقه سداو، كوشتنه وه يش يه كيكه له و حوكمانه ي كه له ئايه ته كه ي پيشوودا هاتبوو، كه ئيمه قسه مان ده رباره ي ده كرد.

دووه م: پيغه مبه ر (ﷺ) برپارى داو، له سه ر تۆله سه ندنه وه له سه ر بريندار كردن³ و، هه روه ها له سه ر تۆله كه رده نه وه له ددان شكان، به لام كابراي سته مليكراو ليپورده بوو، تۆله ي نه كردۆته وه⁴.

¹ تفسير ابن كثير، ب، ٢، ل ٦٢.

² سورة (البقرة) / (١٧٨).

³ افضية الرسول (ﷺ) للشيخ عبدالله بن محمد بن فرج، ل ٩.

سیّهم: ههروه‌ها له پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) گێڤدراوه‌ته‌وه، که فه‌رموویه‌تی: ((من أصيب بدم، أو خبل، أي: جراح، فهو بالخيار، بين إحدى الثلاث، ما أن يقتص، أو يأخذ العقل، أي: الدية، أو يعفو))^۱، واته: ئەگەر که سێک دووچاری کوشتن، یان بریندار کردن بوویه‌وه، سه‌رپشکه‌له‌ نێوان ئەم سێ حوکمه‌دا، یان تۆله‌ به‌کوشتنه‌وه‌ ئەنجام ده‌دات، یاخود خوێن وه‌رده‌گریت، واته‌ پاره‌و سامان، یاخود کابرای تاوانبار ده‌بوریت.

- چواره‌م: خوای مه‌زن ده‌فه‌رمویت: ﴿فَمَنْ أَعْدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاَعْدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعْدَىٰ عَلَيْكُمْ﴾^۲ واته‌ هه‌ر که‌س ده‌ستدریژی کرده‌ سه‌رشان شه‌وا ئێوه‌یش له‌ تۆله‌دا هه‌ر هێنده‌ی شه‌وا تۆله‌ به‌که‌نه‌وه‌ و زیاده‌ پهری مه‌که‌ن زانایان ده‌فه‌رموون: - له‌ژێر ئەم ئایه‌ته‌ پێرژه‌دا، تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ به‌ کوشتنه‌وه‌، تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ی ئەندامه‌کان و بریندار کردن بوونی هه‌یه، شه‌وا تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ بریندار کردن و بریندار کردن شه‌وا ئەندامانه‌ی که‌ له‌م ئایه‌ته‌دا هاتبوون، که‌ ده‌فه‌رمویت: ﴿وَكَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾^۳ واته‌: له‌سه‌ر جه‌م شه‌وانه‌وه‌ بۆمان پوون ده‌بیته‌وه، که‌ شه‌وا ئەحکامه‌کانی ئایه‌ته‌کانی تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ که‌ گهلانی پێشوو هه‌بووه‌، شه‌رع بووه‌ بۆ شه‌وان بۆ ئێمه‌یش هه‌ر چه‌سپاون، به‌و به‌لگانه‌ی که‌ له‌ شه‌ریعه‌تی ئێمه‌دا هه‌ن، ده‌بنه‌ به‌لگه‌ له‌سه‌ر ئەم پاستیه‌.

¹ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل ۱۳.

² نیل الأوطار، للامام الشوكاني، ب ۷، ل ۷.

³ سورة (البقرة/ ۱۹۴).

⁴ الأمدي، ب ۴، ل ۱۱۹، المسصفی، للامام الغزالي، ب ۱، ل ۱۳۴-۱۳۵.

⁵ سورة (المائدة/ ۴۵).

بنه مایه گه شه ی کردووه، وه هرکس سه گیتی کړی، بۆ نرخى شه ی که ((سه گى پۆلیسه)) که به چاکی شوین پى وهرده گرن و شوینه وار ناسه و، هاوکاری ده که نه به رامبه ر ناشکرا کردنی تاوانه کاند، یاخود به نرخى سه گى راو یان تانجی راو کړی، به لام دواتر کړپار بانگه شه ی شه ی کرد، که سه گه که توانی شه و کارانه ی نییه و، شه و خه سه تانه ی تیادانییه، قسه لیږده، قسه ی کابرایه و، قسه که ی لی وهرده گیریت مه گه ر به لکه یه که بیتته ناراه، که قسه که ی پوت بکاته وه، شه میش وه ک هاوپی و هاو پابوونی له که ل حالته نه بوونی که ی پابردوودا، چونکه له شه لدا نه بوونی شه و وه صف و خه سه ته له نارادا هیه و، دواتر شه و حالته له و سه گدا به پاهیتا تیایدا دروست ده کړیت و، فیرده کړیت.

۲۵۳- جوړه کانی نیستیصحاب:

- یه که م: نیستیصحاب، حوکی موباح بوونی شه سلپی شته کانی هیه:^۱
شته سوومه نده کانی، وه ک خواردن و خواردنه وه و ناژه ل و پوهه و بی گیانه کان، که به لکه نییه، له سه ر حرام بوونیان، شه مانه موباح، چونکه موباح و حال بوون حوکی بنه مایی و شه سلپی شته کانی ناو شه م بوونه و هره یه و، شه و شتانه ی که حرامن له بوونه و ردا، به به لکه ی شه رع ی حرام ده بن، له به ر هوکاری زیانمه د بوونیان.
به لکه له سه ر شه ی که حوکی شه سلپی شته به سووده کان، بریتییه له موباح بوونیان شه و فره میشته ی په روه ردا گاره، که وه ک پیژانینی به سه ر به نده کانیدا ده فره مویت:
﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾^۲ واته: هر چی له ناسمانه کان و زه ویدا، هیه هر هه موو خودا به میهره بانی خو ی بۆ شه ی پمکردووه، جا پیژانین (امتینان) و رامکرن (التسخیر) به ته واوی کامل نابن و، پرپه پیست نابن، تا کاتیک که سوود

^۱ لطائف الاشارات، ل ۵۵-۵۶.

^۲ سورة (الجاثية / ۱۳).

وه رگرتن له و له و دروستکراوانه موباح نه بښت، به لام شته زيانمنده کان، نه سل تياياندا
 حرام بوونه، له بهر نه هم فرمايشته ی پټغمبه ر (ﷺ) که ده فرمويټ: ((لاضرر،
 ولاضرار)) واته: که س مافي زيان له خولکداني نښه و، ټوله ی زيانگه ياندنيش، به زيان
 گه ياندن نابښت.

- دووه م: ئيستي صحابي به رانه تي نه سلبي، يان عه ده مي نه سلبي:

په يامي ته کليف له سهر شان بوونی مړوؤ، نه کتيف ناکړيت تا به لگه يه ک له سهر بوونی
 ته کليف له سهری په یدا نه بښت، که واته نه گهر که سيک به انگه شه ی نه وه ی کرد، که مافي
 له سهر که سيکی دياريکړاو هه يه، نه وه سه لماندنی نه م داوايه ی له سهره، چونکه داواي
 شتيتيکی پټچه وانه ی نه سل ده کاتو، پټويسته به لگه يه کی پټي بښت، که نه و داوايه ی
 خړی پټي بچه سپښت و، هه روه ها ترمه تبار له نه سلدا دووره له و ترمه ته ی بړی کړاوه و،
 نمونه يه کی تر وه ک نه وه ی که نه گهر دووکه س شه ريك بوون له کاسبويه کدا يه کييان
 گوتي: خيرمان نه کردوه، نه وه قسه که ی لي ودرده گيريت، چونکه نه سل تيايدا، قازانچ
 نه کردنه که يه، بړيه نه و قازانچ نه کردنه ده کړيت هه روي و هه روي نه سله که، که
 نه بوونه که يه، تاوه ک و به به لگه خيره که ی له سهر ده چه سپښتريت.

- سيپه م: ئيستي صحابو مانه وه ی وه و هه صفه ی که چه سپښه ري حوکه

شه رعيه که يه تا کاتيک که به لگه ی پټچه وانه په یدا ده بښت:

بړيه هه ر که سيک چه سپا، که فلانه خانو، يان سامانی گواستراوه، هي نه وه، نه وه
 هه ر نه و مولکيه ته ی بړ ده ميښته وه و، ئيمه يش هه ر بړيار به وه ده دين، مه گهر به لگه يه ک
 بښته ناراوه و په یدا بښت، که ده لاله ت بکات له سهر نه وه ی که نه و که سه فري نه ماوه به
 خاوه نيټی نه و مولکه وه، وه ک نه وه ی که فروشتبښتی، يان کردبتيه وه قف، يان به خه لات
 دابيتی به خه لک و، هه روه ها وه ک له نه ستودا بوونی قهرز، له کاتي بوون و مانه وه ی
 هوکاره کانيدا، وه ک پابه ندبوون وايه به مولکيکه وه، يان به له ناوبردنې مولکی که سيکه وه،
 هه روه ک چوون له سهر له ناوبه ره بيبيژريت، نه مه يش هه روي و له نه ستودايه مه گهر
 به لگه يه ک په یدا بښت، پړوسه که ی بگوريت، واته، ياخود مه گهر به لگه يه ک په یدا بښت،

ئەو لە ئەستۆدا بوونەى قەرزە لا بدريت، بەوہى كە بەلگەكە بيسەلمينيت، كابراى قەرزار قەرزەكەى داوہتەوہ، بەخاوەنەكەى ياخود كابراى داواكار لەقەرزەكەى خوش ببیت، ھەرھەما ھەك جيگير بوونی ھەلالتى ژن و پیاو لە یەكترى بەھۆى گريتبەستى مارە كردنەوہ، ئەم گريتبەستە ھەر بەردەوامە، تا بەلگەكە بەر پابیت، كە دەلالەت بكات، لەسەر جیابوونەوہى ئەو دروكەسە لەیەكترى و ھتد....

٢٥٤- بەبەلگە بوونی نیستیصحاب:

نیستیصحاب، لەلای ھەنەفییەكان و ھاوڕاكانیان بەلگەى، بۆ ھیشتنەوہى شتەكان لەسەر ئەو شتێوازەى كە ھەیانە، لادانى پێچەوانەكانیان، ئەمەیش مانای ئەو قسەیانە كە دەلێن: نیستیصحاب بەلگەى، بۆ پەرەتكدنەوہى گۆرانی ھوكم نەوہك بۆ چەسپاندنى ھوكمى نوێ، بەلام لەلای ھەنبەلى و شافعییەكان بەلگەى بۆ ھەردووکیان، چ بۆ ھیشتنەوہى ھوكم و مافیكى جيگير، چ بۆ سەلماندنى مافیكى تازە، واتە: بۆ دەفەیش و بۆ نیسباتیش، یاخود مانایەكى تر، واتە: بۆ چەسپاندنى ھوكم پێشینەكەو، خستە قالجى ئەوہى كە بە بەلگەىەكى نوێى ئامادە دیسان چەسپێنراوہتەوہ، چونكە نیستیصحاب لایەنى مانەوہى گومانى مرقۇ زياتر بەلای ئەوہدا دەبات، كە ئەو شتە لەسەر ئەو شتێوازە ماوہتەوہ، كە ھەیبووہ، گومانى پشتراست كراوہتەوہ (الظن الراجح)یش، لە ئەھكامە شەریعیە پراكتیکییەكاندا بایەخدارە، جا لەم پاجیاییەوہ پەرسى پاجیایی لەسەر كەسى وون بوو، قوت بووہتەوہ، پەنگى داوہتەوہ، كە ئەم كەسە وون بوو، لەلای ھەنەفییەكان بەزیندوو ئەژمار كراوہ، بەپێى یاسای نیستیصحاب، بۆیە ھوكمى زیندووى بەسەردا دەدریت، سەبارەت بەمال و سامانى و مافەكانى، لەكاتى وونبوونیدا، بۆیە مال و مۆلكى بەسەر میراتگرەكانیدا دا بەش ناكړیت، ھاوسەرەكەى ئۆ جیا ناكەینەوہ، بەلام ئەم ژيانە گریمانەییەى نابیتە ھۆكار بۆ دەست كەوتنى مافى نوێ، واتە بۆ چەسپاندنى مافیك، كە ناكړیت بۆ كەسى وون بوو، لەكاتى وونبوونیدا

بچه سپینریت، بۆیه میرات، له میرات دهره که ی نابات، نه گهر میرات دهره که پیتش وونبووه که مردن، واته مافی ئه وهی نییه که ئه وه به شهی که هه پتهی، بۆی دابنریت و، به لکو ئه وه به شهی ئه وه تا به دیار که وتنی چاره نووسه که ی ههر به وه ستاوی ده هیلریت وه، جا یان دهره که ویت، که زیندوو وه، جا به شه وه ستینراوه که ی پی دهریت و، یا خود به فته وای قازی مردنی ئه وه که سه ده چه سپینریت و، به شه که ی به سه ر ئه وه میراتبه رانه یدا دابهش ده کریت، که له و کاته دا له ژياندان.

به لام ئه وانه ی که ئیستیصحاب له هه موو حاله تیکدا، چ بۆ هیشته وه ی حوکم و مافیکی جیگیر و، چ بۆ سه لماندن مافیکی تازه، واته بۆ ده فعیش و، بۆ ئیساتیش له لای نه مانه که سی ونبوو، به زیندوو داده نریت و، به ته وای حوکمی که سی زیندووی هه یه، که لای نه م گروپ و، مافی مولچکایه تی له سه ر لانا بریت و، هاسه ره که یی لی ناکریت وه و، نه گهر میرات دهره که ی له پیتشه وه مرد، نه وای میراتی لی ده بات و، هه روه ها به شه وه سیه تی پی دهریت و، نمونه ی نه م پاجیایه یان، وه ئه وه پاجیایه وایه، که له سه ر سولج کردن و ناشته وایی هه یانه، له سه ر پرستیک که تۆمه تبار نکۆلی ده کات، که نه و تاوانه ی کردبیت، که له م پرسه دا هه نه فیه کان پایان وایه که دهره نجامی نه م پرۆسه ی ناشته واییه ی نیوان سکا لاکارو تۆمه تباری نکۆلیکار دروسته، به لام غه ییری هه نه فیه کان، وه ک شافعییه کان به دروستی نازان و، به لگه یشیان ئه وه یه که ئیستیصحاب له هه موو حاله تیکدا به لگه یه، چ بۆ ده فع و چ بۆ ئیساتیش!

۲۵۵- تیبینییه کان له سه ر ئیستیصحاب:

- یه که م: له راستیدا، ئیستیصحاب، حوکمیکی نوێ جیگیر ناکات، به لکو به رده وای ده بات، به و حوکمه رابردوو وه ی که جیگیر بووه، به هۆی به لگه یه کی بایه خداره وه، که واته: ئیستیصحاب له خودی خۆیدا به لگه یه کی فیه ی نییه و، هه روه ها سه رچاوه یه کیش نییه، که حوکمی لێوه هه لبچینریت، به لکو ته نها نیشانه یه که له سه ر مانه وه ی حوکم پیتشه وه که، نه و حوکمی که به به لگه چه سپینراوه.

- دووهم: - تا به لځگه ی تاییه ت له سهر هر پرسټک ه بټت، ناچین به لای نیستیصدا، نه وه ځکه به لگه نه بوو، جا ده چنه لای به جورتک که کسی شه رعان لیکولینه وه ده کاتو، ته وای ه ولی خوی له گه رشان به دوی به لگه دا ده خاته گه، که ده ستی نه که وت، نیر ده گه پټه وه بولی نیستیصدا، هر بویه ش ه وروک هندیکیان ده لټن: که نیستیصدا دوا پیگه ی خولانه ویه، له فته وادا، چونکه موفتی نه گه ر سه باره ت به پرسټک پرسپاری لیکرا، نه و بډ ده سکه وتنی حوکمه که ی له قورشانو سونه تدا ده گه پټو، تا سه رچاوه کانی تریش..... جا که حوکمه که یی نه دوزیه وه، نه و له نیستیصدا به ه ورو به شی ده فغو نیسباته که یه وه حوکمه که ی ده ست ده خات، نه گه ر دل خورپه ی ه بوو، له سهر نه مانی حوکمه که، نه وه نه سل تیایدا مانه ویه تیو، نه گه ر دل پاوکی ه بوو، له سهر جیگر بوونی، نه وه نه سل تیایدا جیگر نه بوونیه تی!

۲۵۶- نه و یاسا و ریساو میتودانه ی، که له سهر بنه مای نیستیصدا بنیات نراون، و یاخود له هه ناوی نه و هاتونه ته دهره وه، له وانه:

یه که م: - (الأصل في الأشياء الأباحة)، نه سللی شته کان ه موویان نه ویه که حوکمدا موباحنو حه لالو، له هه ناوی نه م یاسا نه سلیه وه نه و حوکمه تاییه ته هاتوه ته دهره وه، که سه رجه م گریه ست و هه لئسو که وت و مامه له جوراو جوره کانی نیوان خه لکی، موباحن، مه گه ر ده قیک بټه ناره اوه که حرامیان بکاتو، نه مه ش پای گروپټکه له شه رعزانه کان.

- دووهم: نه سل نه ستق پاکیه، له سهر مروفو، له سهر جه م پرسه مه دهنی و سزادانه کاند وک یه ک کار به م نه سله کراوه، بډ نمونه نه گه ر که سیټک بانگه شه ی نه وه بکات، که مافیکي (وهک قه رزی)، له سهر که سیټکی تر هیه، نه وه له نه سلدا حوکمه که نه ویه که نه و مافه له سهر که سی دووهم نییه تا کاتیک که سکالاکار به به لگه نه و

¹ الشوکاني، ل ۵۰۸.

داوايەى خۆى بسە لميئيتتو، ھەروەھا وەك ئەوەى كە تۆمەتبارىيى تاوانە تا تاوانەكەى بە بەلگە دەچەسپيئىرتتو، ئەم قسەيەش ھەر لەمەوہ ھاتووە، كە دەلئيت: - بوونى گومانى و پارايى دەبيت لەبەرژەوہندى تۆمەتباردا بەكار بەيئىرتتو، ھەلچەكردن لە چاو پۆشىنى تۆمەتباردا باشترە لە ھەلەكردن لە تاوانباركردنى كەسى بى تاواندا.

- ستيەم: دئنيايى بەگومان و پارايى لاناچيئت، بۆيە ھەركەس دەستنوؤيژى گرتو دوايى گومانى بۆ پەيدا بوو، كە لەوانەيە دەستنوؤيژەكەى شكايئت، ئەوہ ھەر بەدەستنوؤيژدار ئەژمار دەكرىتو، ھەركەس چەسپا كە گرىئ بەستى ھاوسەرگىرى ئەنجامداوہ، ئەوہ ئەو بريارەى لەسەر لاناچيئت مەگەر بە بەلگەيەكى دئنياكرەوہو، ھەركەس بەرپىگايەكى شەرعىي بوويە خاوەنى مولكئىك، تەنھا بوونى ھەلسوكەوتىكى وادا، ئەو مافەى لەسەر لا دەچيئت، كە ئەو ھەلسوكەوتە ھۆكارى ھەلۆەشانەوہى مولكەتەكە بيتو، عيلەتى ئەم ياسايەش ئەوہيە كە دئنيايى (يقين) شتىكى بەدى ھاتوو بووہو، گومانى تىادا نەبووہ، بۆيە ئەو يەقىنە دەكرىتە ھاوپىئو ھاوپاي برپارەكە، مەگەر بەلگەيەك پەيدا ببىت لەسەر پيچەوانەكەى، بەلام گومان بەتەنھا خۆى ناتوانىت، كار لەسەر دئنيايى (يەقين) بكات، بۆيە كار بەگومان ناكريئت.

﴿ به ره مه کانی تری وه رگیژ ﴾

۱. شهرحی عهوامیلی جورجانی. "کورتە شرح"
۲. شهرحی عهوامیلی بوړکه‌وی.
۳. شهرحی عهوامیلەین، "الجرجانی، و البرکوی". "کۆکراوه‌ی نه‌و دروانه‌ی پێشوه"
۴. شهرحی عهوامیلی مه‌لا موحسین.
۵. شهرحی (المقدمة الآجرومية). "کورتە شرح"
۶. (هفتا و سێ فیرقه‌ی جیاواز). ده‌باره‌ی ده‌سته، و تاقمه نیسلامیه‌یه‌کان، "الفِرَقَ الاسلامیَّة"
۷. شهرحی (الورقات)ی، ئیمامی هه‌ره‌مه‌ین، له زانستی ئوصولی فیه‌ه‌دا.
۸. پوخته‌یه‌ك ده‌باره‌ی زانسته‌کانی قورئانی پی‌و‌ژ، "علوم القرآن".
۹. ته‌رجه‌مه‌ی (هدایة المستفید)، ده‌باره‌ی زانستی ته‌جوید.
۱۰. پوخته‌یه‌ك ده‌باره‌ی زانسته‌کانی قورئان، و ته‌جوید.
- "کۆکراوه‌ی نه‌و دروانه‌ی پێشوه"
۱۱. شهرحی عهوامیلی جورجانی. "شهرحی درێژ، له (۴۰۰) لاپه‌ره‌دا".
۱۲. شهرحی (المقدمة الآجرومية). "شهرحی درێژ، له (۳۰۰) لاپه‌ره‌دا".
۱۳. الملاً أبوبکر المصنف، حیاته و مؤلفاته و آراؤه. (به عه‌ره‌بی، و به کوردی)
۱۴. کورداندنی مونا‌جاتی ئیمامی شافیه‌ی.
۱۵. ته‌حقیقی ﴿حه‌ج نامه‌ی کوردی﴾، مامۆستا شیخ جه‌لال، شیخ عه‌بدوللا ده‌مه‌یه‌وی.
۱۶. خوشکم حه‌ج‌اب خوش به‌ختیه‌یه‌.
۱۷. شهرحی (الهدایة فی النحو).

۱۸. شەرحى (مفتاح الآداب)سى، (مامۇستا مەلا ئەبدولكەرىمى مۇدرىس)، بە كوردى.
۱۹. نامادە كۆردن وتە حەقىقى (مفتاح الآداب)، بە ئەدەبى.
۲۰. گولچىنى لە گولزارى فەرموودە كانى پىتغە مەبەرى ئىسلام ﷺ.
۲۱. شەرحى (المنظومة البيقونية)، لە زانستە كانى فەرموودەدا.
۲۲. شەرحى (الفوائد الصمدية)، لە زانستى نەھودا.
۲۳. شەرحى (عمدة الطلاب)سى، شىخ عباس المدنى الشافعى، لە زانستى ئوصولى فىقھىدا.
۲۴. تەرجەمەدى كىتەبى (تيسير مصطلح الحديث).
۲۵. تەرجەمەدى، (منظومة ابن فرح الاشيبلى)، لە زاراۋە كانى فەرموودەدا.
۲۶. شىخ ئەلانەددىنى نەقىشەندى، و دوو پەيامى عىرفانىي لە لووتكەدا.
۲۷. كورداندنى ﴿شەرحى ئىبن ئەقىل﴾.
۲۸. كورداندنى (صحيح مسند أسباب النزول)سى، "الشيخ مقبل بن هادى الوادعى".
۲۹. نامادە كۆردى، ﴿دىۋانى جەلال﴾، شىعرە كانى: مامۇستا شىخ جەلال، شىخ ئەبدوللا دەمەيدى.
۳۰. رىزبەندى قورئانى پىۋىز، بە گۆيرەى باس و بابەتە جىاراۋەكان.
۳۱. كورداندنى ﴿أرمغان جوانان﴾سى، مامۇستا مەلا باقرى بالك.
۳۲. چەكىك لە ژيان وكەسايەتى مۇتەسەۋىفى مەزن، شىخ ئەبدوللاى دەمەيدى.
۳۳. شەرحى (غربة الفكر)، لە زاراۋە كانى فەرموودەدا.
۳۴. تەرجەمەدى ﴿الطلاق مرتان﴾سى، د. مستەفا زەلمى.
۳۵. تەرجەمەدى ﴿خطوات الطلاق، في القرآن الكريم﴾سى، د. مستەفا زەلمى.
۳۶. تەرجەمەدى ﴿الطلاق المعلق، في الشريعة الاسلامية﴾سى، د. مستەفا زەلمى.

وصلى الله على سيدنا و نبينا محمد و على آله و صحبه وسلم و الحمد لله رب
العالمين.